

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

UJKORI ALKOTMÁNYOK

IRTA

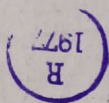
CONCHA GYÖZÖ

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Aláírási felhívás

a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalatára.

Ötödik cyklus. 1887—1889.

A Magyar Tudományos Akadémia *könyvkiadó vállalatában* oly eredeti és fordított munkákat bocsát közre, melyeknek megválasztásában *irodalmunk legszembetűnőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szellemi szükségleteinek kielégítése* a fő szempontok.

A cél, melyet e *vállalat* megalapítása alkalmával maga elé tűzött, nemzeti jelentőségű. A mi kulturális viszonyaink között feladatának ismeri a tudománynak nemcsak szakszerű művelését, hanem terjesztését is. Megfelelően ama folytonos és általános érdeklődésnek, melylyel a nemzet kíséri, munkásságának legalább egy részével minél közvetetlenebbül s minél általánosabban törekszik összeköttetésbe jutni vele. Nemcsak gyarapítani kívánja szellemi kincs *házát*, hanem a szónak igazi értelmében, nemzeti tulajdonná tenni azt.

Munkásságának ezt az oldalát főleg a *könyvkiadó vállalat* képviseli, melynek céljául *a tudományos ismeretek terjesztése s a tudományos előadás művészi és népszerű formájának kiképzése* tűzetek. Keretébe a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékei, s a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek utaltattak.

A vállalat eddigi sikeréből az Akadémia azt az örvendetes és biztató meggyőződést meríthette, hogy a nemzeti művelődésünkre oly fontos vállalat a magyar közönségnél méltó fogékonyságra talált. Ebben a meggyőződésben indítja meg *új, immár ötödik cyklusát*, s értesíti a közönséget *programjáról*. Az említett általános szempontokon kívül, főleg a történelmi és irodalmi sorozatra fölveendő munkák kijelölésénél, a Könyvkiadó Bizottság tekintettel volt arra, hogy *az eddig kiadott művekhez az újak, tárgyakra nézve folytatva vagy kiegészítve csatlakozzanak*.

Az új folyamnak ez irányelvek alapján összeállított tervrajza a következő:

Első sorozat. Történelem.

Sebestyén Gyula. *Ausztria története.* (Eredeti.) I. kötet. (Őskor, Róma) hódoltság, Népvándorlás, Karolingok, Babenbergeek, Az első Habsburgok.

Mac Carthy Justus. *Anglia története korunkban.* Fordítja Szász Béla. III. kötet.

Ranke Leopold. *A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII. században.* Fordítja Lehr Albert. II. és III. kötet.

Ratzel Fridrik. *Az ember és a föld.* (Anthropo-geographia.) Fordítja Simonyi Jenő. Egy kötet.

Sorel. *Európa és a forradalom.* Fordítja Szathmáry Gy. Egy kötet.

Thierry Amadé. *Elbeszélések a római történetből.* Fordítja Öreg János. A következő két kötet:

1. *Szent Jeromos : a keresztyén társadalom nyugoton.* Egy köt.

2. *Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné : a keresztyén társadalom keleten.* Egy kötet.

Második sorozat. Irodalom.

- Beöthy Zsolt.** *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban.* (Eredeti.) II. kötet. A Kisfaludy-Társaságnál jutalmat nyert pályamunka.
- Heinrich Gusztáv.** *A német irodalom története.* (Eredeti.) II. és III. kötet.
- Simonyi Zsigmond.** *A magyar nyelv eredete, története és jelen állapota.* (Eredeti.) Egy kötet.
- Sainte-Beuve Károly Ágoston.** *Irodalmi és történelmi arcképek.* Egy kötet.
- Villemain Ferencz. Pindar.** (Az ó- és középkori lyrai költészet története.) Fordítja Csiky Gergely. Egy kötet.

Harmadik sorozat. Jog- és államtudomány.

- Concha Győző.** *Ujkori alkotmányok.* (Eredeti.) II. és III. kötet.
- Medveczky Frigyes.** *Társadalmi elméletek és eszmények.* Történeti és kritikai adalékok. (Eredeti.) Egy kötet.
- Berryer Péter Antal.** *Válogatott törvénytudományi beszédei.* Ismerteti és fordítja Tóth Lőrincz.
- Leroy-Beaulieu.** *A collectivismus.* (A socialis elméletek jelen állása.) Bevezeti Kautz Gyula.
- Taine Hyppolit Adolf.** *A jelenkori Franciaország alakulása.* A *Forradalom* új kötete.

A könyvkiadó vállalat első sorozatából évenként *nyolczvan ív*, a másodikból *hatvan ív*, a harmadikból *ötven-hatvan ív*, angol diszkötésben fog 20—30 íves kötetekben megjelenni.

Az első sorozat egy évfolyamának ára *négy*, a második és harmadiké *három-három* forint. Ezenkívül az angol *vászonkötésért* *kötetenként 40 krajczár* fizetendő.

Egy-egy évfolyam aláírási ára előre bérmentve küldendő ily czim alatt: *Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése Budapestben, az Akadémia épületében.*

Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, de három évre kötelező.

Az évi illetmény ezentúl minden esztendő november havában küldetik szét, esetleg már tavasszal.

Jegyzet. Az Akadémia gondoskodott róla, hogy az elsorolt munkáknak azon további kötetait, melyek már a mult cyklusban jelentek meg, a vállalat új aláírói azon a kedvezményes áron szerezhessék meg, melyen a mult cyklus aláírói kapták.

Az Akadémia, midőn jelen vállalatára a hazai közönség figyelmét ismét felhívja, teljes bizalommal reméli, hogy a nemzeti művelődés érdekében, méltánylással és pártolással fog találkozni.

UJKORI ALKOTMÁNYOK.

ALAGY.AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA

UJKORI
ALKOTMÁNYOK

IRTA

CONCHA GYÖZÖ

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1888.

UJKORI
ALKOTMÁNYOK

IRTA

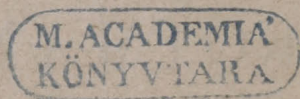
CONCHA GYÖZŐ

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1888.

803459

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén, a tudományok önálló művelése és emelése mellett, azoknak *terjesztésére* is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen *könyvkiadó bizottsága* föladatának megfelelni kívánván, mindenek előtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennélfogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközzésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a kül-

föld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kívánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1879. február havában.

A M. T. Akadémia könyvkiadó bizottsága.

ELŐSZÓ.

Az első kötetben tárgyalt belga és északamerikai alkotmányok az ujkori államéletnek kiváló fontosságú alkotásai.

Mégis a belga számos főintézményében csak másolat, az északamerikai pedig nem általában, hanem federatív jellegében tarthat igényt eredetiségre s mind a kettőnek közös forrása van, melyhez az első csupán a szellemi, a második ellenben a vérrokonság viszonyában is áll.

A jelen kötetben tárgyalt angol alkotmány az, mely a két előbbinek határozmányait sok részben sugalta, a minthogy az angol közjog már egy század óta oly funkciót kezd az emberiség közjogi életében teljesíteni, a minőt a magánjogiban a római végez évezredek óta.

Az angol közjog egyes határozmányai az egész művelt világ közkincsévé lettek, elemi fogalmaink közé tartoznak s ezen elemi, dogmatikus formájukban forognak közkézen.

Megmutatni, hogy ez ugy vélt elemi, általános igazságok, mennyire különös történelmi előzmények követ-

kezései, mennyire függnék a különös angol társadalmi erőktől, az angol államszerkezet egészétől, mennyire ellensúlyoztatnak, korlátoztatnak Angliában oly határozmányok által, melyek egyebütt nem léteznek, szóval megtalálni az angol alkotmány elemi igazságainak előföltételeit és összefüggését: ez lehet vele szemben a tudomány feladata, nem pedig határozmányainak lehetőleg kimerítő elősorolása, érdekes különlegességeinek összeállítása s mindezeknek szubjektív szempontból való bírálgatása.

A fentebbi czélt tartottam szemem előtt — nem tudom mily sikerrel — Anglia alkotmányának megírásánál, ennél pedig a fősulyt mindenekelőtt a rendszerre fektettem, mely az író a részek nyomatékának és összefüggésének megfontolására kényszeríti, és a mely, ha helyes, nem más, mint a feldolgozott tüneménykörnek lényeges tényezőiben, ható erőiben való visszatükrözése.

Az angol alkotmány sok százados multu, intézménygazdag tömkelegében, a rendszer kétszeres jelentőségű, de kétszeres nehézségű is. Az angolok, a mily mesterek a pozitív közjogi alkotásban, ép oly gyengén forgatják a reflexió negatív eszközeit. Máig sincs rendszeres, tudományos közjoguk. Ennek hiányát genialis essayk, részmunkák vagy a bírói és parlamenti esetek szorgos összeállításával készült áttekintések az egész közjogi anyag fölött, nem pótolhatják. Az angol írók nem lehettek hát mintáim, de a németek s a francziák sem, mert határozottan rendszerre törekvő s az egész alkotmányt felölelő munkájuk

nincs, bármennyit köszönjünk is Gneistnek az alkotmány közigazgatási és társadalmi alapjainak földerítése körül. — Franqueville-t pedig már (Le Gouvernement et le Parlement britanniques. II. köt.) nem vehettem tekintetbe, mert midőn megjelent, munkám teljesen be volt végezve.

Igy a jelen kötet rendszerének tervezésében is az állam természetének általános megfontolásából kellett kiindulnom, a mint az szolgált rendező elvemül a belga és északamerikai alkotmányok kidolgozásában.

Az állami élet azon fővezérelvei, melyek alkotmányát teszik, mindenkor a szuverén hatalom körül forognak, akár e hatalomnak az alattvalók irányában való határaitól, akár megvalósító főszerveiről (fejedelem, törvényhozás, végrehajtás) és ezek társadalmi alkotó elemeiről, akár e főszervek egymáshoz való viszonyáról legyen szó.

Ezért fogja a t. olvasó e kötetben az angol anyag ugyanazon mintázását találni, a melyet a belga és észak-amerikainak rendezésében követtem.

A feldolgozás módjára nézve sem tisztán jogi, sem tisztán politikai szempontok nem vezettek. Az angol alkotmány, túlnyomóan nemjogi főelveivel, amugy is kizárja a közjognak legujabban felkapott, hozzá még magánjogi analogiákból kiinduló tárgyalási módját s a politikai elem figyelembe vételét követeli.

Mert az ugyan bizonyos, hogy ha a közjog tárgyalásában a politikainak helyet engedünk s alatta, némely német írók nyomán, az emberi törekvéseknek merő külső

célszerűségi, ügyeskedő irányát értjük, hogy ekkor az alkotmány állandó, a jogban kifejezett lényege a tárgyaló író szubjektivizmusának hatása alatt könnyen elpárolog s ily szempontból a kizárólagosan jogászai tárgyalási mód hiveinek igaza van.

Előttem azonban a jogi az emberi viszonyokban azon erőt jelenti, melyet pontosan megmérni, külsőleg körvonalozni lehet, a politikai ellenben azt, melyet exakt formulákra visszavezetni, apróra kimérni nem lehet, s mely csak hozzávetőleg becsülhető meg. A jogi az állami erőknek convenczionális, a politikai természetes súlyát, értékét fejezi ki, ezért a jogilag meghatározott viszonyokban külsőleg bizonyos, mi szabad egy állami tényezőnek, míg a csak politikailag létezőkben az illető tényezők lelkiismerete határoz, hogyan használják nyomatékukat. Innét a politikai tényeknek, bár főelvükben etikusak, gyakori összeütközése a valóságban az etikával.

Az írott alkotmányokban, hol minden jogilag formulázva van, a politikai elem háttérbe szorul, az állam mechanikussá, convenczionálissá lesz vagy az alkotmány írott betűje ellentétbe kerül az állam valóságos életével. Így az ujkoriak legtöbbszörének legfőbb elvét, a kormány parlamenti jellegét, a jogilag formulázott alkotmány nem bírja felvenni, paragrafusokba foglalni, pedig a valóságban ez uralkodik minden életjelenségekben.

Ellenkezőleg az angolban, mely nem egy jogi okmány kimerítő s szorosan kimért határozmányain, hanem a közü-

leti tényezők szabad küzdelmén, természetes sulyán nyugszik s jogi formulázásokhoz csak akkor folyamodik, midőn a közvélemény ethikus ereje nem elégséges az egyes tényezők közti természetes határvonalak fentartására, a politikai vagyis ethikus elem erősen előtérbe lép s a jogival vegyileg egyesülve hat, de nem mint független elem, hanem mint chemiai vegyület alkatrésze. Ezért annak, a ki az angol alkotmányt egész mivoltában megismerni akarja, le kell mondania arról, hogy azt tiszta jogi módszer segélyével elérhesse.

Egy nép teremtmő individualitásának oly hatalmas alkotását szemlélve, aminő az angol alkotmány, az értelem mellett akaratlanul mozgásba jő a szív. Azon voltam mégis, hogy ennek serkenése lehetőleg csak kövesse, ne pedig irányítsa amannak működését. De mint magyarnak, lehetetlen volt tán az egymásutánt mindig megtartanom.

Nem mintha angol-magyar analogiák hatása alatt álltam volna. Nézetem, melyet idevonatkozólag a «90-es évek reformeszméi és előzményeik»-ben kifejeztem, nem változott.

A mi, mint magyarnak, lelkesedésemet éleszté, az a hatalomnak és szabadságnak az az együttessége, mely által Anglia, alattvalóinak szabad közrehatásával s egyéni szabadságuk sérelme nélkül, a világ első hatalma lett.

Nemzetem fő jogcíme villágállására közszellemében, a szabadság állandó szeretetében s a gyakorlásához szükséges képességben rejlik régóta, s ha hatalmában — tán mert számra csekély, fajra idegen az európai népek csa-

ládjában — több századon keresztül megfogyatkozott, ép emiatt nem kétszeresen ingerlő-e a magyarra, annak a népnek alkatát kutatni, melynél bajos megmondani, mi szebb : hatalma-e vagy polgárainak egyénenkint vett ereje, mely e hatalomban önelhatározólag osztozik.

Mert a mit Róma, a szabadságot kevesek, egy város osztályrészévé zsugorítva, a mit Velencze, önmagára erőltetett zsarnoki életrendje árán, hatalomban elért, a göthei eszmény,¹ Angliában még szebben, mert országlást és engedelmeskedést fejedelemben és népben egy testté forrasztva, s mint milliók szabad akaratának gyümölcse, e milliók külön egyéni szabadságával kapcsolatosan, de a mi legfőbb, valóságként áll előttünk.

Ez állandó, sok százados szabadság, melyet Anglia, az emberi művelődés szolgálatára teremtő eredetiséggel létrehozott, egészben véve a legmagasabb fok, melyre az ember erkölcsi életében eljuthat, mert a magán élet szépségét, jóságát is föltételezi, de azon túl oly szellemi erőt, oly kötelesség-gyakorlást foglal magában, melynek sokkal nagyobb akadályokat kell legyőznie, mint a minőket a magánélet az ember elé gördít.

¹ Es ist kein schönrer Anblick in der Welt,
Als einen Fürsten sehn, der klug regiert ;
Das Reich zu sehn, wo jeder stolz gehorcht,
Wo jeder sich nur selbst zu dienen glaubt,
Weil ihm das Rechte nur befohlen wird.

Torquato Tasso első felv. 4. jelenet.

De bár általában ily magasan állónak láttam Angliát, nem tarthattam alkotmányát, akár formájának, akár tartalmának részleteire nézve bevégzett remekműnek. Ez az angol nép megállapodását, hivatása befejezését jelentené.

Nem is remekmű az angol alkotmány. Az önrendelkezés, melyet népére nézve kifejez, a javak, melyeket ez segélyével elért, szóval összállapota az emberi életnek viszonylag magas, de csak közbeeső határpontja, telve nem egy fogyatkozással, melytől más, egyébként úgy szabad-ságban, mint műveltségben alantabb álló nép ment.

E fogyatkozásokat ép úgy kiemelni, mint azok daczára az egésznek nagyszerűségét hangsúlyozni, tartottam az igazsággal egyedül megegyezőnek, mai külföld-imádó közhangulatunkat tekintve pedig, hazafias kötelességemnek.

Munkám illető részének kinyomása után került elő, illetve dőlt el két nevezetes javaslat sorsa, melyekről meg nem emlékezhettem. Ugyanis 1888. augusztus 9-én fogadta el az alsóház a javaslatot, hogy a képviselő, ha kijelenti, hogy magát eskü által nem érzi kötelezve, az eddigi alkotmányos eskü helyett fogadást tehessen; a felsőház azonban Lord Herschell indítványára a javaslat második olvasását az őszi ülésszakra halasztotta. A másik nagyfontosságú javaslatot 1888. június 18-kán a főrendeknél nyújtá be Salisbury marquess, azzal a főrendiház reformját hivatalsan napirendre téve. E javaslat a királynét felhatalmazza egyrészt, hogy a főrendek kérésére, a ház olyan

tagjait, kik tisztök viselésére méltatlanokká válnak, attól ideiglen vagy örökre megfoszthassa, másrészt, hogy élet-hossziglani joggal évenként öt peert nevezhessen ki, kiknek összes száma az ötvenet meg nem haladhatja. A javaslat azonban július 10-én, második olvasásakor, a ház engedelmével visszavonatot.

Kolozsvártt, 1888. szeptember 30-án.

Concha Győző.

1. §.

Az angol szuverenitás területi megoszlása.

Az angol állam nem egy népnek uralmát és alattvalóságát foglalja magában, hanem a világ mind az öt részében elszórt különböző népeket tartva az angol nemzeti eszme és érdek szolgálatában, mint ilyen birodalmat, az emberiség történelmében eddig ismertek között a leg-hatalmasabbat, a legnagyobbat alkotja.¹ Birodalmi (imperial) jellege adja az angol államszerkezetnek a nagyszerűséget, arculatának a fenséget, bár rajta a foltok is abból erednek.

Az angol állam egyszersmind birodalom, melynek részei igen különböző módon vesznek részt a szuverenitásban, illetőleg igen különböző módon tárgyai annak.

E részek a következők: *a*) Nagy-Britannia és Irland egyesült királysága a szomszéd szigetekkel (Man, Jersey Guernsey stb.), *b*) a gyarmatok s némely távolabb fekvő helyek (Malta, Gibraltar), *c*) a keletindiai birtok.

¹ A chinainak ugyan majd még egyszer akkora népessége van, 440 millió körül, területe azonban csak fél akkora, mint a britt birodalomé, mely kétezer millió hektar; hatalmára, emberiségi jelentőségére nézve pedig ezzel épen nem mérkőzhetik. L. egyébiránt Le Play. La constit. de l'Angleterre I. köt. 126. lap.

Maga Nagy-Britannia sem egységes állam, a Wales-i herczegség s a skót királyság a tulajdonképeni angol királysággal alkotják és a két előbbinek hajdani szuverenitása tovább él némely nem szuverén természetű intézményben, valamint az alkotmánynak Skóciát illető szabványaiiban: hasonló a viszony Irlandra nézve, úgy hogy Nagy-Britannia és Irland egyesült királysága Angliának a belé kebelezett Wales, Skócia és Irlanddal való teljes unióját (incorporate union), helyesebben e hajdani államoknak Angliába keblezettségét s nem real uniót jelent, minthogy e részek hajdani külön szuverenitása önálló, az egyesült királyságtól független alkotmányos szervezet útján az állami élet semminemű tárgyára nézve többé nem hathat, a teljes bekebelezéstől pedig a fennebb említett külön intézmények fentartása által különbözik.

Wales VIII. Henrik uralkodásának 27. évéből való parl. végzemény által¹ egyesítettett Angliával 1536-ban: Skócia 1707. május 1. óta (6. Anna 11. fej.) s Anglia ezekkel együtt teszi Nagy-Britanniát. — Mindazonáltal Skóciában a fejedelem, parlament és kormány közösségén, a pénz, mérték egyformaságán, a kereskedelem s közvetett adók egyenlő szabályozásán kívül a többi skót törvények és intézmények, így külön legfőbb ítélőszék fentartattak, bár a közös parlament által megváltoztathatók, ha azonban magán jogok forognának szóban csak akkor, ha ily változás a skót nép nyilvánvaló hasznára válnék.

¹ Az angol törvények vagyis a parlamenti akt-ok, azaz végzemények idézése következő: 27. VIII. Henrik, 26. fejezet. A király neve előtt levő szám az uralkodás évét, az utána következő a sorrendet jelenti, melyben a végzemény következik, az egy évben hozott végzemények nem mint nálunk az az évi törvényhozás cikkeinek, hanem fejezeteinek nevezetvén.

Ezen kívül Skóczia 16 főrendi tag (peer) által vesz részt a közössé vált főrendi házban, a közrend 45 képviselő által (jelenleg 72 által) az alsó házban.

Együttal Skóczyában örök időkre biztosított a skót presbyteri államegyház s a négy egyetem fennállása, ellenben Angliára nézve határozottan fentartatik Erzsébet két törvénye (Act of Supremacy és Act of Uniformity), melyek elseje az anglikán vallást és egyházat jelenti ki alkotmányosnak, utóbbi pedig a hitcikkelyeket és szertartásokat állapítja meg s minden angol alattvalót jogilag az államegyházhoz tartozónak tekint.

A két államegyházra vonatkozó határozmány az unio lényeges, sőt alapföltételének nyilvánittatik, a nélkül, hogy, mint Blackstone is mondja (Commentaries on the laws of England I. köt. 72. lap. Kerr-féle 4. kiad.) s az angol alkotmány egyéb elveiből is következik, ez alapföltételt mellőző, megsértő parlamenti törvény az uniót jogilag megbontaná.¹

Az ekként alakult Nagy-Britannia 1801-ben egyesítettett a barbár módon meghódított s hódoltságban tartott Irlanddal.

Anglia régóta csak zsákmánynak tekinté ez országot s kelta fajú, katolikus hitű népét, több izbeni vagyonszerzések után végkép kifosztá földbirtokából s azt kivétel nélkül protestáns hitű angoloknak adományozá; ez által Irland egész lakossága a kevés angol birtokos bérlőjévé vált, még pedig a földbirtokos tetszésétől függő (tenants at will) bérlővé.

¹ Anglia és Skóczia uniójának egyik fő akadályja az angol püspöki és a skót presbyteri egyházi szervezet különbségében rejlett. L. Köstlin, die Schottische Kirche 263. s köv. lapok.

Az angol fajú birtokosok kezébe került Irlandnak 1801 előtt voltak ugyan külön alkotmányos intézményei, de ezek csak leplezték Angliától való teljes függését.

Az 1801-iki teljes unió,¹ nem a legtisztább eszközök segélyével, olyformán létesült, hogy a trónöröklés s a parlament közössé tételik, de az írlandi főrend négy egyházi (spiritual lord) és 28 világi tagja is részese lesz a britt felsőháznak, az alsóházban pedig 100 (jelenleg 103) képviselője van az ír közrendnek.

Az egyesített királyságok alattvalói kereskedelem és hajózás, valamint külállamokkal kötött szerződések tekintetében egyenjogúaknak nyilvánítatnak, de a két állam egyéb külön törvényei és bíróságai fentartatnak, s csakis némely főlebbezésekre képez az egyesült királyság főrendi háza Irlandra nézve is végső forumot; ennek folytán Irlandnak úgy közigazgatási s birói intézményei, mint magán és büntető törvényei, az alkotmányos választási jogok, bár azokat az egyesült királyság parlamentje alkotja, sokban különböznek a britt törvényektől és intézményektől; az alkotmányos bekebelezés nem jelent sem közigazgatási, sem birói, sem jogi (legislativ) egyformásítást.

Az 1801-iki uniónak egyik, különösen alaptörvényi fontosságúnak nyilvánított föltétele volt, hogy az angol és az írlandi protestáns episkopális egyház egyesítettik s hitágazat, istentisztelet, fegyelem és kormányzat tekintetében örök időkre olyképen rendeztetik, mint a hogy e tárgyakat Anglia törvényei szabályozták.

De a protestáns egyháznak alkotmányos államegyházzá tétele a katholikus Irlandban oly képtelenség volt, melyet az angol világhatalom sem tarthatott fönn a gyenge

¹ L. May. Verf. gesch. Englands 2. köt. 472. lap.

ir népfaj ellenében. 1871. január 1-től fogva Irlandnak protestáns államegyháza elvesztette alkotmányos jellegét (disestablished), a nélkül, hogy az unió ez alapföltételének megszűnése által maga is megszűnt volna.¹

A birodalom második fontos elemét a gyarmatok képezik, melyekben angol alattvalók az egyesült királyságon kívül, de szuverenitásának alávetve, illetve azzal összefűzve gyakorolják annak egy részét.²

Az angol elv, hogy minden angol polgár magával viszi az angol faj gyarmatosította, azelőtt néptelen, műveletlen vidékre az akkoriban érvényes angol törvényeket, melyeknek élvezetéhez angol születésénél fogva joga van, az angol szuverenitást messze túlterjeszti a tengereken s ámbár a közfelfogás szerint e törvények ott csak a helyzet követelte megszorítások között nyerhetnek érvényt, az angolok abszolút jogai, melyek Blackstone szerint: a személyes biztosság, személyes szabadság s a tulajdon, valamint az e jogok védelmére szükséges alárendelt jogok, u. m. parlamenti intézmények, a király hatalmának megszorítása, a bíróságok előtti keresetjog, a fejedelem s a

¹ Ismeretes, hogy Anglia Franciaországnak egykor elfoglalt részeire jogigényét soká fentartotta s 1801. január 1-ig az angol királyok magokat Nagy-Britannia, Franciaország és Irland királyainak írták, az állam czímerében a lilimokat is viselték s Franciaország királyát, nem így, hanem legkeresztényebb királynak címезték; de e virtualis jognak alkotmányjogilag semmi jelentősége sem volt.

² L. a gyarmatokra nézve: Todd, Parl. Government in the British Colonies. — Torring, Chapters on the Law relating Colonies. — Salmon, The Crown Colonies, an inquiry into their political econ. etc. — és ugyanazon szerzőtől: The Crown Colonies, inquiry into their social condition etc. A Cobden Club kiad. — J. A. Froude, Oceana, or England and her Colonies. Tauchnitz edit.

parlamenthez való kérvényezés és a fegyverviselés szabadsága, a gyarmatokban sem szűnnek meg.

A meghódított vagy nemzetközi szerződés útján átengedett gyarmatokban ugyan nem föltétlenül emelkedik érvényre az angol jog, sőt igen sok helyt a régi jog tartatik fenn, de a koronának szabad azt az angol joghoz idomítani.¹

E gyarmatok részvétele a szuverén hatalomban igen különböző, csak abban egyeznek meg, hogy a birodalmi parlamentben képviselve nincsenek, mely különösen nemzetközi, honvédelmi kérdésekben rólok nélkülök rendelkezik. Az úgynevezett koronai gyarmatokban, vagyis azokban, melyek nem település, hanem háború vagy békés szerződés által keletkeztek, a korona a britt parlament nélkül dönt a fölött, legyen-e a gyarmatoknak külön helyi törvényhozása és minő természetű, vajjon a gyarmatlakosok válaszszaak-e vagy a gyarmatlakosok közül a korona nevezze ki?

A település folytán keletkezett gyarmatokban, épen mivel azokba az angol jog közvetlenül átvittnek tekintetik, csak a parlament rendezheti a törvényhozási és kormányzati intézményeket, de sem magok a gyarmatlakosok, sem a korona egyedül; tényleg ezen gyarmatok legtöbbjében az anyaállaménak mintájára alkotott gyarmati alkotmány-szervezetet találunk, melyben a király helyét a király-választotta gyarmatkormányzó foglalja el, a gyarmati törvényhozást a kisebb és a nagyobb vagyon különbségére alapított ket házból álló képviselet gyakorolja. — A kor-

¹ A település által keletkezett gyarmatok: az ausztráliaiak nagy része, némely észak-amerikai és nyugot-indiai, valamint afrikai; a békés szerződés útján keletkezettek: a jöreményfoki, a jamaicai, a britt Guiana és Canada.

mányzót illeti a szentesítés joga, mely a gyarmati törvényhozás határozatainak az érvényt megadja, de mely a király végjövahagyására szorúl, ki utólag megerőtlenítheti a kormányzó szentesítését.

Ily rendezése van a koronai gyarmatoknak is nagyobbára, mégis itt több gyarmatban a helyi törvényhozás tagjait a korona választja.

Az újabb időkben, a 40-es évek vége óta egyszersmind a parlamentarizmus elve is érvényre emelkedett s a gyarmatkormányzók a gyarmati törvényhozótest többségéből veszik tanácsosaikat s mondhatni, hogy a gyarmatok legtöbbje az anyaállam szuverenitásának jogi föntartása mellett s az angol haderő oltalma alatt tényleg majdnem önálló állammá lett.¹

A gyarmatok fejlődésében nevezetes mozzanat a Canada körül fekvő gyarmatok szövetségbe lépése Dominion of Canada név alatt, mi által maga a birodalomnak e része összetett állammá vált, mely példának követésére más gyarmatokban is van hajlam.

Mindazáltal a gyarmatok elvileg alá vannak vetve az angol parlament szuverenitásának, a mely a legújabb időkig, bár az északamerikai gyarmatoknak Angliára nézve szomorú tapasztalataiból merített mérséklettel, folyton gyakoroltatott is. Az 1865-iki parl. végzemény (28. Viktória 63. fej.) határozza meg részletesen a gyarmatok viszonyát az anyaország parlamentjéhez; e szerint a britt parlament bármely ügyben törvényt szabhat a gyarmatoknak, a bíróságok nem alkalmazhatnak oly gyarmati törvényt, mely az anyaállamnak az illető gyarmatra vonatkozó törvényé-

¹ L. May, Die Verfassungsgesch. Englands. Bd II. Cap. 17. Todd, A parlamenti kormányrendszer III. köt.

vel ellentétben van: a gyarmati bíróságoktól fölebbezésnek van helye a birodalmi titkos tanácshoz; a gyarmatkormányzó a királynak s titkos tanácsának felelős, ettől kapja utasításait. — Ki vannak azonban zárva a gyarmatok a külügyek intézéséből, míg másrészt külföldként bánhatnak el az anyaállam ipari termékeivel, hasonlókép nincs befolyásuk a birodalmi haderőre s nagy belönállóságuk daczára birodalmi kérdésekben függő helyzetűek.

Az indiai birtok (Dominions in India) majd 200 milliónyi lakosságával, melyből csak vagy 80,000 lélek britt eredetű, természetesen nem élvezheti a gyarmatok önállóságát s mint hódítmány kezeltetik.¹

Maga a birtok nagy részben közvetetlen britt igazgatás alatt áll, egy része azonban a benszülött hűbéri fejedelmek által van a birodalomhoz kapcsolva, kiknek önállósága azonban inkább csak tiszteleti.

India teljes tulajdona és kormányzata 1858-ban szállott az angol államra, a keletindiai társasággal kötött szerződésnél fogva, mely által Anglia ennek Indiában befektett tőkéje kamatozását elvállalván, a társaság minden politikai jogai megszűntek. Nagy-Britannia királynéja 1876-ban vette föl, mint ez óriási birtok uralkodója, az indiai császári czímet.²

Nevében s a parlament ellenőrzése mellett, mely utóbbi az évi költségekre is kiterjed, egy államtitkár, élethossziglan alkalmazott 15 tanácsosból álló testület (Conci of State for India) segélyével kormányozza Indiát, mely

¹ L. ide vonatkozólag Todd, Parl. korm. III. köt. 369. és következő lapok. Gneist, Engl. Verw. recht. III. kiad. II. köt. 183 és 184. §.

² Lásd 21 és 22. Viktória 106. fej., továbbá 24 és 25. Viktória 67. fej. — 28 és 29. Viktória 17. fej.

angol hódoltságnak tekintetvén, e kormányzat tehát tulajdonképeni belügyeire is vonatkozik. A parlament hatalma Indiának nemzetközi állására, hadszervezetére, az ott levő angol fajú alattvalók jogviszonyaira, a kereskedelmi és vámügyekre egyenesen is érvényesül s azt rendes törvényhozás útján gyakorolja.

Az államtitkár tanácsa (Council of State for India), vele szemben némileg parlamenti ellenőrző szerepet is játszik, minthogy Indiának nincsen parlamentje. Az államtitkár azonban a tanács határozataihoz nincs kötve, kivéve némely kinevezések, valamint az indiai jövedelmek hovafordítása tekintetében, ő tehát India főkormányzója, ellenben az indiai helyi törvényhozás és végrehajtás szervei magában Indiában vannak, és pedig az alkirályban és ennek törvényhozó és végrehajtó tanácsában (Supreme council for India).

A 15-ös tanácscsal körülvelt államtitkáron nyugszik India központi birodalmi kormányzata, ellenben az alkirály törvényhozó és végrehajtó tanácsával a belügyi kormányzatot tartja kezében.

De maga az alkirály, ha nem tekintünk a központi hatalomtól való függésére, tulajdonképen az államfői funkciókat teljesíti, béke és háboru ura s a melléje rendelt tanácscsal kormányoz, mely rendszeren 5 tagból áll; de a törvények alkotása és szabályok kibocsátásakor a tagok számát még 6—12-vel szaporíthatja. E tanács (Supreme Council for India) 5 tagját, mondja Todd, a korona indiai minisztereinek lehet tekinteni, kik határozatlan időre neveztetnek ki, a többi, két évi időtartamra kinevezett 12 tagnak ellenben törvényhozási föladata van. A tanács törvényhozó tagjai közt 4 benszülött.

Az alkirály tanácsának határozataihoz nincs kötve s azok ellenére is rendelkezhetik, ha jónak látja.

Az alkirály és tanácsalkotta törvényeket és rendelkezéseket végül az angol király indiai államtitkára útján utólag megsemmisítheti, fellebbezésnek van továbbá helye az indiai bíróságoktól az angol titkos tanácshoz.

Az angol birodalom részeinek ez intézményes kapcsolata, a mint a fönnebbiekben a legrövidebben vázoltuk, úgy a terhek, mint a szuverenitás szempontjából hűjával van az arányosságnak, a tervszerűségnek s találmra alkotott rendszabályokból, intézményekből állott elő; nem is ezeken, inkább a gyarmatosoknak az anyaállamból magokkal vitt érületén, vele fönnálló családí és üzleti összeköttetéseín nyugszik az ez ideig.¹

¹ Anglia gyarmati ügyeinek, Indiának helyesb rendezése annyira foglalkoztatja az angol közvéleményt, hogy a Salisbury-kormány 1887. ápr. 5-ére a gyarmatokból értekezletet hívott egybe Londonba, a birodalmi érdekek megbeszélése végett. Lásd Forster, Imperial federation. Nineteenth Century 1885. febr. füz. Lord Norton. 1884. szept. füz. Seeley The expansion of England

2. §.

A szuverenitás részesei, illetőleg alattvalói.

Az angol alkotmány nem egyes polgárok részszuverenitásából levén egybe foglalva, az angol közjogban az állampolgárság (citizenship) fogalma nem igen használtatik, e helyett inkább az «alattvaló» elnevezés van szokásban a nélkül, hogy az angol alattvalóság akár jogilag, akár érzületileg az illetőnek csekélyebb önjogúságát tenné. Az angol szabadság főokmánya a Bill of Rights, melyet a győztes forradalom szerkesztett s fogadtatott el Vilmos királylyal, az angol alattvalók jogairól szól. (An act for declaring the rights and liberties of the subject etc.)

Alattvaló minden ember, ki az angol birodalom területén születik, ezek a született alattvalók (natural born subjects) ellentétben a helyi alattvalókkal; ilyenek alatt azon idegenek is értetnek, kik és a meddig az angol birodalom területén tartózkodnak.

Az alattvalóság a hűséget fejezi ki, melylyel az angol földön lakó a felségnek a védelemért tartozik, mit ettől várhat s a mint a felség minden birodalmában született embernek a természet jogánál fogva védelemmel tartozik, azonképen minden angol földön született természet szerint s örökre alattvalójává lesz.

Az angol jog az alattvalóság keletkezésére nézve a születés és terület elvét a legújabb időkig mereven főtartotta s csak az újabb 1870. évi törvény a honfiúsításról tette lehetővé, hogy angol alattvaló az angol jog szerint is más állam alattvalójává lehessen; ezen törvény meg-

hozataláig a született angol alattvaló ezen jellegét soha el nem veszíthette azon jogi elv szerint: a ki egyszer angol alattvalóvá lett, mindig az marad. (Once subject always subject.)¹

Az említett honfűsítési törvény értelmében (33. Victoria 14. fejj.) minden angol alattvaló, tehát a született angolok is, lemondhatnak angol jellegükről (declaration of alienage) és jogilag beléphetnek más állam kötelékébe, sőt ily nyilatkozat nélkül is, a ki magát más állam kötelékébe fölvéteti, idegennek tekintetik.

Az angol területen való születésen kívül az angol polgárjog megszereztetik, illetőleg fönnállónak tekintetik angol alattvalók gyermekei és unokái tekintetében, bárhol születtek legyen, végül ismeri az angol jog a parlamenti ünnepélyes honfűsítást, valamint a belügyminiszter által a honfűsítési törvény szabványainak (5 évi lakás az országban vagy 5 évi koronai szolgálat) teljesítése utáni fölvételt, joga lévén a miniszternek a honfűsített jogait meg is szorítani.

Az angolok és idegenek közti különbség, magánjogok tekintetében, 1870 óta meg van szüntetve, mégis angol hajót idegen nem birhat;² a közjogokra nézve azonban még ma is nemcsak az idegenek, hanem a honfűsített és született angolok közt is lényeges különbség van, mert a jelenlegi dynasztia örökösödési jogának megállapításakor föllállított korlátozások nem szüntettettek meg; esküdt azonban lehet idegen is, valamint a községi jogoknak és terheknek részese.

Az idegenek Angliában vendégjogot élveznek, útlevelet

¹ L. a birói döntvényeket Broom, Constit. Law 2 edit. 27. 1.

² L. Blackstone Comm. II. k. 211. lap.

követelhetnek ugyan tőlök a hatóságok, de az tényleg nem történik, valamint a törvény által megengedett lajstromok sem vezettetnek az idegenekről.

Mindazáltal az idegenek vendégjoga teljességgel nem abszolút természetű, időnként a körülményekhez képest szabályozza Anglia az idegenekkel való bánásmódot, fölötük való fölügyeletet, szabadságuk határait s a kiutasítás jogát velök szemben.

A törvények, melyek a vendégszeretetet az idegenek irányában megszorítják, kivételes, ideiglenes törvények jellegével bírnak, s rendszerint egy évre adnak a kormánynak hatalmat, hogy az idegenek ellen rendkívüli eszközökhöz nyulhasson. Ily törvények 1793 óta több ízben hozattak ugyan, de egészen véve Anglia idegen politikai büntetésekre nézve a vendégjogot szigorúan megőrizte, ha azok különben az angol törvényeknek megfelelőleg viselték magokat az állam területén.¹

Az Orsini-féle összeesküvés 1858-ban III. Napoleon ellen tett szükségessé arra nézve szabatosb formulázást, mennyiben nem sérti idegeneknek valamely idegen állam ellen angol földön való föllépése, szervezkedése Anglia nemzetközi kötelelességeit.²

¹ L. Fischel, Verf. Engl. 38. lap.

² L. May id. m. II. köt. 263. lap. Kossuth, Irataim. III. köt. 366—497. lap.

3. §.

A szuverenitás korlátozásának s az angol alattvaló ebből folyó szabadságának (liberty of the subject) természete.

Az angol alkotmány évszázados történeti fejlődés gyümölcse lévén, az angol szuverenitás, a mennyiben korlátozva van s ez által az alattvalók szabadságát elismeri, az állameszmének darabonként öntudatra jutott, nem egyetemes elvont fölfogásából folyó kinyomatát viseli magán.

Az angol alattvaló szabadsága vagy az irott alkotmányok nyelvezetét használva, az angol alapjogok is ebből folyólag nem a jogbölcselet teremtetten abszolút jogok és meglehetősen csekély számúak a jogbölcseleti alapon létrejött többi európai alkotmányokéihoz viszonyítva.

Az államéletnek egymás után keletkező szükségleteiből eredve, szorosan meghatározott terjedelműek és tételes alakúak, melyeknél az elv s annak megvalósítási módzatai egyszerre határozottak meg s a mint történelmileg bizonyos tételes formában keletkeztek, ép úgy fejlődésképesek, változtathatók, módosíthatók.

Másfelől a józan fölfogásból kiindulva, hogy a szuverén hatalom korlátozása úgyis csak önkorlátozás, az angol nemzet megelégedett a legszükségesebb alapjogok kiemelésével s a többi lényeges jogoknak meghatározását a szuverén hatalomra bízta. — Oly jogokat, melyek, mint a francia emberjogok elidegeníthetetlenek és elévülhetetlenek lennének, az állam előtt léteztek volna, nem ismer el sem az angol alkotmány, sem az angol jogi elmélet. — Még Blackstone is, ki pedig a múlt századi jogbölcselet hatása

alatt ír, azt mondja az angol szabadságokról, hogy bár egykorúak az angol állammal, alá vannak vetve az ingadozás és változásnak, mert megállapításuk mégis csak emberi. — A gondolat, hogy vannak jogok, melyek fölött állnak az állam szuverenitásának, idegen az angol jogi eszmekörben.

Az angol alapjogok rendszere, a mint történeti fejlődésében előttünk áll, azon meggyőződés kifolyása látszik lenni, hogy jogok és alapjogok között oly lényeges különbséget tenni, a minőt a reflektív jogbölcselet s a nyomán indúlt alkotmányok tettek, egészen hibás, mert az alapjogok még oly pontos és messzemenő körülírása mellett is marad elég tér a szuverenitásnak, ha helyes intézményekből kifejlő nemzeti szellem nem akadályozza, zsarnokivá lenni a közönséges jogoknak oktan, az állam-eszmével ellentétes rendezése által.¹

Az alapjogok elvont kijelentése továbbá igen sok alkotmányos viszály magvát rejti magában; Anglia az ő

¹ Patterson (Comment. on the liberty of the subject. I. köt. 87—89. l.), a közönséges angol észjárás tolmácsa, midőn bizonyos főelvek összességének alkotmányos jogként való elkülönítése ellen nyilatkozva mondja, hogy ez «nagyon bizonytalan megkülönböztetés, mert a szabadság nem csak ezen főelveken, hanem a jog egyéb részein ép úgy nyugszik». «Az alkotmányos jog és egyéb jog közt nincs lényeges, hanem csak fokozati különbség.» Ugyan ily szellemben szól Dicey (Introd. Lect. on the law of the Constit 220. lap). «Nálunk a személyes szabadság nem valami különös kiváltság, hanem az ország közönséges, a bíróságok kiszolgáltatta törvényeinek folyománya.» Csakugyan az angol írók nagy része az angol alkotmányjogot, a közigazgatási, a magán és büntető joggal tárgyalja, és pedig nemcsak az angol jogtudomány technikai fejlettségénél fogva, hanem a szuverenitás azon koncepcziója miatt, melynek kifejtése a következők föladata.

történelmi nyomatékú, tételes jellegű alapjogaival a viszállyok ily okát kikerülte.

De a mi legfőbb, ezen alapjogok általában, külön felsorolva nincsenek, hanem vagy az államélet alattomban értetődő vezérelveinek tekintetnek s csak mint a tudománynak a törvényekből levont következtetései fordulnak elő, vagy a mennyiben tételesen formulázva vannak, meghatározott intézmények (büntető jog, birói szervezet, peres eljárás, börtönrendszer, rendőri szervezet) részeként jelentkeznek. Jól mondja Sheldon Amos (*Science of politics* 175. l.), hogy az angol az ő elidegeníthetetlen jogait, kiváltságait, szabadságait a 13 északamerikai gyarmat írott alkotmányjaiban fogja először rendszeresen megírva olvashatni, melyekről azonban az okiratokat (*title deeds*) Angliában csak az intézmények útján hallgatag kifejezve vagy levéltárakban elszórva s elavult bírósági jegyzőkönyvekben fogja találni.

Az angol Magna Charta, annak különböző megerősítései a századok folyamában, az I. Károly idejébeli kérvény a nemzeti szabadságok (*Petition of Rights*) tárgyában, a II. Károly korabeli törvény az elfogatási jog körülírására nézve, Vilmos és Mária törvényei az alattvalók jogai és szabadságai (*bill of rights*) s a trónörökösödés, valamint ennek további módozatairól (*Act of settlement*), mind az államélet egyes konkrét sérelmeit orvosolva mondanak ki bizonyos, e sérelmek orvoslására szükséges elveket s állítanak föl részletes szabályokat.

Blackstonenak (*Comm. on the laws of England* I. köt. 100. l.) felsorolása, hogy az angol alattvalók alapjogai három fő- vagy ősjogra vezethetők viszsza, úgymint a személyes biztosság, a személyes szabadság és a magán tulajdon jogára, az akkori (1765)

francia jogbölcselet általánosító irányának követéséből ered; Blackstone Montesquieu tanait vette át s azokkal igyekezett az angol jog tömkelegébe világosságot árasztani.¹

Ezen alapjogok, melyeket az angol származás jogának (birth right of the people of England) szoktak mondani, angol fölfogás szerint, a közönséges jog nevezete alatt fönmaradt s az angol szász s más szokásokból alakult, nem írott jogon alapúlnak, a későbbi törvényhozás csak tanúságot tesz rólok, de nem teremti azokat.

Ez a láthatatlan, a szervezett államhatalom által hitelesen föl nem jegyzett, csak a közmeggyőződésben, birói gyakorlatban, a régi jogászok Glanvilla, Bracton, Fleta, Littleton jogkönyveiben Verböczynk módjára tovább élő közönséges jog (common law) az, melyen az angol nép alapjogai nyugszanak, mi egy újabb lényeges különbséget alkot az európai alkotmányok alapjogaihoz viszonyítva.²

Ez az angol közönséges jog, melynek eredete Lord Hale szerint ép oly kikutatathatlan, mint a Nilusé, és a mely Bentham szerint épen merő költemény s a melyről, mint létezőről szólni, csalásnál nem egyéb, egy gazdaságilag kevésbé fejlett, de szabad társadalom joga, s mint ilyen, jelességei daczára, nem egy irányban kegyetlen, a történelem folyamában különböző intézmények általi fentartás- és biztosításra, s mi több a társadalom fejlődésével, szerkezetének bonyolultával átalakítás- vagy

¹ L. De Lolme The Constit. of England. edit. 1821. 94. lap. «Az angol jogtudósok szerint az egyéni szabadság először a tulajdon jogából áll, melynél fogva a szerencse adományait vagy saját szorgalma gyümölcseit valaki élvezheti, másodsor a személyes biztonság jogából, harmadszor a helyváltoztatási szabadságból.»

² L. Austin Lect. on juris pr. 2. köt. 550—567. Paterson, Liberty of the subject I. k. 130—139. l.

változtatásra is szorúl. Ezen a közönséges jagon alapúlt a rabszolgaság, a matrózpréselés, a hadi tengerészet legénységének mondhatni kötéllal fogása. A közönséges jog zárta ki az egyházból kiközösítetteket a polgári közösségből is, ez nem engedte, hogy a vádlott maga mellé védőt vegyen a bűnvádi végtárgyaláson stb.

Az egyszerű szerkezetű társadalmak, egy oldalról nézve, több szabadságot engednek tagjaiknak, mint az előhaladottak, azért az utóbbiakban természetes a vágy az elsőeknek akár történelmi hagyomány útján fentartott, akár utopisztikus szabadsága után.

Igy az angol történetet némelyek a parlament harczának nevezik a közönséges jog ellen s a parlamenti törvényhozást, a mennyiben e régi jogot hatályától megfosztja: bitorlásnak; az angol közönséges jog ugyanis a nép közvetlen jogszokásaiból eredettnek, míg a parlament csak a nép átruházott hatalmát gyakorlónak tekintetik. Pedig a közönséges jog nem egy tételének megszüntetése, pl. a fentebb említetteknek, vagy annak, hogy a király és tanácsosai határozott ok megjelölése nélkül fogathatnak el, ha az okok fölfedezése által kormánytitkoknak kellene nyilvánosságra jutni, nem volt rosszabbítás, hanem javítás.

Az angol alapjogoknak a közönséges jogra visszavezetése által gondolták azokat a mindenható parlament ellen is megvédelmezhetni s forrásuk által azt kifejezni, hogy Anglia nem akarja magát egyedül az emberi ész mesterkedésére bízni, hanem az élet önként ható tényezőinek hatalmára támaszkodik.

Amaz eszmekörben, mely az angol alapjogokat a közönséges jogra vezeti vissza, végső láncszemként látjuk a tételt felállítva, hogy vannak a közönséges jognak bizonyos, a Magna Chartában, az angol alattvalók jogait és

szabadságait meghatározó 1688-ki, valamint a Habeas Corpus törvényben egyenesen feljegyzett és más fel nem jegyzett, de nem kevésbé fontos szabályai, melyeket a parlament sem sérthet meg. Az angol szabadság jellemző tulajdonsága, mondja Blackstone (Comment. I. 51. l.), hogy a közönséges jogszokáson alapúl, mely szokás bizonyosságot tesz arról, hogy az a nép önkéntes hozzájárulásával keletkezett, következésképen azt a hatalmát a néptől nyert parlamentnek szentül és sértetlenül meg kell tartania. Sir Edward Coke, Anglia nagy tekintélyű jogásza és I. Jakab király állhatatos lelkű lord főbirája, pedig akkép határozta meg a közönséges jog erejét, hogy az «korlátját képezi a parlamenti végzeményeknek s semmissé teszi azokat, ha az általános jogelvek és az ész ellen vétének».¹

Azonban az angol közönséges jognak az írott, a király és parlament teremtetten jog (statute law) fölötti e fölénye, ámbár azt a bírósági gyakorlat is több ízben érvényesíteni iparkodott, semmiképen sem egyeztethető össze a másik alkotmányos dogmával, hogy a szuverén hatalom t. i. a király a parlamentben mindent tehet, csak a leányból nem csinálhat fiút.

Az angol szuverén hatalom mindenhatóságának dogmája, a mint a közönséges jog elsőbbségét a parlamenti jog fölött megsemmisíti, ép úgy kizárja, hogy európai értelemben vett alapjogokról szóljunk, melyek a törvényhozó hatalom rendelkezése fölött állnak, annak föltétlen korlátaikat alkotják.

Ez ellentét csak az állam természetéről alkotott angol felfogás által oldható meg.

Az állam az angol előtt nem erőmű, melynek működ-

¹ L. Cox. Staatseinricht. Englands. 7. l.

dése a szorosan kimért részeknek mesterséges egybeillesztésén s kívülről való irányzásán alapszik, nem is pusztán egyéni célok megvalósításának eszköze, hanem természetes szervezet, mely önerővel felruházva, s nemcsak külső jogi meghatározások által összetartva osztja ki a szükségletekhez képest szervei munkáját, célját illetőleg pedig az egyének java fölött álló, magasabb eszmének valósága, «társaság Burke szerint, minden ügyben, társaság minden művészetben, társaság minden erényben és minden tökélyben.» Az angol állam évezredes élete folyamán létrehozott intézményeiben, legnagyobb íróiban ilyennek tűnik fel.

A szuverén hatalom korlátatlansága ép oly föltétlen követelmény, mint az állam tagjainak, a szuverén hatalom alattvalóinak sértetlensége, bizonyos jogaik szentsége a szuverénnel szemben is; az angol szabadság az állam erejével, az egyéni jogok a köznek széleskörű hatalmával járnak együtt. A király hatalmának és az alattvalók jogának egyenlő értékessége, egy forrásból, a köz eszméjéből eredése régi angol jogelv, melyet bírói döntvények erősítettek meg. «A korona jogai s az alattvaló szabadságai a közönséges jog ugyanazon alapján állanak . . . » mondá Sir Michael Forster; Plowden pedig arra mutatott rá, hogy «a közönséges jog, mely oly sok kiváltságot ad a királynak, nem tűri, hogy ez másokéit sértse».

Sőt Lord Mansfield egy matróz-préselési perben még tovább ment, régi alkotmányos elvnek jelentvén ki ítéletében, hogy a magán sérelemnek el kell hallgatnia, ha más különben a köz vallana kárt.

Emez, ily általánosságában már eléggé aggasztó elvnek túlzott alkalmazását mutatja a sok százados gyakorlat, mely szerint az angol állam nem szavatol a hivatalnokai

okozta károkért s csak ujabban, kivételképen ismertetett el a birói letétekért az állam szavatossága.

Az emberi élet két alaptényezője, a köz s az egyén. ha elkülönítve szemléltetik s nem mint egy erőnek nyilvánulása, kiegyenlíthetetlen összeütközést von maga után; a hol ellenben, mint Angliában, az állam hatalma s az egyének jogai egy törzsnek közös hajtásai s az egyéni szabadság ép úgy az államtól eredőnek, az állameszme által követeltnek tekintetik, mint az államhatalom korlátlanlansága, fölénye. ott ugyan a visszaélések kizárva nem lesznek, a mint Angliában sem voltak, de az erkölcsi alap, a lehetőség meglesz e korlátlan hatalmat az egyéni szabadságnak kedvező módon gyakorolni; míg a hol az államhatalom szuverenitásával az egyén szuverenitása állítatik szembe, az állam csak mint az egyénre nélkülözhetetlen rossz fogadtatik el s formai külső korlátokban vagy a nép ellenállási jogában keresik a szuverén hatalom korlátozását, ott eleve meg van rontva az államélet békéje. nyugalma.

S csakugyan az angol alapjogok nem képeznek formai korlátot a szuverén hatalomra nézve, hisz azok nagy része a szuverén hatalom kijelentéseiben, írott törvényekben foglaltatik; a mi pedig a közönséges jog fölényét illeti, az, bár nem föltétlenül, megáll a parlament mindenhatóságával szemben is a régiségében rejlő tekintélynél, azon erőnél fogva, mely a nép szokásait a legzsarnokibb egyedúr előtt is kénytelen-kelletlen tiszteltté teszi.

A közönséges jog az angol államéletben az erkölcsi törvény jellegét ölti magára, melynek a változott viszonyok közötti értelme s alkalmazása a szuverén hatalom lelkiismereti ügye.

A szuverén hatalom az államban a közélet legfőbb

kérdéseire nézve ép úgy nem helyesen vettethetik kizárólag alája külső jogi korlátoknak, a mint az egyes embert is végcéljai tekintetében nem a kényszerítő törvény, hanem a lelkiismeret vezeti, azon oknál fogva, mert az állam, mint a népnek személyiséggé magasult alakja erkölcsi belső törvényekre utalt, azaz szabad kell, hogy legyen.

A szoros összefüggés, melyet az angol szuverén hatalom céljai s az alattvalók egyéni jogai között fennállónak mondtunk, egyrészt bizonyításra szorúl, másrészt magyarázatot igényel benne az, miért nem volt ez összefüggés az egyéni szabadságra hátrányos?

Túlön túl magyaráztatott az újabb időben az állam szervezeti oldaláról, az államhatalom gyakorlására nézve ez összefüggés; kimutatattott, hogy a kötelességre, melyből az önkormányzat lényegileg áll, van fektetve, illetőleg volt fektetve ezideig az egyének politikai joga, részvétele az államhatalomban; hogy az egyének politikai jogai, különösen az önkormányzatiak, minthogy gyakorlásuk közkötelesség s az egyes részéről csak az állam akarata, a törvény értelmében történhetik, az államhatalom erősödését tartalmazzák.

Rá lehetne mutatni arra a sokatmondó körülményre, hogy Európa legrégebbi szabad nemzete, egyes tagját nem az uralomban való részvétele oldaláról polgárnak, hanem a szuverén uralom alá rendeltsége szempontjából alattvalónak nevezi; föl lehetne említeni, hogy az esküdszéki intézmény, a törvény alkalmazásának a polgárok kezébe tétele, az egyes esküdt egyéni véleményének elnyomásával kényszeríti az esküdszék tagjait, hogy bármiképen egyhangú megállapodásra jussanak.

Hosszasabban fogunk utóbb foglalkozni az ethikus elvekkel, melyek a főállamszervek: király, parlament, kormány viszonyát, önállóságuk jogi körülírása mellett, a

parlamentarizmusnak belső érdekesültségen nyugvó s az egész államtest összhangjából kiinduló szabályaitól teszik függővé, s így a részeknek s az egésznek kölcsönös összefüggését bizonyítják. Itt azonban az államnak nem szervezeti, hanem célmegvalósító természetét vizsgálva, azt találjuk, hogy fennáll ez összefüggés az állam s az alattvaló feladatai, céljai tekintetében is. Az angol állam ugyan az egyéni élet szabadságát a lehető legszélesebb körben fentartja, de csak addig, a míg gazdasági érdekekről, külső, erkölcsileg közvetlenül közömbös tényekről van szó, melyek szabadra hagyása eddigelé az állam céljával is legmeg egyezőbbnek mutatkozott, mihelyt azonban az egyén átlépi a szuverén hatalom vonta határt, teljes súlyát érzi annak. Az angol egyéni szabadság visszája a legkeményebb, kegyetlenebb büntető jog és széles hatalomkörrel felruházott, bár nagy felelősséggel is terhelt rendőrség, ipar- és forgalomszabadság, de az adós bebörtönzése, az esetben ha nem fizet, — bár a hitelezők az 1869-ki törvények óta némileg korlátozva is annak alkalmazhatásában. A nemzet adómegszavazási jogával párhuzamosan haladnak a kemény törvények az adó behajtására nézve, melyek szerint 1855-ig az állami adóhátralékokat ama község lakóinak kellett megfizetni, a melyben fölmerültek s melyek máig is ismerik a rosszakarató adóhátralékosok bezárását. A szellemi, az erkölcsi téren az állam nem közömbös az egyének viselkedése, gondolkodásmódja iránt, azt saját eszméjéhez idomítani, illetőleg a mennyiben az előbbi ezzel egyez, emelni iparkodik. Sőt a szorosán gazdasági téren is az állam kereskedelmi politikájában, közgazdasági intézményeiben, a nemzetközi viszonyokban, nem ugyan kisszerű, de annál messzebbható rendszabályokkal mutatja ki az állam s az egyesek feladatai közt az összefüggést. Cromwell hajózási

aktája, melyet a gazdasági szabadság apostola, Smith Ádám elveivel ellentétben, a legbölcsebb rendszabálynak nevezett s mely csak 1850-ben szüntettetett meg, a Tudorok és Stuartok idejéből való ipari, gyári és gyarmati rendszabályok, a különböző védvámok nevelték nagyra az angol közgazdaságot, mely ma már nagykorúvá válva az államtól kevésbbé vár értelmi támogatást, hanem csak fegyveres védelmet, melyet azonban egy állam sem nyújt — néha a nemzetközi jog és tisztesség mellőzésével is, mint a chinai opium-háborúban — polgárai élete, vagyona és közgazdasági érdekeinek hathatósabban, mint az egyéni szabadság hazája Anglia.

Tisztán gazdasági téren is, az angol törvényhozás szempontja soha sincs a merő individualizmus eszmeköréből véve, ugyanaz az angol jog, mely a kisajátítást az egyéni tulajdonjog szentsége iránti tiszteletből csak 1845 óta s meglehetősen korlátolt mérvben ismeri, a magánosnak az állam, a fiscus ellen nem ad tulajdoni keresetet, s a végrendeleti szabadság nem az egyén, hanem a család intézményének tett hódolás, mely épen az egyéni szabadság alapján az emberi egyenjogúságon ejti a legnagyobb csorbát, megengedve, hogy az atya a család fentartása érdekében gyermekeit egyenlő osztályrészektől megfoszthassa s vagyonát azok egyikére hagyhassa. A család képzelt vagy való érdeke tartatá fenn oly soká (az 1870., 1874., 1881., 1883-diki törvényekig, illetőleg a kancellári bíróság régibb, mintegy száz éves gyakorlataig) az egyéniség megvetésével a nőnek vagyoni teljes önállótlanóságát; sőt még ma is fennáll az elv, hogy a nő, a ki férje jelenlétében és beleegyezésével büntettet követ el, a gyilkosságot kivéve, nem büntethető, mert a törvény előtt csak férje akaratából cselekvőnek tekintetik.

Könnyű kimutatni, hogy a végrendelkezési szabadságnak individualisztikus jellege csak látszat, valódi oka a földbirtoknak az uralkodó osztályok kezében megtartása vagyis az individualizmusnak egy nagyobb egész, az Angliát több századon át kormányzó társadalmi osztályok érdekében való szabadra eresztése.

A bíróságnak magánjogi perekben szertelen, a felek rendelkezését helyettesítő, mellőző hatalma van; így kiterjesztheti ítéletét egy pernek nem főlebbezett részeire, bevonhat abba harmadik személyeket, úgy hogy az angol jog egy alapos francia ismerője érthetetlennek mondja az angol bíróság hatalmát az egyesek magánjogai fölött.¹

Az egyéni jó és egyéni czélok érdekközössége a közjóval sehol nem tudott annyira a köztudatba behatolni, mint Angliában, azon hatás következtében, melyet a nemzeti gondolkodásra és érzületre az angol hűbéri rendszer gyakorolt.

E rendszer, mely tudvalevőleg a közkötelességek s a magánjogok legszorosabb kapcsolatára van alapítva, a társadalmat, annak egyes tagjait a köz- és a magánjogok tekintetében, mint egy láncz szemeit foglalja össze. Hosszas, a XVII-dik századig terjedő fennállása által Angliában igen alkalmas volt az államnak s az egyének magán érdekeiből alakuló társadalomnak összefoglalására, az államhatalom s az egyének jogai közt másutt támadt ellentét kikerülésére.

A hűbérrendszerben az egyénnek jutó közhatalom s annak magánjoga közt a legszorosb kapcsolat levén, a köznek és a magánéletnek elszakítása lehetetlen, a míg a rendszer alapelve a részletekben fentartatik, elfajulása megakadályoztatik.

¹ L. Glasson. Hist du droit et des institutions de l'Angleterre VI. köt. 744. l.

Elfajulását megakadályozta Angliában a királyság ereje, mely a magánjogok érintetlen fentartása mellett, azoknak a közjogok rovására való fejlődését megakadályozni tudta.

Anglia oly sarkalatos intézményei, mint a főrendiház, az egyház, az egyetemek, e rendszer élő maradványai, s bármi legyen jövőjük, eddigelé a köz- és magánérdekek élő egybekapcsolására szolgáltak.

De leginkább mutatkozik a szuverénítás és az egyének céljai között a szoros összefüggés a szellemi téren.

Az angol állam eddigi fennállásában nem az egyének nézeteinek összetétele, nem egyéni célok megvalósításának külső eszközeként jelentkezik, magasabb eszme valósul meg benne, melynek az egyesek szolgálnak, melyből erejüket merítik, melyben támaszukat találják. A szellemi téren az individualizmus a köz eszményeinek erősen alá van rendelve. Meddig fog e viszony fennállani, nem fog-e Anglia is a jövőben más jelleget felvenni, nem tartozik e munka feladatai közé, mely Anglia jelenlegi alkotmányával foglalkozik. Anglia egész belső valója nagy forrongásban van a most folyó időben, melyet azonban kiinduló pontul venni fennálló alkotmánya jellemzésénél nem lehet.

Az angol állam a legszorosb viszonyban áll a vallással, féltékenyen őrzi a közerkölcsöt s egyetemei által műveli a tudományt. A vallás- és tanszabadság nem található alapjogai közt.

Angliának államvallása van, különösen a reformatió óta; de az előtt is a vallás és egyház, mint a polgári társaságnak szerves kiegészítő része tekintetett. A nagy megálázásra, mely az országot földnélküli János alatt a pápa részéről érte, kinek a király országát átadta, hogy hűbérkép visszavegye, Anglia számos törvénnyel felel, melyek

mind a nemzeti érdekekkel megegyező állást törekcszenek adni az egyháznak.

Az újabbkori angol szabadság irott okmánya, a Bill of Rights, a mely sorában a nemzet jogait, ugyanabban emliti a protestáns vallást. Főczéljának mondja a protestáns vallás megszilárdítását, a nemzetnek a pápaság s az absolut hatalomtól való megmentését.¹

Az 1688-ki forradalom vallásos jellegét legkétségtelenebb módon a hatás bizonyítja, melyet Irlandra gyakorolt; míg Angliára nézve a teljes alkotmányos szabadság kora kezdődik vele, addig a katolikus Irlandban a szolgaság, az elnyomás páratlan rendszerét honosította meg; az angol törvény annyira ment, hogy «afféle emberek létezését, a kik ir római katolikusok lennének» egyáltalában nem ismerte.

Az angol alkotmány újabbkori alakulása s megerősödésekor nyert vallásos jellegét nem vesztette el ama törvények által, melyek a jelen század folyamában a nem anglikán vallású angol alattvalóknak emberi és állampolgári jogait elismerték; e törvények felszabadítottak egyesekeket, de a britt állam maradt a mi volt, a leghatározottabb vallási színezetű közület, mely Angliában az anglikán püspöki, Skócziában a presbyteri egyházat tartja polgári szabadsága védbástyájának.

¹ Whereas the late king James . . . did endeavour to subvert and extirpate the Protestant religion and the laws and liberties of this kingdom . . . The prince Orange whom it has pleased Almighty God to make the glorious instrument of delivering this kingdom from Popery and arbitrary power . . . in order to such an establishment, as that their religion laws and liberties might not again be in danger of being subverted . . . Így szólnak a Bill of Rights indokai.

Az angol alkotmányban mind ezek szerint ismeretlen a szuverénitásnak oly külső korlátozása, a minőt a száraz föld újabbkori alkotmányai mutatnak s a minőt a magyar alkotmány sem ismer, ha csak nem akarnók a nemzetközi szerződések által a protestánsoknak biztosított szabad vallásgyakorlatban továbbra is nem a magyar jog követelményeit, hanem a magyar jognak, illetve törvényhozásnak a nemzetközi jog által való külső korlátozását látni. Az angol szuveren hatalomról hangoztatott korlátlanság, melynél fogva az mindent tehet, a formai jog szempontjából igaz, s az angol szuverénítás ez alapjellegére nézve egészen hasonlít a magyarhoz s ez alapjellegben csakugyan megvan a rokonság a kettő között, melyet azonban a közös alapon fölépített többi állami intézmények majd egészen elmosnak.

Igy az angol törvényhozó hatalom korlátlanága fönnáll azon némileg szerződéses jellegű viszonyokban is, melyek által Skóciának, Irlandnak bizonyos alapjogok biztosítottak. A törvényhozás a skót és ír uniónak feloldó föltételkép odaállított nem egy határozmányát később megváltoztatta, a nélkül, hogy ezen tényei alkotmánysértésnek tekintettek volna; mert az angol felfogás szerint «állam, ahhoz való hatalom nélkül, hogy törvényei bármely részét megváltoztathassa, legnagyobb politikai képtelenség». (Blackstone id. m. I. köt. 72. l.)

De a formai jogi korlátlanóság daczára a szuverén hatalom Angliában is korlátolt, a nemzet erkölcsi és jogi meggyőződése szerint; a közönséges jog, a keresztény vallás s az államnak, az egyénnek a történelem folyamában a parlament s az azon kívül ható társadalom által öntudatra hozott eszméje képezik annak belső korlátait, illetőleg alkotják cselekvésének vezérelveit.

Változtatni a közönséges jogon, vagy épen eltérni az angol szabadság írott okmányában foglalt elvektől, csak a végső esetben fog a parlament, valamint, hogy forradalmi jellegű ténynek tekintetnék, ha a parlament a skót és az anglikán egyházat bolygatva, azon lényeges változtatást tenne.

A legjelesebb angol jogászok a keresztény vallást az angol közönséges jog részének, s mint ilyet a törvényhozó hatalom korlátjának tekintik, sőt Coke szerint a keresztény vallással ellenkező törvény érvénytelen.¹

Mindezen korlátozások azonban, melyek által az alattvalók szabadsága biztosittatnék, u. m. a közönséges jog, a keresztény vallás, az angol szabadság írott okmányai csakis erkölcsi nyomatékkal birnak, s a király parlament-jével az alkotmány elvei szerint bármikor túlléphet e korlátokon, fölfüggesztheti, módosíthatja, megváltoztathatja ez alapjogokat.

Az európai szárazföld népeinek papiron, formailag sokkal inkább biztosítvák alapjogaik, mint a britt szigetlakóknak, mert az első alkotmányai e jogokat a törvényhozó hatalom köréből vagy egészen kiveszik vagy pedig módosításukat, változtatásukat, különös, nehéz formaságokhoz kötik; a britt alkotmány ellenben ezeket is a szuverénitás rendes szervének, a királynak és a parlamentnek belátására bizza s nem fél, hogy ezek hatalmukat a nemzet írott és nem írott szabadsága ellen fordítsák.

A mint az egyén általában oda van dobva az angol szuverénitás formailag korlátlan hatalmának, azonképen

¹ L. Patterson. Comm. on the liberty of the subject. I. k. 111. lap. — Odgers szerint (Libel and Slander 397—400. l.) ugyan ebből csak az következik, hogy a kereszténységnek még tisztességes, bona fide megtámadása is büntényt képez s a gonosz szándék szükségkép vélelmeztetik.

abban, a mit az állam jogi és egyéb intézményei által létrehozott, azt találjuk, hogy az egyéni szabadság mellett mindenütt a közhatalom erős keze hat, hogy az egyéni életre bízott föladatok mellett a közhatalom az emberi föladatoknak másutt, egyénileg intézett részét is felöleli. — Az angol sajtószabadság s az államvallás, a szabadipar s a szegények állami eltartása, a haderő toborzása és a matrózpréselés, az államigazgatás beavatkozásán kívül álló orvosi és gyógyszerészeti ügy s a kényszeroltás, az államhatalomnak egészben véve megtorló, represszív iránya s az egyes úgynevezett nem jó hírű emberektől békességes, jó magaviselet vagy tanúktól bizonyos tárgyalási napon való megjelenés iránt megkövetelhető biztosítéknyújtás,¹ ellenkező esetben bezárás vagy az adós előzetes bebörtönzése, ha a hitelező eskü alatt állítja, hogy az előbbi Angliát elhagyni készül, s biztosítékot nem nyújt, hogy tartozását annak idejében le fogja róni, látszólag ellentétesen állanak egymás mellett, tényleg azonban azt mutatják, hogy az angol szellem az egyéni szabadságot csak a közület eszményeinek határai között bírta s akarta megvalósítani, és hogy az állam, nem egyéni célok könnyebb megvalósítására szolgáló művezet, melynek mozgatója az egyén a maga külön érdekeivel, ellenkezőleg azon magasabb eszmény valósága, mely az egyéntől tiszteletet, engedelmességet, áldozatokat kíván, de mely egyetemességénél fogva az egyéni szabadságot is szüli.

Az angol egyéni szabadság világért sem jelenti a köznek visszaszorítását s az egyén magára hagyását.

¹ Évenként 13,000 ily jövő jó magaviselet iránti biztosíték követeltetik s 3000 egyén kerül fogságba a miatt, hogy azt adni nem tudja. Gneist Engl. Verw. recht I. köt. 274. 1.

Az angol szuverén hatalom keményen nehezedik az egyénre is s ez nem általában, hanem szorosan meghatározott körében élvezheti irígylt szabadságát.

Az angol nemzet nagysága nem az ellentétek megsemmisítésén, hanem helyes összefoglalásán nyugszik; a mint kalmárkodó vállalkozási szelleme, ipari alkotásai, vakmerő újításai karonfogva járnak ódon szokásaival, ügyvédkedő formalizmusával, a mint protestáns vallása püspöki hierarchiájára, családi életének bensősége szigorú atyai és férji hatalomra támaszkodik, azonképen meg tudta találni a pontokat, hol az egyéni szabadság a közhatalom érdekévé válik, s az erős állam az egyéniség érvényesülhetésének előfeltétele.

AZ ANGOL ALATTVALÓK ALAPJOGAI.

4. §.

A biztosság joga.

Blackstone osztályozása szerint az angol alattvalók alapjogai között első a biztosság joga, mely az egyént élete, egészsége, tagjai és becsülete élvezetében megtartja.

Az alkotmány arisztokratikus jellegénél fogva az angol szabadság, a biztosság joga tekintetében, majd e század közepéig a leghátrább állott az európai államok között.

Súlyos, aránytalan, kegyetlen büntetések jellemzik az angol jogot; Sir Samuel Romilly még e század elején emberevő népekhez méltónak mondja az angol büntető törvényeket.

Már Fortesene, VI. Henrik főbírája, az angol alkotmány első magyarázója, némi dicsekvéssel írja, mennyivel bőkezűbbek az angolok az akasztófa alkalmazásában, mint a francziák, s az eretnekekre szabott tűzhalál, ámbár tényleg 1612-ben hajtatott végre utoljára, csak 1689-ben töröltetett el.

«A mint a vagyonosodás emelkedett, mondja May,¹ a törvényhozó kegyetlen lett a bűntevők iránt... — A restaurációtól III. György haláláig, tehát mindössze 160 évre terjedő időszak alatt, 187 főbenjáró büntett iktattatott a törvénykönyvbe.»

A Bill of Rights elve, hogy túlságos birságok, kegyetlen és szokatlan büntetések nem fognak alkalmaztatni, írott malaszt maradt. Midőn Sir Samuel Romilly e században a büntető jog reformja körül működni kezdett, az angol törvények 230 főbenjáró büntettet ismertek.

Lopás, csalás halállal büntettetett, s nagy küzdelemben került 1808-ban a zsebtolvajlásra az addig főnnállott halálbüntetést eltörölni s csak 1845-ben szorítottatott a halálbüntetés a gyilkosság és felségárulásra.

A becsületbüntetések is csak 1837-ben szűntek meg végleg, az előtt, ha nem is formai eltörlésökig 1837-ben, a pelengér, az égő vassal való megbélyegzés mindenesetre tovább dívtak mint Európa egyéb államaiban; a botbüntetés, a korbácsolás pedig ma is főnnáll, a hadsereg és tengerészet legénységen kívül,² csavargókra, a közszemérem ellen vétőkre, 16—20 év között levő kiskorúakra

¹ Verfassungsgesch. Engl. II. köt. 519. l.

² A hadsereg tartását tárgyzó törvény (Mutiny act) 1881 óta nem elvképen, hanem egyelőre ideiglenesen a hadsereg körében eltörölte a testi büntetést.

nézve s némely a személy ellen elkövetett durva támadásokra.¹ A korbácsolás különösen a XVII. század második felében kapott lábra, s mint Macaulay mondja (Angl. tört. I. köt. 2. kiad. 490. l.) «rendes büntetéssé lett könnyebb nemű politikai büntetésekre.» A kormány ellen ejtett vigyázatlan szavakért oly borzasztó kinokra ítélték az embereket, hogy egész komolyan kívánták: vonják inkább főbenjáró pörbe és ítéljék akasztófára.²

Montesquieu szerint (Esprit des lois L. XII. chap. II. VII.) a polgárok szabadsága, biztossága főkép a büntető törvények jóságától függ s ahhoz, hogy az alkotmány zsarnokivá váljon, elég, ha a felségsértés büntette határozatlan.

E szempontból az angol büntető törvények az angol szabadságnak sok századon át szomorú képét mutatják; az alkotmány szabad, a nemzet részese a szuverenitásnak, de az alattvaló nem az, csak Skóczia multa felül e részben Angliát.³

Különösen a felségárulás büntette igen határozatlan, úgy a közönséges, mint az írott jogban; a bűnpártolók a tettesekkel egyenlő beszámítás alá esnek, a büntetés pedig felségárulási esetekben szerfölött kegyetlen; számos tény, magyarázat útján felségárulásnak minősítettett (Constructive treason), míg III. Eduard 1352-diki parlamenti végze-

¹ L. Sheldon Amos Engl. Constit. 99. l. Gneist Selfgov. 3. Aufl. 262. l. Blackstone id. m. 53. l. A személy elleni durva erőszaknak ilyen esetei, p. o. az embereknek nyakba dobott hurokkal való megfogása a garotteurök által, hogy kifosztassanak.

² L. Macaulay II. köt. 102. l.

³ L. Macaulay Angl. tört. I. köt. 2. kiad. 634. l. — Hallam Const. history of England III. kötet, XVII. feje. 324. l. a leasing makerekre vonatkozó törvényt.

ménye (statute of treasons) annak tényálladékát szabatosította, a nélkül, hogy a kételyeknek végkép elejét vette volna.

Ezen az angol jogérzet által oly nagyrabecsült s lényegében mai napig fentartott végzemény szerint felségárulást képez: 1. ha valaki a király, a királyné, vagy legidősebb fiának és örökösének élete ellen tör, azok halálát okozza,¹ a ki a király hitvesével, legidősb hajadon leányával vagy legidősb fiának hitvesével törvénytelenül közösül; 2. a ki a király ellen háborút kezd az országban; 3. a ki a király ellenségeinek pártjára áll, azokat segítvén; 4. a ki a király pecsétjét, 5. a ki a király pénzét meghamisítja; 6. a ki a király kancellárját, kincstárnokát, bírait hivatalos működésök közben megöli.

Annak okát, hogy III. Eduard e törvényének, mely minden még oly távoli előkészítő cselekményt is a kísérlettel, sőt a bevégzett bűnténnyel egyenlősit, mely a király tanácsosainak megölésével egészen a hanyatló római császárság szellemét és mondását: nam ipsi pars corporis nostri sunt, követi, oly nagy jelentőség tulajdonított, az előtte uralkodott bizonytalanság megszüntetésében s abban kell keresnünk, hogy ezen törvény után a bírák a felségárulás gondolatát, az arra vonatkozó szavakat törvényesen többé felségárulásnak nem minősíthették, egyáltalán a törvényben nem foglalt eseteket felségárulásnak nem magyarázhattak,

¹ When a man doth compass or imagine the death etc. Blackstone szerint a compass or imagine szók synonymok s a compass szó az akarat célját, a szándékot fejezi ki, nem annak véghez vitelét, minél fogva a király élete ellen való törekvés jogilag határozatlan fogalmával lehet az angol felségárulás tényálladékát körülírni. L. A magyar büntetőtörvény anyaggyűjt. 2. köt. 11. l. és Lord William Russel esetét Rankenál. Engl. Gesch. V. kötet, 2. kiadás 345. l.

ki lévén mondva III. Eduard végzeményében, hogy a biráknak minden oly esetben, a mely felségárulásnak látszik, de melyről e végzemény határozottan nem rendelkezik, mindaddig tartózkodniok kell az ítélethozástól, míg a király a parlamentben a fölmerült kételyt meg nem oldja.

A törvény ellenére ugyan azután is történtek felség sértés miatt elítélések pusztá szavakért, így az angol jogi írók IV. Eduárd korából föl szokták említeni egy londoni polgár halálraitéltetését azon állítólagos alapon, hogy fiát a korona örökösévé akarta tenni, ez lévén a háznak czége, melyben lakott, valamint a nemesét, Burdett Tamását, ki azért szenvedte a felségárulók borzasztó halálát, mivel azt kívánta a királynak, ki szelidített kedves őzbakját lelőtte, lenne az a bak szarvaival s mindenestül beleiben.¹

De a felségárulás III. Eduard törvényével ellentétben, különösen VIII. Henrik és Erzsébet uralkodása idejében terjesztetett ki, a midőn a dynasztia s az anglikán államegyház érdekében s számos más okból legképtelenebb felségárulási eseteket alkotott a parlament.

VIII. Henrik és parlamentjei ugyancsak találékonyak voltak felségárulási esetek kigondolásában; felségárulásnak nyilváníttatik p. o. a walesiak marhalopása, a király engedélye nélkül való nősülés a király gyermekeivel, «a kik törvényes ágyból születtek vagy különben a király gyermekeinek tekintetnek» (Hallam. Constit. hist. I. köt. 1872. edit. 34. l.), valamint a király hugai és nénjeivel; sőt 12 ember csoportosulása is felségárulást képezett az ekkori parlamenti végzemények szerint.

¹ L. Blackstone IV. köt. 66. l. — Hallam ugyan kimutatta (Middle Ages, VIII. feje.) e szavak költött voltát, de a jogászoknál tartja magát a jellemző adoma.

Felségárulásnak nyilvánítottatott továbbá a király házasságainak érvényességét feszegetni, sőt szidalmazni, eretneknek mondani, halálát jövendőlni. Utóbbi tény büntetésére jegyzi meg Montesquieu, hogy mily borzasztó a despotizmus, azok ellen fordul, a kik gyakorolják: VIII. Henrik orvosai utolsó betegségében nem merték megmondani, hogy közel halálvesztélyben forog, félve a fentebbi törvény következményeitől.¹

Henrik ötödik nejének kivégzése után alkottatott, mint Hallam mondja, a hirhedt törvény, melynél fogva minden nőt a felségárulás büntetése sújt, a ki, ha mint szűzet veszi nőül a király, előzetesen be nem vallja a hibákat, «melyek őt Diana szolgálatára alkalmatlanná teszik».

Felségárulásnak nyilvánítottatott VIII. Henrik alatt a király egyházi fölényét a pápáé fölött esküvel el nem ismerni. A koronaügyész szavai Morus Tamáshoz, ki ez alapon fogatott perbe: «Ámbár szavakkal vagy tettekkel nem vádolhatunk, de itt van hallgatásod, mely lelked megátalkodottságának világos jele», eléggé jelzik e kor zsarnoki szellemét, mely Erzsébet alatt tovább él s szaporítja ez eseteket, felségárulásnak minősítve a pápai joghatóság ismételt védelmezését, katholikus papoknak az ország területére való visszatérését, ha az államegyházhoz nem alkalmazkodnak, pápai bullák közzétételét Angliában, annak kétségbe vonását, hogy a parlament jogosítva lenne a trónörökösödést Angliában, a mint jónak látja, rendezni.²

Ha egészen eltekintünk is ezen VIII. Henrik és Erzsé-

¹ L. Montesquieu id. m. livr. XII. chap. X.

² L. Hallam Constit. hist. I. köt. passim. — Cox id. m. 236. Blackstone id. m. IV köt. 62. l.

bet alatt hozott önkény sugallta parlamenti végzeményektől, a későbbi idők parlamenti és bírói praxisa is sok eltérést mutat III. Eduard végzeményének úgy betűje, mint szellemétől. Igy Peacham, sommersetshirei puritan pap I. Jakab alatt, mivel lakásán egy egyházi szónoklat kézírata találtatott, melyet azonban meg nem tartott s melyben, ha közzé tétetik is, királysértést, de nem felségárulást lehetett volna találni, hosszas, eredménytelen kínvallatás után, felségárulásért elítéltetett, de annak végrehajtása előtt természetes halállal múlt ki börtönében.¹

Sydney Algernon II. Károly alatt azon az alapon végzetetett ki, mert elméleti iratában a népek jogát védelmezte, hogy méltatlan királyokat trónjoktól megfoszthatnak.² — Matthews nyomdász 1719-ben lefejeztetett, mert Anna királyné végzeménye ellen (6. Anna 7. fej.) egy pamfletet nyomtatott (*vox populi vox dei*), melyben az uralkodó örökösödési joga kérdésessé tétetett.³

Általában a jelenlegi uralkodó ház örökösödési jogának védelme érdekében, számos tény, erőszakosan felségárulásnak minősítettett a törvényhozás által. A III. Eduard óta hozott e törvények nagy része már meg van szüntetve, de III. György alatt az ellene 1795-ben megkísérlett merénylet folytán alkotott parlamenti végzemények (36. III. György 7. fej., 57. III. György 6. fej.) a felségárulás fogalmát még inkább kiterjesztették, s szerintök nem csak a ki a király élete ellen tör, halálát czélozza, hanem az is, «a ki a király örököse vagy utódja élete, testi épsége,

¹ L. Hallam id. m. I. köt. 343. l.

² Hallam, id. m. II. köt. 459. l. Ranke Engl. Gesch. V. köt. 2. k. 356. l.

³ L. Blackstone id. m. IV. köt. 74. l.

személyes szabadsága ellen tör, s életök, testi épségök, szabadságuk megsemmisítését vagy megsértését czélozza, tervezi, kigondolja, kieszei s ezen terveit, czéljait, kigondolásait kifejezi, kimondja, nyilvánítja, akár írás, akár nyomtatás, akár bármely más külső tény vagy cselekménynyel», mint felségáruló büntettetik.¹

A Henrik és Erzsébet korabeli felségsértési esetek ma már meg vannak szüntetve, s a felségsértés tényálladéka lényegileg III. Eduard és III. György törvényein alapszik, csakhogy utóbbiak 1848-ban lényegileg szelídítették (11. és 12. Viktoria 12. fej. által), a mennyiben György király törvényének imént szószerint idézett részén kívül egyéb tényeknek szándékolása, tervezése, p. o. a törekvés a királyt trónjától megfosztani, a törekvés a királyt s parlamentet valamely törvény megváltoztatására kényszeríteni, megfélemlíteni, nem képeznek többé felségsértést, hanem feloniát; ugyan így megszűnt a nagy pecsét, a pénz hamisítása, a kancellár s a főtörvényszéki bírák megölése felségsértés lenni.²

A felségárulás büntetése a törvény szerint, ha királyi kegyelem nem mérsékelte, borzasztó volt. Az elítélt a földön vonszoltatott a vesztőhelyre, oda vinni — vagy vezetni nem volt szabad, de emberségből rendszerint elnézték,

¹ If any person . . . shall compass, imagine, invent, devise or intend death or destruction or any bodily harm tending to death or destruction, maim or wounding, imprisonment or restraint of the person of his then Majesty. his heirs or successors and such compassings imaginations, inventions, devices or intentions or any of them shall express, utter, or declare, by publishing any printing or by any overt act or deed . . . » Blackstone, id. m. IV. köt. 73. l.

² L. egyébiránt a bírákra nézve Blackstone IV. köt. 74. lap.

hogy a kivonszolás cserényen történjék, — s a vesztőhelyen nyakánál fogva fölakasztatván, még elevenen leváगतott. belei kiszaggattattak s elégettettek; ezután leváगतott a feje s teste földaraboltatott. Nők a szeméremre való tekintettel egyszerűen a vesztőhelyre vonszoltattak s megégettettek. Csak 1790., illetve 1814-ben enyhítették e büntetés, s most már törvény szerint cserényen vagy más hasonló módon kellett a vesztőhelyre szállításnak történni, a kivégzés fölakasztásra s azután való fölnégyelésre szorítottatott, míg 1870-ben (33. et 34. Viktoria 23. fej.) a felségárulás büntetésének ezen súlyosbításai is eltöröltettek s az manap akasztásból áll, mellékbüntetése a jogvesztés is megszűnven.¹

A büntető törvény ily szigorúságát azonban a király kegyelmezési joga, az esküdtszékek gyakorlata² s az úgynevezett papi kiváltság (benefit of clergy) enyhítette; utóbbinál fogva, kivéve a felségárulás s apróbb kihágásokért elítélteket, eleinte a papokon kívül mindazon világiak menekültek a súlyosabb büntetésektől, a kik olvasni tudtak, és feloniáért, vagyis súlyosb büntettért, hacsak nem útonállásért, gyűjtogatásért ítéltettek el; de e kiváltságot csak egyszer vehették igénybe s ezért tüzes vassal bal-

¹ Az angol jogérzet kegyetlenségét mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy a királyság visszaállítása után azok, a kik Cromwell elől életében megfutottak, ennek, továbbá Ireton, Bradshawnak hulláit I. Károly király kivégzésének évfordulóján fölásták, fölakasztották s két napon át a bitófán függni hagyva, a törzstől elkülönített fejeket a westminsteri palota azon helyén, a hol a király halálra ítéltetett, egymás mellé három póznára szúrták, Cromwellét, «a legnagyobb fejedelmét, ki valaha Angliát kormányozta», középre, hogy még egyszer elnökölhessen. Heine nyelvére való iszonyatosság, jegyzi meg Ranke.

² L. Lord Russel Essay on the Const. of Engl. Chap. XXIV.

hüvelykőkön vagy orcájok balfelén megjelöltettek, később az olvasni nem tudókra is kiterjesztetett e kiváltság s a sok főbenjáró büntetés fegyházra, deportációra, gályára változtattatott. III. György alatt a tüzes vassal való bélyegzés is pénz vagy testi fenytékkal pótoltatott, míg IV. György alatt 1827-ben a papi kiváltság egészen eltöröltetett, azonban oly értelemben, hogy ezen büntényekért, a melyeknél előbb a papi kiváltságra hivatkozni lehetett, ezután sem lehessen főbenjáró büntetést alkalmazni.¹

A SZABADSÁG JOGA.

5. §.

a) Habeas corpus törvény s a rendőrség hatalma.²

a) *Habeas Corpus törvény.*

A személyes szabadság, mondja Blackstone (Comment. I. köt. 105. l.), a mozgás, az állapotváltoztatás jogából áll s abból, hogy az ember bárhová költözködhetik, a hova kíván, a nélkül, hogy akár elfogatás, akár más erőszakos módon korlátoztatnék.

E meghatározás az angol közjog tételes szabványai-ból van levonva, melyek a személyes szabadság tekintetében főképen az önkényes elfogatásoknak meggátlására

¹ L. Broom and Hadley Comment on the laws of Engl. IV. köt. 464—468. l.

² L. a birói döntvényeket Broom, Constit. Law. 2. édit. 158—224.

irányúlnak, ezek ellenkezőleg inkább a mozgás, az állapotváltoztatás s a költözködés szabadságával.

A személyes szabadság ezenkívül, mint az államterületen való tartózkodhatás fogatik fel s a száműzetés, a deportáció kivételes, a közönséges joggal ellenkező büntetésnek tartatik, melyet a parlament csak rendkívüli esetekben alkalmaz.

Ez általános meghatározások igen tökéletlenek, de az újabb kísérletek az alattvaló szabadságának összefoglaló meghatározására sem kielégítőbbek,¹ minek oka igen egyszerű s fentebb már érintetett.

Az angol szabadság igen helyesen nem egy törvényszakaszban kifejezett elven, hanem az ország összes törvényein alapulónak tekintetik, s ezért az alattvaló szabadságát a vele vonatkozásban álló szokásjogi és írottjogi szabványok részletes leírása domboríthatja ki.

A személyes szabadsággal nem tartja ellenkezőnek az angol, hogy valaki békességes, jó magaviseletére nézve kezeseket állítani tartozzék, s ha ilyeneket állítani nem tud, egy évig elzárathassék. Békességes viselet (*Surety of peace*) iránti biztosíték azoktól követelhető, a kik veszélyes fenyegetéssel élnek, veszélyes fegyverekkel vagy kísérettel járnak, s a kikről alaposan gyanítható, hogy jövőben büntetést fognak elkövetni, a nélkül, hogy a törvénysértés tényleg bekövetkeznék vagy megkísérletnék. A jó magaviselet iránti biztosíték (*Surety for good behaviour*) még több teret enged a hatósági belátásnak, mert eredeti fogalma szerint arra «azok szoríthatók, a kik nem állanak» jó hírben. A hosszas gyakorlat annyira-mennyire enyhítette e két rendőri eszköz önkényes használhatását,

¹ L. Patterson id. m. 70—78. l. Dicey id. m. 220. l.

különösen az utóbbiét, de nem változtatott megelőző természetén.¹

A személyes szabadságnak ezen felfogása, mely szerint az önkényes elzárástól, száműzetéstől és deportációtól való mentességben áll, tette lehetővé, hogy a hadi tengerészetnek matróz-fogdosás (matróz-prés, impressing seafaring men) útján való kiegészítését az angol szabadság és jogérzet 1854-ig megengedettnek tartsa.² A Magna Charta 29. §-a kimondta ugyan, hogy szabadságától senki meg nem fosztható s az országból nem száműzhető, minek lord Coke szerint az is az értelme, hogy a király senkit akarata ellen nem kényszeríthet, hogy az ország határán kívül szolgáljon neki, de a közönséges jognál fogva a matróz-préselés a király prerogatívájához tartozónak tekintetvén, annak törvényessége századokon keresztül elismertetett.³

A személyes szabadság főjellemvonása tehát, hogy ez is, mint minden közjog Angliában, szorosan körülírt terjedelmű, de ezen terjedelmében föltétlen biztosságú.

A személyes szabadság régi joga a Magna Charta 39. cikkében nyerte első szabatos alakját, ámbár az előbb is létezett s itt csak ünnepélyes megerősítést nyert, mint a magyar személyes szabadság az aranybullában.⁴

¹ L. Patterson, Liberty of the subject. I. köt. 187—207. lap. Broom and Hadley Comment. IV. köt. 322—333. l.

² «A hadi tengerészetre nézve a matrózpréselés elve uralkodott, oly elv, melynek durva jogtalanság és embertelenség tekintében a legbarbárabb országokban nincs párja.» Paterson Liberty of the subject. I. köt. 449. l. — «A matrózpréselésnek barbár, jóllehet törvényes és igen régi gyakorlatát fentartani, mondja Lord Brougham, hogy a toborzási költségek kiméltessenek, a legkiáltóbb igazságtalanság.» Works, 1873-diki kiad. XI. köt. 399. l.

³ A döntvényeket lásd Broom id. m. 111—113. l.

⁴ A magna charta 39. cikke: nullus liber homo capiatur vel imprisonetur (befog) aut dissaissatur (birtokról elűz) aut utla-

A személyes szabadság védelmére szolgált ősi idők óta a birói parancs (*writ*), melylyel a valakit letartóztató köz- vagy magánszemélynek meghagyatik, hogy azt a bíró elé állítsa s letartóztatását indokolja; innét a parancs neve (*writ of habeas corpus ad subiiiciendum*).

E szokásjog útján keletkezett jogorvoslatot az 1641-ki törvény határozottabbá tette, kimondván, hogy azt bármely letartóztatott vagy hozzátartozói még akkor is kérhetik, ha a letartóztatás a király vagy titkos tanácsa parancsára történik.

Mindezek daczára a törvény nem lévén elég részletes, újabb legiszlative rendszabályra volt szükség, s így keletkezett a *habeas corpus*-féle birói parancsról 1679-ben az alaptörvény jellegű parlamenti végzemény. (*Act of habeas corpus*) a «második Magna Charta, az angol szabadság biztos bástyája». (*Blackstone*.)

A *habeas corpus* parancsok az egyéni szabadságnak letartóztatások általi megsértését azonnal és tényleg megszüntető eszközök (*festinum remedium*), melyek mellett s után természetesen külön megtorló jogorvoslatok vannak.

A *habeas corpus* parancs a polgárt a közhatóság önkénye vagy tévedése ellen védelmezi s az a célja, hogy a rendőri jellegű előzetes letartóztatás, melyet Angliában sok tekintetben nagyobb mérvben foganatosíthatnak a hatóságok, mint Európa más szabad államaiban, mielőbb a rendes bíróság által felülvizsgáltassék.

getur (törvényen kívül helyeztetik), *aut exuletur*, *aut aliquo modo destruatur*, *nec super eum ibimus*, *nec super eum mittemus nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terrae*. A magyar aranybulla II. czikke persze csak a nemesekre vonatkozólag: *Volumus etiam quod nec nos, nec posteri nostri aliquo tempore servientes capiant vel destruant favore alicuius potentis*: *Nisi primo citati fuerint et ordine iudiciario convicti*.

A letartóztatásra jogosítvák a titkos tanácscon, az államtitkárokon, az alsó- és felsőház elnökein, a főbíró-ságokon kívül a békebirák; de magok a rendőri közegek, a constablek is jogosítvák, alapos gyanúra, birói vagy békebirói parancs nélkül is letartóztatásokat eszközölni.

A békebirák és constablek kezében van azonban a letartóztatási jog gyakorlatilag összpontosítva.

A békebirák letartóztatási parancsokat (warrant of apprehension) bocsátanak ki, a rendőrök ilyenek nélkül is tartóztatnak le.

Az előzetes letartóztatás után a gyanúsított a békebiró vagy békebirói hatáskörrel felruházott más köztisztviselő elé vezettetik, a ki által kihallgattatik, e kihallgatásnak azonnal meg kell történnie, hogy, ha az ellene emelt panasz alaptalannak látszik, azonnal szabadon bocsáttathassék; tanúk hiánya vagy más alapos okból mindazonáltal e kihallgatás legkésőbb nyolcz napra halasztható.¹

A vizsgálat a gyanúsítottak ellen meglehetősen egyszerű s a mi különösen feltűnő, nyilvános, bár a békebiró a közönséget ki is zárhatja; a letartóztatott, — az angol gyakorlat gondosan kerülvén a gyanúsított féle kifejezést, — ügyvéd segélyét veheti igénybe, a tanúk eskü alatt hallgattatnak ki, s a vallomásaikról felvett jegyzőkönyvek képezik főleg a vizsgálati iratokat; de a letartóztatott különösen figyelmeztetetik, hogy vallani nem tartozik, sőt, hogy vallomása esetleg ellene fog felhasználtatni; ezen vizsgálati iratok azonban sem a vádló, sem az ítélő esküdtszék előtt nem használtathatnak, tulajdonkép tehát a rendőrség tájékoztatói,² mely azonban külön is gyűjti bizonyítékait s a bizo-

¹ L. Blackstone id. m. IV. köt. 309. l.

² L. alább a 71. l.

nyitás majd mindig ezeken, nem pedig a vizsgálat eredményein fordul meg, mely általában nem a végtárgyalásra való előkészítés, hanem annak eldöntésére szolgál, hogy szabadlábbon hagyható-e a gyanúsított vagy sem.

Ha a vizsgálat alapos gyanút támaszt, a gyanúsított elfogatási parancs mellett vizsgálati fogságba küldetik, melyben, mellesleg említve, a legkiméletesb elbánás jut osztályrészeül, hogy ügye az esküdszék legközelebbi határnapján érdemleges tárgyalás alá kerüljön.

Az esküdszéki tárgyalások nagyobb bűntényekre nézve az ország különböző részeiben minden ősszel és tavasszal tartatnak, illetőleg renden kívül még nyáron és télen is, vagy szükség szerint még többször is, a főtörvényszék (Kings bench division of the High Court) kiküldött bírái által, a kisebb bűntényekre nézve évenként négyszer a békebírák évnegyedes gyűlései által.¹

Ezen határidőkben döntenek el a vád esküdszék által, vajjon a letartóztatott az ítélő esküdszék elé állíttassék-e, azaz vád alá helyeztessék-e vagy sem, s minthogy e határidők egyharmad, illetve egynegyed évi időtartamot jelentenek, a letartóztatottnak érdekében áll, hogyha magát ártatlannak érzi, még ez idő előtt szabadlábba helyeztessék.

Erre való eszköz a habeas corpus parancs.

Minden a békebírák vagy rendőrök által letartóztatott

¹ A londoni bírák mellé, midőn így az esküdszékek tartására a vidékre küldetnek, királyi rendelettel a legkiválóbb ügyvédek közül helyettesek neveztetnek; a kiküldetési formula szerint a bírák helyetteseikkel együtt bizottságilag tartoznának eljárni (Commission of Oyer and Terminer), de a megbízatás záradékánál fogva nemcsak egy bíró, hanem helyettese az ügyvéd is vezetheti az esküdszéket; valamely ügyvédnek ily kitüntetésére lépcső az illetőnek a főtörvényszék bírájává leendő kinevezésére.

tott egyén maga, vagy nevében más a Londonban székelő királyi rendes bíróságokhoz folyamodhatik, hogy azok letartóztatását megvizsgálják s arra kellő alapot nem találva, szabad lábra helyezték.

E végből azonban szükséges, hogy az elfogatási parancs a kérvényhez mellékeltesse, illetőleg ha a letartóztató tisztviselő megtagadta volna ilyennek kiadását, eskü alatti nyilatkozat (Affidavit) állíttassék ki, hogy az megtagadtatott.

A habeas corpus törvény e rendelkezésének érvényesítésére 1000 frt, ismétlés esetén 2000 frt büntetés és hivatalképtelenség terhe alatt meghagyja, hogy a letartóztatottnak elfogatása után, ha kívánja, hat óra múlva kézbesíttessék az okokkal támogatott elfogatási parancs s nehogy a törvény az által játszassék ki, hogy a letartóztatott más és más börtönbe szállíttatik vagy épen az országból elszállíttassék oly helyre, hova a törvény hatálya ki nem terjed, mind ez is szigorú büntetés terhe alatt meg van tiltva.

Nem kérhetik azonban — s ez a habeas corpus értékét tetemesen csökkenti — a letartóztatás felülvizsgálását azok, a kik az elfogatási parancsban kifejezetten állam elleni (felségsértés és hazai jogunkban körülbelül hűtlenségnek megfelelő) vagy más súlyosb büntetés (felony) miatt vannak letartóztatva,¹ bár a törvény, mint

¹ A bíró elé állítást az érdemleges vádeljárás előtt nem kérheti, a ki felségsértés és hűtlenségért van letartóztatva (for treason and felony); de az angol felony nemcsak a mi hűtlenségi eseteinket foglalja magában, hanem számos más bűntényt is, melyeknek a felony-k közé soroztatása egészen történeti okokon alapszik, a fej- és jószágvesztéssel megtorolt bűntények mind felony-k voltak, de tudvalevőleg a zsebtolvajlásra szabott halálbüntetés csak 1808-ban szüntettetett meg.

mindjárt látni fogjuk, ezek előzetes letartóztatásának meghosszabbítása ellen is nyújt orvosszereket.

A letartóztatottnak vagy ügyvivőjének kérésére adja ki ezután a bíróság a habeas corpus parancsot, mely következőleg hangzik: «Viktória, Isten kegyelméből Nagy-Britannia és Írland egyesült királyság királynője, a hit védője ***i fogházunk örének üdvözlétünket. Megyhagyjuk neked ezennel, hogy jelen parancsunk vétele után azonnal hozzád elének a Westminster-palotába C. D.-nek testét, a ki állítólag őrizetted alatt levő fogházunkban letartóztatva és elfogva van, úgy szintén az említett C. D. elfogatásának és letartóztatásának napját és okát hogy mind az vele megtörténhessék, a mit törvényszékünk e részben jónak látand, és hogy e parancs is akkor nálad legyen. Előttem lord Denman Tamás. Westminsterben hó n uralkodásunk -ik évében. A törvényszék nevében D. ¹

A bírói parancs folytán a fogházfelügyelő jelentést tesz, melyben, csatolva az elfogatási parancsot (warrant of commitment), előadja a fogházban tartás okát, és hogy a letartóztatott testét, a mint parancsoltatott, előállítja.

Ezen jelentéstételnek, illetőleg a letartóztatott bíró elé állításának, a Londontól való távolság szerint meghatározott idő alatt, Anglia legtávolabb fekvő részeiből is legkésőbb 20 nap alatt meg kell történni, különbeni büntetés terhe alatt, mely egyenlő az elfogatási parancs kézbesítésének elmulasztására kiszabottal.

A főtörvényszéki bíró megvizsgálva a letartóztatásnak a jelentésben (return) foglalt okait, vagy szabadlábra helyezi a gyanúsítottat vagy visszaküldi a fogházba, vagy

¹ L. Burn Justice of the Peace II. köt. 947. l.

kezességet kíván tőle, hogy az ügy tárgyalásán meg fog jelenni; kezesség mellett való szabadlábra helyezést azonban főbenjáró büntetteknel nem követelhet a gyanúsított, «mert, mint Blackstone mondja, mit nem kész az ember eljátszani, hogy életét megmentse».¹

Az előzetes rendőri letartóztatásnak e birói felülvizsgálata képezi az angol egyéni szabadság leglényegesebb biztosítékát.

A második nevezetes intézmény arra nézve a kezesség, illetve óvadék melletti szabadonbocsátás.

A harmadik a fogházaknak és börtönöknek időnként megvizsgálása a bíróság által, s az előzetes letartóztatásnak bizonyos idő leforgása után önmagától beálló megszűnése.

A kezesség és óvadék tekintetében a következő elvek irányadók.

Újabb törvények a kezesség mellett való szabadlábra helyezésnek nagyobb tért nyitnak s már az előzetes letartóztatást elrendelő békebiráknak megengedik, hogy súlyosabb büntényeknél is, felségsértést kivéve, belátásukhoz képest kezesség, illetve óvadék mellett, a szabadlábrahelyezést ehrendelhessék. Kisebb büntények- és vétségeknél a gyanúsított követelheti a kezesség melletti szabadlábrahelyezést. Alapos számítások szerint a 451 féle büntetendő cselekmény között, melyeket az angol jog ismer, 130-nál a kezesség mellett való szabadlábrahelyezést az illető jog szerint követelheti.²

A Bill of Rights szerint magas összeg kezességül nem

¹ L. Cox. id. m. 487. l. Burn id. m. I. köt. 363. l.

² L. Glasson Hist. d. droit et d. instit. d'Angleterre. VI. köt. 749. lap.

követelhető; alsóbb rendűeknél 100 font, középrendűeknél 500 font, honoratoroknál 3000 font rendszerint az óvadék: legmagasb összege 12,000 font.¹

Túlságos kezességi összeg követelése, vagy a kezesség mellett való szabadlábra helyezés megtagadása, a hol az jog szerint követelhető, súlyos büntetéssel sújtatik a habeas corpus törvény által.

Habár ekkép a kezességnyújtást valamely letartóztatott csak kisebb bűntényeknél s vétségeknél követelheti, a nagyobb bűntényeknél ellenben az a békebíró belátására van bízva, felségsértés esetében pedig annak elfogadásától el van tiltva, az angol jog ez esetben is megengedi a szabadlábra helyezést, de annak elrendelését csak valamely államtitkárnak (miniszternek) vagy a főtörvényszék egyik bírójának engedi meg, mert «lehetnek esetek, midőn kemény és igazságtalan dolog lenne valakit szabadságától előzetesen megfosztani, még ha a legnagyobb büntetssel, vádoltatik is». Úgy, hogy a mai jog szerint, csak azon egy esetben nem helyezhetnek kezesség mellett szabadlábra a bíróságok, ha az illető a parlament egyik házának parancsára tartóztatott le.²

Annak újabb letartóztatása ugyanazon bűntényért, a ki habeas corpus-parancs által egyszer fölmentetett, 500 fonttal büntetetik; ugyanily büntetés éri a bírót, a ki vonakodik a habeas corpus-parancsot kiadni.³

¹ L. Fischel. Die Verf. Englands 101. l.

² L. Blackstone id. m. IV. 310—313. l.

³ Lord Brougham nagy nyomatékkal emeli ki, hogy ez lenne az egyetlen eset az egész világon, midőn a bíró bírói működéseért bárki által pereltethetik. Mert, úgymond, a bírák hatalmokkal való visszaélés, megvesztegetés miatt a parlament kérésére elmozdíthatók... de e parancs megtagadásaért, mint közönséges jogsértők perelhetők meg. L. Brougham Works XI. 278. l.

Minthogy a habeas corpus parancs a szabadság visszaszerzésére szolgáló gyors eszköznek tekintetik (*festinum remedium*), ha egy grófságban az esküdtszék határideje már ki van tűzve, nem szabad a letartóztatottat habeas corpussal onnét elvinni, mert ügye az esküdtszék által gyorsabban s végleg elintéztetik.

Azok szabadságának érdekében, a kik felségárulás vagy más súlyosb bűntény miatt letartóztatva, habeas corpus parancsra igénynyel nem birnak, a habeas corpus törvény kötelezőleg meghagyja, hogy az ily letartóztatottak az esküdtszék legközelebbi határidejének első hetében, kivéve ha a korona tanúja elő nem állíttatik, vád alá helyeztessenek vagy kezesség mellett szabadon bocsáttassanak, s ha a második határidőben sem vád alá nem helyeztetnek, sem ügyök le nem tárgyalatik ama bűntény miatt vizsgálati fogságban tovább nem tarthatók, s szabadlábra helyezendők.

Ezen kívül a birák, a kik az esküdtszékek vezetésére az egyes megyékben megjelennek, fő megbizatusuk mellett meghatalmazással látvák el a megyei fogházak megvizsgálására (*commission of gaol delivery*) s bárkinek, bármi okból, bárhonnét legyen ott letartóztatva, ügyét letárgyalhatják, a mi újabb eszköz arra, hogy valaki szabadságától a törvény ellenére meg ne fosztathassek.¹

Ha Blackstone a fogházak e periodikus kiseprését különös, hasznos és jeles rendszabálynak nevezi, teljesen igaza van, mert nem minden angol alattvalónak lesz módja

¹ So that, one way, or other, the gaols are in general cleared and all offenders tried, punished or delivered twice and in the populous districts thrice in every year: a constitution of singulare use and excellence. Blackstone id. m. IV. 280. l.

a habeas corpus-parancshoz folyamodhatni, mivel az ország távol vidékeiről saját s a kísérő rendőr költségét a londoni bíróságokhoz és vissza kevés letartóztatott fogja fedezni birni, a habeas corpus-parancsot csak a londoni bíróságok adhatván ki. Csak a teljesen vagyontalanoknál van helye a megyei alaptól való költségmegtérítésnek.¹

A személyes szabadság érdekében követtetik az az alkotmányos elv, hogy fogházak állítása csak parlamenti végzemény által történhetik s valakinek máshol, mint ily fogházban való letartóztatása, már magában véve súlyos jogsérelemnek, minden fogház a király tulajdonának tekintetik s a nem természetes halálesetek megvizsgálására hivatott tisztviselő, a coroner, esküdtek közbejöttével tartja a halotti szemlét minden, a fogházakban előforduló, halálesetek fölött, nehogy a fogházak visszaélésekre alkalmat adjanak.²

Részletes törvények (egyesítve az 1865-ki fogház-törvényben) szabályozzák a fogházak szerkezetét, igazgatását.

Az egyéni szabadság védelme, melyet a habeas corpus-törvény nyújt, minthogy különben is súlyosb büntények miatt való elfogatás esetében egyáltalán nem használható, a szárazföldi hasonló jogeszközökhöz viszonyítva, épen nem látszik gyors és hathatós jogorvoslatnak, s tekintve, hogy csak a Londonban székelő bíróságok adhatják ki, szerfölött nehézkes, szegény sorsúakra nézve majdnem értéktelen s az időszaki fogházvizsgálatok (gaol delivery) által csak részben kiegészített.

Mindazáltal értéke kétségtelen egyrészt, mivel csak

¹ L. Burn id. m. I. köt. 855. l.

² L. Burn Justice of the Peace II. köt. 864. l.

orvoslat jellegével bír a rendőri hatalmat gyakorló békebirák ellen, a kiket független állásuk megóv a kényes természetű hatalmukkal való visszaéléstől, úgy hogy már a rendőrség szervezetében megvan az egyéni szabadság biztosítója; másrészt, mert a rendőrségnek, a fogházfelügyelőségnek köteleességét letartóztatások esetében nemcsak pontosan körülírja s azok megszegését határozott büntetésekkel fenyíti, hanem a megfenyítés keresztülvitelében a sértett félnek teljesen szabad utat nyit.

A személyes szabadság védelme, úgy a mint azt az angol habeas corpus-törvény nyújtja, egészben véve, különösen határidei, az azt kiadni jogosított forumok tekintetében Európára nézve többé nem mondható mintaszerűnek, de örökre az fog maradni szoros meghatározásai s az által, hogy formai szabványainak minden megsértését bíróilag perelhetővé tette.

A habeas corpus-parancs, a mint az eddigiekből látszik, lényegére nézve a rendes bíróság ellenőrzését biztosítja a rendőrség előzetes letartóztatási jogával szemben, — e jognak a békebirák által való gyakorlása nem veszi el rendőri természetét — úgy, hogy a személyes szabadság valódi természete csak a rendőrség szervezetéből és eljárási szabályaiból világlik ki teljesen, s ezekben kell az angol egyéni szabadságra főfontosságú negyedik intézményt keresni.

β) *A rendőrség hatalma.*

A büntettek meggátlására s szerzőik nyomozására s letartóztatására irányuló rendőri hatalom intéző része a nobile officiumot gyakorló, közigazgatási és bírói teendőkre hivatott békebirák kezében van a megyék területén, csak

a nagyobb városokban látják el azt hivatásszerű, fizetett hivatalnokok; hasonló hatalom gyakorlására azonban a tulajdonkép csak végrehajtási hatáskörrel fölruházott hivatásszerű, fizetett rendőri közegek, a constable-ek is jósítvák, azzal a különbséggel, hogy a constable letartóztatást nem saját jogánál fogva tehet, hanem mint a békebíró segéde, miért is a constable-nek minden letartóztatottat oly gyorsan, a mint lehet (as soon as he reasonably can) békebíró elé kell vinnie, hogy az kihallgathassa.¹

Mindazáltal a tulajdonképi rendőri hatalom a constable-ek kezében van s a békebírák rendszerint csak a constable-ek tényeinek felülvizsgálatára hivatvák, ezeknek s a magánosoknak följelentései következtében; a mi fölfogásunk szerint, inkább vizsgálóbírói, mint rendőri minőségben járnak el. — Hale egyenesen a constabléhez méri a békebíró hatalmát, mondván, hogy a békebíró is letartóztathat valakit alapos gyanú esetében valamely feloniáért mint a constable, a nélkül, hogy a felonia elkövetésének bebizonyítotttnak kellene lenni.

A személyes szabadság tekintetében legfontosabb kérdés, az egyén jó hírnevét mindig károsító bármily rövid idejű előzetes letartóztatás, minden esetre sokkal inkább van a dolog természete szerint a constable-ek, mint a békebírák kezében.

A közbéke fentartása, sértéseinek megtorlása az

¹ A constable-i tiszt, mondja Burns, vagy tisztán végrehajtó (ministerial) és a békebírák coronerek, sherifek intézkedésének és parancsainak követéséből áll, vagy eredeti és intéző (judicial), miután a constable a közönséges jog szerint a közbéke fentartója. — De azt is állítják, hogy a tiszt csupán végrehajtó és semmikép sem intéző, a mi azonban igen általános tételnek látszik. Burn id. m. I. köt. 304., 994. l.

angol jog előtt mindenek fölött álló követelmény, melynek érdekében a közhatósági személyeken kívül minden polgárnak közre kell működnie.

A békebírák ennél fogva nagyobb veszélylyel fenyegető mozgalmas időkben jogosítvák a kerület esküdtképes polgárait rendőri szolgálatra kötelezni s őket külön czélra constablekül (special constables) fölesketni; bármikor lennének tanúi valamely bűnténynek vagy a közbéke megzavarásának (breach of peace ¹), bármely jelenlevőnek szóbeli parancsot adhatnak a bűntevő letartóztatására.

Ezenkívül fennáll a rendőri igazgatásban a közönséges jognak egy régi elve, mely a magánpolgárokat a constable fölhívására kötelezi a büntettesek üldözésében cselekvőleg részt venni.²

A régi jog szerint büntetés tárgyát képezte, ha valaki gyilkosságot, rablást elkövetni lát s nem üldözi, valamint a község is felelős a bűntényért, mely határán elkövette; mindkét esetben kürttel és élő szóval lármát kellett ütni (by hue and cry). Innét eredt a maig fennálló rendőri eljárás, (by hue and cry), mely abból áll, hogy ha nagyobb bűntény követtetik el, p. o. valaki megöletik, megsebesítetik, megtámadtatik, a sértett fél vagy bárki más azonnal a községi constable-hez fordulhat s ez az egész község erejét igénybe veheti a büntettes üldözésére, s minden egyes ekkép fölhívott községi tag különösb fölhatalmazás nélkül letartóztatási jogot nyer a büntettes ellen; a hol az eset körülményei engedik, a parancs a békebíró által ada-

¹ A közbéke megzavarása különböző, az angol jogban körülírt törvénsértések által történhetik.

² L. A constablei általános utasítás. Burn id. m. I. kötet 1060. lap.

tik ki már csak azért is, hogy az egész járás községei közreműködjenek. A ki ilyenkor nem vesz részt a büntettes üldözésében, birság, sőt fogházzal büntettetik.

Végül minden magánszemély kötelezve van,¹ birság vagy fogházbüntetés terhe alatt, a tettest letartóztatni, ha a bűntény (felony) előtte követtetik el s a bűnkísérletet megakadályozni; de a bűntény elkövetése után is jogosítva van bármely magánszemély alapos gyanúra valakit letartóztatni, sőt ha a tettes valamely bűntény miatt rögtön üldözőbe vétetik s letartóztatása másképp nem eszközölhető, mint megölése által, nem csak azok, kik tetten érték, hanem a kik üldözéséhez csatlakoztak, föl vannak mentve az esetleges emberölés bűnténye alól.

A végrehajtó rendőrség, a constable-ek előzetes letartóztatási hatalma Angliában sokkal nagyobb, mint más szabad államokban, de felelősségök is; mert hatalmuk gyakorlásaért minden sértettnek nemcsak hivatalos előjáróságuk, hanem a rendes bíró előtt is felelősséggel tartoznak.²

Ugyanis bármely közrendőr előjáróságának, a békebírónak parancsa nélkül letartóztathat bárkit, ha ellene bűntény elkövetésének alapos gyanúja van, a nélkül, hogy szökéstől vagy a bűntény nyomainak megsemmisítésétől tartani kellene.

A rendőr, még pedig nemcsak a magasb fokú rendőrbiztos, hanem az egyszerű közrendőr (constable) is, úgy harmadik személy följelentése, mint saját észleletei alap-

¹ L. az irányadó döntvényt (Rex versus Pinney) illetőleg Dicey, *Intr. lectures into the law of the Constit.* 297. l.

² Vitás kérdés, vajjon annak elbírálása, alaposan gyanúsította-e a constable a letartóztatottat, az esküdtszék vagy a jogtudó bírósághoz tartozik-e? L. Burn *id. m.* 291. l.

ján saját hatalmánál fogva eszközölhet letartóztatásokat, ha a följelentésből vagy saját észleleteiből a büntett elkövetését az illető gyanúsított által alaposan következtethette s menekül minden felelősség alól még akkor is, ha bűntény tényleg el sem követte; ebben különbözik a constable letartóztatási joga a magán egyénétől, mert ez is föl van mentve, ha alapos gyanúja az illető letartóztatott ellen nem igazoltatik; de csak akkor, ha a bűntény más által tényleg elkövetetett. — De nemcsak bűntények, hanem vétségek, sőt kihágások esetében is jogosítottak a constable-ek letartóztatásra.

Már a közönséges jog fölhatalmazza őket kihágások esetében is letartóztatásokra, ha azok a közbéke megháborítására (*breach of peace*¹) vezethetnek, minthogy itt a tettenérés egy neme forog fenn.

A parlamenti végzeményeken alapuló jog (*statute law*) szerint számos kihágási esetben jogosított a constable a letartóztatásra, el- vagy bekísérésre, de majdnem minden ezen eseteknél tetten érésnek kell fenforogni.¹

Ezen önálló letartóztatási jogát gyakorolnia is kell a constablenek minden elfogadható komoly följelentésre s nem menekül a felelősség alól azon ürügy alatt, hogy előbb a békebirótól letartóztatási parancsot kell kieszközölnie.

A rendőri letartóztatás vagy egyszerű elkísérés a hely színéről, vagy bekísérés s ígéret-kivétel s erről szerkesztendő jegyzőkönyv végett, hogy az illető meg fog a békebiró előtt jelenni vagy őrizet alatt tartás (*custody*)² míg a letartóztatott békebiró elé vezethető.²

¹ L. Burn *Justice of the peace* I. köt. 295 s köv. l., valamint a constable-ek általános utasítását, u. o. 1059. l.

² L. Burn *id. m.* 304. l.

A békebíró elé vezetésnek mennyi idő alatt kelljen megtörténni, nincs általában meghatározva, a bírói gyakorlat szerint a letartóztatott a mily gyorsan csak lehet,¹ a békebíró elé vezetendő, hogy kihallgattassék; addig a rendőrállomáson őriztetik.

Az angol constable ezen felül másnak oly följelentésére, mely alapos gyanút kelteni alkalmas, végső esetben békebírói parancs nélkül is behatolhat a letartóztatottnak házába, mert neki kötelessége a letartóztatottat elfogni; annál inkább joga van valakit másnak házában letartóztatni, mert a «ház az embernek vára ugyan, de csak a maga és családja biztossága, nyugalma».

E célból nem csak nyitott ajtajú házba hatolhat be, de jogosítva van, ha jövetelének okát adja, a házat fölverni s erőszakkal is bemenni.²

Az angol gyakorlatnak általános elveket kimondani vonakodó természete mellett is ennyit állíthatni a constablek hatalmi köréről, mely még akkor is nagynak tűnik föl, ha súlyt fektetünk a gyakorlat azon megszorítására, hogy békebírói parancs nélkül letartóztatás vagy házba való behatolásra a constable csak a legvégső esetben van jogosítva.

Az angol gyakorlatot még legjobban kifejezi az általános constable-i utasítás, mely szerint a constable (közrendőr) csak akkor hatoljon be bírói parancs nélkül, esetleg erőszakkal is, egy házba, ha valamely büntett miatt gyanúsított oda menekszik, vagy ha valamely házban dulakodás van, vagy ha tartani lehet attól, hogy a kik a házba bementek, büntettet fognak elkövetni.

¹ L. Burn. id. m. I. köt. 297. és 304. l.

² L. Blackstone IV. köt. 302. l.

A letartóztatásra nézve pedig az 1842-iki külön utasítás jellemző, mely szerint azt csak akkor foganatosítsák közrendőrök önfelelősségükre, ha a körülmények arra nemcsak jogosítják, hanem azt egyenesen megkövetelik.¹

Házkutatások foganatosítására, mely azonban angol fölfogás szerint csak a büntettesnek vagy elorzott dolgoknak s nem bizonyítékoknak hatalomba ejtésére irányúl, birói parancs nélkül nem jogosítvák a constable-ek, mindazáltal e megszorítás mellett is igaz, a mit rólok Blackstoneban olvasunk: A constable-eknek általános kötelességök, hogy a békét föntartsák kerületeikben, mely célra messze-terjedő letartóztatási és elfogatási, házfölverési s más efféle hatalommal vannak fölruházva, melynek terjedelméről, tekintve, hogy minő emberek látják el a constable-i teendőket, jó, hogy nincsenek fölvilágosítva, annál is inkább, mert a védelem, melyben a törvény a hatáskörüket nem

¹ L. Instructionsbuch d. Polizeiwache der Hauptstadt London 1849. 99. l. A főutasítást Burn id. m. I. köt. 1059. l. A rendőri letartóztatási jogra vonatkozó elvek némely magyarázatai: It seems to be the better opinion that a private individual in order to justify breaking open doors without warrant must in general prove the actual guilt of the party arrested . . . but that an officer acting bona fide on the positive charge of another will be excused and the party making the accusation will be liable. Burn I. köt. 303. l. But it seems that he that arrests as a private man barely upon suspicion of felony cannot justify the breaking open of doors to arrest the party suspected, but he doth it at his peril . . . But a constable in such case may justify and the reason of the difference is this: beacause in the former case it is but a thing permitted to private persons to arrest for suspicion and they are not punishable if they omit it and there fore they cannot break open doors, but in a case of a constable he is punishable if he omit it upon complaint. Burn id. m. V. kötet, 1135. lap.

szándékosan átlépő hivatalnokokat részesíti, reájok is ki van terjesztve.¹

Annyi mindenesetre áll, hogy az angol rendőrség nagy hatalommal van fölruházva s ha bűnvádilag feleletre vonható is, nemcsak a kontinensinek kémkedési eszközeivel él, mely részben elég botrányos tény jött napvilágra, mint p. o. anglikán rendőrök együtt áldozása ir katholikusokkal, hogy őket megtéveszték; de van más, hathatós, az angol jog-szentesítette, bár erkölcstelen módja is a büntettek kézrekerítéséhez: a följelentő bűntársak részére biztosított büntetlenség, kik bűntársakból egyszerre a korona tanúivá válnak.

A constable-ek rendőri hatalmát betetőzi a békebirák hatalma, kik ugyan független állásúak, de mégis köz-igazgatási és rendőri foglalkozásuknál fogva nem oly elfogulatlanok, mint a tisztán ítélő szerepre hivatott bírák.

Ők adják ki az elfogatási parancsokat, melyek nélkül a letartóztatás megtörténhetik ugyan, úgy a békebirák, mint a constable-ek által, de az a letartóztatott kivánságára 6 óra múlva kiállítandó, okokkal támogatandó. Csak ily elfogatási parancs mellett helyezhető valaki fogházba, annak kiadásáig csak letartóztatva, őrizet (custody) alatt van.

A békebirónak, hogy az elfogatási parancsot kiadhassa, tettenérés esetét kivéve, eskü alatti följelentésre vagy eskü alatti tanúbizonyságra van szüksége. Általános letartóztatási parancsok, melyeknél fogva minden, valamely bűntény elkövetésével gyanúsított, személy közelebbi meghatározás nélkül elfogandó, törvénytelenek.

Az általános elfogatási parancsok törvénytelenége

¹ L. Blackstone id. m. I. köt. 318. l.

Leach Drydennek Money János és társai elleni perében 1764-ben mondatott ki, már előbb 1763-ban hasonló ítélet hozatván Wilkes Jánosnak Wood elleni kártérítési perében az általános házkutatási s iratok lefoglalása iránti parancsokat illetőleg.¹

A békebirák tartják meg, mint ez fentebb (44. l.) a habeas corpus parancs megérthetése végett már előadatott, az az első vizsgálatot, melynél a constable-ek vagy magánosok előadják vádjokat, kihallgattatnak tanúik, a gyanúsított föl-hivatik, hogy maga vagy védője azoknak keresztkérdéseket tegyen, a mi azonban a letartóztatott tanúival is megtörténik; végül, s erre fektetnek az angolok különös súlyt, a gyanúsítottat megkérdezik ugyan, akar-e valamit előadni, de komolyan figyelmeztetik, hogy ha valamit mond, az ellene később mint bizonyíték fog használtatni.

A régi közönséges jog elve, *nemo tenebatur prodere se ipsum*, hat itt tovább.²

E vizsgálatnak, illetve az első kihallgatásnak, a letartóztatás után lehetőleg azonnal meg kell ejtetni, a lehetőség az eset körülményeitől függ s ennél fogva, ha a békebiró, a ki elé a letartóztatott vezettetett, azt valamely okból ki nem hallgatja, más békebiró elé kell küldenie, de mint már fentebb kiemelttem 8 napig, tanúk hiánya vagy más alapos ok miatt,³ az első kihallgatás elhalasztható.

Ha a constable-ek és békebirák előzetes letartóztatási, sőt házba való hatolási jogát tekintjük, fölmerülhet a kérdés, min alapszik az angol büszkesége, melylyel házát

¹ Lásd a tárgyalásokat Broom id. m. 521—555. l. és May, Engl. Verf. gesch. II. köt. 220. és köv. l.

² L. Blackstone IV. k. 308. l.

³ L. Burn id. m. I. köt. 305. l.

várának nevezi, minthogy abba a rendőr nem csak a békebiró parancsára, de önhatalmánál fogva is bemehet, sőt erővel is betörhet.

Mindenek előtt megjegyzendő, hogy a közmondás: *az én házam, az én váram*, a magánjogi végrehajtás, az adósok börtöne ellen való ótalmat jelenti első sorban. Angol szokás, hogy a ház kapuja rendesen be van zárva s csak a kívülről jövő zörgetésre nyitvatik meg. Semmiféle közhatalmi közeg nincs jogosítva, hogy valakinek adóssági fogságba vitele végett a bezárt kaput feltörje, s így kerítse az adóst hatalmába; ha azonban a kapu nyitva van, vagy fordítója, kilincse erőszak nélkül elfordítható, nem csak a házba mehet be, de bezárt szobába is betörhet; hasonlóképen be lehet menni a ház ablakán, ha nyitva van, de e czélból az ablakot betörni nem szabad, de igen is benyúlhat a betört ablakon s ha az adóst kezével megfoghatja, az foglya, mire a bezárt kaput is betörheti. Más házába azonban betörhet a végrehajtó, ha az adós ott tartózkodik, hasonlóképen meg van engedve, hogy fortélylyal, csellel, hamis ürügy alatt behatoljon, még pedig a napnak bármely részében, a vasárnapot kivéve.¹

De büntető jogi tekintetben is van s pedig nevezetes jelentősége a föntebbi közmondásnak. Ugyanis büntetőjogi elfogatások végett szabad ugyan, mint föntebb is láttuk, a közhatalomnak a magánházba behatolni, de kutatás csak birói parancsra történhetik, s az a tettes személyére vagy lopott, rablott dolgokra, bankjegy vagy pénzhamisításhoz szükséges eszközökre, de egyébre nem terjedhet ki, különösen ki van zárva iratok, papirok kutatása s a mi fő, ezen tárgyak utáni kutatást külön törvények

¹ L. Patterson, Liberty of the subject II. köt. 232—234. lap.

engedélyezik s azt a bíróság sem terjesztheti ki más tárgyra.¹

A házmotozás ezen megszorítása a házat és vele az egyént a közhatalommal szemben erősen körülbástyázza, s a közmondást: az én házam az én váram, a föntebbi korlátok között valósággá teszi, az egyén benső életét a kontinentális törvényhozásoknál inkább védi.

A házkutatásnak ezen megszorítását, különösen, hogy bűnjelek utáni kutatást rendelni, a fönnemlítettek kivételével, a bíróságnak sem szabad, Lord Camden 1765-iki nevezetes döntvényében² azon általános angol jogelvből magyarázza, melynél fogva az angol törvény senkit nem kötelez, hogy önmagát vádolja. A házkutatási jog, terjedelmét, körvonalozottságát véve, a legjellemzőbb angol közrendszabály.

A constable-ek és békebirák imént vázolt hatalma ellenében van ugyan a polgárnak törvénytelen letartóztatás miatt keresete, ha eljárásuk józan, valószínű alap nélkül gonosz szándékkal, bosszú, magánérdek, hatalmaskodási célból indított, midőn az illetők pénz vagy szabadság-büntetésre ítéltetnek, de a hol gonosz szándék fönn nem forog, a rendőri hatalmat gyakorló közegek nem felelősek tévedésökért. — Felelősségök azonban, ha megállapítatik is, egyszersmind magánjogi kártérítést nem von maga után; ennek csak akkor van helye, ha az illető közeg hatáskörén kívül, azon túllépve, eljárásának lényeges, törvényszerű formáit mellőzve jár el.³

¹ L. Burn, id. m. V. köt. 1179—1184. l.

² L. Entincknek Carrington elleni perét, Broom id. m. 555—609. l.

³ L. Gneist, Selfgovernment 497. l. Cox, Staatseinricht. Engl. 374. l. A rendőri utasítás külön figyelemzetteti a constable-eket a

Bármint vélekedjünk a rendőri hatalommal szemben az angol személyes szabadság biztosságáról, kétségtelen, hogy annak fő védbástyáját a büntető peres eljárás s birói szervezet képezi.

6. §.

b) Bűnvádi eljárás.

A mai angol bűnvádi eljárás fényoldalai mellett, melyek hiányait elfedik, nem szabad régibb s újabb tökéletlenségeit érintetlenül hagyni.

Igaz ugyan, hogy a kínvallatást az angol jog soha nem ismerte s az, aránylag rövid időn át, akkor is jogellenesen alkalmaztatott, de az úgynevezett *peine forte et dure* azok ellen, kik magokat védeni, a vádra felelni nem akartak, csak a múlt század második felében ment ki gyakorlatból (12. II. György 28. fej.). A *peine forte et dure* abból állott, hogy a vádlottat, ha a vádra minden feleletet megtagadott, sötét börtönbe vitték, hanyatt fektették, mellére nehéz súlyokat helyezve s éheztetve mindaddig, a míg vagy megszólal vagy meghal: a *peine forte et dure* nem beismerést, csak valami nyilatkozatot akart elérni a vádat illetőleg.

A bűnvádi eljárás a vádlott érdekét tartja első sorban szem előtt, s azt, mint gyengébb felet, oltalmába veszi a vádlóval szemben. Mai alakjában mindenek előtt szigorúan mellőzi a nyomozó eljárás lélektani kényszer-eszkö-

törvényre (24. György II. 44. fej.), melynek értelmében, ha a letartóztatás a büntettes kézrekerítése végett megfontolt, igazságos módon (*discreetly and fairly*) s nem magán bosszú vagy rossz akaratból történt, nincs mitől tartaniok, a törvény oltalmazza őket, ha tán tévednének is. Burn. id. m. 1060. lap.

zeit s a jelen században érvényre emelkedett elvek szerint a *peine forte et dure* alkalmazásával épen ellenkezőleg, az elővizsgálatban az eljáró birói közegek vádlottat egyenesen kitanítják, hogy az ellenök emelt vádra semmit felelni nem tartoznak, sőt a végtárgyalásnál is, ha vádlott felelni nem akar, az egyezőnek vétetik IV. György egy törvénye óta azzal, mintha a vádat tagadta volna, beismerés esetében pedig, ha főbenjáró büntettekről van szó, a bíróság rendszerint fölhívja a vádlottat, vonja vissza azt s védje magát.

Az angol bűnvádi eljárás alapelve, hogy az csak vád alapján indítható; vád emelésére mindenki jogosítva van, nemcsak a sértett; de azért a vád mindig a korona nevében indíttatik.

A koronaügyész (*attorney general*) ritkább esetekben vádló, már csak annál fogva is, mert egész Angliára nézve csak egy ily hivatalnok létezik, ki segédével a *solicitor generallal* fizikailag képtelen lenne az összes bűnügyekben eljárni, annyival is inkább, mert magán ügyvédi gyakorlatát is folytatja s az államnak magánjogi és jövedéki ügyekben is jogtanácsosa és a kormány s alsóház tagja.

Hivatása főleg az állam ellen irányuló vagy más rendkívüli fontosságú büntény üldözése; de a kormány más ügyvédet is megbizhat a vád emelésével.

A vádat rendszerint magánosok emelik, akár önszántokból, akár hivatalosan arra kötelezve a békebiró által, kinél a följelentést tették, utóbbi jogosítva lévén minden följelentőt kötelezni, hogy a vádolást átvegye, mert az angol jog a vádolást ép oly közkötelességnek tekinti, mint a tanúskodást; de gyakran a rendőri közegek bizatnak meg a vádemeléssel.¹

¹ L. Burn, *Justice of the Peace*, V. köt. *Examinations by Justices in Petty Sessions* 406. l. — *Gneist Selfgovern.* 76. §. —

Mindazáltal a magánosok a vádolással járó bajok, kellemetlenségek, esetleg komoly jogi következmények miatt iparkodnak magokat a kötelesség alól kivonni, s a büntények és kihágások nevezetes része büntetlen marad; ez állapot következtében külön egyletek alakultak, melyeknek czélja minden komolyabb esetben a följelentésről és vádemelésről gondoskodni, ha arra magánosok nem vállalkoznak, továbbá némely városok és községek külön ügyvédek tartanak a bűnvádi eljárás megindítására és folytatására.

Az angol állam mind ezek daczára nem birta magát az államügyészség elfogadására elhatározni, bár területe egy részében, Skócziában régibb idő óta működik, s mind-össze is azt eredményezték a magánvádolással járó bajok, hogy 1879-ben a koronaügyésznek (attorney general) alárendelt hivatalt állítottak föl, mely egy igazgatóból (director of public prosecutions) s hat segédéből áll és azzal a rendeltetéssel bír, hogy közbelépjen minden fontosabb ügyben, a hol a magánvádoló kötelességét kellőleg nem teljesíti vagy teljesíteni nem bírja; ez az intézmény teljesen érvényben hagyja azonban a magánosok vádolási jogát, melyet az angol nem akar pártczélokra lefoglalni.¹

Minden vád megengedhetősége vagy elutasítása fölött nem hivatásszerű bírák, hanem csak azon alkalomra föl-
esketett közönséges polgárok, a legalább 12 s legföljebb 23 tagból álló nagy esküdtszék (jury) dönt. Csak kivételkép lehetséges valakinek elítéltetése a vád-jury közbejötté nélkül, úgynevezett informatio útján; ennek azonban súlyos büntényeknél nincsen helye.

Verw. recht. 114. — Glaser, Anklage . . . im engl. Schwurgerichts-verfahren. 23. l.

¹ L. Glasson id. m. VI. köt. 729—736. l.

A vád fölött döntő esküdszék szótöbbséggel határoz, ha mind a 23 tagja jelen van, de legalább 12 szavazatnak mindig kell a vád mellett lenni, hogy az elfogadottnak tekintessék, mert Blackstone szerint (Comm. IV. 321. l.) az angol törvény az alattvalók életét annyira félti, hogy senki másképp el nem ítélthetik, mint 24 egyenlő rendű szomszédának egyhangú szavazata folytán, t. i. a nagy esküdszéknek legalább tizenkét tagja helyt adván a vádnak, azután pedig az egész ítélő esküdszék, tehát még 12 polgártársa vétkesnek találván a végtárgyaláson a vádlottat.

A vádlevél, melyet a vizsgálatot vezető békebíró, vagy a jegyző, vagy a magán fél, vagy a koronaügyész fogalmazhat, egyszerű, rövid előadása a ténynek, mely miatt a gyanúsított vádolva van; előbb nagyon is formai okmány jellegével birt, úgy hogy a legkisebb alaki hiba miatt a gyanúsított fölmentetett.

A míg a vizsgálat nyilvánosan folyik, a vádesküdszék előtti eljárás titkos; a vizsgálati iratok nem terjesztetnek eléje, egyedül a vádlevél s a terhelő tanúk jegyzéke van birtokában; a gyanúsított nem élhet ügyvédi segítséggel; csak a terhelő tanúk hallgattathatnak ki, vallomásaik nem hasonlítottathatnak össze a vizsgálati iratokkal.

A vádesküdszéki eljárás ezen berendezése mindenestre tökéletlen, s ép úgy szolgál alaptalan vádak emelésére, mint elejtésére; alakulásában a főindító ok az volt, hogy a bűnvádolás a társadalom kezében legyen, a szervezett államhatalom kizárásával; a midőn azonban ez utóbbinak erőszakos beavatkozásától félni nincs ok, ez eljárás fő rendszabályai elvesztették jogosultságukat s az intézmény nem ok nélkül neveztetett a gonosztevők fő reményhorgonyának.

Ítélet valaki ellen annak távollétében nem hozható ;

ily esetben a szökésben levő, elrejtőző vádlott ellen külön rendkívüli bonyolult eljárásnak van helye, mely oda irányul, hogy a vádlott törvényen kívül állónak nyilvánítás-sék (process of outlawry), a törvényen kívül helyezés bűnügyekben egyenlő értékűnek tekintetik azon bűntény miatt elítéltetéssel, mely miatt az illető vádoltatott.¹

A vádlottak, kik a törvényszék előtt meg nem jelentek, még egy rendkívüli eszközzel kényszeríthetők a törvény előtti meghajlásra: elítélhetők a parlament által úgynevezett Bill of Attainder útján. A Bill of Attainder, formájára nézve, törvény, lényegére nézve pedig ítélet, mely egyes emberek jogai fölött dönt, rendszerint felségárulás büntette és büntetése mondatik ki általa, de a parlament jogosítva van ez úton más kisebb büntetéseket, jogvesztéseket is kimérni.

A Bill of Attainderek útján való elítélés (proskribálás) azonban eredeti céljától, mely a törvényesen vádlottak, de a törvény előtt meg nem jelentek megbüntethetése volt. önkényesen eltereltetett s pártcélokra, kényuralkmi törekvésekre használtatott.

Bill of Attainder útján vesztették fejöket Morus Tamás. Fisher püspök, Howard Katalin, Strafford earl; 1696. január 28-án ily Bill of attainder folytán végeztetett ki a Jakab-párti Sir Fenwich János; azon nap óta, mondja Macaulay, soha senki nem szenvedett többé bill of attainder által halált;² de alkalmazása 1820-ban megkísérletett Karolina királynő ellen a célból, hogy királynői méltóságától megfosztassék s házassága a királylyal fölbontassék.

¹ L. Blackstone id. m. IV. 354. l.

² L. Macaulay Anglia története V. köt. 506—579. l. és Ranke Engl. Gesch. 2. Aufl. VII. Bd. 128. l.

A parlamenti proskripczióon kívül minden más kivételes törvényszéket a Bill of rights (3. pont) törvénytelennek nyilvánít.

Perújításnak az egyszer fölmentett vádlott ellen nincs helye, s az ennek daczára másodizben ugyanazon bűntettért vád alá helyezett az autre fois acquit kifogás által menekül.

Az angol büntető eljárásban az egyéni szabadság főbástyájának azonban az tekintetik, hogy a vádnak a vádlott e célra fölesketett polgártársai előtt kell bebizonyíttatni (trial by jury), s bűntényének csak ezek által szabad kimondatni, már az angol Magna Charta szerint: nullus liber homo capiatur . . . aut aliquo modo destruatur, nisi per legale iudicium parium suorum . . .

A vád megengedhetősége fölött itélni hivatott esküdtek, a nagy esküdtszék tagjai a megyei birtokosok közül vétetnek: mekkora legyen birtokuk, nincs meghatározva (which seems to be casus omissus), rendszerint azonban megyei urak a legjobb fajtából (gentleman of the best figure in the county), békebirák s hozzájuk hasonló társadalmi állású férfiak. — Már a Bill of Rights (11. pont) kimondja, hogy a felségárulás fölött itélni hivatott esküdtek független földbirtokosok (free holder) legyenek.

Az ítélő esküdtszék tagjai: 21—60 év között levő 10 font értékű földbirtok vagy 20 font haszonbér utáni jövedelemmel bíró férfiak, ha a haszonbér 21 évi tartamú, végül a szegény adóval 30 font házbér után megrótt háztulajdonosok; Londonban házzal bíró, boltot, üzleti helyiséget bérbentartó oly polgárok, kiknek 100 font évi jövedelmet hajtó vagyonuk van.

Főrendüek, birák, gyakorló ügyvédek, börtönfelügyelők, az államegyház s a katolikus egyház papjai, némely

más vallásúak papjai, katonatisztek, orvosok, adóhivatalnokok, az alsóház tagjai esküdti szolgálatra nem kötelesek.

Az esküdtek lajstroma a községi előljáróságok összeírásán alapszik, melyet a megyei békebírák külön e célra tartott gyűléseken vizsgálnak felül a községi hivatalnokok közreműködésével, s a fölvétel vagy kihagyás által érdekeltek panaszának elbírálása útján.

Az ekkép megállapított lajstromból rendeli ki a sherif, a megye egyik nobile officiumot teljesítő, előkelő állású főtisztviselője a mindenkori szolgálatra az esküdteket; az esküdti lajstromok ez összeállítási módja által jórészt teljesen eleje van véve minden részrehajlásnak.¹

Az esküdtek száma Anglia és Walesben háromszáz-ezeren felül van, kik közül a tényleg behívottak száma változó; csak Manchester és Liverpool esküdti lajstroma 44,000 nevet foglal magában, a kik közül 3200 esküdt teljesített egy évben szolgálatot, mely, mivelhogy az összes bűnügyek az esküdtek elé tartoznak, elég terhes.

Az esküdtek egész lajstroma megtámadható (challenge to the array) azon alapon, hogy az hibásan vagy részrehajlólag állíttatott össze, hasonlóképen visszavethetők az egyes esküdtek, a mint neveik kisorsoltatnak; a vádlott közönséges büntetteknél 20, felségárulásnál 35 esküdtet zárhat ki az ítélethozatalból.

A vádlel mása, a fölhivandó tanúk s esküdtek lajstroma hivatalból közlendő vádlottal felségárulási perekben, egyéb büntettek miatti perekben pedig kérésére.

Az angol bűnvádi eljárásban a jelen század első negye-

¹ L. Cox. id. m. 319. l. Az esküdtszék tagjai szolgálatukat ingyen teljesítik, csak a polgári perekben működőknek engedélyez az újabb esküdtszéki törvény (1870) fél guinea (7 frt) napi díjat.

deíg a közönséges jog elve uralkodott, hogy vádlott védője a bíró s felségárulási pereket kivéve, a vádlottnak nem volt megengedve magát ügyvéd vagy bárki más által rendszeresen védetni.

1836 óta adatott hely a vádlott védőjének a végtárgyaláson, eleinte azonban csak arra szorítva, hogy a tanúkhöz kérdést intézzon, s az ekkor fölmerülő jogkérdéseket megvitathassa.¹ Hivatalból való védő csak főbenjáró perekben rendeltetik ki, de csak a végtárgyalás rendén a jelenlevő ügyvédek közül, kik azokon testületileg jelennek meg, minél fogva a védő az ügyet csak a tárgyaláskor ismerheti meg.

A bíró a vádlottat a tárgyaláson csak az iránt szólítja föl nyilatkozatra, beismeri-e a vádbeli cselekményt vagy nem? Beismerés esetén az ügy nem kerül az esküdtek elé, hanem a bíró által ítéltetik el; ha a vádlott tagad, a bizonyítási eljárás a vádló és védő közt folyik s a bíró annak néma szemlélője, a tanúkat a felek kérdezik ki, s a bíró legfőlebb vitás incidensek eldöntésére szorítkozik.

Felségárulási perekben az elítéléshez legalább két tanú vallomása szükségeltetik, a bűntárs kihallgatása lehetetlen, ezért gyakran egyike a tetteseknek nem helyeztetik vád alá, hanem tanúként használtatik (úgynevezett koronatanú) s ez által szabadul a büntetéstől. A tanúknak a végtárgyaláson kell vallomásaikat megtenni, hogy az ellenfél által, keresztkérdések útján, a teljes igazság kimondására kényszeríttessenek, hogy vallomásaik kétértelműsége fölvilágosíthatassék, igazmondásuk valószínűsége, jellemök, érdekeltségök földerítése által megállapíttassék; a vizsgáló

¹ L. Cox Staatseinr. Engl. 335. I. May, Verf. Gesch. II. köt. 524. lap.

biró előtt tett vallomások csak akkor fogadhatók el, ha a tanú meghalt vagy betegsége miatt nem jelenhet meg; a vádló nem bizonyíthatja vádlott gonosz előéletét, csak akkor, ha ez utóbbi jó előéletének bizonyítására tanúkat állít, czáfolhatja vádló azokat; de az esküdteknek nem szabad az előéletre tekintettel lenni, s az iránt külön kell ítéletet hozniok, ha vádlottat a főnforgó ügyben bűnösnek találták, vajjon tényleg el volt-e az már ítélve más büntény miatt, sőt bűnhalmazat esetében minden büntény külön vád alapján s külön esküdti verdikttel döntenek el.¹ Vannak ugyan kivételek is: így külön törvéynél fogva hat hónapon belül elkövetett három lopás egyszerre ítélhető el. Mind e szabályok czélja, hogy inkább tíz vétkes meneküljön, mintsem egy ártatlan elítéltsék (Blackstone).

A vád és védelem egyenlősége, a biró teljes tartózkodása a bizonyítási eljárásra befolyjni, minden birói ki-kérdezés hiánya, a tanúk kemény vallatása (cross examination) a vádló és védő által, jellemzik ez eljárást.

A mily tartózkodó azonban a biró a tárgyalás menetével, a bizonyítási eljárással, s vád- és védbeszédekkel szemben, melyeknek egyébiránt kevés fontosság tulajdonítatik — s az ügyvédek tehetségének próbakövéül a kereszt-kérdések megtevése tekintetik, — ép oly nyomatékos az esküdtekre gyakorolt befolyása, kiket egyenesen vezet s e részben a büntető eljárásnak lényeges részét képezi a tárgyalás birói összegezése (summing up the charge).

A bizonyítási eljárás, a vád- és védbeszédek után a biró az egész tárgyalás menetét a felek, a védők s a közönség jelenlétében az esküdtek emlékébe visszaidézi,

¹ L. egyébiránt e bonyolult kérdést illetőleg Glaser, Ankl. im. engl. Schwurger. 85—108. és 220—231. l.

kihagyva minden fölöslegest, kiemelve, hol rejlik a per fő kérdése (angolosan: mire megy ki a vita, issue, exitus), felsorolva, minő próbák hozattak föl annak támogatására oly megjegyzések kíséretében, melyeket szükségeseknek vél az esküdtek tájékoztatására, megjegyzéseit megtéve egyes tanuvallomások, a vád és védelem egyes állításainak értékére s kitanítva őket a jogkérdésekre nézve, melyek az ügyben támadhatnak; kérdéseket nem tesz az esküdtszéknek, egyszerűen annak eldöntésére hívja föl: bűnös-e vagy nem a vádlott.

Az esküdtszék megvizsgálva a tények bizonyítottságát, a vádlott alanyi beszámíthatóságát, minősíti a vádbeli tényt, de el is térhet a vádtól s vádlottat más büntény miatt mondhatja ki bűnösnek s úgynevezett special verdiktet adhat, mely abból áll, hogy az esküdtszék megállapítva bizonyos tények bizonyosságát, föltételesen mondja ki a bűnöst, ahhoz képest, a mint az általa bizonyítottnak vett tényeknek a bíróság nézete szerint ily jogi következménye lehet.

Az angol bűnvádi eljárás legsajátságosabb elvét képezi, hogy a bíró az esküdtszéket mindaddig el nem eresztí, a míg az akár fölmentésre, akár a marasztalásra nézve egyhangúságra nem jutott; Angliában az esküdtszéki verdikt mindaddig nem jó létre, míg az esküdtek között minden nézeteltérésnek vége nincs; az angolok az egyhangúságot azért kívánják, nehogy az ítélet elhamarkodva hozassék vagy pedig ok nélkül halogattassék.

A régibb eljárás szerint az esküdtek mindaddig el nem eresztettek, míg egyhangú határozatot hozni nem tudtak, s mint Coke mondja, étel és ital nélkül, esetleg fűtetlen szobában és sötétben együtt kellett maradniok; a porkolábon kívül senkivel sem lehetett érintkezniök, ezzel is csak akkor, midőn egyhangú határozatra jöttek.

Az újabb esküdtszéki törvény a jogtudó bíróra bizza annak megítélését, szükséges-e szobájok fűtése és világítása? engedjen-e étkezést az esküdteknek, mi végből a sherif és közegeinek szoros felügyelete alatt esetleg vendéglőbe is bocsáttatnak, előbbieik eskü mellett fogadván, hogy bárkivel való érintkezésöket megakadályozzák. Úgyszintén ma már verdikt nélkül is elbocsátja a bíró az esküdteket, mit azonban csak rendkívül fontos okból tehet, a midőn azután a bűnügy új esküdtszék elé vitetik; ez csakugyan az egyetlen józan mód az egyhangúság szükségét s az egyéni felfogás szabadságát kiegyenlíteni; máskülönben manap is alkalmazni kellene a régi elvet, hogy az esküdtszéket vezető jogtudó bíró, ha az esküdtek addig nem tudtak egyhangúságra jutni, mikor ő azon városban a többi bűnügyeket már bevégezte, kocsin magával vitte őket abba a városba, a hova még tárgyalásra mennie kellett.

Anglia szívésen ragaszkodik az esküdti verdikt egyhangúságának szükségéhez, ámbár újabban sokan vannak, a kik Skóczia példáját kívánnák követni, a hol az esküdtek $\frac{2}{3}$ -ának szavazata által döntetnek el a bűnügyek.¹

Az angolok e felfogása nem a megszokotthoz való makacs ragaszkodásnak tulajdonítható, mint Lord Russel² hiszi; ő szerinte az esküdtszék elméletileg a legtökéletlenebb, de a melynek kitűnőségét az angolok tisztelete a legkézzelfoghatóbban bizonyítja.

Az angolok tisztelete az esküdtszék iránt mélyebb alapú és tán kimagyarázható is.

¹ Sir Coleridge 1873-iki javaslata, melyben a kisebb bűntényekre 7 esküdt alkalmazása mondatott ki 12 helyett, általában pedig a Skócziaiban érvényes többségi elv, a leghevesb ellenzéssel utasított vissza.

² L. Lord John Russel, Essay on the Const. 124. l.

Az esküdtszéki tárgyalásnak mi a célja? Hogy a vádlott csak sorsosai, kormányzott polgártársainak ítélete által fosztathassék meg szabadságától. — A jury, *judicium parium* akar lenni, a vádlott hazája által akar elítéltetni, a jury a haza ítélete (*trial by the country*, régi nyelv szerint *by pais*, latinosan *per patriam*).

A bűnügyek végtárgyalásánál az eljárásnak a jegyző-olvasta kezdő formulája (*Charging the jury*) egyenesen így szól az esküdtekhez: «... a vádlott ártatlannak állítja magát, s az eldöntést Istenre bizza s hazájára, a mely haza önök». (*And for his trial has put himself upon God and his country, wich country you are*).

Az ország, a haza, a nép szava hangzik az esküdtszékben, ezért nem választhatók az esküdtek, s mint Lechner Ágost remekül kifejezte,¹ «oly módon kell kiszemeltetniök, hogy a cselekvésben ne érvényesítsék saját egyéniségöket, hanem az önkormányzó nép ős személyiségét, hogy tehát a nép akaratának mintegy kinyilatkoztató eszközei legyenek... e célra csak oly módon jelöltethetnek ki az egyesek, hogy egyéniségök egészen tekinteten kívül maradjon, tehát a sors bizonyos nemével. — Az így kisorsolt egyesek, mint a nép nézetének és akaratának kinyilatkoztató szerve hozzák azután határozatukat, tehát természetesen egyhangúlag... E formában ennél fogva szükségképp megkívántatik a szervek egyhangúsága, mert a szavazatok megoszlása annak volna jele, hogy itt csak egyéni nézetekkel állunk szemközt, melyeknek kötelező ereje nem lehet, vagy annak, hogy maga a nép e tekintetben pártokra

¹ Az önkormányzatról. Hoffmann Pál Jog- s államtudományi folyóirat 207. l.

szakad, s a különböző nézetű esküdtek e pártvéleményeket kívánják érvényesíteni».

Az esküdtszék tehát, mint épen Lord Russel mondta: «inkább eszköze a háborítatlan szabadságnak (liberty in her prosperity), mint védője, ha megtámadtatik (in her adversity), társa és nem utódja a szabad parlamenteknek és szabad sajtónak».

A jog alapintézményei tekintetében egy nézeten levő, erős erkölcsi és politikai közérzületű népnél a kétkedő emberi kételyeit, melyek az egyes jury-tagok értelmére, jellem-szilárdságára nézve támaszthatók, megczáfolja a tényleges élet, a melyben azok a lehetőségek nem fordulnak elő, s így a tisztelet az esküdtszék iránt nem egyszerű mystikus tény, mely az esküdtszék jelességét nem bizonyítaná, még ha Russel Lord állítja is; hanem annak bizonyága, hogy az angol a szabadságban kellően fegyelmezett nép, mely rendszerint önmaga birja alkalmazni a megérdemlett büntetést, s nem engedí más által alkalmaztatni.

Az esküdtszék egyhangú megállapodásra jutván, a bíró mondhatni felülvizsgálja a vele közlött verdiktet és esetleg magyarázato! kér indító-okaira nézve, vagy homályosnak nyilvánítja, s az esküdteket az ügy újabb megfontolása végett több ízben is visszaküldi, de ha az esküdtek megmaradnak verdiktjük mellett, köteles a büntetést kiszabni s legfőbb kegyelemre ajánlhatja az elítéltet. 1670 előtt az esküdteket nem egyszer érte büntetés, ha a bíró nézete szerint a tárgyalás rendén előállított bizonyítékok ellenére mondták ki verdiktjüket. Az ez évben Bushell Edward ügyében hozott remek ítélet óta az esküdtek ítélethozatali függetlensége minden kétségen felül áll, oly megdönthetetlen érvekkel mutatta azt ki az ügyben eljáró főbíró

(Chief Justice) Vaughan.¹ Ha a bíró a jog iránt kétségben van, fölfüggesztheti ítéletét, s a londoni főtörvényszék elé viheti a kétes jogkérdés eldöntését.

Az elítelt részéről a ténykérdés tekintetében fölebbezésnek nincs helye s csakis a jog helytelen alkalmazása miatt lehetséges az ítéletet a főtörvényszék előtt megtámadni; de nincs helye a fölmentett ellen a vád megújításának sem; ha pedig az elítelt ártatlansága később kiderülne, akár a tanúk hamis tanúskodásának megállapítása által, akár bármi más módon; erre nézve újabb birói eljárás nem s csak kegyelem útján való fölmentés lehetséges.

Az angol szabadság ez eszközei minden angol alattvalónak egyenlően szolgálnak, polgárra és katonára egyformán kiterjednek.

Az angol katona nem vesztí el a hadseregbe lépés által közpolgári jogait, a habeas corpus-parancsra, esküdtszékre ép úgy igénye van, mint akármely polgárnak.

A hadsereghez tartozó személyek csak is a szoros katonai viszonyból eredő körülményeik tekintetében tartoznak a katonai törvényszékek alá, ellenben közönséges büntetteik s kihágásaik miatt a rendes bíróságok ítélő s a közigazgatás rendőri hatalmának vannak alávetve.

A katonai törvényszékek hatásköre a katonai fegyellemmel ellenkező, a törvényben szorosan körülírt tényekre terjed ki; a legsúlyosabbak a lázadás, a szökés, gyávaság, tetteleges ellenszegülés a katonai előljáróknak, melyek büntetése halál; az enyhébb beszámítás alá esők szabadság-vesztéssel és testi büntetésekkel fenýít-

¹ L. Broom, Const. Law 115—157. l.

tetnek, így az öncsonkítás, betegség színlelése, hadiszerek vagy bajtársak tulajdonának elsajátítása.

A katonai büntettek s azok büntetéseinek szabályozására a fejedelem a parlament hozzájárulása nélkül is jogosult, kivéve a halált és deportatiót, melyek csak rendes törvényhozási úton határozhatók meg.

Annak meggátlására, hogy a katonai törvényszékek hatáskörük kiterjesztésével közönséges büntető eljárás alá tartozó eseteket magok elé vonjanak, az ország bíróságaihoz nyitva áll a semmiségi panasz, valamint a tiszti rang elvesztése s minden katonai vagy polgári hivatalra való képtelenség büntetése van szabva azon katonai személyekre, kik a polgári hatóságokat katonai személyek elleni eljárásukban gátolni akarnák vagy őket ez irányban nem támogatnák s e büntetést a polgári bíróságok mondják ki.¹

7. §.

A tulajdon joga.²

«A harmadik föltétlen jog, mely minden angolt megillet (inherent), a tulajdonjog; áll pedig ez a szerzeménynek szabad használatából, élvezetéből s az föltte való rendelkezésből.»

Blackstone azonban maga is, de még inkább az angol alkotmány és jogászai fölfogás a tulajdont ennél sokkal szélesb értelemben veszi; hidvámok, útvámok, adók fizetése, a vásártartási jog, a kiváltság bizonyos ipar kizáró

¹ L. Gneist Engl. Verwalt. recht. 3. kiad. 75. §. Burn. Justice of peace. 3. köt. 394. l.

² L. Systems of Land Tenure in various Countries. A series of essays published under the sanction of the Cobden Club.

gyakorlására, pénzbüntetések, elkobzások alkalmazhatása a tulajdon szempontjából tekintetnek s a tulajdon az egyénnek, léte gazdasági oldaláról, nemcsak más egyének, hanem a közhöz való viszonyát is felöleli.

A mi a tulajdonjognak az angol alkotmányban sajátos jelleget kölcsönöz, az annak egyrésről a szuverén hatalomtól való függése, másrésről nagy jogi biztossága s védelme minden támadás ellen, melynél fogva másnak telkére, földjére, házába való belépés kártérítésre kötelez, ha kár nem okoztatott is.

Az angol jog elvét, hogy teljes tulajdon nincs s minden birtok végelemzésben a királyé, mint fő tulajdonosé (lord paramount), Blackstone ugyan fikciónak mondja, de e fikció mögött a hűbér-rendszer, a családi birtok (estate tail) s az egész angol észjárás rejtőzik.

A tulajdonjog, angol felfogás szerint, a szuverén hatalom által, a közjó érdekében, az egyénnek engedett hatalom, angol műnyelven szólva, a király adta hűbérbirtok, mely tőle ennél fogva a köz érdekében el is vonható, de csak a parlament szuverén határozatára vagy a parlament-alkotta törvények szerint. Angliában tiszta allodialis eredetű birtok nincs.

A tulajdon védelme már a Magna Chartában ünnepelesen biztosittatik s a király ellen is hatályos volt századokon át, de e mellett fönmarad az állam kitűnő joga, melynél fogva a király a közjó parancsoló érdekében a tulajdonostól tulajdonát elvonhatta; e jogot azonban a királytól elvette az I. Károly király alatt alkotott parlamenti végzemény s a kisajátítás a parlamentre szállott.

A tulajdonnak alaptörvénynyel biztosítása daczára az alattvalónak elvileg nincs vagyonjogi keresete a kincstár ellen, hanem csak kegyelem útján (by petition of right)

kérheti ily irányú per indítását; az engedélyt a korona, a főügyész véleményére adja meg, kinek azt csak nyilván alaptalan kereseteknél szabad megtagadni; de a megadás kegyelmi tény lévén, a megtagadás miatt nincs helye a pernek a bíróságok előtt s a főügyészt csak a parlament vonhatja a miatt felelősségre. Ily petition of right ingó vagy ingatlan javak visszaszerzésére, vagy valamely szerződésből eredő igény érvényesítésére az «illő és tiszteletteljes» eszköz

A tulajdonnak a szuverén hatalomtól való származtatása magyarázza részben, hogy a mozgalom, mely az összes földbirtok államivá tételére törekszik (nationalisation of land), Angliában aránylag véve nem keltett nagyobb ellenszenvet.

E fölfogásból folyik a kisajátítás és adóügy rendezése. Kisajátításnak, adófizetésnek nincs helye Angliában más-kép, mint parlamenti végzemény alapján.

Az angolok az adóban a tulajdon csonkítását látván, követelik, hogy az adó csak a tulajdonosok vagy azok képviselőinek megajánlására szavaztathassék meg.

A kisajátítás, hasonló gondolatmenetnél fogva, sokáig a parlamentnek esetről esetre adott kivételes engedélyétől függött, melyet megnyerni sok nehézséggel járt; a vasútvonalakhoz szükséges földeket ennél fogva inkább magán úton szereztek meg, s csak ezután kérték a vasútépítési engedélyt, míg az 1845-diki Land Clauses consolidation act egyesítette a kisajátításnál rendesen megkívánt föltételeket s megszabott eljárási módokat, a kisajátítás engedélyezését azonban föltétlenül a parlamentnek tartotta fenn.

Ez alapon a tisztán helyi közigazgatási intézmények is, mint csatornák, vízvezetékek, gázvilágítás részben még mindig a parlament által engedélyeztetnek, a mennyiben

illetékek szedésével járnak vagy kisajátítást tesznek szükségessé.

Vannak ugyan nevezetes kivételek is mind két irányban: így ez ideig a békebirák szavazzák meg a megyei adót, valamint ők határozhatnak némely megyei köz-munkák tárgyában a kisajátítás szükségessége fölött.

Az angol jog fénypontjai közé tartozik, hogy az adó-kincstárnak az alattvalók elleni követelései régóta, a XVI. századtól fogva birói függetlenséggel fölruházott törvényszék, a kincstári bíróság (Court of Exchequer) által döntettek el a Petition to the Barons of the Exchequer útján, mely rendes jogorvoslati eszközzé vált; hasonlóképen régi jogi eszköz a scire facias útján való eljárás oly jogsérelmek megszüntetésére, melyeket egy harmadik személy a korona adománya, vagy kiváltsága folytán szenved.

A tulajdon joga mind ezek szerint nem az egyénnel veleszületett, hanem a köz-adta jog, mely sem magánosok, sem a fejedelem és közegei által nem csorbítható és csak az összeség akarata és belátása szerint vonható el köz-célokra az egyéntől. A meglevő közakarat, a törvény határai között azonban föltétlen az általa elismert tulajdon E határokat a régibb törvény nem vonta meg mindig a legszabadabban.

Igy csak az 1870-iki parlamenti végzemények szüntették meg a vagyonkobzás büntetését feloniák esetében, sőt a törvény szerint az még ma is lehetséges, mint időleges rendszabály, ha valaki ellen a bíróság előtt való meg nem jelenés miatt a törvényen kívül helyezés (process of outlawry) alkalmaztatik, s kétséges vajon még más esetekben is nem alkalmazható-e? ¹

¹ L. Blackstone IV. köt. 397. l.

A tulajdon szabadsága, megoszlása, a tulajdonszerzés lehetősége, kiváltképen a mi a földbirtokat illeti, más okoknál fogva ugyan, mint a kontinensen, épen nem állt összhangban a tulajdonnak Blackstone azon értelmezésével, mely azt az angol alattvaló inherens jogának állítja.

A jobbság igaz, sokkal előbb eltűnt Angliában, mint a kontinensen, de eltűnt a kisbirtokosok osztálya is s helyét sok részben, kivált Irlandban, a tulajdonosok kényétől függő kis bérlők rendje foglalta el s a földtulajdon csekély számú birtokos kezében maradt.

A bérleteknek Nagy-Britanniában háromnegyed része a tulajdonos tetszéséhez, nem pedig időhöz kötött; az ily bérletekből (tenancy at will) 1875-ig a tulajdonos bármely perczben kithette bérlőjét; csak ha a föld be van vetve, arathatta le ez a már érett termést vagy jöhetett vissza aratás végett, ha a termés utóbb érne meg. Az 1875-ki parlamenti végzemény a bérlők javára némely változásokat tett e jogállapoton.

Az államegyház papjai jövedelmüket a földbirtokon nyugvó tizedekből húzták; e tizedek, egészen eltekintve attól, hogy a más vallású birtokosoktól is szedettek, s egyedül fogság útján való behajtási módjuk, különösen a quakerekkel szemben, a legzsarnokibb rendszabályokat tette szükségessé, a tulajdon szabadságát igen érzékenyen korlátozták.

A törvényhozás 1836. óta kényszereszközök útján is lehetségessé teszi a természetben való tized helyett annak évjáradékban való fizetését, sőt teljes megváltását is.¹

A legelők, bizonyos fokig az erdők, a turfa-telepek,

¹ L. Blackstone II. köt. 27. lap. May Verfassungsgesch. II. köt. 389. l.

a halászat közösségének megszüntetése csak az 1845-ki tagosítási törvényben (Enclosure act) felállított elvek és eljárási módok folytán lett megkönnyítve s az egyéni tulajdon elve érvényre emelve.¹

A vadászati jog regalénak tekintetett, melyet a földtulajdonos csak királyi szabadalom alapján gyakorolhat, ezenkívül a vadászat az uralkodó osztályok kiváltságává lett.

Mindkét elv, a vadászat regalitása, valamint a vadászati jognak a magasabb földbirtokos osztályra szorítása, sok egyenetlenség forrása volt évszázadokon keresztül; a jelen században IV. Vilmos király 1831-ki törvénye segített a bajokon, némely kivételekkel érvényre emelvén, hogy a különben magas, 3 fontnyi vadászati adó lefizetése mindenkit feljogosít saját birtokán a vadászatra.²

Egy újabb (1880.) törvény a vadászati jogot a föld tényleges birlalójának adja meg és semmisnek nyilvánítja a bérleti szerződések azon kikötését, mely által a tulajdonos bérlőjét a vadászati jogtól eltiltaná. A törvény czíme egyenesen kifejezi, hogy a vetésekben a nyulak okozta károk ellen akarja a föld birlalóit védelmezni, kik a tulajdonosok érdekében alkotott vadászati törvények következtében sokat szenvedtek, miért is a törvényt az egyik szónok a tárgyalás alkalmával a nyulak és tulajdonosok ellen alkotottnak kívánta elneveztetni, mert közös vesztükre tör.³

Az angol tulajdon természetét azonban csak az arra

¹ L. Stein Verwaltungslehre 7. r. 265. l. Blackstone id. m. II. köt. 26. l.

² L. Fischel Verf. Engl. Blackstone 368. l. Gneist Selfgovernment 299. l.

³ L. Glasson id. m. VI. köt. 113. l.

vonatkozó zálog- és örökjog, valamint átruházási módok által lehet megérteni.

A törvény szerinti örökjog, alapjában, még ma is a hűbéri rendszer szellemében van rendezve.

Az örökjog mindenekelőtt különbséget tesz az ingók és ingatlanok közt, csak az elsőkre nézve birnak a lemenők egyenlő osztálylyal, ellenben az ingatlanokban az elsőszülött fiú nemcsak leány, de fitestvéreit is kizárja; ha fiörökösök nincsenek, a leánygyermek egyenlő részben örökölnek.

A felmenők a IV. Vilmos alatt 1834-ben hozott törvényig (3., 4. IV. Vilmos, 4. fejez. 106.) ki voltak zárva a törvényes örökjogból a hűbéri jog elvének megfelelőleg: *successionis feudi talis est natura, quod ascendentes non succedunt*; jelenleg megelőzik az oldalrokonokat, de a fiág előnye a női fölött fentartatott, s a legtávolabbi apai ági rokonok megelőzik a legközelebbi női ágiakat.¹

A törvény szerinti öröklés merev elsőszülöttségi joggal szemben áll a korlátlan végrendelkezési szabadság (*Freedom of bequest*), melynél fogva az atya gyermekei közül bármelyiket teheti összes vagyona örökösévé, sőt azokat minden ok nélkül mellőzheti is.

A végrendelkezési szabadsággal pedig sűrűn élnek az angolok; «minden angol, mondja Montalambert,² tesz végrendeletet, vádolná magát, ha e polgári jogát nem gyakorolná».

E végrendelkezési szabadságból fejlődött ki a családi hitbizományok angol rendszere, az *estate tail*, köznyelven

¹ L. Solly, Grundsätze des Engl. Rechts über Grundbesitz. Erfolge 28. l. Blackstone id. m. II. köt. chap. XIV.

² De l'avenir polit. De l'Angleterre 103. l.

entail, melynél fogva a tulajdonos birtokát halála utáni időkre megköthette, bizonyos örökösökre szoríthatta s a forgalomból kivehette.

E szabad végrendelkezési jogot s a földbirtoknak a családok kezében való megtartását az 1285-ki parlamenti végzemény (De Donis Conditionalibus) létesítette.

A szabad végrendelkezhetőség s abból folyó hitbizomány-állítás nem kiváltság, hanem minden angolt egyformán megillető jog, mi a szabad végrendelkezés elvének rendkívüli jelentőségét még inkább emeli.

Az entail-birtok¹ annyiban hasonlít a mi hitbizományunkhoz, hogy annak birtokosa, a haszonélvező, a birtokot el nem idegenítheti, adóssággal nem terhelheti, használatát is csak bizonyos határok közt kötheti meg.

Az örök időre szóló hitbizományok kifejlődését azonban mégis megakadályozta a közönséges jog elve, mely szerint egy még nem született ember részére a birtok leköthető nem volt.

Ez elv utóbb még határozottabb alakot öltött s jogszabályúl szolgált, hogy földbirtokra vonatkozó rendelkezéseknek csak életben levő személyek életére s azután még 21 évre lehet érvényök.

Az eshetőségeknek, melyhez valaki akaratát köti, mondja Blackstone, (id. m. II. köt. 148. l.) elfogadható józan időhatáron belül (within a reasonable time) kell megtörténni, tehát már életben levő emberek idejében...; mert a bíróságok nem fognak oly végrendeleteket tekintetbe venni, melyek örök időkre szóló rendelkezéseket tartalmaznak.

A bajokon, melyek a szabad rendelkezés folytán

¹ Shaw-Lefevre, Freedom of Land, 1880.

keletkeztek, nevezetesen a földbirtok szerfölötti megkötöttségén már 187 év múlva segített a birói gyakorlat, sőt lehetségessé tette, hogy a törvényes határidőn belül eső hitbizomány, nemcsak parlamenti végzemény útján, hanem szintleges peres eljárás által is ¹ (Fine and Common recovery) megszüntethessék (disentailing). — Ez először 1472-ben alkalmaztatott a Taltarum-perben, csak-hogy rendkívüli költségességénél fogva ritkán lehetett hozzáfolyamodni.

Ezen időtől fogva egész a XVII. század második feléig a földbirtok megkötése végrendelkezés útján megvolt nehezítve, a Stuart ház restaurációjával azonban újra az 1285-ki törvény jutott uralomra, azzal a megszorítással, hogy a hitbizományi rendelkezés alkalmával életben nem levő személyekre annak csak akkor lehet hatálya, ha azok az élők halála után való 21 éven belül születnek.

IV. Vilmos föntebb már idézett törvénye 1833-ból, melyet Kerr a legislatori ügyesség diadalának mond, többi nagyfontosságú határozmányai között a hitbizományi birtok (entail) felszabadítását is (disentailing) igen egyszerűsítette s manap az összes várományosok megegyezésével bármely hitbizomány legkönnyebb módon szabaddá tehető.

A hitbizomány Angliában nem közjogi, hanem családi intézmény, mely a családtagok magán akaratán nyugszik, s ezek ellenében a törvény által nem védelmeztetik.

Csak szoros kivételképen állított fel a törvényhozás egyes oly hitbizományokat, melyek a családtagok rendelkezése alól kivonva, csak a közhatalom által szün-

¹ L. Blackstone id. m. II. köt. 302. l.

tethetők meg, ilyen három van, és pedig a Marlborough, Wellington és Nelson családok részére.¹

Mind ennek daczára az angol földbirtok nagy része, újabb fölvételek szerint háromnegyed része,² hitbizományokból áll; az entail-rendszer ugyanis nemcsak a nagy, de a kis és középbirtokokon is szokásban van s az angol főrend (nobility) s a középbirtokos osztály (gentry) nemzedékről nemzedékre fentartja azt.

E rendszerben lehetséges csak a családok ősi nevének fentartása, mert általa a birtok az örökhagyó családfő egy leszármazójának kezében marad, a többiek pedig évjáradékokkal vagy kisebb tőkeösszegekkel elégittetnek ki.

Minthogy azonban bármelyik entail-birtokon a törvény előbb említett szabályánál fogva, a második vagy harmadik nemzedékbeli várományosnak a birtokot szabad rendelkezése alá kell kapnia, közelfekvő a kérdés, miért nem élnek ezek rendelkezési jogukkal s a kezükben szabaddá lett birtok miért nem megy idegen kézre, miért nem pazaroltatik el, vagy miért nem osztatik meg végrendeletnél fogva egyenlően, hisz az angolok is emberek?

E jelenség mindenesetre felötlő és csak abból magyarázható, hogy az entail-rendszer, ha nem is jogi, de olyan tényleges szövevényt képez, melyből a jogilag szabad részes is csak bajjal menekülhet.

Ugyanis az utolsó várományos igen gyakran már a birtok hasznélvezője életében nagykorúvá lesz, s maga is családot óhajtana alapítani, mit azonban a hasznélvező apának akarata nélkül rangjához illőleg nem tehet, az apa

¹ L. Solly id. m. 47. l.

² L. Ompteda, Landgesetzu. Landwirthschaft. Preuss. Jahrbücher 46. köt. 449. l.

azonban kész haszonélvezete egy részét átengedni, ha fia viszont a birtokot további nemzedékekre leköti, mibe ez ismét azért egyezik bele, mert különben esetleg 20—25 évig kellene a birtok haszonélvezetére várakoznia.

A hitbizományoknak ilyen — átlag 30 évenként végbe-
menő — megújítása által az angol földbirtok nemcsak
jogilag lekötötték, de egyszersmind kevés kézbe halmozta-
tik össze.

Az 1875-ki fölvételek szerint az összes angol föld-
birtok, az erdőket, közlegelőket és városi házhelyeket bele
nem számítva, nem egészen kétszázezer birtokos kezében
volt, de ezek közül is nem több mint hétezer birtokos kezén
volt a földbirtok négyötöd része: egyesek birtokainak ter-
jedelme mesés nagyságú s a kis (paraszt) birtok, kivéve
az Anglia északi részeiben fenmaradt csekély számú ilyen
birtokokat, teljesen megsemmisült.¹

A földbirtokra vonatkozó tulajdon ily rendszerén
alapszik az angol felsőbb osztályok parlamenti fölénye, ez
által lehetséges a gentrynek az önkormányzat teljesítése
s a vele járó hatalom, de a tulajdonnak ily egyetlen meg-
oszlásából s szerfölötti megkötöttségéből sok baj is szár-
mazik.²

Ugyanis a mindenkori haszonélvező nemcsak a bir-
tok elidegenítése, de megterhelése tekintetében is, szerfölött
megvan kötve; csak újabb törvények (1834., 1864., 1875.,
1877. és 1882.) engedik meg neki, hogy a birtokot 21
évre nemcsak fiát, de bármely utódát kötelezőleg haszon-
bérbe adhassa; még hosszabb tartamú bérletekhez, irtá-

¹ L. Ompteda id. ért. Preuss. Jahrbücher, 46. k. 451. l.

² Report of the Council of the Incorpor. Law Society. —
Brodrick English Land and English Landlords. 1881.

sok tételéhez, építkezésekhez a hitbizományi bíróság, a kanczellári törvényszék; alagsővezésekhez, csatornázásokhoz a tagosítási hatóság (Enclosure Commissioners) jóváhagyása kívántatik; lehetséges ugyan 1877 óta a birtok eladása, ha annak ára új birtokvásárlásra, befektetésre fordíttatik, mert a vételár fölött a birtokos nem rendelkezhetik; csakhogy mindezen könnyítések tényleg nem változtatnak nagyban a birtok megkötöttségén, mert nagyobb részük rendkívüli költséggel jár.

Telekkönyvek nem léteznek, történtek ugyan létesítések érdekében kísérletek (1862-ki Westbury act és 1875-ki Landtransfer act¹), de sikertelenül; az eddig fennálló telekkönyv a felek tetszésére bizza, akarják-e használni vagy nem; a zálogjog a legcsodálatosabb ódonságok gyűjteménye, a hitelezőknek kevés biztosságot nyújt, a birtokjogok szerfölött összekuszáltak, bizonytalanok, a tulajdon-átruházások rendkívül költségesek, minélfogva a föld-hitel igen fejletlen, s az angol földbirtokra vonatkozó perek nagyban hasonlítanak a mi gyökeres jogon vagy ősiség czímén indított 48 előtti pereinkhez.

Anglia földbirtok rendszere ép oly kényes és nagy feladatot hárít az angol nemzetre, mint a milyen előtt hazánk 1848 előtt állott; a szabad földet (free land) csak a jövő fogja megadni Angliának. A nehézség nem a kérdés gazdasági részében rejlik, hanem a nemzet alkotmányi és önkormányzati életére való visszahatásában, mert a nem-szabad birtokon alapult Anglia főrende s a megyékben önkormányzatot gyakorló gentryje.

¹ L. Glasson, id. m. VI. köt. 344.

8. §.

A kérvényezési jog.

Blackstone, kinek tanai egészben véve még ma is, több mint száz év után megjelenésük óta, irányadók, az egyéni feltétlen alapjogok védelmére szolgálónak tekintti a polgárokat megillető politikai természetű jogokat, u. m. az egyesülés, a gyülekezés, a szabad szólás, a szabad sajtó, a kérvényezés és ellenállás jogát, valamint a királyi hatalom korlátozására czélzó egyéb jogokat, melyeket származékos alárendelt jogoknak nevez.

A mult század államelméletének természeti ős állapotából eredő e felfogás helyett tán jobban jellemezhetni a szuverén hatalomnak az élet, az egyéni szabadság s a tulajdon jogán kívül még létező korlátaait, ha azokat ugyan az előbbiekkal egyenlően lényegeseknek, de a történelmi viszonyok befolyásától inkább függőknek tekintjük.

A biztosság, a személyes szabadság, a tulajdon, a társas emberi lét elemi szükségletei, míg a többi alapjogok fejlettebb fokának követelményei.

Az egyesülési, a kérvényezési, a sajtó, a lelkiismereti szabadság, a jogegyenlőség bizonyára ép oly lényeges részei a nemzetek szabadságának, ép oly alapjogok, mint a tulajdon, az élet s a személyi önállóság sértetlensége. Minthogy azonban azok szükségét a nemzetek csak későbbi fejlődési fokukon érzik, továbbá mivel egynémelyiküknél az állam és egyéni hatványok azon kölcsönössége is hiányzik, mely p. o. a biztosságnál, a személyes szabadságnál, a tulajdonnál oly szembeszökő, a mennyiben az állam a vallás, — a sajtószabadság által oly eszméknek,

oly hitnek, terjedését teszi esetleg lehetségessé, mely önméjével a legélesebb ellentétben áll, míg az egyének nagyobb biztossága az államot is erősíti, nagyobb tulajdona gazdagítja, nagyobb szabadsága erélyesebb polgárokkal látja el; ezért nem lehetséges a most tárgyalandó jogokat oly abszolút jellegűeknek állítani, mint az előbbi szakaszokéit; ezért nem is lettek azok, még a menyinyiben tényleg el vannak is ismerve, oly feltétlen alakban formulázva.

A Blackstonei feltétlen alapjogok továbbá ott, a hol, mint Angliában, századok óta egyenrangú a nemzet fejedelmével a szuverén államakarat létrehozásában, a nemzet önkorlátozását és a szuverénitás határainak kimérését foglalják magukban és azt jelentik, mennyire tartja jónak, helyesnek a nemzet az egyeseket bizonyos viszonyok tekintetében hatalma alól egészen vagy részben felszabadítani, míg ellenben az alárendelt jogok az egyeseket a szuverén akarathoz vagy egyenes részeseivé teszik vagy nekik a szuverén akarat miképi létrejöttére, fentartására közvetett befolyást engednek.

Az alapjogok Blackstonei megkülönböztetésének (principal, absolute rights, auxiliary subordinate rights of the subject) van hát értelme, csak nem az, melyet annak a hírneves szerző tulajdonít; nevezetesen a vélemény-, a sajtószabadság magokban véve ép oly lényeges alapjogok, mint a tulajdon vagy személyes szabadság; a politikai jogok (szavazati, parlamenti) pedig nem a szuverén hatalom korlátai, hanem nyilatkozási módjai s akár az abszolút, akár alárendelt jogoktól lényegesen különböznek.

Vannak végül jogok, melyeket, ha nem is ünnepélyes kijelentések, a tényleges élet ma már Angliában is, mondhatni, alapjogoknak tekint; ilyenek p. o. a kivándorlás, a költözködés,

a lelkiismeret szabadsága, melyekről Blackstone sem az abszolút, sem az alárendelt jogok között nem emlékezik meg. — E jogok némelyike csak a legújabb időkben jutott elismerésre s p. o. az angol államegyház mellett, mely Blackstone korában, sőt századunk első tizedeiben is, még teljes kizárólagosságában állt fenn, nem is lett volna értelme a lelkiismeret és vallás szabadságáról, mint jogról szólni; a kivándorlási szabadság még kevésbé van közvetve is elismerve és, ha nem alkalmaztatik is, fennáll a király joga a parancshoz (*writ ne exeat regno*), melynél fogva bármely alattvalót eltilthat az országból való távozástól.

Habár ekkép Blackstonenak a jogokat abszolút és alárendeltre szétválasztó osztályozása, melyet az angol jogtudomány nagyjában még mindig követ, semmikép sem tartható fenn általános szempontból, van annak mélyebb történelmi alapja, a mint ezt a kérvényezési jog fejlődése tanúsítja. A kérvényezés jogának formájában kezdett ugyanis az angol nemzet a normann hódítás utáni időben a törvényhozásra s ezáltal az egyéni alapjogok biztosítására befolyást nyerni, a mennyiben a törvények a parlament alsóházának kéréseire adott királyi válaszokból keletkeztek. — VI. Henrik idejéig minden törvény, kérvény s arra adott királyi válasz formájában keletkezett.

A kérvényezési jog későbbi fejlődésében, az egyes alattvalóknak a király vagy parlamenthez intézett oly kívánságait, panaszait foglalja magában, melyek az állam rendes hatóságai által nem orvosoltattak vagy nem orvosolthattak, mert azok orvoslása a szuverén hatalom hatáskörébe tartozik.

A kérvényezés joga utóbbi értelemben, mint magán panasz megszüntetésére szolgáló eszköz, a parlament leg-

régibb szakaiiban is előfordúl, a kérvények átvételére és megvizsgálására minden parlamentben egyes tagok külön megbizattak; jelentőségét azonban akkor nyerte, midőn az államnak ama szétszaggatottsága, mely a király s a rendek jogainak éles szembeállításából keletkezett, a közélet fejlettebb szakához többé sehogy sem illett s a király s a rendek között, történelmileg és külsőleg véve, a fölényért, az összeletet tárgyilagosan tekintve pedig, annak magasabb formájáért az élethalál-harcz a Stuartok idejében megkezdődött.

A kérvényezés tárgyat a közélet ügyei képezik; minden egyes alattvaló, a társadalom szervezett képviselte mellett jogosítottnak ismertetik el, hogy véleményének, óhajának meghallgatását a szuverén hatalomtól is követelje s ez által annak elhatározására befolyjon.

Az állam élete a kérvényezés által legszélesb alapra helyeztetik, a szervezett, a formailag szabályozott államhatalmak: király, kormány, parlament mellett az egyén s annak természetes vagy esetleg találkozó csoportjai a szuverénitásnak ugyancsak inkább lappangó, de azért nem kevésbbé jelentékeny tényezőivé emelkednek.

Mindazáltal a közügyekre vonatkozó kérvényezés, épen keletkezése idejében, kevés sikerrel járt, s a parlament az akkori erős pártellentétek között az uralkodó iránynyal meg nem egyező kérvényeket megrovással, ha nem épen büntetéssel illette.¹

A Stuartok restaurációja után a kérvényezésnek 1648-ban kimondott korlátozása, hogy a kérvények azon vidékek képviselőinek adandók át és pedig 20-nál nem több személy által, a honnét a kérvények jönnek, 1661-ben

¹ L. May Verf. Gesch. I. köt. 363. l. Cox Staatseintr. Engl. 232. lap.

kiterjesztetett azon újabb elv által, hogy egy kérvényre 20-nál több aláírást gyűjteni nem szabad, kivéve, ha megyékben 3 békebíró vagy a nagy esküdtszék többsége, Londonban pedig a polgármester (Lord-Mayor) s a tanács pártolnák azt, az átnyújtásnak pedig 10-nél több személy által történni nem szabad.

A kérvényezési jog határait 1680-ban a parlament kiszélesíté, név szerint megengedettnak nyilvánította, hogy a nép új parlament egybehívását kérhesse a királytól, tehát a tényleg működő ellen mintegy fölbbezzen s ez elv védelmében annyira ment, hogy egyik tagját, bizonyos Aitkinst, kizárta kebeléből, mert ez oly kérvényt írt alá, melyben a kérvényezők utálatukat fejezik ki azon nézet fölött, hogy a parlament ellen peticzionálni lehessen.¹

A kérvényezési jog megalapítására döntő lett az 1688. év, midőn hét anglikán püspök II. Jakab királyhoz folyamodott, hogy vonja vissza azon kiáltványát, mely által a papságnak meghagyatott, hogy a katolikusoknak s presbyteri protestánsoknak türelmet biztosító királyi rendeletet a templomokban kihirdesse. A püspökök e miatt a főtörvényszék (Kingsbench) előtt azon okból, hogy a kérvény tulajdonkép lázító tartalmú gúnyirat, perbe fogattak, az esküdtek által azonban fölmentettek.² Ennek következtében az angol alapjogok főokmánya — Vilmos és Mária uralkodási évének 2. végzeménye (Bill of rights) — felsorolván az eszközöket, melyek által Jakab a protestáns vallást s a királyság törvényeit s szabadságait felforgatni s kiirtani akarta, nevezetesen több érdemes főpap letartóztatását és

¹ L. Cox id. m. 186. l.

² L. a tárgyalást Broom Const. Law. 406—492. l.

perbefogását, mivel ezek alázattal az iránt folyamodtak, hogy a királybitorolta törvényellenes hatalom gyakorlásában közreműködniök ne kelljen: ünnepélyesen kijelentette, hogy az alattvalóknak joguk van a királyhoz kérvényezni, és hogy minden letartóztatás és perbefogás ily kérvényezésért törvénytelen.

Mindazáltal a kérvényezési jog ily általános formulázása, a nélkül, hogy gyakorlási módja közelebbről meghatározottatott volna, sok kételyre adott alkalmat, sőt a II. Károly idejéből való törvénykövetelte föltétel teljesítése daczára, a parlament alsóháza 1701-ben a Kenti grófság öt polgárát, kik az iránt nyújtottak be kérvényt, hogy a parlament loyaltitási nyilatkozatok helyett szavazza meg a költségeket, az ülésnek végeig bezáratta, jöllehet a kérvény tiszteletteljes hangon volt írva s 20 békebíró s a nagy jury tagjai által pártolva.¹

Csak a mult század második felében jut a kérvényezési jog akadálytalan érvényre, sőt a szokás a törvényes korlátokat is mellőzte,² melyek a Bill of rights előtt és azután is keletkeztek, a minő volt a III. György 57-ik uralkodási évéből való szabály, mely szerint 50-nél több személynek utcán vagy nyílt helyeken Westminsteről egy mértföldön belől, a parlament vagy a westminsteri bíróságok ülésezéseinek idejében s oly czélból tartott gyűlése, hogy a királyhoz vagy a parlamenthez kérvényt nyújtsanak be, törvénytelen.

¹ L. May id. m. 365. l. Cox id. m. 234. l. Blackstone id. m. I. köt. 113. l.

² Csak 1848-ban a munkásosztály úgynevezett chartista mozgalma alkalmával vétetett a II. Károly uralkodása idejebeli törvény alkalmazásba.

Van ugyan még a mult század második feléből is eset, midőn az alsóház 1772-ben több száz pap, ügyvéd és orvos az iránt benyújtott kérvényét, hogy mentessenek fel az államegyház 39 hitczikkének aláírásától, el nem fogadta.¹

Ez időszakból a lord Gordon György vezetése alatt való kérvényezés lön nevezetessé, úgy tárgyánál, az abban a katolikusok ellen nyilvánuló gyűlöletnél, a kérvényezők nagy számánál, valamint átnyújtási módjánál és jogi megítélésénél fogva; a kérvényezők ugyanis berontottak a parlamentbe, gyujtogatás, vérontás kísérte lépteiket, s az esküdszék végül 1781-ben mégis fölmentette lord Gordont s társait.

A parlamentre nagy hatást gyakorolt a rabszolga-kereskedés ellen való 1787-diki kérvényezés,² mely a jelen század 20-as éveitől kezdve érte el tetőpontját, s mint May mondja³ «a nép az utolsó 30 év alatt (1830—1860) minden nagy állami kérdésben számos kérvény által fejezte ki véleményét a parlament előtt.

A kérvényezés törvényes korlátai megszűnvn, az pedig mit Blackstone említ, hogy a kérvényezésnek nem szabad lázongássá fajulni, a kérvényezésnek korlátja nem lévén, mai nap a kérvényezés joga a királyhoz amaz elv által, hogy ne az államtitkár kikerülésével nyujtassék be, a parlamenthez pedig a parlament ügyrendje által van és pedig a következőképen szabályozva.

Kérvény csak úgy fogadtatik el, ha valamely kéréssel végződik s nem pusztá fejtegetés vagy tiltakozás, továbbá

¹ L. Broom, id. m. 511. l.

² L. May id. m. 366. l. 1. jegyz.

³ Verfass. Gesch. I. köt. 367. l.

ha írva — még pedig angol nyelven — s aláírva van; aláírások hamisítása a parlament által büntethető.

Tiszteletlen, a parlamentet ócsárló kérvények vagy melyek a parlamentben történt vitákra megjegyzéseket tartalmaznak, el nem fogadtatnak; olyanok pedig, melyek egyenesen vagy közvetve a közkincstár megterhelését kívánják, vagy kárpótlást kérnek, csak akkor, ha a korona által ajánltatnak.

London és Dublin városokat kivéve, melyek kérvényeit polgármestereik személyesen adhatják át a házban, de csak annak korlátja előtt: minden más kérvénynek csak parlamenti tag által lehet benyújtatni, és e végből bármely tag a kérvénynek postán való megküldése által megkereshető.

A parlamenti tagnak kötelessége a neki küldött kérvényeket átolvasni, s ha azok már külsőleg a ház szabályaiba ütközőknek mutatkoznak, visszaküldeni.

A kérvények tárgyalása 1842-ig az alsóháznak, melyhez legtöbb intéztetett, sok idejét rabolta el, mert a benyújtók, a kérvények mindenkori átadásánál tartalmuk megismertetésén kívül, mellettük szót emelhettek s a ház mindenkor külön vita útján határozott sorsuk fölött. A kérvényezők ilykép a ház napi rendjét folyton zavarhatták s a ház kénytelen volt a már elintézett ügyeket az időnként benyújtott kérvények miatt újra előlről kezdeni s a kérvények tárgyalása 1822 után egyideig az alsóház működésének egyetlen tárgya kezdett lenni.

E bajok megelőzésére alkotta az alsóház 1842-ben a kérvények tárgyalására a következő szabályt:

A képviselőnek a benyújtáskor a kérvényezők számának, a lényeges tartalomnak s a zárkérelemnek előadására kell szorítkoznia, de azt felolvasnia nem szabad.

A kérvény erre vita nélkül a ház asztalára tétetik s ha a benyújtó kérné s a ház szükségesnek találná, a jegyző által felolvastatik.

Csak is akkor, ha a kérvény valamely személyes és rögtön orvoslandó sérelemre vonatkozik, lehet benyújtásakor azonnal tárgyalni.

Máskülönben, miután a kérvények a ház asztalára helyezés által a tagok részéről megtekinthetők, onnét bizonyos idő múlva külön bizottság elé kerülnek, mely osztályozza s kivonatolja őket, összeszámolja az aláírókat, s hetenkint kétszer, — minden egyes kérvénynél megnevezve a benyújtó képviselőt is, kinek nevét a kérvényre a benyújtás előtt fel kell jegyeznie, — jelentést tesz rólok, s a fontosabbakat egész terjedelmükben a tárgyalásukra vonatkozó jegyzőkönyvekkel együtt a a jelentés függelékében kinyomatja, mely jelentések olcsó áron közforgalomba bocsáttatnak. De bármely tag is indítványozhatja, ha a kérvény átadásakor abbeli szándékát bejelentette, hogy a kérvény kinyomassék. Ily módon évenként körülbelül ezer kérvény nyomatik ki teljes tartalommal, s néha, a már kinyomott kérvények újra nyomatnak.¹

A kérvények a bizottsági jelentéssel, illetve kinyomatásukkal el vannak intézve, s egyes kérvények fölött a ház nem hoz határozatot, ha csak valamely tag külön indítványt nem tesz.

¹ L. May Parl. practice 6. edit. 505—520. 1.

9. §.

Az egyletek és népgyűlések joga.

Az angol írott jog elvont elvül nem mondja ki az egyesülési és népgyűlési szabadságot, s a mennyiben velők foglalkozik, megszorításokkal él; minthogy azonban e szabadságok a politikai és társadalmi szabadságnak nélkülözhetetlen előfeltételei és kiegészítései, a szokásjog, a birói gyakorlat mintegy magától értődőnek veszi őket.

Az angol felfogás szerint az emberi élet minden részében és formájában a törvény uralkodik, s a mit a törvény nem tilt, mindazt tenni szabad akár egy embernek, akár száznak és ezernek: egyesülés, népgyűlés törvényes célra törvényes eszközökkel tehát feltétlenül szabad, előzetes rendőri engedélytől független.

A kérvényezés, a képviselőválasztás előzetes vitatkozás nélkül, a hatalmas közgazdasági és szellemi működés, melyet az angol társadalom kifejt, az egyesülési elvnek legszélesebb körű érvénye nélkül nem lennének képzelhetők, s csakugyan Anglia az egyletek és népgyűlések hazája.

Mindez azonban csak a nagy forradalom utáni, helyesebben a legújabb időkre áll, előbb az egyesülés s a gyülekezés sok akadályba ütközött, többi közt a zendülésre vonatkozó jog határozatlansága miatt, s nem volt az angol alattvalók közös szabadsága, hanem csak az uralkodó osztály előjoga.

De különben is az egyesülés, gyülekezés szövénnyesebb társadalmi életet, a tömegek politikai öntudatának ébredését tételezi föl, a mi Angliában is csak a múlt században állott be; de midőn meg volt is minden előfeltétel, a társadalmi ellentét a munkások és tőkés

között az egyesülés és gyülekezés szabadságát soká nem engedé felvirulni.

A gyülekezés és egyesülés fogalma fokonkint, a belőlök támadt törvénytelen cselekmények birói megtorlásakor képződött, szabadsága pedig csak a legújabb kor műve.

Az időleges czélra (vitatkozás, nézetnyilvánítás) való összegyűlés (meeting), munkások, napszámosok összebeszélése és szövetkezése a munka beszüntetésére (combinations of servants), az a kérdés, hogy az állandó egyesülés mennyiben tartható titokban, mily hatalmat gyakorolhatnak az egyleti tagok egymás fölött, csak a legújabb korban nyert határozottabb szabályozást, illetőleg rendeztetett a szabadság szellemében.

Angliában a gyülekezés és egyesülés szabadságát a törvénytelen gyűlések (unlawful assemblies), a zendülés (riot) és a conspiracy¹ büntetései fenyegették sok ideig, sőt ma sincs a törvényes és törvénytelen gyülekezés között a határvonal teljes határozottsággal megvonva.

«Nehéz szabatos jogi meghatározást állítani fel arra nézve, mit kell törvénytelen, zavargó népgyűlésnek (meeting) tekinteni,» így szólt az 1848-diki zavargások után Patteson bíró — kinek e részbeli kijelentései irányadóknak fogadtattak el — a westminsteri esküdtszékhez intézett ösz-

¹ Politikai gyűlések és társulatok bizonyos esetekben a conspiracy (összeesküvés, bűnbanda) fogalma alá esnek. — A conspiracy két vagy több személy szövetkezéséből áll, törvénytelen ténynek vagy törvényes ténynek törvénytelen eszközökkel való kivitelére... A szövetkezés, hogy azon befolyás által, melyet politikai egyletek gyakorolni szoktak, a törvények megváltoztatása éressék el, nem conspiracy; ahhoz annak bizonyítása is kívántatik, hogy a törekvés vagy szándék megvolt valamely törvényes hatóságot tényleges erőszakkal valamire kényszeríteni. Cox. id. m. 245. l.

(Cunning up evidence)
 szegezésében (charge), de annyi biztosan állítható, hogy nagyobb számú személyek gyülekezete, melynek fellépése általában s mellék körülményei olyanok, hogy nyugtalan-ságot, félelmet, megdöbbenést keltenek: rendszerint bűnös és törvénytelen. Ez ország népének kétségtelenül joga van békésen és jóhiszemben összegyűlni, hogy bármely érdek fölött vitatkozzék, melynek nincs bűnös iránya, továbbá, hogy illő és tiszteletteljes kérvényeket készítsen elő akár ő felségéhez, akár a parlament egyik házához Vajjon a gyűlés törvényes vagy törvénytelen-e, a körülményektől függ, melyek közt tartatik, a modortól, melyben véghezmegy, valamint azok magatartásától, a kik azon jelen vannak. Mindezek oly ténykérdések, melyek fölött ítélni az esküdtszék van hivatva . . . és a bíró nem vonhat jogilag határozott határvonalat törvényes és törvénytelen népgyűlések között.»¹

Ezek szerint Angliában a népgyűlések törvényes célra föltétlenül szabadok s minden előzetes rendőri engedélytől vagy más rendőri szabálytól (bejelentés, zárt hely) mentesek.

De a szabadon tartható népgyűlések is törvénytelenekké válnak, mihelyt lefolyásuk által a közönségben félelmet (in terrorem populi) ébresztenek és mint ilyenek utólag a bennök résztvevőkre büntetéseket vonnak.

A törvénytelen gyűlés fogalmának tehát lényeges alkatrésze a kényszer, mely által félelem ébresztetik, sőt a közönséges jog szerint három személynek összegyűlése is a végből, hogy valamit erőszakkal akár jogos, akár jogtalan czél elérésére véghez vigyenek, még ha később szét-

¹ L. Burn Justice of the peace IV. köt. 169. l.

váznak is szándékuk keresztülvitele nélkül, már a törvénytelen gyülekezés tényálladékát alkotja.

A teljesen törvényes célú népgyűlések is tehát törvénytelenekké válnak, mihelyt erőszak, kényszer vagyűl beléjők, s ez a dolog természetének egészen megfelelő felfogás.

A kényszert fenforgani látja az angol gondolkodás, nemcsak akkor, ha annak alkalmazása megkísértetik, hanem akkor is, ha annak bekövetkezése valószínű, mint p. o. ha a gyűlésben résztvevők fegyvereket mutogatnak, fenyegető beszédeket tartanak, zavargó viseletet tanúsítanak.»¹

Blackstone a büntetés alá eső gyülekezések négy fokozatát különbözteti meg, u. m. : *a*) a törvénytelen gyülekezést, hol három személy összegyűl valami törvénytelen ténynek véghezvitelére, a nélkül, hogy valamit kezdene; *b*) csoportosulást (*rout*), midőn az összefutottak valami erőszakosságra készülnek; *c*) a zendülést (*riot*), midőn tényleg erőszakoskodnak; e három esetben a büntetés birság vagy fogház, mely kényszermunkával megtoldható, sőt a zendülés súlyosabb esetei felségáruláskép is büntethetők; végűl *d*) említi 12 vagy több személynek egybegyűlését valamely erőszakosság elkövetésére vagy ennek valószínűségét, ha az összegyűltek a rendőrség felhívására szét nem oszlanak; ez utóbbi eset büntetése öt évtől élet-hossziglan terjedhető deportáció vagy három évet meg nem haladható magánfogság, vagy kényszermunkával súlyosított börtön.²

Ha tehát az angol jog a népgyűléseket (*meeting*) elő-

¹ L. Burn id. m. V. köt. 144. l. Gneist Selfgov. 255. l.

² L. Blackstone id. m. 133. és 138. l.

zetes rendszabályokkal meg nem szorítja is, megtorló rendelkezéseiben nagyon is igazolja Patteson bíró mondását, hogy «az angol törvény mindig irtózott a zavargó és rendetlenkedő népgyűlésektől, nagyon bölcsen megfontolva, hogy lehetetlen előre látni, mi lesz ily gyülekezések következménye, még akkor is, ha összehívóik czélja határozott és józan, sőt törvényes volt is».

Mindazáltal az angol jogsem mellőzi teljesen a népgyűlésekkel szemben a rendőri szempontot. Ugyanis ha a népgyűlés, illetőleg, a törvény határozott kitétele szerint, legalább 12 együttlevő ember még semmi erőszakosságot nem követett is el, csak nyugtalanságot, félelmet keltett s az erőszakosság valószínű, a zendülés ténye jogilag már beállottnak vétetik, még ha tényleges kár, baj nem következett is be; mihelyt azonban ily valószínűség mutatkozik, a rendőrségnek természetesen kötelessége közbelépni s az erőszakosság meggátlására törekedni, I. György első uralkodási évéből származó 2. parlamentí végzemény 5. fejezetének rendelete szerint.

A rendőri eljárás következő : Ha legalább 12 zavargó magaviseletű személy együtt van, a rendőri hatóság megjelenik a zavargók között vagy oly közel hozzájuk, a a mennyire biztosságára való tekintettel lehetséges s fenszóval csendet parancsol, hogy szólhasson, s azután felolvassa vagy felolvastatja a következő kiáltványt: «Felséges asszonyunk, a királyné meghagyja és parancsolja mindazoknak, a kik itt egybegyűlve vannak, oszoljanak szét tüstént, menjenek békével haza lakásukra vagy törvényes dolguk után, mert különben ama büntetések fogják érni, melyeket I. György király első uralkodási évében a csoportosulások és zavargó gyülekezések megakadályozására alkotott végzemény kiszab. Isten tartsa meg a királynét.»

Csak akkor, ha e kiáltvány szószerint felolvastatott s a zavargók egy óra leforgása alatt el nem oszlnak, állnak be a *d)* alatt említett jogi következmények; ennek felolvasása nélkül csak a közönséges jog szerinti kihágás forog fenn, mely a *c)* alatt említett büntetéssel sújtatik; ennél fogva, ha csak egy szó hagyatik is ki a kiáltvány felolvasásakor, csak a közönséges jog szerinti zendülés büntetését lehet kiszabni.¹

A hatósági személy megakadályozása a kiáltvány felolvasásában, mihielyt e minősége a zavargók előtt tudva van, egyenlő erejű a kiáltvány felolvasásával.

A kiáltvány felolvasása sikertelen levén, a rendőri hatóság köteles a csoportosulást vagy zendülést karhatalommal is szétosztatni, és e részben való kötelességmulasztásaért birság- vagy fogházzal is büntethető.

A kényszer, melyet alkalmazhat, a körülményektől függ, s állhat *a)* bármely polgárnak adott parancsból a csoportosulók szétkergetésére s az ily magán polgárnak fegyvert is adhat kezébe; *b)* a végrehajtó rendőri közegek, constable-ek; *c)* a rendes katonaság vagy nemzetőrség alkalmazásából; *d)* hivatásszerű rendőri közegek kiegészítéséből a polgárok közül (special constables).

Mihielyt a végrehajtó közegek a karhatalmat tényleg alkalmazásba veszik, az intéző rendőrség, tehát a békebirák teendője megszűnik, s azok a karhatalom alkalmazásának nemcsak vezényletére, de annál való jelenlétre sem kötelesek; az teljesen a végrehajtó rendőrség, illetőleg a katonaság dolga, a parancsot azonban a karhatalom tényleges fogamatba vételére az intéző rendőri hatóság adja.

¹ I. L. Burn id. m. V. köt. 151. l.

Nemcsak a rendőrség és katonaság, de a hatóság által a helyszínen felhívott magánosok is jogosítvák ily esetekben fegyvereik használatára.

A magánosok alkalmazása rendőri közegekül, vagy a rendőri hatóság szóbeli parancsára történhetik, midőn azok a helyszínen jelen vannak, vagy előre szerveztetik, midőn csoportosulástól kell tartani s a rendes végrehajtó erő nem látszik elégségesnek. Ily esetben IV. Vilmos első uralkodási évéből való végzemény szerint, vagy valamely helynek, vagy két megyei járásnak békebirája az ottani házbirtokosokat s más lakókat constable-ekké kinevezi és kötelességeik teljesítésére felelteti, s vonakodás esetében 50 forintnyi bírsággal büntetheti; az ily polgári constable-ek kötelezettségének időtartama a járási békebirák által határoztatik meg, kiknek hatalmában áll, ha méltányosnak találják, a polgári constable-eknek idővesztéség és kész kiadás czímén napidíjakat is utalványozni.¹

Az egyesülési szabadság újkori alakjában nem régi keletű az angol földön; mint a gazdasági és értelmi fejlődés szervezkedési módja legelőbb ott jutott ugyan virágzásra, mint az állami és szociális ellentétek egyik emeltyűjének azonban erős küzdelmeket kellett kiállania.

Az egyletek, melyeknek czélja a politikai életre vonatkozik, csak akkor keletkeznek, midőn az angol alkotmány aristokratikus-oligarchikus jellege a múlt század közepe óta a nép ellenszenvét fölkelte, midőn az alkotmány sánczain kívül álló nép a közügyet magának köve-

¹ Egyik legnagyobbszerű alkalmazása az ily polgári rendőrségnek 1848. ápr. 10-én történt, midőn Londonban 170,00 polgár eskettetett föl a munkásoknak a parlament ellen tervezett demonstrációja ellen.

teli, s a sajtó a parlament elzárkozottságát, titkosságát a tárgyalásokról tett jelentéseivel megtöri.

Az egyleti szervezkedések ekkor egyszerre nagyon felkapnak s majd a népszabadság, humanismus; majd a vallásos rajongás és forradalmi törekvések eszközeivé lesznek.

1770-től e század végeig töméntelen egylet keletkezik Angliában; sem a közönséges jog, sem az írott törvény nem gördítenek akadályokat alakulásuk elé; a szabadon hagyott társadalom, az egész országot behálózó egyleti szervezetével, mint a szervezett államhatalom egyenjogú féelmes ellenfele lép föl; a helyi egyletek megbizottak által összeköttetésbe lépnek egymással, valamint, a központi egyletekkel s a tagok az állam iránti kötelességöké ez hasonló erejű kapcsolatokkal fűzetnek egybe. Az egyletek politikai jelentősége a fanatikus protestánsokból alakult s a Lord Gordon vezette tömegek dúlásai következtében, valamint a demokratikus egyleteknek a francia jakobinusokkal való érintkezései s belföldi izgatásai által, melyek a király elleni merényletekre is vezettek, egyre nyilvánvalóbb lesz.

Egyes egyletek nemcsak belforradalmi terveket koholtak, hanem azokat, az irekkel egyetértve, francia csapatok segítségével akarták megvalósítani.¹

Az akkor még külön parlamenttel bíró Irlandban az egyletek működése, az ottani politikai és társadalmi ellentétek folytán, egyenesen lázadásra vezetett 1798-ban, mely a francia forradalom vérengzéseit felülmúlva, régi idők barbarismusát hozta vissza.²

Ez események voltak okai az egyletek ellen való 1796-iki kivételes és időleges törvényeknek, melyek egészben véve ugyan megszüntették, de egy és más rendelkezé-

¹ L. May. Verfass. Gesch. II. köt. 103. l.

² L. May, u. o. 469. l.

seik az 1799. és 1817-ki törvények által állandósítottak, s általuk az egyleti szervezet bizonyos alapelvei rakattak le, noha tényleg az egyesületek ellen föl nem használtatnak, s azok majdnem korlátlan szabadságot élveznek.

Ez alapelvek szerint az egyesületek nem szorúlnak engedélyezésre s nem állnak rendszeres felügyelet alatt; az állam arra szorítkozik, hogy az egyesületek törvénysértéseit megtorolja, ezek megelőzéséről, veszélyességük megakadályozásáról általában lemondott s csak a következő kivételeket tartja fenn. Oly társulatok és egyesületek, melyek tagjaiktól a törvény által nem követelt esküt, nyilatkozatot, kötelezést kívánnak, vagy a melyek tagjainak vagy azok egy részének vagy tisztviselőinek, bizottságainak neve titokban tartatik, vagy a melyeknek fiókegyeleteik vannak, vagy a melyek meghatalmazottakat küldenek más társulatokkal való érintkezésre és tanácskozásra, vagy arra a célra, hogy valakit a társaságba lépésre rávegyenek, törvénytelen egyesületeknek és szövetezéseknek (unlawful combinations and confederations) tekintetnek, s tagjaik s mindazok, a kik ilyen egyesülettel levelezésbe, érintkezésbe lépnek, azt pénzzel vagy egyébkép segítik, törvénytelen szövetezésben vétkesek. Külön fölemlítetnek (57. III. György 19. fej. 24. §.) és egyenesen eltiltatnak oly társulatok, melyek azt az elvet vallják, hogy a földbirtok elkobzandó és felosztandó s a tőketulajdon az angol királyságban megszűntetendő.

A fiókegyeletek (affiliatio) szervezésének tilalma nem vonatkozik a jótékonyági és vallási egyesületekre; az esküvel való kötelezés és titkosság megvan engedve a szabadkőmives páholyoknak, azon föltétel alatt, ha tagjaik neve, gyűléseik helye és ideje a hatóságnak bejelentetik; meg van engedve az ünnepélyes nyilatkozat által való kö-

telezés is, ha a nyilatkozat szövege két békebíró által jóváhagyatik, és e jóváhagyás az évnegyedes gyűlés által megerősítettik.

A törvénytelen egyletekben való részvétel büntetése sommás úton 200 fontig, vagy rendes eljárás alapján hét évig terjedő kényszermunka, vagy két évi börtön.

A törvénytelen szövetekezések tárgyában a magánvád ki van zárva s az eljárás csak hivatalból indítható.¹

1870-ig minden helyiség, melyben felolvasások pénzért tartattak, a békebírák által volt engedélyezendő.

Az egyleti életnek imént vázolt elvei sem vonatkoztak azonban az egyletek összes nemeire, s a törvényhozás a szociális érdekellentétekből kifolyólag az egyesülési szabadságnak többféle korlátozását sokáig fentartotta az Angliában elsőrendű fontosságú téren, a gyárosok- és munkásokra nézve.

A munkások koalíciói (combinations amongst Workmen) a munkabér emelésére, bár a munkaadókéi is tilosak voltak annak lenyomására, súlyosabban büntetettek, mint utóbbiaké, nem is tekintve azt, hogy az igazszolgáltatást az utóbbiak érdektársai gyakorolták.

A munkás-koalíciók, mint conspiracy üldöztek; 1826-ban szünteti meg a törvényhozás a koalícionális tilalmakat s megengedi, hogy a munkások gyülekezéseket tartsanak s határozatokat hozzanak a munkabérek magassága, a munkaidő tárgyában, hasonló szabadságot engedvén természetesen a munkaadóknak is.

A koalíciók korlátja abban áll, hogy senki megfélemlítés, vagy más erkölcsi kényszer által ily koalíciókban való részvételre ne szoríttathassék.

¹ L. Burn. id. m. V. köt. 168. l.

A munkásoknak szervezett egyletekké alakulhatása azonban a célra, hogy érdekeiket a munkaadókkal szemben védelmezzék, hosszas harczok után lehetőségessé vált, de csak az 1871. végzemény (34. és 35. Viktoria 31. fej.) ismerte el a munkásegyleteket (trades union) jogi személyekül s részesíti törvényes védelemben.

10. §.

A sajtó szabadsága.¹

Anglia volt soká a művelt emberiségnek a szabad sajtó irigylet földje; a szabad szólás a szabad intézmények természetes kiegészítője lévén, természetesnek látszik a sajtó szabadsága Angliában; mindazáltal itt is megvannak e szabadságnak a maga küzdelmei, s az angol alattvaló szabadságának fentebb jellemzett, közületi tekintetektől körül-vett jellege érvényesül a sajtóra nézve is egyrészt azért, hogy a közület bizonyos érdekei előtt el kell némulni minden vitatkozásnak, másrészt pedig, hogy a hol annak szabad folyása megvan is engedve, nemcsak a jogi visszaélés, de a szabadság ildomtalan, tisztességgellenes használata is sújtatik.

A vélemény-nyilvánítás sajtó útján a Túdorok, a Stuartok s a köztársaság idejében egyaránt korlátozva volt, s a fennálló politikai vagy vallási iránynyal ellenkező nyilatkozatok a leg súlyosabb büntetésekkel toroltattak meg.

¹Lorbeer, Die Grenzlinien d. Rede u. Pressfreiheit 1851. Starkie, A Treatise on the law of Slander and Libel 1830., különösen W. Blake Odgers, A Digest of the Law of Libel and Slander. London, 1881.

Udal, Prynne, Burton, Bastvick, Lilburn, Milton, Twyn esetei az angol sajtó szomorú korszakának beszédes tanúi, mely korszaknak egyébiránt az alkotmányosság teljes uralomrajutása sem vet egyszerre véget.¹

Az angol alapjogok újkori főokmánya, a Bill of Rights 1688-ból, nem szól a sajtó szabadságáról, sőt az angol törvények ez időben a lehető legszigorúbbak a sajtóval szemben, s a midőn a többi szabadságok a legünnepestélyesebb módon biztosíttatnak, a sajtóra nézve fenhagyatik az 1685-iki törvény, mely az előzetes cenzurát hét évre fentartja; e törvény érvénye 1695-ig meghosszabbítatik, a nélkül, hogy azóta ismét megújított volna, s a mennyiben a sajtó szabadsága az előzetes cenzurától való mentességben is áll, Anglia a kontinenst e részben jóval megelőzte.

Az előzetes cenzura megszűnésével azonban a sajtó szabadsága nem mondatik ki, és semmiféle későbbi törvény ily általánosságban nem ismeri a sajtószabadságot.

A cenzura megszünte Angliára nézve távolról sem jelenti a sajtószabadságnak rögtöni érvényrejutását, mert a sajtóvétségekre szabott büntetések még sokáig drákóiak; a sajtóvétségek tényálladéka szerfölött bizonytalan a birói gyakorlatban, s rájuk nézve az angol jogérzetnek egyedül megfelelő esküdtszéki eljárás, a cenzura eltörlése után, csak száz év múlva nyer teljes mérvben alkalmazást. A cenzura eltörlése után a jelen század közepéig tart még a küzdelem a sajtó szabadságaért.

A csillagkamra hagyományai a sajtóra nézve tovább éltek a bíráknál, egész a jelen századig, s a legártatlanabb

¹ L. Cox id. m. 247—253. l.

birálatok, sajtó útján közzé téve, súlyos törvénysértésekül büntetettek.¹

A Tüdorok idejéből való barbár büntetések, mint fül-levágás, pellengerretétel még a XVIII-dik században is alkalmaztattak sajtóvétségekre; de a büntetések szigora is fenmaradt; Payne kiadói 14 évi deportációra ítéltettek 1794-ben.

Mi képez sajtóvétséget, vagy angolosan szólva, mi a gúnyirat (libel)? a legbizonytalanabb volt, sőt sok tekintetben ma is az.

Angliában a nálunk szokásos értelemben nem létezik sajtóvétség, mert a sajtónak nincs külön joga, az írott sértések a nyomtatásban közzétettekkel egyenlő elbánás alá esnek; de vannak úgynevezett gúnyiratok (libel), vannak jogelvek, melyek a beszéd, írás, nyomtatás s egyéb jelek útján elkövetett jogsértéseket megtorolják.

Az angol jog a dolog természetének megfelelőleg a sajtót is a magán- és büntetőjog rendes szabályai szerint itéli meg, semmiféle kiváltságokban nem részesíti, s az egyszerű írás és nyomtatás segélyével elkövetett törvénysértések közt nem tesz különbséget.

A közönséges jog alkalmazása a sajtóra, alapja az angol sajtó útján való szólás-szabadságnak, de egyszerűsmind a szigorú jognak is, mely a szerzőt, a szerkesztőt, a laptulajdonost, a terjesztőt egyformán s együttesen bünteti.

Az angol szólásszabadságot ismer, de a sajtószabadságról külön, mint ilyenről nem lehet szólni, s azért ha a sajtó állását ismerni akarjuk, a büntetőjogi szabályokat

¹ L. May, id. m. II. köt. 88. l. Odgers, id. m. 34. l. Cockburn főbíró, Coleridge bíró ítéletét. 246. l.

kell vizsgálni, melyek a mondott, az írt vagy nyomtatott szavakra vonatkoznak. Az angol jog főelve, hogy más következménye van az élőszóval, és más az írott vagy nyomtatott szóval elkövetett sértéseknek, különben pedig, mint Odgers mondja (Libel and Slander 12. l.): «mindenki írhat s közrebocsáthat mindent, a mit akar, de ha szabadságát rosszul használja, büntetik. Ha élőszóval jogtalanul támad meg valakit, a rágalmazott személy kártérítést követelhet, ha ezenfelül a szavak leiratnak, vagy kinyomatnak, vagy felségsértés vagy erkölcstelenség terjesztetik általuk, a sértő bűnvád alá fogható».

Az angol jog a kétféle jogorvoslatot, a kártérítést és a bűnvádit az írott vagy nyomtatott sértésekre is fentartja, ha magánegyének ellen irányuló sértésről van szó. Hamis és rágalmazó szavak, melyek írás (képírás) vagy nyomtatás útján közzétételnek, alkotják a gúnyiratot, angolul libelt.

«Gúnyirat (libel) alatt, mondja Blackstone, (Comm. IV. 142. l.) valamely, különösen hatóságot gyakorló személynek írás, nyomtatás, jelek vagy képek által oly célból történt rossz szándékú gyalázása értődik, hogy az illető felingereltessék vagy közgyűlölet, megvetés vagy nevetség tárgyává tétessék. A sajtóbüntettek közvetetlen célja a közbéke megzavarása . . .»

«Gúnyirat, mondja Burn,¹ szoros jogi értelemben rágalmazás (slander) kifejezve az élőszó kivételével, bármiféle módon.»

«Gúnyirat, Cox szerint,² minden közlemény, mely jogosulatlanul s törvényes mentség nélkül valakit sérteni

¹ Justice of the peace 3. köt. 328. l.

² Brit Commonwealth 237. l. idézve Fischelnél.

törekszik oly módon, hogy az illető gyűlölet, megvetés vagy nevetség tárgyává tétetik.»

A rágalmazás, a rágalmazó szavak (defamatory words), melyeket a különböző meghatározások mind kiemelnek, nemcsak büntetésreméltó cselekményekkel való gyanusítást vagy becsmérlést jelent, hanem a sértettnek hivatalában vagy mesterségében való megkárosítását is. Nem képez gúnyiratot közérdekű ügyeknek éles bírálata, mert minden polgárnak teljes szólás szabadsága van, csak ne éljen vele vissza, mondja számtalan bírói döntvény.¹

Ilyformán okoskodnak írók és bíróságok a gondolatnyilvánításról, s a meghatározások bizonytalanságát tekintve, nem csodálkozhatunk Pitt és O'Connel kijelentésén, hogy lehetetlen a sajtóvétség fogalmát megállapítani; Odgers is kétségbeesik a gúnyirat (libel) meghatározhatóságán és példákkal iparkodik annak a természetét magyarázni; egy újabb író pedig a tényállásnak megfelelőleg akkép határozza meg a szólás szabadságát, hogy annálfogva Angliában szabad írni és mondani mindazt, a mit a 12 boltosból álló esküdtszék helyesnek talál, hogy irassék vagy mondassék».²

Az angol jog határozatlansága daczára, melynélfogva az írás vagy sajtó útján elkövetett istenkáromlás, felségsértés, lázadás, erkölcstelenség csak úgy foglалható a libel fogalma alá, hogy itt is szavak által elkövetett jogsértések forognak kérdésben, a sajtószabadság érvényre jut a szólásszabadság magasabb elve, a rendes jogelveknek alkalmazása s ezeknek nagyrészt nem írott, s így kevésbbé merev jellege által; egyszersmind a gúnyirat (libel) általános

¹ L. Odgers, id. m. 9, 36—41. l.

² Dicey, Lect. introd. to the study of the law of Constit. 259. lap.

fogalma mellett támadnak annak alosztályai is, s az irodalom és birói gyakorlat megkülönbözteti a gyalázó iratokat az istenkáromló, erkölcstelen (obscene) és lázító iratoktól, s a következő elveket állítja fel:

Az istenkáromló iratok közé azok számíttatnak, melyek az Isten létét és gondviselését tagadják, Jézus Krisztusról, a Szent Lélekről gyalázólag szólnak, a szentírást gúnyolják, az államvallás (established religion) ellen gyűlölködő szavakat használnak. Ily tények birsággal, fogházzal fenyegetendők.

Az istenkáromló iratoknál lényeges a közerköles megrontására, a hívők vallásos érzésének sértésére, az államvallás iránti megvetés keltésére irányuló szándék, de Odgers szerint ily szándék nélkül is helye lehet istenkáromlásnak s a bíró kötelessége megfontolni, mi lehet az író mérséklettel előadott nézeteinek következése s ezért a kereszténységnek általában való megtámadása, Isten léte-lének, gondviselésének tagadása esetében, a büntető szándék vélelmezendő.¹

Lázító iratok azok, melyek a királyt alattvalói szemében kisebbiteni, közte és alattvalói között egyenetlenséget, bizalmatlanságot támasztani, az alkotmányt lealacsonyítani, a kormányt megvetés tárgyává tenni, a bíróságok ellen bizalmatlanságot kelteni törekszenek.

Erkölcstelen iratok azok, melyek megrontják a közönség erkölcsi érzését fajtalan, a nemi érzéket ingerlő leírásaik által; ilyenek testi büntetéssel is fenyeithetők

A gúnyiratokra vonatkozó jogelvek határozatlansága miatt a sajtó soká teljesen a bíróság önkényétől függött, annál is inkább, mert az esküdtek sajtóperekben egyedül

¹ L. Odgers id. m. 394—407. l.

Zoltan m.!

annak eldöntésére voltak jogosítva, vajjon vádlott szerzője és közrebocsátója-e a beperelt iratnak; míg azt, foglaltatik-e benne büntetésre méltó cselekvény, csak a törvénytudó bíróság határozhatta meg.¹

E viszás állapotnak a Fox által indítványozott törvény III. György 32-ik uralkodási évéből (1792.) vetett véget, kimondván, hogy «a jury sajtóperekben is a vád egésze fölött mondja ki a bűnöst vagy nem bűnöst, s ne szoríttassék pusztán annak eldöntésére, vajjon bűnös-e a vádlott a sajtóvétséget magában foglalónak állított irat közzétételében, mi által az esküdtszéki eljárás a sajtóvétségekre nézve is biztosított.

A Fox-féle 1792-ki törvény képezi az angol sajtóra a forduló pontot; most már nemcsak az előzetes cenzurától ment, hanem az esküdtekben élő társadalom oltalma alatt is áll.

A sajtószabadságnak e biztosítóka annál szükségesebb volt, mert a francia forradalom által Angliában is keletkezett izgalmaikkal szemben, a törvényhozás a felségsértési és lázadási bűntények tényálladékát 1796-ban a legönkényesebb módon szabályozta (36. III. György 7. és 8. fej.), s e rendszabályait 1819-ben még pótszabályokkal (60. Georg. III. et I. Georg IV. c. 4.) erősítette meg, a kormány pedig a jelen század első tizedeiben a sajtó üldözésében nagy buzgalmat fejtett ki.

E törvények szerint többi közt felségsértést képezhetett a legtávolabbi szándék a királyra vagy parlamentre oly

¹ A Junius álnév alatt 1769—71-ig közrebocsátott levelek, melyek szerzőjének ma általában Sir Philipp Francis tartatik, nagy híreket részben annak a hírnek és ügyességnek köszönhetik, melyel a sajtóvétségek ezen elbírálási módját ostromolták.

nyomást gyakorolni, hogy a kormány vagy a törvények megváltoztassanak, mely bűntényre halált szabott a törvény: míg a királyt, a kormányt, az alkotmányt vagy parlamentet gyűlölet és megvetés tárgyává tenni, az alattvalókat arra bírni, hogy az államban és egyházban, valamit a mi törvény által meg van határozva, más mint törvényes eszközökkel megváltoztatni törekedjenek, súlyos bűnténynek nyilvánított, s ismétlés esetében száműzés vagy deportációval fenyítettett.

A sajtónak ily természetű büntető jogát különböző rendszabályok és pénzügyi korlátozások egészítették ki, bár azok szerfölött szelidek a kontinentális sajtó rendszabályaihoz képest.

A sajtóra vonatkozó szigoró anyagi jog, s a rendőri korlátozások azonban elvesztették élüket a Fox-féle törvény következtében, mely által a bűnösség kérdése is az esküdtek megítélése alá bocsátott.

Az angol sajtót mindig a rendőri szabályoktól való mentesség jellemezte s a legszigorúbb büntető jog idejében is kevésbé volt előzetes rendőri korlátok által gátolva.

Igy mindenekelőtt a sajtóipar, valamint az irodalmi vállalkozás, a hirlapkiadás szabad, s nincs hatósági engedménytől függővé téve, ismeretlen a sajtótermékek lefoglalása bírói ítélet előtt, s csak kivételképen van megengedve, ha erkölcstelen vagy fajtalan nyomtatványok és képek forognának szóban, a midőn a békebírák vagy más rendőri bírák elrendelhetik a lefoglalást.

A sajtó rendőri szabályozása a cenzura eltörlése után soha sem ment tovább, mint annak megköveteléiseig, hogy a betűöntők vagy azzal kereskedők, a nyomdászok, üzleteikről a hatóságnak tanu által megerősített jelentést

tegyenek, az általuk nyomtatott iratnak egy példányát megtartsák s reá jegyezzék a megrendelő nevét, lakását, valamint, hogy a nyomdász neve a nyomtatvány elején és végén reá nyomassék, hogy a nyomdász, a ki időszaki lapokat vagy röpiratokat nyomtat Londonban 400, a vidéken 300 fontig terjedő biztosítékot tegyen, a lap kiadójának vagy tulajdonosának nevét jelentsé be, bélyegzett papírt használjon, minden megjelent szám egy példányát a megjelenés napján vagy a reá következő napon a bélyeghivatalnak beszolgáltassa. Mindeme rendőri és pénzügyi korlátozások lassankint megszűntek.

A III. György 38., 39., 60. IV. György 11. IV. Vilmos 6. és 7. Viktória 2. uralkodási éveiből való végzésekben vannak ugyan még némely apróbb rendőri részletek a sajtóra nézve, melyek azonban a főlemlítettek mellett jelentéktelenek s az 1869-ki sajtótörvény óta a sajtórendőrség a nyomdász nevének és lakhelyének kitételére, a nyomtatványokat megrendelők neveinek följegyzésére s az erkölestelen nyomtatványokra vonatkozó lefoglalási jogra szorítkozik, mihez az 1881-ki parlamenti végzemény az időszaki sajtótermékek (Newspaper) tulajdonosainak a kereskedelmi miniszteriumnál való közhitelű bejegyzését csatolta.¹

A sajtóügyi büntető jogon nevezetes változást tett a Campbell-féle törvény 1844-ben, a magánosok elleni sajtóvétség fogalmát szabatosítván és megengedvén, hogy vádlott magánbecsület-sértési perekben állításai valóságát bizo-

¹ E törvény lehetővé tette a sajtóügyi panaszoknak sommás, esküdtszék nélkül való elintézését, ha a panaszlott abba beleegyezik.

nyítsa; de ennek sikerülte esetében is vádlott csak úgy menthető föl, ha azt is be bírja bizonyítani, hogy állításait közérdekből tette (unless it was for the public benefit that the said matters charged should be published); a valóság bizonyítása közügyekre vonatkozó, úgynevezett lázító iratokban (seditious libels) nincs megengedve, mert az angol jog sajtóbüntetteknél a közbéke megzavarását tekintti büntetésre méltónak.

Viktória 11-ik uralkodási (1848.) évéből hozott fontosabb érintett parlamenti végzemények 12. cikke a sajtóra annyiban vált nevezetessé, a mennyiben már nem felségárulásnak, hanem feloniának tekinti a szóval vagy sajtó útján kifejezett törekvést, szándékot, hogy a királynő trónjától megfosztassék, ellene háború indíttassék, maga, kormánya vagy parlamentje kényszeríttessék valamely rendszabály megváltoztatására s az ily feloniát hét évtől élet-hossziglan terjedhető deportáció vagy két évig terjedhető kényszermunkával súlyosbított börtönnel bünteti; nem úgy mint a felségárulást.

E törvény a III. György 57-ik uralkodási évéből származó törvényhez képest mindenesetre enyhe, és oly czélból hozatott, hogy az akkor folyó agitációt Irland törvényhozási önállósága visszaszerzésére ne kelljen egyenesen felségáruláskép büntetni,¹ mindazonáltal a bírói gyakorlat e sajtóbüntett elemeit kiterjesztőleg magyarázza, így p. o. háborúindításhoz nem kívántatik tényleg fegyverfogás, s minden törekvés, erőszak vagy megfélemlítés által a kormány szabad működésébe avatkozni, háborúindításnak tekintett.²

¹ L. Blackstone id. m. IV. 79. l.

² L. Burn id. m. V. köt. 1025. l. Stein Lőrincz magyarázata az angol sajtójogról (Verwaltlehre VI. rész) tévedésen alapszik.

A magánosok elleni sajtóvétségek büntetése Viktória 6. uralkodási évéből való 96. parlamenti végzemény szerint 1—2 évig terjedhető börtön.

Az angol sajtónak végül soká kellett a parlamenttel küzdeni egyrészt azért, hogy munkásai a parlamenti tárgyalásokra bebocsáttassanak s azokat közölhessék, másrészt, hogy úgy a tárgyalások, mint a parlament tagjai fölött véleményét nyilváníthassa. A parlamenti tárgyalásokra való bebocsátás nem tartozik ugyan egyenesen a sajtó szabadságához, de igen is működése sikerességéhez, s e szempontból az angol parlament, míg eleinte hatalma megsértésének tekintette a közleményeket tárgyalásairól, később enyhébb gyakorlatnak hódolt, s 1845-ben világosan megengedte nemcsak a sajtó jelenlétét tárgyalásain, hanem tárgyalásai közzétételét is. — A sajtó ma már hű és szabatos közleményekért a parlament részéről megtorlástól nem tarthat; mindazáltal a más alkotmányokban a sajtónak a bíróságokkal szemben biztosított azon mentessége, hogy a parlamenti tárgyalások hű közlése miatt, még ha sajtóvétség forogna is fenn, nem büntethető, törvényileg ki nem mondatott, s Campbell Lord e részben való törekvései eddig sikerre nem vezettek,¹ de igen is érvényre emelkedett ez elv a birói gyakorlatban s a parlamenti tárgyalásokról adott hű és helyes közlemények miatt nincs helye birói eljárásnak, még ha sajtóvétség forogna is fenn.²

A népgyűlésekről adott sajtóbeli közleményekre nézve törvényileg mondatott ki legújabbán (1881.), hogy azok miatt, ha hüek, pártatlanok, ha a lap vezetője meg nem

¹ L. May. Parl. pract. 85. l.

² L. Odgers, id. m. 258. l.

tagadta a népgyűlésen történetekre vonatkozó helyreigazítás fölvetését, ha a közlés nem bűnös szándékból történt, s a gyűlés nem törvénytelen célból hivatott egybe, nincs helye büntető eljárásnak.

Hasonló elvek érvényesek a törvényszéki tárgyalásokról adott közlemények tekintetében, föltéve, hogy a törvényszék maga a közlést meg nem tiltotta, és hogy a tárgyalás erkölcstelen vagy istenkáromló gúnyíratra nem vonatkozik; elvül szolgál továbbá, hogy a közleménynek hűnek és helyesnek kell lenni, s megjegyzéseket, a míg a tárgyalás befejezve nincs, tenni nem szabad.

Azonban a parlament a sajtóval szemben is még mindig fentartja elvileg különös büntető hatalmát és mindazokat, a kik akár a parlament, akár egyes tagjai ellen sajtó útján sértésnek vett nyilatkozatokat bocsátanak közre, sommás úton büntetheti; így az alsóház még 1819-ben Hobhousét a newgatei fogházba küldte, a felsőház 1834-ben Bittelstont a «Morning Post» kiadóját letartóztatta, mindkettőt sajtó útján elkövetett sértésekért.

A jogi szabályok nem egy hiánya daczára azonban a politikai sajtó Angliában, ha Irlandtól eltekintünk, tényleg a legszabadabb, politikai sajtóperek e század negyedik tizede óta a legkritkább esetekben fordultak elő, ellenben igen szigorú a felfogás az erkölcstelen és az istenkáromló íratokra nézve, noha utóbbiak miatt is 1877-ben volt utoljára bűnvádi eljárás.¹

¹ L. In the High Court of Just. The Queen v. Charles Bradlaugh and Annie Besant. (Specially Reported.) London, 1887.

11. §.

Jogegyenlőség, költözködési szabadság, levéltitok
s egyéb szabadságok.

Anglia a polgári, ha nem is a politikai jogegyenlőség hazája. — A jobbágyság, mely az európai szárazföldön a jelen század közepéig fentartotta magát, itt már a XVI. században végkép eltűnt. A papság, minden kiváltságai daczára, a nemzet politikai és társadalmi szervezétének homogen elemét alkotta. A különbség nemes és nem nemes között európai értelemben nem létezett; mert a nemesség (nobility), mely alatt az angol a főrendet érti, inkább tisztséget, mint családi vagy osztálykülönbséget jelentett; birtokszerzés, hivatalviselés, egymással való összeházasodás tekintetében jogi akadályok a rendek és osztályok között nem léteztek; a nemesség sokkal kevesebb számú egyénekből, nem is családokból állott, mint ezt a főrend jellemzése majd bővebben magyarázza, hogy sem azt a társadalom külön osztályának lehetne tekinteni. A városi polgárság s a megyei gentry már a középkorban egyenlő jogokkal fölruházva, vállvetve küzd a politikai szabadságért, társadalmi különbségeik nem zavarják az állami ügyekben összetartásukat.

A társadalom természetes, nem jogi osztályai egyaránt viselték az állam személyes és adózási terheit, a katonáskodásban, a bírói és közigazgatási szolgálatban, valamint az adófizetésben úr és paraszt, nemes és polgár egyaránt osztoztak.

A rendi korszak gyűlöletes osztály-kiváltságai az angol alkotmányban soha nem állottak fönn, s ha volt is

a régibb korszakokban szabadok és nem szabadok, úr és jobbágy között különbség, egészében az angol társadalom századok óta a törvény előtti egyenlőség elvén nyugszik.

Az angol egyéni szabadság bástyái, a Magna Charta óta, a szegényt és gazdagot, a hatalmas főurat s az egyszerű parasztot egyaránt védelmezik, a törvény előtti jog-egyenlőség az alkotmány alapvonása. A reformáció ugyan, vallási szempontból, megtörte e nagy elvet s az kétszáz éven át az államegyházon kívül állókra nézve elhomályosult, mindazáltal Anglia történetét, alkotmányát egészében szemlélve, a jogegyenlőséget lényeg alapvonásának kell tekintenünk. Ez Anglia fő büszkesége.

A társadalmi egyenlőség mellett azonban a tényleges osztálykülönbségeknek s a politikai kiváltságoknak annál erősebb árnyalatait találjuk, a nélkül még is, hogy e különbségek jogilag áthághatlan válaszfalat vonnának a társadalom különböző osztályai között, melyek éppen Angliában oly természetes összefüggésben állnak egymással, mint sehol másutt Európában.

Anglia hadereje toborzás útján kiegészített seregből állván, s népessége sűrű levén, a kivándorlásnak a XVIII. század óta nincsenek tényleg akadályai, kötelező útlevélrendszer nem létezik.

A belföldön való szabad költözködés tekintetében más elvek uralkodnak. Anglia a munkaképes szegényekről való gondoskodást is közfeladatnak ismervén el,¹ s birtok-

¹ VIII. Henrik fölосzlatván a szegényekről gondoskodó szervezeteket s javaikat részint kegyencei közt osztván föl, részint magának tartván meg, a gyámoltalan emberek, koldusok óriási számában özönlék el az országot, s miután a legkegyetlenebb büntetésekkel sem lehetett a koldulást megszüntetni, miután ellenök a korbácsolás, botozás, füllevágás, tüzes vassal való bélyegzés, börtön, az

viszonyainál, nagy gyár és bányaiparánál fogva oly mérvű terheket viselvén a társadalom inséges elemeinek gyámolítására, a minőket semmi más államban nem találunk, a költözködés Anglia belsejében nem lehetett oly szabad, mint egyebütt: az egyes helyek lehetőleg elhárítani törekszenek maguktól a segélyre szoruló lakosságot, s a törvényhozás, minthogy a szegények gyámolítása a községekre és községi körökre (union) nehezedik, a XVI. századtól a jelen század elejéig fölötté kemény, a jelen század második felében már enyhébb módon vet határt a királyság belsejében a nép szabad költözködésének. Így a míg még 1849-ben, csak Angliában és Walesben, 40,000 személy tolonczoltatott el tartózkodási helyéről, 1882-ben a szegénység miatti eltolonczolást 9000 ember ellen alkalmazták.

A levéltitok oly értelemben, hogy az állami postán továbbított levelek csak birói parancsra bonthatók föl, nem áll fönn Angliában. — A belügyminiszternek Anna királynő uralkodásának kilenczedik évéből való parlamenti végzeménynél fogva (9. Anna 10. fej.) joga van a postán szállított leveleket fölbontani. E jogosítványukat az angol

akasztófa alkalmazása sikertelenek voltak, s állítólag 38,000 koldus kivégzése VIII. Henrik uralkodása utolsó éveiben sem csökkenté hosszú időre számukat, Erzsébet a községeket kötelezte a szegények eltartására. A községi segélyezés elve egész 1834-ig fentartott; ekkor, minthogy a szegények száma mindinkább növekedett és pedig annak következtében, mert a munkaképes szegények minden ellenszolgálat nélkül segélyeztettek, az egész országban elrendeltetett, hogy több községből álló körök (union) dolgozó házakat állítsanak, s a munkaképes szegények csak ebben segélyeztethessenek; nagyban ez elv fönn is tartatott, mindazáltal 1883-ban 600,000 dologházi szegény mellett, 183,000 házi szegényt mutat az angol statisztika. L. különösen Aschrott, *Das eng. Armewesen*. 1886. Patterson *Lib. of the subj.* II. köt. 1—120. l.

kormányok a tulajdonképeni célon túl is, mely abból állott, hogy belföldi összeesküvések s külföldi ellenséges törekvések az állam ellen, valamint magánbüntények megakadályoztassanak, elég nagy mértékben használták; a tényleges gyakorlat továbbá nem elégedett meg egyes meghatározott levelek felbontásával, hanem általános, bizonyos személyre czimzett összes levelekre szóló fölbontási parancsokat használt.

Mazzini József leveleinek kormányi fölbontása alkalmából 1844-ben kiküldött bizottság megállapította, hogy Anglia kormányai a levelek fölbontását állandóan s elég nagy mértékben üzték, s a postaintézményre vonatkozó későbbi törvények sem szüntették meg e kormányjogot.¹

A Bill of Rights kimondja, hogy a protestáns alattvalók védelmőkre, állásukhoz illő s törvény engedte fegyvereket tarthatnak, mi a nem protestáns alattvalókat föltszabadító jelen századbeli törvények folytán az angolok általános jogává vált.

Ezen elvi kijelentéssel nem tartatik ellenkezésben levőnek a III. Eduard korabeli büntetés alkalmazása azokra, a kik az ország jó népének rémületére veszélyes és szokatlan fegyverrel, gyalog vagy lóháton járnak.

Az 1820-diki törvény (60. III. György 1. fejezet), mely a nép fegyvergyakorlatai megakadályozására alkotott, s mely két-két békebirónak jogot adott hogy bárkitől veszélyes célokra szántnak látszó fegyvereket lefoglalhasanak, Blackstone magyarázója szerint,² a fegyver birhatás jogával való visszaélés megakadályozását, nem a jog meg-

¹ L. Fischel id. m. 102. lap. — May, Verf. Gesch. II. köt. 253—257. l. — Gneist, Engl. Verwalt. Recht II. köt. 649. l.

² L. Blackstone-Kerr I. köt. 114. l.

szorítását vagy megszüntetését foglalja magában. Az ellenállás sokat vitatott jogának a fegyverviselhetésben van némi visszhangja.

A kontinensi alkotmányok tanítási szabadsága, a vele egybekapcsolt eszmekörrel, ismeretlen Angliában; rendszeres, államilag rendezett közoktatás ügye a jelen század elejéig mondhatni nem lévén Angliának, sőt annak ma is csak alapvonalai állapíttatván meg, az oktatásügyre vonatkozó fogalmaink Angliában alkalmazhatatlanok.

Anglia egyetemi és gymnazialis oktatásügye az uralkodó felsőbb osztályok szükségleteihez alkalmazott, a nemzet egészét tekintetbe nem vevő alapítványokon nyugszik jó részt ma is: Skócia felsőbb és középoktatásügye, bár nem ily arisztokratikus, megegyezik Angliáéval abban a szoros egyházi jellegben, melynél fogva a tanítási szabadság csak az egyház tanainak határai között áll fenn; az 1836-ban alapított londoni egyetem, mely azonban nem foglalkozik tanítással, hanem csak vizsgákkal, annyiban lett a tanulási szabadság elvének szentesítője, a mennyiben, mint az egyháztól külön szervezett intézmény, az államegyházon kívül állókra nézve is lehetővé tette a tudori fok megszerzését.

A többi oktatási intézetek is magánosok, társulatok, egyházak által tartatnak fenn; vannak ugyan ipari célokra nevezetes állami intézmények, s az elemi oktatás a jelen század 30-as évei óta az állam gondjainak tárgyává lett, sőt az elemi iskolázás költségeit igen tetemes részben egyenesen maga az állam viseli, mindazáltal az állami beavatkozás egészben véve kiegészítő természetű, s az oktatásügy elemi részének is nagyban véve egyházi, társadalmi jellege van.

Az elemi oktatás tekintetében a törvényhozás csak 1870-ben mondotta ki a községek kötelezettségét iskola-

föntartásra; e kötelezettség azonban csak akkor áll be, ha a községben a törvény követelményeinek megfelelő egyházi vagy más iskola nincs; oly iskolák, melyek magukat ön-erejükből föntartani bírják, s a törvénykövetelte berendezéssel bírnak, teljesen az illető egyház vagy társulat befolyása alatt állnak, s tantervök az illető vallás hiveinek megfelelőleg rendeztethetik be; sőt ha a felekezet teljesen megfelelő iskolát állítani nem tud is, és az állam vagy község segélyére szorúl, nem következik be az iskola átvétele a község egyenes kezelése alá, csak a vallásoktatás van a világi oktatástól elválasztva s az iskola minden felekezet előtt megnyitva, különben pedig a felekezet vezetése alatt marad; csak akkor, ha a segélyezés daczára az oktatási eredmények a törvényes kívánalmokon alul maradnak, mondathatik ki a miniszterium által, hogy az illető iskola közvetlen községi, felekezetnélküli igazgatás alá vétetik, mely határozat (provisional order) azonban véglegessé csak akkor válik, ha a miniszterium a községi adófizetők tizedrésze vagy az adó egyharmadát fizetők által beadott föllebbezés után is megmarad mellette.

Az egyházas jelleg, a társadalmi osztályok külön érdekei szerinti alakulás, a magán vállalkozás nagy szerepe adják az angol közoktatás alapszinezetét, melynek ép ezen tulajdonságainál fogva nincsenek oly egységes elvei, mint a szárazföldieknek, és az írott alkotmányok tanszabadsági elveihez hasonló elvek nem vitattattak, annál kevésbbé mondattak ki az angol alkotmányban. Legjobban magyarázza azonban az oktatásügy állását a vallás és egyház viszonya az angol államhoz.¹

¹ L. Felméri, Az iskolázás jelene Angolországban.

12. §.

A szuverenitás korlátlansága vallási tekintetben.

(Államvallás és államegyház Angliában.)

a) Történelmi keletkezés.

Az angol a vallásszabadságot oly értelemben, hogy a vallás az egyéni élet körébe tartozó lelki jelenség, melyet a szuverén hatalomnak sem korlátozni, sem bizonyos nyilvánulásaiban támogatni, kiváltságokkal fölruházni, karhatalommal oltalmazni vagy épen kikényszeríteni nem szabad, nem ismerte, alaptörvényileg ma sem ismeri. — Ellenkezőleg bizonyos vallást és a céljára szolgáló külső intézetet, az egyházat, ép úgy lényegéhez tartozónak tekinti, mint a jogos és jogtalan, a hasznos és káros dolgokra vonatkozó elveket és intézeteket.¹

A mint a jogi, közigazgatási, gazdasági intézmények követelte elvekre nézve az egyénnek meg kell hajolnia a szuverén nemzeti akarat előtt, azonképen követeli ez, hogy az emberi lelken uralkodó ama végső elvek tekintetében is, melyeket a hit, a vallás neve alatt összefoglalunk, azt fogadja el minden angol, a mit a szuverén akarat Istentől eredőnek tart.

Ily alapgondolat nem a lelkiismeret s vallás szabadságát, hanem az államvallást és államegyházat szüli. A szuverén hatalom azzal a külső korlátlansággal határoz

¹ Az angol, mondja Taine (Notes sur l'Angleterre 259. l.), alkotmányával en bloc fogadja el a protestantizmust s az egyházat ... Az egyház előtt az állam segéde, az erkölcsi közegészség intézménye.

a kinyilatkoztatás értelme fölött, melylyel a hadszervezetet átalakítja vagy a földbirtok rendszerét, a nő jogviszonyát szabályozza.

Az újabb angol állam engedett szuverenitására nézve eredeti merevségéből, de elvileg fentartja korlátlan hatalmát a hit és vallás fölött.

A vallás az angol állam történelme egész folyamán, de különösen a XVI. század óta lényének alapvonásához tartozik; az egyház, szervezetének lényeges kiegészítő részét képezi.¹

Az egyházatya nimbusával körülvett Hooker, kiben a világi irodalom az angol próza megalapítóját tiszteli,² midőn azt a tanát fölállította, hogy állam és egyház egy társaság, melyet közületnek neveznek, a mennyiben világi törvények alatt él, — egyháznak pedig, a mennyiben Jézus Krisztus törvényét tartja, nem az Erzsébet korabeli állapotokat dogmatizálta, hanem az angol alapfölfogásnak lett szószólójává, mely sokféle viszontagságai daczára hű maradt a vallási és világi czélok kapcsolatához, akár magasztos belső indokok vezérelték, akár hatalmi törekvések tették e kapcsolatot kívánatossá.

Az angol jogászok régi tétele, hogy a keresztény vallás egy része az angol jognak, szolgált alapúl Lord Eldon egyik ítéletének, melyben Byron szerzői jogának védelmét Kain és Don Juanra nézve megtagadta, mint a melyek a szentirással ellenkeznek s egy másiknak, mely által Shelley.

¹ Buckle (Gesch. d. Civ. II. r. 122. l.), az egyház alárendelését az államnak egyenesen Anglia büszkeségének nevezi, melyben vele Európa egy állama sem versenyezhet; ez igaz, bár Buckle szokott heveskedésével nem helyes világításba helyezi.

² L. Hallam id. m. I. köt. IV. fej. 215. l. Taine, Angol irod. II. köt. 329. l.

mint atheista erkölcsileg képtelennek nyilvánított gyermekei fölött atyai hatalmát gyakorolni.¹

«A vallás mindig döntő elvet képezett Anglia nemzeti életében»² s ha túlzottnak találunk is egyes oly nyilatkozatokat, melyek az angol állam és egyház viszonyát «az emberi test és lélek titokzatos és elválaszthatlan» kapcsolatához hasonlítják,³ kétségtelen, hogy az állam és vallás viszonyainak nyomatékos kidomborítása az angol alkotmány megértésére lényeges, s az angol alkotmányról mind azon munkák, melyek a vallási és egyházi viszonyokat háttérbe helyezik, teljesen hamis képet adnak annak egészére nézve.⁴

S ez nem csak a reformáció utáni időkre áll.

Az egyház már az angol-szász időben a legszorosabban össze van forrva az angol társadalommal, nemzetiesb

¹ L. Patterson, *Liberty of the subject*. I. köt. 112. l. Blackstone id. m. IV. köt. 47. l.

² L. Gladstone *The state in its relation with the church* IV. kiad. II. köt. I. l. 151. l. E munka Gladstone tory pártisága és legszélsőbb egyházi álláspontja idejéből való ugyan, de Bunsen 1839-diki ítélete, hogy Gladstone «Magasabb hangokat hallott, mint bárki a brit szigeten» s egykor Angliát kormányozni fogja, fölment annak igazolásától, hogy reá, mint általános forrásra hivatkozunk.

³ L. Burrows. *Constit. progress*. 102. l. — Az angol egyház azon pártjának, mely azt a lehető legszélső dogmatikai alapra kívánja fektetni, a Broad Church pártjának — bár akaratlan — szószólója. Arnold Tamás, egyenesen az állam és egyház azonosságából indult ki. L. Stanley, *Life of Th. Arnold* I. köt. 198., 286., 328. l. II. köt. 11. 161. L. Ranke *Engl. Gesch.* I. köt. Előszó VI. l. ... nirgends verband sich... die Geistliche Gewalt mit der weltlichen zu festerer Gemeinschaft.

⁴ Mint p. o. a nálunk legismertebb angol közjogi munka. Todd, *Parl. kormányrendszer Angliában*.

jellegű, mint akárhol a kontinensen; ¹ ez időbeli nagy nevelő hivatásához a normann királyok alatt s a következő korban egy újabb járul: a nemzet szabadságát a korlátlan fejedelmi uralom ellen megvédelmezni; a klerus állása az alkotmányban, melynek lényeges s a világi elemekkel egybeolvasztott alkatrészét képezé, eredményezte, hogy a pápaság azon törekvése, hogy Angliát hűbéresévé tegye, megghiusult s a klerus, társadalmi nagy nyomateka daczára a nemzettesttel egybefűzve maradt. ²

A protestáns államegyház, a mint a XVI. században Angliában megalakul, bármily nagy változást jelez is az angol alkotmányban, nincs jogtörténeti előzmények nélkül, s az angol viszonyok között nem jött volna így létre, ha az egyháznak már a katholikus korban nincs az az alkotmányos állása s nemzeti önállósága a pápaság fenntartósága mellett is. ³

De különösen a reformáció óta, mely maga is elejétől végig az államból indult ki, s nem mint Németországban, magánosoktól, ⁴ a vallás és az egyház képezi több mint két századon keresztül Anglia történelmének sarkpontját. A Tudorok, a Stuartok korának végső mozgató ereje a vallás; Cromwell köztársasága, hadserege a szentek, az igazak országának megtestesülése akar lenni e

¹ Freeman (The growth of the Engl. Const. 1872-diki kiad. 74. l.) az ó-angol időkről egyenesen azt mondja: Egyház és nemzet teljesen egyek voltak. A király volt az egyház legfőbb kormányzója, azon oknál fogva, mert a nemzet legfőbb kormányzója volt.

² L. Macaulay, Angl. tört. I. köt. 25. l. Ranke, Engl. Gesch. III. Aufl. I. k. 47. l. 71. l. III. köt. 63. l. VI. köt. 234. l. Gneist, Engl. Verf. Gesch. 57. l. Stubbs, Constit. hist. of England I. kötet 597. lap.

³ L. Gneist, Engl. Verf. Gesch. 14., 24. §.

⁴ L. Gladstone id. m. II. köt. 168. l.

földön; I. Károly király nem végzi vala életét a vérpadon, bármily nagyok voltak is a sértések, melyeket a polgári alkotmányon elkövetett, ha nem ragaszkodik a protestantismus püspöki formájához.

II. Jakab elűzetésének, a «dicsőséges forradalom»-nak, alap oka az volt, hogy a «Stuartok dynastiája a brit trónon azon útra lépett, melyen a XVIII. század legtegyerősb fejedelmei a protestáns, de főleg a katolikus országokban megindultak, s melyen az őket korlátozó hierarchikus és rendi intézmények elleni küzdelemben magoknak nagy nevet szereztek,»¹ de különösen az, hogy az államvallással szemben a katolikusoknak és az államvallástól eltérő egyéb protestáns felekezeteknek türelmet biztosítani s az ellenök hozott büntető törvényeket felfüggeszteni akarta.

Hogy ezen czéljai kivitelére a törvények alóli fölmentéshez, illetve felfüggesztéshez folyamodott, hogy erre magokat az anglikán püspököket akarta fölhasználni, még nem idézte volna elő a forradalmat, ha e törvény-fölfüggesztés nem vonatkozott volna Anglia alaptörvényére, a püspöki protestáns egyház állására.

Mert a királynak törvények alól fölmentő és törvényeket fölfüggesztő hatalma a XVII. század végén alkotmányjogilag föltétlenül megszűntetve nem volt,² s épen az anglikán egyház püspökei voltak azok, kik a föltétlen engedelmesség elvét a király, mint az egyház feje irányában, nem csak hirdették, de gyakorolták is, a királyi proklamációkat a templomokban fölolvastván.³

¹ L. Ranke, *Englisch. Gesch.* 6. köt. 103. l.

² L. Hallam *id. m.* 3. köt. 60. l.

³ L. Ranke *id. m.* 6. köt. 125. l. Hallam *id. m.* III. köt. 83. l.

Hanem, mint Hearn ¹ megjegyzi, az angol nép eltűrhetette a törvény felfüggesztését hajók és kocsikerekek szabályozása, de nem a vallás tárgyában.

Az 1688-ki nagy forradalom, mely Anglia modern szabadságát teremté, nem a politikai szabadság érdekében tört ki, — annak súlyosabb sértései is eltűrettek II. Károly alatt, hanem abbeli félelem miatt, hogy a protestáns vallás uralmát elveszithetné egy oly katolikus király alatt, ki a lelkiismeret szabadságát akarja az államegyházon kívül álló protestáns, sőt katolikus felekezet részére is biztosítani. ²

Az angol szabadság modern Magna Chartája, III. Vilmos 1689-ki törvénye az alattvalók alapjogairól (Bill of Rights), s az 1700-ki trónörökösödési törvény világosan meg is mondja, hogy II. Jakab trónvesztése onnan eredt, mert «a protestáns vallást felforgatni és kiirtani akarta,» hogy utódát, Vilmost, tetszett a «Mindenhatónak dicső eszközül arra felhasználni, hogy az országot a pápaságtól és önkényes hatalomtól megszabadítsa,» és hogy Vilmos trónfoglalásának czélja «vallásuk és szabadságaik biztosítása».

Miből folyólag a Bill of Rights szerint csak a protestáns alattvalók viselhetnek fegyvert, s a trónöröklésből mindazon különben jogosult várományos kizáratik, ki az államegyházhoz nem tartozik, vagy ki római katolikus vallásúval lép házasságra.

«A polgári és vallási szabadság, mondja Hallam (id. m. III. köt. XV. fejt. 170. l.) nem ikertestvérekkép, nem osztályos atyafiakkép tűnnek fel; a törvény ellenére

¹ Government of Engl. 44. l.

² L. Burrows id. m. 271. l.

az alkotmány sértésével, a bíróságok összejátszása, a király fölmentő hatalma által . . . lehetett némileg útját állani a zsarnokságnak, melyet azok, a kik a polgári jogokhoz tünnetőleg ragaszkodtak, majd az egyik, majd a másik felekezet ellen gyakoroltak.»

Az angol szabadságjogok, bár egy félszázados, a nemzet és király közötti politikai harcoknak politikai eredményeit is összefoglalják, lényegökben csak reflex hatásai azon küzdelemnek, melyet az anglikán püspöki egyház a többi protestáns hitvallások s különösen a katolicizmus ellen Angliában az uralomért folytatott.

A profán érdekek Angliában legkésőbb emelkednek túlsúlyra a vallásiak fölött, s míg maga a pápaság már a német 30 éves háborúban nem egyedül vallási érdekei által vezettet magát, míg a pápai udvarban, ha nem is a pápa tudtával, oly tervek szövődnek, melyek a katolikus II. Jakab detronizációjára czéloznak,¹ addig Anglia életének főrugóját még mindig a vallási érdek képezi.

Az újkori angol szabadság e vallási rugója a XVIII. században ugyan gyengül, s politikai oldala emelkedik túlsúlyra, mivel a katolikus egyház teljesen le van verve s a presbyteri protestánsok részére a türelem biztosítva levén, az anglikán államegyház uralma minden kétségen felül áll.

A XVIII. század az angol államegyház szellemi dermedtségének korszaka, s mivel megszokták a mai angol szabadságot főkép XVIII. századbéli közvetlen előzményeiben keresni, innét van, hogy egyházi háttere észrevétlen marad.

Mi sem mutatja azonban inkább az állandó és szo-

¹ L. Ranke, Gesch. d. Pápste 7. kiad. 675. l.

ros összefüggést állam és vallás között Angliában, mint az a körülmény, hogy csak a XVIII. század végén történnek az első kísérletek az államegyházhoz nem tartozó (dissenter) protestánsokat, még inkább természetesen a katolikusokat a korlátozó törvények nyomása alól felszabadítani, melyek őket nemcsak az állami hivatalokból, hanem a városi tisztségekből, az angol bank, a keletindiai s más testületi jogokkal felruházott társulatok hivatalaiból, sőt még az orvosi és ügyvédi gyakorlatból is kizárták;¹ hogy békés időkben, a XVIII. század végén olyan vérengzések s erőszakoskodások előfordulhattak, minőket 1780-ban az anglikánok Londonban, a puritánok Edinburg és Glasgowban 1773-ban a katolikusok ellen véghezvittek; hogy 1829-ig a katolikusok emancipációja a fennálló alkotmánynyal összeegyeztethetetlennek tartatott, mert annak protestáns alapjellege változtatnék meg általa, s a király, ki azt szentesítené, koronázási esküjét szegné meg; és hogy végül egész Viktória koráig csak protestáns külföldiek honfiúsítottak rendszerint, elvül szolgálván, hogy a honfiúsítottnak előbb az úrvacsorát anglikán ritus szerint kellett venni.

Az állam és vallás ez összefüggésének ténye adja az angol szellem azon tulajdonságának magyarázatát, hogy az egyéni szabadságot csak bizonyos meghatározott körben, az individualizmust csak annyiban ismeri el, a mennyiben az egy meghatározott összeségnek részekép, mintegy magasabb fogalomnak szükséges eleme akar érvényesülni. Az angol egyéni szabadság nem az egyénből indul ki, hanem az összeségből folyik, ezért oly nehéz a csak egyházszervezeti, nem dogmai tekintetben eltérő protestáns felekezeteknek nemcsak egyenjogúságát, de pusztá megtűrését

¹ L. May id. m. II. köt. 287—300. l.

vagy épen lelkiismereti szabadságát az államvallással szemben keresztülvinni.

A modern Anglia az individualizmus szélesebb körű elismerése felé ugyan nevezetes lépéseket tett, de nem adta fel alapjában az összeség s az egyén viszonyának illetén felfogását.

E magában helyes elv túlfeszítéséből eredt az angol szuverenitás korlátlanságának, az állam és vallás legszorosb kapcsolatának e századba benyúló fentartása; az egyéni szabadság leglényegesebb követelményének, a lelkiismeretszabadságnak oly késő elismerése; a vallási egyformásításra (uniformity) való zsarnoki törekvés.

Az állam tagjainak egyértelműsége az emberi élet legfőbb kérdéseiben, minők épen a vallásiak, oly erőt, oly biztos alapot ad az államnak, a minőt csupán külső czélokra vonatkozó egyértelműség soha.

Anglia úgy az önfentartás érdeke, mint erkölcsi indokok által oda sodortatott, hogy meglevőnek vegye a protestáns vallási egységet, mely tényleg nem volt meg, s korlátlan hatalommal nyúlt be polgárai egyéni lelkiismeretébe annak érdekében.

A gúny,¹ melylyel a belső vallásosság szempontjából Anglia illetetni szokott, ingadozása, többszörös vallás-változtatása miatt (hisz Cromwell uralma alatt az állami, sőt bármely egyházi szervezettől független vallás, az independentizmus, kapott lábba), igazolt volna, ha egy nemzet érzülete, meggyőződése oly biztossággal volna megállapítható, s oly egyszerre alakúlna, mint az egyes emberé.

Ez ingadozások megszűntek s három évszázad tanúskodik a mellett, hogy a püspöki szervezetű reformált állam-

¹ L. Buckle, Hist. of. civ. II. r. 6. 1.

vallás felett meg legjobban Angliának; papságának világiassága, csekélyebb befolyása a népre, mint a minőt a disszentereké kifejtteni bir, alázatossága, deferenciája a király és kormánya iránt, szolidaritása az uralkodó osztályljal az egyházi czélok rovására, sötét foltok ugyan, de nem az alapvonások, melyekből a kép igazságosan összeállítható.¹

Sok vérnek, sok kegyetlenségnek, a lelkiismereti szabadság elnyomásának árán jöhetett csak létre ez egy ház, de Angliának a vérrel, jogtalansággal szennyezett útát meg kellett tennie, hogy a szabad polgári lét mezejére eljuthasson, hol a világ többi népei előtt, polgári és politikai erényei s magas szelleme által, mint első tündököl, s a hová csak épen ez egyházzal való kapcsolat által juthatott. Mert Anglia szellemének a végleteket kerülő alapiránya,² királysága, arisztokráciája, válthatatlan ragaszkodása a rendhez s szabadsághoz,³ a vallásos bensőség

¹ «Lehet a papnak tehetsége, tanúltsága, lehet még oly szent életű, ha az uralkodó párt politikai nézeteit nem osztja . . . örökre el van előtte zárva minden előmenetel.» L. Joh. Russel, *Essay on the Const.* 417, 421. l.

² «Az angol jellem hibái, úgy mint fényoldalai az általánosítás iránti nagy ellenszenvből erednek. mely olyan gyakorlati s olyan előítéletteljes néppé tett bennünket, a milyen épen vagyunk.» Bulwer *Hist. Char.* — «Ha van valami, a mit az egész világ mond jelenleg rólunk, s a mit elvitatni nem lehet, az az, hogy úgy viselkedünk. mint a ki nem gondolkodik egyenesen és nem lát tisztán.» M. Arnold, *A word more about America.* Nineteenth Century 1885. febr. füz. — Már a XIII. században éneklik egy politikai dalban: *Non omnis arctatio privat libertatem, Non omnis distractio tollit potestatem.* Wright. *Political songs.*

³ What foreigners so much remark in us, — our public spirit, our love, amidst all our liberty, for public order and for stabi-

s az értelmi élességre való egyenlő fogékonysága, kalmári szelleme és eszményi röpte, melyeken, hogy a főbb tényezőket mégis kiemeljem, eddigi állása nyugszik, a legszorosabb összefüggésben állanak egyházával, s az egyház fiókjaikép működő azon egyetemeivel, iskoláival, honnan az Anglia sorsát intéző elemek erkölcsi és szellemi nevelésüket nyerték, s melyek láttára Wellington, midőn élete alkonyán azokat újra meglátogató, így kiáltott föl: «Itt nyertük meg a watterlooi ütközetet.»¹

A katholicizmusra a XVI. század végén elveszett Anglia, az independentizmus bármennyivel járult is Anglia nagyságához, erre csak lépcső lehetett. A presbyteri protestantizmus rideg formalismussal párosult vallási rajongása határozottan nem illett Anglia gazdag lapályaira, azt, mint uralkodó vallást a zordon hegyek közé, Skóciába utalta a Gondviselés; Angliában csak mint egyik tényezője a nemzeti életnek, nem mint irányadó maradhatott; a felsőbb osztályok világias, az étellel megalkuvó irányának jó kiegészítője volt, s az angol társadalom középosztályának fegyelmezettsége, kormányzási képzettsége szorosan összefügg a presbyteri egyház befolyásával, de a nemzeti élet összes igényeit nem bírta volna úgy kielégíteni, mint az epis-

lity ... Mathew Arnold Mixed Essays. 66. l. — «The English character has a genuine love of freedom, but it is scarcely less desirous of an energetic administration of public affairs. Gladstone id. m. II. köt. 193. — Az átlagos angol fölfogástól leginkább eltérő Buckle is (A művel. tört. Angliában), midőn az angol élet fejlődésére visszatekint, a szívós merészséget s az elővigyázat, az ovatos tartózkodás szokását emeli ki az angol szellem alaptulajdonságakép.

¹ L. Montalambert De l'avenir polit. de l'Angleterre 159. l. Burrows id. m. 209. l. «Akár a multban, akár a jelenben, Anglia nélkülök aligha lenne Anglia.»

kopalizmus. «Az élet puritan typusa . . . nem elégíti ki az értelem és ismeret igényeit, nem elégíti ki a szépség, nem a társas érintkezés követeléseit.»¹

Midőn Anglia a XVI. században a vallás tekintetében formailag állást foglalt, nem az egyéni lelkiismeret-szabadság elvéből indult ki,² hanem Rómával szemben akarta nemzeti önállóságát fentartani; innét van a VIII. Henrik alatt elfogadott vallásnak a hitczikkekre nézve kezdetben nagy megegyezése a római katholicizmussal s csakis a pápai felsőségnek eltörlése s az angol királyságra ruházása. Az angol egyház nem az állam teremtményének tekinti magát, hanem a Krisztus alapította közönséges egyház egyik ágának, mely az állammal sajátságos kapcsolatban áll, a nélkül, hogy isteni eredetét vagy egyetemességét elveszítette volna.³

A katholicusság ez igényét az angol államvallás akkor is fentartja, midőn Erzsébet alatt hitczikkelyei a kontinensi reformációéival majdnem teljesen megegyeznek,⁴

¹ L. Arnold Mixed Essays 83. l. Lecky és Buckle műveit. Beard Conformity from a Nonconf. view. A Theol. Review 1868-diki foly.

² Ma is az anglikán egyház tekintélyes részének az a fölfogása az egyház püspöki szervezetéről, a melyet Gladstone (id. m. II. köt. 95. l.) imiggy fejez ki: Még mindig fönnáll közöttünk az igazságnak, istenrendelte, örökös örök bizonyysága, mely azt velünk, a mi Urunk Jézus Krisztustól és apostolaitól kezdve máig szakadatlan lánczolatban közli. Ez ránk nézve a tekintélynek rendes szava . . . mely sem a magánítéletet, sem az egész egyház meggyőződését, sem az Írás fensőbbtségét meg nem szünteti, hanem segíti az elsőt, helyileg alkalmazza a másodikat, s nyilvános bizonyyságot tesz a harmadik mellett.

³ Burrows, id. m. 91. l.

⁴ A maig majdnem egészben fönnálló 1603-diki kánonok 3. a szerint, a ki az angol egyház katholiciztását tagadja, ipso facto excommunicált. Hallam i. m. I. köt. 303. l. Phillimore Ecclesiastical

de fentartja mai napig, s bár III. Vilmos óta a törvények protestánsnak nevezik, ez elnevezés, mint nem szabatos s logikailag helytelen, az angol egyház által visszautasítottatik.¹

Erzsébet fejezi be s emeli végleges érvényre a hitczikkeknek, a szertartásnak IV. Eduárd alatti reformáczióját, mely az angol imakönyvben (Common Prayerbook) van letéve, lemondván a VIII. Henrik fölvette egyházfői tisztról (Head of the Church), mely szerinte «a halandó embert nem, csak Krisztust illeti,» ámbár az egyházi ügyek legfőbb kormányzását megtartja magának. (Erzsébet I. uralkod. évében hozott I. végzemény.)²

Igy keletkezik az állami supremácia angol fogalma egyházi ügyekben, az alkotmányos angol egyház (established by law), melynélfogva az egyházi vagy világi tisztelet viselő esküt tenni tartozik, «hogy a fejedelem úgy vallási és egyházi (spiritual and ecclesiastical), mint világi ügyekben egyedül bírja a legfőbb hatalmat Angliában»,

law II. köt. 1077. l. L. az ellenkező álláspontot Stanley, Life of Th. Arnold, II. köt. 241. és 243. l.

¹ Phillimore id. m. I. köt. 6. l.

² L. Ranke id. m. I. köt. 224. l. Az 1603-diki kánonok szerint: Ipso facto exkommunikálva van, a ki állítja, hogy a királyi felségnek egyházi ügyekben nincs ugyanaz a tekintélye, melylyel az istenfélő királyok a zsidók között vagy az ős egyház keresztény császárai birtak. — Az anglikán hitczikkelyek XXXVII-ke az egyház kormányzói állásáról így szól: «nem tulajdonítjuk mi ez által királyainknak azt a jogot, hogy Isten ígését hirdessék vagy a szentségeket kiszolgáltassák, mint ezt Erzsébet királyné rendeletei is elég világosan bizonyítják, hanem egyedül azt az elsőséget, melyet a szentírás szerint Isten megadott az istenfélő királyoknak, t. i., hogy minden karok és rendek, akár egyháziak, akár világiak fölött uralkodjanak és hogy megfékezzék polgári karhatalmukkal az engedetleneket és gonosztévőket.»

így keletkezik az egység (uniformity) elve a hitre nézve (Erzsébet I. uralkod. évében hozott 2. végz.) az által, hogy szigorú, — a törvény harmadszori áthágása esetében élethossziglani — börtönbüntetés alatt megtiltatik más, mint az államegyház szertartásainak, a mint azok az Eduárd alatt becikkelyezett imakönyvben (Common Prayer Book) foglaltatnak, használata, és hogy azok, a kik ünnep- és vasárnapokon az államegyház isteni tiszteletéről elmaradnak, arra büntetésekkel kényszeríthetők.

E két végzemény által Angliában csak egy egyházi szervezet ismertetik el, s minden angol alattvaló ez egyházhoz tartozónak mondatik ki, s legalább külsőleg az alkotmányos vallás elfogadására kényszerítetik, s minden más vallásnak magángyakorlata is föltétlenül eltiltatik.

Az egyháznak VI. Eduárd alatt felállított hitezikelyei,¹ szertartásai, fegyelme, némi módosítással Erzsébet uralkodásának 13-ik évében (1571.) a 12. parlamenti végzemény által hagyattak helyben, és I. Jakab király alatt (1603.) nyerték mai végleges alakjukat.²

Az angol alkotmányos egyház az Erzsébet alatt nyert szervezetet, hitet, külső szertartásokat mondhatni máig megtartotta, csakis viszonya az államhoz változott, a meny nyiben azon igénye, hogy ő az egyedüli egyház angol földön, s hogy minden alattvalónak bele kell tartoznia, nem áll többé kényszerítő törvények védelme alatt, a nélkül azonban, hogy erősen kiváltságos állását elvesztette volna.

¹ L. Hallam id. m. I. köt. 170—193. l. Gladstone id. m. II. köt. 119. l.

² L. Phillimore id. m. 2. köt. 2305—2322. l.

b) Egyházi szervezet.

Az angol egyház, szervezetére nézve püspöki, kiindulva az őskereszténység azon elvéből, hogy az egyház a püspökben van (*Ecclesia est in episcopo*), s bármely papi tisztt, rend (*ordo*) csak a püspök kézfeltétele által (*ordinatio*) nyerhető; ennél fogva, miután a püspökség az apostoloktól való szakadatlan következésen alapszik, a katolikus vagy keleti püspöktől ordinált pap, ha az angol egyház hitét elfogadja, újra fel nem szenteltetik.¹

Az angol egyház a püspöki karban egyesíti a tanítói, kegyosztói és kormányzati hatalom teljét, mert a püspökök nemcsak az evangelium hirdetői és a szentségek kiszolgáltatói, mint más papok, hanem kizárólagos joggal bírnak a papszentelésre, és úgy papok, mint világiak fölött hatósággal bírván, «a pásztorok pásztorai.»

A világiaknak egyenes kormányzati hatalma nincs, az ige hirdetése, a szentségek kiszolgáltatása, a hitczikelyek fölötti kételyek eldöntése, a szertartások meghatározása a papság feladata, mit az egyházkormányzat

¹ L. Phillimore id. m. I. köt. 5. l. Brougham, Brit. Constit. 296. l. munkái XI. köt. — Az angol egyház hierarchicus jellegét különösen az úgynevezett High-church párt hangsúlyozza; szerinte «az egyház függetlensége oly jog, mely csak a papságot illeti meg, és pedig áldozári jellegénél fogva, melylyel, mint az apostolok utóda bír...» «A High-church (magas egyházi) elv, különösen a presbyteri egyház fölfogása szerint, egy kiváltságos kasztnak kizárólagos és úrias fölényéből (*lordly*) áll, mely uralmat követel a lelkiismeret fölött isteni fölhatalmazásnál fogva, hogy az örök élet eszközeit megadja vagy visszatartsa. L. Cunningham Disc. on church principles 191. l.

rendes útján vagy a zsinatok rendkívüli eszközével gyakorol.¹

De közvetve a világiak a vallásra és az egyházra igen is befolyznak a király s a parlament által, ellenben az egyházközségek az egyházkormányzatból, p. o. papválasztásból teljesen kizárva, s csakis a község vagyoni ügyeivel foglalkoznak.

A király és a parlament viszonya a valláshoz és az egyházhoz abból áll, először, hogy az egyház a hit és vallásgyakorlat tárgyában újításokat nem kezdeményezhet nélkülök s nem tehet kötelezővé hozzájárulásuk nélkül; másodsor, hogy a rendes egyházi kormányzatnak úgy vallási, mint fegyelmi és az egyházi vagyon kezelésére vonatkozó intézkedései ellen fölebbezésnek van helye a világi hatósághoz (a titkos tanács egyházi osztályához) s

¹ A papi jelleg eltörölhetetlennek tekintetik a 76. kánon szerint, lemondás útján is csak polgári tekintetben veszti el az illető papi jellegét, az 1870-diki parlamenti végzemény óta (33. és 34. Viktoria 91. fej.), mely lehetségessé tette, hogy volt papok polgári tekintetben korlátozó kiváltságaiktól megszabadúlhassanak. L. Philimore II. köt. 1185. l. Az angol egyház High-church pártja s az úgynevezett Tractarianusok, kik nevöket az általok kiadott értekezésektől (Tracts) nyerték, s a vezérök dr. Pusey után elnevezett Puseyták, kik a jelen század első felében mindannyian közeledtek, a püspöki szervezeten kívül, különösen a ritus, de hitczikkek tekintetében is a római egyházhoz, vajjon rokonok-e és mennyiben a római katholikus egyházzal? fejtegeti Cunningham id. m. 192. lap. A külön hierarchikus rend, az episkopatusnak az apostolokkal való mystikus összefüggése ellen küzd az anglikán egyházban a Low-Church és a Broad-Church-párt. Az első, a Low-Church (alsó egyházi) párt azért neveztetik így, mert a hierarchikus felsőbb egyházi rend-isteni eredetét el nem ismeri, a második Broad-Church (széles alapú egyházi) pártnak azért, mivel a széles dogmai alap által az összes protestáns felekezeteket egyesíteni kívánja. L. Stanley, Life of Th. Arnold II. köt. 222. l. 254. l.

a mennyiben az egyházi bíróságok túllépnék törvényes hatáskörüket, vagy ha megtagadnák, illetve mód felett halogatnák az igazság kiszolgáltatását, semmiségi panasznak. a világi főtörvényszékhez; harmadszor, hogy a püspökök a király által neveztetnek ki s a papság tekintélyes része világi kegyuraktól nyeri javadalmát, s az egyházi vagyon állagára és kezelésére nézve az állam rendelkezésének van alávetve.

Az állam és egyház Angliában ezek szerint a leg-szorosabb kapcsolatban vannak, sőt első tekintetre az egyház az államban beolvasztottnak, az egyházi szervezet az állam egyszerű kiegészítő részének látszik.¹

E szoros kapcsolat daczára is megvan azonban az egyháznak önállósága, ha nem is függetlensége, az által, hogy tanát, működését a szentírásra építi, hogy hit czikkeit, az állam ugyan elvetheti vagy elfogadhatja, s ezáltal az egyház életében döntő tényezővé válik, de maga nem alkotja, s az egyházat ilyek elfogadására nem kényszeríti: végül, hogy püspöki szervezete az apostoli utódlás s az ordináció elvére levén építve, az állam a püspöki kar együttes akarata ellen kényszerrel sem boldogúlhatna, ha az egyház hitét a püspöki kinevezések útján akarná átalakítani.

A viszony lehetősége azonban főkép azon alapszik, hogy állam és egyház közös hitből indulnak ki; ily közösség megszűnésével vagy az elszakadás, vagy az egyház elnyomása következne be.

Az egyház szolgalelkűsége a hatalom iránt sokat hánytorgattatik s részben jogosult is, de másrészt történeti tény, hogy a püspöki kar ellenállása II. Jakab alatt volt

¹ L. Buckle, Gesch. d. Civ. II. r. 46. 1.

a forradalom s vele Anglia modern szabadságának föelőmozdítója. A viszony természetét részleteinek föltüntetése majd megvilágítja.

Az egyház tanának, szervezetének, fegyelmének általános szabályok útján való meghatározása első sorban az egyházi zsinat feladata (convocation). A zsinat tisztán papi elemekből alakul s két részre oszlik; felső háza áll a püspökökből, az alsó a prépostokból (deans), főesperesekből (archdeacons), a káptalanok követeiből (proctor), minden káptalan egyet választván, s az önálló javadalommal bíró lelkészeknek (parson, vicar, perpetual curate) püspöki megyénként választott követeiből (proctor). Az alsóház hozzájárulása nélkül a felsőház határozatai nem érvényesek, mi által a korona befolyása a tőle kinevezett püspökökre ellensúlyoztatik.¹

A zsinat összehívása, megtartása, végzéseinek ereje a király, illetve parlament hozzájárulásától függ, a királynak joga levén azt bármikor elnapolni, felosztatni.

Már a közönséges jog elvei szerint, melyeket írott törvény is kifejezett, ezenkívül alattomban értetődnek a zsinati végzések következő megszorításai, még ha királyi szentesítést nyertek volna is: *a)* nem ellenkezhetnek a király prerogatívájával, *b)* a közönséges írott joggal vagy az ország szokásával.²

A zsinati végzések nagy része parlamenti végzemények által az ország törvényévé válván, az egyház azokat a parlament nélkül meg nem változtathatja, ama részük pedig, mely ily parlamenti megerősítést nem nyert, csak a papságra kötelező.³

¹ L. Phillimore id. m. II. köt. 1942. l. Burrows id. m. 132. l.

² L. Phillimore id. m. II. 1928. l.

³ L. Hallam id. m. III. köt. 242. l. Phillimore II. köt. 1959. l. Broom and Hadley comment. I. köt. 336. l.

Az anglikán egyház zsinattartási joga másfél száza-
don át, 1717 óta a legújabb időkig, tényleg felfüggesztve
volt, s a fontos szerep, melyet a zsinatok ez időpontig a
közéletben játszottak, szinte feledésbe ment; azonban a
mióta a parlament nem anglikánok előtt is megnyílt, a
zsinat újra előtérbe lép, és 1840 óta több ízben működ-
hetett; így az anglikán isteni tisztelet szertartását módo-
sító 1872-ki parlamenti végzemény (35. és 36. Viktória
35. fej.) is a zsinat meghallgatásával hozatott.¹

Az egyháznak saját birói szervezete van, mely leg-
újabb időkig az összes házassági, végrendeleti, némely
hamis eskü és rágalmazás iránti, tehát nemcsak a tisztán
egyházi vonatkozású ügyekre terjedt ki; az egyház e birói
hatóságának minden angol, akár tartozott az államegyház-
hoz akár nem, alá volt vetve, mai nap azonban az
1855-ki és 1857-ki parlamenti végzemények óta (18. és
19. Viktória 41. fej. 20. és 21. Viktória 77. fej. 21. és
22. Viktória 85. fej.) az egyházi bíróságok megszűntek
polgári természetű ügyekben itélni, s ezáltal a nem angli-
kánok fölötti hatásuk is véget ért.²

Az egyházi bíróságok ekkép a jogviszonyok egy ré-
szére az állam által megbízva, illetőleg elismerve, a rendes
joghatóságot alkotják, mely fölé azonban rendkívüli jog-
orvoslatok nyújtására állami hatóság van rendelve, a tit-
kos tanács (államtanács, Privy Council). Ugyanis az egy-
házi biráskodást első fokon a püspöki (consistory court),

¹ L. Phillimore id. m. I. köt. LXXII. l. II. köt. 1935. Az
1864. zsinaton elítélt Essays and Reviews ügyét, l. Fischel id. m.
199. l., bővebben Phillimore id. m. I. köt. 50. II. 1099—1101.,
1960—1962. I.

² L. Phillimore id. m. II. köt. 1075—1085. l. Gneist Engl.
Verw. II. k. 1307. l.

másodfokon az érseki törvényszékek (court of arches), végső fokon az államtanács birói bizottsága gyakorolja; a két első bíróságnál a püspök vagy érsek által kinevezett személy, ki világi is lehet, bíraskodik, míg az államtanács bizottságának tagjai királyi hivataluknál fogva ítélnek, mint: az államtanács elnöke, a lordkanczellár s a főbiróságok elnökei, a mennyiben az államtanács tagjai, a kik mellé a király időről-időre még két tagot rendelhet ki.¹

Az államtanács birói bizottságának felülvizsgálati jogán kívül, a rendes bíróságoknak is van az egyháziak fölött joghatóságuk oly célból, hogy azokat hatáskörük határai közt tartsák, illetve kötelességeik teljesítésére kényszerítsék; esetleg az egyház tanai fölött is végső fokon az állami igazságszolgáltatás ítél, a hozzá tartozó fegyelmi ügyekben meghatározván, mi az értelme a parlament-elfogadta hitczikkelyeknek, vajjon ellentétbe jött-e velök a vádlott?²

A viszony lehetősége e tekintetben is azon fordul meg, vajjon az államtanács tagjainál megvan-e a hitbeli közösség az egyházzal, s miután manap, a lordkanczellárt kivéve, az államtanács tagjai az államegyházhoz nem tartozók is lehetnek, az egyház az államnak ezen formában való beavatkozását nehezen tűri, azt alaptörvényével ellenkezőnek, önállóságát mélyen sértőnek tekinti; mert a hol a fegyelmi ügyekben alkalmazandó hitczikkek nem világosak, s a kérdés nem annyira azoknak az egyes esetekre alkalmazásából, hanem inkább az egyház egész

¹ L. Phillimore id. m. II. köf. 1099—1101. l.

² L. a titkos tanács e birói hatáskörének természetére nézve: Finlason. The Judicial Committee of the Privy Council.

szellemének méltatásából áll, ott egyenesen az állam lesz a hitczikkelyek bírójává.¹

Az egyházi bíróságok hatásköre a fentemlített reformok következtében a szorosan vett egyházi életre szorított és ennek körében is ítéleteik végrehajtására rendszerint nem birnak kényszerhatalommal, mert az egyházi törvényszékeknek azt a jogát, hogy a vádlottat kiközösíthették, s ez által polgári jogaitól is megfoszthatták, s a míg bűnbánatot nem tanusított, elzárhatták, az 1813-ki törvény megszüntette, s a kiközösítést csupán lelki fenyítékké tette. 1811-ben ugyanis egy nő az egyházi bíróság által bűnbánatra ítéltetvén, de azt nem tartván, kiközösített és bűne megbánásáig elzárattott, s már két évig volt szabadságától megfosztva. Ez esetből kiindulva a törvényhozás, az egyházi bíróságok tekintélyének, parancsainak fenntartása végett, a kiközösített elfogatására vonatkozó parancs helyére, a makacskodók elleni parancsot tette, melynek kiadására a kancellári bíróság van jogosítva, ha az illető egyházi törvényszék által arra felhivatik, s a melynélfogva az egyházi bíróság előtt meg nem jelenő, törvényes parancsainak nem engedelmeskedő, iránta tiszteletlenséget tanúsító egyén, legfeljebb, hat hónapi elzárásra ítéltetik.

A püspöki kar szervezési módja nem kevésbé sérelmes az egyházra; a püspökök és érsekek, az egyház minden befolyása nélkül, tényleg a miniszterelnök (First Lord of the Treasury) ajánlatára a király által nevez-

¹ A nevezetesebb esetek: Colenso, natali püspök Mózes könyveiről irt munkája miatt, Gorham lelkész a keresztségről való tanítása miatt letétettek, az államtanács (Privy Council) által azonban javadalmaikba visszahelyeztettek. L. Modern Rewiew 1883. okt. füz. és Pillimore id. m. I. köt. 443., 648. l.

tetnek ki; a miniszterelnöki tisztet ezen okból katholikus ugyan nem viselheti, de más nem anglikán vallású nincs belőle kizárva.

Formailag azonban a püspöki székek még ma is választás útján töltenek be a prépost és káptalan által, mert széküresedés esetében a király a nagy pecsét alatt engedélyt ad nekik (*congé d'élire*) a választásra, s a prépost a káptalant mihamarább, legkésőbb 12 nap alatt az engedély vételétől számítva, összehívja s 20 nap leforgása után jelentést tesz a választás eredményéről; a király tudomásul veszi, illetve helybenhagyja azt, s ha a választott leteszi a hűségi esküt a királynak, ez a választást s királyi jóváhagyást a tartományi érseknek tudomására hozza, vagy ha érsek választása forogna fenn, a másik érseknek és még két püspöknek a végből, hogy a választást erősítsék meg, s a választottat szenteljék fel s helyezék be méltóságába.

Az esetre, ha a káptalan 12 nap alatt nem fogna a választáshoz, a kinevezési jog a királyt illeti.

De a választás más, az említetteknél még terhesebb feltételhez van kötve; a káptalan tartozik azt a személyt választani, a kit a király a választásra engedélytadó levéllel egyidejűleg hozzája küldött levélben megnevez, mit ha nem tenne, a premunire büntetés éri a káptalan minden tagját, valamint azokat is, kik őket az engedetlenségre felbújtották, rábirták, abban támogatták; hasonló büntetés terhe alatt tartozik az érsek a választott püspököt felszentelni.

A lényeg és forma ez ellentéte első perczen nevetésesnek, az illetőkre nézve megalázónak látszhatik, pedig legmagasb fokát a püspökválasztás folyamában nem említetem; ilyen a többi közt az, hogy az érsek a király által a

választott megerősítése- és felszentelésére felhivatván, az érsek kitzúzi a felszentelés napját, egyidejűleg hirdetményileg felhíván mindenkit, hogy a felszentelendő ellen való kifogásait az érseki helynök birói széke előtt adja elő. Laud ideje óta azonban csak kétszer fordult elő oly eset, hogy kifogást tevők megjelentek, úgymint 1848-ban a herefordi választott püspök, dr. Hampden ellen, és 1866-ben az exeteri vál. püspök dr. Temple ellen;¹ az első esetben az érseki bíróság egyszerűen megtagadta a megjelentek kihallgatását, a világi főtörvényszék pedig elvetette panaszukat; a második esetben a megjelentek kihallgattattak ugyan, de az érseki bíróság elutasította őket kifogásaikkal, mert a bíróság ugyan megidézte a kifogásolókat, mert ez szokás, de azok előre értesítve voltak, hogy kifogásaik daczára a választott meg fog erősíttetni, s megjelenésöknek nincs más célja, mint hogy előadják minő ellenvetéseik vannak a választott személye vagy megválasztatásának módja ellen, de a bíróságnak nincs joga kifogásaik érdemében itélni s a király eljárását a püspöki szék betöltése tekintetében felülvizsgálni; mert a király a megválasztottat az érseknek felszentelésre ajánlván, a kifogást tevők elkéstek.²

A forma ily uralma vajjon egyszerűen nevetséges-e? Oly nemzetnél, mely mint az angol, életét mindig mult-

¹ Dr. Temple udvari káplán, az *Essays and Reviews* című gyűjteményben «Az emberiség, mint nevelődött» történetbölcseleti értekezésében a biblia isteni sugalmazottságára nézve raczionalisztikus nézeteket vallott. — A gyűjtemény általában nagy mozgalmat keltett az egyházban s a zsinat által elítéltetett. Található a Tauchnitz kiadásban is.

² L. a teljtartalmú ítéletet Phillimore, id. m. I. köt. 44—55. l.

jával összhangban fejleszti tovább, a puszta forma megőrzésének is van jelentősége; e holt formák megelevenülhetnek, s az, a mit kifejeznek, könnyebben nyerhet életet, ha, bárcsak galvanizálva, megvan hozzá a test, a vér; sőt szinleges életök is több, mintha egyáltalán nem léteznének, mert az egykori élet emlékét tartják fenn s közvetlenül jogi hatálytalanságuk nem jelent egyet a püspökök királyi kinevezésével, mert lehet, hogy a prépost és káptalan, az érsek készebbek magokat a premunire büntetésnek kitenni, mint a korona által kívánt személyt megválasztani, illetve felszentelni; és a választott egyén ellen fellépők, bár az érseki helynök kifogásaikat soha el nem fogadhatja is, hanem csak tudomásul veszi, hallathatják tiltakozó szavokat; szóval bár a korona hatalma a választási formákon akadálytalanul keresztül gázolhat is, az erkölcsi hatást, melyet a választási formákba kapaszkodó ellenzés kelt, meg nem semmisítheti.

Ugyancsak a király nevezi ki a kanonokok egy részét, a másik része felében az illető püspök, felében a káptalan által szemeltetik ki.

A lelkeszkedő papság javadalmainak adományozásában a társadalomnak jut az oroszlánrész, mert bár a király s nevében a lordkanczellár körülbelül ezer javadalmat adományoz, az összes többi javadalmakra a főrend, a gentry, a püspökök, káptalanok, egyetemek nevezik (prezentálják) ki, mint patrónusok, a javadalmasokat; ellenben az egyházközségek közül mindössze 25 gyakorol patronatusi jogot, sőt az 1857-ki törvény (19. és 20. Viktória 50. feje) e jog megszüntetésére is módot nyújtott, megengedvén, hogy a községek, törzsvagyonuk gyarapítására, patronatusi jogaikat elárusíthatják.

Az egyházszervezet ily módon egyrészt az állam, másrészt a felsőbb rendek kezében van s a hívek egyházi önkormányzata teljesen hiányzik.¹

c) *Egyházvagyon.*

Az egyház vagyonának kezelésére az állam befolyása nem kevésbé nyomatékos.

Az angol egyház nagy fekvő vagyonnal bir, hasonlókép tetemesek tized jövedelmei, alapítványai s a legújabb időkig (1868) az egyházközségek² adóztatási joggal birtak.

Miután azonban az egyes püspökségek között úgy a teendők, mint a jövedelem tekintetében nagy anomaliák uralkodtak; miután különösen a lelkészettel foglalkozó papság egyrésze vagyoniilag nyomorúlt helyzetben sínlődött, míg a jómódú, sőt gazdag másik rész a helyben lakási kötelesség alól magát kivonta; miután a javadalmak egy kézbe való halmozása gyakori volt: 1835-ben a parlament bizottságot küldött ki, hogy ez Anglia és Wales püspöki megyéinek állapotát, tekintettel jövedelmeikre s teendőik arányosb felosztására, valamint a káptalanokat is az egyház feladatának sikeresebb megoldása szempontjából megvizsgálja és javaslatot tegyen a lekipásztorkodás helyesebb

¹ A világi elemnek e mellőzése a magyar katolikus autonomia neve alatt ismert mozgalomhoz hasonló mozgalmat támasztott Angliában is; az 1870-diki Parishioners Rights bill, az 1871-dik Parochial Council bill, az 1881-diki Church Board bill s egy külön egyesület «The national Church Reform Society» e mozgalom látható jelei.

² A tizedbeli szolgálmányok 1836 óta pénzbeli évjáradékokká lőnek változtatva, vagy fekvő birtoknak cserébe adása által megváltva.

rendezése iránt, különös tekintettel a papság helyben lakási kötelességére.

E bizottságnak többrendbeli javaslatai folytán egy nagy hatalmú testület alkottatott IV. Vilmos 6. és 7. és Viktória 3. és 4. uralkodási évében hozott parlamenti végzemény által (Ecclesiastical Commissioners) az egyházi kormányzat területi új beosztásának s az egyházi javak egyenletesebb felosztásának s jobb kezelésének céljából.

Ez a testület az összes angol püspökökből és két prépostból áll, kikhez járúlnak hivataluknál fogva a főtörvényszék 8 bírója, továbbá a királyné és a két érsek által kinevezett 7 állandó világi tag; valamennyi anglikán vallású.¹

Ez a testület teszi a javaslatokat az egyházmegyék, plebániák rendezése és az egyházi javak kezelése tekintetében alkotandó szabályokra nézve, melyek, ha az államtanács azokhoz hozzájárul, törvényes erővel bírnak.

A közigazgatás intézése azonban egy külön 5 tagú bizottság kezeiben van, kikből kettőt a korona, egyet a Canterburyi érsek, kettőt a kormányzó testület nevez ki².

E szűkebb bizottság igazgatási hatalma egyházi birtokok eladása, újak szerzése, bérbeadása, szóval, a vagyoni igazgatás legfontosabb részeire terjed ki.

Ez egyházi testület kezeli manap 5 tagú albizottsága útján a püspökségek, káptalanok vagyonát, ez által alakították át a püspöki megyék, szabályoztattak a püspöki jövedelmek oly formán, hogy a Canterburyi érsek évi jövedelmé 150,000, a püspököké 100,000-től 40,000 forintig váltakozó összegben állapított meg.

¹ L. Phillimore id. m. II. köt. 2091. l.

² L. Todd id. m. II. köt. 572. l.

Ez a bizottság osztotta be újra az angol plebániákat, emelte azok jövedelmét a püspöki és káptalani jövedelmek fölöslegéből, s békés úton keresztül vitte az egyház birtokviszonyainak átalakítását.

Ugyancsak e bizottságra ruháztatott a templomok építése s ez rendelkezett azon jövedelem-fölöslegekről, melyek a káptalani tagok számának, valamint az egyes tagok jövedelmeinek csökkentése folytán előállottak. — Manap egy-egy káptalan tagjainak legnagyobb száma 6, legkisebb 2, a kanonokok legnagyobb jövedelme 10,000 legkisebb 5000 forint, a prépostok jövedelme 30,000 és 10,000 forint közt váltakozik.

Azon okok, melyek 1835-ben az egyházjavak rendezése s a jövedelmek felosztása czéljából a vizsgáló bizottság kiküldését és ennek javaslatai folytán az imént vázolt rendezést s az egyházi testületet (Ecclesiastical Commissioners) eredményezték, hatottak a Viktória első és második uralkodási évében hozott 106. parlamenti végzemény meghozatalánál.

Ez által a végzemény által megszüntettetett, illetőleg a valódi egyházi szükséglet szerint korlátoztatott a javadalmaknak egy kézben való összehalmozása, s eleje vétetett az anglikán egyházban rég divó azon visszaélésnek, hogy különösen a lelkészi javadalmak birtokosai (rector, parson) papi teendőik teljesítése alól vagy az által vonták ki magokat, hogy a javadalomból egy rész kiszakíttatott s állandóan a helyettes (vicar) tartására rendeltetett, vagy pedig az által, hogy úgy lelkészek (rector) mint az egyházi testületek birtokában levő helyettes lelkészségek (vicarage) jól javadalmazott birtokosai segédek (curate) szegődtek s magok, egyházközségeiktől távol, teljesen egyéni hajlamaik szerint éltek.

Ez a végzemény úgy a lelkeszkedő, mint a káptalani papságra nézve szigorú szabályokat alkotott a helybenlakásra nézve s az anglikán egyházban annyira lábra kapott, az aristokratikus felsőbb rendek érdekében dédelgetett sine-curákat megszüntette.

Az az elv, hogy az angol egyház nemzeti egyház, a legújabb időkig nem csak az egyházi bíróságoknak minden angol alattvalóra kiterjedő joghatóságában, hanem az egyházközségek s a politikai községek összeolvadásában is mutatkozott.

Az angol jog csak a püspöki egyház vezetése alatt álló gyülekezetet tekintette egyházközségnek (parish), a püspöki egyházon kívül állók egyházi szervezete a törvény előtt nem létezett.

A püspöki egyház községeihez tartozóknak tekintette az alkotmány az összes más vallásúakat (dissenterek) is, s az egyházközségi gyűlés minden községbeli lakost bármily vallású volt, egyházi czélokra megadóztatott, s nem egyszer megtörtént, hogy valamely községben az államegyházhoz tartozó kisebbség róttá meg adóval az azon kívül állókat. Hosszas küzdelem után, melyben a liberalisok egy része is, az angol egyház községeinek minden más vallású irányában gyakorolható adóztatási jogát vitatta, és miután 1859-ben több mint 1500 egyházközségben, hol a disszenteriek voltak többségben, az egyházi adó tényleg megtagadtatott, 1868-ban az egyházközségek adóztatási joga eltöröltetett s az egyházi adó a hivek önkéntes adományává vált.¹

¹ L. May id. m. 2. köt. 374—381. l. Gneist Selfgov. 132. l.

d) Házassági jog.

Az állam és egyház szoros kapcsolata különösen érvényesült az emberi élet legbensőbb viszonyára, a házasságra, valamint annak jogilag fő fontosságú két mozzanataira, a születésre és halálra nézve, sőt e kapcsolat hatása a disszidentekre vonatkozó emberi és politikai jogi hátrányok megszüntetése óta is részben még érezhető.

Angliában a reformáció a házassági jogra nézve fentartotta a régi kánoni jogot, a mennyiben a felek meg egyezését, különös formaságok nélkül is, a házasságkötésre elégségesnek ismerte el, és a mennyiben a bíróságoknak a végelválás kimondását szintén nem engedte meg s csakis a királyt s a parlamentet, mint a szuverén akarat szerveit tekintette arra jogosítottnak, hogy egyes különös esetekben kivételképen a házaseleket a házasság köteléke alól feloldozzák.

A házassági ügyekben a bíraskodást az egyházi törvényszékek gyakorolták. Ezeknek hatásköre házassági büntettek megfenyítésére s ágy és asztaltól való elválasztásra vonatkozott, és az államegyház hívein túl a disszidentekre is kiterjeszkedett.

A házasságkötés formájának bizonytalanságából eredő zavarok születtek az 1753-diki törvényt, mely csak is az anglikán egyházközség templomában kötött házasságot ismerte el törvényesnek.

Ennek a törvénynek következtében bármely vallású angol csak az államegyház templomában, annak papja előtt és szertartása szerint köthetett házasságot, a mint-hogy keresztelése s eltemetésének is nemcsak e törvény óta, hanem már azt megelőzőleg, mióta t. i. az állam-

egyház megszilárdult, anglikán pap és szertartás szerint, az anglikán papnak fizetendő illeték mellett kellett történnie.

Az anglikán egyházi adón és tizeden kívül a keresztelési, házassági és temetkezési illetékek is nyomták a nem anglikánokat, lelkiismereti tekintetben pedig különösen ez illetékek voltak egyenesen sértők.

Ezen a jogrendszeren először a zsidók, quakerek és unitáriusok javára törték némi rést, míg azután Russel lord fáradozásainak sikerült a többi nem anglikán vallású angolokat is e rendszer alól a keresztelesek és házasságkötésekre nézve a polgári anyakönyvek által fölszabadítani.¹

Az 1837-diki parlamenti végzemény (6. és 7. IV. Vilmos 85. fej.) ugyanis, fentartva az anglikán egyház hatalmát, hogy bármely vallású alattvalót megkereszteljen, eskessen, temessen s e tényeket teljes közhitelességgel anyakönyveibe följegyezze, minden nem anglikán alattvalóra nézve polgári anyakönyvi hivatalt állított, oly módon, hogy a mely dissenter az anglikán egyházat igénybe venni nem akarja, a polgári anyakönyvvezetőhöz fordulhat, a ki előtt házasságát végleg meg is kötheti, a mennyiben azonban azt saját egyháza előtt akarná kötni, előbb a polgári anyakönyvvezetőnél jelentkezik, ki arra az engedélyt megadva, a házasság az illető felekezet egyházában köttetik meg.

A míg tehát a házasság az anglikán egyház lelkészei előtt a polgári anyakönyvvezető minden közbenjötte nélkül köthető, és pedig bárki által, s az anyakönyv az anglikán lelkészek által vezettetik, addig a nem anglikán lelkészek

¹ A zsidók és quakerek részére ma is fennáll a kiváltság, hogy házasságaikat a polgári hatóság teljes kizárásával ép oly jog-
érvényesen köthetik vallásuk szertartása szerint, mint az anglikánok
(10. et 11. Viktória 58. fej.)

saját hiveiket csak a polgári anyakönyvvezető engedélye után adhatják össze.

Angliában tehát a polgári és egyházi házasságkötés oly módon áll egymás mellett, hogy a nem anglikánok csak a polgári vagy az államegyház előtti házasság közt választhatnak, mivel a házasságnak megáldása saját egyházuk által csak a polgári anyakönyvi hatóság engedélye után lehetséges, ellenben az államegyház tagjának teljesen szabadságára van hagyva, vajjon tisztán egyházi és pedig saját egyháza előtti házasságot kíván-e kötni vagy polgárit.

A házassági jog egyéb részeit, úgy a házassági perekben való biráskodást is érintetlenül hagyták e törvények s csak 1857-ben alkottatott törvény, mely a házassági elválást megengedte s a házassági perek elbírálását az egyházi törvényszékektől elvéve, külön polgári bíróságra bízta, s miután az államegyház a házassági végelválást elvileg nem ismeri el, a törvény különös mentességet biztosít bármínemű büntetés alól az anglikán lelkészeknek, akár megtagadnák a házasságtörés miatt elválasztott feleknek újból összeadását, akár megtennék azt.¹

Ezek szerint a nemzeti vagyis államegyház gondolata most is még áthatja az emberi élet legfontosabb tényeit; de el vannak immár háritva azon bajok, melyek p. o. az egyházi adók tekintetében az államegyház rendszeréből következtek.²

A míg ekkép az államegyház hatalma az élők fölött

¹ A házasságok 77%-a tisztán az egyházi, 14%-a vegyes 9%-a tisztán polgári. Le Play, La Constit. de l'Angleterre I. köt. 192. lap.

² Broom and Hadley id. m. I. köt. 529—535. l. May id. m. II. köt. 362—368. l.

saját híveire szorítottatott, a holtak fölött a temetőben az csak az 1880-diki parlamenti végzeménnyel szűnt meg. (43. et 44. Victória 41. fej.)¹

Ennek meghozataláig az országnak legnagyobb részében, de különösen falusi községeiben bármely keresztény vallású angol csak az anglikán temetőben, anglikán szertartás szerint takaríttathatott el; a zsidóknak, quakereknek mindig külön temetkezési helyeik voltak.²

A nagyobb városokban vagy 30 év óta sikerült a disszentereknek külön temetőket állítani, sőt jöttek létre felekezet nélküli temetők is, valamint oly rendezés, hogy az államegyház temetőjének egy része nem szenteltetett föl s ez a rész engedtetett át a disszentereknek.³

Mindazáltal eme változások csak kis részben szüntették meg a lelkiismereti szabadság korlátozását, miután $\frac{2}{3}$ -a a temetőknek az anglikánoké.

1861 óta szünet nélkül foglalkoztatta a temetkezés ügye a törvényhozást; a reform-mozgalom eleinte arra irányult csak, hogy a disszenterek az anglikán szertartást mellőzhessék, s ha már saját szertartásukat nem használhatják, minden szertartás nélkül temethessék el halottaikat. Az 1880-diki parlamenti végzés azonban ennél tovább ment s fentartva az anglikán egyház tulajdonát a teme-

¹ L. Annuaire de legislation comparée 10. année. 26. l.

² Irlandban már 1828-ban megengedetett a katolikus szertartás szerinti temetkezés, ha azt az anglikán püspök nem ellenzi, 1868-ban pedig az engedély kikérésének szüksége is eltöröltetett; ugyan ilyen volt a helyzet Skóciában. — L. May id. m. VI. köt. Annuaire de legislation 10. année. 32. l.

³ L. May id. m. 368. l. Burn, Justice of the peace I. köt. 565. l. Phillimore id. m. I. köt. 845—854. l.

tökre, lehetőségessé tette, hogy az anglikán temetőben nem anglikán, de mindenesetre csak keresztény szertartás is használtassék vagy minden szertartás mellőztessék; elvétvén ez által azon javaslatokat, melyek az anglikán temetőket kizárólag az anglikánokra akarták szorítani s a disszenteriek részére külön temetőket kívántak kihasítani, másrészt azonban kötelezván a disszentereket, hogy az anglikán lelkésznek, mint a kit a temető fölötti hatóság és őrködés illet, a temetkezési illetéket ép úgy megfizessék, mintha papi teendőit végezte volna.

Ez által a köztemetők keresztény jellege fentartatott s azokat szentelt terekül azon tilalom tartja fenn (7. §.), melynél fogva bennök a vallásos szertartáson kívül világias beszéd tartása mint vétség büntettetik.

Az államegyház szertartásai szerint megy végbe a koronázás; a hadsereg, a tengerészet, a fegyintézeteknél anglikán papság alkalmaztatik a lelkipásztorkodásra, a parlament, az esküdszékek ülései anglikán imákkal nyitlatnak meg.

Allam és vallás szoros kapcsolatának külső jele az angol vasárnap.

Nemcsak az egyházi kánonok s a társadalmi szokás, hanem az állam szuverén akarata szenteli meg a vasárnapot, melyet Ur napjának (Lord's Day) nevez az angol.

Miután már VI. Henrik idejében eltiltatott a vásárok tartása vasárnapon, I. Jakab, I. és II. Károly, III. Vilmos, III. György, IV. Vilmos és Viktória alatt alkotott parlamenti végzemények részletesen meghatározták a büntetéseket, melyek a vasárnap megünneplése ellen vétőket érik.

Az angol élet részben szigorítja, részben enyhíti e törvények tilalmát; minden világi munka, kivéve a szükségből vagy felebaráti szeretetből végzettet, továbbá min-

den világi mulatság tilos vasárnapokon s rendőri büntetéssel jár.

Ebből folyólag vasárnap szünetelnie kell a kereskedésnek, iparnak, földműves munkának, valamint gyári üzemnek, de még a jogügyletek kötésének is, a mennyiben az illetők rendes foglalkozása körébe esnék, s ily jogügyleteket semmiseknek tart a birói gyakorlat. A posta zárva, fuvarozás, hajózás tilos.

A törvények e szigorú szabályok alól engednek kivételeket is, melyek egyenes szükségre vezethetők vissza, így ebéd készítése a házakban, eladása vendéglőkben, kenyérsütés, tejárulás reggeli 9 óra előtt s délután négy óra után meg van engedve, a vasútakon pedig vonatok indíthatók.

Társadalmilag azonban vasárnapokon igen szokásos csak hideg ételekkel élni, nehogy bárki is az ebédfőzéssel a vasárnapot megszentsegtelenítse.

Vendéglők, bor- és sörmérések délután megnyithatók Angliában, de már Irlandban csak 2—7-ig tarthatók nyitva, míg Skócziában egész nap zárva kell lenniök; az élelmi szerek vásárlása is ebből folyólag szombaton délután történik, noha tényleg egyes helyeken a vasárnapi élelmiszerpiacz s egyéb üzletek nyitva-tartása is megtűretik.

Társulatok, testületek, helyhatóságok gyűlései, valamint egyéb nyilvános világi gyűlések azonban vasárnap nem tarthatók.

Tilos vasárnap a vadászás, zárva maradnak a múzeumok, képtárak, színházak, hangverseny- és táncztermek, nem tarthatók belépti díj mellett felolvasások, sem bizonyos népjátékok.¹

¹ L. Phillimore id. m. I. köt. 1033. és köv. l. — Burn, Justice of the Peace 3. köt. 573—579. l. — A vasárnap szigorúbb meg-

Az állam és vallás szoros kapcsolatára mutat Angliában az eskü gyakori használata; oly mértékben kívánta az angol jog az eskü alkalmazását, hogy 1835-ben IV. Vilmos parlamenti végzése egy egyszerre száz törvényt, illetve törvényes rendelkezést szüntethetett meg, melyek ugyanannyi esetben követelték vagy engedték meg az esküt, mely e törvény daczára még mindig számos esetben fordul elő.

13. §.

A szuverénitás korlátozása vallási tekintetben.

Az államnak oly szoros kapcsolata egy vallással és egyházzal, a minőt Angliában találunk, az egész britt birodalomban nem volt lehetséges.

Ugyanis Skóciával az unio 1707-ben Anna királynő 6. uralkod. évéből való parlamenti végzése által csak az alapon létesült, hogy ott az 1689-ben megállapított hitvallás, valamint a presbyteri egyház legyen és maradjon változatlanul, és hogy a presbyteri alkotmány legyen Skóciában az egyház egyedüli alkotmánya, ellenben a püspöki egyház Skóciában csak tűrt egyház, igazában nem is egyház, egyszerű felekezet (episcopal communion), melynek nincs kapcsolata az állammal, nem nemzeti egyház Skóciában (unestablished).¹

ünneplésére nézve lásd: Four Prize Essays on the Sabbath. With Preface by Andr. Thomson D. D. Edinburgh. 1886.

¹ Phillimore id. m. II. köt. 2218. l. — 2226. l. Gladstone id. m. II. köt. 235—240. l. Időlegesen még tűrtnek sem mondható az episcopalis egyház Skóciában, nevezetesen az 1745-diki lázadás

A skót népnél, az összes keresztény népek között leginkább, a vallás a mindent háttérbe szorító erő; az e vallással összeforrtnak tartott egyházi szervezetet nem bántotta az episkopális Anglia sem.

Nagy-Britannia szuverénitása vallási tekintetben megtör Skócia fensikjain, s a skót nemzeti individualitás tovább él politikailag a skót nemzeti egyházban (established Church), mely a presbyteri.

A skót presbyteri egyház hatóságai: a községi gyülekezet (Kirk session), mely a lelkészből, s a vénekből és dékánokból áll, a kerületi gyűlés (presbyteri) s az egyetemes gyűlés (general assembly), melyek nagyban véve az ismert presbyteri rendszernek megfelelően szervezvék.

Sajátságai: az állammal való összefüggése s a patronátus; az elsőnél fogva az állam csak a presbyteri egyházat ismerte el századokon át, ezt részesíté anyagi javakban, karhatalma védelmében, csak ennek hiveit bocsátá közhivatalokra, csak ezek nyerhettek egyetemi tudori fokokat; a patronátusnál fogva ellenben a földbirtokosok, ha nem tartoztak is a presbyteri egyházhoz, jelölik ki az egyházközségek lelkészét, kit kánoni okokból csak a kerületi gyűlés, nem az egyházközség vethet vissza; az egyházközségek egyharmad részében királyi patronátus áll fön, a többiben a magánpatronusokat illeti a kijelölés.

E patronátus miatt szakadt két részre a presbyteri egyház 1843-ban s alakúlt meg rendkívüli buzgalommal és anyagi áldozatokkal a szabad skót egyház (Free presbyterian Church), lemondva az összes javokról, intézetekről, melyek az államegyház kezében maradtak.

után, a Stuart házzal való rokonszenve miatt egyenes üldözésnek volt kitéve.

A szabad skót egyház ma 700, a hívek önkéntes adakozásából jól dotált egyházközséggel bír.

Az egyetemek államegyházi jellege fenn van ugyan továbbra is tartva, de lehetségessé tétetett az 1852-diki törvényhozás által, hogy a szabad egyházhoz tartozók is lehessenek az egyetemek tanárai.

Az 1874-diki törvényhozás végleg eltörölte a patronusok jogát s a lelkészválasztást az úrvacsorához tényleg járuló (férfi) híveknek adta.

A skót egyház államegyházi állása s a patronátus daczára, mindig fentartá elyben régi rendtartása (Book of discipline) tanát, melynél fogva az állam hatóságai alá legyenek vetve az egyház fegyelmének erkölcsi és vallási hibáik miatt. A míg az angol egyháznál az állam fölénye az egyház fölött, a skótnál az egyházé az állam fölött az irányzó elv.¹

A míg Skóciából, törvény szerint, az anglikán egyház már 1707-ben végleg kizáratott, addig Irlandban háromszáz évnél tovább uralkodott, és pedig 1801-ig önálló egyházkormányzattal, 1801 óta egyházkormányzatra nézve beolvasztva az angolországi egyházba.

Irlandban, daczára, hogy lakosságának csak egy kilenczedrésze tartozott az anglikán egyházhoz, hét kilenczedrésze pedig római katolikus volt, az angolországiénál is² nagyobb vagyonú, előbb négy, utóbb két érsek és tizennyolcz, később tiz püspök kormányzata alatt anglikán

¹ L. Cunningham, Disc. on Church Principles. — Köstlin, «Die schottische Kirche, ihr inneres Leben und ihr Verhältniss zum Staat.» — Kerkapoly, Prot. egyházalkotm. — May, Verfass. geschichte. — Grant, The story of the University of Edinburg.

² L. L. John Russel Essay on the Constit. of England 414. l.

egyház állott fenn ugyanazon jogokkal, ugyanoly szoros kapcsolatban az állammal, mint magában Angliában.

A szuverénítás ily korlátlan érvényesítését, mi által a lakosság egy kilenczedrésznyi kisebbségének vallása tételtt uralkodóvá a többi fölött, mi által az utóbbi az uralkodó kisebbség vallása javára megadóztatott, ennek egyháza, iskolái fentartására az egyházi tized útján köteleztetett, míg a többség papsága, hiveivel együtt, nyomorogni kényszerült, és minden politikai, sőt a polgári jogok egy részéből is kizáratott: nem birta tovább a hatalmas Anglia sem s 1869-ben parlamenti végzemény által (32 et 33. Viktória, 42. fej.) az ir egyház uniója az angollal, alkotmányos állam-egyházi jellege megszünttetett, vagyona a javadalmasok szerzett jogainak fentartásával a parlament alkotta bizottságra ruháztatott, hogy abból részben «az irlandi hitfelekezetek szükségletei az egyenlőség elvei szerint fedeztessenek,» részben pedig egyéb közhasznú célok mozdíttassanak elő.

Az anglikán egyház ennek következtében szabad vallásfelekezetté vált, mely azonban jogi személyiséget nyerhet királyi szabadalom által a vagyonszerzésre.¹

Sok száz éves, a maga nemében páratlan, Európa legszabadabb népe által gyakorolt igazságtalanságnak vetett véget Viktória királynénak e parlamenti végzeménye (32 et 33. Viktória, 42. fej.), kezdeményezve s keresztülvive ép ama férfiú által, ki politikai pályája kezdetén egy kereszt-vitéz lángoló hevével törekedett az ir államegyház fentartását az ir nép többsége érdekeül feltüntetni.²

E rendezés következtében mai nap Nagy-Britanniának

¹ L. Phillimore id. m. II. köt. 2209—2217. l.

² L. Gladstone id. m. II. köt. 14. l.

egyik részében, Angolországban a püspöki, Skócziában a presbyteri egyház az alkotmányos államegyház, ellenben Irlandban államegyház nem létezik.

A tartományi rendszer egy neme által a britt alattvalóknak legalább egy része, angolok és skótok között valamennyire helyreállott tehát vallási tekintetben a békeség a XVIII. század elején, mely azonban az anomáliák miatt, melyek árán kötteték, állandó nem lehetett, ehhez előbb Irlandban az államegyház megszüntetésének, Skóczia és Angliára vonatkozólag anglikánok és presbyteriek között nagyobb kölcsönösségnek, a többi felekezetekre nézve magasb politikai iránynak kellett bekövetkeznie.

A britt birodalom törvényhozása ama vallást, melyet főlényt gyakorló részében, Angliában államvallássá tesz, állandóan nem üldözhette Skócziában, viszont az itt uralkodó vallás híveit Angliában joghátrányokkal nem sújthatta, a katolikusok és unitáriusoktól pedig a közönséges emberi jogokat örökre meg nem tagadhatta.

Ugyanis az angol államvallás és államegyház nemcsak az anglikán hitnek és egyházszervezetnek, mint ilyennek kiváltságolását s a többi vallások gyakorlásának tisztán vallási téren való megszorítását, hanem az anglikán vallásnak úgy az állami, mint a magánjogok alapjává, föltételévé tételét jelenti.

A nem anglikánok vallásgyakorlatának alább vázolandó fölszabadítása a tisztán vallási tényekre s nem egyzersmind a polgári vonatkozásúakra terjedett ki, mert a keresztelek, házasságkötés, temetés, minthogy ezek egyzersmind polgári vonatkozásúak is voltak, a mint az előbbi fejezet kifejtette, csak később vétetett ki az államegyház fenhatósága alól.

Angliában az anglikán valláson kívül minden más

vallás nyilvános gyakorlata, minden papi cselekmény, melyet nem anglikán pap végez, el volt tiltva, mi által a presbyteri vallásgyakorlat is, bár hitczikkeire nézve az anglikánnal megegyezett, csak törvénysértés mellett volt lehetséges.¹

Ezen változtatott a presbyteriek és quakerekre nézve a III. Vilmos korabeli türelmi törvény, 1688-ból, büntetlennek nyilvánítva őket, ha egyházi gyülekezeteket tartának, az államegyházi istenszolgálatról elmaradnának, ha papjaik prédikálnának és a szentségeket kiszolgáltatták, föltétlenül mégis azt tűzve ki, hogy az államvallás 39. czikkelyét háromnak és egy félnek kivételével aláírják. Azonban már 1711-ben az egyház és iskola akkori szoros kapcsolatánál fogva, erős csorbulást szenvedett vallásgyakorlatuk az által, hogy a törvényhozás úgy a magán, mint a nyilvános iskolákban a tanítást kizárólag az anglikán vallásúaknak engedte meg. A quakerek különösen az által szenvedtek, hogy az anglikán papságnak fizetendő tizedtartozások az akkori törvények szerint a teljesítés megtagadása esetén, mire magokat hitelveik szerint kötelezettnek tartották, másképp nem voltak behajthatók, mint az adós személyes fogságba vetése útján.

Skócziában viszont az anglikánok vallásgyakorlata üldöztetett, s még egy 1695-ki skót törvény örökös fogsággal vagy száműzéssel fenyegette mindazon anglikánokat, kik vallásuk szertartása szerint végezik a keresztelest vagy a házasságkötést. Azonban már az 1711-diki parlamenti

¹ Nem az államegyházhoz tartozó, bár protestáns papnak el volt tiltva városokban, sőt azoktól öt mértföldnyi távolságon belül tartózkodni, világi vagy egyházi disszenternek tanítani, ötnél több személynek együtt istentiszteletet tartani, az utóbbi börtön vagy deportáció büntetésének terhe alatt.

végzemény enyhítette az anglikán egyház helyzetét Skóciában s 1792-ben vallásgyakorlatuk felszabadult a megszorító törvények alól, melyeknek oka nem egyedül a presbyteri egyház szűkkeblűségében rejtett — hiszen Anglia és Skócia uniója óta 1707-ben, a hatalom az anglikánok kezében volt — hanem a skót anglikánok rokonszenvezésében a Stuart házzal.

A míg azonban Angliában a legtöbb protestáns felekezet az anglikán államvallás mellett, Skóciában az anglikán felekezet a presbyteri államvallás mellett a XVIII. század kezdete óta türelemben részesült, addig a katolikusok és unitáriusok helyzete ugyanez időtájt rosszabbra fordult.

Az Erzsébet kora óta hozott törvényekhez, melyek a katolikusok vallásgyakorlatát, különösen a katolikus papok egyházi működését a felségárulással egy színvonalra helyezték, a katolikus papokat száműzték vagy örökös fogságra kárhoztatták, a világi tagokat szigorú büntetésekkel az államegyház istentiszteletében való részvételre kényszerítették, a XVIII. század elején ujak járultak; többi között 1000 forintnyi jutalmat biztosítottak minden följelentőnek, a ki egyházi cselekményt végző katolikus papot tud fölfedezni, s szigorúan megtiltották katolikus szülőknek gyermekeiket külföldre küldeni, hogy ott vallásukban neveltessenek; hasonló elbánás alá estek az unitáriusok, kikre nézve, mint Szent Háromság-tagadókra, külön büntetések állottak fenn.

A vallás e mindenben uralkodó felsőségét azonban a lelkiismeret és egyházi élet szoros keretén kívül az állam és társadalomban is érezteti.

Az európai szárazföldön az osztályok és rendek ellentétén alapuló jogegyenlőtlenség Angliában valláskülönbséghez fűződött.

Erzsébet kora óta a jelen század harmadik tizedéig, az állampolgári jogegyenlőség az angol alattvalótól az államvalláson kívül állása miatt tagadtatott meg.

Az államvallástól eltérő protestánsok (dissenterek) jogegyenlősége csak politikai tekintetben szenvedett csorbát, a katolikusok és unitáriusoké magán jogok tekintetében is.

Két törvény gyakorolt a dissenterek politikai jogaira is ily korlátozó hatást, az egyik a testületekről 1661-ből (Corporation act), esküt kívánva a városi s egyéb testületi tisztviselőktől arra nézve, hogy törvénytelen dolog a király ellen fegyvert fogni, hogy a kötelezettségekről, melyeket a presbyteriek ünnepélyes szövetségökben (Covenant) vállaltak, le fognak mondani, hogy az úrvacsorát az államegyház szertartásai szerint vették, a másik 1673-ból a hitvallásról (Test act), a mely minden köztisztviség vagy hivatal viselését attól teszi függővé, hogy az illető az urvacsorát az anglikán egyház szertartása szerint veszi s elveti a kenyér és bor átváltozásáról szóló dogmát.

E törvények következtében nemcsak a közhivatalokból, katonatiszti ügy, mint közlegényi szolgálatból, hanem a képviselői tisztségből, az ügyvédi, orvosi foglalkozásból, az egyetemek látogatásából, egyetemi fokok elnyeréséből, minden — testületi jogokkal felruházott — társaságnál való alkalmaztatásból, sőt az egyszerű iskolamesterségből még a protestáns dissenterek is kizárattak. — Azonban e törvények gyakorlati hatása enyhült annak folytán, hogy azok a dissenterekre nézve gyakran, később évről-évre felfüggesztettek vagy alig alkalmaztattak; de e felfüggesztés vagy enyhe alkalmazás az egyes időszakok uralkodó irányától vagy a testületek tetszésétől függött.

Hosszas küzdelem után, melyben a dissenterek egyes

apróbb engedményeket birtak a törvényhozástól kieszközölni, végleg 1828-ban töröltettek el a testületi és hitvallási törvények (Test and Corporation act), csak is némely megszorítások maradtak fenn rájuk nézve.¹

Az egyetemek ez időtájt tisztán egyházi intézménynek tekintetvén, a disszenterek politikai egyenjogusítása nem nyitotta meg előttök az egyetemek teremt, annál kevésbbé nyerhettek tudori fokot azokon; csak 1855-ben vált lehetségessé, hogy disszenterek Oxfordban, Cambridgeben hallgatókúl fölvétessenek s ott tudori fokot nyerjenek.

A katolikusok és unitariusok, politikai jogaik megszorításán kívül, mely a rájuk vonatkozó törvények föllüggesztése vagy szelidebb alkalmazása által sem enyhítetett, emberi jogaik tekintetében is a legnagyobb megszorításnak voltak alávetve. Így, hogy csak a legkirivóbbakat említsem, nem szerezhettek vétel vagy öröklés útján ingatlanokat, hagyomány vagy ajándékozás útján egyáltalán nem szerezhettek: különös, a közönségesnél súlyosb adóval terheltettek; nem volt perlekedési joguk, lakhelyöktől öt mértföldön túl engedély nélkül nem utazhattak, Londonhoz tíz mértföldnyi távolságon belül nem közeledhettek, katolikus szülők vagyona, ha gyermekök anglikánná lesz, rögtön átszáll az áttértre; az esküdtszék intézményének jótéteményéből ki voltak zárva, ha bizonyos törvénysértésekről vádoltattak.

A katolikus vallás csak titokban lappanghatott, — daczára annak, hogy Irlandban a túlnyomó többséget

¹ Így ha disszenter városi tisztségre választatik, ígéretet kell tennie, hogy semmit, a mi az államegyház kárára szolgálhatna, nem kezd, s meg van neki tiltva hivatalos egyenruhájában felekezete istentiszteletén megjelenni.

képezte. Irland és Nagy-Britannia többi részei között e megszorításokra nézve ugyan itt bővebben nem elemezhető különbség állott fenn, de egészben véve oly fokú volt elnyomatásuk, «a milyennek, mint Hallam mondja (Constitution. III. köt. 400. l.), alig van párja Európa történetében. ha csak nem a protestantismusé Franciaországban, a nantesi edictum után, a hol azonban az a nép gyenge kisebbségét alkotá A katolikusok kardra hányása vagy kiűzése, mint a móroké Spanyolországból, csak kevésbé lett volna igazsággal és emberséggel inkább ellenkező s mindenesetre eszélyesebb.»

1778-ban szüntette meg a törvényhozás a katolikusokra nehezedő büntetések és jogi korlátok egy részét, de csak Angliára nézve, s lett okozója a puritánok dülásainak Skócziában a katolikusok ellen, s a Lord-Gordon-féle anglikán jellegű lázadásnak Angliában maga az angol parlament ellen, mely akkor megfélemlítve csak 1791-ben folytatta a katolikusok emberjogait helyreállító működését, sőt azt 1793-ban Irlandra is kiterjesztette, a hol helyzetök ez idő óta kedvezőbb lett, mint Angliában és Skócziában.

A katolikusok jogait visszaállító törvényhozási rendszabályok azonban érintetlenül hagyták a politikai jogaikra vonatkozó megszorításokat.

A katolikusok ki voltak zárva az országos, úgy mint a helyi választásoknál a szavazati jogból, a főrendi és képviselőházból, a helyhatósági gyűlésekből s minden rendű polgári ügy, mint katonai tisztségből és hivatalból, sőt az egyszerű honvédelmi szolgálatból is.

E megszorításokon az első rés 1793-ban Irlandban üttetett, megadatván nekik a szavazati jog, a képesség

alsóbb polgári és katonai hivatalok viselésére s a magasabb ügyvédi fokozat elnyerésére.

Angliában a katolikusok hasonló egyenjogusítására irányuló törekvések még soká sikertelenek maradtak, s csak 1829-ben, midőn Irlandban a katolikusok között az izgalom mind inkább növekedett, lőn a katolikusok fölmentése az őket politikailag megszorító törvények alól parlamenti végzeménynyé (Catholic relief act), a nélkül, hogy ez által abszolút egyenjogusítás létesült volna, Anglia minden téren óvakodván bonyolult életviszonyait elvont elvek keretébe szorítani.

Eltekintve a királytól, kinek anglikán vallásúnak kell lennie, az államegyház püspökeinek főrendiházi tagságától, az államnak az anglikán vallással való szoros kapcsolatótól s a házassági jog rendezésétől, a katolikusok p. o. maig ki vannak zárva a regensségből, a lordkanczellári s a pecsétőri tisztből, s ha a korona tanácsában vannak, az államegyházi kinevezésekre nem tehetnek javaslatot s vallásuk s egyházuk tekintetében különös, részben megszorító, tényleg azonban nem alkalmazott közigazgatási rendszernek vannak alávetve, sőt 1871-ben ama büntetések is meg lőnek szüntetve, melyek katolikusokra oly helyekről vett érseki, püspöki, préposti czímek viselése miatt szabattak, a melyek Anglia területén fekszenek.

A katolikusok felszabadítását egy évvel megelőzőleg töröltettek el végleg az államegyházon kívül álló protestánsokat sújtó korlátok mi által az unitáriusok előtt is szélesebb politikai jogkör nyílt meg.

Miután azonban a disszenterekre vonatkozó törvények eltörlésénél 1828-ban azok esküje akkép fogalmaztatott, hogy nekik igaz keresztény hitőkre kellett a parlamentben fogadásukat megtenni, a zsidók helyzete politikai jogok

tekintetében még rosszabbra fordúlt. Az első lökést a zsidók politikai jogainak kivívására báró Rothschildnak London egyik kerülete képviselőjévé választása adta, ki a képviselői eskü letételekor abból az «igaz keresztény hitére» szavakat elhagyván, székét ugyan el nem foglalhatta, de e miatt különböző jogorvoslatokhoz folyamodott s a közvéleményt erősen fölizgatta, úgy, hogy végül a szuverén hatalomnak egyenesen vagy közvetve döntenie kellett, vajjon magát kizárólag keresztény vagy keresztény alapon általános emberi jellegűnek tekinti-e?

A zsidók parlamenti tagsági joga végre 1858-ban sajátságos módon oldatott meg. A lordok nem voltak rábirhatók, hogy a zsidók bebecsátását a főrendi házba megengedjék, másrészt azonban tekintettel az alsóház önálló jellegére, a zsidók abban való működésének végleg útját állni s a választók szabadságát, hogy bizalmukkal zsidót ajándékozzanak meg, csorbítani, részint nem akarták, részint ildomosnak nem tartották, így a kiegyezés egy neme létesült egy 1858-diki parlamenti végzeményben (21. et 22. Viktória, 89. fej.), melynélfogva mindegyik ház tetszésétől függ a parlamenti tagok esküjéből az «igaz keresztény hitére»-féle záradékot zsidóknak el- vagy elnem engedni, s így a zsidók bár nem egyenes törvény, hanem az alsóház szabálya következtében bejutottak abba. — 1867-től fogva azonban e jogot törvénynél fogva élvezik, és az ekkori törvény óta nincs többé jogi akadály, hogy a lordok házába is bejussanak, mivel e parlamenti végzemény a parlamenti tagok esküjét a parlament mindkét házára egyenlően rendezte s különös felekezeti jelleg nélkül Istenre való általános hivatkozásból álló záradékkal látta el.

A föltétlen vallásgyakorlási szabadságot azonban, melynélfogva az ember szuverén ura a végokok és célok

tekintetében való fölfogásának és érületének, melyhez az állami intézményeknek is alkalmazkodniok kell, nem szentesítette ez által Anglia s az Istenségben való hitet fontos politikai és magánjogok érvényesíthetése föltételének tekinti. Így bár azoknak, kik vallásos meggyőződésöknél fogva az esküvést bűnnek tartják, megengedte, hogy azt fogadással helyettesítsék, de az Istenségben való hiten alapuló esküt s az azt épen a hit miatt helyettesítő fogadást számos közintézményében fentartja; ezt teszi még a nemzeti szuverénitás egyik nyilatkozási módja, a képviselőválasztás, valamint az erkölcsiség főborgonya, a lelkiismeret ellenében is, s p. o. a törvényesen képviselővé választott Bradlaugh, atheista gondolkozása miatt, esküre nem bocsátva, helyét a parlamentben soká el nem foglalhatta.¹ Az egyéni szabadság itt is, mint sok más téren Angliában, nem mint az egyén szuverénitása, hanem, mint egy közös eszmekörön belüli érvényesülés jelentkezik.

14. §.

Az alapjogok felfüggesztése.

Mínthogy az angol alapjogokat a nemzet százados küzdelmek folytán szerezte meg s különböző korbeli törvényeiben fejtette ki, mínthogy azok sok részben szokásjogon, a nemzet élénk szabadságérzetén alapúlnak, megváltoztatásuk, időleges felfüggesztések is a nemzet életének rendes folyama szerint történik.

A mely módon hozza és változtatja a legjelentektelenebb ügyekre nézve törvényeit, azon módon rendelke-

¹ L. alább a 15. §-t.

zik az angol nemzet az alapjogok fölött is: nem veszi körül különös külső szentséggel, s talán minden jogot egyformán szentnek tart. Nem tulajdonít nekik elévülhetetlenséget, nem örökkévalóságot, nem szakadatlanságot; a politikai élet változó követelményeihez idomítja, azok szerint függeszti fel s állítja vissza.

A rendes törvényhozó hatalom a törvényhozás rendes útján függeszti fel, illetve ad fölmentést, ha a kormánynak az alapjogokkal ellenkező eljárását igazoltnak találja.

A belga alkotmány merevsége helyett, melynél fogva semmiféle hatalom sem függesztheti fel az alkotmány egyetlen pontját is az alkotmányváltoztatás ünnepélyes s hosszadalmas formái nélkül, az angol, alkotmánya bármely részét, így az egyéni alapjogokat is parlamentje közönséges bölcseségére bizza.

Az alapjogok fölfüggesztésének szabályos módja a Habeas Corpus fölfüggesztése.

E törvény fölfüggesztése által rendszerint arra jogosítja a parlament a kormányt, hogy meghatározott bűntettek miatt elfogatásokat tehessen, a nélkül, hogy az elfogott, előzetes letartóztatása bírói felülbírálatát, kezesség nélkül szabadon bocsáttatását, ügyének végelbírálását vagy ha ez törvényszabta időben meg nem történhetnék, szabadon bocsátását kívánhatná.¹

A Habeas Corpus törvény a legtöbb esetben az állam ellen irányuló felségárulási mozzalmak miatt függesztetett fel s az elfogatási jog felségárulási tények miatt adatott.

¹ The effect of a suspension is to prevent «persons who are committed upon certain charges from being haled, tried, or discharged» during the time of the suspension. Így szól klasszikus szabotossággal Blackstone id. m. Kerr-féle kiad. I. köt. 107. l. jegyz.

Hatálya abból áll, hogy a kormány az illető bűntény miatt elfogottat a törvény felfüggesztésének idejére fogva tarthatja, a nélkül, hogy az illető ez idő alatt akár előzetes letartóztatásának birói felülvizsgálatát, akár kezesség mellett szabadlábra helyezését, akár esküdtszék elé állítását kívánhatná. Minthogy felségárulás miatt elfogatás esetében a Habeas Corpus parancs s az előzetes letartóztatás birói fölbírálata, valamint kezesség mellett való szabadlábra helyezés a törvény szerint nem követelhető, a törvény fölfüggesztésének hatálya a felségárulási esetekre abból áll, hogy a kormány az elfogottat a felfüggesztés tartama alatt fogva tarthatja, és sem esküdtszék elé állítani, sem bizonyos idő múlva szabadon bocsátani nem tartozik.

Ha tehát a törvény több éven át fel lenne függesztve, az elfogottak évekig várhatják ügyök elbírálását.

Nem hiába hasonlítatik ezek szerint a Habeas Corpus-törvény fölfüggesztése a diktatori hatalom föllállításához a római alkotmányban. Mert bár elvül szolgál, hogy az elfogatásoknak ilyenkor sem szabad alapos gyanú, okadatolt elfogatási parancsok nélkül történni, s ezeknek a törvény kívánalmaival egyezőeknek kell lenniök, továbbá, hogy azok, kik a Habeas Corpus fölfüggesztése alatt minden igaz ok nélkül elfogatásokat tesznek, a törvény visszaállítása után feleletre vonhatók, végül, hogy a Habeas Corpus-törvény csak bizonyos bűntényekre nézve veszti időleges erejét, a többiekre nézve fennáll; mégis minthogy minden fölfüggesztés után eddigelé mindig külön fölmentő törvények (Act of Indemnity) alkottattak, melyek ama hatósági egyéneket, a kik a törvény fölfüggesztése alatt a közjó okából valamely alattvaló jogát elfogatásakor megsértették, hason természetű sértések miatt a felelősség alól fölmentik: el lehet mondani, hogy az angol kormányok

a diktátori hataloméhoz hasonló szabad kezet gyakoroltak a Habeas Corpus fölfüggesztése alatt.¹

Az angol közjogi írók az ily fölmentő törvényeket (Act of Indemnity) a Habeas Corpus természetes kiegészítő részének tekintik.²

Valamint a fölmentő törvények, úgy a Habeas Corpus fölfüggesztése is esetről-esetre határozván meg mily hatalom adassék a kormánynak, illetőleg mily mértékben mentessék föl utólag a felelősség alól, világos, hogy az alapjogok szokásos fölfüggesztésének fentebb jelzett rendszerinti mérvén túl is fordulnak elő e jogoknak megszorításai. Angliának 1794-től 1801-ig terjedő korszaka, mely alatt a Habeas Corpus törvény állandóan fel volt függesztve, e részben különösen nevezetes.

Az alapjogok fölfüggesztése a most folyó időkben érte el tetőpontját, bár az egyesült királyságoknak csak egyik részében, Irlandban. Az irlandi kormány korlátlan jogot nyert elfogatások tekintetében (44. Viktória. 4. fej.), később felhatalmaztatott (45. és 46. Viktória.

¹ «Nem lehet tagadni, mondja Dicey (Introd. lect. in to the law of the Constit. 248. l.), hogy a Habeas Corpus-törvény fölfüggesztése, melyre, mindenki tudja, indemnity fog következni, valóságban az egyéni szabadságnak sokkal nagyobb korlátozása, mint a minőnek jogilag látszik, hogy t. i. az alattvalóknak az a joga függesztetik fel általa, melynél fogva a végtárgyalásnak elfogatásuk után gyorsan meg kell történnie. A fölfüggesztési törvény az indemnityvel kapcsolatban, a kormányt valóságos önkényes hatalommal ruházza föl.» «De még tovább menve azt mondhatni, hogy a Habeas Corpus-törvény fölfüggesztésének be nem vallott célja a kormánynak módot adni oly cselekvények elkövetésére, melyek bár célszerűek, de nem törvényesek.» (U. o. 247. l.)

² L. Cox id. m. 398. l. May. Englisch. Verf. gesch. II. 222. l. Blackstone I. köt. 107. l. — Dicey id. m. 245—250. l.

25. fej.) az esküdtszéki eljárás fölfüggesztésére, hirdalok lefoglalására, népgyűlések betiltására, szóval az alapjogoknak Angliában addig ismeretlen megszorítására is.

A legújabb törvények (1887.) még tovább mentek e megszorításokban.

Végleg el nem döntött az angol alkotmányban a hadi törvényszékeknek polgári állásu egyének fölött való ítélkezése; sokak szerint még belháború esetében is az elfogott lázadók fölött a polgári bíróság ítél. «Lázadáskor, küzdelem közben megölethetnek a lázadók, ép úgy, mint háborúban az ellenség, s lelőhetők a hadi foglyok, hogy szökésök megakadályoztassék, de katonai törvényszék által a hadsereg kötelékén kívül állókon végrehajtott ítélet törvénytelen, jogi értelemben gyilkosság,» mondja Dicey. (Id. m. 294—301. l.). E nézet főerőssége az I. Károly király harmadik uralkodási évéből való parlamenti végzés 1. fej., valamint több bírói döntvény. Ellenben más vélemények szerint a hadi törvényszékek ítélkezése a katonai köteléken kívül állókra nézve csak béke idején alkotmányellenes, belzavarok vagy épen háború esetében nem, — quod enim necessitas cogit, defendit. Annyi bizonyos, hogy Irlandban hadi törvényszéki eljárás nem katonák ellen is alkalmaztatott, sőt némely parlamenti végzések (1803., 1833-ból) egyenesen a korona prerogatívájának mondják az ily eljárás elrendelését, és hogy a legutolsó esetben (Rex versus Eyre) 1868-ban maga Cockburn főbíró az esküdtszék ítéletétől tette függővé, vajjon a jamaikai hadi törvényszékek mészárlásai nem voltak-e jóhiszemben, mint az igazságosság-követelte rendszabályok, az illetők részéről végrehajtva.¹

¹ L. Mc Carthy, Hist. of. our own Times. 49. fej. — Forsyth, Cases on constit. Law. 188—216. l.

15. §.

A szuverénitás főszerveiről általában.

Nincs állam, melyben a szuverénitás főszerveinek plasztikus föltüntetése oly nagy óvatosságot igényelne, mint Angliában.

Angliában ugyanis az alkotmány nem egy törvénynek vagy egyes főtörvényeknek egyenes teremtménye, hanem az összes, évszázadokon keresztül alkotott parlamenti végzemények, a százados nemzeti közszokás visszfénye, melynek helyes visszatükröztetése azért nehéz, mert az egyes főszervek működése, melyekből az alkotmány áll, inkább mint időleges irány, sem mint élesen megvont hatalmi kör jelentkezik. A századok folyamán át létrejött törvények rétegei elfödik gyakran az intézmények végső okát s viszont új intézmények formailag nem is jelentkeznek, p. o. a minisztérium, holott valóságban az alkotmány életműködésének sarkkövei; mások ismét, bár teljes plaszticitásban állanak előttünk, egyelőre holt vázak, melyeket azonban lehetőleg kimélnek, hogy esetleg újra életre ébreszszék vagy legalább új alkotásoknál, adandó alkalmal anyagúl felhasználják.

Az angolok általában kerülík az elvi eldöntéseket, s ellentétben a francziákkal, kik előbb elveket fogadnak el s későbbre hagyják azok részletezését, még a részletezés alkalmával is vonakodnak az elvet magában, a részletektől külön oda állítani, nehogy magokat egy meg nem fontolt részletre nézve már előre megkössék.

Másik angol sajátság, hogy az angol az emberi viszonyokat nem tekinti emberi mesterkedésen nyugvóknak, sőt inkább azok elemeinek öntudatlan, természetszerű súlya iránt

van első sorban bizalommal s az alkotmány egyes főszerveinek oly működésén sem akad meg, mely logikailag helytelen, mely az alkotmány szerveinek egymásra gyakorolt természetes nyomásából s nem formailag körvonalozott hatalom köréből indokolható, ha különben ily működés az összeség javára szolgál. Ebből folyólag az egyes főszerveket oly funkciók végzésével látjuk elfoglalva, melyek tulajdonképi feladatukhoz nem illenek, mi által a szuverénítás mikép való elosztása a főszervek között formailag bizonytalanná, ingataggá válik.

Innét a nagy eltérések a szuverenitás főszerveinek száma, azok egyenkint vett súlyának, működési körének, egymáshoz való viszonyának meghatározásában. Mivel a a törvény szerint a király az egyház feje, világi dolgokban törvényhozó, kinek a parlament csak tanácsot ad és akaratahoz hozzá járúl, mivel a közönséges jog szerint béke és háború ura, s mint ilyen a parlament nélkül is nemzetközi szerződéseket köt, mivel az igazságszolgáltatás kútfeje, a haderő főparancsnoka, a kitüntetések és kegyelem forrása, a nélkül, hogy hatalma részletesebben körülírva, meghatározva lenne: a merev, jogászi fölfogás az angol államot az 1688-ki forradalom előtti időknek formailag kevésbé változott jogállapotából kiindulva, még mindig kiválókép a királyban s a király által élőknek bírja csak képzelni.

Az evolúciónak a közületi jelenségekre való alkalmazásával, közel fekvő az angol államot, a jogászi fölfogáshoz némileg hasonlóan, a királyból szétágazó szervezetkép magyarázni, mint ezt Hearn teszi. — Locke, Blackstone, Voltaire, Montesquieu, de Lolme, Paley két vagy három főszervet látnak, a törvényhozót és végrehajtót s a bíróságot, vagy a parlamentet és királyt, melye-

ket három szocialis tényező, a király, a főrend és a nép tartanak hatalmokban és kölcsönös korlátozásuk által biztosítják a nemzet szabadságát.

Lord Russel, Lord Brougham a szervek különböző szocialis elemeire fektetve a súlyt, s kiemelve, hogy az egyes főszervek sajátképen való funkciójuk mellett részben a többiekét is gyakorolják, elmosódottabbá teszik azok körvonalait.

Az állami élet élő, mozgó elemeinek tekintetbevételével az államhatalmak igen sokféle felfogása kerül felszínre, melyeknek közös vonása, hogy a király helyét, melyet neki a jogászi felfogás ad, a parlament foglalja el, mint az a szerv, melyhez, noha jogilag csak tanácsadó, az állam cselekvő élete főleg kötve van s a mely mellett minden más állami főszerv funkciója elhomályosul.

A parlamentnek, mint az állami élet legfőbb szervének odaállítása önként vezet a parlament forrására, a választókra, a nemzetre.

A felfogásoknak, melyek ezen politikai szempontból indulnak ki, sokféle változata van; van a melyik a súlypontot a parlamentre, van a melyik a parlament forrására, a választókra helyezi; a parlamentet illetőleg ismét az alsó- és felsőház egyenjogúsága vagy az alsóháznak minden téren vagy csak az adózás és kormányalakítás terén való fölénye a vezérgondolat.

A mint azonban a jogászi elméletnek a király mellett a parlamenttel, titkos tanácsccsal s a bíróságokkal, azonképp kell számolnia a politikai felfogásnak a parlament mellett a királylyal és minisztériumával. Ugyanis már Earl Grey (On Parliamentary Government), Austin (Plea for the Constitution) kiemelték egy szerv önállóságát, melyre a tan előbb kevés súlyt fektetett, a minisztériumét, míg

azután Bagehot (The English Constitution), Hearn (The government of England), Gladstone (Our kinsmen beyond the sea) a miniszteriumot, a kabinetet, mint a király és parlament mellett a szuverénitás harmadik főszervét állíták oda, kimutatva annak lényeges voltát a szuverénitás érvényesítésében úgy a király, mint a parlament mellett.

A király, a felső- és alsóház, a kabinet, ezek Uj-Anglia alkotmányában a lényeges államhatalmak, melyek viszonya, küzdelme alkotja, a szuverénitás miképen való érvényesülését tekintve, az alkotmányt, míg az alattvalók szabadságai, alapjogai az államhatalommal szemben az alkotmány tartalmát, eredményét fejezik ki.

A liberális és konzervatív pártok elvileg nem különböznek abban, hogy mind ez államhatalmak erejét, tekintélyét végelemzésben a választó közönségre viszik vissza, a mi őket elválasztja, a mérték, az arány kérdése, melyben a társadalmi elemeknek egymás irányában s a koronával szemben súlyt kell adni és e részben az a régi felfogás, hogy az angol alkotmány a király, a nemesség és a nép egymást ellensúlyozó hatalmán (theory of checks and balances) nyugszik, még mindig szerepet visz.

Megegyeznek abban is, hogy a szervezett államhatalmak között az elsőség a parlamentet illeti, mert a kabinet csak a parlament kifolyása, a király pedig a maga akaratát a parlament és kabinet ellenére nem érvényesítheti s örökösödési joga a parlament magasabb hatalma részéről való szabályozást tűrni kénytelen.

De különválnak a vélemények a funkció minőségére, a hatalom súlyára nézve, melyet a király a parlament és kabinet mellett kifejthet; a konzervatívok a királynak rendszerint nagyobb s valóságos hatalmat tulajdonítanak, míg a liberális párt a királyt inkább befolyással, mint

Hearn

döntő hatalommal bírónak képzei, csakhogy e nézetárnyalatok inkább elméletiek s a tényleges életben a két párt kevéssé tér el egymástól.¹

A parlament uralkodó állását senki jobban nem hangsúlyozta, mint a különben illető művében konzervatív irányú Austin², kinek merész s élesen kidolgozott, alapjában egyébiránt a közvélemény nagy részével találkozó elmélete szerint a király csak mint a parlament egyik, és pedig első tagja, részes a szuverén hatalomban, mert a király ép úgy, mint a felső- és alsóház, a szuverén parlament átruházása útján kapja a maga részét a szuverén hatalomban, s ugyancsak a parlament átruházásánál fogva feje a végrehajtó hatalomnak.

A parlament, illetve az alsóház fölényéből indul ki Gladstone³ is, de a kabinetet a király és parlament két háza mellett negyedik államhatalomnak nyilvánítja, jöllehet az szerinte tulajdonkép elősdi természetű, mert csak a király hatalmánál fogva s csak mint a parlamentnek is tagja végezheti funkczióját.

Bagehot bankáros s a kormányzásnak állandó, de rejtettebb rugóit a hétköznapiak miatt elfeledő okoskodásában, melynek főértéke nem Angliát, hanem Amerikát illető részében van, csak két hatalmat ismer: a parlamentet és ennek bizottságát, a kabinetet. A király csak az engedelmesség érzületének fölkeltésére szükséges dísze, nem pedig működő szerve az államnak; de a parlament és kabinet úgy összefügg, egyik a másikra oly befolyást

¹ L. a Quarterly Reviewnek Gladstone részéről megbélyezett értekezését: *The Crown and the Constitution*, különösen 323—327. l. 1878. április havi füzet.

² *A Plea for the constitution*, 1859.

³ *Questions Constit.* Traduit p. A. Gigot. 1880. 250—306. l.

gyakorol, hogy a törvényhozás és végrehajtás különvált-ságáról Angliában szó se lehet.

A mint Bagehot, kitől az érdemet, hogy Uj-Anglia alkotmányát először vette komoly bírálat alá, elvitatni nem akarjuk, a királylyal nem bir mást csinálni, mint-hogy diszitménynyé teszi, úgy Gladstone a kabinetet, jóllehet jelentőségét egész teljében kidomborítja, elősdi természetűnek, király és parlament közti kapocsnak nevezve, minden önálló, külön funkció hijával levőnek állítja oda.

Akár Austinnal abból induljunk ki, hogy az angol szuverénitásnak egyetlen főszerve van, a parlament, mely a királyból, a fő- és közrendekből áll, s mely ép úgy törvényhozó, mint kormányzó, csak hogy a királyt illeti inkább a kormányzás, a parlament másik két tagját a törvényhozás; akár tekintessék Hearn-nel a király a szuverénitás forrásának, a ki azonban működéséhez a parlamentre és minisztériumra szorúl, akár lássunk Bagehottal egyedül a parlamentben és a minisztériumban reális állami főszerveket, melyek mellett a király, mint oly személyiség, ki érdekes cselekvényeket végez s ez által a nép képzeletére s engedelmességére hatva, a szuverénitásnak csak dekoratív szerve: mind ezek a magyarázatok megegyeznek abban, hogy a király és parlament mellett a minisztérium (kabinet) a szuverénitás lényeges szerve. Ellenben a birói szervezetet, mint a mely Lord Russel szerint úgy sem tesz mást, mint általános szabályokat alkalmaz egyes esetekre, épen mert teljes függetlenségének szükségességében a legkülönbözőbb fölfogású gondolkozók megegyeznek, teljesen kihagyják a magas politika pozitív tényezői, a szuverénitás főszervei közül ép úgy, mint az önkormányzatot, nem mintha alkotmányi nagy jelentőségeket nem méltá-

nyolnák, hanem, mert azt ép abban találják, hogy kívül álljanak a küzdelmen, melyet a szuverénítás mily irányban való érvényesítéseért annak főszervei: a király, a parlament s a kabinet folytatnak.¹

Az angol állam e főszerveinek azonban nincs oly szorosan körülhatárolt s egyszerű működési körük, mint az írott alkotmányok államhatalmainak. A király azonkívül, hogy az egyház feje, az állami cselekvőség minden ágazatának is nélkülözhetetlen, bár, a legfontosabb kérdéseken kívül, csak formai organuma. A parlament nemcsak szabályalkotó, hanem birói testület, és pedig nemcsak politikai ügyekben, hanem, mint a közönséges jog legfőbb törvényszéke és mint különös törvényszék kiváltságai megsértése esetében is; mihez járúl nagy befolyása a külügyekre s a belügyek kormányzatára a budgetjog, a megyék s községek tekintetében pedig az azokra vonatkozó helyi törvényhozás útján. A minisztérium meg éppen minden szuverén akaratnyilvánulás tényleges közege, az alkotmányos élet nagy váltóháza (clearing house), mint Gladstone nevezte.

E főszervek Angliában teljtartalmúlag, s működésök idejében, a kormányzottaktól való teljes jogi függetlenséggel bírják a szuverénitást; béke, háború, törvény akaratukkal lesznek, változnak, s korlátozásuk a közönséges jog és a közvélemény általnoha igen jelentékeny s nyomatékos, de mégis csak erkölcsi.

¹ Már De Lolme mondotta (The Const. of Engl. Chapt. 12): We are now to treat of an article, which, though *it does not in England make part of the powers*, which are properly constitutional, that is of the reciprocal rights by means of which the powers that concur to form the government, constantly balance each other, yet essentially interests the security of individuals and in the issue the constitution itself: I mean to speak of criminal justice.

Mint Magyarország állami főszervei, a mennyiben a szövetséges viszonytól Ausztriához eltekintünk, Angliáéi sincsenek külsőleg megkötve, s egyenlő hatalommal hozzák úgy az egyszerű, a mindennapi élet kis dolgait szabályozó törvényeket, mint azokat, melyeken az angol birodalom és szabadság nagy épülete nyugszik. A szuverén hatalom alkotmányozó és törvények útján szabályozó mozzanatai ismeretlenek előttök; az államiság egész osztatlanságában él e szervekben, és általok, kiterjedve mind arra, a mi emberi akaratnak alávetve lehet, égi és földi dolgokra egyaránt.

Az angol nemzet élete nem olvad ugyan föl benők, de nincs annak olyan része, melyet e szervek akarata védőleg át ne karolna vagy egyenesen ne irányozna. Az angol államnak nincs ugyan aprólékos policziája, de van annál erősebb repressiv rendszere, nincsenek védvámjai, de hódításai, gyarmatainak védelme által sokkal inkább szolgálja a közgazdaságot, mint más kisebb szabású állam, aprólékos rendszabályaival; a közművelődés ügyére eddigelé látszólag sokkal kevésbé folyt be, mint a kontinentális államok, ámbár ez a látszat is megszűnt az újabb közoktatási rendszabályok által, de nem gyakorolt-e ezért a közművelődésre a régi alapítványok, az államegyház fenntartása, kolonialis rendszere által, épen az egész világot felkaroló módon, irányadó befolyást?

Angliában első látszatra minden máskép van, mint a világ egyéb részében, de azért ugyanaz az emberi lény van előttünk, ha életjelenségeinek magvát kutatjuk.

Igy az állam főszerveinek ez a teljhatalma is, melynél fogva nem mint a szuverén társadalomnak különös meghatalmazással bíró ügyvivői működnek, hanem, mint a teljes szuverénítás letéteményesei, bár nagy különbséget képez az ujkori alkotmányok legtöbbjéhez viszonyítva,

csakis azon alapúl, hogy az angol állam az idők minden-kori eszméit fel tudta magába venni a nélkül, hogy régi alkatát teljesen szét kellett volna rombolnia, míg a kon-tinentális államokban a társadalom széttörte, megsemmi-sította a régi államot, s már ennélfogva is az újat csak mint megbizottját tekinthette, vagy akarta tekinteni.

Anglia régi alkotmánya, a mint az a normann uralom alatt, határozott formát nyert, nagyon is a király fölényén alapult, s épen ennek túlfeszítettsége, a társada-lom minden rendére való egyenlő nehézkedése szülte az egész társadalom, nemesek és polgárok szövetségét, hogy vele szemben szabadságát fentartsa, a szuverén hatalomban részt nyerjen. Másfelől azonban maga a királyi hatalom nagy erejénél fogva nem engedi, hogy a társadalom egymást lenyü-göző rendek szövédékévé váljon, nem engedi, hogy vala-mely társadalmi rend, mint ilyen, közhatalmi jogokat gya-koroljon, hanem azokat bárkinek a királytól, mint minden jog és hatalom forrásából kell levezetni (a III. Eduárd korabeli jogelv szerint : *Tout fuit in luy et vient de lui al commencement*), egyszersmind reá kényszerítve e társadal-mat, hogy az állam érdekében ne csak pénz- és véráldo-zatokat hozzon, hanem személyes szolgálatok által segítse a törvényhozást, a közigazgatást és igazságszolgáltatást a királynak gyakorolni.

Ilyképen a társadalom részvéte az állam szuverén hatalmában, különösen mióta a királyság hatalma a nagy forradalom által szabatos meghatározást nyert s nem mint teljesen a társadalom fölött álló tulajdonképeni állam, hanem csak mint az állam főszerveinek legfontosabbika jut a közjogban érvényre:¹ nem tekintetik az államhata-

¹ «A mit a forradalom nekünk hozott ez volt : megtörte a varázsigét, mely a nemzetet megbűvölve tartotta ; gyökerestül szag-

lomra ellenséges erőnek, hanem az állam ép úgy áll a királyból, mint a társadalom által választott alsóházból és főrendekből, a megyékben és városokban részint a király által kinevezett, részint a kormányzottak által választott, tisztviselőkől és törvényes minősítettségök alapján szolgáló esküdtekből.

Az angol észjárás ilyen módon megszokta, hogy a királyban, képviselőiben és főrendeiben, tisztviselői és esküdteiben az egész államot lássa, melynek alapirányára ugyan befoly részben a választások által, részben gyűlései, kérvényei, manifesztációi útján, sőt ha az állam a maga hatalmát mérséklet nélkül, önzőleg használná, elvileg az ellenállás jogát is fentartja, de képtelenségnek tekinti, hogy a társadalom a maga természetes formájában népgyűlések, népszavazatok által a szuverénitás végső elveire, a szuverénitás főszerveinek alakítási módjaira nézve végleg határozzon.

A nemzet társadalmi állapotában, mint földbirtokosok, bérlok, kereskedők, iparosok, munkások, papok és írók összesége, a sajtó, a népgyűlések, a demonstrációk, a kérvények, szóval az által az alaktalan nagyhatalom által, melyet közvéleménynek nevezünk, döntő befolyást gyakorol ugyan politikai állapotára, azaz szuverénitása főszerveire, a királyra és kormányára, főrendeire és képviselőire; sőt e befolyás egy európai nemzetnél sem volt oly állandó, megszokás nélküli, mint az angoloknál, csakhogy e befolyás tényleges, a közvélemény természetes súlyán alapszik, s az állami főszervek függése a társadalomtól, p. o. a királyé, hogy a kormányzati ellentét miatt felosztatott parlament helyére választott új parlament irányát emelje

gatta ki a sérthetetlen (dynastikus) jog, az alkotmány fölött álló királyi jog elméletét, mely a koronát és nemzetet örökös ellenkezésben tartotta » — Hallam id. m. III. köt. 91. l.

érvényre, hogy a képviselők a választóiknak programbeszédekben tett nyilatkozataik értelmében járjanak el, erkölcsi, nem jogi; belső, nem külső.

Angliában a főszervek s a választók viszonya nincs jogilag mint a megbízók és megbizottak viszonya formulázva.

A mint az 1689-diki forradalom által a királyság a társadalomból eredő állami szervekkel benső kapcsolatba hozatik s a nemzeti akaratnak egyik szervévé válik, megszűnnek a formai jogok, melyeket a társadalom a szuverénítás addig egyetlen főszerve, a király ellenében, a törvénelem folyamán gyakorolt.

A Magna Chartában gyökerező ellenállási, valamint az 1641. törvényben biztosított jog, melyhez hasonlóra hazánk rendei is annyira törekedtek 1848-ig, melynélfogva ha a király a parlamentet 3 év alatt össze nem hívná, a kanczellár vagy ennek mulasztása esetében a főrendek, ezek akadályoztatása esetében a sherifek hívhatják össze a parlamentet, s ha azt azok is elmulasztanák, a választók saját joguknál fogva gyűlhetnek egybe képviselőik megválasztására, — eltűnnek, s a társadalom, a szervezett államhatalommal szemben, nem tart fenn magának különös formai jogokat, melyek által amazt kötelességei teljesítésére kényszeríthetné.

Némely újkori alkotmányok azon határozománya, hogy a parlament bizonyos napon külön egybehívás nélkül egybegyűl, a király halálának esetét kivéve, hiányzik az angolban, a nélkül, hogy a társadalom rendszeres befolyása két század óta legkisebb kétség tárgyát képezte volna. 1689-ben állam és társadalom oly módon egyesültek, hogy az állam nem áll többé a társadalom fölött, mint ezt a Stuartok akarták, — állam alatt királyi hatalmukat (prerogativa) értve, — de nem is áll alatta, mint

az amerikai s a francia alkotmányokban, hanem a főkép a királyságban kifejezésre jutó állam — a király társadalomföldrötsiségének megóvásával — a parlament befolyása alá kerül, a társadalom kivonatát képező parlament pedig a királyság fenségében részesül.

A passiv engedelmesség, az ellenállás jogának kérdései ezóta mindinkább eltűnnek a közélet vitatárgyai közül, az ellenállás joga formulázva csak mint fegyverviselési jog jelentkezik, s király, kormány, parlament, mint a szuverénitás főszervei, a közvéleménynyel kapcsolatban, de attól jogilag függetlenül, gyakorolják a teljes szuverénitást.

Az állami főszervek e jellegét mi sem tünteti föl jobban, mint az 1689-ki forradalom törvénybe iktatása. II. Jakab királyt a nép a hollandi seregek segélyével űzi ki az országból, törvényes összehívás nélkül egybegyűlt parlament detronizálja s emeli III. Vilmost és nejét Máriát, a trónra. Az utóbbi ugyan szintén Stuárt házbeli, de a törvényes örökösödés rendje szerint nem következnek, annál kevésbbé férje, s nem is ennél, hanem a parlament hatalmánál fogva uralkodnak. «Általában elfogadott vélemény, mondá Canning 1822-ben, hogyha 1688-ban a nemzetet megszavaztatják, a többség ellenezte volna a trónváltoztatást, de a parlament, magasabb és nagyobb képességénél fogva, a nép érdekében, a nép előitéletei ellenére döntött.»

A parlamenti végzemény azonban, mely a törvényes király elűzését, a trónutódlásra törvény szerint jogosítottak kizárását becikkelyezi, oly formában készül, mintha a szuverénitás törvényes főszervei az örökösödési elv sértése nélkül jártak volna el.

Ama szavak, melyeket a nagy vitában 1688. febr. 1-én, midőn a Jakab futása által megüresedett trón betölté-

séről volt szó, Williams mondott: «a király szökése által elrabolta az angol birodalomtól a királyi hatalmat» és a toldás, melyet ahhoz Pulteney adott: «Nekünk vissza kell állítanunk, a mit a király tőle elragadott,» az angol alkotmányos érzés legjellemzőbb nyilatkozatai.

Annyira át van hatva az angol jogérzet a király és parlament szuverénitásának formai erejétől, hogy később hazugsághoz folyamodni s II. Jakabról, ki fegyverrel üzetett el, inkább azt állítja, hogy lemondott s ez által a trón megüresedett, mintsem nyiltan elismerné, hogy itt az alattvalók ragadták kezökbe egyidőre a szuverénitást, mely formailag őket nem illette. És e legjelentékenyebb változás Anglia alkotmányában, a szuverénitásnak a királyon kívül még létező főszervei, a lordok és közrendűek háza által, a régi törvényes formák közt megy végbe, «a tömeg, mondja Hallam, semmit sem tesz,» a kormányzottak hagyják működni a parlamentet, nem gyakorolnak rá nyomást, határozata fölött nem követelnek magoknak formai szentesítést.¹

A szuverénitás főszerveivel szemben a társadalomnak, mint a szuverénitás végforrásának joga, inkább akadémikus értékű tárgyalásokra vezet az ellenállási jog, a forradalom megengedhetősége, a kormányzók és kormányzottak közti szerződés fölött való viták alakjában. Körülírva, szabatosítva az sehol sincs, a mennyiben pedig van, csak a köz-

¹ L. Ranke Engl. Gesch. 6. köt. 256—287. l. — Macaulay. Anglia tört. II. köt. 583—640. l. Az akkor még önálló skót rendek egyenesen kimondják, hogy Jakab király alkotmányellenes ténylei miatt eljátszotta koronáját (Whereby he had forfeited the crown). Az angol lordok és az alsóház ennyire nem mennek, s bár a lordok és a közrendűek házának vegyes tanácskozmánya egyetért abban, hogy a lemondás szó nem veendő annak rendes értelmében, magában a törvényben úgy hangzik az. L. Hallam id. m. III. k. 96. l.

hatóságok törvénytelen parancsaival szemben való ellenállásra vonatkozik.¹

A szuverénitás főszervei a birtokukban levő hatalommal nem éltek vissza a kormányzottaknak kárára, ezek viszont nem követeltek egyebet, mint hogy a társadalom a neki biztosított jogok gyakorlatában a szuverénitás főszervei által ne korlátoztassék. E jogok a képviselők szabad választására, a sajtó útján való véleménynyilvánításra, a gyülekezés és kérvényezés háborítatlan gyakorlására vonatkoznak, s ama viták, melyek a szuverénitás elismert főszervei és a kormányzottak, mint a szuverénitás végforrása között 1689 óta fölmerültek, mindig a körül forogtak, mennyire terjed a kormányzottak választási joga, mennyire van igényök a szuverénitás főszerveinek működését megismerni, véleményöket a fölött nyilvánítani, de soha sem arra, hogy a szuverén akaratot végleg megkössek, formailag és minden részletében irányozzák, népszavazások útján törvényeket fogadjanak vagy vessenek el, államfőt, kormányt válasszanak. Az angol nép választásaiban dönt az állami akaratnak a parlamentben küzdő főirányai, a parlamentben kipróbált férfiak kormányra valósága fölött, de nem ismeri s nem követeli az alkotmánylevelek fölötti szavazást, sem a plebiszciztumokat. Az angol alkotmány alapjellege képviseleti.

Todd (id. m. III. köt. 164. l.) még tovább menve mondja: Nem létezik oly alkotmányos elv, mely azt követelné, hogy valamely nagyobb politikai kérdés tárgyalása előtt, még ha magának az alkotmánynak lényeges vál-

¹ L. Lord Brougham, *Brittish constitution* chap. VIII. és XVII. Lord Russel. *Essay on the Constit.* 107. l. Blackstone, I. köt. 113. l. Patterson *Liberty of the subject.* I. köt. 358. l.

tozására vonatkozik is, mindig az országra kell appellálni; mivel a képviseleti rendszer alapelve szerint, melyet nemcsak a legtekintélyesebb államférfiak egyaránt mind elismeretek, hanem a parlament összhangzó eljárása is megerősített: bármely képviselőház a nemzet jólétét illető bármely kérdés fölött is jogérvényesen határozhat. (L. még u. o. 173. l.)

A legnevezetesebb esetek egyike, a mikor a parlament s a kormányzottak jogának határa alkotmányos harczot támasztott a szuverénitás főszervei és a választó polgárok között, a Wilkesé volt, ki 1763-ban a North Briton 45. számában közzétett irata miatt a képviselőházból kizáratott, s midőn 1768-ban újra megválasztatott, jöllehet az ellene fenforgott tény, t. i. az egyik miniszter ellen való sajtóvétség, törvény és szokás szerint a parlamentnek jogot kizárásra nem adott, a képviselőházból ismét kizáratott, választói által azonban újra megválasztatott.

Sőt a parlament még tovább menve, azt iskimondotta, hogy Wilkes az akkori parlament egész ülőszakára ki van zárva a megválaszthatásból; Wilkest azonban kerülete, Middlesex újra megválasztá, a képviselőház azonban kisebbségben maradt ellenfelét, ki Wilkes 1143 szavazata ellenében csak 169 szavazatot kapott, ismerte el törvényesen megválasztottnak.

A parlament ezen eljárása hosszas feszegetések tárgya volt úgy annak kebelében, mint azon kívül, s nagy tekintélyek nagyobb alkotmánysértést láttak benne, mint I. Károly királynak 12 évi parlament nélkül való kormányzása bármely tényében. Majd a parlament 1774-ben feloszlattatván s így a Wilkesre vonatkozó határozat a parlamenti gyakorlat szerint erejét vesztvén, 1775-ben helyét, mint újra választott képviselő elfoglalt.

hatta, de csak 1782-ben törölte ki a parlament jegyzőkönyveiből a Wilkes választására vonatkozó határozatokat, mint a királyság összes választóinak jogát veszeléztető döntvényeket.¹ Wilkes esetében, mint minden azon alkalmakkor, midőn a kormányzottak s a szuverénitás főszervei között villongások forogtak fenn, így a parlamenti tárgyalások nyilvánossága, azok közzététele, a kérvényezési jog kérdéseinél, a kormányzottak nem követeltek hatalmat a király s a parlament fölött, hanem csak a választás, a kérvényezés szabadságát s ezek útján befolyást.

Az angol alkotmánynak e képviseleti jellegét, melynél fogva király és parlament a választóknak nem ügynökei,

¹ L. May. Verf. Gesch. I. köt. 319—338. I. Bradlaugh ügye némileg hasonlít Wilkes-éhez. Bradlaught a Northamptoni kerület 1880-ban választotta képviselőjévé s az alsóház hosszas vitakozás után megengedte neki, hogy eskü helyett fogadást tegyen. De csakhamar populáris keresetet támasztottak ellene a bíróság előtt megbírságolása végett, azon az alapon, hogy az alsó házban eskütétel nélkül helyet foglalt, sőt szavazott is.

A bíróságok elítélték Bradlaugh-t s a lordok háza csak azon okból mentette fel, mert a keresetet nem a korona nevében támasztották.

Időközben a képviselőház kimondta, hogy Bradlaugh esküre nem bocsátható s midőn ennek daczára 1884-ben, a ház engedélye nélkül, csel útján az esküformát elmondta, a házból kárhatalommal eltávolított s a koronaügyész vádlására a felebbezési törvényszék által elmarasztaltott.

Csak az 1886-ki ülésszakban foglalhatta el végre Bradlaugh székét; az elnök ugyanis ekkor esküre bocsátá oly megokolással, hogy az a kérdés, tehet-e atheista esküt, az illetőnek lelkiismereti ügye, s az ő dolga az is, minő esélyeknek teszi ki magát e miatt a bíróságok előtt. L. Anson, Law and Custom of the Constit. I. köt. 81—83. l.

hanem vezetői, az utóbbi harmincz év sok tekintetben megingatta.

A két régi párt, a konservativok és liberalisok mellett alakult a radikális párt, mely alapjában a képviseleti alkotmány ellen van s a nép választottját a nép fizetett, utasítással megkötött, ügynökének tekintti, az állam kormányzatát a parlamentből a nép- és választó gyűlésekbe törekszik átjatszani. Magok a liberalisok, élükön Gladstone-nal, ki az amerikai alkotmány magasztalói közé állott, nagy engedményeket tettek az egyenes népuralmi elméleteknek, mi több a konzervativok nem egy oly rendszabályt és jelszót fogadtak el, melyek az angol alkotmány tradícióival, különösen annak képviseleti alapvonásával sehogy sem férnek össze.

Pusztá jelszavak-e mind ezek? Szükségessé téve a választóknak az 1867-diki és 1884-diki parlamenti végzemények által véghez ment megkészszerzése által; vagy az angol alkotmány gyökeres átalakulásának, elamerikaisodásának előhírnökei, a jövő fogja eldönteni.

A választói jog nagymérvű s aránylag gyors kiterjesztése 1867 óta, a mély szocialis forrongás az angol birtokrendszer tekintetében, az utóbbi eshetőséget tesz valószínűvé; a nemzet százados tradíciói, a szabadságnak az egyenlőség fölé való helyezése, eddigi uralkodó osztályainak vezetőképesége, alsó, munkásosztályainak kiváló józan-sága, ügyessége a gazdasági érdekharczokban, az előbbi.

Eddigelé a király, a parlament, a kormány, a választók, a sajtó, a kormányzottak népgyűléseikben a szuverenitásnak az egész nemzetet átfogó hálózatába belé vannak szöve; e hálózat minden szálának van láthatatlan része abban, de a látható, a megmérhető, a hározottan kidomborodó része a hálózat első három csomópontjában van, mely a többi

szálaktól nincs mesterségesen elválasztva, nem a többiek sommája, de nem is egyszerű visszfénye, hanem önálló hatvány, bár maga is hatásokat kap.

Az angol nemzet, ha sorsa, teendői fölött határoz s mint nemzet cselekszik, királyában, kormányában, parlamentjében és ezek által érzi, tudja magát nemzetnek, s bár elhatározásukra választó- és népgyűlései, sajtója, egyesületei által folyton befoly, utóbbi tagozatait nem helyezi amazok fölé.

A KIRÁLY.

16. §.

a) A fejedelmi hatalom örökletessége, a regensség.

Az angol állam fejedelmi szerve, a korona, mint képlegesen neveztetik, vérségi örökösödés útján jó létre, s egy természetes személyből áll.

A trón, mondják az angol jogászok, az örökösödés, és pedig sajátságos örökösödés rendje szerint száll át, de e rendet egyes örökösökre nézve is megváltoztathatja a parlament; az ily parlamenti közbelépés által birt jog azonban újra örökösödésivé válik.¹

Egbert óta 800-ban az örökösödés elvének nagy része van a trón betöltésében. Az angol jogászok és régészek szeretik is a mai angol fejedelem eredetét az

¹ Anna királynő (6. Anna 7. fej.) parlamenti végzeménye egyenesen felségárulásnak nyilvánítja annak kétségbe vonását, hogy a király és parlament az örökösödési rendet megváltoztathassa.

angol-szász dynasziára visszavinni, utalva arra, hogy I. Jakab angol király Malcolm skót királytól származott, kinek neje, Margit, Edmund szász király unokája volt, a ma uralkodó királynő pedig I. György királytól származik, ki ismét I. Jakab király leányának, Erzsébet pfalczi választófejedelemnőnek unokája s ez utóbbi leányának Zsófia hannoveri választófejedelemnőnek fia, s így Viktoria s Margit között is fennáll a genealogikus kapcsolat. Más oldalról gondosan kiemelik, hogy a törvényes örökösödés erőszakos megszakítása Hódító Vilmos vagy VII. Henrik alatt utólag jóvátétetett, a mennyiben a normann hódító utódai a skót Malcolm-családdal házasodtak össze, a bosworthi győző, VII. Henrik pedig Yorki Erzsébetet vevén feleségül, utódainak ereiben a normann dynastia vére folyt.

Annyi kétségtelen, hogy Anglia, mióta fennáll vagy is több mint ezer év óta, nagyjában örökös királyság; már az angol-szász dynastia ilyen, a választás inkább csak formaság s a normann királyok alatt is az elsőszülöttségi örökösödés és a választás, mint a trónrajutás egyenrangú címei ismertetnek el; de bizonyos az is, hogy a törvényes öröködési rend az idők folyamában nem egy szabálytalanságot mutat s az angol jogászok, a mily nagy súlyt fektetnek koronájok örökös voltára, ép oly élesen tiltakoznak az ellen, mintha a király isteni jognál fogva birná hatalmát.¹

Az angol király joga trónjához, bár a leszármazás alkotmányosan meghatározott rendje szerint, tehát lényegileg emberi akarattól független módon keletkezik, nem isteni eredetű, mert ez a rend, angol felfogás szerint, a király és parlament által mindenkor megváltoztatható.

¹ L. Stubbs, id. m. I. köt. 158. 385. l.

Az örökösödés rendje majdnem ugyanaz a hűbéri örökösödési renddel, mely a földbirtok átöröklésére fennáll. A férfiak megelőzik a nőket s mind a két neműek között az elsőszülött kizárja a többi testvéreket; megvan a leszármazottak képviseleti joga, melynél fogva az elhalt trónörökös gyermeke vagy unokája megelőzi atyja vagy nagyatyja testvéreit.

Az elhunyt király után egyenes ági leszármazók nem levén, a trón az oldalágra száll, ellenben fölmenők nem örökölnek.

Az örökösödési elvnek az a nagy következmény tulajdoníttatik Angliában, hogy az államfő, mihelyt az örökösödés beáll, hatalmának egész teljét gyakorolja, a nélkül, hogy a trónt külön birtokba vennie, különös föltételeknek eleget tennie kellene; az angol alkotmány interregnumot nem ismer; ¹ a király sohasem halhat meg, mert halálával újra él örökösében vagy utódában.

Lehet ugyanis, hogy a törvényes örökös helyett más következik a trónon, mert a szuverén hatalom angol fölfogás szerint saját érdekében megváltoztathatja a leszármazás rendjét a trónörökösödéssre vonatkozólag.

Igy jutott trónra, hogy csak a legujabb kort említsem, III. Vilmos nejével, Máriával, így Anna, így a mai dynastia I. Györgyben.

III. Vilmos trónrajutása a II. Jakab futása által csónkává lett parlament műve volt, mely azzal az örökösödés 900 éves fonalát szakította szét, mert bár III. Vilmos is vérségi kapcsolatban állott a törvényes dynastiához, de

¹ Ennélfogva a parlamenti végzeményekben II. Károly uralkodása nem 1660-tól, trónra jutásától számítatik, hanem atyja kivégzése évétől 1649-től.

megelőzték többen, így, az elűzött Jakabot nem tekintve, annak fia és leányai Mária és Anna; I. György trónra-jutása, mely már király és parlament egyező akaratából eredt, hasonlóan a törvényes örökösök mellőzésével történt — II. Jakab egyenes leszármazóinak két legutóbbika közül Eduard 1788-ban, a másik 1807-ben halt csak el — s különös parlamenti végzeményen alapulván csak a szoros örökösödési rendnek megsértésével foghatott helyet.

III. Vilmos trónra emelése 1689-ben határozottan a törvényes örökösödési elvnek a megsértése, és a király-választás természetével bir, melyet azonban elföd némileg az a tény, hogy nejével, Máriával együtt emeltetik a trónra, bár a királyi hatalom gyakorlása egyedül neki tulajdoníttatik; neje ugyanis az elűzött II. Jakabnak leg-idősb leánya, jöllehet őt is jog szerint megelőzte alaptalanul becsempészettnak állított öcsce, a walesi herczeg, Vilmost pedig megelőzte Anna, II. Jakabmásodik leánya, III. Vilmos Jakabnak csak unokaöcsce levén.

1688-ban tehát végkép megüresedett az angol trón s december 23-tól febr. 13-ig uratlan volt, s Vilmos és Mária nem örökösödési joguk alapján, hanem a parlament felajánlása folytán foglalták el azt, elismerve egyszersmind azon alapjogokat, melyeket a parlament, mint «a nemzet teljes és szabad képviselte, annak kétségtelen jogai és szabadságai gyanánt követelt, kért, kívánt», mely alapjogok szerint, a törvények alól fölmentő hatalomnak, mely legutóbb gyakorlatba vétetett, nincs törvényes alapja; a fejedelem a parlament engedélye nélkül pénzt nem szedhet alattvalóitól; a parlament beleegyezése nélkül béke idején állandó hadsereget nem tarthat». Továbbá, melyek szerint az «alattvalók kérelmezési joga, a képviselők szabad választási joga, a parlamentnek tanácskozási szabadsága

a nemzet joga tiszta és szelid törvények szellemében kegyelmes igazságszolgáltatásra» az angolok kétségtelen örökségét képezik.¹

Az örökösödési rendtől nemcsak az ízek következésére nézve történt eltérés, hanem, a Stuartok elűzésének vallási indokából, kizárattak jövőre is az örökösödésből mind azok, a kik «kibékülnek a római pápával vagy pápista hiten lesznek, vagy pápista nőt vesznek».

A forradalom uralkodó pártja különös súlyt fektetett arra, hogy a trón ez esetben teljesen megüresedettnek tekintessék s az örökösödés fonala határozottan megszakíttassék, más részt, hogy az alattvalók alapjogai ugyanazon parlamenti végzeményben nyilváníttassanak, a mely az új dynastiának a trónt adja.

Mindazáltal Anglia «ősi monarchiája, mondja Hallam... melytől az alsóház s minden főrendi... törvényhozói hatalmát származtatá, nem irányoztathatott olyan republikánus elméletek szerint, melyeket alkalmazni, nem ugyan a leg-sikeresebben, megkísértettek némely újkori alkotmány-codexek. — Nem lehetett állítani... hogy a monarchia a parlamenttől vagy a néptől eredt... Alkotmányunk komoly és tiszteletteljes elmélete s technikus nyelvezete szerint, a korona most is az a forrás, melyből törvény és igazság ered, jogai lényegileg ugyanazok, mint a Tudorok vagy Stuartok alatt, csak az a különbség, hogy a mai uralkodóház joga azok gyakorlásához egyedül az 1688-diki konventből (convention, vagyis király nélküli parlamentből) származtatható».² A mint a királyi hatalom korlátoztatik, de nem töröltetik el, úgy a születési jog ámbár megszoríttatik, de

¹ L. Macaulay id. m. II. köt. 628. l.

² Hallam id. m. III. köt. 92. l.

alapjában érvényre jut.¹ «A korona egyetlen virága sem lőn érintve. Egyetlen jogot sem nyert a nép. — Az egész angol törvény... ugyanaz maradt a forradalom után, a mi az előtt volt. — Némely kérdéses pontot a legjobb jogtudósok értelmében eldöntöttek; s az örökösödés rendétől egy kis eltérés történt. Ennyi az egész.»²

Közel két századon keresztül zavartalanul uralkodik Anglia trónján az örökösödés elve, s az ekkor tényleg újra választott dynastia, melynek első fejedelme III. Vilmos, mintegy az alapjogok elismerésének föltétele mellett lép a trónra, az eredeti átszállításkor tett kikötéseknek az egyes fejedelem trónralépésekor megújítása nélkül s csakis az alkotmány szabványainak alattomban értetődő korlátai között birja trónját.

Úgy régi, mint ujabbkori angol államférfiak, bíróságok, jogtudósok az örökös királyság s a kormányzottak viszonyát a szerződés formájába öntik; hivatkozás történik e részben a Magna Chartára, mely alapjában szerződés, az alattvalók alapjogai iránti kérvényre (Petition of Rights) I. Károly alatt, az alattvalók jogainak kijelentésére, mely mellett III. Vilmos a trónt elfogadta; fölemlítették a mai dynastiát a trónra helyező 1688-iki parlamenti konvent határozata, mely kimondja, hogy II. Jakab megszegte a király s a nemzet közti alapszerződést, bár az magába a végleges parlamenti végzeménybe nem iktattatott; végül súly helyeztetik a koronázási szertartásra, a hol a nép hűséget fogad, a király pedig esküvel ígér igazságos uralkodást, mint arra a formára, melyben a nemzet és király közti szerződés foglaltatik.³

¹ L. Ranke id. h. 277. l.

² L. Macaulay id. h. 636. l.

³ L. Patterson, Liberty of the subject 1. köt. 83. l. — Black-

Ha 1688 előtt van is ily felfogásnak alapja, ámbár ekkor is kétségtelen, hogy a Magna Charta, formájára nézve, királyi engedmény, hogy a király és nemzet közötti szerződés mint alkotmányi elv «nagyon is elméleti s csak mint a királyság isteni eredetét tagadó volt szükséges»,¹ hogy az alapjogok királyilag szentesített kérvénye és kijelentése formailag nem mutat szerződő feleket: 1688 után épen eltűnik a szerződés magánjogi eleme az angol alkotmányból, s a mint a király törvénynél fogva bírja trónját, úgy arra támaszkodik a nemzet egészében és egyes tagjaiban, mint jogai alapjára.

Az 1688-ban trónra jutott dynasztia nem a nemzet meghatalmazottja, hanem annak egyik meghatározott hatalmú része, a mint a trón mellett és alatta valók a másik, megint meghatározott jogú részét képezik.

A mit Angliában mindenki ép úgy alattomban értődőnek vesz, mint a nép-szuverénitáson alapuló alkotmányok, hogy az angol nemzet önmagát kormányozza s nem a kivüle, fölötte levő hatalom kegyétől függ, azt közjogilag akkép kifejezni, hogy a király a népnek csak meghatalmazottja, mert nem is az, a legalkotmányellenesebbnek tekinténék.²

Az angol nemzet csak királyával együtt az, s ez

stone I. köt. 207. l. — Stubbs Constit. hist. I. köt. 595. l. — Ranke id. m. VI. köt. 278. l.

¹ L. Hallam id. m. 95. l. — Broom and Hadley, Comm. I. köt. 278. l.

² L. a középkori alkotmányi felfogásra nézve: Stubbs, Constit. hist. of England III. köt., mely Fortescuenál (*De laudibus legum Angliae*) ekkép fejeztetik ki: *Ad tutelam namque legis, subditorum, ac eorum corporum et bonorum rex hujusmodi erectus est et hanc potestatem a populo effluxam ipse habet, quo ei non licet potestate*

érzés öntudatra hozásában épen annak a forradalomnak van főrésze, mely a király hatalmát látszólag megtörte, holott fölemelte, midőn annak alapját a nemzet szabadságával egy alapra helyezte.

Király és nemzet az angol alkotmányban jogilag kevésbé megkülönböztetett, ellentett felek, mint a magyarban. Amott a királyi hatalom, mihelyt az uralkodó meghalt, jogszerinti utódjára átszáll egészen, minden különös föltételek teljesítése nélkül, a milyenek p. o. hazánkban a koronázási hitlevél, a koronázás és eskü; a magyar alkotmánynak a király és nemzet közötti, bizonyos fokig szerződési viszonyát erősen kifejezik az imént említett intézmények, melyek nélkül a magyar király legfőbb jogait nem gyakorolhatja, és a melyekben a nemzet az örökösödési rend mellett is, mint a királyi hatalmat esetről-esetre átszállító, a régi királyválasztással rokontermészetű, bár az örökösödési elv által mérsékelt hatalmat gyakorol. Anglia királysága ilyen megszorítások nélkül, szakadatlan következt, mint mondani szokás, halhatatlan (*Le mort saisit le vif. Rex nunquam moritur*). A király halála után egybegyűl a titkos tanács s összes tagjai által aláírt nyilatkozványban hirdeti ki az új királyt, ki a tanács kebelében megjelenve s «az ország jó kormányzata iránti legmagasabb intencziói felől» nyilatkozatot téve, hatalmát egész

alia suo populo dominari. A «yorki herczeg, III. György király fia, midőn 1788-ban a király elmebaja miatt a regensség kérdése tárgyalatott a főrendi házban, az alkotmányilag nyíltan ki nem fejezett, de a közérzületben általán uralkodó felfogásra támaszkodva nyilvánította a trónörökösről, hogy az sokkal jobban ismeri a szent elveket, melyek a hannoveri házat trónra emelték, hogy sem oly jogokat igényeljen, ... melyek nem a népnek a képviselők és lordok által kifejezett akaratában birják forrásukat.

kiterjedésében birtokába ¹ veszi. A király ugyan köteles itt is megkoronáztatni magát, de a koronázás Angliában egyszerű udvari szertartás (ornament or solemnity of honour), de nem lényeges alkotmányos tény, mint hazánkban; a király általa új hatalmat nem nyer, hanem esküvel erősíti alkotmányos kötelességeinek teljesítését. ²

A koronázás ugyanis nincs időhöz kötve ³ s a király azelőtt mégis összes jogaít gyakorolja, a parlament nem vesz abban szükségképen részt s ha vesz is, inkább tanú, mint tényezőképen; ⁴ a parlament csak akkor van jelen a koronázásnál, ha ez a parlamenti ülés ideje alatt történik; a koronázást, melynek a fölkenés is egy részét képezi, az egyház végzi a főrendek és udvari méltóságok közbejöttével; az alsóház s a kormány nem szükséges tényezői. ⁵

A király hatalmának alkotmány és törvény általi határoltsága oly magától értetődőnek vették, hogy gyakorlásához e korlátoltság előzetes elismerése a király által nem kívántatik, s a koronázás, melyben a király esküvel

¹ L. Gneist. Verw.-r. I. köt. 189. l. — Blackstone I. köt. 204. l. p. jegyz.

² A koronázási eskü és a hitvallás iránti nyilatkozat elmulasztását, mint lemondást fogja fel Fischel id. m. 122. lap. Lásd azonban Broom, id. m. 14. l.

³ Viktória uralkodása második évében koronáztatott csak meg.

⁴ Az alsóházi tagok csak a jelen században, IV. Vilmos koronázása óta vannak jelen.

⁵ A koronázási szertartást lásd Phillimore, Ecclesiastical law. I. köt. 1054—1074. l. Az udvari méltóságok szereplését a koronázás alkalmával l. Gneist Verwaltungrecht I. k. 171. lap és Fischel id. m. 122. l.

igéri az alkotmány és törvény szerinti uralkodást. ezért történhetik az uralkodás folyamában is.

A parlamenttel szemben a király csak egy föltétel teljesítésére van kötelezve, a római katolikus vallás ellen kell nyilatkozatot tennie s a protestáns valláshoz való ragaszkodását kifejeznie : ezt ugyan a koronázás alkalmával is teheti, de ha az későbbre halasztatik, akkor a parlamentnek trónralépése után első gyűlésében.¹

A mig azonban a királyt a trónörökösödési rendszer hatalmában lehetőleg függetleníti, a regensségre vonatkozó alkotmányos gyakorlat nagyon is kiteszi a parlamenti pártok befolyásának.

A király, az angol közjog szerint,² ugyan tulajdonkép soha sem lehet kiskorú s így törvényes gyámja sem lehet, s e részben hivatkozás is történik III. Henrik, II. Richárd, VI. Henrik eseteire, de épen ez elv szolgál alapúl a király fölötti parlamenti hatalomnak. Miután ugyanis gyermek képtelen királyi funkciókra, tényleg mégis gondoskodni kell azoknak a király nevében való végzéséről, s ezt, törvény szerint sem gyámja, sem helyettese nem tehetvén, csak a parlament teheti. Ma is tehát a parlament kezében van a jog a király mellé regent rendelni, Lord Eldon elmélete daczára, ki még 1830-ban is, a 65 éves, gyermektelen IV. Vilmos trónraléptekor, midőn az akkori valószínű trónörökös Viktória 11 éves volt, azt vitatta, hogy fikció útján a gyermekkirály olyannak tekintetik, mintha annyi esze, ismerete, tapintata lenne, mint valamely 70 éves embernek. Ha nagykorú király életében történik ily gondoskodás, az a királyság eszméjével kevésbbé ellenkező,

¹ L. May, Parliamentary practice 5. l.

² L. Blackstone id. m. I. kötet, 219. l.

de igen akkor, ha a gyámság és kormányzóság rendezése előtt csecsemő vagy gyermekkirály jut a trónra.¹

A kiskorúság miatt elrendelt kormányzóság a kiskorú királynak 18 éves koráig terjesztetett ki II. és III. György és IV. Vilmos alatt hozott törvények által.

Hasonlókép nem létezik törvénynél fogva regens az esetre, ha a király más okból képtelen az uralkodásra.

III. Györgynek 1788-ban és 1811-ben bekövetkezett s e két alkalommal oly hosszan tartott elmezavarodásai, hogy a királyi funkciók helyettesítéséről okvetetlen gondoskodni kellett, klaszikus esetei az angol közjognak a kormányzóság felállítására nézve

III. György király 1788-ban ép akkor esett elmebajába, midőn a parlament bizonyos időre elnapolva volt: utóbb összegyűlvén, miután a király orvosainak kihallgatása által meggyőződött, hogy a király sem meg nem nyithatja, sem egyéb előterjesztéseket nem tehet, a liberális ellenzék Fox vezérlete alatt úgy akarta a szuverénitás főszerveinek működését lehetségessé tenni, hogy a parlament kérje föl a trónörököst, vegye át, mint kormányzó, a király képtelensége idejére annak hatalmát, s megnyitván a parlamentet, vigye azzal a kormányzást; a Pittet követő konzervatív kormánypárt ellenben az elmebeteg király, valamint a parlament jogainak megsértését látva ily eljárásban, mint a mely a trónörökösnek jogot tulajdonít, hogy saját akaratából a király helyére lépjen, a parlamentet pedig megfosztja a jogtól, hogy a legalkalmasabb személyt kormányzóságra emelje, a parlamentnek kívánta fentartani a regens megválasztását és hatalma korlátozását; a győzelem a

¹ L. May Engl. Verf. I. köt. 117. l. Cox, Staatseintr. Engl. 558. lap.

konservatív párté lett, álláspontja keresztül vitelére azonban törvényalkotás volt szükséges, mely által a királyi hatalom bizonyos megszorítással a trónörökösre ruháztatik a király elmebaja idejére; ily törvény alkotásához azonban tulajdonképen minden hiányzott, nevezetesen alkotmányosan megnyitott parlament, másodszor király, ki az ez által alkotandó törvényt szentesítse.

A parlament e kényszerhelyzetből csakis nagyon erőltetett, mesterséges eszközökkel menekülhetett.

A parlamentnek mind a két háza egyező határozattal felhatalmazta a lord kancellárt, hogy egy oly rendeletre, mely a parlamentet megnyitja, s egy másikra, mely a regens megválasztását szentesíti, a királyi nagy pecsétet ráülhesse. A nagy pecsét alatt kiadott e rendeletek, bár nem a királytól eredtek, hanem magától a parlamenttől, úgy, hogy a dolog lényegét illetőleg a parlament maga nyitotta meg magát s maga szentesítette határozatát, olybá vétettek, mintha a király ép elmével, szabad akarattal adta volna őket ki.

A parlament ekkép költött királyi rendelettel megnyitvatott, s a regens választása költött királyi rendelettel szentesítettett, mielőtt azonban a regens hatalmi körére vonatkozó törvény iránt a parlamentben a megállapodás létre jöhetett volna, a király felgyógyult.

Hasonló eljárás követtetett III. Györgynek másodszori megbetegedése alkalmával 1810-ben, mely alkalommal a parlament ugyanolyan kényszerhelyzetbe jutott, mint 1788-ban, csakhogy ekkor a király elmebaja állandó maradt, s Anglia élén 1811-től 1820-ig, a királynak ekkor bekövetkezett haláláig, regens állott.

Regenssé, megbizva a teljes királyi hatalomnak a király nevében való gyakorlásával, a trónörökös választá-

tott; a ráruházott hatalom csak annyiban szorítottatott meg, hogy főrendiházi tagokat egyáltalában, hivatalokra pedig élethossziglan ne nevezhessen ki, a trónörökösödés rendjét vagy az államegyház alkotmányát érintő törvényjavaslatokat ne szentesíthessen; a regensség második évében e megszorítások egyrésze, mivel időhöz kötöttek voltak, másrésze parlamenti végzemény alapján megszűnt.¹

A király helyettesítésének ily módon való rendezése nem az állam maradandó, hanem a parlamenti pártoknak akkori viszonyaiban leli magyarázatát; a trónörökös törvényből folyó regensi jogának elismerése, miután az a liberalis párthoz szíttott, ennek érdekében állott, ellenben a regensnek a parlament által korlátolt hatalmi körrel való megválasztása több biztosítékot ígért Pittnek és hiveinek, több oltalmat a királynak a vele egyenletlenségben levő trónörökös ellen.

Ha ez angol regensségi gyakorlat a királyságnak a hatalmára sérelmes is, könnyebb azt Lord Brougham-mal elítélni, mint teljesen megnyugtató módot, a király kormányzási képtelensége esetére, vele szembeállítani.²

A gúnyt, melylyel a fikció illetetik, hogy az elmebeteg III. György király 1810-ben a parlamentet megnyitotta s a regensi törvényt szentesítette, nem annyira a párt érdemli, mely kigondolta s keresztül vitte, mert e fikciót nem csupán pártérdek sugalta, és látszólagos

¹ L. May Verf. Gesch. I. köt. 116—154. l. Todd. Parl. korm. I. köt. 299—302. l.

² L. Lord Brougham, Brit. Constitution 263. l., a hol azt a legnagyobb anomaliának, a legveszélyesebb módnak nevezi, minőt csak oly parlament állapíthatott meg, mely a választók jogát semmibe sem vette, mely önmagát nyilvánította kiváltságai és azok megsértői tetszés szerinti bírójának.

gyermekessége daczára is hódolat volt az angol szabadság alapintézménye, a királyság iránt; inkább érdemli azt az elfogadott formák nélkül mozogni nem tudó angol természetet.

17. §.

b) A király személyes jogállása, családja, udvartartása.

A királyi hatalom történelmi hagyományai, valamint a királyi funkció alkotmányos fontossága együttvéve eredményezik az angol király sajátos jogállását személye tekintetében. E jogállás a királyi prerogativa egy részeként jelentkezik.

Az angol jogász felfogás a királyban két minőséget élesen megkülönböztet, a természetest, melynél fogva «Isten teremtménye s születésnek, nyavalyának, halálnak van alávetve; s a politikait, melynél fogva halhatatlan, kiskorúság, betegség s egyéb gyengeségektől ment.»¹

A királyi prerogativa ugyanis, Blackstone szerint, «azt a különös elsőséget jelenti, melylyel a király a közönséges joggal ellentétben minden más személy felett bír»; ez elsőség egy részénél fogva a király személye kivétetik a többi polgárokra vonatkozó megszorítások alól, a másik része által pedig a szuverénitás bizonyos funkcióit végezi.

A király ezen, személyét, illető elsőségénél fogva annyira kiemelkedik az összes államtagok, sőt a többi államszervek fölött, hogy a természetes személyek közül egyedül őt illeti meg a szuverénitás

Dr. Bracton régi tana, hogy «a király Isten helytartója és szolgálja, mindenki alatta áll, míg ő senki

¹ Case of Fine, Broomnál id. m. 14. l.

másnak, mint Istennek, alávetve nincs», ma is annyira áll Angliában, hogy nem csak büntettek miatt törvényszék elé nem állítható, de az ellene támasztott magánjogi igények is csak kegyelem útján, nem a jog kifolyásaként, érvényesülhetnek; a király elleni magánjogi keresetek célja, mondja Blackstone, nem az, hogy a király valamire kényszeríttessék, hanem hogy meggyőzessék. A király, ha csak benne egyenesen fölemlítve nincs, parlamenti végzés-mény által nem kötelezhető.

Személyének ezen szuverénitásánál fogva mondatik a királyról, hogy igazságtalanságot nem követhet el (The king can do no wrong), mert a hol a «törvény fölteszi a hatalommal való visszaélést, ott mindig felruház egy felsőbb hatalmat a joggal visszaélés megszüntetésére», a mi ha a királylyal szemben valakinek megadatnék, a király szuverénitását döntené meg; ugyanez a jelentése a király szentségének. A felségsértési törvény ugyan különösen védi a király személyét, de személyének szentsége nem ezen alapszik, hanem bármely földi hatalom fölé emeltetésén.

A király ilyen szuverén állásának elfogadhatósága az angol nemzetre kevésbé nehéz, mint más új dynastiájú, irott alkotmányú népre. Az angol állam minden szerve, minden funkciója történelmileg a királyságból eredvén, mely, mint láttuk, az egyház fölött is a legfőbb kormányzói tisztet viseli, nem Locke és Blackstone célszerűségi magyarázatai, hanem a történelmi hagyományok vezetnek a királyi méltóság ezen fogalmához.¹

Az angol királyságban a bibliai és őskereszténységi előzmények egyesülnek az angol nemzeti tradíciókkal s az

¹ L. a királyi prerogativa jogi elméletének kritikáját: Allen. Inquiry into the rise and growth of the royal prerogative. 1849-diki kiadás.

angol királyból, az Ur föl Kentjéből természetfölötti tulajdonságokkal felruházott felsőbb lényt alkotnak, ki örökli hitvalló Eduard szentségét és I. György uralkodásaig 1724-ben, ünnepélyes szertartás mellett, kézrátétel által, csodatevő módon gyógyítja a görvélyes betegeket.

A király tökéletességénél fogva sohasem kiskorú és soha meg nem hal, jogai el nem birtokolhatók, közösen azokat mással nem birhatja s nem csak sértések ellenében védetik különös törvények által, hanem tényeinek bírálata a parlamenten kívül, mely azonban szintén csak közvetett módon s a legnagyobb kimérettel gyakorolhatja azt, semmiféle személy nincs jogosítva.

A király mai czíme: Isten kegyelméből Nagy-Britannia és Irland királya, a hit védője, (1876 óta), India császára.

A király hitvесе, de nem özvegye, szintén a felségsértési törvény védelme alatt áll, de személyére nézve nem osztja a király szuverenitását, csak alattvaló, s mint ilyen, a lordok házának birói hatósága alatt áll. Ezenkívül nagyobb a magánjogi szabadsága, mint más férjes nőé, külön udvartartása, több aprólékos jövedelme (aurum reginae, czethal fele) s törvénykezési kiváltsága van.

A királynak hitvесе megválasztásában, azon meg-szorításon kívül, hogy protestans vallású és törvényes születésű legyen, teljes szabadsága van s bármely alacsony sorsú nőt a trónra emelhet.

Az egyenvérség követelményét az angol jog nem ismeri.

A trónörökös, ki születésénél fogva cornwalli, s királyi kinevezés alapján walesi herczeg, mint maga a király védetik a felségsértési törvény által.

A királyi család tagjai, kik alatt II. György minden leszármazója értetődik, kivéve a külföldi családba férjhez

ment hercegnők maradékait, 25 éves koruk előtt házasságra nem léphetnek az uralkodó király engedélye nélkül, 25 éves korukon felül akkor, ha házassági szándékuk bejelentése után egy év leforgása alatt a parlament az ellen nem nyilatkozik.

A király személyes szuverenitása, szentsége az alkotmány elismerésén, a hagyomány szentesítésén kívül vagyoni függetlenség nélkül nem képzelhető. «Azon százféle fegyver között, melyek teljes játéka alkotja a királyi prerogativa gigászi képét», a király vagyoni hatalma volt sok századon át a legerősebb, ez volt az alap, melyen szuverenitása nyugodott.

Az angol-szász királyok, nagyobb vagyonuk s ebben rejlő hatalmuk által válnak időleges hadvezérekből a béke idején is a közület állandó uraivá, a birtokuktól megfosztott szegény szabadok védőivé a hatalmas thanok ellen.

A vagyon hatalma még inkább érvényesül a normann királyok alatt, kikre az által válik az uralkodás lehetségessé, hogy az ország egész területe királyi tulajdont képez, melyet nagy részben közvetlenül birnak s bérlőkkel műveltetnek, kik közt az ország első családait s városait is találjuk, részben pedig hűbérbe adnak; ezen hűbéri birtokok után, hadi és egyéb politikai szolgálatokon kívül birtokváltozás, örökösödés, kiskorúság, ajándék czimén pénzbeli jövedelmeket húznak.

A közönséges jog továbbá nem jelentéktelen vámok és illetékek szedésére adott hatalmat a királynak, melyeket régi szokás állapított meg.¹

¹ L. a királyt parlamenti megajánlás nélkül illető adókra vonatkozó birói döntvényeket. A beviteli vámokra Bates esetét 1606-ban és az alsóháznak e tárgybeli fölterjesztését. Broom id. m. 245—302. l.

Az ajándékokon és segélyeken kívül, melyek elvben a rendek önkéntes megajánlásától függnék, mind ezek a jövedelmek örökletesen, törvénynél fogva illetik a királyt, kiben a normann dynastia óta a fejedelmi minőség s a személyes magánjelleg teljesen összeolvad, s a kormányzati és személyes szükségletekre szolgáló jövedelmek közt sem tétetik különbség.

A Tudorok hatalma nem kis mértékben nyugszik az elkobzott egyházi birtokokból felszaporodott koronai jószágokon, melyek ugyan alattok s a Stuartok alatt részint személyes könnyelműségből, részint hatalmi czélokból történt osztogatás által tetemesen megcsappantak, a korona hűbéri jövedelmei pedig II. Károly alatt végkép megszűntek. Minthogy azonban az utóbbiak pótlására megszavazott fogyasztási adók az ország vagyoni állásának felvirágzása következtében nagy jövedelmet hajtottak, s azokat közelebbi megjelölés nélkül a rendes polgári igazgatás szükségleteinek fődözésére kapta a király, ezért, ha nem is volt a mult században többé, mint «két-három század előtt nemcsak a kitüntetésnek, hanem a gazdaságnak is forrása», mégis oly vagyoni eszközök fölött rendelkezett, melyek «rábeszélő ereje» ellen a nemzet akaratának nagy erőfeszítésre volt szüksége.

A királyság vagyoni túlsúlyának csökkenésére, a már említett körülményeken kívül, egyes apróbb, örökletes jövedelmek elesése is befolyással volt,¹ de különösen az 1665-ben felkapott parlamenti elv, hogy azon költségek, melyek a koronának a rendes államszolgálaton kívüli czélra megszavaztattak, csak e czélra fordíthatók.

¹ L. Blackstone id. m. I. kötet 256—301. l. — Hearn id. m. 298—386. l.

1688 után az állami kiadások két részre osztattak, a rendesekre, melyeket a polgári igazgatás igényelt, és rendkívüliekre, melyek a szárazföldi és tengeri hadsereg fentartására kívántattak.

A rendes kiadások fődözésére szolgáló jövedelem civillistának neveztetett, mert ezen jövedelemből láttatott el a király udvartartása, magánpénztára, fizettettek a birák, az ország diplomaciai személyzete, s fedeztetett a polgári igazgatás többi szükséglete.

A rendes kiadások fedezésére szolgáló jövedelem (a civillista jövedelme) a koronai jószágokból, melyekhez a királyi ékszerek, arany- és ezüstneműek is számítottak (heir looms) s a mindenkori király uralkodása idejére, sőt örökletesen megszavazott adókból folyt, ellenben a többi kiadások fődözésére az adók nagyrészt évenként szavaztattak meg s csak a meghatározott célra voltak fordíthatók, míg a civillista jövedelmeinek hovaforrásánál a királynak meg lehetőszen szabad kéz engedtetett. A király még a mult században is jogosítottnak tekintetett a civilista jövedelmei fölött uralkodása idejére tetszés szerint rendelkezni, a koronai birtokok jövedelmeiből egyeseknek adományokat tenni, a civillistát illető adókat egyesek részére lekötni; hivatalok, szinekurák, nyugdíjak adományozása a civillista terhére, a királyság nélkülözhetetlen hatalmi eszközének tekintetett s nem a közszolgálat szempontjából fogatott fel.

A királyság személyes és kormányzati szükségleteinek ez összevegyítése, a vagyoni kegyenylvánítások korlátlansága, egyrészt a király személyes vagyoni zavarait, másrészt a parlamenti tagok függését vonta maga után.

Az első lépés e fonák helyzet megszüntetésére
III. György alatt történt, az által, hogy a király örökletes

jövedelméről uralkodása idejére lemondott, s a helyett meghatározott évi összeget fogadott el a parlamenttől, másrészt pedig az által, hogy Burke nagyszabású fellépése által a nyugdíjak, kegypénzek, színekurák adományozása megszorított, s ezzel a parlament szahadsága a királlyal szemben inkább biztosított; egyúttal a király ingó és ingatlan tulajdon szerzésére s a fölött halálesetére való rendelkezésre is feljogosított. Ily módon azonban a király személyes szükségleteinek mérlegelésére is befolyást nyert a parlament.

A király személyes vagyoni állásának végleges rendezése 1830-ban IV. Vilmos, de különösen 1837-ben Viktória trónraléptekor ment végbe, az által, hogy az uralkodók örökletes jövedelmeikről lemondván s azokat a parlament rendelkezésére bocsátván,¹ egyedül személyök és udvartartásuk szükségleteinek fődözése vétetett föl a civillista körébe, ellenben minden más kormányzati kiadás a költségvetés egyéb részeibe tétetett át, de egyszersmind a király tekintélye megóvása szempontjából a királyi személyes és udvartartási költségek fődözésére szolgáló összeg az egész uralkodási időre állandólag állapított meg.

Viktória királynő civillistája 385,000 font sterlingre rúg, melyen kívül a lancasteri herczegségnek 1863-ban 37,000 fontot tevő jövedelmeit is a királynő élvezi.

A civillista 6 osztályra oszlik, u. m.: *a*) a királynő magánpénztára 60,000 fonttal; *b*) az udvartartási személyzet fizetése 131,260 fonttal; *c*) az udvartartás dologi kiadásai 172,500 fonttal; *d*) királyi kegyadományok, segélyezések 13,200 fonttal; *e*) jutalmak a király személye, a

¹ E jövedelmek jelenleg évenként körülbelül 380,000 fontra rugnak. L. Fonblanque L'Angleterre, son gouvernement 21. l.

tudomány, művészet körüli szolgálatokért 1200 fonttal; f) rendelkezési alap 8000 fonttal.

Ezen összegek közül a fejedelem csak a magánpénztár részére, a kegyadományokra, s a jutalmakra megállapítottakat adhatja ki tetszés szerint, a többiek az udvar és háztartásra fordítandók s csak a megtakarításokat lehet egy más osztály szükségleteire felhasználni.

A civillista azonban tisztán a király személyére vonatkozik, hitvese, gyermekei részére külön élethossziglan tartó járadékok állapítvák meg, melyek együtt 150,000 fontot tesznek ki, a trónörököst ezenkívül a cornwalli hercegség (1863-ban 46,000 fontnyi) jövedelmei illetik.¹

18. §.

c) A király funkeziója.

Mindenütt, a hol az állam részéről hatalom gyakorlásra, az alattvalók részéről engedelmességre van szükség Anglia közviszonyaiban, a király jelenik meg, mint jogosított, mint az, a kinek parancsait az alattvalók teljesítik.

A közélet legmagasabb és legkisebb jelenségeinek a király az alánya, még ma is ép úgy, mint az elmúlt régi kor egyszerűbb viszonyai között, midőn a király az állami hatalom nyilvánulásának nemcsak jogi forrása, de valóságos létrehozója is volt.

Nemcsak az állam az ő egészében, hanem annak részei is, a megyék, a községek többé vagy kevésbé a

¹ L. May, id. m. I. köt. 155. l. 180. l. Fonblanque. L'Angleterre, son gouvernement 21. l.

királyi név által takarva lépnek az egyes alattvalók elé, sőt maga az angol nép közönséges imakönyve a mindenkor király rendeletét viseli homlokán.

Az angol király funkciója ekként az összes államéletet átkarolónak tűnik fel, s a királyi prerogativa, mint azon elsőség, melylyel az angol király minden más személy fölött bir, ugyancsak nagyszámú teendőt mutat.

Az angol közjogi írók, nem törekedve rendszeresre s előadásukban inkább a királyi jogoknak történelmileg megbizonyosodott részeire fektetve a súlyt, nagy aprólékossággal sorolják fel a királynak valóban királyi funkciói, teszem a szentesítés vagy nemzetközi szerződések kötésének joga mellett azt is, hogy őt illeti a tengeri kikötők s azokban a világító tornyok állítása, a vásárok engedélyezése, a menedéklevelek kiadása az angollal háborúban álló nemzet egyes tagjai részére.

A hűbéri királyság fő funkciójának, a hűbéradományozás jogának alapelve, hogy a király az egész angol terület földesura, ma is felsoroltatik, s az állami jövedelmek királyi jövedelmek nevét viselik.

Külön szokott fölemlíteni, hogy a király az ország biztossága érdekében alattvalóit az abból való távozástól eltilthatja, hogy idegeneket az ország területéről ki is utasíthat — bár azok rendesen az angol vendégjog oltalma alatt állnak, sőt maga a Magna Charta védi az idegen kereskedőket, — hogy fegyverek kivitelét eltilthatja, idegen hajókat zár alá tehet, pénzt verethet, kiváltságokat, találmányi szabadalmakat, testületi jogokat adományozhat. A király, a hűbéri rendszer elveinek megfelelőleg, mint *parens patriae*, a kiskorúak gyámja, az elmebetegek gondnoka, s a közegészségügyi igazgatást a király ezen minőségével, hogy t. i. a haza atyja, szokták kapcsolatba hozni.

A királyi prerogatívához szokott számíttatni az igazság kiszolgáltatása, jóllehet arra manap teljességgel nem gyakorol semmi személyes befolyást; a király neveztetik a közbéke őrének (*conservator pacis*), noha arra is csak közvetve foly be, azok kinevezése által, kik azt rendőri hatalmukkal tényleg fentartják; ugyancsak ő a vádló minden nem magánjogi sérelem miatt. A magánvádlók által támasztott büntető perek is a király nevében folynak, a magánvádló ilyenkor a király képviselőjének tekintetik.

A király, igazságszolgáltatási prerogatívájánál fogva, mindenütt jelenlevőnek tekintetik (*ubiquity*), s ha ügyésze bűnvádi perekben nem jelen is meg, annak meg nem jelenéséről, elállásáról szó nem lehet, erre egyenes nyilatkozat (*a non vult prosequi*) kívántatik.¹

Ezen és még más a királyi prerogativa részeiként fölemlítettnek szokott jogositványok az angol alkotmány azon alapelvében gyökereznek, hogy a király nemcsak a legfőbb, de egyetlen tisztviselője (*magistrate*) a nemzetnek, minden más tisztviselő csak tőle nyert megbízás folytán és iránta való illő alárendeltségben cselekedhetvén.²

A királyságban válik legtisztábban láthatóvá a láthatatlan nemzet, melynek ezért minden más szerve, parlamentje, kormánya, bírái, hivatalnokai, hadserege, egyháza; a törvény és szokás által közelebbről meghatározott módon függ a királytól.

Csak az angol jogászoknak az elmélet terén való gyengesége magyarázhatja meg, hogy nagyobb részök a

¹ Ezért bűnvádi perekben nem mondatik, hogy ügyésze személyében jelent meg, hogy ez által képviseltetik, mert a törvény értelmében a bíróságnál mindig jelenlevőnek vétetik.

² I. Blackstone *id. m. I. köt. 221. l.*

királynak ez állását, Montesquieu nyomán, a kit a még mindig nagy tekintélyű Blackstone mintául elfogadott, végrehajtó hatalminak jelelik meg.¹

Az isteni eredetűnek tartott angol-szász dynastiák, a hódító normann királyok hűbérúri, katonai erejükön nyugvó önkényes nagy hatalmukkal, melyet a Magna Charta s a későbbi képviseleti intézmények csak korlátoztak, a Tudor család egyházi és világi hatalmat kezökben egyesítő fejlődései oly alapjait rakták le a szuverén jellegű királyságnak, melyeket a Stuartok könnyelműsége és értetlensége sem birt lerontani, s a melyeken nyugszik, a nagy forradalom s az uralkodásra kevésbé termett hannoveri dynastia után is, az angol alkotmány.

A király személyes hatalma, az állam szervezetének minden irányban való természetes kifejlődésével s a dolgok helyes rendjének megfelelőleg, a multhoz képest erősen csökkent, a nélkül mégis, hogy az alkotmány épületének kulcsa, a nemzeti életnek, ha nem is legerősebb, de legényegesebb rugója lenni megszűnt volna.

A király hosszú időkön át, mondhatni, majdnem egyedül volt az állam; a nemzet parlamentjében, a miniszterek, a bíróságok pedig csak segédei; ma ellenben csak feje annak úgy nemzetközi, mint belviszonyai tekintetében, s a hajdani segédek önálló hatalmakká lettek, a kikkel együtt, többé nem személyes, hanem elvont állami tekintetek szerint működik.

A királyi prerogativa elvi fontosságú részei: a) hogy a törvényhozó hatalom egyik s pedig legfőbb alkotó eleme;

¹ Burke is hibáztatja a szerinte a kontinensen uralkodó tévtant, hogy Nagy-Britannia királya végrehajtó tisztviselő lenne, mert az valóságos király.

b) hogy diplomáciai követek küldése és fogadása, nemzetközi szerződések kötése, háború vagy béke fölötti elhatározás őt illeti; c) hogy az angol jogászok nyelvezete szerint a kitüntetések, hivatalok és az igazság forrása; d) a fegyveres erő főparancsnoka.

A szuverénitás egyik főnyilvánulása, az, mely törvényhozás útján történik, Angliában a parlamentet illeti.

A király a parlamentnek nem csak «egyik alkotó eleme, együtt ülven egyházi és világi főrendekkel a parlament egyik házában, míg a másikon a közrendűek ülnek külön»; hanem a régi jogi példabeszéd szerint, annak feje, kezdete és vége is (caput, principium et finis).

Mindenekelőtt a parlament két házának alakulására foly be a király; a főrendiház összes tagjai eredetileg királyi kinevezés útján nyerik állásukat, ezenkívül a főrendiház elnökét kinevezi, az alsóházét megerősíti. — Korelnököt nem ismer az angol parlament, a király lord kancellárja alakítja meg a főrendiházat s tudatja az abba meghítt alsóházi tagokkal a király engedelmet (pleasure), hogy maguknak elnököt válasszanak, a kinek megválasztása azután a király által kinevezett alsóházi jegyző (Clerk of the Commons) tényleges elnöklése mellett történik.

A parlament csak a király egybehívására, az általa kítűzött helyen és időben ülhet össze, a ki azonban azt nemcsak III. Eduard király 4. uralkodási évéből származó parlamenti végzeménynél, hanem Anglia mai államháztartási rendszerénél fogva évenként egybehívni kénytelen. Csak is a király halála következtében gyűl egybe meghívás nélkül azonnal a parlament, és pedig, ha akkor a parlament törvényes ideje lejárt vagy az előtt feloszlatott, az újonnan egybehívottnak napja pedig még nem érkezett el, a régi és ilyen esetben ez, ha az új király el nem

napolja vagy föl nem oszlatja, törvényesen még 6 hónapig tart.

Az együtt ülő parlament további törvényes folyamát a király halála meg nem szakítja.

A királyi meghívónak a benne kitűzött egybegyűlési nap előtt legkésőbb 35 nappal előbb kell kiadatni.

A királyt illeti a parlament ülésének berekesztése (prorogation), melylyel annyiszor mennyiszor élhet, s melynek az a fontos következése van, hogy a parlament addigi összes, függő működése (indítványok, javaslatok), kivéve az alsóház emelte vádakát s a főrendi ház előtt függő pereket, megsemmisül s mindennek újra kell kezdeni a berekesztésre következő ülésszakban. Ezért, míg egyfelől a parlament két háza naponként felfüggeszti üléseit és rövidebb-hosszabb időre elnapolja magát (adjournment), minden egyéb következmény nélkül, mint, hogy munkálatai egy időre szünetelnek, addig másfelől királyi prorogációhoz csak különösen fontos okokból folyamodnak, teszem abból hogy valamely nagyfontosságú törvényt keresztül lehessen vinni, mert ha egy javaslat megbukott, azt csak más ülésszakban lehet előterjeszteni, minden királyi prorogáció azonban új ülésszakot teremti, s így a javaslat ismételt tárgyalását lehetőségessé teszi.

A királyt illeti a parlament feloszlatása, mi által annak törvény szerint hét évre terjedő tartamát tetemesen megrövidítheti.

Az alkotmány külső, formai határozmányokat nem tartalmaz, melyeknél fogva a királynak a feloszlatott vagy elnapolt parlamentet újra egybe kellene hívnia. Sőt az I. Károly 16. uralkodási évéből való törvény, melynél fogva a főrendek felhatalmaztattak, hogy az esetre, ha a király a parlamentet törvényes idejében összehívni elmu-

lasztaná, összehívás nélkül is egybegyűlhessenek s az alsóházi tagok választása iránt intézkedhessenek, ha pedig ezt a főrendek is elmulasztanák, magok a választók gyűlhessenek egybe képviselőik megválasztása végett, II. Károly alatt eltöröltetett, mint olyan, mely a király prerogatíváját sérti, s manap csakis azon esetben kell a parlamentet törvény szerint 14 nap alatt egybehívni, ha a király a rendkívüli miliciát zászló alá hívja s a parlament az időben több, mint tizennégy napra prorogálva van.

A királyt illeti minden egyes ülőszak megnyitása s annak alkalmával az okok felsorolása, melyek miatt a parlamentet egybehívta, mi által kezdeményezési joga van biztosítva, mert ily megnyitás nélkül egyik ház sem működhetik. Nehogy azonban a koronának e kezdeményezési joga a két ház jogainak hátrányára magyaráztassék, — ezek, oly czélból, hogy önállóságukat a királylyal szemben feltűntessék, a királyi megnyitóbeszéd után, pro forma, azzal semmi összefüggésben nem álló javaslatot (bill) vesznek elő vagy egyéb parlamenti ügyet (p. o. választás elrendelése megüresedett kerületekben) végeznek s csak ezután tárgyalatik a királyi megnyitó beszéd.

Némely törvényjavaslatok azonban csak a király kezdeményezése vagy legalább is előzetes engedélye mellett tárgyalhatók, így a király prerogatíváját, örökletes, úgymint egyéb (a közkincstár) jövedelmeit vagy csak érdekét is érintők, az amnestiákra vonatkozók, mint szintén a melyek valakinek főrendi jogaiba való visszahelyezését célozzák. A közkincstár megterhelésére vonatkozó javaslatoknak már a benyújtáskor királyi ajánlattal kell ellátva lenniök, míg a többi tárgyakról elégséges, ha a királyi engedély a javaslat harmadik olvasása előtt bejelentetik; ezen elvekre a legszigorúbban ügyelnek, annyira, hogy már a

harmadik olvasáson keresztül esett javaslatokat semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánította a parlament egyik vagy másik háza, s azok egész tárgyalását újra kezdette azért, mert a királyi engedély a javaslat beadására vagy letárgyalására hiányzott.

Végül a király emeli a parlament két házának egyező határozatait törvényerőre, «a király beleegyezése levén a törvény betetőzője és teljessége».¹

A király, miután a parlament egyszersmind törvényszék számba jön, angol felfogás szerint, abban ugyan állandóan jelenlevőnek tekintetik, de ott mai nap tényleg csak akkor jelenik meg, ha a parlament megnyitásának okait előadja (trónbeszéd), azt berekeszti, feloszlatja vagy két házának egyező határozataihoz beleegyezését nyilvánítja.²

¹ A király és a két ház részvétét a törvényhozásban a törvények mindegyikénél előljáró bevezetés (enacting clause), mint a példaként ide iktatott törvényből látszik, manap ekkép fejezi ki: «Törvény a nyilvános istentiszteletet szabályozó törvények helyesebb kezelésére. 1871. augusztus 7. (szentesítés napja). — Miután szükséges, hogy némely esetekben bővebb szabályok alkottassanak, az angol egyház szokása szerinti istenszolgálat végzését illető törvények kezelésére nézve: Határoztatott a királynő kitűnő felsége által, az egyházi és világi főurak és közrendek tanácsával és beleegyezésével, kik a jelen parlamentbe egybegyűlvék és ugyanennek tekintélye által, a mint következik: (Utóbbi, a bevezetésnek rendelkező része, kellőleg le nem fordítható. Eredeti szövege így hangzik: Be it enacted by the Queen's most excellent Majesty, by and with the advice and consent of the lords spiritual and temporal, and commons, in this present Parliament assembled, and by the authority of the same, as follows).

² A királyi szentesítés régi normann-francia nyelven történik, és pedig országos törvénynél e szavakkal: Le roy le veult (a király akarja); magánügyekben hozott törvénynél (private bills): Soit fait comme il est desiré (legyen úgy, a mint kívántatik). A szentesítés megtagadásakor: Le roy s' avisera (a király meggon-

A megnyitás, a melylyel az új parlament kezdetén a megnyitó (trón)-beszéd nem esik egybe, — ez ilyenkor csak mind a két ház megalakulása s tagjainak fölesketése után következik, — egyes javaslatok tárgyalhatásához az engedélyadás, királyi nyilatkozatok nem személyesen a király által történnek, hanem megbízottak által, a milyenkül a lordkancellár, titkos tanácsosok és miniszterek alkalmaztatnak. Különben a megnyitó beszéd, a berekesztés, a felosztatás, a szentesítés is történhetik megbízás útján.

Ha a király a parlamentben személyesen gyakorolni szokott s fönnemlített funkcióinak végzése végett megjelenik, azt mindig a főrendiházban teszi, a hol trónja van s oda «parancsolja» az alsóházat; itt olvassa föl beszédét, melyet a lordkancellár, féltérde ereszkedve, nyújt át neki.

dolja magát); közjövédelmet megszavazó törvénynél: Le roy remercie ses loyals subjects, accepte leur benevolence et aussi le veult: (a király köszönetet mond loyals alattvalóinak, elfogadja jó akaratukat s akarja, hogy úgy legyen). Csak a kegyelmi tényeket tartalmazó törvényeknél, minthogy azokat csak a király kezdeményezheti, nem ő mondja ki a szentesítést, hanem felolvastatván a két ház által elfogadott királyi javaslat czíme, a parlamenti jegyző a két ház nevében így szól: Les prelates, les seigneurs et commons, en ce present parlement assemblés au nom de tous vous autres subjects, remercient tres humblement votre majesté et prient à Dieu vous donner en santé bonne vie et longue (A jelen parlamentben egybegyűlt főpapok, urak és közrendűek Felségednek köszönetet mondanak többi alattvalói nevében is, és kérik Istent, adjon Felségednek egészségben jó és hosszú életet). «Ez a normann-francia nyelv Anglia meghódításának egyedüli emlékjele, mondja Blackstone, melyet az ember szívesen látna teljesen feledésbe menni, mely azonban megőriztetik ünnepélyes mementóként, hogy figyelemztessen bennünket szabadságaink mulandó voltára, melyek egyszer külhatalom által megsemmisítettek».

Az egész parlament vagy annak valamelyik háza, felirataikat testületileg nyújtják át a királynak, ha a király is személyesen mondotta beszédét vagy ha üzenete — kivéve a költségvetésre vonatkozókat — különös fontosságú ügyet illet s királyi aláírással van ellátva; ez átnyújtásnál az alsóháznak az a kiváltsága van, hogy míg a főrendek a közönséges kocsin, addig az alsóház elnöke és tagjai a St.-James-park központi tekepályáján (Central Mall) hajtathatnak a király palotájához, hol a főrendek díszben jelennek meg, ellenben az alsóházi tagok nagyobb része utcza-i öltözetben, hogy ez úton is megmutassák az alsóház kiváltságát, melynélfogva annak mindig szabad bejárata van a királyhoz.

A királyt, imént jellemzett funkciója, a parlamentnek nemcsak egyenrangú, hanem formailag kormányzó tényezőjévé teszi.

Tényleges, közvetlen hatását tekintve még fontosabb, a reá befolyó tényezőket tekintve osztatlanabb a hatalom, melyet a király külügyi funkciója által kifejtethet.

Az állam szuverén életnyilvánulásának e részében ugyanis a királyi funkció nincs a parlamentnek oly egyenes tanácsa és hozzájárulásához kötve, mint a belügyek iránti törvények megalkotásában.

A király, angol felfogás szerint, külügyekben népe helyett cselekedhetik, a mit e téren tesz, az a parlament által utólag meg nem erőltethető, az az egész nemzet ténye.

Az angol alkotmány ebből folyólag nem csak követek küldésére és fogadására, nem csak hadüzenés és békekötésre jogosítja fel, hanem háború nélkül is, egyedül a király az, a ki külállamokkal bármintű szerződést vagy

szövetséget köthet, a nélkül, hogy ezek érvényéhez a parlament hozzájárulása kívántatnék.

A külügyek leginkább kisiklanak a parlamentnek nem csak formai eldöntése, hanem esetleg még befolyása alól is; így említetik, hogy az 1857-iki perzsa háború megindított, folytatott s be is fejeztetett a parlament tudta nélkül.¹ De a sokkal jelentékenyebb 1857—60-diki chinai háború hasonlókép «megkezdődött és bevégződött a nélkül, hogy a korona szolgálai czélszerűnek látták volna politikájok közvetlen helyeslése végett a parlamentet megkérdezni, habár oly javaslatok, melyek azt kárhoztatták, mind a két házban indítványoztattak, sőt az alsóházban el is fogadtattak».²

Ezen esetek nem állanak magokban, és alkotmányjogilag nem is állíthatni, hogy a király föltétlenül köteles volna az általa tett hadizenetet a parlament tudomására juttatni vagy azért parlamentet összehívni, sőt az indiai kormányzatot szabályozó törvény azon határozványa, hogy az ellenségeskedések megkezdése iránt Indiába küldött rendelet az együtt ülő parlamentnek három hó alatt bejelentendő, egyenesen mutatja, hogy «az alkotmány a hadüzenés és békekötés jogát kizárólag a fejedelemre ruházta, ki azt az ország érdeke és becsülete végett saját belátása szerint használhatja».

Ép oly kétségtelen azonban, hogy maga a király fordult számtalanszor ily nagy jelentőségű kérdésekben a parlamenthez s kikérte annak egyenes tanácsát, valamint, hogy a parlament akkor is tudta befolyását érvényesíteni.

¹ L. Fischel id. m. 497. l.

² L. Todd id. m. II. köt. 198. l.

a midőn beavatkozása, mint alkotmányellenes, visszautasított.¹

A király külügyi prerogatívája a kormány helyzetét igen megkönnyíti; ennek tekintélye alatt szabad kezét nyer s vele könnyen vissza is élhet; az Angliára oly megalázó, iszonyteltjes afgán háború alkalmával, 1839-ben, a kormány megcsonkított, mondhatni, hamis okmányokat terjesztett a parlament elé.²

A király külügyi prerogatívájának határai minisztereivel szemben 1851-ben szabatosítottak. A jelen század legnépszerűbb angol államférfia, Palmerston lord, állásával lakolt, mivel e határokat megsértette.³

Idegen államok népével, fejedelmével, kormányával még udvariassági érintkezésre sem tartatik a parlament jogosítottnak. A krími háború alkalmával hozott s végrehajtott parlamenti határozat, hogy az angol sereg parancsnoka közölje a szövetséges francia sereg parancsnokai-val a francia seregnek sikeres és vitéz közreműködéseért a parlament köszönetét, szabálytalannak tartatik, mivel az a király kikerülésével történt, sőt az Egyesült-Államok elnökének, Lincoln Ábrahámnak meggyilkoltatása alkalmával a koronához intézett kérvény, hogy ez kegyeskedjék a parlament részvétét az Egyesült-Államok kormányzójával közölni, szintén kifogásoltatott, mert csak az lett volna szabályos, ha a parlament a maga érzelmeit a koronához intézett föliratban minden további záradék nélkül fejezi ki.

Annál inkább van a király kezébe a nemzetközi

¹ L. May id. m. I. köt. 381. l. Tod. id. m. II. köt. 199. l.

² Mc. Carthy, Anglia tört. I. köt, XI. fejezet. — Fischel, id. m. 441. l.

³ L. Todd, id. m. II. köt. 507–512. l.

szerződések és szövetségek kötése letéve, s az angol alkotmányírók Blackstone nyomán ismétlik, «hogy bármiféle szerződést kössön is, vagy kötelezettséget vállaljon is a király: jogszerűleg annak a birodalomban semmi más hatalom ellent nem állhat s azt meg nem semmisítheti.»¹

Mindazáltal a koronának e szerződéskötési joga nem oly széles körű, mint az amerikai Egyesült-Államok elnökéé és szenátusáé; nevezetesen, ha ily nemzetközi szerződés az állam valamely törvényét megváltoztatná, az e részben csak a parlament hozzájárulása által válna érvényessé; hasonlókép szükséges a parlament hozzájárulása a szerződés ama részéhez, mely pénzbeli terhet ró az államra, noha az alkotmányos gyakorlat oda irányúl, hogy a parlament kötelessége a koronát támogatni s az ily szerződéseknel elkövetett hibát nem létrejötteinek megakadályozása, hanem a király tanácsosainak megbüntetése által orvosolni.

Ellenben többé-kevésbé elismertnek tekinthetni az elvet, hogy a korona birtokai egy részéről lemondhat s azt idegen államnak szerződés útján átengedheti, noha oly vélemény is van, mely a király e jogát csak az esetben

¹ «A parlamentben indítványoztatott ugyan már, hogy minden szerződés érvénybe lépte előtt a parlament mindkét házának jóváhagyása alá bocsáttassék. — Ily eljárás ellen szól azonban, 1. hogy a parlament együtt nem léteben szerződés nem köttethetnék; 2. hogy a szerződés kötésének körülményeit nyilvánosságra kellene hozni, mielőtt megkötetik, mi azt sok esetben, bármennyire hasznos lenne, végkép megakadályozná; végül 3. hogy a parlamenti eljárással egybefüggő időhaladék, a fizikai távolság a szerződő felek közt, ily óvatosságot a szerződések tekintetében kiválóképen alkalmazatlanná tesz.» Sheldon Amos, Engl. constit. 18. 1.

ismeri el, ha ama területre a parlament még törvényeket nem hozott.¹

Az állami szuverénitás legfontosabb tárgyainak, a külügyeknek illetően intézését, mely abból a parlamentet mondhatni kizárja s, a miniszteri felelősség alább tárgyalandó intézményének fejtegetéséből kitetszőleg, a király neve alatt, a kabinet kezére játszhatja: az angol külpolitika világra szóló óriási köre, a parlamentnek nem arra való szervezete, az angol jellem magyarázza.

A külügyek előre meghatározhatatlan esélyei, a szükség, hozzájuk perczről-perczre alkalmazkodni, a tett lépéseket, a megszerzett adatokat rejtegetni, egyöntetű irányban értékesíteni, általában kizárják a lehetőséget, hogy a parlament legyen a külügyek főintézője. Mindez az angol külpolitikánál fokozott mértékben fordul elő, még pedig Anglia viláгурalmi állása következtében.

Ehhez járúl, hogy az angol nemzet nagyobb részét első sorban egyéni és politikai szabadsága érdekli, a külügyeket inkább csak erre való visszahatásukban érti s így azok vezetése a király és miniszterei kezében marad. «Az angol, fél shillingek fölött elvitatkozik községében,» míg az alsóházban «megszavaz 10 millió fontot éles töltésekkel lejátszott karácsonyi némajátékra.»²

Az angol viláгурalom alakulása a parlament közrehatása nélkül, a kormány és társadalom útján történt. Az egész tizenennyolczadik század parlamentáris küzdelmei alkotmányos szabadsági kérdések körül forognak, s mint Seeley³

¹ L. Todd. II. kötet 213. l.

² L. Bucher. Der Parlamentarismus, I. kiad. 49. és 253—278. l.

³ L. Seeley The expansion of England. Tauchnitz edit. 157., 188. l.

találóan megjegyzi: «Amerika végleges elvesztése azért tekintetik nagyon fontosnak, mert megbuktatja lord North kormányát». Ép így keletkezik az indiai angol birodalom nem a parlament, hanem az angol kereskedelem által s manap is, midőn Anglia királya India császári czímét viseli, az angol parlament előtt a legunalmasabb, a legkétségbeejtőbb napi rendi tárgy: Indiának külügyi tekintetben főfontosságú költségvetése.

A király végül a végrehajtó hatalom feje. «A király Angliában Blackstone szerint a nemzetnek nemcsak legfőbb, hanem tulajdonképen egyedüli tisztviselője (magistrate), minden más tisztviselő a tőle nyert megbízásnál fogva s kellő alárendeltségben működven . . . » S csakugyan a király végrehajtó hatalma manap főképen abban nyilvánkozik, hogy azokat, a kik a végrehajtást vinni fogják, kiszemelve, minthogy azt maga vinni fizikailag is képtelen.

Ugy írott törvény (1700-diki örökösödési törvény), mint ősi gyakorlat szerint a titkos tanács (privy council) az a testület, melyet a király a végrehajtással megbíz, ámbár az királyi funkciója egyéb részeiben is segítségére van.

A titkos tanács a király által kinevezett tagokból áll, kiknek kinevezése a király életére, illetőleg halála után hat hónapra terjed, de bármikor visszavonható; tagjainak száma határozatlan, eléri olykor a kétszázat is, s az ország legkiválóbb és érdemesebb polgáraiból szemeltetnek ki.

Az alkotmányos szokás¹ azonban megszüntette a

¹ Anna királynő negyedik uralkodási évéből való törvény, mely az összes titkos tanácsosok jelenlétének szükségét eltörölte, nyitott formailag utat ily gyakorlatra.

titkos tanács imént jelzett állását, egészében az tényleg a végrehajtásnak, a kormányzatnak csak igen kis részére foly be, mert azt úgy fő, mint mellékes ágaiban a titkos tanácsnak csak egy töredéke, a kabinet vezeti.

A végrehajtás külső hatalma, a fegyveres erő, szintén a király kezébe van letéve, egyedül őt illeti a katonaság tényleges toborzásának, erődök állításának, hajók felszerelésének, valamint a katonaság s a nemzetőrség mozgósításának, az azzal való rendelkezésnek joga.

A törvényeknek a szigorú jog szerint való végrehajtására a király tényleg egyedül a bírák kinevezése, illetőleg azoknak — a parlament fölterjesztése alapján — elmozdítása által foly be.

Ellenben a törvények végrehajtása az igazságosság alap gondolata szerint, a méltányosság és kegyelem szellemében, a király legszemélyesebb s legsajátabb működéséhez tartozik. Állásának méltóságánál fogva (a lege suae dignitatis), mint a régi szász fölfogás tartotta, nemcsak jogosult, de koronázási esküje szerint köteles is az igazságszolgáltatást kegyelemmel gyakorolni.¹

A király úgy ítélet előtt, mint után adhat kegyelmet a büntető törvény megsértése miatt, csakis az alsóház vádemelési jogának nem állhat ellen a királyi kegyelem, ha azonban a felsőház a vád fölött meghozta ítéletét, azzal szemben jogilag már van helye a királyi kegyelemnek, bár elítélt miniszterekre vonatkozólag nem fordult elő. — Sem ítélet előtt, sem után nincs helye kegyelemnek a

¹ A koronázási eskü ide vonatkozó pontja: Will you to your power cause Law and Justice, in Mercy to be executed in all your Judgements? (Akarsz tehetséged szerint odahatni, hogy a törvény és igazság, kegyelemmel hajtassék végre minden ítéletedben?)

Habeas Corpus törvény azon (IX. cz.) rendelkezésének megsértéseért, melynél fogva, angol alattvalót (ha csak maga nem kéri, vagy ha főbenjáró büntetése kegyelem útján deportációra változtatik) tengeren túli helyre elzárni nem szabad, sem oly esetben, midőn a kegyelem harmadik személyek jogát (p. o. magán kár, följelentési díj esetében) sértené.

A kegyelmezés manap Sheldon Amos szerint (Engl. Constit. 15. l.) csak oly esetekben gyakoroltatik : 1. midőn az ítélet után merülnek fel oly bizonyítékok, melyek az elítélt mentségére szolgálnak ; 2. midőn kitűnik, hogy az ítélet megbízhatatlan bizonyítéokra volt alapítva vagy valamely súlyos, jóvá nem tehető hiba követtetett el hozatalánál ; 3. midőn az ítéletnek alapúl szolgáló bizonyíték kétes s az esküdtek magok ajánlják az elítéltet kegyelemre vagy az esküdtszéket tartó bíró fejezi ki elégedetlenségét az esküdtek verdiktje fölött, az ítéletről a belügyminiszternek tett jelentésében ; 4. politikai büntettek esetében, ha azok nem a fejedelem vagy más tisztviselő személye ellen irányultak.

A király, minthogy Angliában a keresztény világ dualizmusa, mely a spirituale és temporale ellentétében áll, úgy a hogy megszüntettetett, az egyháznak is feje és főkormányzója ; e minőségbeli funkcióit azonban már kifejtettük a vallásügy tárgyalásánál s itt csakis a királyi hatalom egészének feltüntetése végett, melynek egyházfői állása a legnyomatékosb részét képezi, említjük újra föl.

19. §.

A parlament eredete.

Az angol királyság alapjellegét, a fogalmat, mely ahhoz a jelen és múlt összehasonlítása alatt fűződik, bármily paradoxnak lássék is, legjobban a parlament eredetének, szervezetének ismerete domborítja ki, a mint meg más oldalról a parlament érthetetlen a király nélkül.

Az angol királynak szüksége van a parlamentre, mert kezdettől fogva egyetemes, közhatalmat, nem magán, patrimonialis uralmat akar gyakorolni; de ép így a parlament is csak mint a király tanácsa szerezte meg tekin-télyét.

A parlament manap Anglia kormányzásának kétség-kivül legfőbb közege, mellette a király első tekintetre alá-rendeltnek, a biztossági szelep természetével bírónak, az alkotmány és kormányzás positiv alapszövedékén kívül állónak tűnik fel.

Bagehot elméletté magasította e fölfogást, a király hasznát abban találva, hogy az azt környező fény az alsóbb néposztályok képzelmenek tápot nyujt s őket a prózai parlament alkotta törvények iránt, melyeknek szükségét – föl nem tudják fogni, engedelmességre hajlandóvá teszi.

Ha azonban a parlament működésének módjait, a királynak azokra gyakorolt formai jogait, de különösen eredetét, keletkezésének történetét tekintjük, arra az ered-ményre kell jutnunk, hogy a parlament a királyság intéz-ményéből fejlett ki, ennek funkciói szálltak át reá s hatalmának erkölcsi, jogi alapja abban rejlik, hogy a tár-sadalom összes osztályai fölé emelt, egyes parlamenti pár-tok érdekeitől ment, pártatlan király tanácsakép s csak

annak beleegyezésével működik és rendelkezhetik. « Minden választókerület, mondja Hearn, kötelezettséget vállal, hogy a király tanácsát meghatározott számú tagokkal látja el a kik kötelezve vannak a királyt legjobb tudomásuk szerint őszinte és hű véleményeikkel támogatni. »

A parlament nem a nemzet, s így nincs semmi lélektani ellenmondás abban, ha a parlament akaratát a király tekintélye, akarata teheti csak a nemzet össz-akaratává.

« A korona, a kiváló alkotmányi író Hearn ¹ megjegyzése szerint, mindig a nap volt politikai rendszerünkben s ma is az, s Viktoria királynő a törvényhozás hatalmát nem kevésbé bírja, mint Hódító Vilmos, csak a föltételek, melyek alatt e hatalom gyakoroltatik, lettek mások. »

A mint az angol nemzet a norman és angolszász fajok vegyülékéből jött létre, akkép fejlett ki a mai parlament a norman királyi ház kormányzati rendszeréből s az angolszász igazságszolgáltatás és közigazgatás összefűzéséből.²

Hódító Vilmos erős keze megakadályozta, hogy a közhatalom a nagy hűbér urak közt megoszoljon, midőn keresztülvitte, hogy közkötelességeikre nézve az alhűbéresek is egyenesen a királytól függjenek.

A norman királyok ama korláton kívül, hogy az ország régi szokásainak (lex terrae) tiszteletben tartását ígérték, kezökben tarták nemcsak a kormányzást és igazságszolgáltatást, hanem a törvényhozó hatalmat is, s az

¹ Hearn, Government of England 17. és 51. l.

² L. Guizot. Hist. du. gouv. répr. II. köt. 44., 50. l. (1855-ki kiadás). L. Taine, Az angol irod. tört. I. köt. 145—170. l.

első norman királyok idejéből való törvények egyedül a királyok nevében adatnak ki, s királyi kegylevelek, adománylevelek jellegével bírnak.

A királyság ez állása a két ellenséges faj, a norman és angol viszonyából is következett, hogy az előbbi uralkodhassék, az utóbbi pedig alávetessék, kellett a királynak oly nagy hatalomnak lenni. A norman és angol jog egyaránt fentartatott elvben, de az életben egymás mellett meg nem férhetvén, a kettő fölött álló királyi hatalom volt az összeolvasztó.¹

A királyság törvényhozási és közigazgatási szervezettisége tette lehetővé, hogy az angol társadalom politikai hatalma, midőn a király mellett és ellen gyökeret ver, nem egyes rendek, hanem az egész nemzet egyetemes hatalmakép alakul.

A királyság kísérletei az egyház kiváltságos állásának megdöntésére, az ország régi jogának sokszoros megsértései, az adóztatási és birságolási hatalom túlfeszítése, a király rendes jövedelmeinek még így is elégtelen volta vezettek a norman hódítást követő második század folyamában, midőn tán a két faj összevegyülése is végbement, a társadalom hatalmának, a parlament első csiráinak határozott kifejlésére.²

A mai angol alkotmány jellemzése a parlament leírását bátran János király hitlevelével (Magna Charta) kezdheti.

Az angol-szász korszak országgyűlései, a witenagemetok, az ország legbölcsebb férfaiából, a püspökökből és legfőbb hivatalnokokból állottak, a norman időbeliek meg

¹ L. Gneist Verf. Gesch. 203. s. következő lapjait.

² L. Gneist. Verf. Gesch. 203–206., 234–240. l.

a király közvetlen hűbéreseit egyesítik, de az utóbbiak jogköre, tartásuk ideje, ha II. Henrik uralkodásától eltekinünk, nagyon is bizonytalan, hatalmuk inkább névleges, míg a királyok majdnem korlátlan uralkodása kétségen felül áll.¹

A nagy királyi hitlevél (Magna Charta), melyet János király 1215. június 15-én, a Windsor és Staines közt fekvő runingmedei mezőn, a vele szemben táborozó főuraknak kiadott, ez az okmány, a melynek kiküzdéseért s megtartásaért Mackintosh az emberiséget inkább hálára kötelezettnek hiszi az angol nép iránt, mint azon nagy igazságokért, melyekben Bacon és Shakespeare, Milton és Newton útján részesült: ez határozott kiinduló pontja a mai parlament kezdetleges alakjának s vele a mai angol alkotmánynak, ez «a szöveg, melynek Anglia egész későbbi alkotmánytörténete csak kommentárja.»²

E hitlevél, midőn XII. cikkében kimondja, hogy az országban sem szubszidiumokat (aid), sem paizs-pénzt (scutage, a hadi kötelezettség váltsága) az országgyűlés megajánlása nélkül szedni nem szabad, a XIV-ben pedig midőn határozza, hogy az országgyűlés tartása végett a királynak meghatározott helyre és napra — utóbbit negyven nappal megelőzőleg — össze kell hívnia az ország érsekeit, püspökeit, apátait, grófjait és nagyobb báróit személy szerint, többi báróit közös meghívó levéllel, a melyben az egybehívás okának is kitéve kell lenni: határozott alakot ad a nemzet részvételének az ország kormány-

¹ L. Stubbs. Const. hist. (1880-ki kiad.) I. köt. 403., 405., 417., 418., 419. l. Gneist. Engl. Verf. gesch. 204—208. l. — Guizot. Hist. d. orig. d. gouvernement répres. II. köt. 53—63. l. (1855. kiadás.)

² Stubbs, id. m. I. kötet 597. l.

zatában, azt a szász időkhöz képest szélesebb, a norman korbeliékhöz viszonyítva pedig biztosabb alapra fekteti s utat nyit egyszersmind a nemzet többi elemeinek bevonására.

A Magna Charta a parlamentet ugyan kifejezetten csak adó- és pénzügyi föladatakra valónak mutatja, sőt még e tekintetben is csak a rendkívüli pénzügyi szolgáltatások megajánlására jogosítja; minthogy azonban a nemzet összes rendjeinek jogait részletesen meghatározza s e jogok védelmét a parlamentből alakított 25 tagú, a királlyal szemben is végrehajtó hatalommal fölrüházott bizottságra bízva, megteremti az alapot a parlament törvényhozási hatalmára.

Rögtön ugyan még az adómegajánlási jog sem lép életbe, mint a Magna Chartában meghatározva van, mert a rendek parlamenti jogai János utóda, III. Henrik alatt fölfüggesztetnek; mindazáltal III. Henrik hosszú, küzdelmes uralkodása nemcsak a Magna Charta megerősítésével végződik, de számos preczedens, az adómegajánlás mellett, a főrendek törvényhozási részvétét is kétségtelenné teszi.

S a mint III. Henrik az, a ki a parlament nevet az országgyűlésekre először alkalmazza diplomatikus alakban, úgy ő az is, a ki azok hatáskörét az összes közügyekre kiterjedőnek elismeri, s csakugyan a későbbi gyakorlat az ez időbeli országgyűlési határozatok nagy részét már határozottan törvényeknek tekinti s a törvények gyűjteményébe fölveszi.

A XIII. század közepén a király mellett rendszeren működő parlament áll előttünk, melyben az adómegajánlás joga a király összes főhűbéreseit, azaz a bárókat, a törvényhozás- és kormányzatban való részvét ellenben azok főbjeit, a nagyobb bárókat illeti; mindkét elem különös

kötelékekkel van a királyhoz fűzve, neki vagyona, jogai tekintetében alárendelve. Főképen a nagyobb bárói vagyis mágnási minőség függ a királytól, ezért oly ingadozó III. Henrik s az Eduardok korában, a midőn az örökletesség elve a főrendűségekre nézve még nem volt megállapodva, a parlamentbe meghívott főurak száma; ugyanis a királyt illeti annak meghatározása, ki jőjjön mágnászamba, kit hívjon meg személy szerint a parlamentbe s ki élvezze a mágnási, peeri jelleg kiváltságait; e jelleg megnyerésére ugyan nagy nyomatékú az illető birtokának kiterjedése, de még inkább valamely magas hivatal ellátása.

A személyes joguk alapján a parlamentben megjelenő bárók vagyis főhűbéresek mellé a XIII. század második felében (1265.) az alhűbéresek és más megyei szabad birtokosok, valamint az öt kikötő s a többi városok küldöttei sorakoznak; az utóbbi társadalmi rendek meghívása a parlamentbe újra a királyságtól indul ki s egész a XVII. század végéig a városok csak királyi adománylevél útján jutnak képviseltetésre a parlamentben. A megyei küldöttekre az által gyakorolt a király befolyást, hogy a parlamenteket összehívó levelekben (*writ of summons*) ő határozza meg a választandók minőségét, s csak a XIV-dik század vége felé (1373.) kezd a parlament a maga tagjainak minőségére nézve szabályozólag befolyjni, ezúttal kizárva az ügyvédek a választhatóságból; ugyancsak a királyt illeti kezdetben a választások igazolása s e jogát végleg csak I. Jakab király adja fel.¹

Egyideig az alsó papság is meghivatik s néhányszor meg is jelenik a parlamentben, állandóan azonban nem sikerül azt a parlament részévé tenni s bár adómegaján-

¹ L. Stubbs, id. m. III. köt. 428—433. 1.

lásai tovább is tartanak, azokat nem a parlamentben, hanem a mellett, zsinataiban (convocation) teszi. A papság külön adómegajánlásai csak 1665-ben érnek véget.¹

Ez új elemek meghívása a parlamentbe azonban a főhűbéresek jogára is lényeges befolyást gyakorol; ugyanis mindama főhűbéresek, a kik személyesen nem hivatnak meg a parlamentbe, kénytelenek a megyei alhűbéresekkal és szabad birtokosokkal a megyei gyűléseken egyesülni s a parlamentben csak az itt választott küldöttek útján vehetnek részt.

Az angol parlament, ez összetételében, a mainak minden elemét magában foglalja már: nagyobb báróiból vált ki a főrendi ház, a megyei és városi testületek küldötteiből a közrendűek háza, az alsóház. (House of commons.)²

Lényeges jellege, hogy az ország a legfőbb egyházi, világi és katonai hivatalaiban kiváló érdemekkel bíró férfiakat a főrendiházba, ellenben a megyék és városoknak a közigazgatás, igazságszolgáltatás intézésével foglalkozó s ezek pénzbeli terheit is viselő lakóit, küldötteik által az alsóházba gyűjti egybe.

A mint már Guizot³ s később még inkább Gneist kiemelte, a parlament azokat foglalja össze, a kik közszolgálatuk alapján az állam irányzására leginkább képe-

¹ L. Hearn, id. m. 411. és 448—450. l.

² A közrendűek kitétel a megyei és városi testületek, kommunítások tagjait, a kommunítások kommunítását, nem az alsóbb néposztályt akarja jelenteni. L. Stubbs id. m. II. köt. 182., 183. l. — Hearn id. m. 467. l.

³ L. Guizot, id. m. 15. lapon: «A mi képviseleti rendszerünk nem érdekek, nem vélemények, nem a nép képvisellete, hanem a helyileg organisált népé». Hearn id. m. 470. l.

sek. Nem a társadalmat, mint olyat, hanem az állami feladatok megoldása végett a legmagasabb országos hivatalokba, illetőleg a megyei és városi közigazgatásba beosztott társadalmat juttatja érvényre az állam legfőbb vezetésében.

A mag, melyből a parlament terebélyes fája szétágazik, ekkép a királyság, s bármennyire lássék is ellene irányulónak a parlament fokenkénti erősödése, a királyság az, mely magát a parlament által szervezi, szélesb, erkölcsileg magasabb alapra helyezi.

A nemzet mai politikai önérzetére elviselhetetlennek látszik a kétségtelen történelmi tény, hogy parlamenti jogai egyes főrendeknek, városoknak adott királyi kiváltságokon s a megyékhez intézett meghívókon (Parliamentary writs) nyugszik.

A parlament különböző elemei különböző feladatokat végeznek s különböző jogkörrel, nyomatékkal bírnak.

A főpapok s főurak évenként négyszer hivatnak egybe, hogy a király (későbbi titkos) tanácsával egyetemben a legfőbb fokú bíraskodást végezzék, nevezetesen, hogy az országos főbiróságok ítéleteit felülvizsgálják, hogy társaik (pares, innét az angol régibb piers s a mai peer kitétel a főrendek megjelölésére) a főpapok és főurak ellen emelt vádak fölött döntsének, végül, hogy a korona legfőbb hivatalnokai fölött bíraskodjanak.

Renden kívül, a felmerülő szükséghez képest, gyűlnek össze 1297-ig ugyanők a szubszidiumok és paizspénzek megajánlására, valamint a legfőbb, különösen nemzetközi kormányzati ügyek eldöntésére, sőt a főhivatalok betöltésére s a rendes kormányzati úton el nem intézhető kérvények fölötti határozatok hozatala végett.

A királynak a XIV. század közepéig a főpapok és főurak a rendes tanácsosai a törvényhozásban, melyet

azonban ezek nélkül is gyakorol titkos tanácsában megállapított rendeletek útján.

A főrendek gyűléseit, melyekben a titkos tanács főtagjai is részt vesznek, nagy tanácsnak (*Magnum concilium*) hívják, szemben a főhivatalokból álló állandó vagy titkos tanácsccsal (*Permanent council*) s a közrendűeket is magában foglaló egyetemes gyűléssel (*Commune concilium*); de mindannyira alkalmazták a parlament elnevezést is, mi az ez időbeli gyűlések kellő megkülönböztetését megnehezíti.¹

A közrendek szerepe az ily egyetemes s rendkívüli körülmények miatt összehívott gyűlésben eleinte fölötte szerény. A királyt «szegény és alázatos közrendei Istenre s az irgalom nevében kéri, könyörögnek hozzá» (*Vos pauvres et humbles communes prient et supplient pour Dieu et en oeuvre de charité*) az akkori parlamenti feliratokban.

Főfeladatuk a főrendeken kívül az országban levő szabad birtokosok adójának megajánlása; a közrendek adókat nemcsak a főrendektől és papságtól elkülönítve ajánlják meg, de a megyei és városi követek külön-külön is teszik azt, sőt néha különböző városokban tartják gyűléseiket; később azonban közös tanácskozmányok következnek s elvvé lesz, hogy a parlament összes elemeinek közmegegyezésével lehet csak adókat megállapítani.²

A kormányzatot a király viszi titkos, illetőleg a főrendekkel kiegészített tanácsában, ez elé terjesztik a közrendek kérvényeiket, sérelmeiket, itt panaszozzák el a király hivatalnokai vagy valamely hatalmas főúr által rajtok

¹ L. Guizot, id. m. II. köt. 188. l.

² L. Hearn, id. m. 396—398. l.

elkövetett méltatlanságot, törvényteleniséget, sőt 1376 óta az ünnepélyes vádeljárást (impeachment) is megkezdik a király tanácsosai ellen s panaszaik, vádjaik kedvező elintézésétől teszik függővé adómegajánlási készségeket.

A mi hazai országgyűléseink állandó vitatárgyát képezi, hogy a királyi előterjesztések vagy a sérelmek intéztessenek-e el előbb, az angol parlamentek kezdetleges korának is egyik főkérdése. Eleinte a tárgyalási sorrend a királyságra kedvező, mert a királyi válaszok csak a gyűlések végén adatnak, mikor az adómegajánlások már megtörténtek.

A kérelmek elintézéséből fejlődik ki a közrend befolyása a törvényhozásra, e kérelmekből utóbb indítványok lesznek, melyeket, ha csak új törvény által teljesíthetők, a király a főrendek meghallgatása után intéz el.

A törvények e korban a királynak titkos tanácsában vagy legfőbb a főrendek hozzájárulásával alkotott határozatai,¹ melyek egy részénél a közrendek még nem mint egyenlő tényezők, hanem csak mint hozataluk megindítói lépnek föl; míg a XV. század első felében már alkotmányjogilag elismert elvé lesz, hogy semmiféle törvényt hozzájárulásuk nélkül alkotni nem lehet.

¹ Már akkor is, midőn a rendek részessége a törvényhozásban el van ismerve, a királynak tulajdonítatik a főakció: *Que le roy fait les lois par assent des pères et la commune.* — Különösen a közrendek a törvények rendelkező részében eleinte csak mint kérényezők említetnek, sőt még IV. és V. Henrik parlamenti végzéseinyei (1399—1422.) is «a főpapok, hercegek, grófok, bárók hozzájárulásával s a közrendek folyamodása és különös kérésére» hozatnak. (*By the assent of the prelates, dukes, earls, barons, and at the instance and special request of the commons.*) L. Stubbs id. m. II. köt. 642—644. III. 502—504. 1.

A fő- és közrendek e hozzájárulása a király akaratához mindazáltal nem rontja le a király saját törvényhozó hatalmát; a törvények mellett, melyek a rendek hozzájárulásával alkottatnak s statutumoknak (Statutes) neveztetnek, vannak törvények Ordinance név alatt, melyek egyedül a király akaratából származnak, s melyek csak annyiban csekélyebb erejűek, hogy általok a király egyoldalúlag meg nem változtathatja a statutumokat.

A parlament e kezdetleges alakjában is I. Eduárd király ama nagy mondásának megvalósítása, hogy a mi mindenkit érint, mindenki által hagyassék jóvá, s hogy a közös veszedelem közös akarattal megállapított orvosszereket kíván.¹

Csakhogy e különböző elemek szétszaggatott állapotokban nehezen bírták volna e nagy elvnek hasznát is venni; ugyanis a parlament a főrendek (világiak és egyházi főurak), az alapság, a megyei közösségek és a városok külön gyűléseiből állott; nem egységes parlament tagozataival van e gyűlésekben dolgunk, mint a mai állapot visszakeltezése mellett gondolni lehetne, nem is *itio in partes*-sel, hanem négy külön jogalapon álló, külön hatáskörű testülettel, mely csak idő folytán olvad illetőleg kapcsolódik szorosabban egybe.²

Négy ily külön testület összeműködése külső nehéz-

¹ Ut ~~quod~~ omnes tangit ab omnibus approbetur ... ut communibus periculis per remedia provisa communiter obvietur ... I. Eduárdnak a canterbury érsekhez intézett parlamenti writ-je. — III. Eduárd: *justum et consonum rationi*, ut per communia subsidia communibus periculis occurratur.

² L. Stubbsnél (id. m. II. köt. 206—209. l.) a jogász és kereskedői rendnek időleges külön szereplését a parlamentben.

ségekkel jár, határozataik belső összhangja, az ország egyetemes érdekeinek általok való előmozdítása még inkább.

Az angol állam egészséges alaptényezőinek összehatása véget vetett a rendi szétszaggatottságnak s a parlament négy részét kettőbe, a főrendek és közrendek házába foglalta össze s kölcsönös jogaik által oly közös alapra helyezte, melyből az újkori képviseleti rendszer kifejlődhetett.

A főrendiház, a parlament ez első csirája, már nem egynemű elemekből áll; de az egyházi és világi bárókat hivatásuk különbsége daczára összefűzte, közös alapra helyezte a viszony, melyben, mint a királynak egyformán főhűbéresei, ehhez állottak.

Miután a megyék és városok középosztályú lakosságát nem választá külön a nemességi elv, mely Angliában nem úgy fejlődött, mint Európa többi részeiben, sőt azt a helyi szervezet a megyei gyűlésben, igazságszolgáltatási és közigazgatási czélok végett, épen összehozta, s miután ez által a középosztály a királylyal és a főrendekkel szemben közös érdekeinek inkább tudatára jött, a megyék és városok külön gyűlései lassankint a közrendűek házává olvadtak egybe.¹ Az alpapság ellenben teljesen kivált az országgyűlési rendek sorából, mert hiányzott az összekötő kapocs a birtokviszonyokban, mely a főpapok és főurak együttlétét lehetőségessé tette, — az alpapság ugyanis birtokait, jövedelmeit nem hűbéri czímen bírta, — de hiányzott a világi társadalomhoz való tartozás s a gyengeségnek is az az érzete, mely a megyék és városok komunitásait összekapcsolá.

A XIV. század végén a parlament két önálló házzá

¹ L. Stubbs, id. m. II. köt. 205. és 206. l.

alakúlva kezd működni, mindegyik külön elnök alatt s meghatározott külön körrel.

Az ekkép tagosult parlament két háza egymással, valamint a királlyal hosszas harcot folytatott a fölényért az alkotmányban.

Több mint kétszáz éven át a király s a főrendek háza viszi a vezérszerepet, a közrendek csak számbaveendő tényezők, de nem irányt adók, a király pedig csak a XVII. század második felében kényszeríthetők, hogy az alkotmányban oly funkcióval elégedjék meg, a mely által az államban, annak többi főszerveivel összeműködve ugyan a legfőbb hatalom fejthető ki, de a mely egymagában többé sem törvényalkotásra, sem az állam külpolitikájának, sem belügyeinek kormányzására kizárólagos jogot nem ad.

A király, e fejlődési folyamat végén, nem az állam többé, hanem igen helyesen annak legfőbb szerve.

A parlament pedig, miután elemeinek osztályellentétei lassankint lecsiszolódnak és két háza, bár sok részt különböző hatáskörrel bír, az államiság egyformán erős érzete által forr egybe : a nemzetnek egységes törvényalkotó, gazdálkodó s ellenőrző szervévé lesz, s az államnak ép oly természetes alkotó részét teszi, mint a király, kinek nem pusztá korlátozója, hanem a kivel együtt az államnak legfőbb kormányzó testülete.

A parlament a királlyal ekkép összeolvadva, fölszívja magába ennek szuverénitását, társadalom-fölöttiségét s tagjainak egyenkint véve társadalmias jellege daczára, teljesen államisul s ezen államiság jellege lehetségesíti, hogy szellemében is az osztályérdek fölé emelkedjék s rendszabályaiban egyetemes állami tekintetek által vezéreltessék.

A harcz a király és parlament között, melynek ki-
menetele a parlament ily állásához vezetett, formailag
a körül forgott: van-e a királynak a parlament mellett
külön törvényhozó hatalma? Van-e neki a parlamenttel
szemben joga, az ez által ellogadott s királyilag szentesített
törvényeket egyoldalú akaratával, bár csak fölmentés vagy
időleges fölfüggesztés útján megváltoztatni? Királyi kegyel-
men nyugszanak-e a XVII. században is, mint eredetileg,
a parlament jogai, vagy a királyi kegy a századok folya-
mán ép oly legitim igénynyé változott át, mint a minővel
a király koronájára bir?

De e harcz véres harcz is. I. Károly király életével,
II. Jakab és családja trónjával lakol a vakságért, melyben
elfogúlva nem látják a királyi tiszti megváltozott helyzetét.

Kevésbbé éles a főrendűek s a közrendűek háza
között a küzdelem s az utóbbinak előbb érvényre, később
túlsulyra jutása nem ily jogi vitapontok eldöntése, nem
is fegyveres mérkőzés, hanem a közép és alsó osztályok
nyomatekának lassú, de állandó emelkedése által megy végbe.

E fejlődési folyamatnak csak vázlatos leírása is túl-
menne rajzunk keretén; ezért jelzésével beérve, át kell
térnünk a parlament hatáskörére, kiváltságaira s a jog-
alapra, melyen ezek nyugsznak.

20. §.

A parlament hatásköre és kiváltságai.

A parlament, noha két házának különbözők a funk-
cziói és kiváltságai, közös jogalappal bir; e jogalap, egyes
különös írott törvényeken kívül, az angol közönséges jog,
melynek a parlament hatáskörét, kiváltságait meghatározó

Lex et Consuetudo Parlamenti név alatt ismert szabályok egy részét képezik.

A parlament két háza, hatalmát és kiváltságát nem valamely külön jognál, hanem a parlament egységes jogánál fogva élvezi.

A közönséges jognak nem írott, hanem régi szokáson nyugvó természeténél fogva, ha a parlament valamely joga kérdésessé válik, annak bizonyítására az egyedül döntő körülmény, hogy a parlament ily joggal már előbb is élt, s hogy annak jegyzőkönyveiben nyoma van; mert angol felfogás szerint a parlament is törvényszék, még pedig a legfőbb s a közönséges jog szabályait a parlament hatalmára vonatkozólag legjobban lehet magának e törvényszéknek határozataiból megtudni.

A parlament hatásköre és kiváltságai hosszas történelmi folyamat útján annyira megállapodtak, hogy két háza 1704-ben egyenesen ki is jelentette, hogy addig megállapított hatáskörét és kiváltságait egyik sem tághatja, mi természetszerűleg nem akadályozza őket, hogy új, a parlament hatalmát érintő körülmények fölmerülésekor szuverén módon állást foglaljanak.

A parlament alkotmányos állásának megértésére lényeges, hogy a parlament hatásköre és kiváltságai között különbség tétessék.

A parlament hatásköre a szuverén hatalomnak ama részét jelenti, melylyel a parlament a nemzeti célok közvetlen megvalósítása érdekében föl van ruházva, kiváltságai pedig ama hatalmat, melylyel hatáskörét a többi államszervekkel szemben fentartja.¹

¹ Némileg hasonló Anson (Law and Custom of the Constit. I. köt. 129. l.) értelmezése: «A kiváltság főképp arra szolgál, hogy

A parlament, hatáskörét tekintve, az angol birodalom legfőbb törvényhozó, kormányzó és birói szerve.

Mint törvényhozó, korlátlan hatalommal alakítja, változtatja az állam alkotmányát s abban a királyság örökösödési joga s a nemzet bármilyen szabadságai fölött azzal a fensőséggel rendelkezik, melylyel a közönséges élet törvényeit hozza vagy megszünteti; hasonló formai korlátlansággal szabályozza az angol birodalom, vagyis a gyarmatok s egyéb birtokok viszonyait.

Mint kormányzó, meghatározza a szuverén akarat végrehajtásának évi költségeit, határoz minden évben a hadsereg léte vagy nem léte fölött, befolyást gyakorol a király kormányzói jogára, bizalmat vagy bizalmatlanságát fejezve ki miniszteriuma iránt, szabályozza az ügynevezett magán törvényekkel (private bills) a helyi kormányzat és közigazgatás teendőit, jogait s kötelességeit, végül ellenőrzi a kül- és belügyek kormányzatát.

Mint bíróság, először az alattvalók perei fölött ítél végső folyamodásban, másodszor, mint alkotmányi bíróság a király legfőbb hivatalnokai, miniszterei és biráinak hivataloskodása fölött bíraskodik.

Ezenkívül a parlament a királynak királyi jogai gyakorlatára nézve tanácsokat adhat; mert bár a király angol fölfogás szerint, jogtalant nem tehet (The king can do no wrong), a szuverénitás akarata határozván meg mi a jog, de fölvilágosításra, rossz tanácsadóktól való óvakodásra szüksége lehet; végül hatáskörének fentartására különös kiváltságokkal (privilege) van felruházva.

az alsóház tekintélye fentartassék.» A parlament kiváltságainak természetét belső okokból magyarázni nem igen kísértik meg az angol közjogi írók.

Az angol parlament e hatásköréből kitetszőleg nem csak a törvényhozó hatalom teljével van fölruházva, hanem bizonyos fokig az állam legfőbb kormányzószerve is, s e mellett a legfőbb birói forum úgy a magán, mint a közjogi perekre nézve.

Már hatásköre által lényegileg különbözik más államok parlamentjeitől, a miénktől is, bár ehhez a részben hasonlít, hogy a magyar országgyűlést sem kötik meg semmiféle külső korlátok, hogy ne csak közönséges törvények, hanem az alaptörvényekre nézve is teljes szabadsággal és ép oly módon, mint az egyszerű törvényekre nézve, rendelkezhessék.

De még inkább különbözik az angol parlament más parlamentektől az által, a mit a parlament kiváltságainak neveznek. E kiváltságok értelme az, hogy a parlament az államnak nem csupán kormányzó és törvényhozó főszerve, hanem, hogy mindkét háza, működésök szabad, nekik legcélszerűbbnek látszó gyakorolhatására, az államhatalom többi szerveinek hozzájárulása nélkül, minden szükségset megtehet. Nevezetesen mindkét ház maga állapítja meg házszabályait s kiváltságait, s noha 1704-ben kimondatott, hogy egyik ház sem tulajdoníthat magának új jogokat, minthogy e szabályoknak mindig maga az illető ház a magyarázója s alkalmazója, minthogy egyik ház a másik kiváltságainak bírálatába nem bocsátkozhatik, a király a parlament beléletéről tudomást nem vehet, nincs kizárva az ellentét az alkotmány és a parlament valamelyik háza által alkotott szabályok között jövőre sem.

Ugyancsak kiváltságánál fogva mindegyik ház maga ítél az ellene elkövetett sértések fölött s alkalmaz nemcsak tagjai, hanem idegenek ellen, nemcsak tárgyalásai folyamán és helyiségeiben, hanem azokon kívül történt sértésekért

pénz és szabadságbüntetések. Az alsóház kiszabta fogságbüntetés tartama egy ülésszakon túl nem terjedhet; a parlament valamelyik háza által megbüntetettnek 1772-ig térden állva kellett ítéletét meghallgatnia, az ekkor fölmerült nehezség miatt azonban e forma eljuttatott.

Mindenik ház külön parlamenti karhatalom fölött rendelkezik, melylyel parancsainak a házon belül és kívül érvényt szerez, s melyet az országos karhatalom támogatni tartozik; karhatalmával behatolhat bárkinek házába, hogy a sértőt letartóztassa, illetőleg elzárassa.

A parlament egyik háza által elrendelt letartóztatást más bíróság felül nem bírálhatja, mert bár az ekkép letartóztatott szintén folyamodhatik a közönséges bíróságokhoz a Habeas Corpus parancsért s azok ki is adják azt a folyamodót fogvatartó parlamenti háznagynak (Serjeant at arms), mihelyt azonban ez a bírósághoz abbeli jelentését megteszi, hogy a folyamodó a parlament kiváltságainak megsértéseért tartóztatott le, a bíróság a letartóztatás belső jogosultságának bírálatába nem bocsátkozik s kezesség mellett való szabad lábrahelyezésnek sem lehet helye, mert az ily letartóztatás, mint törvényszék megsértéseért (Contempt of court) történő, olyannak tekintetik, mely végrehajtásakor rögtön jogerejűvé válik, jöllehet csak a főrendiház valódi törvényszék.¹

A parlament rendesen oly esetekben gyakorolja büntető hatalmát, midőn valaki egyenes parancsának, hogy előtte megjelenjen, nem engedelmeskedik, midőn tagjai megsértetnek vagy parlamenti hivatásuk gyakorlatában gátoltnak, reájok jogtalan nyomás alkalmaztatik, megveszte-

¹ L. Anson, id. m. I. köt. 165–167. l.

getésök megkísértetik, midőn a parlament, vagy egyik háza rágalmaztatik, szóval vagy tettel gyaláztatik, tárgyalásai, régebben egyáltalán, ma csak ha, helytelenül közöltetnek.

A parlament kiváltságai közül különösen kiemelkedik tagjainak szólásszabadsága, melynél fogva tagjait csakis az illető ház vonhatja kérdőre azért, a mit előtte mondtak.

E szabadság IV. Henrik uralkodása alatt ismertetett el az alsóházra nézve először, midőn az ítélet, mely Haxey ellen a miatt hozatott, mivel a királyi udvartartás költségeinek leszállítását indítványozta, megsemmisítették.

Ellenben nincs az angol parlament tagjainak az a kiváltsága, melyet más európai parlamentek tagjai élveznek, hogy bűnvizsgálat, letartóztatás ellenök csak az illető ház engedelmeivel rendelhető el; az angol parlamenti tagok csak adóssági fogság alól mentek, a peerek mindig, a képviselők az ülésezés idején kívül a parlament megnyitása előtt s berekesztése után 40—40 napig, a bűnvádi eljárásról csak értesíteni tartoznak az illető bíróságok a házat. A főrendiház tagjai azonban kiváltságos állásban vannak, ha ellenök felségsértés vagy valamely büntett (felony) miatt emeltetik vád, de nem kisebb büntettek és vétségek miatt; előbbi esetben a főrendiház ítél az illető tagjai fölött.

Nagy jelentőségű a parlament képviselőházának kiváltsága, melynél fogva egyes tagjait kebeléből kizárhatja. Wilkes esete óta, az 1782-diki határozat szerint, elvül szolgál, hogy a kizárás az illetőt végkép megválaszthatatlanná nem teszi ugyan, de mivel a kizárás mindazért megtörténhetik, a mi által az illető a képviselőház fölfogása szerint a tagságra alkalmatlanná lesz, vagy olyasmért, a mi a ház hitelét ronthatná, e jog, tényleg, a választók szabadságának tagadásává válhatik,

mint ezt legjobban az esetek tanusítják, a melyekben a képviselőház a kizáráshoz folyamodott.¹

A parlament kiváltságai közé tartozik, hogy a közönséget kizárhatja tárgyalásaiból; 1875 előtt e részben az szolgált szabályul, hogy ha a ház egy tagja figyelmeztette az elnököt, hogy idegenek vannak jelen, az köteles volt azokat eltávolítani; 1875 óta az idegenek kizárása fölött szavazással határoz a ház.

Mindezeket egybefoglalva a parlament kiváltsága egyértelmű a parlament mindkét házának beléletére vonatkozó szuverénitásával, mely a királylyal, a kormánynyal, a bíróságokkal s a választókkal szemben érvényesül.

A választók szabad választási joga, a király ellenőrző hatalma korlátra talál a parlament kiváltságában; a bíróságok jogvédő hatalma megszűnik, mihelyt valaki a parlament kiváltságaival jött összeütközésbe; a kormány és közegei pedig engedelmeskedni tartoznak, ha valamelyik ház kiváltságának érdekében hivatnak fel a parlamenti karhatalom támogatására.

A parlament kiváltságaiból sokféle összeütközés keletkezhetik annak két háza, de különösen a parlament s a bíróságok között; ugyanis bármelyik ház kijelentheti, hogy «egy tény rendeletére keletkezett» s megegyezik kiváltságaival, míg a bíróságok, melyeknek a fennálló jog szerint kötelességök itélni, tagadják, hogy olyan kiváltság az illető házat megilletné, s hogy a parlament egyik háza egy magában ily kijelentés által leronthasson oly törvényt, mely a törvényhozás összes tényezőinek akaratából keletkezett.»

«A bíróságok jogköré, mondja az angol parlamenti

¹ L. May Parl. pract. 57–60. l.

eljárás tudós ismerője May, a parlament kiváltságát illetőleg egyike a legnehezebb kérdéseknek, melyek az alkotmányos jogra nézve fölmerültek.»

A parlament kiváltsága s a törvények uralma valóban kiegyezhetetlen ellentétbe jöhetnek, mert a parlament bármelyik háza az alkotmányos szokásjognál fogva föl van jogosítva egymagára kijelenteni, mennyire terjed kiváltsága s azt meg is védelmezni, s e jogánál fogva oly tényeket rendelhet el, melyek elkövetését a parlament mindkét házának a király által szentesített akarata, azaz a törvény tilt.

A számos eset közül, melyekben a parlamenti kiváltság s a törvény között összeütközés keletkezett, mint különösen jellemző, Hansardnak, az alsóház nyomdászának esete érdemel említést.¹ Hansard az alsóház rendeltére kinyomatta a fogházfelügyelők jelentéseit, melyekben bizonyos Stockdalenek a fegyenczeknél talált, fajtalan, botrányos könyvéről tétetik említés. Stockdale rágalmazás miatt több rendbeli pert indított Hansard ellen, s ezek egyikében a főtörvényszék (Kings-Bench) végrehajtást rendelt Hansard javaira, az alsóház pedig elfogatta a végrehajtást foganatosító sherifet, mint a ki a ház tekintélyét az által sértette, hogy a ház rendeletéből történt nyomtatvány miatt Hansard ellen a végrehajtást keresztülvitte, holott a sherif csak kötelességét teljesítette, midőn az illetékes bíróság ítéletének értelmében járt el.²

¹ L. Mc. Carthy, Anglia tört. korunkban. I. köt. 177. l.

² Dicey érvelése (Lect. introd. to the study of the law of constit. 53. l.), hogy itt nem két szuverén szabály, a törvény és parlament kiváltsága állanak egymással szemben, hanem, hogy az alsóház, mint törvényszék ítélhet bárminemű sértések fölött, melyek ellene elkövetetnek, és hogy más törvényszéknek nincs joga ily

A Hansard esetében az összeütközésre alkalmat szolgáltató körülmény jövőre megszűnt ilyen lenni, törvény hozatván épen ez eset ötletéből, mely a parlament rendeletére közzétett irományokat, tárgyalásokat, ha híven közöltek, valamint azok kiadóit, terjesztőit büntetlennek nyilvánítja, de a parlamenti kiváltság sok más esetben is ellenkeezhetik a törvénnyel s az egyedüli mód az összeütközés elkerülésére az, ha a parlament kiváltságát mérséklettel s beléletére vonatkozó szuverénitását a törvények korlátai között használja csak.

A parlamentnek e kiváltságából folyó abnormis állása nem magyarázható, angol közjogi írók egy részének módjára, abból, hogy a parlament minden törvényszékek legmagasbika, melynek hivatása a többieket helyes útra terelni, hogy «hatalmában össze van foglalva minden, a mi az emberi dolgokban magasztos, legyőzhetetlen erejű, minden, a mi az érzelmek gazdag forrásából a jogtalanság megszüntetésére egybefoly,» hogy «a parlament a legtiszteltelemértőbb, a leghatalmasabb intézmény, melyet az emberiség létrehozott és ismer».¹

De nem is egyszerű történelmi esetlegesség és maradvány a parlament ama korából, midőn annak súlypontja birói működésébe esett.

Lord Ellenborough ítélete, hogy a parlament kiváltsága, különösen elfogatási hatalma onnét ered, mert a nél-

ítéletet fölülbírálni, még ha ez ítélet ama tényt minősíti is sértésnek, melynél fogva egy törvényes bíróság alárendelt közege e bíróság parancsát végrehajtja, véleményem szerint sehogy sem meggyőző. — L. Bradlaugh egyik perében Stephen bíró ítéletét Anson. id. m. 164. l.

¹ L. Parterson, id. m. II. köt. 248. l.

² L. Anson, Law and Custom of the Constit. I. köt. 158. l.

kül tekintélyét fenn nem tarthatná, lenézetnék és tehetlenségre lenne kárhoytatva, már sokkal közelebb jár az igazi okhoz, mely nézetünk szerint abban áll, hogy a parlamenti kiváltság mindama visszaélések daczára, melyek általa elkövethetők, mindamaz összeütközések daczára, melyeket kiméletlen használata előidézhethet, természetes következménye a képviseleti eszmének, mely kizárólag a parlamentben nyer valóságot.

Maga az egész képviseleti rendszer bizalmon nyugszik; formailag korlátlan hatalom száll benne a képviselőkre, melyet azok a nemzet kárára, szabadsága ellen használhatnak, e részben tehát nincs semmi ellenmondó a parlamenti kiváltságnak a többi államhatalmakkal összeütközést megengedő természetében.

De a képviselet önállósága, mire meg azért van szüksége, hogy egyrészt a nemzet érziületét, fölfogását a király irányában is kifejezhesse és érvényesíthesse, másrészt pedig, hogy a nemzettel szemben több legyen, mint a nemzet muló föllobbanásainak, megfontolatlan akaratának visszhangja, egyenesen követeli e kiváltságot.

A parlamentet kiváltsága emeli, legalább jogilag, a választók fölé, de ez biztosítja egyszersmind, hogy a teljesen társadalom fölé emelt király a parlamentet kormányzati és birói hatáságaival erkölcsi és tényleges hatalma gyakorlásának előfeltételeitől meg ne foszthassa.

A parlamenti kiváltság ép úgy ellentétben áll a király s biróságok, mint a választók hatalmával, ezért forog a választók s a parlament közötti harc a mult században formailag a kiváltság körül. — A parlamenti kiváltság, mondja Június 44. levelében, az alsóháznak a király elleni védelmezésére adatott, de ha e kiváltság a nép ellen használtatik, van-e többé alapja? A mi a

felelőtlenség a királyságra nézve; az a parlamentet illetőleg a kiváltság; a királyi tekintély volt a parlamentének s a forrása, mint a király tanácsát illeti meg e kiváltság.

A parlament mindenhatósága, szuverénitása ezek szerint nemcsak széles hatáskörében, működésének korlátlanságában rejlik, ahhoz úgynevezett kiváltsága is tartozik, mert hatalmát ennek segélyével gyakorolhatja szabadon, jogi korlátoktól menten s csakis a választók s a többi állami főszervek akaratának erkölcsi súlya által mérsekelve.

A főrendiház különös kiváltságait régi szokásra vezetik vissza s a lordokat annál fogva megilletőknek, mert «helyök és szavok van a parlamentben»; a képviselőházéira az a különös szokás uralkodik, hogy egy-egy parlament megnyitásakor a képviselőház elnöke különösen kéri a királytól a ház régi és kétségtelen kiváltságainak megerősítését s a korona formailag mindig külön jóváhagyja azokat; ez a szokás a képviselőháznak csak későre kifejlett önállóságából s különösen annak a fejedelemnek (VIII. Henrik) zsarnoki hajlamaiból magyarázható, a ki alatt keletkezett; de valószínűleg összefügg azzal is, hogy az alsóháznak kevésbé van birói jellege, mely a főrendiház kiváltságainak egy részét önként értetődővé teszi.¹

A parlament alakulása a királyság, mint központ körül történvén, kezdetben a parlament mikor és mennyi időre való egybehívása is királyi tetszés szerint történt. A XIV. században az évi parlamentek igttattattak törvénybe, I. Károly alatt a parlamentnek legalább is minden harmadik évben való összehívása rendeltetik, III. Vilmos alatt 1694-ben meghatároztatik, hogy minden parlament,

¹ L. May. parl. pract. 62. l.

egybehívásától számított három év alatt, magától megszűnik s újnak egybehívása szükséges, s minthogy ez időtől fogva a költségek egy évre szavaztattak meg s a hadsereg tartása is évről-évre engedélyeztetett, a parlament évenként való egybehívása a korona részéről magától szükségessé vált.

A parlament mai időtartama hét év; a III. Vilmos alatt három évéssé tett parlament 1716-ban alakult át hétéves tartamúvá, még pedig az államcsiny egyneme által; ugyanis az akkor érvényes törvény szerint három évre választott parlament nemcsak a jövő parlamentek tartamát terjeszti ki hét évre, hanem a magáét is; e hatalmi túlkapást Györgynek és Whig többségű parlamentjének a Stuart-ház visszaállításától való félelem sugalta, melynek hívei már Angliában is erősen mozogtak.

Blackstone, a parlament tartamának e meghosszabbítását annak bizonyságául veszi, mily nagy a parlament hatalma, minthogy ez esetben a három évre választott ház saját fennállását hétre terjesztette ki.

Ily magyarázat, a parlament mai tartamának kezeltetési jogcímét a parlament minden hatóságába helyezve, megengedi, hogy az lényegében megfelelt a módnak, a melylyel az államcsinyek létrejönni szoktak, mindenesetre megegyezőbb a tényekkel, mint a különben oly óvatos és alapos Hallamé,¹ ki szerint tévedés azt állítani, hogy a törvényhozás ekkor meghosszabbította a parlament tartamát, holott nem tett mást, mint a fejedelem ősi prerogatíváját, melynél fogva az ugyanazt a parlamentet egész életén át megtarthatá, korlátozta; a parlament Hallam

¹ L. Constit. Hist. III. köt. XVI. fejezet.

szerint nem lépte túl e ténye által rendes hatáskörét, csak a király prerogatíváját korlátozta kevésbbé, mint az addigi, három éves időtartamú parlamenteket megszabó törvény.

A FÖRENDIHÁZ (HOUSE OF LORDS).

21. §.

a) E l e m e i.

Az angol főrendiház tagjai részben hivataluknál, részben a születés jogánál, részben királyi kinevezésnél fogva birnak abban üléssel és szavazattal; tagjai közt van kettő, a két bíró (Lords of appeal in ordinary), ezek joga különös, a célra irányuló kinevezésen alapszik, hogy a háznak mindig legyenek a többi tagokkal mindenben egyenjogú bírói tagjai; mindannyiok joga azonban vég-elemzésben a királytól származik.

Hivataluknál fogva tagjai a háznak a püspökök.

A házba való meghívás vagy egyenes kinevezés s ezek egyikén alapuló örökletes, születési jognál fogva bizonyos családok elsőszülött fiai.

Ezen kívül Irlandnak és Skóciának Angliához csatolása óta e két állam bizonyos családai, melyek személyszerinti tagsággal birtak amaz államok parlamentjében, e helyett csak képviselők választása útján vesznek részt az egyesült királyságok főrendiházában.

Ezen kívül részt vesznek a főrendiház tárgyalásaiban — elkülönített helyen — a hagyományos gyapjú

zsákon,¹ az angol főtörvényszékek birái (Judges) a főügyészek (Attorney és Solicitor general), kik azonban nem tagjai a háznak, abban szavazattal nem birnak, hanem csak véleményt nyilvánítanak s a ház szakértő birói tanácsosai (Assessors et Counsellors), éppen abban különbözve a főrendiház előbb említett két birájától (Lords of appeal), kiknek más birói hivataluk nincs, mint az, melyre a főrendiházban van szükség, de a kik nem pusztán tanácsadók és ülnökök, hanem minden nem birói ügyben is szavazati joggal felruházott tagok.

A főrendek hivatása nem csak testületileg, hanem egyenként is a királynak tanácsosal szolgálni, ezért minden főrendi bármikor bebocsátást kérhet a királyhoz s tanácsát a közügyekben előadhatja.

A főrendiház elemei közt első sorban állanak az egyházi főurak (spiritual lords), ilyenek a canterbury-i és yorki érsekek, a londoni, durhami és winchesteri püspökök, a kik föltétlenül mindig tagjai a parlamentnek, ezen kívül a szűkebb értelemben vett Anglia huszonegy más püspöke fölszenteltetésök sorrendje szerint.

Az egyházi főurak ezen száma megfelelt a szoros értelemben vett angolországi püspökségek számának

¹ Ez a gyapjúzsák tulajdonkép nagy négyszögletes, vörös posztóval bevont támla nélküli pamlag, melyen a főrendiház elnöke is ül, ide ülnek azon peerek is, a kik valamely ügyben szavazni nem akarnak, parlamenti elv lévén, hogy a gyapjúzsák nincs a házban s azok szavazatai nem számíttatnak. Ennélfogva a ház elnöke is, ha valamely tárgyban szavazni s szavazatát indokolni akarja, mit azonban csak akkor tehet, ha nemcsak elnök, de egyszerűsrimind peer is, el kell hagynia a gyapjúzsákot és csak peeri rangja szerint megillető helyéről beszélhet. A birák, ügyészek viszonyairól a házban bőven értek. May, Parl. pract. 1868-diki kiad. 224. l.

1847-ben,¹ a sodori és mani püspökség, mint az egész Man-sziget, melyen fekszenek, különös törvények alatt állván s annak püspöke a főrendiházban tagsági joggal sohasem birván. Midőn 1847-ben a püspökségek száma a manchesterinek felállítása által szaporított, az egyházi főurak számának szaporítása nem találtatott szükségesnek s azóta áll fenn a föntebbi korlátozás, mi által az egyházmegyék számában való változás a parlementre közvetlen befolyást nem gyakorol.

Ellenben nem birnak tagsági joggal sem az irlandi, sem a skót anglikán püspökök, előbbieik tagsági joga azonban csak 1869-ben szűnt meg, midőn a püspöki egyház Irlandban elvesztette alkotmányos-egyházi (Established church) jellegét.

A parlament régibb korszakaiban az egyházi főurak alkották a felsőház többségét, nemcsak az érsekek és püspökök, hanem apátok, prépostok is meghivatván a felsőházba; még VIII. Henrik idejében is egyenlő volt az egyházi és világi főurak száma.

A főpapok joga a parlamenti tagságra a norman hódítás után azon alapúlt, hogy birtokaikat egyenes hűbér-ség czimén, vagyis ép úgy tartották, mint a világi bárók, mágnások, minthogy azonban a püspökök már az angol-szász időben is tagjai voltak a király tanácsának, a witenagemotnak, a VIII. Henrik óta alapított püspökségek javadalmazai pedig javadalmaikat nem hűbér jogán birják, manap azt mondhatni, hogy a főpapok ülési jogának for-

¹ A püspökségek száma azóta 28-ra emelkedett, sőt 1878-ban még négynek felállítása határozottatott el, mihelyt a fentartásukhoz szükséges alap meglesz. L. Fonblanque *L'Angleterre son gouvernement ses institutions* 105—107. l.

rása az írott törvény által korlátozott szokás, mely a társadalom ezen nevezetes rendének önálló részvétét a törvényhozásban mindig helyesnek találta; bár az utóbbi időben kísérletekkel is találkozunk a főpapság kizárására.¹

Ámbár az egyházi főurak nem alkotnak a főrendiházban külön testületet, nem szavaznak külön, távollétök vagy tiltakozásuk a ház határozatát meg nem akaszhatja, mindazáltal bizonyos kiváltságaik mégis megkülönböztetik a világi főuraktól. Nevezetesen a felsőház elé kerülő főbenjáró perekben a toledói zsinat egy kánonja szerint, mely a papságot eltiltotta a halálítéleteknél való közreműködéstől s melyet a clarendoni parlament megerősített, nem vehetnek részt a bűnösség kérdése fölötti szavazatokban, ámbár a főpapok, midőn ily szavazás előtt a házból kivonulnak, tiltakozás mellett fentartják a világi főurakkal birói tekintetben is egyenlő jogaikat; másrészt pedig nem követelhetik, hogy büntett miatti vád esetében, mint a világi főurak, a főrendiház ítélkezése alá tartozzanak.²

A középkorban ugyanis a főpapok nem vetették magokat alá világi törvényszéknek, miután azonban az egyház külön büntető hatósága közbüntettekre megszűnt, a főpapok kiestek büntető jogi tekintetben kiváltságos állásukból s a közönséges esküdtszék elé kerülnek; ez oknál fogva nem számíttatnak a főpapok Anglia peer-jei közé, hanem egyszerűen a parlament lordjai, főurak. — A peerség (pairség) ugyanis azon különös méltóságot jelenti, melynél fogva az ilyennel fölruházottak nincsenek

¹ L. Phillimore id. m. I. köt. 65—67. l. May id. m. I. köt. 206. l. Sheldon Amos id. m. 23. l.

² Ezen kiváltság megilleti a peerek nejeit, annál inkább a személyök szerinti peernőket.

a közönséges büntető bíróságnak alávetve, hanem csak a velök egyenlők (peer, pair, pares) által ítéltethetnek el.¹

A peerség, mint különös méltóság neve a XIV. században kezd használtatni; előbb a peerek magnates, proceres, grantz név alatt fordulnak elé. A XIV. században ugyanis a Magna Charta rendelkezése, hogy mindenki fölött sorsosai, kara- és rendjebeli (pares) ítéljenek, tehát a nagyobb báró fölött nagyobb báró, egyszerű báró vagyis közrendű fölött ugyanilyen rendbeli, a nagyobb bárók kiváló politikai állásánál fogva, mint ezek megkülönböztető vonása, ragadtatik ki s a latin pares, az angol peer szó (egy kar, egy rendbeli) alkalmaztatik a főrend megjelölésére.

A felsőház mostanság túlnyomó számmal világi főurakból áll: 1878-ban 477 világi főúr mellett csak 26 egyházi ült; ezen főurak között az említett időben volt 5 királyi herczeg, 21 herczeg (duke), 19 örgróf (marquess), 115 gróf (earl), 25 algróf (viscount), 248 báró és 44 különböző rangú ir és skót főúr.

A főúri rang, a peerség alapja eredetileg a báróság; a báró eredeti értelmében embert jelent, a király oly emberét, ki hozzá különös hűbéri, jobbágysági, homagialis kötelekkel van kapcsolva; ily egyenes hűbéri kötelekkel a királyhoz kapcsolt főhűbéres a norman hódítás idejében körülbelül 600 van; ezek közül egyesek hűbéri birtokaik nagyságánál, személyes tekintélyöknél fogva, különösen

¹ L. Phillimore id. m. 71—76. l. May, Parl. pract. 622. l., Blackstone id. m. I. köt. 369. l. korának teleologikus irányzatához képest, a peerek kiváltságát, hogy csak a főrendiház által ítéltethetnek el, onnét magyarázza, hogy a «nagyok mindig ki vannak téve a nép irigységének s ha ez ítélne fölöttök, veszélyeztetve lennének bíráik előitélete által.»

kiemelkednek és nagyobb báróknak, mágnásoknak ismeretnek el úgy a társadalomban, mint az államban, s mint ilyenek, személy szerint hivatnak meg a parlamentbe: ezen meghívások (Writ of summons) a királytól függnék, az egyszer meghívottnak nincs joga másodszori meghívását követelni, annál kevésbbé örökösének, s számuk ezért szerfölött (20 és 100 között) ingadozó.

Egyeseknek, sőt családoknak állandó meghívása azonban annyira szokássá válik, hogy a tényleges szokásból jog lesz s a mágnásság, a parlamentbe való személy szerinti meghívás, örökletes jog természetét ölti magára.

A főrendiházi tagság ezen örökletes jellege meggyökeresedvén, mai nap az örökös tagok jogukat csakis halál vagy parlamenti végzemény (Bill of attainder) vagy az alsóház emelte vád (Impeachment) folytán való elítélés által veszthetik el.¹

A peer örökös jogon alapuló tisztének gyakorlását 21 éves korában kezdheti meg.

A főrendiház első magvát tehát azon családok alkoták, a kiket a bárók közül a király személyes meghívók útján a parlamentbe rendesen egybegyűjtött.

Midőn az ismétlődő meghívók (Writ of summons) útján a mágnásság egyes családokban örökletessé lett, a király más családbelieknek egyenesen, szabadalomlevéllel (Patent) adományozta a mágnási rangot a nélkül, hogy a meghívók (Writ of summons) egyszerre szokásból kimentek volna; manap a peerség szabadalomlevél útján adományoztatik, de mindig örökös joggal s a király az ily

¹ Impeachment folytán záratott ki a főrendiházban való ülés és szavazati jogból egész életére Middlesex earl, L. Anson Law and Custom of the Const. I. köt. 192. l.

örökös peerségek teremtésében korlátlan hatalommal van felruházva. A régi meghívó útján való adományozás csak kivételképen fordul elő, midőn p. o. mágnásnak elsőszülött fiáról van szó, a kit már atyja életében akar a király meghívni.

E két kinevezési módban egyébiránt az a különbség, hogy a szabadalomlevéllel kinevezetteknek csak abban megnevezett utódaikra száll át a főrendiség, ellenben a meghívó útján kinevezetteknel mind azokra, a kikre ily méltóság a törvény szerint átszállhat, másrészt azonban, hogy a meghívott ily örököseire méltósága átszállhasson, szükséges, hogy a meghívott helyét el is foglalta legyen, a mi a szabadalomlevéllel kinevezetteknel nem kívántatik meg.

Igen vitás az angol alkotmányos etikában, szabad-e a királynak e korlátlan jogát tömeges peerkinevezés (Swamping of the Peers) által arra használni, hogy vele a főrendiház opposícióját megtörje? Ez eset tényleg előfordult 1712-ben; hasonlóképen el volt már határozva a tömeges kinevezés 1832-ben a célból, hogy a reform bill a főrendeknél keresztülvihető legyen s ezek csak annak meggátlása végett nyugodtak bele a reformba.

Brougham lord előtt, ki azt mint akkori miniszter maga javasolta, a tömeges kinevezés harmincz évvel később¹ a legveszélyesebb rendszabálynak, az alkotmány felforgatásával határosnak tűnik fel.

Érvei, mint általában azoké, a kik Angliában a peer kinevezést a főrendiház befolyásolására ellenzik,² ugyanabból az alaptól indulnak ki, melyet Andrassy Gyula gróf a

¹ L. Brougham, Brit. Constit. 269. l.

² Heam id. m. 168—175. l.

magyar főrendiház 1885. márcz. 23-diki ülésében állam-férfitüi éleslátással és eredetiséggel fejtett ki.

A tömeges kinevezés meghamisítja a ház akaratát s minden új minisztériumot abba a kényszerhelyzetbe hoz, hogy új meg új kinevezéseket kívánjon a koronától: ez az érvek lényege.

A herczegi, örgrófi, earl-i, viscount-i és bárói czímek a főrendek között pusztán szertartásos elsőbbségökre vonatkoznak,¹ mely az angolok kiváló figyelme tárgyát képezi, a nélkül, hogy az illetők közt bármi jogkülönbséget okozna.

A parlamentben ülési joggal biró, összesen 477 fő-úrból áll az angol nobility, nemesség. Angliában a nemesség egyértelmű a főrendiházi tagsággal. Csak a főrendiházban ülési joggal birók számíttatnak Angliában a nemességhez. A nemességnek ily csekély számú egyénre szorítása, a jogelv, melynél fogva e nemeseknek csak elsőszülött gyermeke örökli a nemességet, a többi gyermekek ellenben a közrendhez tartoznak, továbbá, hogy e kevés számú nemes, a főrendiházban való szavazaton kívül, csakis azzal a kiváltsággal bir, hogy büntettek miatt csak sorsosai ítélhetnek fölötte, adósságok miatt fogságra nem vethető, s az ellenök elkövetett sértések ép úgy, mint más főhivatalnokok ellen fölmerültek súlyosabban büntettetnek (scandalum magnatum), mindez egyúttvéve eredményezte, hogy Angliában az erős arisztokratikus szellem a jogegyenlőség elvét meg nem sértette, az egyen- és különvérűség eszméit meggyökerezni nem engedte s a másodszülött gyermekei

¹ L. a társadalom összes rendjeinek elsőbbségi rendjét (table of precedence) a maga 69 fokozatával, a királyi hercegektől a kézművesek és munkásokig Blackstone-nál id. m. I. köt. 373. lap. s annak az életben való megfigyelését Daryl-nál: La vie publique en Angleterre 167. l.

által a társadalom többi részeivel összefűzött nemesség rendi szétválását megakadályozta.

Ugyanis a peerség joga s az azt kifejező cím ugyanazon örökösödési törvény szerint száll az elődről az utódra, a mely az ingatlan vagyonra nézve végrendelet nem létében érvényes és a melynél fogva a fiúk megelőzik a leányokat s az előbbieket között az elsőszülött kizárja testvéreit, úgy, hogy a mágnás, vagy peer rangját, sőt mágnási nevét, címét is csak elsőszülött fia örökli, a többiek a közrendhez tartoznak, atyjuk köznevén, nem mágnási néven hivatnak, ha csak atyjuknak két vagy három mágnási címe nincs, azaz valaki herczeg, marquess és gróf egyszerre, mely esetben az elsőszülött fiú atyja életében a második címet viseli. Így Argyle herczeg egyúttal Lorne marquess, s elsőszülött fia, atyja életében Lorne marquessnak hivatik. S bár a nemességhez tartozóknak nem elsőszülött gyermekei társadalmilag megkülönböztetett állással birnak, sem nem tagjai a főrendiháznak, sem atyjok herczegi, marquess-i, earl-i címét nem viselik s csak udvariasságból tétetik herczegek, marquess-ek, earl-ek fiainak közneve és keresztnéve elé a lord jelszó; így a Salisbury marquess család közneve Cecil, a Bedford herczegi családé Russel, a Derby earl családé Stanley s így a Bedfordi herczeg János nevű fia Lord Russel Jánosnak (Lord John Russel), a Derby-i earl-é Lord Stanley Eduárdnak hivatik; a keresztnév a lord szóval kapcsolatban jelzi, hogy csak főrendinek fiáról van szó, maga a herczeg vagy gróf (earl) stb. mindig keresztnév nélkül említetik, mert csak egy Bedfordi herczeg, egy Derby gróf, egy Salisbury marquess lehet.¹

¹ Encycl. britt. Peerage és Daryl id, m. 167. 1.

Semmi más czím bírása nem emel valakit a nemesség körébe; a különböző rendek vitézei, a titkos tanácsosok s más legfőbb kormányzati és bírói tisztviselők, a férfiágon örökös baroneti (a baron-tól, ki főrendi, jól megkülönböztetendő) méltóságban levők, a lovagok (két utóbbi czím birtokosai nevők előtt a Sir szót viselik) jogilag nem a nemességhez, hanem a közrendhez (Commonalty) számíttatnak, bár társadalmilag a nemességgel szorosabb összeköttetésben állanak, mint a középosztálylyal s a társadalom gentry nevű csoportjának vezetői, melyhez kivülök az okleveles élethivatások emberei, a kereskedők, iparosok közül mindazok számíttatnak, a kik művelt modor, az illem, tisztesség, becsület szabályainak különös megfigyelése, független vagyoni állás által nemesi czím hiányában is kiválnak s gentlemannek hivatnak, mely jelző, az angol közmondás szerint, hogy a király valakit nemessé (nobleman) tehet ugyan, de gentlemanné nem, eléggé mutatja, hogy a gentry, nem jogilag körülhatárolt társadalmi elem.¹

Élethossziglan adományozott peerséget, a két bíró (Lords of appeal in ordinary) kivételével, az újabb alkotmányos gyakorlat nem ismer, a mint ez 1856-ban, midőn a korona annak fölelevenítését megkísértette s Parker Jakabot élte fogytaig Wensleydale báróvá kinevezte, világosan kitűnt, mert a főrendiház az ekkép kinevezettől megtagadta az ülési és szavazati jogot s az utóbb örökletes joggal kapta peerségét.²

¹ L. Taine id. m. 7. kiad 194. l. Daryl id. m. 155—181. l. Blackstone id. m. I. köt. 374. l.

² L. ez ügy részletes parlamenti történetét. May, Verfgesch. I. köt. 199—205. l. s Glasson id. m. 6. köt. 56. l.

A föntebb említett két bíró ugyan valóságos, a többi peerek jogaiban személyére nézve osztozó tagja a főrendiháznak, de csak azért neveztetik ki és pedig élte fogytaig s magas fizetéssel, hogy a ház legfőbb bírói hatalmát szakértő jogászok segélyével gyakorolhassa s így e kivétel csak erősíti a szabályt, már annál fogva is, mert az ily élethossziglan kinevezett bírák száma kettőre van megszabva.

A peerség tehát az elsőszülötti örökösödés rendje szerint átszálló méltóság, mely külső vagyoni minőséghez nincsen ugyan kötve, mindazonáltal van eset rá IV. Eduard korából, hogy a parlament a Bedfordi herczeget rangjától megfosztotta, mert annak fentartásához szükséges vagyonnal nem bírt, bár e magában álló tény, Blackstone szerint, csak a parlament nagy hatalmának s annak jele, mily gyöngéden gyakorolta azt. A csőd alatt, levők, míg hitelezőiket ki nem elégítik vagy a csőd meg nem szüntetik, az 1871. július 13-diki parlamenti végzemény óta ülési és szavazati jogaikat nem gyakorolhatják.¹

Mindezeket egybe véve, az angol nemesség nem oly szorosan elzárt rend, mint más államok arisztokráciája, mert az illető családoknak csak egy tagjából áll s a peer gyermekei az első szülöttön kívül a közrendhez tartoznak, a közrendűekkel egyenlő életpályákon, papi, katonai, ügyvédi, orvosi, mérnöki s más közgazdasági hivatásokban élnek, annál kevésbbé képez a nemesség osztályt, mert ehhez igen csekély számú.

Ha a peerség, a nőágra kiterjedőleg adományoztatván, nőre száll vagy nő eredetileg nyeri azt, mint Canning

¹ L. Fonblanque, id. m. 28. l. Glasson, Hist. du droit et des instit. pol. civ. et jud. de l'Angleterre 6. köt. 41. l.

özvegye nyerte a maga és utódai számára, az ily nő személye szerinti peernőnek (Peeress in her own right) hivatik s a peeri jogokat gyakorolja, ülési és szavazati joga azonban felfüggesztettnek tekintetik, s az csak akkor éled föl, ha a peernőnek fiutóda marad.

A peer neje osztozik férje rangjában a míg vele él vagy özvegyi állapotában, de elveszti azt közrendüvel való házasság által, míg a személye szerinti peernő (Peeress in her own right) peeri jogától csak parlamenti végzemény útján fosztathatik meg.

1884-ben hét peernő volt (Peeress in their own right), kik czímöket s rangjokat saját, nem férjök jogán bírták.

A világi főurak között különös állást foglalnak el a skót és ír peerek, mert az angol peerekkel nem politikai kiváltságaikban egyenlők, a politikaiakra ellenben tőlök különböznek.

Skóczia 1707-ben Angliával egyesítettvén, peerjeinek személyes rangja és kiváltsága fentartatott, ülési és szavazati joga azonban felfüggesztetett oly módon, hogy a skót peerek nem személyesen, hanem tizenhat saját kebelökből egy-egy parlamenti ülésszakra választott ¹ képviselő útján lehetnek jelen a főrendiházban, melynek többi örökletes tagjaival e tizenhat képviselő mindenben egyenlő. A tizenhat választott peeren kívül létező többi skót peer személyére nézve megtartotta czímét s rangban Angliának az egyesüléskor létező hasonfokú peerjei után sorakozik, a későbbi időben alkotott peereket pedig megelőzi, hasonlóképen megilleti a skót peereket a kiváltságos peeri bíróság,

¹ Választás végett a skót peerek Edinburgban, a Holyrood (királyi) palotában gyűlnek egybe s a Lord Clerk Register vezetése alatt ejtik azt meg.

csak ülési és szavazati joguk a főrendiházban hiányzik, miért nem helytelenül neveztetett peerségök in posse levőnek a megválasztottakéval szemben, a kiké in esse.¹

Jövőre új skót peerségek nem alkothatók s skót peer az alsóházba sem választható. Ezen rendezésnek célja az egyesített két ország főrendének is az idők folytán lassan véghez menő egybeolvasztása volt, mi az által még jobban siettetett, hogy a skót peerek közül többen az egyesült királyság peeri méltóságát is megnyerve, mint ilyenek jutottak be egyenesen az egyesült királyság főrendiházába.

A 78 skót peeri családból 1860-ban 40-nek volt angol peeri méltósága is, melyet az egyesülés után ép azért nyertek, hogy a főrendiháznak tagjai lehessenek: így a skót Buccleuch herczeg, egyszersmind angol Doncaster earl (gróf), a skót Huntly marquess angol Meldrum báró s mindegyik angol méltóságánál fogva örökletes tagja a főrendiháznak.

Elvül szolgál az ilyen kétféle skót és angol peeri méltóságot magokban egyesítőkre, hogy a főrendiháznak angol méltóságuknál fogva örökös tagjai nem választhatók meg a skót peerség képviselőivé, de nem is vehetnek részt a skót peerképviselők választásában.²

Az ir peerség hasonlókép csak képviselet útján részes a főrendiházban, összeolvadását azonban az angollal megakadályozza az unió törvény, melynél fogva, ha három ir peerség megszakadása következik be, egy új peerség teremthető, továbbá, hogy legalább száz ir peerségnek mindig fenn kell állani.

Az ir peerek a főrendiházba 28 képviselőt válasz-

¹ L. Encyclopedia britannica, Peerage cikkét.

² L. May, Verfgesch. I. köt. 196–198. l.

tanak,¹ a kiknek megbizása éltök fogytaig tart, azonban az ir peerek tagjai lehetnek az alsóházak is, de a mig ezek, peeri kiváltságuk fel van függesztve.

A főrendiház tagjainak közös elnevezése a lord vagyis úr, s általános megszólításnál lordoknak, a főrendiház lordok házának (House of Lords) neveztetik. De a lord elnevezés nem csak a főrendiház tagjait illeti, a főtörvényszék birái is lordok, London polgármestere is lord, ezenkívül számos más állami és udvari hivatal viselője lordnak hivatik, a nélkül, hogy a főrendiháznak szükségkép tagja lenne, így a Lordkanczellár, a titkos tanács lord prezidense, az admirális lordja, a nagy pecsét helyettes őrei (Lord commissioners).

Továbbá lordnak hivatnak udvariasságból a főrendiház hercegi, marquessi és grófi tagjainak fiai, ezek ugyanis mint főtebb említett, atyjok főrendi czímét nem viselik, hanem a családi köznevet s atyjok életében a családi köznév és keresztnév elé a lord szó tétetik, p. o. Lord Russel János (Lord John Russel), mig a Russel-családnak főrendi tagja a Bedfordi hercegi czímet viseli.

Lordoknak hivatnak még különösen a főrendiház báró tagjai, kiknél azonban a keresztnév szintén nem tétetik ki, p. o. Lord Haversham, továbbá az ir peerek, a mennyiben az alsóház tagjai, mert ilyenkor a peeri kiváltságaik szünetelnek; így megszoktuk Lord Palmerstont említeni, ki tulajdonképen Viscount Palmerston s ir peer volt, de állandóan az alsóház tagja lévén, főrendi czímét (családi közneve Temple volt) nem viselhette.²

¹ Az ir peerek szavazatukat nem választó gyűlekezethen gyakorolják, hanem az által, hogy az evvel megbízott hivatalnoktól (Clerk of the Crown and Hanaper in Ireland) átvett szavazólapokra följegyzik szavazataikat s hozzá visszaküldik.

² Szokásos a lord szó a főrendek megszólításánál: My lord!

Oly főrendiek fiai, kik lordoknak sem hivatnak (ilyenek a viscountok és baron-ok), keresztnevök előtt a tiszteletreméltó (honorable) jelzőt viselik.

A peerek tiszteleti megkülönböztetései között megemlítendő, hogy ha mint bírák szavaznak, nem esküjök, hanem becsületökre való hivatkozással teszik azt; hogy ha az alsóházban, mint tanúk megjelennek, vagy saját házokban bírói tárgyalásban részt vesznek, fődött fővel vannak s csak ha vallomásukat vagy szavazatukat mondják, szólnak hajadon fővel; ugyancsak fődött fővel ülnek a főrendek a közrendekkel tartott értekezleteken, míg a közrendűek hajadon fővel állnak.¹

22. §.

A főrendiház hatásköre.

A főrendiház általában véve a parlamentnek az alsóházzal egyenrangú tagja s hatásköre ugyanazon ügyekre terjed, mint az előbbié, a következő különbséggel.

s a főrendeken kívül mindazoknál, a kik bár nem főrendűek, de lordok; a főrendek között a hercegek és marquesseknél a megszólításban kitétetik különös rangjok: Mylord duke, mylord marquess. A hercegek czíme: ő kegyelmessége (His grace). A marquesseké: nagytiszteletreméltó (Most honorable); a grófok, algrófok és báróké: valóban tiszteletreméltó (right honorable); az érsekeké: ő kegyelmessége, a nagytiszteletreméltó és nagyon tisztelendő (his grace, the most honorable and most reverend); a püspököké: valóban tiszteletre méltó és valóban tisztelendő (right honorable and right reverend).

¹ A főrendiház reformjára törekvő és szorosan örökletes jellegét megváltoztatni czélzó (a legutóbbi ülésszakban is tett) javaslatok, eddig sikertelenek voltak; a reform szükségessége azonban mondhatni egyhangulag elismertetik.

A törvényjavaslatok a parlament bármelyik házában kezdeményezhetők, kivéve azokat, melyek adóztatásra vagy pénzmegszavazásra vonatkoznak, mert ezek csak az alsóháztól indulhatnak ki, s azokat, melyek méltóságok és jogok visszaadására vonatkoznak (*Restitutions of honours and in blood*), utóbbiakra nézve a főrendiháznak lévén elsősege.

Az évi kiadásokra szükséges pénzeket (*Supplies*) kizárólag az alsóház engedélyezi, az alsóház elnöke nyújtja át azok javaslatát a királynak s bár a kiadások megtétele s az engedélyezett pénzeknek tényleg bizonyos czélokra fordíthatása (*appropriacio*) a főrendek és király hozzájárulása útján keletkezett törvényt tesz szükségessé,¹ az évi kiadásoknak kizárólag az alsóház részéről való engedélyezése világosan kimondatik az évi ülésszakokat megnyitó trónbeszédekben, de magokban a kiadások megszavazását tárgyzó törvényekben is, valamint a szentesítés formájában, melylyel a király a megszavazott pénzeket megköszöni, de legfőképp azon gyakorlatban, hogy ha az alsóház új adókat állapít meg, vagy a meglevőket emeli, a kormány be nem várva a felsóház hozzájárulását, saját felelősségére elrendeli az ily adók szedését.

A parlament alsóházának féltékenysége az adómegszavazási jog tekintetében, nevezetesen, hogy az adók és évi kiadásokra vonatkozó javaslatok csak az alsóházban kezdeményezhetők, megnehezítette a parlament működését s szükségessé tette különböző kisegítő eszközök alkalma-

¹ L. a érdekesebb eseteket 1784-ben Pitt minisztersége alatt és 1820-ban, midőn az alsóház által megszavazott, de törvény által nem appropriált pénzeknek fölhasználása a parlament részéről megtámadtatott, valamint a módokat, hogyan lehet appropriáló törvény nélkül az államkincstárnak az alsóház megszavazta pénzekhez jutni. *May, Parl. pract.* 534—36. l.

zását; így adókkal és kiadásokkal összefüggő javaslatok is kezdeményeztetnek a főrendiházban olyképen, hogy az ily javaslatokban az adó és pénz megszavazására vonatkozó helyek üresen hagyatnak s a javaslat ezen rendelkezések nélkül küldetik át az alsóháznak, a hol az üresen hagyott részek vörös betűkkel nyomatnak s a javaslatba való fölvételök indítványoztatik, vagy pedig a főrendiház oly módon teszi lehetségessé adórendszabályokat is tartalmazó javaslatoknak nála való kezdeményezését, hogy azokat egyenesen csak az adókat illető részek kihagyásával fogadja el, ellenben az alsóház e rendelkezéseket visszaállítja a javaslatban s így elég tétetik az alkotmányos szabálynak, hogy adójavaslatok a főrendiházban nem kezdeményezhetők.

Az alsóház kizárólagos adómegszavazási jogának határait az újabb gyakorlat józanabb határok közé szorította, s e szerint helyi vámok, illetékek, valamely törvény végrehajtásához szükséges birságok szedésére fölhatalmazó törvényt, bár bizonyos megszorításokkal, a felsőház is szavazhat meg.

A főrendiház az adótörvények s az évi kiadások tekintetében az egészben való elvetés vagy elfogadás jogával bir csak, sem kezdeményezés, sem módosítás e részben nem illeti; de az elvetés jogával 1860-ig több század óta ritkán élt; ekkor elvetette a törvényjavaslatot, mely a papiradó megszüntetésével a föld- és bélyegadót akarta emelni.

Az alsóház ez ellen tiltakozott s álláspontját a jövő évben az által vitte keresztül, hogy nem külön indítványozta a papiradó megszüntetését, hanem általános pénzügyi javaslatának részekép, mely javaslatot a főrendek egészében nem utasíthattak vissza. Ez eljárás, mely ellen a főrendek egy része tiltakozott is, mindenesetre az erő-

szakosság jellegével bir. Az adók megszavazása s az adózás elveinek meghatározása ugyanis egészen más tekintet alá esik, mint az évi kiadások megállapítása s nyilván törvényhozási tény, melyben a főrendeknek is részöknek kell lenni. Ezért nehogy a főrendek hatáskörüknek pénzügyi megszorítása útján oly törvényhozási jogoktól is megfosztassanak, melyek nem az adóztatást és évi kiadás megszavazását illetik, az alsóháznak alkotmányos szokás szerint nem szabad ily tárgyú törvényekhez valamely idegen természetű rendelkezést csatolni (Tacks to bills of supply).

A míg ekkép adózási és költségvetési tekintetben a főrendház hatásköre az alsóházzal szemben fogyatkozást mutat, addig a parlament rendes birói teendőit kizárólag a lordok gyakorolják.

A parlament rendes biráskodása, nem tekintve annak a kiváltságai fentartására irányuló föntebb fejtegetett részét, vonatkozik magas állású egyénekre, ha azokat a parlament alsóháza vádolja be (Impeachment), vonatkozik a főrendház tagjaira, a mennyiben azokat nem az alsóház, hanem a közönséges vádoló hatóság, a nagy jury vádolja, végül minden perre, mely fölebbezés útján a rendes bíróságtól hozzá, mint legfőbb ítélőszékhez felhozatik; első tekintetben a parlament, mint alkotmányi, a másodikban, mint nemesi (peeri), a harmadikban, mint közönséges legfőbb bíróság működik; ezen minőségek mindenikében a főrendházat illeti a biráskodás.

Van a parlamentnek kivételes biráskodási hatalma is, melyet némileg a hazai jogunkban is ismert proskribálás-hoz hasonlíthatni; ezen biráskodásnak jellemző vonása hogy benne az ítélet törvény alakjában jelentkezik, hogy a törvényhozás mind három tényezőjének hozzájárulásával, nem a rendes peres eljárás, hanem a törvényalkotás sza-

bályai szerint keletkezik, hogy megtörtént konkrét esetre vonatkozik, melyet nem az érvényben levő törvény szerint dönt el, hanem a melyre külön és új törvényt alkot, a közönséges jogon túl menő, azzal ellenkező büntetéseket szab.¹

Ezen kivételes eljárás, mely által a parlament egyeseket a birói formák mellőzésével megbélyegezhetett (attainder),² reájok bármiféle büntetéseket (pains and penalties) szabhatott,³ röviden a törvényhozás útján való elítélést jelent és egyeseket megbélyegző, büntető parlamenti végzeményekben (Bills of attainder, bills of pains and penalties) jelentkezett.

A York és Lancaster házak közti elkeseredett párt-harczok alatt folyamodtak először gyakrabban ez eljáráshoz s a régi angol jognak tilalmát, hogy a bíróságok senkit távollétében el nem ítélnének, felhasználták a pártok egymás megsemmisítésére.

A Tudorok hatalomvágya aknázza ki legteljesebben

¹ L. Blackstone IV. köt. 271. l. As for acts of parliament to attain particular persons of treason and felony, or to inflict pains and penalties, beyond or contrary to common law, to serve a special purpose, I speak not of them, being to all intents and purposes new laws, made pro re nata, and by no means an execution of such as are already in being.

² Ez a megbélyegzés (attainder) fő és jószágvesztést, de azonkívül a megbélyegzett (attainted, attinctus) vérenek megromlását (corruption of blood) jelentette, melynél fogva az illető sem nem örökölhett, sem nem végrendelkezhett.

³ Így Clarence György herczeg 1478-ban állítólag malváziai borbá fojtatott; Stubbs szerint, kivégzésének módja bizonytalan. L. Stubbs, III. köt. 232. l. Atterbury püspök 1723-ban száműzésre, az alaptörvények által tiltott büntetésre ítéltetett ily külön (Bill of pains and penalties) törvény által.

a jog ama védő szabványát, de sőt egészen túltette magát azon s e korszakból a Bill of attainderek már nem csak olyanok ellen hozatnak, a kiket a közhatalom kézre keríteni s a bíró elé állítani nem tud, hanem olyanok ellen is, a kiket fogságban tart, de a kiknek a rendes bíróság által való elítélését nem remélheti.

III. Vilmos idejéből valók az utolsó elítélések törvény útján. Sir John Fenwich és Bernardi János ¹ 1696-ban ítéltettek így el s legújabbán 1820-ban terjesztetett a főrendiház elé egy javaslat a végből, hogy Karolina királyné, a király nejét megillető jogoktól megfosztassék s házassága a királylyal felbontassék, de e javaslat visszavonatot.

Ezen kivételes biráskodásban a parlament mindkét háza egyaránt részt vesz, az alsóház nem mint vádló, hanem a főrendekkel egyforma bírói minőségben működik közre, mindazáltal az egész eljárás kivételessége, formájában, czéljában nem bírói minősége abból is látszik, hogy a püspökök az ily büntetéseket megállapító végzeményekben szintén szavaznak, míg a parlament előbb említett biráskodásából kizárják.

A főrendiház rendes, a közönséges peres eljárás szabályai szerint gyakorolt biráskodásában, mint általában már említettük, ismét megkülönböztetendő annak, mint legfőbb ítélőszéknek, mint nemesi (peeri) különbírósnak és

¹ «Kinek neve, mondja Macaulay (Anglia tört. V. köt. 442. l.) szomorú hírességre jutott, bűnhöztetésének oly hosszú időre nyújtása miatt.» Nevezett Bernardi János, a III. Vilmos elleni összeesküvésben való bűnrészesség gyanúja miatt, 1695-ben fogatott el s a parlament és király közmegegyezésével, a nélkül, hogy kezesség mellett szabadon bocsáttatott vagy ügye valaha bírói tárgyalás alá került volna, 40 éven át fogva tartatott. Broom, id. m. 219. l. a) jegyz.

mint az alsóház vádjai fölött ítélőnek alkotmányi bírósági működése.

Mint legfőbb ítélőszék határozatképességéhez ugyanis nem elégséges egyszerűen három tagnak jelenléte, szükséges, hogy három törvénytudó tagja legyen jelen; ilyenek a Lord kancellár, a főrendiháznak élethossziglan kinevezett két bírói tagja (Lord of appeal in ordinary), továbbá oly örökös tagok, kik magas bírói hivatalban voltak vagy vannak; a nem törvénytudó tagok nincsenek ugyan kizárva a föllebbezési ügyekbeli ítélkezéstől, de ettől régi gyakorlat szerint tartózkodnak.¹

A főrendiház továbbá legfőbb ítélőszéki működését 1876 óta nemcsak a parlament elnapolása, hanem feloszlatása alatt is rendszeresen folytatja, mi másik két bírói funkciójára nem áll.²

A főrendiház legfőbb ítélőszéki minőségében, úgy föllebbezések, mint semmiségi panaszok elintézésére jogosított, támasztassanak ezek akár Anglia, akár Skócia, akár Irland főtörvénytörvényeinek határozatai ellen. Csak a tengerészeti, a gyarmati s egyházi bíróságok határozatai nem felebbezhetők hozzá, ezek az államtanács igazságügyi bizottsága elé kerülnek. A főrendiház bírói hatósága azonban költségességénél fogva ritkán vétetik igénybe, 1870-ben p. o. mindössze 51 ítéletet hozott.

A főrendiház helybenhagyhatja vagy megváltoztathatja az alsóbíróság határozatát, vagy azt megsemmisítve, az alsóbíróságot új határozat hozatalra utasíthatja; ítél

¹ A legutolsó kísérlet az iránt, hogy a nem törvénytudó főrendek föllebbezési ügy eldöntésébe befolyjanak, O'Connel perében történt, Lord Warncliffenak azonban sikerült őket visszatartani. L. Brougham id. m. 255. l. Glasson id. m. 467. l.

² L. Glasson id. m. VI. köt. 551. és köv. l.

úgy a tény, mint a jogkérdésekben, főlebbezési, revizionális és semmitő forum egyszerre.

Mint nemesi (peeri) bíróság, a minden egyes per folyamára különösen kinevezett főudvarmester elnöklete alatt, első és végső folyamodásban ítél a főrendek, ezek hitvesei, a személy szerinti peernők, a király hitvese s az uralkodó királyné férje fölött, ha ellenök a nagy jury felségsértés vagy felonía miatt vádat emel; ily esetben az összes tagok gyakorolják szavazati jogukat.

A lordok háza, mint nemesi (peeri) bíróság, a jog- és ténykérdésekben ítél, s elnökének csakis egy, a többi tagokéval egyenlő szavazata van.

Ha főrendi ellen a parlament elnapolása vagy föl-
osztatása alatt emeltetik vád, a főudvarmester bírósága lesz illetékes, melybe minden peer meghivandó s melyet a lordok házának bíróságától csak az különböztet meg, hogy itt a peerek, mint esküdtek működnek, a tárgyalás vezetése s a büntetés kiszabása ellenben egyedül a fő-
udvarmestert illeti.

Mint alkotmányi bíróság az alsóház vádja alapján jár el, legfőképen a király tanácsosai ellen, de nem csak ezek ellen. Birák, katonatisztek, képviselők is helyezhetők vád alá, akár legyenek fő, akár közrendűek.

Az alkotmányos gyakorlat szerint ugyanis minden nagyobb büntett, törvénysértés vagy közjó elleni vétség, melyet a törvény keze el nem ér, vagy melynek az államban más üldözője nem akad, tárgya lehet az alsóház vádjának (Impeachment) s a főrendek ítélkezésének.

Hatalmas miniszter, fővezér ellen hiányozhatik a közön-
séges vádhatóság bátorsága, a fő és felsőbb törvényszéki birák ellen hiányzik a jogi eszköz; ugyanis az angol fő és főtörvényszéki bírót hivatalos eljárásaért, a Habeas

corpus s a Bill of exception megtagadását kivéve, semmiféle rendes bíróság előtt, se polgári, se büntető úton bevádolni nem lehet, ha még oly mulasztások vagy törvénysértések (megvesztegetés, hivatalos hatalommal való visszaélés) terhelnék is; csak a parlament van jogosítva vagy elmozdítását a koronától kérni, vagy impeachment útján megbüntetni. Hivatalán kívüli, illetve azzal össze nem függő tényekre a közönséges jogorvoslatok használhatók a bírák ellen is.

Lehet továbbá, hogy egyenes büntény, törvénysértés nem is forog fenn, de az illető köztisztviselő, különösen miniszter eljárása a legnagyobb mértékben megrovás alá eshetik az eszély, a tisztesség, a méltányosság szempontjából, a midőn nem büntetés, hanem a hivatalból való eltávolítás szükséges.¹

A KÖZRENDI (ALSÓ)HÁZ

(HOUSE OF COMMONS)

ALKOTÁSI MÓDJA.

23. §.

a) Választók.

A szükség, hogy a korona törvényes és szokásos jövedelmein túl magának pénzforrásokat nyisson, volt első alapja a közrendiek házának; pénzszükség által kényszer-

¹ Damby elítéléséről szólva, mondja Hallam, hogy a miniszter «az alkotmány újabb elmélete szerint a koronától származó minden rendszabálynak ép úgy felel igazságossága, tisztessége, czélszerűsége, mint törvényességeért».

ritve hívják meg Anglia királyai a megyéket és városokat az országgyűlésbe, minthogy senkit köteleességén túl, beleegyezése nélkül megadóztatni, régi angol jogfogalmak szerint, nem lehet.¹ Az adózásban rejlő köteleesség alapja a parlamenti jogoknak.

A megyék és városok a király tanácsába való meghívást kezdetben súlyos tehernek tekintik, melytől szívesen menekülnének, úgy a tőlök kívánt adók, mint a képviselőiknek fizetni kellett napidíjak miatt;² majd azonban eszközül használják fel sérelmeik orvoslására, végül felismerik a hatalmi emeltyűt, mely általa kezökbe adatik és mint joghoz ragaszkodnak hozzá.

A mint a főrendek a hűbér úr iránti köteleességek folyamánakép tartoznak egybegyűlni a parlamentbe s ott birói, kormányzati, törvényhozói ténykedést végezni, azonképen kötelesek a kisebb hűbéresek és szabad birtokosok a megye gyűlésén, a városi lakosok a város tanácsában hasonló helyi működést teljesíteni.

Azok, a kik ekként megyei és városi közösségekben a törvény végrehajtására egyesítvék, lesznek az adó-megajánlási és később a törvényhozási jogok alanyai.

A közrendűek a megyék, városok (city) és mezővárosokban (borough) vannak összefoglalva s a parlamentben való képviseltetés joga eredetileg nem osztályokat vagy rendeket, annál kevésbbé egyéneket illet, hanem a

¹ Az angol közönséges jog elve: «az angol népnek javaiban valóságos tulajdon joga van, melytől beleegyezése nélkül megfosztani nem lehet».

² A városok a külön képviseltetést annyival inkább iparkodtak kikerülni, mert ha a megye útján képviseltettek, csak $\frac{1}{15}$ -ig, ha mint önálló közösségek $\frac{1}{10}$ adóztattak meg. L. Gneist. Verfassungsgesch. 389. I. Stubbs III. köt. 447. I.

nemzet egészét, a mennyiben az a megyei és városi testületekben tevékeny részt vesz.¹

A közrendűek a nemzet azon részét jelentik, melynek nincs helye a főrendiházban, de azokat különösen, a kiknek valami birtokuk van.²

A közrend alatt az egész nemzet értetik a néhány száz főrendin kívül s az egész közrendnek, bármily tiszteletbeli megkülönböztetése legyen egyes tagjainak, a térdszalagrend lovagjaitól és titkos tanácsosoktól le a kézművesek és napszámosokig, egy és ugyanazon joga van, a mennyiben mint az állam hatalmának alávetett jó számba. A közrendűek, ha választói, esküdti jogokra nézve különböznek is, mint emberek «egyenlők a törvény előtt, egymás irányában pedig peer-ek, épen főrendiségök hiányára való tekintettel.»³

A megyékben a közszolgálatok az egyes lakosoktól, a honvédelem, igazságszolgáltatás, közrendészet, adózás tekintetében birtok-aránylag követeltetvén, a megyei gyűlésekben, mint e szolgálatok teljesítésének vagy meghatározásának helyein megjelenni, azokban részt venni csak a kizárólagos tulajdont adó birtokkal (freehold) felruházott

¹ Angliában a választás joga, mondja Hearn (id. m. 1867-diki kiad. 470. l.), sohasem tekintetett tisztán személyes jognak s nem volt kizárólag személyes tulajdonságoknál fogva gyakorolható. — Szavazóink nem azért szavaztak, mert emberek, de még azért sem, mert angolok, hanem mert valamely megye birtokosai, valamely város polgárai voltak.

² Blackstone szerint még, ki a mult században ír: Commons consist of all such men of property . . .

³ The commoners, though some are greatly superior to others, yet all are in law peers, in respect of their want of nobility, Blackstone I. köt. 371. l.

lakosoknak lehetett; a városokban ugyan igen különböző volt a választói jog, de itt is tetemes részben városi birtokon (burgage tenure) nyugodott.¹

Az angol élet egyik jellemző alapvonása, hogy a városok, különösen a középkorban, a megyék szerves kiegészítő részeit képezték, azokkal honvédelmi, igazgatszolgáltatási tekintetben teljesen össze voltak foglalva; a megyegyűlés (county court) kiterjedt a városokra is s a városi képviselők választása is itt történt, bár külön a városi küldöttek által.

Megyei birtokosok, lovagok és városi polgárok közt ennek folytán az az ellentét, mely Európa szárazföldjén a nemest és polgárt egymástól elválasztja, nem létezett, s az alsóházba való képviselőküldés jogára nézve elmondhatni, hogy az eredetileg a helyi közhatóságokat, megyéket, városokat illette, melyekben ismét a birtokosoknak volt szavazatuk.

A választói jognak illetén testületi alapja, nagyrészt fekvő birtoktól való függősége eredményezte, hogy az végül a tulajdon egy nemének tekintetett annál is inkább, mert ennek alapján, a testületeken, melyekhez kötve volt, évszázadokon keresztül változás nem történt. Elvül szolgált ugyanis, hogy a korona adományozhat ugyan városoknak képviselőküldési jogot, de nem vonhatja azt egyoldalúan vissza, sőt I. Jakab alatt kimondatott, hogy minden város, melynek egyszer ily joga volt, követelheti a meghívást a parlamentbe. Nagyban hozzájárult a választói jog e tulajdoni minőségének elfogadásához a Stuartok beavatkozása a városok választásába; ez ellen mondja a Bill of Rights,

¹ L. Stubbs id. m. III. köt. 453. l.

hogy a választásoknak szabadon kell történni s a városok joga sérthetetlen legyen.

Annyira meggyökerezett a választói jognak tulajdon gyanánti felfogása, hogy Pitt 1785-ben egy millió fontnyi alap létesítését indítványozta, a végből, hogy mindazon mezővárosok, melyektől hanyatlásuk s választóik szerfölötti csökkenése miatt a képviselő-küldési jogot megvonandónak tartotta, elvesztett tulajdonukért kárpótoltassanak.

Ez indítvány nem fogadtatott ugyan el s az 1832-ben létre jött reform kárpótlás nélkül fosztott meg 56 mezővárost képviselő-küldési jogától, de az angol felfogást jellemzi.¹

A mai angol alkotmány külső ábrázatáról e jót, rosszat egyaránt kifejező ősi vonások, u. m. a választási jog testületi alapja, tulajdoni minősége, nagyrészt eltűntek s az általok visszatükrözött elvek csak e nagy nemzet lelke mélyén élnek tovább, mégis, úgy hiszem, helytelen lett volna őket mellőzni, mert a jelenlegi választási rendszer 1867, illetve 1884-ből sokkal újabb, hogysem egyedül azt lehetne a szoros jogfolytonosság szerint annyi évszázadon át élő alkotmány kiinduló pontjául venni.

Az imént jelzett elveknek megfelelőleg a megyékben 1430 óta egész 1832-ig a választási jog olyan, birtokukat teljes tulajdonnal bíró egyéneket (Freeholder) illetett, a kik-

¹ Már Pittet megelőzőleg Richmond herczeg indítványozott ily kártalanítást s Irland uniójakor a képviselő-küldési joguktól megfosztott városok egy millió fonton felül nyertek kárpótlást, igazabban, mint Grey earl 1831-ben mondta, botrányosan megvesztegettettek és korrumpáltattak. L. Cox, id. m. 86. l. — May, Verfgesch. 2. köt. 472. l. — Murdoch, Hist. of. constit. Reform. 128. lap.

nek ily birtokuk után 40 shilling (20 frt) évi jövedelmök van s a mennyiben a megyében, a hol birtokuk van, laknak is; bérbirtok, cenzualis birtok nem adott választási jogot.

Ez aránylag alacsony vagyoni minősítés mellett is csekély volt a mult és jelen században a megyei választó annak következtében, hogy a kisebb birtok majd egészen eltűnt, más pedig, mint teljes tulajdonú birtokos, nem szavazhatott; kapcsolatosan a kisebb és középbirtok fogyásával nagy mértékben emelkedett a bérlők rendje, mely a szavazati jogból ki volt teljesen rekesztve.

Anglia és Wales megyéi 1832 előtt 92 képviselőt küldhettek a parlamentbe, ellenben városai (City) és mezővárosai (Towns and boroughs), továbbá kikötővárosai összesen 405-öt, a kikhez Skócia és Irlandnak együtt 145 városi és megyei képviselője s az egyetemek 4 képviselője járult.

A városokban a választójog nem nyugodott ily egyszerű alapon, az egyes helyek külön királyi szabadalma, szokása határozott a fölött.

A városi polgárjog a szabadsalomlevél által néhány kevés számú családra volt szorítva, a melyekről az az utódokra örökösödés útján átszármazott; ily örökös jogú polgárságú városokban a polgár (Freeman), mint Lord Brougham 1831-diki monumentális beszédében mondta, «lehet közönséges napszámos s gyakran az is . . . lehet kézműves, minthogy jogát születése által bírja, lehet jótékony ápolók alafása, városi szegény». Voltak olyan szabadalmazott városok, a melyekben a választói jog a városi testületnek nem is minden tagját, hanem csak tanácsát illette.

Másutt a város adófizető lakója, a ki saját keresményéből él s önálló házat visz, tekintetett polgárnak.¹

Majd városi birtoktól (burgage tenure) függött. — Az egész város király vagy más hatalmas úr tulajdonát képezte s az egyesek ettől nyerhettek a városban egyéni birtokot.²

Négy századon keresztül e szoros testületi s vagyoni alapokon állott az angol alsóház; az egyetemek tettek kivételt a rendszerben, a mennyiben tagjaik, az általok felavatott tudorok vagyoni minősítése nélkül birták a választási jogot, mely kivétel azonban csak négy képviselőt juttatott a parlamentbe.

A megyei választói minőség az által vált elégtelenné, hogy a teljes tulajdonú birtok (freehold) az idők folyamán szerfölött megfogyott, ellenben a bérbirtok (leasehold) s a birtoknak Angliában oly számos más neme abból kizárattott; ehhez járult Skócziában a megyei választók szerfölött csekély száma; 1831-ben egész Skócziának 2500 megyei választója volt; Bute megyének p. o. 21, Cromarty-nak 9 választója volt s az elsőben, mondá Lord Jeffrey, Skóczia főügyésze 1831-ben, nem is oly régen megtörtént, hogy egyik választásnál csak egy választó jelent meg s az magát választotta³ meg.

A városok és mezővárosokban a szavazati jog két

¹ A középkori kir. rendeletek szerint: Being sworn to the king and the town, living by their livelihood, merchandise or crafts, householding in their own persons and names; bearing also tax and talliage, lot and scot (Gneist, Verfgesch. 313. l.). Sőt néhol, a ki maga főz magának, a potwaller, már polgárnak tekintetik.

² L. Hallam id. m. III. köt. 40—47. lap. — Hearn id. m. 508—510. lap.

³ L. May id. m. egész hatodik fejezetét.

tekintetben lett elavulttá s kivált a jelen században kiáltó igazságtalansággá; először annak következtében, hogy a mig szinte egészen eltűnt községeknek ¹ (Rotten boroughs) képviselőküldési joga volt, addig a királyi székvárosok nagyságát és fényét elért helyek, mint Maculay 1831-diki beszédében mondotta, képviselet nélkül maradtak. Manchester, Birmingham, Sheffield, Leedsnek nem volt képviselője.

A másik baj pedig onnét eredt, hogy e városokban általán csekély levén a választó, azok részint egyes főurak és pénzüzerek patronátusa alá kerültek, részint egyenes megvesztegetés útján lettek a többet ígérők zsákmányává.

A megvesztegetés különböző módjait nem szükség leírni, de igen a patronátus gyakorlását. Norfolk herczeg p. o. 11 képviselőt, Lord Lansdale 9-et, Lord Darlington 7-et választathatott meg a tulajdonát képező mezővárosokban, mely képviselők ennél fogva az illető kinevezése alá tartozóknak s a városok kinevezési városoknak (Nomination boroughs) hivattak.²

¹ Old Sarum, Gotton a különösen sokat emlegetett helyek, az elsőnek csak tizenkét, Winchelscanak pedig három, Bossiney-nek épen csak egy választója lett volna. Sőt Fischel (id. m. 389. l.) Archenholcz után említ egy mezővárost, melyet a tenger elmosott s melynek ura néhány választójával tengerre szállva ejté meg a választást. A népharátok egylete 1793-ban kimutatásokat tett közzé, melyek szerint 35 választókerületnek alig volt választója, 46-nak 50, 19-nek 100.

² A különböző kimutatások szerint, 84 személy a kezében levő patronátus útján 175 képviselőt nevezhetett, 70 befolyásos egyén pedig döntött 157-nek megválasztásánál s összevéve a különböző kinevezés, megvesztegetés útján való befolyásokat, az alsóház 658 tagja közül csak 171 választatott volna független választó kerületek által, 487 ellenben kinevezés s megvesztegetés útján nyerte

A patronatus, mint azt Lord Brougham 1831-diki nagy beszédében élénk színekkel rajzolta s megbélyegezte, következőleg gyakoroltatott: «Már maga a tény, hogy ha valamely peer, vagy üzérkedő ügyvéd, vagy zsidó, kufár vagy tőzsdejátekos Old Sarum ódon bástyáit, Bletchingly sertésólaait, vagy nyári lakot Gattónban megszerez s színelte, összejátszó, időleges átruházások útján néhány kortesére iratja, hogy szavazatképesekké tegye, már ez maga szörnyűséges visszaélés a legdurvább s arczátlanabb család formájában; ha pedig komolyan birtok alapján gyakorolt választásnak mondják, undorító kétszínűsködés.»

Mi alapon védték e visszaéléseket és szörnyűségeket oly kiváló férfiak, mint Canning, Peel?

A párt-politikai tekinteten kívül, mely a közép- és alsó osztályok politikai érvényre emelkedésétől félt, az a látszólagos érv szerepelt leginkább, hogy ez elpusztult s egyes nagy urak patronátusa alá tartozó városokban volt csak lehetséges Anglia legkiválóbb államférfiait képviselőkké választani.¹

Sőt akadt Lord Eldonban e képviselő-kinevezési patronátusnak jogi védelmezője is, ki a választási reform-

megbizását. E számok helyessége iránt lehet kételyt támasztani, de a bennök kifejtett arányok helyességét nem csak a későbbi kutatás, nem csak az e visszaélések megszüntetésére törekvő reformerek, hanem a reform ellenzőinek beismerése is kétségtelenné teszik. L. May, Verfgesch. I. köt. 248. l.

¹ Maga Gladstone kelt 1859-ben a második választási reform-törekvés szakában a kis választó-kerületek védelmére, mint az egyedül lehetséges eszközökre, melyek által tehetséges fiatal emberek korán a parlamentbe jussanak s Anglia a politikai bölcsesség oly mestereit, a minők Burke, Sir James Mackintosh, Pelham, Lord Chatham, Fox, Pitt, Canning, Sir Robert Peel voltak, kormánya élére állíthassa.

nak 1831-diki második olvasásakor a főrendiházban ezen jog megszüntetését egy sorba helyezte azzal, ha a parlament megfosztaná a magán egyéneket egyházi patronátusuktól, melynek, mint láttuk, Angliában anyagi értéke van a jogosítottira.

Szinte ötven éves, az angol nemzet pölitikai bölcsességét a legfényesebben megvilágító, mert páratlan kórallapotok ellen s nagy izgatottság közt folytatott békés küzdelem vetett véget 1832-ben a fentebbiekben vázolt s immár négyszázados választói jognak.

A IV. Vilmos király 2-dik uralkodási évében létrejött parlamenti végzemény a népképviselő javítása tárgyában, röviden az első reformtörvény, (reform bill) eltörölve 56 elpusztult, 2000 lakón aluli népességű mezőváros képviselőküldési jogát, 4000 lakón aluli 7-nek két-két képviselőjét egyre szállítva le, 22-öt két-két képviselő, 20-at egy-egynek küldésére jogosítva, Skóczia városaiét 8-czal, Irlandéit 45-tel emelve, a dublini egyetemnek két képviselőt engedélyezve, a megyékét 94-ről 159-re emelve, a választási minőséget lényegében következőleg határozta meg.

A kinek bárminemű teljes tulajdonú (freehold) birtoka után 10 font évi jövedelme van, vagy a ki 10 font bért fizet 60 évre kötött bérlet után, választói joggal ruháztatik föl; ezen kívül mindazon bérlőknek szavazat adatott Chandos marquis indítványára, a kik rövidebb idejű bérletek után évi 50 font bért fizetnek; utóbbi rendszabály fentartotta a főrend befolyását a nagyszámú, rövid időtartamú bérlőkre.

A városokban hasonlókép a 10 font évi jövedelmet adó telek tulajdonosai vagy bérlői ruháztattak fel szavazattal, úgy, hogy az 1832-diki reform az úgynevezett tíz fontos szavazókat (Ten pound voters) teremtetete.

Együttal azonban megóvatott az addig jogosultak szavazata élők fogytáig.

Másrészt ekkor léptettek életbe az állandó és előzetes szavazati lajstromok s mondatott ki a szavazás előfeltételeül az előző évi adók lefizetése.

Anglia e reformok által újjáalakult, szavazó polgárainak száma alig kétszázévezerről szinte egymillióra emelkedett, a társadalomnak nem fekvő birtokon alapuló középosztálya, a városi polgárság s a bérlők rendje, nevezetes alkotmányi tényezővé vált. S ha mindez jogfosztás, nevezetesen a mezővárosok képviselőküldési jogának megszüntetése nélkül nem is volt lehetséges, az új rendezés nagy méltányossággal, az élők jogainak tiszteletben tartásával, szóval, oly jól ment végbe, a hogy az az alkotmány zűrzavaros állapota mellett csak mehetett.

A reform ellenzői ugyan forradalomnak mondják, de helytelenül, mert a mely testületi jogokat eltörölt, azok belső, erkölcsi alap nélkül valók voltak s nem az államnak és testületnek, hanem rendeltetésökkel ellentétben, kevés egyeseknek magán hasznára szolgáltak, a melyeket pedig teremtett, a nagy városok képviselőküldési jogát, azokkal csak hosszas mulasztást hozott helyre, melyet Anglia új, nyomatékos, önkormányzatra érett elemei irányában elkövetett.

Az 1832-diki reform nem forradalom volt, hanem a nélküle szükségkép beálló forradalom elhárítója.

E reform Anglia középosztályát juttatta a parlamentbe, míg az alsó osztály, mely legfőképp gyári, bányás és mezői munkásokból áll, mert kisbirtokú parasztsága és kisiparos rendje jelentéktelen, képviseletlen maradt.

Ez alsó osztály Anglia közéletéből, az igazságszolgáltatási és közigazgatási önkormányzathból is ki volt zárva s a

parlamentbe való bocsátása nem is személyes önkormányzati szolgálatai alapján követeltetett, hanem az angol alkotmánynak abból az elvéből vezettetett le, melynél fogva az a társadalom nagy érdekcsoportjainak egyensúlyára törekedett.

Ez osztály városi részét a Viktória 30-ik uralkodási évében, 1867-ben hozott parlamenti végzemény, a második nagy reform juttatá a parlamentbe, a konzervatív párt égise s vezérének, Disraelinek miniszterelnöksége alatt, még pedig az angol parlamenti gyakorlatban szokatlan módon.

Az alsó osztály képviselete ugyanis 1848 óta, midőn a radikális Hume, a választói jog oly kiterjesztését indítványozta, hogy minden önálló háztartású angolnak szavazat jusson, több rendbeli, sikertelen parlamenti kísérletek tárgyát képezte, melyekre való tekintettel Disraeli kormányelnök 1867-ben kezdetben nem törvény, hanem általános elveket tartalmazó határozati javaslattal állt elő, s csak később a fölöttök folyt vita után nyújtá be törvényjavaslatát. A konzervatív pártnak e javaslatokban először hangoztatott elvei és főbb rendszabályai azonban az ellenzék részéről tett módosítványok s a kormány részéről tett engedmények következtében utoljára a saját háztartással bírók szavazati jogában (Household franchise) végződtek s lord Cranborne nem alap nélkül állítá, hogy módosítványait Gladstone diktálta, sőt van igaz Osborne állításában is, hogy a törvény valójában a szabadelvűek legszélső árnyalatától, nevezetesen Bright képviselőtől ered. Sokkal bonyolultabb s angol magánjogi ismereteket föltevő az 1867-diki választási törvény, hogysem annak részleteivel a magyar olvasót fárasztani lehetne s elégségesnek tartjuk annak főbb elveit kiemelni.

Lényeges a városi és megyei választói jog között tett különbség.

A városokban választó minden nagykorú, azaz 21 éves, törvényes akadály miatt ki nem zárt angol,¹ ha a városban egy év óta, mint tulajdonos vagy bérlő lakóházat, vagy valamely háznak lakásra szánt külön részét bírja s ezenkívül a szegények adójával megrovatott s azt legkésőbb július 20-ig le is fizette.

E minősítésben rejlik a tulajdonképi háztartási szavazat (Household franchise), abból az angol szokásból kiindulva, melynélfogva Angliában mindenki lehetőleg külön házban törekszik lakni.

Azokra nézve, a kik nem egyedül laknak valamely házban, hanem a tulajdonossal vagy más bérlővel együtt, a törvény a város területén való lakáson felül meg-

¹ Törvény szerint nem lehetnek választók: nők, a főrendiház tagjai, írlandi peerek, idegenek, hűtlenségben marasztaltak, községi gyámolítást élvezők, a fizetési rendőrség egész személyzete, választási kortesek, választási megvesztegetések miatt elítéltek elítéltetésök után hét évig; 1868 illetve 1874-ig a pénzügyi hivatalnokok, kik közé a postamesterek és postahivatalnokok is számíttatnak, ki voltak zárva a választójogból. (Foulkes and Lely. The parl. election acts 46. és 53. l.) A hadsereghez tartozó egyének nincsenek törvény szerint kizárva, de csak kevesen lesznek mindig a hadsereghez tartozók közül, a kik a törvényes census, p. o. földtulajdon, haszonbér vagy önálló szállás alapján szavazatot igényelhetnek s így tényleg mégis kizárva. A szavazati jogból kizártak közül csak a nem férjes nők mellett észlelhető nagyobb mérvű mozgalom, mely azonban a parlamenti választásokra nézve eddig sikertelen volt, ellenben megadatott az özvegy és elvált nőknek a szavazat a városi és községi választásoknál, de megválaszthatókká csakis az iskolaszékek és a szegényügyi hatóságokban lettek. (Aschrott. Das engl. Armenwesen, 266., 274., 275. l.)

kívánja, hogy az ily lakók (lodger) szállása után butorozatlanul is legalább 10 font évi bér járjon. Ha valamely lakóház (Dwelling house) szállásait két lakó fél bírja (joint lodgings),¹ de nem több, s ily szállások béréből mind-egyikre legalább 10 font esik, ily szállást tartók mind-egyikének van szavazata.²

A megyékben a teljes tulajdonú földbirtoknak (Free hold), s a 60 éves haszonbérletnek az előbbi törvénykövetelte 10 font jövedelme 5 fontra szállíttatott, egyéb ingatlanok (lands, tenements) évi jövedelme vagy bérlete pedig 12 fontra határoztatott, meghagyatván az 50 fontos rövidebb tartamú haszonbérlok szavazati joga.

Az 1867-diki reform négy mezővárost, a bennök előfordult megvesztegetések miatt, megfosztott külön képviselőküldési jogától, továbbá 38-nak, melyekben a lakosság száma 10,000-en alul volt, két képviselő helyett jövöre egyet adott.

A konzervativok vezetése alatt véghez vitt e reform, melyet főrendiházi vezérök, lord Derby «a bizonytalanba,

¹ Utóbbi rendelkezést az 1878-ki parl. végzemény (41 et 42. Viktória 26. fej.) teszi. Ha kettőnél több a lakó, kinek legyen közülök szavazata, bizonytalan. Lely and Foulkes, (The parl. election Acts 61. l.) más megoldást nem tudnak, mint azt, hogy a ki bejegyzését előbb kéri, megelőzi társait.

² A ház lakója (occupier) és a házban levő szállások (lodging) bérlője (lodger) közt való különbség abban áll, hogy előbbi az egész lakóházat bírja s fizeti utána az adót, s hivatalból vétetik föl a választók lajstromába, a ház értéke pedig közömbös, utóbbinál 10 font bér kívántatik legalább, s hivatalból nem, csak az illető külön folyamodására iktattatik be a választók lajstromába, adót nem fizet. A különbség egyébiránt meglehetősen bizonytalan, mint ez Lely és Foulkes (The parl. election Acts 1885.) munkájából is látható. L. 35—37., 56., 61. l. 2-ik jegyzet. — Anson, id. m. 100. l. hasonló eredményre jut.

sötétbe való ugrásnak» (Taking a leap in the dark) nevezett, s melyet a konzervativoknak elveikkel ellenkező, csakis pártszempontból, nevezetesen az alsóbb osztályok megnyerése érdekében tett lépésekép vetettek szemökre, a választóknak a reform idejében egy millió háromezrezerre menő számát 1870-ig két millió kétszázezerre emelte.

A mit Disraeli Peelről mondott, midőn ez a szabad kereskedés elvét előbbi nézeteivel ellentétben elfogadta s keresztülvitte, hogy fürdés közben találta a liberálisokat s elszaladt ruháikkal, még inkább lehetett most neki szemére vetni, bár mindegyikök neheztelt tényökkel csak az angol konzervativ párt messzebb-látóságát bizonyította, mint a minőhöz a konzervativ pártok részéről a kontinensen szokva vagyunk.

Lowe, a liberális párt egyik kormányviselt, tekintélyes tagja, ki e második reformvitánál szónoklata erejével s fényével Gladstonet, Disraelit, Brightot elhomályosítá, erősen ostromolta a liberálisok egy kis töredékével, az u. n. Adullamitákkal, a választói jog kiterjesztését és szembeállítva az 1832-diki reformot, mely valódi szükségnek felelt meg, az 1867-kivel, utóbbit szükségtelennek, az általános szavazat elvéből eredőnek nyilvánította, mely az alsóház demokratizálására s ennek folytán Anglia intézményeinek fölforgatására vezet.¹

Nem közvetlen magában, hanem inkább elvének elkerülhetetlen következményeiben rejtett a második reform jelentősége. A háztartásra alapított szavazat nem marad-

¹ Lowe mindezeket Gladstone 1866-diki javaslatára nézve jósolta, minthogy azonban ennek elvei Disraeli javaslatába a választói minőséget illetőleg átmentek, az az 1867-ki reform felfogására nézve is jellemző.

hatott a városokra szorítva, a megyékre is ki kellett előbb-utóbb terjesztetni s a míg a második reform az elsőre 35 év múlva következett, addig a harmadik már 17 év multával, 1884-ben beállott, az egyesült királyságoknak három millió választóját egy csapással öt millióra emelve. A konzervatívok által 1867-ben létesített reformban annyira benne rejtett e harmadik, hogy azt nem is merték elvi alapon megtámadni s elvi ellenei nem a konzervatívok körében akadtak: csakis a liberális párt kitűnő tagja, Goschen szállt ellene elvből síkra.

E harmadik nagy reform 1884-ben, röviden egybefoglalva, a háztartási szavazatrak a megyékre való kiterjesztéséből s a választókerületek nevezetes átalakításából állott.

Az 1884-diki parlamenti végzemény (48. Viktória 3. fejj.) a népképviselőt tárgyában a megyékre és városokra egyenlő minősítést állapít meg, az által, hogy a városokban, 1867 óta érvényes háztartási (household) és szállási (lodging) szavazatot a megyékre is kiterjeszti s egyúttal saját szállást (lodging) tartóknak ismeri el azokat is, a kik szállásukat hivataluk, alkalmaztatásuk vagy szolgálatuk fejében kapják, föltéve, hogy a szállás nem közös azzal, a ki alatt szolgálnak.

E közös minősítésen kívül a teljes tulajdonú birtok, a haszonbérlet, a bérlet különböző nemei a megyékre, az ingatlanok bérlete, a régi polgárjog a városokra nézve továbbra is fentartatott minősítési alapúl.

Az 1867-diki reform után Angliában minden száz lakosra 7—8 választó esett, az 1884-diki reform e százalékot a becslések szerint szinte megkétszerezte s ma körülbelül 16 választó esik 100 lakosra. Az ugrás, melyet Anglia legutóbb tett, mindenesetre nagy volt, 1884-ig arány-

lag valamivel volt csak nagyobb ott a választók száma, mint nálunk, hol 100 lakosra hét választó esett, ma még egyszer annyi s az arány közel jár a német birodaloméhoz és Franciaországéhoz, előbbiben 100 lakosra 20, utóbbiban 27 választó esvén.¹

A választók számának e rohamos szaporítása mindenesetre komoly tény Anglia életében, melynek veszélyessége ellen az eddig uralkodó osztályok vezetőképessége, az alkotmány sánczaiba bevett alsó osztályoknak pedig a társadalmi téren, egyletekben való előkészülete a politikai jogok gyakorlatára, nyújt biztosítékot.

Anglia, ősi szabadsága, százados politikai gyakorlata daczára sem ment el addig, a hol Franciaország majdnem 100 év előtt kezdte, az általános szavazatig; a szavazat még mindig kiváltság nála, nem az emberrel vele született jog (Manhood suffrage).

Bármily nagy legyen a változás, melyet a választói jog e kiterjesztése Anglia alkotmányán tett, abban az alsó osztályoknak a felsőbbekkel majdnem egyenlő szavazatokat biztosítva, e változás gyakorlati nyomatékát, a választókerületek beosztásától (Redistribution of seats) s az új választóknak azokba való elhelyezésétől nyerte.

Ugyanis 103 mezővárostól megvonatott a külön képviselőküldési jog, ezek közül kettőtől büntetésképen, megvesztegethetőség miatt, úgy, hogy a városi kerületek száma tetemesen csökkent, a megyeieké emelkedett s Anglia képviselőinek száma hattal, Skóciaé tizenkettővel szaporítván, az alsóházat ma 670 képviselő alkotja; mind e képviselők közül kilencz esik az egyesült királyságok

¹ Földes. Stat. évkönyv. 243. l. Neumann — Spallart. Die Reichsrathswahlen 10. l.

egyetemeire: az oxfordinak 2, a cambridgeinek 2, a londoninak 1, az edinburgi és St. Andrewsinek együtt 1, a glasgowi és aberdeeninek együtt 1, a dublininak 2 képviselője van.

Nevezetes változást létesített e beosztás annyiban is, hogy eltörölte a két vagy több képviselőt küldő kerületeket s ma kivétel nélkül minden választókerület, mint nálunk, csak egy képviselőt küld (Single seat system).

E reform következtében szűnt meg a kisebbségi képviselőnek 1867 óta néhány városban fennállott intézménye, melynél fogva 3 vagy 4 képviselő választására jogosult kerületekben a választónak egygyel kevesebb szavazata volt, mint a hányat a kerület választhatott (Three cornered constituencies), hogy így a kisebbség is legalább egy jelöltet keresztülvihessen, ha a választóknak egyharmadát vagy egynegyedét alkotta.

24. §.

b) Választási eljárás.

A választásban a jogosultak csak úgy vehetnek részt, ha joguk a választást megelőzőleg a lajstromokba fölvétel; e fölvétel hivatalból történik ama választókra nézve, a kik tulajdon vagy adófizetéssel egybekötött bérlet alapján választók, ellenben a szállás alapján választói joggal bírónak (lodger) évenként megújítandó folyamodása alapján, ezekre nézve elégséges levén az illetőknek egy tanúval előttemezett írásos nyilatkozata, hogy a törvénykövetelte szállást egy év óta bírják; hamis nyilatkozatokat a törvény egy évig terjedhető fogházzal büntet.

A lajstromok községi közegek által állíttatnak egybe

s a községháza, posta- és távirdaépületeken való kiragasztás útján tétetnek közhirrre; végleges megállapításuk illő tiszteletdíj fejében szeptember és október hóban történik a felülvizsgáló ügyvéd által (Revising barrister), kit a kerületben az esküdszékek tartására kiküldött bírák idősbike a legalább két évi gyakorlattal bíró ügyvédek közül biz meg e teendővel.

A fölülvizsgáló tisztviselő (Revising barrister) megjelenik a választókerület szavazó helyein, egy-egy képviselőre a szavazás a kerület több helyén is történhetvén, s ott a hét nappal előbb közhirrre tett időben bírói tárgyalást tart, még pedig tízezer lakóju városokban legalább egyszer esteli időben is s a községi hatóságok lajstromait részint hivatalból, részint egyes, saját érdekekben folya-
modók, részint mások ellen fölszólalók panaszára megvizsgálja s a lajstromot, — fölruházva bírói hatalommal tanúhallgatásra, birságolásra, költségben marasztalásra, — megallapítja.

A fölülvizsgáló barrister ítélete a jog, de nem a ténykérdésre nézve, főlebbezhető a főtörvényszékhez (High Court of Justice).

A választás a véglegesített választólajstromok alapján megyékben és nagyobb városokban a megye egyik főtisztviselőjének, a sheriffnek, kisebb városokban (municipal boroughs) a polgármesternek vezetése alatt ejtetik meg a törvényes korlátok közt.

A választás két részből áll, melyek mindegyike külön napon és helyen történik, u. m. a kijelölésből (Nomination) és a szavazásból (Polling).

A kijelölés napját és helyét a törvény korlátai közt a választást vezető tisztviselő (Returning officer) vagy helyettese (deputy) tűzi ki; a kijelölés két választó által

tehető csak, kiknek egyike indítványozónak (Proposer), másika pártolónak (Seconder) hivatik, még pedig a törvényben meghatározott kijelölő lappal, mely nyolcz választó által aláírandó.

A kijelölés déli 10 órától délután 2 óráig terjedhető időben, a választási tisztviselő által kitűzött két óra lefolyása alatt történhetik, e két óra lefolyása után a tisztviselőnek még egy órát kell várnia.

A jelölésre kitűzött idő alatt a választási tisztviselő (elnök) előtt folyó eljárásnál a jelöltön, a jelölést indítványozón és pártolón s a jelölt által esetleg kijelölendő még egy egyénen kívül más jelen nem lehet. Ha a törvényes három óra leforgása után akár jelöltek visszalépése, akár jelöltetésöknek a választási tisztviselő részéről történt visszautasítása következtében, mely mind a két tény csakis ez idő alatt történhetik, csak egy jelölt marad, azt a választási tisztviselő (elnök) megválasztottnak jelenti ki s megválasztásáról a korona jegyzőjéhez jelentést tesz, ellenkező esetben a választási eljárás másik része, a szavazás (Polling) válik szükségessé.

A kijelölési eljárásnak 1872-ben életbeléptetett e módja vetett véget a hagyományos, költők és képművészek által oly sokszor rajzolt kijelölési módnak, a mely szerint a jelölteknek személyesen kellett valamely nagy teremben vagy a szabad ég alatt e célra készített állványokon (Hustings) a kijelölési gyűlésben megjelenni, ott programjokat kifejteni s a választók és nem választók fékvesztett és ellenszenves érzelmnyilvánításain, gyakran tettlegeségein, keresztülesni.

A kijelölési idő lejárván, a választási tisztviselő (el-

nők) fölosztja a választási eljárás hivatalos költségeit ¹ a jelöltek között egyenlő arányban s tőlök, — ha szükségesnek tartja, — óvadékot, kezességet követel megfizetésök iránt, mit, ha valamelyik adni vonakodnék, visszalépettnek tekintetik.

Ha szavazás (polling) válik szükségessé, a választási tisztviselő a kijelölés után azonnal kitézi a szavazás határnapját, mely megyékben a jelölés után való hatodik napnál később s a második napnál előbb, városokban pedig a harmadik napnál későbbre nem eshetik.

A megyei és városi hatóságok jogosítva vannak az egyes választókerületeket több szavazó kerületre fölosztani, hogy megyékben minden egyes szavazó lehetőleg rendes lakásához közel — három mértföldnél nem távolabb eső helyen — szavazhasson s ily módon a szavazók egy helyre való összegyűléséből eredő bajok, rendetlenségek megszüntetessenek, mégis azzal a megszorítással, hogy minden szavazási helyre, megyékben legalább 100, városokban legalább 300 választó essék. A szavazás reggeli nyolcz órától esteli nyolcz óráig folyhat, de nem tovább.

A szavazás 1872 óta titkos és a választási tiszt-

¹ E költségek maximumát 60—70 font körül az 1875-diki parlamenti végzemény (38. Viktória 84. fej.) állapítja meg; ide tartoznak a választás közhirrre tételére, egyéb közlések és tudósításokra, a kijelölési czédulákra, a választási tisztviselő, helyettesei, a szavazatszedők és számlálók díjaira, a választási és szavazási helyiségek bérére, a szavazó lapokra, a szavazó szekrényekre, utiköltségekre, a jelöltek kortesköltségeiről való számadásokra, hirdetményekre szükséges költségek, melyeket a jelöltek tartoznak viselni, ha pedig valaki akarata ellenére jelöltetett, indítványozója (Proposer).

viselő (elnök) által a törvény meghatározta formában nyomtatott s szelvénynyel ellátott czédula útján történik; a czédulán sorba és rovatokba osztva következnek a jelöltek nevei; ezenkívül minden czédula hátlapja és szelvénye ugyanama nyomtatott számot viseli; a szavazást vezető biztos (Presiding officer) a szavazási helyen, hol a jelöltek bizalmi férfiai (Agents) is jelen lehetnek, adja át a szavazónak e czédulát, azt az átadáskor mind a két oldalán hivatalos bélyeggel megjelölve, ellenben a szelvényt visszatartja s reá jegyzi a számát, mely alatt a szavazó a választói lajstromban foglaltatik, a hol neve, mint czédulát kapotté megjelöltetik, de nem az, melyik számú czédulát kapta; a szavazó czédulák szelvényei a szavazási biztos által megőrizendők s a szavazás végeztével külön csomagban pecsételve adatnak át a választási elnöknek.

A szavazó átvévén a szavazó biztostól czéduláját, azzal belép a szavazó fülkék egyikébe s ott, a kinek a jelöltek közül szavazatát adni kívánja, annak neve mellé keresztvonást tesz, összehajtja s a fülkéből kijöve, a szavazási biztos előtt a szavazó szekrénybe dobja, czédulájának csakis a hivatalos bélyeggel ellátott hátlapját mutatva.

A szavazóczédulák s a szavazatbeadás ilyenén berendezése lehetségessé teszi a szavazat titokban tartását s ha utóbb mégis szükségessé válik meghatározni, kire szavazott az egyes választó, ennek kiderítését; a titokban tartás érdekében a czédulák szelvényei, valamint a választók lajstromai a szavazás végeztével rögtön lepecsételtetnek s a választási elnöknek a szavazás kezdetén már lezárt és lepecsételt szavazó szekrénynyel együtt átadatnak.

Nehogy a szavazatok az összeszámlálásnál árultassanak el, — melyet a választási tisztviselő (elnök, Returning officer) végez s a kihez a szavazás befejeztével a lepecsé-

telt szekrények, az egyes szavazati helyekről beküldetnek, — minden a szavazásnál s a szavazatok összszámlálásánál jelenlevő személy félévi börtönbüntetés terhe alatt eltiltatik bárminek fölfedezésétől, a mi arra vezethetne. Ugyanis a szavazási helyiség ama részében, hol a szavazatok a szavazó szekrénybe dobatnak, a szavazás egész folyama alatt s a szekrény lepecsételésénél a szavazati biztoson, segédein kívül jelen lehetnek a jelöltek magok, valamint megbízott ügynökeik; ugyancsak jelen lehetnek utóbbiak a szavazatoknak a választási tisztviselő (returning officer) előtt történő megszámlálásánál. A választó lajstromok adatainak, a szavazócédulák számának elárulása, a szavazó szavazatának fürkészése, a számlálásnál a cédula hátlapján levő számnak fölfedezése mind e törvényes tilalom alá esik; különösen vigyáznia kell e végből az elnöknek, hogy a cédulák hátlapján levő számokat senki ne láthassa.

Ezenkívül a szavazás eredménye kihirdettetvén, a választásra vonatkozó összes okmányok a szavazatlapokkal együtt lepecsételve, a korona jegyzőjéhez szállíttatnak s csakis az alsóház vagy a megtámadott választások igazolására hivatott bíróság parancsa folytán bonthatók föl.¹

A szavazás titkossága daczára a választói lajstromok,

¹ Vakok, olvasni nem tudók vagy szombatra eső szavazáskor az írni nem akaró zsidók, a szavazati biztos s a jelöltek ügynökei előtt jelentik ki szavazatukat, s a szavazó cédulát a szavazati biztos jelöli meg s az ily szavazatokról külön jegyzéket készít; ha pedig valaki oly nevűnek jelentkezik a szavazásnál, a milyen nevű már leszavazott, a szavazati biztos azonossága iránt megesketheti s különös színű szavazócédulát ad neki, melyen az illető jelöltjét (L. a részletekre nézve: Lely and Foulkes, id. m.) megjelölván, a cédula külön csomóban, nem a szavazó szekrénybe helyezendő.

a szavazó czédulák és ezek szelvényeinek egymásra utaló számai útján ekkép minden egyes választóra nézve kideríthető, hogy szavazatát kire adta.

A választási tisztviselő a szavazás eredményét a választást elrendelő parancs (Election writ) hátára jegyzi s azt a korona jegyzőjéhez küldi; a választásról ilyképen tett jelentés szolgál a megválasztottnak megbízó levelével.

Az imént vázolt szavazati módon kívül több más rendszabály van érvényben a választások szabadságának biztosítására, melyek újabban (1883) lényegesen kiegészítettek.

A szavazás titkossága ugyanis nem szülte a kedvező eredményeket, melyek létesítéséhez köttettek, sőt tekintélyes hangok szerint, inkább «módot nyújt a választóknak, hogy magokat mindkét oldalról megfizetessék».¹

A többi rendszabályok viszonylag hatályosabbak s ezek között leghatályosabb az, mely a megtámadott választások fölött a határozathozatalt a parlament kezéből kivette s a főtörvényszékre ruházta.

A választási visszaélésekre (Corrupt practices) vonatkozó terjedelmes parlamenti végzemények (1854. és 1883. Corrupt practices Acts) határozmányai sok részben meg egyeznek más államok hason tárgyú szabványaival, nevezetesen föltétlenül el van tiltva az etetés, itatás, megvendégelés, ellátás, előnyökkel való kecsgetés, illetve azokban való részesítés vagy azok elvonásával, joghátrányokkal való fenyegetés, kényszer, pénzzel való megvesztegetés, más helyett való szavazás. Ha ily tényekben a jelölt a választásnál bebizonyíthatólag részt vesz, a választás semmis; — ezen kívül a jelölt örökre képtelen ama

¹ L. Daryl, La vie publique en Angleterre, 199. l.

választókerület képviselésére, melyben ily visszaéléseket elkövetett, ha pedig csak ügynöke ellen állítható elő a fentebbiekre nézve a bizonyíték, megválasztása ugyan szintén semmis, de csak hét évre van kizárva ama kerület képviselőjéből.

A képviselők s ügynökeik kívül, más egyének egy évi fogházzal, a más nevében szavazók, minthogy tényők hűtlenségnek (Felony) tekintetik, két évi fogházzal büntetnek, ezenkívül elvesztik hét évre elítéltetésöktől számítva, választói jogukat, nem viselhetnek állami, megyei, községi, egyáltalán semminemű közhivatalt s nem választhatók meg az alsóház tagjaivá.

Törvénytelennek nyilvánítatnak s tiltatnak ezenkívül más cselekmények, melyek közül a főbbek ezek : a jelöltnek nem szabad a választókat a választás helyére vagy onnan visszaszállíttatni ; választóknak azért, hogy házukon, telkeiken választási hirdetmények, felhívások kifüggesztését megengedik, valamit fizetni, a törvényben meghatározott számú párhelyiségeknél (Committee room) többet bérelni ; nem szabad 2000-nél kevesebb választójú kerületekben, a választást vezető tisztségviselő díjain s a jelölt személyes kiadásain kívül, melyek együtt 160—170 fontra rúghatnak, a választásra 350 fontnál többet költeni ; ez összeg minden ezer választó után 30 fonttal emelkedhetik.

Az ily tiltott cselekmények (Illegal practice) elkövetői száz fontig terjedhető büntetéssel róhatók meg, a képviselő-jelölt pedig, ha e cselekmények tudtával, beleegyezésével, vagy bárcsak ügynökei közbejöttével történtek, megválasztása esetében választása érvénytelenségével bűnhődik és ama választó kerületben hét éven át meg nem választathatik.

Ezenkívül tilos a választók szállítására kocsit, lovat bérbeadni, kivéve ha a választók magok fogadnák a szállító eszközt; tilos jelöltek megvesztegetéssel visszalépésre bírni; tilos a jelöltek részéről megválasztásuk érdekében tett minden fizetés, mely zenekarokra, lobogókra, fáklyákra, kokárdákra, szalagokra s más jelvényekre történik, valamint ilyesek elfogadása; tilos a törvényben meghatározott számon felül ügynököket (korteseket) tartani; tilos pártgyűlések tartására, szeszes italok, ételek elárúsítására szánt vagy nem politikai club és egylethelyiségeket bérbeadni vagy venni, kivéve, ha különös, gyűlések tartására szánt részek lennének ily helyiségekben; e tények miatt is érvénytelen a választás, ha a jelölt vagy ügynöke személyesen követte el azokat.

Különös gondot fordít a törvény (Corrupt practices act 1883. 24—35. sect.) a választási költségek mérséklésére s a kortesügy korlátozására.

A jelöltnek legkésőbb a jelölésre rendelt napon írásban kell főügynökét (Election agent), a ki a mi korteseink s bizalmi férfaink teendőit egyesíti magában, kinevezni s a kinevezési okmányt a választási tisztviselőnek átadni, ki azt közhirrre tenni tartozik; e főkortes megyékben minden szavazó járásra egy helyettest s minden szavazó állomásra egy szavazó ügynököt, városokban minden ötszáz választó után egy irtokot s egy küldönczöt nevezhet ki, kiknek neve szintén közhirrre tétetik s a kik, mint a jelölt fizetett emberei, a választásnál nem szavazhatnak.¹

A választási tisztviselő választási ügyekben a jelölt

¹ A jelölt magára is szavazhat. 1859-ben Derby megye egyik képviselője saját szavazatával győzött csak a választásnál. Fonblaque id. m. 44. c.

kortesével (választási ügynökével) érintkezik, a ki a jelöltet a választási költségekre nézve is képviseli, s minden a választásra vonatkozó fizetés általa, illetve kezéhez történhetik csak, ezen fizetéseknek nyugtázva kell lenni s a választás után 28 nap alatt történni, az irántuk támasztott követeléseknek pedig a választást követő 14 nap alatt kell a választási ügynöknél bejelentetni, ellenkező esetben az ki nem fizettetik s a választási ügynök, a mennyiben ily idő múlva támasztott követelésre fizetést teljesítene, a fennérintett tiltott cselekményben lesz bűnös.

A választást követő 35 nap alatt tartozik a választási ügynök az összes választási költségekről a választási tisztviselőnek kimutatást benyújtani, melynek valódisága iránt hamis eskü büntetésének terhe alatt a békebíró előtt ünnepestyes nyilatkozatot tartozik tenni; míg e költségkimutatás a választási tisztviselőhöz be nem nyújtatik, a képviselő helyét el nem foglalhatja, s ha elfoglalja, minden napért 100 font büntetést fizet annak részére, a ki e miatt beperli, mire bárki jogosítva van.

A választási tisztviselő a költségkimutatást, vétele után tiz nap múlva, legkevesebb két helyi lapban kivonatossan közzéteszi és eredetijébe két éven át, a közönségnek a lehető legalkalmasb módon, betekintést enged.

De különösen fontos a választás szabadságára az 1868-ban életbeléptetett igazolási eljárás.

Ugyanis az ez évi parlamenti végzemény a főtörvényszékre (a High Court of Justice, Queen's Bench division) bízta a választások ellen beadott kérvények elbírálását.

Minden szavazó, vagy a kinek szavazni joga volt, minden jelölt, a kinek véleménye szerint a választás nem a megválasztottnak kijelentettre esett, ama kerület válasz-

tása ellen, melyben szavazó vagy jelölt volt, kérvénynyel léphet föl a főtörvényszéknél.

A kérvénynek rendszerint a választásról tett jelentés beküldése után 21 nap alatt kell beadatni s 1000 font biztosítékkal ellátva lenni; ha azonban oly megvesztegetés vagy fizetés miatt támadtatik meg a választás, mely a választási jelentés után történik, akkor a megtámadás bármikor történhetik, ily megvesztegetést követő 21 napon belül.

A kérvény fölötti tárgyalás és határozathozatal, ha csak annak folyamán jogelvek iránt nem merül föl kérdés, a midőn a főtörvényszék teljes ülésben ítél, a főtörvényszék két tagját illeti, a kik esküdtszék nélkül járnak el.

E bíróság dönti el, törvényesen választatott-e meg az a személy, a kinek választása meg van támadva, vagy nem más valaki választatott-e meg, illetőleg semmis volt-e a választás, s ítéletét írásban küldi be a képviselőház elnökének, mely ítélet minden tekintetben végleges jogerővel bír s csak maga a főtörvényszék adhat engedélyt, hogy az ügy főlebbviteli törvényszék elé vitessék.

A bíróság, ítéletével egyidejűleg, jelentést tesz a képviselőház elnökének, vajjon terhelik-e jelöltek valamelyikét választási büntettek (Corrupt practices), vagy törvénytelen cselekvények (Illegal practices), vajjon nagyobb mérvűek voltak-e általában a választási büntettek s törvénytelen cselekmények, illetőleg alaposan gyaníthatók-e ezek; végül mindazok neveit, a kik választási büntett vagy törvénytelen cselekmény miatt elítéltek; továbbá mellékeli a fölesketett gyorsíró jegyzeteit a tárgyalásról.

Az alsóház a bíróság ítéletét s jelentését naplójába iktatja s ahhoz alkalmazkodva, jóváhagyja vagy megvál-

tozthatja a választási tisztviselő (elnök) jelentését, illetőleg új választást rendel el.

A képviselőválasztások ellen beadott kérvényeknek megvesztegetések segélyével kieszközölt visszavonását szerfölött megnehezítik az újabb törvények. (Corrupt practices act. 1883. 41. szakasz.)

A képviselők igazolásának a bíróságokra bizása mellett is fenmaradt azonban a képviselőháznak a joga, hogy hivatalból semmisítsen meg választásokat, midőn a választottak a törvényes minősítéssel nem bírnak.

Az egyes kerületek képviselőküldési joga ugyan felüláll a bíróság ítélő hatalmán, de mégis az ez ítéletekkel egyidejűleg beadott jelentések, vagy az ezek következtében kiküldött kir. bizottságok előterjesztései alapján fosztja meg a parlament az oly kerületeket a képviselő- küldési jogtól, melyekben nagyobb fokú megvesztegetések és egyéb visszaélések fordultak elő, mely nagyjelentőségű elv legutóbb is alkalmaztatott a kerületek beosztásáról szóló 1885-diki parlamenti végzeményben (3. §.) Maclesfield és Sandwich városok irányában.

Az ily megfosztás abból áll, hogy az illető kerületek más kerületekbe oszthatnak be s választási büntettek vagy törvényteleniségekért elítélt lakosai az új kerületben is képtelenek választási joguk gyakorlására.

A választási jog és eljárás imént vázolt szabályai nem kis mértékben alakíták át Ó-Anglia alkotmányát. Ha a szavazati jog tetemes kiterjesztését, a képviselőküldés jogának a megyékből és városokból egy képviselőt küldő, nagyrészen a népszám alapján meghatározott kerületekre ruházását nem vetjük is különösen latba, a titkos szavazat életbeléptetése s a választások igazolásának a parla-

ment helyett a bíróságra bizása a régi képviseleti rendszer erős megingatását jelzik.

Már a szavazat kiterjesztése s a mesterséges választókerületek alkotása a hagyományos megyei és városi kerületek helyett, rést ütnek az angol képviseleti rendszer alapelvein, melyek szerint az a nemzetnek a városi és megyei életben politikai ügyességre szert tett polgárai útján való önuralmiságát, az ily polgárok választotta kiváló egyének (képviselek) s a történelmi érdemek s vagyon által kimagasló főrendek útján való kormányzását jelenti.

De még inkább ellenkezik az angol képviseleti rendszerrel a titkos szavazás, mert a szavazás e módja a gyakorlatban a képviselet amaz elvét engedi feledésbe menni, melynél fogva a képviselő is, a ki a választótól a megbízást kapja s a választó is, a ki a megbízást adja, nem egyéni jogot gyakorolnak, hanem a köznek érdekében rájuk ruházott tisztet viselnek.

A választások birói igazolása, bármennyire igazolja is azt a jogosság, köztisztesség s közmorál, épen ennél fogva mutatja, hogy a képviselőház a képviseleti rendszerbe vetett bizalomnak, hogy a képviselőknek utasítás és megszorítás nélkül kezébe lehet tenni a szuverén hatalmat, hogy a képviselőket fel lehet emelni úgy a választók, mint a bíróságok részéről jövő külső, jogi ellenőrzés alól, nem birt e részben megfelelni.

25. §.

c) K é p v i s e l ő k.

«Megjegyzendő, hogy bár mindenik megye vagy város részére külön egy (képviselek) választatik, mégis ha megválasztatott s a parlamentben ül, az egész országot

szolgálja, mert parlamentbe jövetelének célja, mint a királyi egybehívó levelekből látszik, általános; azok ugyan is mindannak megtevésére s mindahhoz való hozzájárulásra szólnak, «a mit ott és akkor országtanácsunk Isten segedelmével az előbb említett ügyekre nézve rendelni talál; azaz némely nehéz és sürgős, Minket, Angolországunk és angol egyházunk állapotát, védelmét érdeklő ügyekre nézve».¹

Igy szól már 1628-ban Anglia jogásza, Coke,² a képviseletről. Ha azonban a képviselő az országot szolgálja, nem köthető meg ama kisebb kör utasításai által, melytől választatik. Hogy az angol képviselők a XVI. század végén már utasítás nélkül működhetnek, általán elismert dolog, az előbbi korra nézve azonban egyes történelmi tényekre nézve hivatkoznak, melyek nem engedik, hogy a megyék és városok küldötteit parlamenti tisztokban utasítás nélkül működőknek tekintsük.

Mikor keletkeztek az utasítások, milyenek voltak, mikor szüntek meg, az angol jogtörténet íróknál hiába keressük. Guizot,³ Stubbs,⁴ Gneist,⁵ Crabb, Freemann,⁶

¹ Ad faciendum et consentiendum his, quae tunc et ibidem de communi consilio dicti regni nostri, favente Deo ordinari contingerint super negotiis praedictis; id est pro quibusdam arduis et urgentibus negotiis Nos, statum et defensionem regni nostri et ecclesiae Anglicanae concernentibus.

² Instit. of the laws of England IV. köt. 14. l. id. Stubbsnél III. köt. 525. l.

³ Hist. du gouv. repres. 2. köt.

⁴ Stubbs Constit. history of England.

⁵ Gneist, Engl. Verf. gesch., továbbá Das engl. Parlament in tausendjährigen Wandelungen.

⁶ Freeman, Growth of the English Constitution.

Hallam,¹ Büdinger² munkáikban hallgatnak e fontos kérdésről, talán azért, mert a százados gyakorlathoz hozzászokva, ellenkező elv uralmára egyáltalán nem gondoltak?

Burke a múlt század második felében minden kétségen felül állónak tekintette, hogy az angol parlament választott tagjai utasítások által megkötve nem voltak s 1774-ben bristoli választóihoz így szól: kötelező utasítások, parancsok, melyeket a parlament tagja saját ítélete és meggyőződése ellenére vakon követni, melyek mellett szavazni és beszélni tartozik, ez ország törvényei előtt teljességgel ismeretlen fogalmak, melyek alkotmányunk egész rendjének és lényegének félremagyarázásából erednek.

Mindazáltal tény, hogy a közrend 1339-ben azért nem akar a királynak segélyt megszavazni, mert «nagy segélyre lévén szükség, ahhoz mindaddig nem mernek hozzájárulni, a míg megyéik közönségével nem tanácskoznak,»³ tény, hogy hasonló jelenségek utóbb is fordulnak elő,⁴ sőt még Erzsébet alatt is találunk hivatkozást a választók utasításaira.⁵

Ámde e tényekkel szemben bizonyos, hogy a királyi meghívók rendszerint nem is jelölik meg a tárgyakat, melyek miatt a parlament tartatik, s így az utasítás lehetetlen; bizonyos továbbá, hogy a közrend a XIII. és XIV. század nagyobb részében még alárendelt szerepet játszik, valamint az is, hogy a meglevő választási jegyzőkönyvek

¹ Ugy Middle Ages-ben, mint Constit. Hist.-jában.

² Büdinger, Vorles. üb. Engl. Verf. gesch.

³ L. Cox, Ancient parl. elections. 87. l.

⁴ Anstey, Guide 278, Bucher der Parl. 97. l.

⁵ L. Disraeli, Curiosities of Litterature II. 152—161. l. Elisabeth and her Parliament.

nemcsak megszorításokat nem foglalnak magokban, de sőt a küldötteknek korlátlan meghatalmazásokat adnak.¹

Az angol alkotmánytörténet mai nap legalaposabb ismerője Stubbs,² a közrend hatalmának emelkedését rajzolva a XV. században s a XIV-nek második felében, úgy látszik nem ok nélkül állítja tehát, hogy a középkor

¹ L. Prynné, *Brevia parl. rediviva* 1662. kiadás 168. l. Northunberland megye 1450-ki képviselőválasztási jegyzőkönyve mondja, hogy a megválasztottak «*Plenam et sufficientem potestatem pro se et Communitate Comitatus illius . . . habens ad faciendum et consentiendum hiis quae in parlamento . . . de communi consilio regni . . . contingant ordinari . . .*» — Jermuth város (id. m. 274. l.) 1353-ban egyenesen azt mondja képviselőiről, kiknek semmi egyenes utasítást nem ad: *Ratum et gratum habituri quidquid idem Petrus et Robtus conjunctim et divisim fecerint in premissis.* 1358-ban pedig: *Dantesque eisdem . . . plenam et sufficientem potestatem nostram ad consentiendum ut praedict. est, ac in omnibus negotiis nostris ad Consilium Regis prosequend. impetrand. et faciend. prout sibi melius viderint expedire. Ratum habituri et gratum quidquid praedicti nostro nomine fecerint in praemissis.* id. m. 284. l.

Az egyházi rend gyülekezeteibe küldöttek meghatalmazása még általánosabb. L. Prynné, *Parliamentary writs* I. köt. 117. l. A bathi káptalan meghatalmazása küldötte részére I. Eduárd király uralkodásának 24-ik uralkodási évében: *Ratum habentes stabile et firmum quaequid per eundem nomine nostro Convocatione praedicta actum fuerit seu concessum.* — Ugyanez a káptalan I. Eduárd király uralkodásának 27-ik évében parlamenti küldöttének meghatalmazást ad: *ad faciendum pro nobis ibidem quaecunque facere deberemus secundum tenorem mandati Regis si in propria nostra persona tunc praesentes essemus et ad consentiendum sicut justum fuerit et canonicum hiis quae de Communi Consilio pro utilitate Domini Regis et Regni . . . tunc ordinari contigerit vel etiam provideri.* Id. hely 119. l.

² L. Constit. hist. III. köt. 524., 525. l.

végén a közrendek tanácsadó és engedélyező, nem pusztán kérvényező hatalommal bírtak, szavok a törvényhozásban és kormányzatban ép oly nyomatékos volt, mint a főrendé, nem voltak többé követek, bár kétséges, hogy egyáltalán valaha ilyenek voltak, hanem az egész nemzet nevében működő szenátorok.»

Előttem, a középkori angol alkotmány egész szöve-dékét véve, sokkal valóbbszinűnek látszik, hogy az angol képviselők már a középkorban sem voltak utasításokhoz kötve, mint az ellenkező nézet.¹

Ugyanis a megyék lovagjai és szabad birtokosai, városok polgárai csak úgy, mint a nagy urak (bárok) ama személyes és pénzbeli szolgálatok, hűség és jobbhágy-ság alapján hívtak a parlamentbe, melylyel a királynak tartoznak; kezdettől fogva megvolt tehát a képviseletnek országos jellege; a választott megyei és városi küldöttek az ország tiszteben, nem küldöik dolgában jártak el; de megvolt e képviseletnek a király és ország irányában alattvalói köteletség teljesítési minősége.

A megyék és városok, mint a törvények végrehaj-tására az alattvalókból szervezett testületek bízván meg, hogy a király tanácsába alkalmas személyeket kiválasz-sanak, a választás eleinte inkább hivatalos teendő, mint szuverén hatalomgyakorlás színében tűnik föl.

A megyei és városi testületek, megszokva kebelök-ből az adó beszédéséhez s a korona egyéb jövedelmeinek igazgatásához, a rendfentartáshoz, az igazságszolgáltatás-hoz, a honvédelemhez bizonyos, a törvényben megszabott teendők végett egyeseket kiküldeni, kiknek a dolgok ter-mészete szerint utasításokat nem adhattak, mint p. o.

¹ L. Fischel id. m. 364., 366. l. — Bucher parlam. 96. l.

eleinte a megyegyűlésen választott esküdteknek, midőn a király parancsára tanácsába értelmes, alkalmas tagokat (de discretioribus et ad laborandum potentioribus) választottak, szintén megelégedtek az illetőkbe fektetett bizalommal.

De ezenkívül a parlamentek teendője is kevésbbé volt a XIII. és XIV. században a törvényhozás, mint az ország kormányzata és igazgatásában fölmerült panaszok intézése, az adómegajánlási jog pedig, akár megvolt a közrendnél, akár nem,¹ a különös körülményektől, a király és rendek közti alkudozásoktól függött.

A közrend, parlamenti szereplésének első idejében, nagyon is a korona és főrend fölénye alatt állott s sokkal inkább körül volt övezve a rendszeresen szervezett királyi kormányzat, közigazgatás és igazságszolgáltatás által, hogyszem gyülekezetei, az egyes megyék és városok, kis királyságok módjára adjanak megbizottaiknak utasításokat.

A képviseleti intézmény kezdetben nem hatalom gyakorlására szolgáló intézménynek tűnt fel az illető megyék és városokra nézve, hanem tehernek, melytől örömet szabadultak; inkább nézték annak a király és a főrendek és segélyével iparkodtak céljaikat megvalósítani.

Az utasítási rendszer tehát formailag ki nem fejlődhetett a királyi hatalom szervezettségénél fogva, de nem fejlődhetett ki — s ebben rejlik az angol képviseleti rendszer másik alapja — a társadalmi osztályok egymásra támaszkodásánál fogva sem, mi ismét összefügg a királyság működésével. A lovag és polgár, a lovag és szabadbirtokos már a középkorban érdekszolidaritásban állott szemben

¹ L. Riesz, *Gesch. d. Wahlrechts zum engl. Parl.* 1—14. l. Gneist, *Das engl. Parlament* 195. l. Gneist, *Das engl. Parl.* 195. l.

a királysággal s a főrenddel, a törvény előtt való egyenlőség s közteherviselés elve pedig az összes rendeket, az egyházit és világit, a fő- és közrendet akkép egyesítette, hogy az ország nem áthidalhatatlan válaszfalakkal elkülönített külön rendek és területek laza szövédéke, hanem csakis természetes különbségek miatt különböző helyzetű polgároknak a közjóra szervezetten egybefűzött egyeteme volt.

Az összes társadalmi rendek, főrend és közrend egyébkép nemcsak az állam iránt való alattvalóságukban, hanem válságos idők állván be, mint az állam cselekvő elemei is szorosan egyesülve lépnek föl. Így Anglia főrendei, papsága és közrendje 1247-ben közös okmányban tiltakoznak IV. Incze pápánál a pápai szék eljárása ellen s mivel, mint mondják, pecsétjük nincs, London város pecsétjét ütik levelökre. A társadalmi kapcsolat ily szövédéke mellett az egyes megyék és városok küldötteinek nem lehetett küldöik által előre megköttetniök, hanem a parlamentben kellett a megválasztottaknak a közös érdekeket, a mindenkire arányosan nehezedő pénz- és véráldozatokat latolgatni, meghatározni, királylyal és főrendekkel alkura lépni.

Guizot meghatározása, hogy a képviseleti kormány mindig több, egyenrangú hatalmakkból áll, noha közülök valamelyiknek, a fejedelemnek vagy a demokratikusnak, rendesen még némely külön jogai is fentartatnak, mi által lehetetlenné válik bármely tényleg létező hatalomnak (dynastia, főrend, nép), hogy jogilag is magának tulajdonítsa a szuverénitást: nem tesz mást, mint arra utal, hogy a képviselet az összes lényeges életérdekek s nem egy érdek előmozdításából áll, s hogy csupán meghatalmazottak küldése a politikai jogokkal bírók helyett, bármily általános

gyakorlatban van is egy-egy államban, azt képviseleti állammá még nem teszi.

Mivel az ókor az államot több-kevesebb egyén uralma formájának tekintette, mivel benne az emberinek minden emberi lényre egyaránt kiható megtestesülését nem látta, azért nem birta a politikai jogok átruházását elfogadni, ezért szorította az államot egyes rendek és osztályok javának előmozdítására.

Sokkal több politikai ügyessége volt az ókornak, hogysen a meghatalmazás kisegítő eszközét kitalálni ne tudta volna; a városok előjogai, melyekben a politikai élet először kifejlődött, nem birták volna a vidékek, tartományok jogait elnyomni, ha ezekben magokban s a tényleges kiváltságot élvező fővárosokban az állami uralmat másnak s nem az egyén szélesebb körre vonatkozó uralma eszközének tekintik.

Az osztálykülönbségek mellett is egyenlő emberi rendeltetés, az ezt kifejező jogegyenlőség érzete hiányzott, ezért volt minden politikai jog bizonyos egyének s nem az egyenlő emberi eszme uralmának eszköze, mely eszmének bizonyára teljesebb megközelítése várható, ha elérése végett a társadalom önkebeléből a legkiválóbbakat szemeli ki s általános meghatalmazással látja el, mintha az egyén elfajúlt, külön érdekeivel közvetetlenül határoz fölötte.

A középkori angol királyságban már teljesen szervezett az állam, mint külső hatalom; az egyház nem külön világ vele szemben, hanem az országos rendek egyike, s az államba önállósága daczára szervesen beékel; a rendek a királyság irányában való egyenlő alávetettség következtében érzik érdekközösségöket, valamint a Magna Charta által már minden angolra alapjában elismert szabadság és jogegyenlőség becsét, s a kereszténység révén az

emberinek magasztos eszméje él, ha nem is tettekben, de legalább hitben az angol nép között.

Megvannak tehát mindama tényezők, melyekből a képviseleti szerkezet fölépülhet, s melyek Európa összes többi államaiban hiányoznak, úgy, hogy előttem az utasítási rendszer hiányzása már a XIV. és XV. században valószínűnek látszik.

Nem akarom ezzel azt állítani, hogy a képviseleti rendszer fejlődés nélkül, egyszerre amaz alakjában áll elő, a melyhez századok óta szokva vagyunk.

A fokozatos fejlődés-menetet az angol képviseleti rendszerben abban találhatni, hogy eleinte inkább alattvalói, hivatalnoki minőségben a király tanácsába hívott megyei és városi emberek, lassan-lassan a szuverén hatalom részeseivé s pedig döntő nyomatékú részeseivé válnak, s nem abban, hogy a küldők utasításának alávetett követekből, tőlök független kezelői keletkeznek a nemzet legfőbb hatalmának.

Egyébkép bármint álljon e történelmi kérdés, a képviseleti rendszer nem mint külön, czélszerű intézmény keletkezett, hanem az angol királyság és társadalom össz-állapotainak eredményeképp állott elő, nem is kisegítő eszköz a nagy területen élő s mindig egybe nem gyűjthető társadalom akaratának érvényesítésére, hanem valósulása a kereszténység mindnyájunk egyenlő rendeltetését s a csak Isten irányozta lelkiismeret hatalmát valló tanának az emberi élet legmagasb, szervezett formájában, a nemzeti létben.

Ugyanis a képviselet magában foglalja az egyenlő emberi rendeltetést a jogegyenlőségnek tőle elválhatatlan elvében, melyet alapjában már a Magna Charta szentesít, a lelkiismeret hatalmát pedig a nemzet legfőbb kérdései-

nek megoldásánál, midőn azokat egyrészt a választóknak, másrészt a képviselőknek csak az ország, csak a köz eszméje által korlátolt szabad elhatározására bízta.

Ehhez képest a képviselő százados angol felfogás szerint köztisztet visel, melylyel a megyei, városi és egyetemi testületek tagjainak szabad választása ruházza föl, nem a testület, hanem az ország szolgálatára, s melynél fogva följogosíttatik és a köteleztetik, hogy királyt az országnak törvényalkotás, végrehajtás, bíraskodás, vagy a külügyek intézése útján való kormányzásában legjobb belátása és lelkiismerete szerint, de lehetőleg a választók érzületével összhangban támogassa s a kormányzáshoz szükséges költségekről gondoskodik.¹

A képviselői tisztnek az idők folyamában mindjobban kifejlődik *nobile officium* jellege s a képviselő a XVII. század második fele óta ingyen végzi tisztét, még utiköltségre, napidíjra, lakásra sincs igénye.

Előbb napidíjak illették, melyeket az illető megyék és városok összes lakossága tartozott fizetni, mi a városok vonakodását eredményezte a képviselőküldési jog elfogadására.²

A képviselői tiszthez szükséges minősítés részint a közönséges jogon, részint parlamenti végzeményeken alapúl.

A közönséges jognál fogva föltétlenül kizárván a képviselői tisztból a nők, a főrendek³ s a választást vezető tisztviselők.

¹ Az angol írók közül különösen lord Brougham foglalkozik a képviselők állásával. *Brittish Constitution*, Chapt. III. *Representation, its origin and history*.

² L. Cox *Ancient Parl. Elections* 88—96. 1. Riess *Gesch. 3. Wahlrechts* 97—102. 1.

³ A főrendek azért levének ezek, hogy a királynak személy

A képviselők további minősítései írott törvényen alapúlnak.

Föltétlenül kizárva törvény szerint a bűntény miatt legalább 12 óra elítéltek; a vagyonbukottak, ha csődbejutásuk után hat hó múlva a csődbíróságtól bizonyítványt fölmutatni nem tudnak, hogy csődbejutásuk önhibájokon kívül történt; a kormánynyal szerződési viszonyban levők, kik ezenkívül minden nap után, melyen a képviselőházban jelen vannak, 500 fontig büntethetők.

Hasonlóképen föltétlen a kizárás a képviselőségből a 21 éven aluliakra, az idegenekre, az angol s skót államegyház, valamint a római katolikus vallás papjaira s a Master of the Rolls¹ kivételével a bírák legnagyobb részére — csak némely választott városi bírák választhatók meg, — az adók és vámok igazgatásánál alkalmazott hivatalnokok, gyarmati kormányzók, élelmezési biztosok, kegydíjasokra, végül a vizsgálat után 18 hónapig, a választók lajstromait fölülvizsgáló barristerekre.

A képviselői minősítést illető e külön határozmányok mellett az Anna királyné uralkodása hatodik évében alkotott parlamenti végzemény azt az általános elvet mondja ki

szerint tanácsosal szolgálnak, az alsóházba sem képviselőket nem választhatnak, sem oda meg nem választhatók; e megszorítás a skót főrendekre nézve is kivétel nélkül áll, jöllehet nagyrészők csak peer képviselőik által vannak jelen a király tanácsában; egyedül az ir peer választható az alsóházba. A skót peerekre nézve az ellenkezőt állítja: Lely and Foulkes. Parl. Election 358. l.

¹ A Master of the Rolls, a Lordkancellár helyettese s az ország főbírája (Chief Justice of England) mellett sorakozik a bírák között; Gneist szerint az anomalia, hogy a képviselőház ki nem záratott, tán onnét magyarázható, hogy a kancellária esetleg az alsóházban is képviseltessék, minthogy csak a főrendiházban van helye.

hogy az 1705 óta fölállított s a koronától adományozott hivatalok viselői ¹ ki vannak zárva a választásból, s ha valaki képviselősege alatt fogadna el ily hivatalt, hivataloskodása alatt újra meg nem választható.²

A királyi hivatalok általános föltétlen összeférhetlensége a képviselőséggel e szerint csak az úgynevezett új hivatalokra vonatkozik, melyek 1705. után állítottak föl, sőt ezekre sem mindegyikre, mert egyes új hivatalok alkotásánál kimondatott összeférésök a képviselőséggel. — A régi hivatalok viselői tehát, hacsak különös törvénynél fogva kizárva nincsenek, lehetnek képviselők, de maga Anna királyné általános végzeménye különösen kiveszi a hadsereg és tengerészet tisztjeit, még az újabbakat is, az összeférhetlenség alól s May 60 polgári hivatalnokot és nyugdíjast és 89 katonatisztet említ az alsóház tagjai között.³

Számos újabb törvények ⁴ rendelkeznek egyes hivatalok összeférhetlenségéről kizárva ezenkívül a választási visszaéléseket elkövetőket a képviselőségből.

A megválasztott képviselő le nem mondhat többé, ennél fogva ha egyeseknél méltányos okokból védelmezhető a tisztöktől való megválás, a kormány által oly állásokra neveztetnek ki, melyhez névleg javadalmak vannak kötve (ilyenek a Chiltren Hundreds vagy East Hundred tisztartásai), s melyek elfogadása által képviselői székök megüresedik.

Az Anna királyné idejében életbe léptetett vagyoni

¹ A törvényes nyugdíjat élvezőkre nem vonatkozik a törvény, azok választhatók.

² L. Todd, Parl. korm. II. köt. 567—605. 1. May, Parl. practice 31—37. 1.

³ May. Verf. gesch. I. köt. 257. 1.

⁴ L. az egyes törvényeket Lely and Foulkes, Parl. Election 352—387. 1.

minősítés, melynél fogva csak földbirtokosok választhatók, 1838-ban oda módosított, hogy a megyei képviselőknek 600 font, a városiaknak 300 font akár ingó, akár ingatlan vagyonból származó évi jövedelmöknek kell lenni, 1858-ban pedig végleg eltöröltetett.

26. §.

Az alsóház hatásköre.

Az alsóház, mint az államnak az a főszerve, melyben a csekély számú főrenden kívül a nemzet egyetemének érzülete és akarata van választott bizalmi férfiai útján összpontosítva, az állam legfőbb kormányzatában a királlyal és minisztereivel döntő módon osztozik.

A törvények alkotásában formailag egyenlő hatalma van a főrendekkel, ellenben teljesen ki van zárva a rendes biráskodásból, csak a rendkívüli büntető hatalomra nézve, mely a bill of attainderek útján gyakoroltatik, egyenjogú vele.

Az államkormányzás pénzügyi eszközeinek előteremtése s a végrehajtó hatalom ellenőrzése ellenben hatáskörének legsajátosb része, melyben vele a főrendiház nem osztozik; az alsóház az «ország erszényének őre».

Ezen hatásköre által jut a külügyek intézésének irányzásában s ellenőrzésében is a főrendiháznál nagyobb nyomatékhoz.

Az állam jövedelmeinek előteremtése ugyan a dolog természete szerint általános szabályok, azaz törvények útján történik, tehát törvényhozási működést igényel, ellenben a meglevő jövedelmek felhasználása az államnak alkotmányában és törvényeiben elismert czéljaira és intéz-

ményeire a kormányzat körébe tartozik. Utóbbi szempontnak megfelelőleg, az angol alkotmányos gyakorlat szerint, nemcsak az évi költségvetés előterjesztése illeti a koronát, hanem az államjövedelmeknek az államkormányzattal való összefüggésénél fogva, minden pénzforrást nyitó rendszabályt is csak ez kezdeményezhet. További alapelv azonban, hogy a király, a parlament, illetőleg a képviselőház engedélye nélkül semmiféle forrásból jövedelmeket nem szedhet. A Magna Charta, I. Eduard végzése, a Bill of Rights, a trónörökösödési törvényben van ez elv különös ünnepélyességgel kifejezve, s ebből folyólag nem csak a végrehajtó hatalom részéről behajtott adó, hanem a polgárok részéről önként adott kölcsön is, ha a parlament engedélye nélkül történt, alkotmányellenesnek tartatik.

A közjövedelmek fölött gyakorolt hatalma által jutott a parlament fokozatosan mai teljes hatásköréhez.

Bár a Magna Charta óta írott törvényekben ismertetett el a parlament joga bizonyos adók megajánlására, fennállottak némely, szokáson alapuló királyi jövedelmek, s kétség lehetett a királyi prerogativa alapján kivethető rendkívüli adózások, vámok tekintetében. A Bates-ügyben (1610), Hampden-ügyben (1637) hozott s a korona ily rendkívüli adóztatási jogára kedvező ítéleteket a parlament az ország törvényeivel, a tulajdon jogával s az alattvaló szabadságával ellenkezőknek nyilvánította (16. I. Károly 14. fej.) s a Bill of Rights 4. szakasza a parlament adóztatási jogát 1688-ban végleg megállapította.¹

Az államkormányzat pénzbeli eszközeinek előteremtése, az angol alkotmány szerint, az állam jövedelmi

¹ L. a birói döntvényeket és parlamenti tárgyalásokat. Broom id. m. 245—406. l.

forrásainak megállapításából, az e forrásokból húzott jövedelemnek bizonyos célra való kirendeléséből, végül az egyes célokra kirendelt jövedelmek elkölthetésének engedélyezéséből áll.

Az államkormányzat illetén pénzügyi lehetségessé tételére a képviselőház *a)* az egyes kiadásokra előirányzott pénzeket (Grants) szavazza meg; *b)* adótörvényeket (Tax bill) alkot; *c)* egyes kiadások fedezetéről gondoskodik, úgynevezett fedezeti törvények (Bills of supply, p. o. kincstári utalványok kibocsátását, állandó államköcsön fölvételét engedélyezők); *d)* végül a kiadások fedezetére megszavazott pénzek elköltésére engedélyt ad a Bill of Appropriation által.

Az évi költségvetés nem egyszerre terjesztetik a képviselőház elé, hanem egymásután, s a kiadásokra szükséges pénzek is nem egyszerre szavaztatnak meg (Grants); külön költségvetési törvény nem létezik, hanem vannak a háznak a szükséges költségekre vonatkozó egyes szavazatai, melyek azután az évi ülősszak végén akkép foglaltatnak egybe, hogy a bizonyos célokra megszavazott költségek megtétele engedélyeztetik, vagyis a kormány rendelkezésére bocsátott pénzek bizonyos célokra appropriáltatnak; ezen engedélyezési törvény (Bill of appropriation) pótolja a mi költségvetési törvényünket.

Minthogy azonban e törvények csak az ülősszak végén bocsátatnak szentesítés alá, az államháztartás viteleinek lehetségesítésére szolgálnak a fedezeti törvények (Bills of supply), melyek az ülősszak elején és további folyamán felhatalmazzák a kormányt, hogy az időrend szerint megszavazott költségek erejéig pénzt vegyen az állandó adótörvények útján befolyó jövedelmekből (Consolidated fund), vagy kincstári utalványok segítségével

vagy esetleg az állandó adósság szaporítása által szerezzen.

Az angol állam ugyanis jövedelmeit részint a koronának parlamenti megszavazás nélkül befolyó jövedelmeiből (p. o. államjóságok) húzza, részint oly adók és vámokból, melyek vagy állandó adótörvényeken vagy kis részben évenként megújított, változó adótörvényeken (p. o. jövedelmi adó) alapúlnak.

Az előbb említett jövedelmek a Consolidated fundba folynak a parlament minden újabb szavazata nélkül, a parlament szavazata nem beszédésökhöz, hanem elköltsökhöz kívántatik, mi az appropriációt kimondó végleges és egyetemes törvény, ennek meghozatala előtt pedig az egyes pénzmegszavazások arányában pénzkiadást engedélyező fedezeti törvények (Bill of supply) által történik.

1866 előtt ily fedezeti törvények nélkül is felhasználta a kormány a már megszavazott pénzeket, ha még appropriálva nem voltak is.¹

Az angol évi költségvetés, ezek szerint, az appropriacionális törvénynyel sem teljes, mivel az állandó adótörvényekből befolyó jövedelmek soha sem fedezik az évi szükségletet s az időleges fedezeti törvényeken (Bills of supply) kívül, melyek arra valók, hogy az appropriáló törvény meghozataláig az államháztartás vitelét lehetségessé tegyék, minden évben évi adótörvények szavaztatnak meg a hiányzó jövedelmek előteremtésére.

Az alsóház államháztartási hatalma, ezek szerint, az évi kiadásokra szükséges pénzek, szubszidiumok megszavazására (Grants) s az e költségek megtételére szükséges

¹ L. May, Parl. Practice 534. s köv. l. — Cox, Staatseintr. Englands 179. l.

pénzek előteremtésére vonatkoznak. E költségek megszavazása a király minisztereinek indítványára hozott alsóházi határozatok által történik, azokhoz a főrendeknek semmi szavok, ellenben a megszavazott pénzek előteremtéséhez és elköltéséhez úgynevezett pénzügyi törvények (Money bills), nevezetesen adótörvények, fedezeti törvények kívántatnak.

Utóbbi pénzügyi rendszabályokhoz a törvényhozás mind három tényezőjének hozzájárulása s törvény formájába öltöztetése, kivált az újabb időkben lábra kapott gyakorlat szerint, merő alakiságga lett.¹

A költségvetés megállapítása, appropriációjára, az időleges fedezeti törvényekre e szempontnak van helyes értelme, de akár az állandó, akár az időleges adótörvényeknél a főrendház teljes kizárása Angliában sem kivétel nélkül helyeseltetik.²

Tény azonban, hogy pénzügyi törvények a főrendházban nem csak nem kezdeményeztetnek, de módosítá-

¹ Pitt már 1766-ban mondotta, hogy adók megállapítása sem a király, sem a törvényhozás jogaihoz nem tartozik, mert az adók a közrend önkéntes adományai. A király és a főrendek hozzájárulása az adókhoz merő formalitás, hogy a közrend adománya törvény mezébe öltöztethessék. Id. Fischelnél 452. l.

² «Adhatják magokat elő körülmények, mondja Todd (id. m. II. köt. 10. l.), melyek közt igenis jelentékeny hatású az egész társadalom érdekeire nézve, ha a lordok háza él a nemzet pénzügyeit illető rendszabályok elfogadására vagy elvetésére vonatkozó jogával és csupán azért, mert csak egyes rendkívüli esetekben látja czél-szerűnek jogát igénybe is venni: nem lehet tagadni, hogy annak birtokában is van.» L. még Coxnak Staatseinricht. Englands című művét 156—180. l., hol a parlament pénzügyi kormányzata aránylag elég világosan adatik elő; kevésbbé átlátszó Todd fejtegetése, id. m. II. köt. 1—112. l. A szövegben kiemelték után jól használható May, Parl. practice 531—584. l.

suk, elvetésök is a tényleges alkotmányos gyakorlattal ellenkezőnek, az alsóház kiváltságaiba ütközőnek tekintetik.¹

Az alsóház kizárólagos joga a pénzügyeknek az imént kifejtett mértékben való kormányzatára, legjobban kitűnik a következő gyakorlatból; mihelyt az alsóház elfogadja a kormány valamely javaslatát, mely által az addigi adótételek megváltoztatnak, annak daczára, hogy az új adótételek csak a király és főrendiház hozzájárulása után válnak törvénynyé, a kormány az alsóház szavazata után s e szavazás napjától kezdve az új adótételek szerint szedeti az adókat, de ha az adótételek leszállítottak, óvatosságból az adózóktól kötelezőt vesznek a pénzügyi közegek az esetre, ha a parlament végleg mégis a magasabb tételt fogadná el.

A képviselőház kizárólagos joga az állam erszénye fölött külsőleg is mutatkozik abban, hogy az adó-, a fedezeti-, az appropriáló törvényeket a képviselőház elnöke nyújtja át a királynak, hogy azokban csak a közrend említettik, mint az adók, hitelek megszavazója s a pénzek kiadásának engedélyezője s hogy a király minden más törvényjavaslat előtt ezeket szentesíti, a közrendnek mondván ők köszönetet.

Az alsóház költségmegszavazási jogát azonban az államkiadásoknak csakis bizonyos részére vonatkozólag gyakorolja s az appropriáló évi törvény is csak e részre

¹ A lordok 1860-ban az alkotmány szerint meg nem szűnt joguknál fogva elvetvén a papíradó megszüntetésére vonatkozó javaslatot, az alsóház csak annyit mondott ki, hogy a főrendeknek adójavaslatok elvetésére vonatkozó hatalmát különös féltékenységgel nézte és hogy a főrendek ezen hatalmának helytelen gyakorlata ellenében az alsóháznak van módja, hogy adóztatási kiváltságát sértetlenül gyakorolja.

vonatkozik; e kiadások 1866-ban a 70 millió fontnyi költségvetésnek 30 millió fontnyi részét tették s a kir. civilista, az államadósságok kamatai, a királyi családhoz tartozók évi járadéka, a bírák s más magas hivatalnokok fizetésének költségeire vonatkoznak.¹

«Az évi államkiadások nagy része, mondja May (Parl. pract. 552. l.), oly fizetésekből áll, melyek az általános állampénztárból, különböző parlamenti végzeményeknél s nem az évi megajánlásnál fogva folyósíttatnak . . . Ezen fizetésekhez nem kívántatik a parlament évi szentesítése, minthogy állandó törvények engedélyezik a közjvedelemnek a törvényes kötelezettségekre való fordíthatását.» — «Az általános állampénztár állandó terhei ezek (May 559. l.) és az illető összegek különös appropriálása . . . a törvények által állandóan megadtván, nem szorúlnak az évi megajánlásra . . .» Ezenkívül függetlenek az évi megszavazástól oly közmunkák, szállítások iránti szerződésekből eredő pénzbeli terhek, melyeket a kormány kötött s melyek legalább egy hónapig feküdtek az alsóház asztalán, a nélkül, hogy ellenök kifogás emeltetett.²

De magok az évi megszavazás alá eső költségek tekintetében is az angol alkotmányos gyakorlat a XVII. század vége óta egészen más, mint a szárazföldi; a költségvetés az ülésszak első részében darabonként kerül

¹ Todd, id. m. II. köt. 27. l.

² Régebben ily szerződések sehogyan sem közöltettek külön a házzal, hanem a szerződésből folyó kötelezettségnek megfelelő összeg beállítása kéretett a költségvetésbe; sőt a szövegben elfoglalt általános álláspont inkább következtetve, mint kimondva van az alsóház részéről, mely érintett szabályát bizonyos teherpostai szállítmányok és sürgönyök továbbítása iránti szerződésekre nézve állította fel. L. Todd, 56—70. l.

szavazás alá s az egyes tételek a kormány iránti bizalomra való tekintet nélkül fogadtatnak el vagy töröltetnek, egészében pedig a költségvetés csak az ülésszak végén az appropriálás alkalmával lesz a ház szavazatának tárgya, ekkor is leszámítva majdnem felét, melyre nézve appropriálás nem szükséges s mely hasonlóan nem pártszempontból tekintetik.

Egyes tételeken vagy a költségvetés egy részén, teszem egy miniszterium költségvetésén más, mint tárgyi okokból törölni nem szokás, de ily törlések is szerfölött ritkák és jelentéktelenek, úgy, hogy a költségvetés megszavazása, mint Gneist éleselméjűleg formulázta, nem más, mint a kormányok végrehajtásához szükséges királyi rendelet jóváhagyása az alsóház részéről; 1688 óta, mondja May, a kormányok költségvetései, említésre sem érdemes egyes kivételekkel, minden törlés nélkül elfogadtattak;¹ annál kevésbbé van gyakorlatban a költségmegszavazást a kormány iránti bizalmatlanság kifejezésére fölhasználni.

A mint a költségmegajánlásból fejlett ki a parlament részvéte a törvényhozásban, azonképen veszített a nemzet szemében a költségmegajánlási jog értéke, amint törvényhozási és kormányzási hatalma kétségtelenné vált. Gladstone szerint² a képviselőház megfeledkezett róla, hogy az ország erszényének őre és inkább emelni, mint megszorítani hajlandó a közterheket; Bagehot pedig sokkal hajlandóbbnak mondja pénzkiadásra, mint a mindenkori pénzügyminister.³

Az egész költségvetésnek appropriálását megtagadni

¹ Gneist e részben arra is figyelmeztet, hogy a költségvetés az alsóház határozatai és nem törvény által állapíttatik meg.

² Questions constit. 305. l.

³ Bagehot, Engl. Verf.-zustände. 179. l.

1688 óta hasonlóképen nem parlamentáris szokás, bár a jog a megtagadáshoz fennállónak tartatik; a költségek megtagadásának fegyvere, May szerint, ma elrozsdásodva hever az alkotmányos hadiszerek fegyvertárában», értelme csak akkor volt, midőn a király és nemzet még mint két külön rend állt egymással szemben s a király nem mint a nemzet feje, hanem önkényes ura akarta hatalmát gyakorolni.

Az egyenkint megszavazott költségeknek egészen appropriálását megtagadni annyira lehetetlennek tartatik, hogy mint fentebb említettük, a kormányok 1866 előtt appropriálás nélkül is kincstári utalványok útján folyósították a költségeket s az alsóház egyes szavazatai egyes költségek fölött, mint Blackstone mondja, véglegeseknek vétetnek s «minden pénzember a ház egyes szavazatai alapján készségesen előlegezi a kormánynak a szükséges pénzt». 1866-ban (29. és 30. Viktória 39. fej.) az államháztartás ellenőrzéséről szóló törvény időleges appropriálást enged meg az ülésszak folyamán.

Az appropriálást az egész költségvetésre nézve megtagadni a XVII. század vége óta egyszer kísérté meg mindössze az ellenzék; a nevezetes eset 1784-ben történt Pitt kormánya kisebbségben volt az alsóházban s csak az appropriálást várta, hogy a házat feloszlathassa; ezt megakadályozandó, a többségben levő ellenzék először is kimondotta, hogy súlyos bűntényt, a közbizalom vakmerő sértését, az ország alkotmányát felforgató tettet követne el, a ki az államkormányzat szükségére megszavazott pénzeket folyósítani merné, mielőtt a parlament azokat appropriálta volna.¹

¹ L. May, Parl. practice 534. és 535. l.

Magát az appropriálást ekkor sem tagadta meg egyenesen a ház, sőt a benne többségben levő ellenzék vezérei tiltakoztak az ellen, hogy megtagadni akarnák, hanem január hótól márcziusig folyton halogatta.¹

A király azonban megtartá kormányát s feloszlatta a képviselőházat s az az új parlament egybegyűléseig lefolyt időben csak megszavazott, de nem appropriált pénzekkel vitte tovább az államháztartást, mire nézve utólagos fölmentést kapott.

«Az 1784-diki eset, mondja May,² az egyetlen példa arra nézve, hogy a képviselőház a költségvetés megszavazását elhalasztotta. A korona alkotmányellenes nyomása ingerelte erre. De ez eszköz a legnagyobb szükségben megtagadta a szolgálatot és soha sem folyamodtak többé hozzá. A képviselőház sokkal jobban érzi felelősségét, hogysen ily veszélyes úton járjon. A pénzügyek s az állam hitele a ház szavazatától függnék, nem szabad meggondolatlanúl fennakadást okozni. Sőt, hogy a végrehajtó hatalmat hajlékonynya tegye, ma már nem is kénytelen a ház ez eszközhöz folyamodni, mivel más nem kevésbé sikeres eszközök is állanak rendelkezésére, melyekkel az állam vezetésére befolyhat.»

A költségvetés a végből való megtagadását, hogy általa közvetve más cél éressék el, az ellenzék sem tartja helyesen alkalmazható fegyvernek; így, midőn 1864-ben február 22-én Bernal Osborne 3 hétre kívánta a tengerészet költségvetésének tárgyalását halasztani, hogy a kormány a Schleswig-Holsteint illető okmányok beterjesztésére kényszeríttessék, az ellenzék vezérei nem csatlakoztak túl-

¹ L. May, Engl. Verfgesch. I. köt. 52—59. l.

² L. May, Verfgesch. I. köt. 393. l.

szigorú eljárásához, bár elismerték, hogy az illető okiratoknak már korábban be kellett volna terjesztetniök.¹

Bármily komolyan vétessék is tehát az állam jövődelmei fölött gyakorolt parlamenti hatalom, az angol alkotmány általános rugékonysága, merev, elvont elvektől való mentessége a képviselőház pénzügyi hatalmának gyakorlásánál is mutatkozik.

Ez irányban további példakép említhető, hogy a kormánynak, ha háborúra van kilátás, «számadásra» részletesebb költségvetés nélkül nagyobb összegek szavaztatnak meg; hasonló eljárás alkalmaztatik oly esetekben, midőn a parlament feloszlatására van kilátás, a midőn a költségvetés összegének bizonyos része utólagos számadás mellett szavaztatik meg.²

Habár ekkép az államháztartás vezetésében való közreműködés kizárólag az alsóház hatáskörébe jutott, nehogy ennek segélyével a pénzügyi határozatokhoz és törvényekhez kapcsolt más természetű elvek is a törvényhozás többi tényezőire erőszakoltathassanak, a felsőház mindig elvetette az oly pénzügyi törvényjavaslatokat, melyek nem pénzügyi természetű elvekkel voltak megtoldva (Tacking bills).

A képviselőház kizárólagos joga közé tartozik a vádemelés a korona hivatalnokai és más nagy büntettesek ellen, mely jogát az államhatalmak egymáshoz való viszonyának tárgyalásánál fogjuk előadni.

¹ Todd id. m. 78. l.

² L. May. Parl. Pract. 569. s köv. l. Todd id. m. 46. s köv. l.

27. §.

A parlament mindkét házának belélete.

A parlament mindkét házának kiváltságait, jogkörét, belső szervezetét, eljárási módját főképp a szokásjog határozza meg; e szokásjog a parlament tényeiből, nyilatkozataiból meríthető, ezen kívül az írott törvény is több rendbeli rendelkezést tartalmaz, melyek a parlament kiváltságait, belső szervezetét, eljárási módját s jogkörét érintik.

A főrendiház, mint egyszersmind legfőbb törvényszék, az angol bíróságokat megillető autonomiánál fogva, működési módjára nézve minden parlament elején bizonyos szabályokban állapodik meg, melyek a parlament egész tartamára érvényesek, s a mennyiben új parlament egybegyűlésekor meg nem változtattatnak, továbbra is érvényben maradnak; ezek az állandó házszabályok (Standing orders), ellentétben azokkal, a melyek a parlament évi ülésszaka elején csak egy évi ülésszakra fogadtatnak el (Sessional orders).

A főrendek házszabályai régi idők óta gondosan följegyeztettek, ellenben az alsóház, mely különben lényegileg hasonló jogállással bír beléletére nézve, csak 1854-ben gyűjtötte egybe s tette közzé házszabályait.

A parlament eredetileg a király tanácsa levén, kezdetben személyes vezetése alatt működött, különösen a főrendiház; ellenben az alsóház sohasem állott oly szoros kapcsolatban a királlyal, mert később csatoltatott a parlament-hez s eleinte nem működött mint egyenjogú kiegészítő része.

De a főrendiházra nézve is későn, csak VI. Henrik idejében vált szabálylyá, hogy a király jelenléte nélkül is tanácskozhatik.

A két ház hatalmának növekedésével a király egyenes befolyása beléletökre mindinkább úgy tekintetett, mint kiváltságaik megsértése.

Mai nap Anglia fejedelmei csak akkor jelennek meg a parlamentben és pedig ennek főrendi házában, ha az alkotmány prerogatívájok gyakorlását szükségessé teszi; ily alkalmakon kívül I. György király óta nem volt eset, hogy a fejedelem a főrendiházban megjelent volna.

A főrendiház elnöke a lordkancellár, más néven a nagy pecsét öre (Keeper of the Great Seal), a királynak rangra nézve első, a legmagasabb birói és kormányzati funkciókat végző tisztviselője, a birodalomnak a királyi hercegek után első világi embere, a kit ezeken kívül csak a Canterbury érsek előz meg. Méltósága jelzéséül a háznagy jogarral (Mace) kíséri. Kinevezése a nagy pecsét átadása által történik, évi fizetése 100,000 forint.

A lordkancellár mellé mindig több helyettes elnök is van kinevezve. — A főrendiház, rendszerinti elnökének vagy helyettesének akadályoztatása esetében, ad hoc választott elnöke alatt folytathatja tanácskozásait.

Az alsóház maga választja elnökét (szószólóját, Speaker), de választása érvényéhez a király megerősítése szükséges, mi végből a megválasztott személyesen jelentkezik a királynál, illetve a királyt helyettesítő lordkancellárnál a főrendiházban.

Választása formailag a parlament tartamára, 7 évre történik, azonban az egyszer megválasztott elnök, tényleg mindig újra megválasztatik és lemondásáig vagy haláláig meghagyatik tisztében, mely minden tekintetben kiváló, viselőjének a főrendek után közvetlenül az első helyet biztosítja s 50,000 forint évi jövedelemmel van összekötve.

Mint az alsóház hatalma, méltósága és akaratának

személyesítőjét különös jelvény, szintén a jogar (Mace) illeti, melynek, valahányszor hivatalos minőségben föllép, mindig vele kell lenni; így, ha a házba belép vagy onnan távozik, vagy valahol ünnepélyesen megjelenik, a háznagy viszi előtte, ha pedig elnöki székébe ül, a ház asztalára teszi. A jogar levétele az asztalról az ülés bezárását jelenti.

Az alsóház hatalmának királyi eredetére vall a jogar tekintetében tartott jogelv, melynél fogva az sem a házé, sem az elnöké, hanem a királyé, ki azt a háznak ülései tartamára kölcsönzi s szünetelése alatt visszaveszi.

Az alsóházi elnök hosszú paláستtal s a hivatalos vendéghajjal végzi tisztét.

Rendszeres helyettesítéséről csak 1855-ben történt gondoskodás, midőn is a házszabályba fölvétetett, hogy az elnök hatalmát és kötelességeit, elháríthatatlan akadályoztatása esetében, mindaddig a pénzügyi bizottság elnöke teljesíti, a míg a ház máskép nem intézkedik; az elnökhelyettes 15,000 forint évi fizetést élvez.

A főrendiház jegyzőjét (Clerk of Parliaments) és segédjegyzőit (Assistant and reading Clerks), valamint az alsóház jegyzőjét, kinek hivatalosan «a parlamentnek az alsóház mellé adott aljegyzője» czíme van s ennek segédeit (Assistant clerks) élethossziglan a király nevezi ki s a lordkanczellár esketi fel.

Mindkét ház jegyzői valóságos királyi hivatalnokok, kik állásaikból csak az illető háznak fölterjesztésére mozdíthatók el; hasonló szolgálati viszonyban állnak: a főrendiház háznagya (Gentleman Usher of the black rod vagyis a fekete pálczás tisztviselő) és hadnagya (Serjeant at Arms), valamint az alsóház háznagya, ki királyi kinevezési okmánya szerint «ha nincs parlament, ő felsége személye körül legyen, ha pedig van, az alsóház elnöke körül».

Az alsóháznak külön káplánja (Chaplain of the House of Commons) van, minthogy papok tagjai nem lehetnek; kinevezése a parlament tartamára az elnök által történik; feladata a házban a napi imát s az alkalmi szent beszédek mondani, ily alkalmi szent beszédek a király rendelte nemzeti hálaadási, bőjti és töredelmi napokon tartatnak, melyeken a főrendek a Westminsteri apátság, az alsóház Szt-Margit templomában szoktak testületileg megjelenni.

Az alsóházi káplán szolgálatai 1833 előtt az által szoktak jutalmaztatni, hogy a parlament végén valamely magasabb javadalomra ajánltatott a koronának, ez idő óta évi 4000 forint fizetést hűz.

A két ház elnöke hatalmára nézve lényegesen különböző jogokkal van felruházva.

A főrendiház elnöke, noha mint a parlament megnyitására, elnapolására, berekesztésére vonatkozó királyi funkcióknál kiemeltetett, bár csak királyi meghatalmazott minőségében, a legnagyobb fontosságú parlamenti cselekvények végzésére jogosított, a főrendiház tanácskozmányainak vezetését illetőleg, a házszabályok kitétele szerint nem más, mint a «ház szája» s mivel sincs több joga, mint a ház bármelyik tagjának.

Az alsóház elnöke ellenben, noha a ház választottja, kinek, a mint Lenthal elnök 1642-ben I. Károly királynak mondá, székében sem szeme a látásra, sem nyelve a szólásra máskép nincs, csak úgy, ha háza utasítja, mégis nagyobb hatalmi körrel bír s az alsóház működésének nemcsak lényegesebb szerve, mint a felsőházénak a lordkancellár, hanem egyáltalán nagy hatalma s mondhatni, föltétlen tekintélye van.

A lordkancellár ugyanis mit sem határozhat a kérdések föltételére nézve, nem magyarázhatja a házszabályok

értelmét, nem adhatja, nem vonhatja meg a szót a tagoktól, annál kevésbbé intheti vagy utasíthatja rendre azokat s ha valamelyik peer rendetlenkedik, a rendreutasítást mindig az ellenpárt részéről teszi meg valaki; mint elnöknek nincs szavazata s csak akkor, ha a háznak máskülönben is tagja, szavazhat; ennélfogva szavazategyenlőség esetén a ház határozata tagadó értelmű (*Semper praesumitur pro negante*); csak is akkor, ha a ház, mint felebbezési törvényszék határoz, jelenti a szavazategyenlőség a fölebbezett ítélet megerősítését. Nem lévén különös joga a szabályok értelmezésére s azokhoz csak mint a ház tagja szólhatván, ritkán is szokott a szabályok iránt nyilatkozni. A főrendiház tagjainak zöme örökletes, bizonyos fokig patrimoniális jognál fogva tartozván a peeri testülethez, ebben az egyenlőség elve annyira uralkodik, hogy a tagok beszédöket nem az elnökhöz intézik, mert ez kiválóbb állását jelezné, hanem a peerek összeségéhez. A peereknek ezen testületi szelleme mutatkozik abban a rendszabályban is, hogy ha egyik peer a másik által a ház bármely részében megsértetik, a sértésnek, különbeni súlyos megrovás terhe alatt, a ház elé kell terjesztetni, sőt ez elv két peernek a házon kívüli, parlamenti ügyekkel mi összefüggésben sem álló ellenségeskedéseire is kiterjesztetett.

A főrendiház ezen szabályai az arisztokratikus köztársaság elveire vallanak, melyek a királyságba beillesztett angol aristokracziánál legalább testületi gyűléseinek eljárásai, tanácskozási formájában törnek magoknak útát.

Az alsóház elnökének viszonylag nagyobb hatalma van, e nagyobb hatalom magyarázatát leli nemcsak az alsóház népesebb voltában, mai nagyobb elfoglaltságában, hanem bizonyára ama körülményben is, hogy az alsóház csak lassan emelkedett a főrendiház, még inkább a király

mellé, mint a szuverén hatalom egyenjogú részese s hogy ezután való törekvésében személyesítőjének kiváló jogokkal kellett fölruháztatni.

Az alsóházi elnök e jogállása nem alapszik az újabb, 1882 óta életbe lépett házszabályokon,¹ melyeket mint rendkívüli bonyodalmak szülöttét az angol parlamenti eljárás alapjellegének föltüntetésénél inkább a főiránytól való időleges letérésnek tekintünk.

Az alsóház tagjai az elnökhöz intézik beszédeiket nem a házhoz, annál kevésbbé a ház valamelyik oldalához.

Az elnök kötelessége a ház kiváltságai, a tanácskozás rendje fölött őrködni, a kérdéseket föltenni, a szavazatszedőket kinevezni, szavazategyenlőség esetében, de csak ekkor, szavazni, a ház határozatait kijelenteni és végrehajtani, egyes képviselői székek megüresedése esetén új választást elrendelni, a házat kifelé képviselni, különösen a pénz-megajánlásokra vonatkozó javaslatokat a királynak átnyújtani. Kötelességei teljesítésére különös hatalommal van felruházva, mely azonban rendszerint csak a döntés jogából áll s közvetlen kényszert saját elhatározásánál fogva csak szoros kivételképen olyankor alkalmazhat, midőn a jogar előtte vitetvén, tiszteletlenség vagy más a ház kiváltságai ellen elkövetett sértés fordul elő, ily esetekben a sértőket a ház parancsa nélkül is letartóztathatja.²

Az alsóházi elnök a viták rendes menetének érdekében döntőleg és rögtön befolyhat a házszabályok fentartására, midőn megsértések nyilvánvaló, sőt értelmöket is

¹ L. e szabályokat *Annuaire de legislation étrangère* 12. köt. 349—354. l.; nem egyöntetű szabályzat ez, hanem mindössze 18. §., melyekben egyes ügyrendi kérdések szabályozvák.

² May, *Parl. practice* 96. l.

magyarázhatja egyes esetekre vonatkozólag; elhatározásait azonban mindig felülbíráhatja a ház s a vita menetében a legnagyobb semlegességre van utalva, így, kivéve az ülés kezdetét, a ház határozatképességét magától nem vizsgálhatja s az üléseket a ház valamelyik tagjának felszólalása nélkül be nem rekesztheti.

A házszabályok fentartására vagy magyarázatára célzó elnöki nyilatkozatok állva, az egyes rendetlenkedő tag rendreutasítása pedig az által történik, hogy az elnök az illetőt nevében szólítja, nem lévén szabad senkit a házban másképp, mint kerülete vagy hivatala szerint megjelteni, s valakinek nevében szólítása az elnök részéről azt fejezi ki, hogy helytelen magaviselete által kivetkőzött képviselői minőségéből

Az alsóházi elnök dönti el, több egyszerre felkelők közül, kit illet a szó, de csak az alapon, hogy a kit az elnök előbb látott felkelni, valóban először is állt fel, ha azonban az iránt kétely támasztatik, szavazásnak is van helye; a főrendek házában ily kérdés is mindig szavazással s nem elnökieleg döntetik el.

Az alsóházi elnök csak vezetője a ház munkálkodásának s abban egyedül, mint ilyen, a formai rend érdekében szólhat, de azért bármikor kíván szólani, mindig meghallgattatik; a felsőház vezetésére elnökének sokkal kevesebb joga van, s a szabályokra vonatkozólag nem igen szokott nyilatkozni, ellenben hozzászólhat s szól is a tárgyalás alatt levő kérdés érdeméhez.

Az alsóházi elnöknek nem formai döntő joga, hanem kiváló tekintélye van vitás ügyrendi kérdésekre nézve, ha ilyenek iránt a ház által megkérdetetik.

Ugy formai jogait, mint belső tekintélyét az alsóházi elnök régi gyakorlat szerint a legkiméletesebben használja;

e gyakorlat intencziójával függ egybe, hogy szavazata csak akkor van, ha a szavazatok egyenlők, a mely esetben is döntő szavazatát lehetőleg úgy alkalmazza, hogy a háznak még egyszer alkalma nyíljon a szavazás alatti kérdésre visszatérni, egyúttal pedig elnöki pártatlansága biztosítására megokolja szavazatát.

Ilyen volt az elnök állása 1882-ig, midőn az alsóház oda jutott az irek agyonbeszélési taktikája következtében, «hogy kétségessé vált, vajjon egyáltalán bírja-e működését folytatni»; ekkor heves s hosszas küzdelmek után Gladstonenak sikerült a házat reá bírni oly szabályok alkotására, melyekről azt hitték, hogy a kisebbség terrorizmusát lehetlenné teszik. Az újabb események ugyan nem igazolták e várákozást. E szabályok az elnököt új, addig hallatlan hatalommal ruházzák fel; így ha azt találja, hogy a vita kimerített s a ház szándéka nyilvánvaló, hogy az ügy fölött szavazni akar, fölteheti a kérdést, akarja-e csakugyan, hogy a tárgyalás alatti ügy szavazással döntessék el s e kérdés fölött azonnal, minden további hozzászólás vagy módosítvány nélkül szavaztat; olyan tagtól, ki szándékosan s ismételt emlékeztetés daczára eltér a tárgytól, megvonhatja a szót.

Mindkét ház tárgyalásainak és határozatainak följegyzésével, vagyis a jegyzőkönyv¹ szerkesztésével a jegyzők foglalkoznak; e jegyzőkönyvekből és egyéb okmányokból állítják össze ugyanók minden ülősszak végén a naplókat (Journals), melyek azonban a tagok beszédeit nem foglalják magokban s lényegileg bővebb jegyzőkönyvek.

A főrendiház fekete pálczás ura, a ház szertartásmestere, fontosabb esetekben az üzeneteket viszi az alsó-

¹ A főrendeknél Minutes of proceedings, az alsóházban Votes and proceedings neve alatt.

házba, kiváltságsértés esetén az elfogatásokat eszközli s a háznagygyal (Serjeant at arms) együtt a ház hatalmának közege.

Az alsóház háznagya (Serjeant at arms) az alsóház szertartás-mestere, rendőre és gazdája, a házon belül s azon kívül elfogatásokat, idézéseket hajt végre, mint gazda a parlamenti épületek gondozásával van megbízva.

A parlamentnek büntető és rendőri határozatai végrehajtására saját palotájában van börtönhelyisége, ezen kívül rendelkezésére állanak a Tower és Newgate nevű börtönök.

Mindkét ház működésének megkezdéséhez elnökeik és tagjaik fölesketése szükséges. Az elnökök mindkét házban külön, a tagok együtt teszik le az alkotmányos esküt, külön esküsznek a főrendiházban a királyi vérből származott hercegeket; a szóbeli eskü írott mintáját az eskükönyvben (Testroll) egyenkint mindannyian aláírják.

A ki eskületétele nélkül részt vesz a vitában vagy a szavazásban, annyszor mennyiszor 500 fontig terjedő bírsággal büntethető; az eljárás a bírságolás iránt a rendes bíróságok előtt folyik.¹

¹ Ily alapon ítélte el Bradlaughot a főtörvényszék (High Court, Kings Bench Division) s a főlebbezési törvényszék, jóllehet a képviselőház, tekintettel atheizmusára, megengedte neki, hogy fogadást tegyen eskü helyett s a lordok háza csak azért utasítá el a panaszlót, mert ily bírságok magánpanaszló (common informer) vádja folytán meg nem ítéltetők. 1884-ben a korona nevében emeltett a vád; Bradlaugh t. i. a nélkül, hogy az elnök felhívta volna, elmondta az esküformát, megcsókolt egy magával hozott könyvet, a ház bibliája helyett s aláírta az eskümintát s utóbb szavazott. A főlebbezési bíróság újra marasztaló ítéletet hozott. L. Anson, *Law and Custom of the Constit.* I. köt. 81—83. 1.

A főrendiház határozatképességéhez 3, az alsóházhoz 40 tag jelenléte szükséges.¹

A parlament tagjai az üléseken való megjelenésre elvileg kényszereszközökkel is szoríthatók, a főrendek 1820-ban elmaradásuk esetében minden napért 1000 frt birság terhe alatt hivattak egybe, az alsóházi tagok különbeni elzárás terhe mellett hivatnak egybe bizonyos napra, tényleg azonban a névsorolvasás (Call over the house) ritkán fordul elő.

Ugy a főrendeknél, mint az alsóházban minden ülés imával kezdetik, melyet a főrendeknél rendszerint valamely egyházi lord, az alsóházban a ház káplánja mond.

Az alsóházban a tagok jogaikat csak személyesen, a főrendeknél meghatalmazottak (proxy) útján is gyakorolhatják;² minthogy azonban a meghatalmazottak útján való joggyakorlás a tagok távolmaradását elősegítette, a főrendek azt 1868-ban további rendelkezésig felfüggesztették.

A meghatalmazások megengedése a főrendiházban a főrendek jogának örökletes, mondhatni tulajdoni jellegé-

¹ A határozatképes tagok száma Quorum-nak mondatik, mely kitétel III. Eduard királynak a békebírák részére adott meghatalmazásából eredt; e meghatalmazás szavai: quorum aliquem vestrum A. B. C. D. unum esse volumus, átvitettek utóbb más testületek határozatképességének megjelölésére is.

² A meghatalmazás nem tartalmazza közelebbről az irány meghatározását, melyben a meghatalmazottnak szavaznia kell, ezért rendszerint csak egy pártbeliek fogadják el egymástól; ha pedig ennek ellenkezője történik, megengedettnak tartatik, hogy a meghatalmazott ezen minőségében saját szavazatával ellenkezőleg szavazzon, azon vélelem alapján, hogy a peer «a saját szavazata s a meghatalmazója szavazatának beadása közti időben véleményét megváltoztatta».

ben rejlik; meghatalmazottakúl azonban csak főrendek nevezhetők. A főrendek örökletes jogával s a főrendiház törvényszéki minőségével függ össze, hogy a főrendiházban a kisebbség jegyzőkönyvbe vétetheti tiltakozását a ház határozata ellen; hogy minden lord maga tehet indítványt, mely fölött a háznak határoznia kell, a nélkül, hogy mint az alsóházi tagnak, segítőre (Seconder) lenne szüksége, ki indítványát pártolja, mi nélkül az alsóház egyes tag indítványába bele nem bocsátkozik.

A parlamenti vita szabályai, alapjokban, megegyeznek mindkét házban; e szabályok egynémelyike már említettett.

Szólani csak a ház előtt fekvő tárgyhoz (question), illetőleg indítvány vagy módosítvány tétele végett lehet; e szabály alól csak személyes kérdésben való nyilatkozás vagy a kormányhoz intézett kérdés esetében van kivétel.

A kormányhoz intézett kérdések (interpellációk) s azokra adandó válaszok tekintetében nincsenek állandó szabályok felállítva.

Mindenki csak egyszer szólhat a kérdéshez; e szabály alól a miniszterek sem vétetnek ki; másodszori felszólalásra csak akkor tekintetnek jogosítottnak, ha valamely hosszabb vita kezdetén szólaltak fel, hogy annak későbbi folyamán magokat kimagyarázzák; ily kimagyarázás czímén egyéb tagok másodszori felszólalása is szabályszerű; különben a ház tetszésétől függ, akarja-e valamelyik tagját többször is meghallgatni; udvariasságból megengedtetik az önálló indítványt tevőnek, hogy a vita végén a mondottakra válaszoljon.

A szólás szabályai tiltják: *a*) hogy a szóló a ház régebbi vitáira visszatérjen, ha csak nem személyes kérdésben való felszólalásnál van arra szükség; *b*) hogy a ház határozatait bírálgassa, ha csak nem megváltoztatá-

sukra czélzó indítvány tárgyalásánál; c) hogy a másik házban történetekre megjegyzéseket tegyen; ugyanis azok a két ház közti egyetértést zavarnák, mert az érintett fél nem felelhet, nem védheti magát a támadások ellen, ennél fogva formailag egyik ház csak annyiban vehet tudomást a másíknak vitáíróí és tényeíróí, a mennyiben vele valami hivatalosan közöltetik. További szabály, hogy d) a király nevét tiszteletlenül említetni s a végett a vitába bevonni nem szabad, hogy ez által a ház befolyásoltassék, valamint tilos akár a parlamentet, akár egyes tagokat sértő kitételekkel élni.

A király nevének tiszteletlen említését, a parlamentnek vagy egyes tagjainak megsértését a házszabályok szigorúan büntetik; az illető először is rendre utasíttatik s ha ekkor szavait vissza nem vonná s a házat meg nem követné, dorgálással, esetleg a ház börtönébe való elzárással büntettetik; a tagok közti összekoczezanások, párbajok megelőzése végett, szokásos az illetőktől ígéretet venni, hogy a párbajtól tartózkodni fognak s ha nyilatkozataik a házat meg nem nyugtatnák, mindkettő mindaddig elzáratik, a míg a ház azon meggyőződésre nem jut, hogy kibékülnek; ezen, gyakorlatból jórészt kiment fenytékek helyett az 1882-diki szabályok (9. §.) a házat fölhatalmazzák, hogy rendetlenkedő tagját első ízben egy hétre, harmad ízben vagy még többszöri ismétlődés esetében egy hónapra megfoszthassa tiszte gyakorolhatásától.

Az angol parlament évszázadokon keresztül a vitakozásnak a most kifejtetteken kívül egyéb lényeges megszorításait nem ismerte, minek következtében a kisebbség hosszadalmas beszédek, indítványok által lehetetlenné tette az ügyek intézését, s nem volt eszköz, mely által a míg valaki szólásra jelentkezett vagy módosítványt tenni akart,

a vitát bezárni lehetett volna. Mindazáltal a parlament századokon át nem fogadta el a vitának többségi határozattal való berekesztését (clôture); az ir-párt agyonbeszélési törekvései azonban főleg az utóbbi időkben (1880) kényszerítették az alsóházat, hogy a teljes vitatkozási szabadság elvét, illetőleg házszabályainak erre vonatkozó részét időlegesen felfüggeszsze s 1882-ben oly szabályokat alkotott, melyek lehetségessé teszik, hogy a zavart, fennakadást (Obstruction) okozni akaró kisebbség megzaboláztassék. Megtörtént ugyanis, hogy az ir képviselők 1881-ben 41 óráig ki tudtak egy ülést húzni, mindig jelentkező közülről képviselő a szólásra, sőt az ülés még tovább tartott volna, de az elnök tényleges hatalmával bezárta azt.

E hallatlan erőszakosságok idézték elő az új 13 szabályt, melyek Ó-Angliának tiszteletreméltó hagyományaival szakítva, a parlamenti szólásszabadságot az elnök s a ház többségének becsületére bizzák, megengedvén előbbinek, mint főntebb már jeleztük, hogy a vita bezárását (clôture) indítványozhassa, utóbbinak, hogy azt elhatározza, mindössze is azt kívánván csak, hogy a bezárást legalább kétszáz tagból álló többségnek kell kívánnia, vagy ha a vita bezárását ellenzők száma 40-nél kisebb, a pártolók számának a százat meg kell haladnia.¹

A vita berekesztetvén, az elnök feláll székében s állva teszi fel a kérdést, kiadva a parancsot, hogy az idegenek távozzanak; erre a jegyző megfordítja a két perc alatt lefutó homokórát, a terem örei pedig meghúzzák a ház minden mellékhelyiségebe szolgáló szavazást jelző csengetyűket; a mint az óra lejárt, az elnök: Rendbe! Rendbe! szavakkal ad jelt az ülésterem ajtainak bezárá-

¹ L. Annuaire de legisl. étrangère 12. köt. 347—349. 1.

sára s másodszor teszi föl a kérdést, elvül szolgálván, hogy csak az szavazhat, a ki a kérdés föltételénél jelen volt. Az elnöki kérdésre a ház felkiáltás és pedig a főrendeknél tetszik (Content), nem tetszik (Non content), az alsóházban igen (Aye), nem (No) szavak által fejezi ki határozatát (Resolution) vagy rendeletét (Order); határozatai által a ház véleményét és célját nyilvánítja, rendeletei által parancsokat oszt bizottságai, tagjai, tisztviselői vagy a parlamenthez nem tartozók részére.

Az elnök a felkiáltások túlnyomósága szerint mondja ki a ház határozatát, ha azonban kijelentése csak egy tag által is kérdés alá vétetik, névszerinti szavazásnak (Division) van helye.

A névszerinti szavazás mai nap mindkét házban körülbelül egyformán folyik le s abból áll, hogy az igenel szavazókat az ülésterem jobb, a nem-mel szavazókat a baloldalán levő folyosóba küldi az elnök, azután mindkét folyosóba két-két szavazatszedőt rendel, még pedig olyformán, hogy mindkét helyen a szavazatszedők egyike az igenlők, másika a tagadók közül való legyen; e két szavazatszedő s a ház két jegyzője megállnak az ülésterem két bejáratánál, a jegyzők a szavazófolyosóról belépő tagoknak neve mellé a kezökben levő névjegyzéken vonást tesznek, a szavazatszedők pedig egyidejűleg számlálják az előttök elvonulókat s a többségben levők szavazatszedői teszik meg a jelentést.

Elvül szolgál, hogy mindenki szavazni tartozik, a ki az ülésteremben marad, továbbá, hogy mindenkinek szavazata a folyosó szerint számíttatik, melybe, bár tán tévedésből, belépett, ha azonban valaki a felkiáltás útján való szavazásnál bebizonyíthatólag valamelyik részre szavazott, habár az ellenkező rész folyosójába menne is, szavazata

annak a résznek számíttatik, melyhez tartozónak a felkiáltó magát a felkiáltás útján való szavazásnál mutatta.

Az elnök választása is ily rendes szavazási mód szerint történik; névszerint indítvány tételik valakinek elnökké választása, iránt s ha több tag megválasztása javasoltatik, mindegyik tag fölött szavazásnak van helye, míg az ajánlottak valamelyike többségre nem vergődik.

Titkos szavazásnak csak a bizottságok tagjainak választásánál van helye.

Határozatok hozatalának mindkét házban előfeltétele az elnöki székből föltett kérdés (Question put from the chair), mi ismét csak valamely tag indítványa vagy a napirend folytán tételik; az 1882-diki szabályok ezen is változtattak, az elnöknek jogot adván, hogy a vita bezárása iránt magától tegyen kérdést. A napirend a tagok valamely megelőző napon tett, az indítványkönyvben (Order book) bejegyzések rendje szerint következő indítványaiból alakúl, azon lényeges fentartással, hogy a kormány indítványai részére bizonyos napok határozottan fentartatnak.

A kérdések vagy érdemlegesen döntetnek el, vagy a ház kitér az érdemleges eldöntés elől; utóbbi az által történik: 1. hogy a kérdés eldöntése helyett a ház elnapolása, 2. a napirendretérés, vagy 3. az a határozat fogadtatik el, hogy a ház nem kívánja a kérdést azonnal tárgyalni (Previous question), vagy 4. oly módosítvány válik határozattá, mely az eredeti indítványnyal határozottan ellenkező tartalmú.

Az 1882-diki szabályok (2., 3. §.) a parlamenti tárgyalások lehetetlenítésére gyakran felhasznált, a ház vagy valamely vita elnapolása iránti indítványok tételét is megszorították, megengedvén (10. §.), hogy ily indítványok vitatásának, azokat rögtön szavazás alá bocsátva, eleje vétessék.

Nem annyira egy indítvány megkerülésére, mint tárgyalásának időleges megakasztására szolgált régebben az az indítvány, hogy gyertya gyűjtassék, melyet azonban már a mult század házszabályai kizárni íparkodtak.

Mindkét ház teljes szabadságot enged módosítványok tételére. Ha a módosítvány bizonyos szavak kihagyására irányul, az elnök fölteszi a kérdést, vajjon a kihagyni javasolt szavak benn maradjanak-e a kérdésben, s ha igenlőleg döntenek el, az elnök az eredetileg fölített kérdést bocsátja szavazás alá. Ha a módosítvány bizonyos szavak kihagyására s másokkal való helyettesítésére irányul, az első kérdés, vajjon a kihagyni javasolt szavak benne maradjanak-e a kérdésben s ha a határozat tagadó, további kérdés, elfogadtatnak-e helyettök a javasolt szavak, ha igen, a módosított főkérdés bocsáttatik szavazás alá. Ha végül a módosítvány új szavak betételét vagy hozzáadását czélozza, a kérdés egyszerűen arra tételik fel, betétesse-nek-e vagy hozzáadassanak-e a javasolt szavak az eredeti kérdéshez.

Mindazon megszorítások, melyek a módosítványok tételére nézve a házszabályokban fennállanak, a tanácskozás lehetőségének legelemibb szükségletein alapúlnak.

Módosítványok módosítását, hasonló korlátok között, a házszabályok szintén megengedik.

A módosítványokra nézve is áll a szabály, hogy csak úgy bocsáttathatnak szavazás alá, ha az indítványozón kívül még egy tag (Seconder) pártolja.

Valamely indítvány, ha csak nem törvényjavaslatra vonatkozik, egy ülésszak alatt újra elő nem terjeszthető, lehetséges azonban, hogy valamely indítvány fölötti határozatra mégis visszatér a ház (Rescinding of a vote) s ugyanazon ülésszakban, előbb hozott pozitív irányú hatá-

rozatát utóbb elveti, mert ez esetben, legalább formailag, az indítvány nem azonos az eredeti indítvánnyal, hanem az ennek folytán hozott határozat elvetésére (rescind) irányul, bár hatása ugyanaz, mintha az eredeti indítvány ismételtetnék; ellenben oly határozatot, melylyel a ház valaminek tételét megtagadta, nem lehet új indítvány által kérdés tárgyává tenni, mert ekkor formailag és közvetlen is ugyanannak elhatározása indítványoztatik, a minek megtételét az eredeti indítvány javasolta; tagadó határozatot csak úgy lehet tehát megváltoztatni, ha az eredeti indítvány helyett némileg módosított, hasonczélú indítvány tételik.

E szabályok azonban nem állanak a törvényjavaslatokra, mert azok szabály szerint többszörös tárgyalásnak lévén alávetve, a tárgyalás minden szakában ismételhető ugyanazon indítvány, illetve módosítvány.

Az eddig említett általános elveken kívül a törvényjavaslatok tárgyalására nézve elvül szolgál, hogy a főrendeknél minden tag föltétlenül nyújthat be törvényjavaslatot, az alsóházban ellenben előbb engedelmet kell nyernie annak, a ki törvényjavaslatot akar benyújtani s e végből javaslata velejét előadni; a ház úgy adja meg az engedélyt, hogy az engedélykérőt s pártolóját utasítja a javaslat betérjesztésére.

Midőn azután az indítványozó javaslatát benyújtja, a ház vita nélkül határoz, vajjon azonnal felolvastassék-e? De ez olvasás mindössze a javaslat czimének olvasásából áll.

Az első olvasás megtörténvén, a második olvasás napja határoztatik meg s a javaslat kinyomatása rendeltetik el; a második olvasás a javaslat általános elvi tárgyalását jelenti, ellenzői tárgyalás nélkül elvethetik, ellen-

kező irányú határozati javaslatot nyújthatnak be; illetve tárgyalását egy fél évre is elhalaszthatják.

Ha a javaslat másodszori olvasása megtörtént, indítvány tétetik, hogy valamely napon bizottságilag, vagyis az egész ház bizottsága által (Committee of the whole house) tárgyalassék.

E tárgyalási mód abból áll, hogy a ház elnöke elhagyja székét s azt a pénzügyi bizottság elnöke foglalja el, máskülönben az egész ház együtt van, de a tanácskozás módja kevésbé megkötött; így mindenki annyiszor mennyiszer szólhat ugyanazon tárgyhoz, maga az elnök is részt vehet a tanácskozmányban, indítványozáshoz nem kívántatik segítő (Seconder); másrészt azonban az egész ház bizottságának nincs joga az ülésein fölmerült rendetlenkedéseket megtorolni vagy ügyrendi kérdéseket eldönteni s e végett a házhoz tartozik folyamodni, a tagoknak pedig nem lehet a bizottsági tárgyalást az úgynevezett előzetes kérdés (Previous question) fölvetése által megakasztani. Az ily bizottsági tárgyalásban vétetik a javaslat részletes, pontonkinti vizsgálat alá.

Az idegenek jelenlétére nézve az ily bizottsági ülésen ugyanazok az elvek érvényesek, melyeket a ház rendes üléseire nézve fentebb említettem.

A bizottsági tárgyalás a javaslat fölött véget érven, a bizottsági elnök az eredményről jelentést tesz a háznak s ha a javaslaton módosítványok nem tétettek, az valamely későbbi napon harmadik olvasásra kitűzetik; ha igen, a bizottsági jelentés külön tárgyalásra tűzetik ki s újra kinyomatik.

A bizottságban ekkép módosított javaslat tárgyalásakor az egész javaslat újra vita tárgyává tétethetik, módosíthatatik s a módosítványoknak nem szükséges a

javaslat tárgyával összefüggésben lenni; nincs kizárva az sem, hogy egészen új szakaszok indítványoztassanak s ezek módosíttassanak.

A bizottsági jelentés tárgyalásának eredménye vagy az, hogy a javaslat az egész ház bizottságához vagy külön bizottsághoz visszautasíttatik, vagy harmadik olvasásra tüzetik ki; a visszautasítás csak akkor szokott történni, ha a bizottsági munkálaton több módosítás történt, s ily visszautasítás többször ismételhető.

A köztörvényjavaslatok mai nap mindig az egész ház bizottsága elé utasíttatnak, de ezenkívül még valamely külön szakbizottsághoz (Select committee) is utasíthatók.

Oly törvényjavaslatok iránt tett indítványok, melyek a vallásra vagy a kereskedelemre vonatkoznak, a házban előbb nem tárgyalhatók, mint míg azok fölött az egész ház bizottságilag nem határozott.

Ha valamely javaslat bizottsághoz másodizben vissza nem utasíttatik, a bizottsági jelentés tárgyalásának eredménye a javaslatnak harmadik olvasásra való kitűzése.

A harmadik olvasásban a ház a javaslat egésze fölött határoz, más mint irányi módosítványok ilyenkor már nem tétethetnek, lehetséges azonban, a harmadik olvasás elhalasztására célzó indítványokat tenni.

A harmadik olvasás megtörténvén s a halasztási indítványok elvettétvén, tétetik föl a végső kérdés: keresztülmenjen-e a javaslat?

A törvényjavaslatok ezen tárgyalási módja nagyon régi; a főrendiház jegyzőkönyvei VIII. Henrik idejéből világosan tanúsítják már a háromszori olvasást.

A két ház érintkezése a törvényjavaslatokra nézve következő.

Miután az alsóház, hogy a gyakrabban előforduló esetet vegyem, valamely javaslatot háromszori olvasás után elfogadott, átküldi azt üzenet mellett a főrendekhez, hol rendszerint azonnal (először) olvastatik s a ház asztalára tétetik; ha ez időponttól számított tizenkét nap alatt másodszori olvasása nem indítványoztatik, azon ülőesszakra elvetettnek tekintetik.

A két ház közötti nézeteltérések eloszlatására szolgálnak az értekezletek, melyek mindkét háznak a célra kiküldött tagjaiból állnak, hogy egymásnak az eltérések okait kifejtsék, mi az által történik, hogy a vonakodó ház indító okai írásban felolvastatnak a másik ház kiküldöttei előtt; de lehet ez értekezleteken vitatkozásnak, megbeszélésnek is helye (Free Conference).

Az újabb gyakorlat az értekezletek helyett az üzenetekbe foglalja az eltérés okait, melyek szerkesztésére külön bizottság küldetik ki.

A parlament mindkét házának tárgyalásaiban nevezetes szerepe van a bizottsági tárgyalásnak, melyről fentebb szólottunk.

E bizottsági tárgyalás, vagy angol neve szerint az egész háznak bizottsággá alakulása (Committee of the whole house), úgy a főrendeknél, mint az alsóházban okvetetlenül megtartatik, valahányszor általános, az egész országra vonatkozó köztörvények (Public bill) hozataláról van szó.

Különös fontossága van a bizottsággá alakulásnak az alsóházban, hol az évi költségvetés s az adótörvények megvitatása végett fordul elő, azzal a különbséggel, hogy míg a törvényjavaslatokat előbb általánosságban magok az illető házak vitatják meg, addig pénzmegszavazások iránt az alsóház előbb semmiféle határozatot nem hoz,

mielőtt az iránt bizottságilag nem tanácskozott, mert a trónbeszédre adott választ, hogy a szükséges költségek meg fognak szavaztatni, nem lehet azon elvi elfogadással egyenlőnek venni, melyet a parlament egyéb törvényjavaslatok másodszori olvasásakor kifejez.

Az egyes miniszterek tárczáik jövő évi kiadásait az alsóháznak előterjesztvén, ez bizottsággá alakul s először kizárólag a jövő évi szükséglettel foglalkozik; az egész ház bizottsága ezen foglalkozásban államkiadások bizottságának (Committee of Supply, szószerint szubszidiumokat megszavazó) nevezetik.

Ekkép a költségvetés szükségleti részének összes tételeit az egész ház vitatja meg, a bizottsági tárgyalás főntebb kifejtett fesztelenebb módja szerint; külön, kevés tagból álló pénzügyi bizottság Angliában nem létezik.

Ha a ház az e bizottsági tárgyalásról beadott jelentést nyilvános ülésben letárgyalta, következik a költségvetés fedezeti részének megállapítása; e végből az egész ház újra bizottsággá alakul, mely az évi fedezet megállapítására irányuló működésében a fedezetről gondoskodó, pénzelőteremtő bizottságnak (Committee of ways and means) vagy szószerint *az utak és módok bizottságának* nevezetik.

A fedezeti bizottság föladata az állandó adókból várható jövedelmeken kívül, az évenként változható jövedelmi adó nagyságát s kibocsátható kincstári jegyek vagy állósított államkölcson (consols) mennyiségét vagyis azt meghatározni, honnan fedeztessenek a kiadások, melyek tételére az államkiadások bizottsága a fölhatalmazást megadta.

E bizottságban terjeszti elő a pénzügyminiszter a budgetet, névszerint előadja az előbbi ülésszakban elhatá-

rozott pénzügyi rendszabályok eredményeit s áttekintést nyújt a jövő év bevételei és kiadásairól.¹

A fedezeti bizottság határozatai a ház rendes ülésében kerülnek tárgyalás alá s elfogadtatnak, elvettetnek, illetőleg bizottsághoz visszautasíthatatnak.

A kiadási és fedezeti bizottságnak ugyanazon személy az elnöke, a háznak bizottsággá alakulásakor is ő viszi az elnökséget; ez elnök minden ülésszakra újra választatik. A mint ezekből látszik az, egész ház bizottsága s a fedezeti és kiadási bizottságok között semmi szervezeti különbség nincs, mindegyik, ugyanazon elnök alatt, a ház összes tagjait magában foglalja s ugyanazon szabályok szerint működik; a különbség tehát csak abban rejlik, hogy az egész ház bizottsága a legkülönbözőbb tárgyakkal foglalkozhatik, ellenben a kiadási bizottság csak a kiadásokkal, a fedezeti csak a fedezettel.

Az egész ház bizottsággá alakulásán kívül ismer az angol parlamenti eljárás a miénkhez hasonló, néhány, többnyire 15 tagból álló bizottságokat, melyek külön bizottságoknak (Select committees) hivatnak; e bizottságok azonban nem oly állandó szakbizottságok, mint a minőket nálunk az országgyűlés kiküld, hanem esetről-esetre a végből választatnak, hogy egyes kérdésekre nézve adatokat, bizonyítékokat gyűjtsenek, a kormányzat valamely ágában vagy más közérdekű ügyben vizsgálatot tartsanak, mi végből tanúkat idézhetnek meg s azokat föl is esketetik.

Vannak azonban állandó bizottságok is, ilyen a kérvényi, a kiváltsági bizottság, utóbbi azonban szerfölött

¹ L. Cox, Staatseintr. 174. l.

ritkán működik, a zárszámadási bizottság s az 1882-diki szabályok teremtette jogi és közgazdasági bizottságok.

Az angol alsóház nehézkessége tette e két bizottságot szükségessé, általok remélik a pártkérdést nem képező törvényjavaslatok jobb előkészítését. E két bizottság tagjainak száma 60—80, határozathozatalaikhoz 40 tag kívánatik. A mely javaslatok e két bizottság tárgyalásain átmennek, úgy tekintetnek, mintha az egész ház bizottságán keresztülmentek volna.

Az állandó bizottságok között különös fontossága van az ügyrendi bizottságnak (*Standing order committee*); mely 11 tagból áll, s melynek nem az a feladata, hogy az ügyrend fölött általában őrködjék, hanem, hogy azokat a törvényeket (*Private bills*) készítse elő, melyek egyes személyek, egyes városok, községek, társulatok ügyeiben évenként nagy számmal hozatnak.

Különösen az az ügyrendi bizottság feladata, hogy megvizsgálja, mennyiben tettek eleget az ily törvényekért kérelmezők, — mert ily törvények mindig csak magánosok kérésére hozatnak, — az ügyrend illető követelményeinek. Az ügyrendi bizottság elnöke alatt áll a kiszemelő bizottság (*Selection committee*) 5 taggal; ennek föladata az összes *private* billeket, a csatorna és vasúti javaslatokat osztályozni, a vasúti és csatornajavaslatokra nézve pedig bizottságokat alakítani, valamint a jogi és közgazdasági bizottságok tagjait kiszemelni; ugyancsak a kiszemelő bizottság nevezi ki e két bizottság elnökeit, olyképen, hogy 4—6 személyt kijelöl, a kik magok közül belátásuk szerinti időre neveznek elnököt a két bizottságnak.

E három bizottság, t. i. az ügyrendi, kiszemelő és vasúti, oly feladatot végeznek, mely más államokban nagyrészt a kormányok ügykörébe tartozik. Névszerint

egyes városok, községek helyi, adózási, építési, kövezési, világítási, csatornázási, vízvezetési ügyei, egyes társulatok által létrehozandó szabályozási, alagsövezési, vas- és közönséges útépitési közmunkák iránt rendelkeznek a törvényjavaslatok, melyek e bizottságok által előkészítettnek; feladatuk ezek szerint inkább közigazgatási és birói jellegű levén, eljárásuk is a törvénykezési formák analogiájára van megszabva.

A parlament fentebbiekben vázolt egész szervezetének, ügyrendjének is van része benne, de főleg óriási, a kormányteendőket is felölelő hatásköre magyarázza, miért oly homályosak, kezdetleges szerkezetűek, sőt kizárólagos jogászi szempontból tekintve, egyenesen rosszak az angol törvények.¹

Csak Viktória uralkodása idejéből 4000-en felüli a köztörvények s 8000-en felüli a helyi törvények száma; az angol törvények zürzavaránál, a jogtudomány fejletlenségénél fogva magok a bírák sem ismerik az érvényben levő törvényeket, azok magyarázatától pedig épen irtóznak; s a jog e bizonytalansága a pert valódi szerencsejátékká teszi. A törekvések, a törvényjavaslatok előkészítését javítani, azok tárgyalását könnyíteni eddigelé sikertelenek voltak.²

Kodifikáció útján a bajból menekülni szintén nem lehet.

A kodifikálás ellenkezik az angol szellemmel, «az angol, mondja Glasson, akarja, hogy multja legyen, s jog-

¹ L. Az angol törvények nyelvéről: Alford, The Queen's English.

² L. Mill Stuart javaslatait. Képv. korm. 99—105. Forsyth indítványait Glassonnál id. m. VI. 54. l.

gal büszke a magáéra : fél, hogy a kodexek megölnék azt s más néppé tennék.»¹

E helyes törekvés s a parlament magára vette munkakör azonban kiegyenlíthetetlen ellentétben állanak egymással. Nemcsak országos, de helyi törvényeket alkotni, a törvényekkel a kormányrendeleteket fölöslegessé tenni, külön törvényeket csinálni Angliának, Walesnek, Írországnak, Skóciának, India s a gyarmatok kormányzására végső fokban befolyjni, Nagy-Britannia kormányát nemcsak ellenőrizni, de abban a helyi törvények, kormányalakítások s a költségvetés útján részt is venni : mindez a legjobb házszabályok s ügyrend mellett is, nem hozhat mást létre, mint a törvények zürzavarát, — melyen csak némileg segített a törvényhozási gyakorlat az egy tárgyra vonatkozó, de különböző időbeli törvényeket egyesítvén (Consolidate), — továbbá az újabban fölmerült decentralizáló terveket, melyek szerint a brit parlament csak birodalmi ügyekkel foglalkozzék, s minden országnak helyi parlamentjei legyenek.

A fönt említett jogi és közgazdasági bizottság létesítésének célja is arra irányúl, hogy a parlamenti végzések nagyobb alapossággal készíttessenek elő s a házról a munkateher egy része levétessek, bár e két bizottságot az akkori parlament csak kísérletkép állítá fel ; ugyanily célja van a törekvéseknek a helyi és magántörvények (local and private bills) hozása alól a parlamentet föl szabadítani.

¹ L. Glasson id. m. I. köt. XVII., XVIII., XXI., XXII. l. és VI. köt. 52—54. l.

28. §.

A végrehajtó hatalom.

Az angol alkotmány a királyon és parlamenten kívül a végrehajtó hatalomnak sokágú, miniszteriumot, bíróságot és önkormányzatot egybefoglaló szervéből áll.

A szokásos meghatározások szerint ugyan az alkotmány, szervezeti oldaláról, az alsó- és felsőház s a király, mint a végrehajtó hatalom birtokosának viszonyából áll, de elméletileg is mindinkább útát tör magának az igazság, hogy a miniszterium¹ az önkormányzattal s a bírósággal együtt a királytól egészen különálló, és ép oly önálló szervet alkot, mint a parlament, melylyel szemben csak úgy megvan a királynak külön hatalma, mint a parlamenttel szemben, de mely főműködésében ép oly önálló, mint a magáében a parlament.

A történelmi hagyományok értelmében mindenesetre a királyé a végrehajtó hatalom, s a közjogi műnyelv kifejezései nagyban az alkotmány régiebb fejletlen állapotának felelnek meg, midőn a király kormányzó, bíraskodó és igazgató funkciókat teljesített. De a társadalom nagyban fölszaporodott szükségletei lehetetlenné tették, hogy azokról a király gondoskodjék s már régiebb idő óta oly láthatólag kidomboríták a király mellett az önálló végrehajtó

¹ Különösen áll ez a miniszteriumra; lásd ennek alkotmányos állására nézve: Austin, A Plea for the Constitution. 1859. Bagehot, Engl. Verfassungszustände 1867. — Gladstone, Questions Constit-ben: Nos Cousins de l'autre coté de l'Océan. Eredetileg North American Review 1878. szept. füzetében jelent meg. A bíróság és önkormányzat állása kevésbé volt megfigyelés tárgya.

hatalom szerveit, hogy arról, mint külön alkotmányos főszervről kell szólni.

Minthogy azonban a kormányzat, igazgatás és bírászkodás csak fokonként szállt át a királyról miniszterekre, közigazgatási és bírói közegeire, minthogy különösen a kormányzatban nehéz, ha nem lehetetlen, lenne a király és miniszterei hatáskörének az angol alkotmány hosszas történelmi fejlődése következtében nagyon összebonyolódott határait kellőleg kijelölni, a régi közjogi műnyelv megtartása, a régi törvényeken és szokásokon nyugvó elvek el nem vetése csak az angol józanság bizonyítéka, mely képes volt a törvény holt betűjét sok részt ellenkező, élő gyakorlattal kiegészíteni.

A mit Allen¹ állit, hogy a legnagyobb jogászok ellenmondásba jöttek önmagokkal, midőn a hagyományos királyi prerogativa egyetlen részecskéjét sem akarva feladni, azt a király valóságos hatalmával összhangba hozni törekedtek, el lehet mondani a végrehajtó hatalomra nézve is, ha csak azt vesszük tekintetbe, hogy a minisztérium, a míg fennáll, rendszerint a király beavatkozása nélkül működik. De ha számításba vesszük, hogy a végrehajtó hatalom a királytól nyeri megbízatását, általa bocsáttatik el, hogy egyes tényeihez királyi jóváhagyás szükséges, összeegyeztethetőnek látszik a királynak tulajdonított hatalom, melynél fogva feje a végrehajtó hatalomnak s a különváltság, önállóság, mely fentebbiek szerint utóbbi illeti.

Egyébkép a végrehajtó hatalom ez önállósága legalább névleg és formailag a régiebb századokban is kifeje-

¹ Inquiry into the rise and growth of the royal prerogative. 1849-ki kiad. 33. l.

zésre jutott, a mennyiben a király birói és kormányzati funkcióit titkos tanácsának (Privy Council) segélyével végezte, bár az sem a bíróságok, sem a minisztériumok önállóságával nem birt, melyre ezen államszervek a XVIII. század óta szert tettek.

A király mellett álló végrehajtó hatalom ma is a titkos tanácsba van helyezve, habár e néhány száz (1879-ben 204) tagból álló testületnek csakis eltűnő csekély kisebbsége az, mely a végrehajtó hatalmat valóban gyakorolja; ha mindennek daczára a titkos tanácsot mondjuk a végrehajtó hatalom birtokosának, annak értelme a következőkben van.

A titkos tanács, mely által Anglia évszázadokon át testületileg igazgattatott, bár ma már egészében nem, s csak állandó, kisebb számú tagokból álló bizottságaiban végez egyes kormányzati teendőket, mégis multjánál s annál fogva, hogy a trónörökös királylyá kikiáltása ¹ trónüresedés esetében, s minden új minisztérium beiktatása is hozzá tartozik, hogy a kormány ellen való büntettekre nézve a vizsgálatot teljesíti (High Court of Record), hogy a titkos tanácsosi cím az állam legnagyobb kitűnőségeinek adományoztatik, mindezeknél fogva a titkos tanács rangra nézve az ország első kormányiszéke s az a formai keret, mely Anglia kormányzatát összefoglalja.

Ugyanis a végrehajtó hatalom valóságos birtokosai, a miniszterek hivatalukba az által iktattatnak, hogy előbb titkos tanácsosokká eskettetnek fel, s mint ilyenek nyerik csak meg hatalmi köreiket az illető pecsétek átadása által; továbbá

¹ Anna királyné halála után a titkos tanács e jogának segélyével akadályozták meg Argyle és Sommerset hercegek a Bolingbroke kormány terveit a Stuartok visszaállítására nézve.

a kormányrendeletek fontosabbjai a titkos tanácsból adatnak ki, a parlament összehívása, föloszlatása csak a titkos tanácsban történhetik, és pedig mindez annál fogva, mert az alkotmány nem ismer minisztereket vagy miniszteri tanácsot, hanem csak titkos tanácsosokat, a kik a végrehajtás egyes ágaival megbíznak; minthogy azonban a végrehajtó hatalommal a titkos tanácsnak 200 és egynehány tagjából csak 12—15 bizatik meg s rendes üléseire csak ezek s legbizalmasabb embereik a titkos tanácsosok közül hivatnak meg s ott csak formailag szentesítetnek a miniszterek által már megállapított határozatok, az egész titkos tanács pedig tulajdonkép csak trónváltozás vagy a királyi családban előforduló más fontos esemény alkalmából hivatik egybe, s többi állandó bizottságai az egész testülettől külön végzik teendőiket, érthető, hogy a titkos tanács, bár jogilag a minisztériumot is magában foglalja, mint ettől különböző testület említettik s alatta csakis az állami szertartásoknál közreműködő több száz tagú testület, illetőleg ennek tanügyi, igazságügyi bizottságai értetnek, ellenben a tulajdonképeni végrehajtó hatalom, tekintet nélkül a titkos tanácshoz való viszonyára, egyszerűen minisztériumnak, illetve kabinetnek nevezetik.¹

A titkos tanács említett állandó bizottságai: *a*) a kereskedelmi (The Committee of Her Majesty's Privy Council, appointed for the Consideration of matters relating to Trade), mely azonban a jelen században önálló kereskedelmi minisztériummá (Board of Trade) vált; *b*) az okta-

¹ A kabinet elnevezés onnan eredt, hogy a Stuartok a titkos tanács néhány tagját bizalmas megbeszélés végett kabinetjökbe hívták s ezekkel, illetve magok kormányozták az egész titkos tanács helyett.

tásügyi (Committee for Education), mely a titkos tanácstól szintén külön vált s vezetője a titkos tanács alelnöke; c) az igazságügyi (Judicial Committee of the Privy Council) s ez az egyetlen, valódi s állandó működésben levő hatóság a titkos tanács kebelében; tagjai: a tanács elnöke, a lord kancellár, a pecsétőr s mindama titkos tanácsosok, kik az ország legfőbb birói hivatalait viselték vagy viselik; ezeken kívül még négy a korona által külön kirendelt tag, kik közül kettőnek a tengerentúl való birtokokban birónak kellett lennie; ha pedig a bizottság egyházi ügyekben bíraskodik, mindamaz érsekek és püspökök szavazattal birnak, a kik a titkos tanácsnak tagjai.

Az igazságügyi bizottság a legfőbb ítélőszéket képezi, a tengerészeti, a gyarmati és egyházi bíróságoktól felelővitt perekre, valamint az örökség miatt való gondnokság alá helyezési, a találmányi és szerzői jogi esetek egy részére. Ezenkívül a trónörökösödés, a király uralkodásra alkalmas volta s ehhez hasonló ügyek esnek hatáskörébe, valamint oly igények, melyek elbírálására semmiféle törvényszék vagy kormányszék nem illetékes.¹

A minisztériumnak Angliában a következő osztályai, illetve tagjai vannak: *a*) a kincstár, *b*) a kancellária, *c*) a titkos pecsétőr (Lord privy Seal), *d*) az államtitkárság (Secretary of State), *e*) az admiralitás, *f*) a Lancasteri herczegség kancellárja, *g*) a belügyi kormányszék (Local Government Board) s *h*) a titkos tanács állandó bizottságainak neve alá foglalt kormányhatóságok. A kormányzat e főosztályai azonban számos alosztállyal bir-

¹ L. Todd id. m. III. köt. 430. s köv. 1. és Finlason, The Judicial Committee of the Privy Council.

nak, melyek önálló minisztériumokként működnek, mint ez az alábbiakból kitűnik.

a) *A kincstár (Treasury)*. A kincstár tulajdonkép két főminisztert egyesít magában, t. i. a miniszterelnököt s a tulajdonképeni pénzügyminisztert, kik a kincstár három ifjabb lordja (Junior Lord) által támogatva képezik a pénzügyminisztériumot; a miniszterelnök a kincstár első Lordjának neveztetik (First lord of the Treasury), a pénzügyminiszter a kincstár kancellárjának (Chancellor of the Exchequer). A kincstár első lordja azonban nem foglalkozik tényleg külön pénzügyekkel, csakis a miniszterelnöki teendőket végezi, s mint ilyen, az összes minisztériumok s általában az állam bel- és külügyeinek úgy törvényhozási, mint kormányzati egységes irányzata képezi feladatát.

Elnöki funkciója azonban tisztán szokásjogi alapon nyugszik s most említett hatalmát írott törvény nem ismeri, sőt nevét sem, — tényleg a francia premier névvel jelöltetik meg — hivatalos rangra nézve pedig a kabinet nyolcz tagja van előtte.

A tulajdonképeni pénzügyminiszter a kincstár kancellárja (Chancellor of the Exchequer), a kinek főfeladata az államköltségvetés, az ahhoz szükséges adótörvények elkészítése, keresztülvitelének legfőbb vezetése úgy a többi minisztériumok, mint az alája rendelt pénzügyi hatóságok s alattvalók irányában.

Ezekén kívül még három miniszter áll kapcsolatban a kincstárral, ugyanis a kincstárnak némi részben alárendelve, különben pedig függetlenül s a kabinetben ülési joggal fölruházva működnek az államjóságok és erdők bizottságának elnöke (Commissioner of Woods, Forests and Land Revenues), valamint a közmunkaügyek (Chief Commissioner of Works and Publ. Buildings) veze-

tője és a főpostamester (Postmaster General), a kik mind valóságos miniszteri működési körrel birnak.

b) *A kanczellária (Chancery)*. Élén áll a lordkanczellár (Lord High Chancellor), ki azonkívül, hogy a felsőház elnöke s az ország legfőbb bírāja, mint miniszter a jogi természetű törvényjavaslatokat készíti elő, a korónának a kinevezendő főtörvényszéki birákat s egyházi személyeket előterjeszti, a főbiróságok három elnökének, az úgynevezett három főbirónak (Chief Justice) s az érsekek és püspököknek kivételével, a kikre nézve a miniszterelnök tesz javaslatot; hozzájárulásával neveztetnek ki a kerületi törvényszékek birái s a fizetési városi birák s e két kategóriába tartozó birák fölött a fegyelmi hatalmat is gyakorolja; ugyancsak hozzájárulásával neveztetnek ki az ingyen szolgáló békebirák; ezen kívül főfelügyelője az alapítványoknak, a kiskorúak és gondnokság alatt levőknek s végül a nagypecsét őre lévén, az összes főfontosságú állami ténykedéseknél közreműködik, mivel ezek nagy pecséttel ellátott okmányok nélkül véghez nem mehetnek.

Az angol alkotmányos gyakorlat ugyanis még mai napság is nagy súlyt fektet a pecsétekre s a régi elv, hogy a királyi elhatározásoknak a hivatalok egész során kell keresztül menniök, melyeknek kötelességök azokat megnézni, s ha bennök netán hibát találnának, a királynak jelentést tenni,¹ ma is érvényben van s különösen a nagy pecsét őrzésére némileg olyan gond fordítottik, mint nálunk a koronára.² E végből a kanczelláriában különös

¹ Gneist. Engl. Verf. Recht. II. kiad. II. köt. 761. l. Csak 1830-ban szűnt meg a nagy pecsét hamisításának felségáruláskép való büntetése. Blackstone id. m. IV. köt. 73. l.

² L. Todd, id. m. III. köt. 519. l.

hivatal (Chancery Crown Office) áll fenn a korona jegyzőjének (Clerk of the Crown) vezetése alatt, mely egyrészt a parlament ügyeivel foglalkozik (összehívás, elnapolás, választásokról való jelentések, választók névjegyzékének vezetése s másolatok kiadása), sőt vezetője magában a parlamentben is megjelenik s például ő olvassa föl a törvények jegyzékét, melyeket a király szentesített, s melyek eredetijét a királylyal együtt aláírja, másrészt különösen a nagy pecsét őrzésére s alkalmazására hivatott.

Ma a főfontosságú állami okmányok e sokszoros megpecsételése nemcsak a király tényeinek nagyobb hitelessége miatt szükséges, hanem egyszersmind eszköz arra hogy az egység a kormányzatban fentartassék, mivel ma a király kormányzati hatalmát sok tanácsosa segélyével gyakorolja, a kiknek rendszabályaiban ellenmondások is lehetnének.

c) *A titkos pecsétőr (Lord Privy Seal)*. E célból a kabinetnek egy külön tagja van, kinek semmi egyéb kormányzati teendője nincs, mint a titkos pecsét alkalmazása, s a ki ez értelemben tárczanélküli miniszter, mert csakis a parlamentben működik, mint a kabinet egyik képviselője s a kabinet-tanácsban. A titkos pecsétőri állás akkor keletkezett, midőn a kancellár megszűnt a király magántisztviselője lenni s az ország főhivatalnokává, főméltóságává lett; ez által a királynak bizalmas magántitkárra lett szüksége s ilyen volt a titkos pecsétőr, ki azonban III. Eduárd alatt már titkos tanácsosi esküvel alkalmaztatik.

A mint a lordkancellárnak országos főhivatalnökká emelkedése tette a titkos pecsétőrt szükségessé, úgy ennek országos főméltósággá levése adott alkalmat az államtitkárság keletkezésére.

d) *Az államtitkárság*¹ (*Secretary of State*). A titkos pecsétőr helyére lépett királyi titkár kezdetben egészen alárendelt állást foglal el, a Tudorok alatt azonban már a titkos tanács kiváló tagja s államtitkárnak (*Our Principal Secretary of Estate*) Erzsébet nevezi el, midőn Cecil fiát atyja helyére kabinetjébe kinevezi.

Föladata a királynak az állami élet minden ágára vonatkozó bizalmas parancsait teljesíteni s ezek hitelesítésére vonatkozó kézi pecsétet (signet) őrizni.

Az államtitkárság ez eredeti jellegét maig megőrizte, midőn teljesen kifejlett minisztériumot jelent, a mennyiben egy államtitkár (*Principal Secretary of State*) sem neveztetik ki külön tárczára, pedig már öt kormányzati tárcza, u. m. a belügyi (*Home Secretary*), külügyi (*Foreign Secretary*), hadügyi (*Secretary for War*), gyarmatügyi (*Secretary for the Colonial Department*), indiai (*Secretary for the Affairs of India*)² láttatik el az államtitkárság által s közjogilag egy hivatalnak vétetik s mindegyik államtitkár egyformán jogosított az államtitkárság ügykörébe eső hatalom gyakorlására, annak öt részre osztása csak az államtitkárok közt való megegyezésen alapszik s ennél fogva ha valamelyik, ki az alsóház tagja, tárczát cserél államtitkár társával, nem veszti el képviselői helyét.

Az államtitkárság, nevezetesen a belügyi, őrzi ma is a királyi kézi pecsétet, s a fontosabb királyi rendeleteket, elhatározásokat először az államtitkár pecsételi meg a kézi

¹ Az államtitkárság Angliában minisztériumot jelent, államtitkárainknak megfelelő állású hivatalnokok Angliában *Under Secretary*, alállamtitkároknak neveztetnek.

² Irlandnak van ugyan szintén külön államtitkára és helytartója, de ezek a belügyi államtitkárnak vannak alárendelve.

pecséttel s ellenjegyzí, tőle kerül az okmány a titkos pecsétórhöz, ki azt szintén megpecsételvén, az ekkép a kézi és titkos pecséttel ellátott királyi elhatározás jogosítja a lordkancellárt, hogy az ünnepélyes kiadványt a nagy pecsét alatt kiállítsa.¹

Az egyes államtitkárok hatáskörét elnevezésök jelzi, csak a belügyie igényel magyarázatot. A belügyi államtitkár a belügyek közül főkép a rendőri igazgatással foglalkozik, feladata a királyság békéjének fentartása; e feladatából kifolyólag az egész királyságra kiterjedőleg békebíró számba jó s felségárulási esetekben s egyéb rendkívüli² körülményekben elfogatási parancsokat is bocsáthat ki, rendszerint azonban csak a rendőri ügy kormányzására szorítkozik.

Mint a rendőri ügyek kormányzója, javaslatokat tesz a rendőri és rendőr-bírói teendőket végző békebírák és városi recorderek (rendőrbírák) kinevezésére s letételök, mely a lordkancellárt illeti, csak hozzájárulásával történhetik. A megyék és városok rendőri költségeinek felét az állam hordozza.

¹ L. Cox id. m. 594. l. «Oly nagy volt a régiek bölcsesége, hogy mindannak, a mi a nagy pecséten átmegy, oly sok kézben kell megfordúlnia, nehogy valami törvénytelen vagy helytelen történjék a nagy pecsét alatt, melyet oly nagyra tart a törvény; s a miatt is, hogy a király nevében helytelen vagy kicsalt parancsok útján olyasmi ki ne adassék, a mit az nem akart.» Hearn, id. m. 95. l.

² L. Todd, Parl. korm. III. köt. 281. l. Blackstone id. m. IV. köt. 299. l. Gneist, Engl. Verw. 799. l. Az államtitkár békebírói minőségét s elfogatási jogát kétségbe vonta lord Camden örökemlékezetességű ítéletében, melyet az általános elfogatási parancsokra nézve Entincknek Carington elleni perében 1765-ben hozott s csakis felségárulási esetekben ismerte el. L. Broom, id. m. 555—621. l. May, Engl. Verf. gesch. II. köt. 225. l.

A mi csendőrségünknek megfelelő rendőri közegek (Constabulary) kitanítása, felszerelése, ellenőrzése a belügyminiszter alatt áll; megyei és városi főnökök (Chief-constable) kinevezése azonban az illető békebirákat illeti; ők nevezik ki a főnökök ajánlatára az egyes alconstableket is, kik rendőri teendőikre nézve szintén ez önkormányzati tisztviselőknek vannak alárendelve. A katonai karhatalom fölött belügyi rendőri czelokra a belügyminiszter rendelkezik; ő a büntető bírósági ítéletek végrehajtója, mint ilyen az összes börtönügy fővezetője s a korona kegyelmezési joga az ő tanácsával gyakoroltatik s külföldi büntettesek kiadása csak parancsára történhetik.

A belügyminiszter ügykörébe tartozik a gyárakat, bányákat, a halászatot, a folyamok tisztántartását, az állatkínzást, a temetkezési helyeket illető törvények végrehajtása a különböző felügyelőségek útján, ezenkívül az összes, külön miniszter ügykörébe nem utalt belügyek képviselője a parlamentben.

e) *Tengerészet (Admiralty)*. A tengerészeti minisztériumnak testületi szervezete van s az admiralitás öt lordja által vezettetik, kiknek elseje (First Lord of the Admiralty) afféle állással bír a testülettel szemben, mint a miniszterelnök a kabinettel szemben; ugyanis a tengerészet más négy lordja (Junior lords) javaslatára neveztetik ki s bár az admiralitási testület rendszerint szavazattöbbséggel hozza határozatait, ha lényeges kérdésekben ellentét merülne föl a testület s az első lord között, amannak vissza kell vonulnia.

Az admiralitás első lordja tagja a kabinetnek, a többiek közül 2—3 lehet tagja az alsóháznak s valamennyi változik kormányváltozással.

f) *A Lancasteri hercegség kanczellárja*. A hason-

nevezetű tartomány kormányzása és igazságszolgáltatása hajdan egészen külön szervezettel bírt, melynek azonban ma már csak romjai léteznek; a hercezség kancellárja mindazáltal kineveztetik s a kabinetnek tárczanélküli tagja; a mi közigazgatási teendő, tényleg fenmaradt, azt az alkancellár végezi.¹

*g) A belügyi kormányzék*² (*Local government Board*). A közegészség- és a szegényügy, valamint az országutak kormányzata, a rendőri ügyeket ellátó belügyi államtitkár ügyköréből kiszakítva, külön bizottságra (Board) ruháztatott, mely a titkos tanács elnökén, a pénzügy-miniszteren, titkos pecsétőrön s a belügyminiszteren kívül, kik hivataluknál fogva tagjai a bizottságnak, három, különösen e célra kinevezett biztosból (Commissioners) áll, kik közül a kinevezési sorban első az elnöki teendőket teljesíti s a parlament előtt az egész bizottság működéseért a felelősséget viseli.

Utóbbi körülménynél fogva a kormányzék testületi szervezete is inkább névleges, különösen hivatalból való tagjai csak névleg azok s a kormányzatot a külön kinevezett biztosok viszik, különösen a bizottság elnöke; a mennyiben mégis az ügykörébe tartozó szabályrendeleteket csak a biztosok aláírásával bocsáthatja ki s azok a titkos tanács által érvényen kívül helyezhetők, a hatóságnak részben csakugyan testületi jellege van.

h) A titkos tanács alelnöke (*Vice-President of the Council*), mint közoktatásügyi miniszter. A mennyiben a végrehajtó hatalom az oktatásügygyel foglalkozik,

¹ L. Gneist, Engl. Verw. II. köt. 1001. l.

² Hogyan egyesítettett a szegény ügyek, az országutak és közegészség ügye a belügyi kormányzékben, lásd Gneist, Engl. Verw. II. köt. 888—896. l. és Aschrott, Das engl. Armenwesen, 230—253. l.

mit főkép csak az elemi, ipar és művészeti oktatásra nézve mondhatni,¹ az névleg a titkos tanács oktatásügyi bizottságának teendője, melynek helyére tényleg a titkos tanács épen e célból kinevezett alelnöke lépett, ki azonban nem tagja a kabinetnek s e miatt bár az oktatásügy felelős miniszterének tekintetik, csak némi függésben a titkos tanács elnökétől kezeli tárczáját.

i) A kereskedelmi minisztérium (Board of Trade).
Az eleve titkos tanácsai bizottságkép működő, majd később ettől elvált, de testületi szervezettel bíró kereskedelmi kormányzék 1867 óta teljesen egy felelős egyén vezetése alá helyezettett, ki a kabinet tagja s a kinek csak neve: a kereskedelmi kormányzék elnöke (President of the Board of Trade) emlékeztet az előbbi testületi szervezetre.²

Az angol végrehajtó hatalom alapvonásai közé tartozik, hogy benne a vezetés (kormány) a tulajdonképeni igazgatástól (adminisztrálás) lehetőleg el van választva.

Áll ez a végrehajtásnak úgy amaz ágai és feladataira nézve, melyeket az alattvalók magok, nem életpályaképen, hanem polgári kötelességből, önkormányzatilag látnak el, mint azokra nézve, melyekben minősítés és mindig fizetés mellett alkalmazott, létfenntartásukról hivataluk útján gondoskodó bürokratikus közegek működnek.

Igy a végrehajtás oly ágaiban is, a hol hivatalnoki s nem önkormányzati alapon van a közigazgatási személyzet szervezve, a minisztérium rendszerint a vezetésre szorítkozik s részletekben való igazgatás különös, a minisztérium mellett álló főhatóságokra van bízva.

¹ L. Todd. id. m. 485—513. l.

² Felméri, Az angol iskoláztatás jelene.

A kincstár kancellárja (pénzügyminiszter) p. o. a közigazgatással épen nem foglalkozik, de államtitkára is inkább csak felügyeletet s ellenőrzést gyakorol a fővámhivatallal, a főadóhivatallal, valamint az állami jószágok igazgatójával szemben.¹ A belügyi államtitkár (miniszter) mellett áll a fogházak főigazgatója, a rendőrség (Constabulary) és gyárak felügyelősége, a kereskedelmi miniszter mellett a vasúti bizottság (Railway Commissioners), a hajótörések föl vételére rendelt bizottság (Wreck Commissioners), a lordkancellár mellett az örültek fölötti gyámhatóság (Commissioners in Lunacy), az alapítványi hatóság (Charity Commission).

Mind e hatóságok a miniszteriumok mellett önállóan viszik az igazgatást, előbbieket a törvényjavaslatok és szabályrendeletek alkotása útján, valamint személyi ügyek ellátása és felügyelet alakjában csak a kormányzattal foglalkoznak.

További jellemző vonása az angol végrehajtásnak, hogy e főhatóságok az alsókkal minden középhatóság nélkül közvetlenül érintkeznek; a hatósági fokok egyszerűsége az önkormányzati elvű igazgatást is jellemzi.

De a mi az angol végrehajtó hatalomban különösen jellemző, az az önkormányzati elvnek széleskörű érvényre jutása s a bíróság állása a végrehajtó hatalom keretében.

Az önkormányzat Angliában nem helyi ügyeknek, hanem állami közügyeknek polgári köteleességképen való intézését jelenti az egyes helyek (megyék, városok, járássok)² lakosai által.

A közügyek, melyeket az önkormányzat intéz, lehetnek csupán ama helyre vonatkozók, melynek lakosai

¹ L. Gneist, Verw. 657—674. l.

² A községek tulajdonkép jelentéktelenek s a megyébe, járássokba (úgynevezett községi körökbe) beolvadtak.

azokat intézik, vagy az egész országot érdeklők; de a közügy eme fokozatairól az angol alkotmány nem vesz tudomást, annál kevésbbé ismeri az önkormányzat saját és átruházott hatáskörének hazánkba a német tudomány és közéletből¹ újabban becsempészett fogalmát, mely úgy látszik a francziáktól vette a XVIII. század államtani elvei szellemében alkotott 1789. decz. 14—18-ki franczia törvényből.²

Az angol önkormányzatban ily fölfogás kifejlődéséhez teljesen hiányzott az alap, minthogy az önkormányzat két főkerete, a megye s a város, állami beosztás, illetve kiváltság alapján működik, továbbá mivel a megyék a király kinevezte békebirák útján gyakorolják az önkormányzatot, s mivel a legszorosabb helyi ügyek is, mihelyt adó- vagy illetékkivetést tettek szükségessé, egyenesen a parlament szabályozása alá kerültek.

Az angol önkormányzat lényege mentől több közügynek az alattvalók ingyenes közreműködésével s nem fizetett hivatalnokok útján való igazgatásában áll. Ha az angol gyarmati rendszerből s az ország szigeti fekvéséből folyó hadszervezetét nem tekintjük, mely a hazafias hadkötelezettség helyett a zsoldos katonaság elvére van fektetve, elmondhatni, hogy Anglia valósította meg a polgári önkormányzatot a legszélesebb mértékben.

¹ L. Aretin, *Constit. Staatsrecht.* II. köt. II. r. 22—33. l. Dahlman *Polit.* 252. l. Az osztrák 1849-diki községi törvénynek a községek saját és átruházott hatáskörét kimondó alapelve a későbbi osztrák törvényekbe is átment s nálunk a törvényhatósági törvényben az *a)* önkormányzat és *b)* az állami közigazgatás közvetítése formájában ismételtetett.

² Les corps municipaux auront deux espèces de fonctions à remplir : les unes propres au pouvoir municipal ; les autres propres à l'administration générale de l'État et délégués par elle aux municipalités. L. Hélie, *Les constit. de la France* 63. l.

Nevezetesen az egész büntető és részben a polgári igazságszolgáltatás önkormányzati alapra van fektetve, a mennyiben a bíróságok ítélkezése esküdtek közreműködésével történik.

Az enyhébb vétségek és kihágások pedig a megyék területén teljesen önkormányzatilag a békebirák által látatnak el.

Az igazságszolgáltatáson kívül a rendőri és belügyi igazgatás intéző részét hasonlóképp önkormányzatilag viszi a nemzet, befoly a pénzügy igazgatására s némi részt vesz a hadügyi igazgatásnak a polgári élettel érintkező ágában.

A végrehajtó hatalomnak kiegészítő részeképp áll az angol alkotmányban a bírói szervezet. Sajátosságát épen az teszi, hogy bár a végrehajtó hatalomhoz van fűzve, sem pártatlansága, sem függetlensége csorbát nem szenved.

A bírói szervezet ez összefüggése a végrehajtó hatalommal mutatkozik abban, hogy *a*) az ország legfőbb bírása, a lordkancellár, a kormánynak a főntebb vázolt hatáskörben tagja, s azzal együtt változik, mi nem tekintetik akadálnak arra nézve, hogy az alsóbb kerületi törvényszékek s a megyei békebirák fölött, hivatalvesztés kimondására is jogosító fegyelmi hatalmat gyakoroljon, általában pedig a legkényesebb természetű perekben s jogi kérdésekben dönt-sön; továbbá abban, hogy *b*) a megyei békebirák, a kiken a városokon kívül az ország rendőri- és közigazgatása nyugszik, végzik a vizsgáló, büntető és rendőrbírói funkciókat; ismét abban, hogy *c*) a legfőbb bíróságoknak sincs fegyelmi hatalmok tagjaik fölött s azok a király által elmozdithatók, ha a parlament két háza ez iránt kéreessel járúl hozzá; hogy *d*) a titkos tanács bizottsága a főntebbiek szerint bizonyos ügyekre nézve, mint legfőbb bírói forum működik; végül abban, hogy *e*) a bíróságok a kor-

mány és közigazgatásnak az alattvalók jogkörét sértő egyes tényei fölött föltétlen ítélkezési hatalommal birnak s a törvény rendes útját a kormány és közigazgatás a maga érdekében senki elől el nem zárhatja, minélfogva jelentéktelen kivételeket nem tekintve, minők a köztisztviselők védelme zaklatás ellen, elmondhatni, hogy bármely, az egyén jogaira sérelmes végrehajtási tény a bíró felülvizsgálata alá vihető.

A főrendiház legfőbb ítélőszéki hatásköre, a mint ma szervezve van, inkább csak képleges kifejezése annak, hogy az angol a bíróságot legfőbb törvényhozó és kormányzó szervének, a parlamentnek alárendelve vagy azzal legalább is összefüggésben, de önálló hatalomnak nem tudja képzelni.

Az angol alkotmány alapvonása úgy a kormányzat és a biráskodás, mint a közigazgatás és biráskodás bizonyos fokú összekapcsolása.

E mellett azonban írott törvény és alkotmányos gyakorlat a bírói függetlenség elvét nemcsak hirdeti, de intézményileg biztosítja, különösen az által, hogy a bírák jó magaviseletök idejére (*during good behaviour*) vagyis élethossziglan neveztetnek ki, hogy a békebíráknak semmi fizetést nem ad, a többi bírákat pedig, kivált a főtörvényszékieket nagy fizetéssel látja el, de egyszer elnyert állásukból előbbre nem mozdítja;¹ így az elsőeknek, csakis a közügy iránt való köteleességből szolgálván, nincs érdekében bárki kegyét keresni, az utóbbiak pedig, részint nagy fizetéseik, részint az által vannak mindennemű csábítás

¹ Csak nagy kivételképen fordult elő, hogy főtörvényszéki bíró főbíróvá (*Chief justice*) lett; a kerületi bíróságoktól épen nincs előmenetel; a bíróságok az ügyvédi karból egészítettetnek ki.

ellen vértézve, hogy a fizeteses bírák egyszer elnyert állásaikban élethossziglan maradnak s elő nem léptethetők.

A végrehajtó hatalom ekkép az által, hogy a miniszterek a legfőbb vezetésre szorítkoznak s az igazgatás mellettök levő főhatóságok kezébe van letéve, kik fölött csak felügyeletet gyakorolnak, hogy a törvények végrehajtásában a polgárok önkormányzati közreműködése a legszélesebb körű, hogy a birói függetlenség törvény, de még inkább alkotmányos gyakorlat által a legszigorúabban meg van őrizve, gyengének látszik, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az több egyén kezében van szétosztva, mint a kontinensen. Így a kabinet 12—15 tagból áll, de kívülök vannak más főhivatalok, melyeknek főnökei valószínű miniszteri hatalomkörrel ruházzák föl; különösen e század első feléig a legtarkábban voltak széthányva a különböző végrehajtási ágak, mi azonban az újabb szervezés által megszüntettetett; e mellett egyes minisztériumoknak testületi szervezetök van, p. o. a pénzügyminisztérium a kincstár kancellárján kívül a kincstár három lordjából áll, hasonlóképen testületi a szervezete a tengerészeti minisztériumnak is.

A végrehajtó hatalomnak illetén belső szervezetéből látszólag folyó gyengeségét formai hatáskörének megszorítottága még inkább látszik emelni; ugyanis a több százados küzdelem, melyet a parlament a nemzet életének minden részére kiterjedő hatalomért a királysággal folytatott, annak nemcsak fölényét állapította meg a végrehajtó hatalom fölött, hanem ezt a tulajdonképeni hatáskörében is megszorította s a törvénytörő rendelet alkotási jogát majdnem egészen, a törvényt kiegészítő hatalmát pedig tetemes részben, a törvényt felfüggesztőt végleg megszüntetett.

tette. — A Bill of Rights 1. és 2. szakasza,¹ midőn a törvény felfüggesztését s a törvény alól való fölmentést törvénytelennek nyilvánítja, a végrehajtó hatalom hatáskörének megszabásában a kiinduló pont. Ebből folyólag a legtermészetesbnek látszott a kormányoknak egyebütt meglevő szabályrendelet-alkotási teendőit is lehetőleg a parlament ügykörébe vonni s a törvényeket a legaprólékosabb részletekre kiterjedőleg alkotni. A Bill of Rights-nek a törvények alól való fölmentésre vonatkozó tétele mellett, a király kegyelmezési joga is csak nehezen s csakis, mint a közönséges jog által megengedett, igazoltatott.

Mindennek daczára a királyi és kormányrendeletek különböző fajaival találkozunk, még törvényt felfüggesztőkkel is. A parlament ugyanis képtelen egyes föladatokat minden részleteiben törvényhozásilag megoldani, ennél fogva fölhatalmazást ad a kormánynak, a közigazgatásnak, a bíróságnak vagy arra, hogy a szükséges szabályokat egyenesen megalkossák, vagy pedig csak arra, hogy a parlament megállapította alapelvek keretében a hely, idő és körülmények szerint a részletek iránt gondoskodjanak. Az ily fölhatalmazás alapján kiadandó rendeletekre vagy azok megváltoztatására nézve rendszerint megkíván-

¹ 1. §. Az állítólagos hatalom a törvények felfüggesztésére vagy a törvények végrehajtására, királyi jognál fogva, a parlament hozzájárulása nélkül, törvénytelen. 2. §. Az állítólagos hatalom a törvények alól való fölmentésre vagy a törvények végrehajtása királyi jognál fogva, a mint az legutóbb gyakoroltatott, törvénytelen. — A vonatkozó bírói döntvényeket és e szakaszok értelmére nézve lásd a hét püspök esetét 1688-ban. Broom, id. m. 406—506. l.

tatik, hogy a parlament elé terjesztessenek, s ha az 40 nap múlva ellenök kifogást nem tesz, érvényre emelkednek.

Ezenkívül vannak némely a kül-, a had-, a gyarmatügyek, a kereskedelem körében, valamint a hatóságok belső szervezetére nézve szokásjogilag elismert oly föladatok, melyeknek rendezése, bár az törvény jellegével bíró általános szabályok nélkül nem történhetik, a király prerogatívája körébe esik, ki is azt titkos tanácsi rendeletek (*Orders in Council*, *Proclamations*) útján s ama megsejtítással gyakorolja, hogy belügyekre nézve ily titkos tanácsi rendeletek új vétségeket, büntetéseket, birságokat föl nem állíthatnak. Az imént említett körben a titkos tanácsi rendeletek törvényhozási fölhatalmazás nélkül önállóan szabályoznak fontos viszonyokat.

Ezenkívül s szintén fölhatalmazás nélkül alkothat a kormány a részletek tekintetében rendeleteket (*Royal warrants*, *orders*, *regulations*, *rules*), de csak oly viszonyokra nézve, melyekben a törvényhozás ez általános szabályokat már megállapította.

Végül a következő módon jutnak be a törvényt fölfüggesztő rendeletek az angol alkotmányos életbe. A *Bill of Rights* tilalmának megtartása, hogy fönnálló törvény vagy szokásjog csak a parlament hozzájárulásával változtatható meg, esetleg helyrehozhatatlan bajt okozna a nemzetnek, ennek elkerülése végett a kormány saját felelőségére fölfüggeszti az illető törvényeket; minthogy azonban a kormány rendelete értelmében s a törvény ellenére eljáró közegek esetleg bírói eljárásnak tennék ki magokat, minthogy a bíróság ily törvény-fölfüggesztő rendeletet nem vesz tekintetbe: a kormánynak, ha a fölfüggesztés után való eljárás bíró előtti megtámadásra alkalmas, iparkod-

nia kell a fölfüggesztést a parlament által jóváhagyatni s a fölfüggesztésben rejlő törvénytelenység alól magát fölmentetni (Indemnity) oly visszaható erejű törvények által, melyek a törvényszegő személyeket a felelősség alól fölmentik s az elkövetésökkor törvénytelen tényeket törvényesítik.¹

A szokásjog mindenestre megszorítja az ily törvény-felfüggesztő rendeletek körét² s az alattvalók szabadságaira, politikai, adózási jogaira, a parlamentre vonatkozó törvényeket a kormány föl nem függesztheti s a parlament is, mint láttuk, rendszerint csak az elfogatások tekintetében nyúl a kivételes állapotok létesítéséhez.

Egyébkép az ily rendeletekre nézve kifejlett gyakorlat csak annyiban különbözik más államok ide vonatkozó alkotmányos szabályaitól, hogy a kormánytól nagyobb kezdeményező erőt, nagyobb bátorságot kíván, minthogy az angol alkotmány írott betűje egyenesen tiltja az ily felfüggesztéseket, más államoké pedig meghatározott, komoly válságok esetében s meghatározott törvényekre nézve egyenesen megengedi. A mai gyakorlat elve 1692-ben döntetett el, a midőn III. Vilmos miniszterei részére fölmentés adatott gyanús egyének törvénytelen elfogatása miatt; ekkor ugyanis javasoltatott, hogy jövőre nézve szoríttassék meg bizonyos szabályok által az elfogatási jog, az alsóház azonban elvetette a javaslatokat, úgy okoskodván, hogy ily korlátozó szabályok által törvényes fölhatalmazás adatnék bizonyos esetekre a kormánynak, holott sokkal helyesebb a minisztériumnak utólag fölmen-

¹ L. Dicey, id. m. 245. l.

² Az eddigi törvény-fölfüggesztő rendeletek főleg a kereskedelmi ki- és bevitelre, a bankjegy-kibocsátásra vonatkoztak.

tést adni, ha igazolja, hogy csakis valóságos veszély miatt fogatott el valakit.¹

A kormány megszorítása azonban ily törvényfelfüggesztő rendeletekre nézve az alattvalók szabadságjogai tekintetében a valóságban nem oly szoros, mint első tekintetre látszik, s elismert dolog, hogy a Habeas Corpus törvény fölfüggesztése bevallott célján túl is fölhasznál-tatik a törvénytellen ellenkező tények véghezvitelére,² a minek legbiztosabb jele, hogy a Habeas Corpus-törvényt rendesen a kormány és közigazgatás részére fölmentő törvény (Act of indemnity) is követi oly tények miatt, melyek túlmentek a törvényes határon, de melyek csakis ama cél miatt keletkeztek, a mely miatt a Habeas Corpus-törvény is felfüggesztetett. Vagyis a személyes szabadságra nézve, ha egyszer a parlament a Habeas Corpus-törvényt felfüggesztette, a kormány általános rendelet nélkül is úgy jár el, mintha még további törvényes szabványokat is felfüggesztett volna, csakhogy e részben való eljárása nem rendes hatalmából folyik, hanem a parlament jóváhagyásának előlegezése, melyet megnyerend-e? bizonytalan.

Tényleg és valóságban az angol kormány alkotmányos hatásköre nem szűkebb tehát, mint a kontinensi államoké, mert ha katonai törvényszéket nem állíthat is polgárok fölött, a sajtót meg nem szoríthatja, egyébkép nagyon is terjedelmes kivételes hatalmat alkalmazhat, annyiival is inkább, hogy a parlament bizalma alapján kormányozván, az utólagos fölmentésre rendszerint számíthat.

¹ L. Cox, id. m. 25. l.

² A Habeas Corpus felfüggesztésének be nem vallott célja a kormánynak módot nyújtani oly tények véghezvitelére, melyek czélszerűek, habár nem törvényesek. Dicey id. m. 247. l.

Ép így megvannak a szervezet oldaláról is az emeltyűk, hogy a kormány erős legyen. A kül-, had- és pénzügy, a hatalom e külső, leglényegesebb föltételei tekintetében akaratának kivitelére engedelmes, saját szervezet fölött rendelkezik. A beligazgatás ügyeiben nincs ugyan ily szervezet, a mennyiben a helyi hatóságok egy része választott testületek és tisztviselőkből áll, a megyék tisztii kara pedig ugyan a kormány által neveztetik ki, de ingyen szolgálván, teljesen független a kormánytól s csakis a végrehajtó rendőrség áll egyenesen a kormány alatt; ámde oly nagy világbirodalom kormánya, már ez oknál fogva is kényszerítve van magasabb szempontra emelkedni s a belügyekben a vezetéssel megelégedni, annyival is inkább, mert kisebb államokban is lehetetlen a kormánynak a részletes adminisztrációt sikerrel vinni. Az angol kormány e részben a polgárok önkormányzati buzgalma által támogatatik, de ezenkívül lehetségessé tétetik a közigazgatásnak az alsó hatóságokra bizása az angol közigazgatási törvények és kormányrendeletek részletessége, sőt egyes helyekre alkotott külön törvények (Private bills) által, melyeknek meg nem tartása ellen, majd a hivatalból való felügyelet, majd a bíróságoknak az érdekeltek vagy a kormány részéről igénybe vett büntető, kényszerítő hatalmában van orvosság.

A bíróságok ez utólagos közreműködése nagyon is hatékony s összpontosító természetű, a mennyiben Nagy-Britanniának Irlandon és Skócián kívül való részében, azaz Angliában és Walesben, a fontosabb magán és büntető perekre csakis a londoni országos bíróságok léteznek, melyek tagjai csak időnkint jelennek meg a vidéken a fontosabb perek elintézése végett.

Minden egyes apró dologban s rögtönösen nem érvé-

nyesülhet úgy az angol belügyi kormány akarata, mint sok, a részletekkel bajlódó kontinensi administratív kormányé, de a nemzetnek belügyeire vonatkozó lényeges érdekeit nem kevesebb nyomatékkal érvényesítheti, fölügyeleti hatalma, a közigazgatási közegek, még az önkormányzatiak ellenében is az elbocsátás, a hivatalból való kitétel jogának s a bíróságok megtorló működésének igénybe vétele által.

Végül magok a miniszterek csak a parlamentnek tartoznak felelősséggel, az állam nem szavatol a közegei okozta károkért a károsítottak s ezenkívül magok a köz-hivatalnokok is némi különös védelemben részesülnek hivatalos eljárásuk sikeressége érdekében.

Az angol kormány nagyban kormányoz, nem adminisztrál és e kormányzatában rendkívüli ereje van, nemcsak, mert a parlamentre támaszkodhatik, hanem a minisztérium egységes szervezeténél fogva is.

A minisztérium szoros egysége a miniszterelnökön nyugszik; az egyes miniszterek kinevezése és elbocsátása javaslatára történik, azok határozottan alárendelve neki s minden ügyágra vonatkozó fontos ügyben, elintézés előtt, vele kell értekezniök; bármely minisztériumhoz tartozó legfőbb hivatalokra, nemkülönben az egyházi főjavadalmakra a javaslattétel a miniszterelnököt illeti, más fontos hivataloknál pedig a beleszólás az illető miniszter kinevezési terveibe; végül a fejedelem úgy az összminisztériummal, mint az egyes miniszterekkel, csak a miniszterelnök útján érintkezik.

A mit a miniszterelnök (a kincstár első lordja) a minisztérium szelleme és akaratának egyöntetűsége és ereje tekintetében teljesít, azt viszi a kormányzat pénzügyi összhangjára nézve a pénzügyminiszter (a kincstár kanczellárja),

ki nemcsak a költségvetés tervezésénél, de a pénzügyi kezelésben is ellenőre társainak, a kik utalványozásukban a pénzügyminiszterre szorúlnak.

Végül a kormányzat formai egységét, összhangját a titkos pecsétőr tartja fenn, kinek kezén a fontosabb okmányok mind keresztül mennek s ki külön tárczával nem bírván, erre különösen alkalmas.

29. §.

A hadsereg és hivatalnoki kar.

Minden állam végrehajtó hatalmát a katonai és polgári hatóságok több-kevesebb önállósággal támogatják az állami akarat foganatosításában. Az angol alkotmányban a katonai és a hivatalnokilag szervezett polgári közigazgatási hatóságok állanak a végrehajtó hatalom egyenes rendelkezése alatt, az önkormányzati alapon álló hatóságok és bíróságok ellenben függetlenül végzik funkcióikat s csakis ellenőriztetnek a kormány, illetve a parlament által.

A hadi, valamint a hivatalnoki szervezetnek, kontinentális fogalmaink szerint, sok fogyatékosága, különössége van, de a legsajátságosabb a katonai hatóságok alatt álló haderő állása. Angliának ugyanis nincs tulajdonképen állandó szárazföldi hadserege, mert a királynak, legalább formailag, csak évről-évre adatik engedély, hogy Nagy-Britannia földjén katonai csapatokat tartson.

A Bill of Rights ugyanis kimondja, hogy béke idejében a parlament beleegyezése nélkül angol területen ¹

¹ Utóbbi időben, midőn a királynő a berlini béke előtt indiai csapatokat hívott Maltába s onnan Cyprus szigetére rendelt, kérdés tárgyává tétetett, mennyire volt e rendszabály alkotmányos, de a parlament mindkét háza eldöntötte, hogy a király keze csak Anglia

állandó sereget állítani vagy tartani, törvény ellen van; mivel azonban szigeti fekvése mellett is, ilyen nélkül tényleg Anglia sem lehet el, évenként törvényt alkotnak, az úgynevezett Mutiny Act-ot (katonák engedetlensége elleni törvény), melyben a király egy évre fölhatalmaztatik, hogy a fegyveres erőhöz megbízatásuknál (commission) fogva tartozó tisztek s zsoldjoknál fogva kötelékében álló legénység fölött, melynek egyben létszáma is meghatározatik, szorosabb fegyelmet tarthasson s azokat különös hatóságok által szigorúbban büntethesse; ellenben a királyi praerogativa körébe tartozónak tekintetik, hogyan teremti elő a király az engedélyezett létszámot.

A katonai fegyelem, biráskodás, beszállásolás részletei képezték 1879-ig e Mutiny Actok tárgyát, az ez évben alkotott törvény (Army Discipline and Regulation Act) azonban összefoglalta a hadi kötelékben állókra vonatkozó főszabványokat, kibővítve most már a toborzottak szolgálat-idejére vonatkozó rendelkezéssel, úgy, hogy ma az évenkénti Mutiny act csak általában ad engedélyt e szabályok alkalmazására s nem sorolja fel azokat egyenkint.

Az ekkép évről-évre megszavazott seregnek ugyan a király a főparancsnoka, királyi praerogatívájánál fogva, melyből folyólag a sereg tisztjeit is kinevezi, de e sereg nincs oly egységesen szervezve, mint más seregek s az ezredeken¹ túlmenő szervezete, hatóságai nem állandók.²

és Skóciára nézve van az állandó hadsereg tekintetében megkötve, hogy az indiai sereg, nem idegen sereg, mert Indiát a király az angol korona jogán birja. L. Glasson, id. m. VI. k. 48. l.

¹ Minthogy az ezred az angol sereg egyedüli állandó teste, az ezred hagyományai, önállósága különösen ápoltatik, mindennek a birodalmi zászló mellett külön zászlója, külön jelszava van. L. Fonblanque 166. l.

² L. Gneist, Verw. recht II. köt. 530. l.

A szárazföldi hadsereg kormányzata polgári kézbe van letéve s a hadügyi államtitkárt illeti, kinek a katonai főparancsnok 1870 óta szintén alá van rendelve;¹ a hadseregre nézve is érvényesül a miniszteri felelősség.

Az angol szárazföldi sereg egész közjogi állását a nemzetnek polgári szabadsága iránt való féltékenysége sugallta s szigeti fekvése tette lehetségessé; nagyban hozzájárult ahhoz ama körülmény, hogy az angol sereg toborzás útján szedett zsoldosokból áll. Angliának külellenség ellen való főhadereje ugyanis hadi tengerészetében rejlik, a szárazföldi sereg tehát csak tengerentúli hódító háborúkra vagy belmozgalmak elnyomására használtatik; mint-hogy pedig a hűbéri hadiszolgálat mindinkább kiment szokásból s a király tartotta zsoldos hadak a XVII. században Anglia polgári szabadságát fenyegették, mindez a XVII. század végén a hadszervezet föntjelzett alkotmányos állásához vezetett.

A polgári hadkötelezettség ugyan elvben máig fennáll a megyei nemzetőri szolgálatra nézve, tényleg azonban, minthogy a megváltás lehetséges, a valóságos személyes hadkötelezettség ebben is csak a legalsóbb osztályokat éri s a gentrynek nemzetőri tiszti rangban levő tagjait. Különben is a nemzetőri (militia) intézmény soha nem jutott Angliában igazi erőre s az évenként lenni kellő gyakorlatok, de az évi ujonczozások is, a militiára nézve állandóan fölfüggesztetnek.

A nemzetőrség (militia) eredetileg II. Károly alatt ama czélzattal alkottatott megyénként, hogy ellensúlya legyen a királyi seregnek, minthogy azonban maga e sereg teljesen elvesztette közjogi állását és általában az

¹ L. Gneist, Verw. recht. II. köt. 507. l.

alkotmányosság megszilárdulása következtében félelmes-ségét a polgári szabadságra, mihez az is nem kis mértékben járult, hogy tisztikara az uralkodó osztályok családainak másod, harmad szülött fiaiból telt ki, kik ezenfelül állásaikat pénzen ¹ vásárolhatták csak : a nemzetőrségnek

¹ Bár II. Károly óta, sőt régebben is szokásban volt, 1711-ben egyenesen királyi rendelet léptette életbe a katonai tiszti állások pénzen való megvásárlását; ezen rendszer 1711-től 1871-ig állott fenn, s abból indult ki, hogy a katonatiszt független ember legyen, kinek csekély fizetésén kívül elég vagyona van s a társadalom felsőbb rendeihez tartozzék; kellő köteleességérzete és képességei tekintetében, becsületérzésén kívül, elég biztosítéknak tekintett, hogy tiszti rangja egész váltságösszegét elvesztheti, ha tehetetlen vagy hanyag. A tiszti állások iránt való vételi szerződés a hadseregből nyugalomba lépő és az előre menő, illetve a hadseregbe belépő tisztek között kötött; a vételár képezte a kilépő tiszt ellátását nyugállapota idejére; a tiszti rang e vásárolhatása az alezredesi fokig terjedt; az alezredesi rang 4500 egész 7200 fontig, a hadnagy 700 egész 1700 fontig terjedő összegekbe kerülhetett különböző fegyvernemek szerint. Minthogy azonban a megvásárolt tiszti rang az illetőnek valóságos tulajdonát képezte, az imént említett szabályszerű áraknál tényleg sokkal magasabbak is követeltettek s fizettettek. A gentry és főnemességen kívül, mert csak kitűnő érdemek esetében vásárolt az állam valakinek tiszti rangot, természetesen más elemek nem igen juthattak a seregbe. E rendszer, több hiánya miatt, 1871 óta vizsgálat alapján kinevezett, előléptetett s teljesen az állam fizette tiszti karra fektetett rendszerrel váltották fel. — A katonatiszti állások eltörlésének módja nevezetes az angol közjogban. A tiszti állások vásárlása királyi rendeleten alapúlt, de 200 éven át állván fenn, a Gladstone-kormány 1871-ben parlamenti végzemény útján kezdeményezte megszüntetését, javaslata azonban a főrendeknél megakadván, a parlamenti tárgyalások egyelőre abban hagytak, később azonban a rendszer királyi rendelettel léptetett hatályon kívül, mely formát nemcsak a főrendiház, de a képviselőházi liberálisok egy része is helytlenített.

mint a belbéke fentartására s a királyi csapatok támogatására hivatott intézménynek lehetett volna érvényesülni.

A nemzetőrség rendeltetése t. i. a törvény szerint abból áll, hogy békés időkben a közrendet a megye területén fentartani segítse; külellenség betörése vagy forradalom kiütése esetében azon túl is. De alkalmazható az ország határain kívül is, erre azonban a parlament engedélyével.

A nemzetőrség azonban, mint fentebb már említett, keletkezése óta csak látszólagos életet élt, de a krími háború óta ez intézményt egy ideig nagyobb mérvben s komolyabb irányban kezdték működtetni; azonban 1865-ben a gyakorlatok ismét felfüggesztettek, mindazáltal 1875-ben újra törvény alkottatott, mely a különböző korból származó törvényeket összesítette s egyszersmind az önkéntes csapatokról (Volunteer Corps) is rendelkezik.

A nemzetőri kötelezettség a 18—45 évig terjedő korosztályokra nehezedik; a 80,000-nyi rendes létszámhoz ¹ szükséges egyének a kötelezettek közül sorsolás útján ujonczoztatnak; a helyettesítés azonban meg van engedve, sőt a községek jogositvák hozzátartozóik kiváltására adót kivetni.

A nemzetőrség évenként 28 napi gyakorlatra köteles, mely mozgósítás esetében 56 napra is kiterjeszthető; a gyakorlatok alatt a katonai Mutiny Act a nemzetőrségre is kiterjed.

A nemzetőrség a megyei lordhelytartó (Lordlieute-

¹ Külellenség betörése vagy közeli valószínűsége esetén a király 120,000-re emelheti a hadi létszámot, egyidejűleg 14 napon belül a parlamentnek egybe kell hivatnia; ez az egyetlen eset, midőn az angol közjog a parlament egybehívására záros határidőt tűz.

nant) alatt áll, ki a tiszteket a király nevében s jóváhagyása mellett nevezi ki a legalább 200 font jövedelemmel bíró megyei urakból.

A nemzetőrségen kívül még önkéntes gyalog és lovas csapatokat is szervezhetnek (Yeomanry) a lordhelytartók s a király fölhatalmaztatik ily csapatok szolgálatának elfogadására; ezen kívül kísérletek tétettek a rendes sereg részére tartalékot szervezni, minthogy a közvélemény az angol szárazföldi haderő állapotát a hadi viszonyok kontinentális alakulásával szemben mind nyugtalanítóbbnak találta.

A szárazföldi seregtől különböző szempont alá esik a külellenség ellen való védelemre hivatott hadi tengerészet. A mint a személyes szabadság jogánál már láttuk, a közönséges jog a király praerogatívája körébe tartozónak tekintette, hogy a hajókat és embereket a tengeri szolgálatra szoríthassa; ebből folyólag a hadi tengerészet a partvidékek és kikötők lakosságának hadkötelezettsége alapján egészítettett ki ős idők óta, a matróz-préselés durva formájában, mely csak 1854-ben (a Marchant Shipping Act által) alakíttatott át végleg akkép, hogy a tengerészetnél a hadkötelezettség a kereskedelmi tengerészet legénységére szorítva, ez rendszeresen összeiratik s a mennyiben a toborzásból a létszám ki nem telne, soroztatnak be a hiányzók az összeírt hadkötelesekből három évi szolgálatra.¹ A királynak a tengerészetre vonatkozó praerogatívájával függ össze, hogy a tengerészet létszáma nem képezi parlamenti szavazat tárgyát, hanem csak a zsoldok és fentartási költségek iktattatnak a költségvetésbe s a

¹ L. Blackstone, id. m. I. köt. 388. l. — Gneist Verw. recht 3. Aufl. II. Bd. 584. l.

kormányzat belátására bizatik a létszám kiegészítése vagy csökkentése.

A tengerészet továbbá formailag is állandó intézménynek van elismerve, a katonai fegyelem állandó törvényeken alapszik s a parlament csakis a költségvetés s a rendes törvényhozás útján foly be arra.

A katonai törvényszékek ítéletei, melyek, mint fontosabb kifejtettük, csak a katonai büntettek és fegyelmi vétségekre terjednek ki, nem pedig a katonák közbüntetteire, a polgári rendhez tartozó főügyész, hadbíró (Judge Advocate General) felülvizsgálata alá kerülnek, ki ez ítéletek, valamint a megelőző eljárás törvényessége tekintetében a királynak jelentést tesz; végül pedig semmiségi panasznak van ellenök helye a polgári főtörvényszékhez, hatásköri túlkapás miatt.

Nagy-Britannia polgári közszolgálata (Civil service), mely alatt az angol a helyhatósági önkormányzat és a gyarmatok közegein, a hadsereg, hadi tengerészet és bíróságon kívül minden, a korona kinevezésétől függő közhivatalt ért, 110,000 személyből állott az 1877-diki parlamenti kimutatás szerint; ezen létszámban benne foglaltatik a központi és vidéki fogalmi, kezelő, és szolgaszemélyzet is, a mennyiben az államkincstárból állandóan fizettetik.

E közszolgálat belső tagosulása nagyon egyszerű, a mennyiben az ország egyes helyein alkalmazott hivatalok rendszerint középhatóságok nélkül egyenesen a központi főhatóságoknak rendelvek alá s csak részben állanak fenn bizonyos vidéki, kerületi felügyelőségek. E közszolgálatnak hatósági tagozatai sem jog, sem adminisztratív technika tekintetében nem bírnak különös érdekekkel, személyi oldala azonban alkotmányjogi jelentőségű.

A mint ugyanis a hadseregben a tisztí fok vásárlása, az egyházban a patronatus, a megyékben a nobile officium útján, azonképen uralkodott Anglia nemessége és gentryje századokon át a polgári szolgálatban a kinevezési jog (patronage) útján, melynek segítségével oda saját fiait vitte be, az alsóbb rendű hivatalokat pedig politikai hiveinek adományozta.

Főképen az által vált ez lehetővé, hogy a miniszteri s a miniszterektől függő hivatalnokok inkább a miniszter magán, mint az állam hivatalnokainak tekintettek s fizetésöket sem az államkincstárból nyerték, hanem az egyes szolgálatokért a közönség részéről fizetett illetékekből, melyeket csak kivételképen pótolta az államkincstár.

Ez illetérendszer csak a jelen század második tizedében szűnt meg s lépett helyébe a rendes fizetés s szabályszerű nyugdíj.¹

Ez előzményeknek megfelelőleg az angol hivatalnoki karnak nincs oly megállapodott szervezete, mint a sokkal régibb kontinensinek, továbbá innét érthető, hogy a polgári közszolgálatban álló hivatalnokok (ministerial offices) ellentétben a birákkal (offices of trust) s némely számszéki hivatalokkal, jogilag nemcsak élethossziglan nem alkalmaztatnak, hanem a kormány tetszése szerint (durante bene placito) elbocsáthatók, mely jognak az elbocsátandó hivatalnok nyugdíjából az államkincstárba háruló teher vet határt. De ezen tekinteten kívül is ma már tényleg a tulajdonképeni hivatalnoki karra nézve az élethossziglani alkalmazás, sőt a szolgálati idő szerinti előlépés gyakorlata áll fenn; csak legmagasabb csúcsainak betöltésére nézve áll elvül, hogy azok inkább a parlament s a közélet egyéb

¹ L. Bryant, The Civil Service of the Crown. 21. 1.

köreiből vétetnek s nem előléptetés útján, a hivatásszerű hivatalnoki karból töltetnek be; egyébiránt azonban az élethossziglani alkalmazás ezekre nézve is a tényleges szokás. A hivatalnoki kar ily csúcsai a kormányokkal nem változó alállamtitkárok, osztályfőnökök s különös szakképzettségű főhivatalnokok. A kabinet tagjaira, a politikai alállamtitkárokra s egyéb legfőbb, ezekkel együtt összesen mintegy 50 közhivatalnokra nézve, kik az állandóan alkalmazott, u. n. nem politikai közhivatalnokokkal ellentétben politikai hivatalnokoknak neveztetnek, a közszolgálati viszony csak részben nyer alkalmazást, a mennyiben alkotmányos szokásnál fogva hivatalaikat a parlamentnek a kabinet ellen irányuló szavazata esetében ezzel együtt letenni kötelesek. A régibb közigazgatási jog ismert ugyan a közigazgatásban is oly kinevezéseket, melyek élethossziglan (for life) vagy jó magaviselet idejére (during good behaviour) történtek, sőt várományok adományozását is hivatalokra, de ezek kiváltságok voltak.

A polgári közszolgálat állandósága a gyakorlatban napról napra inkább útát tör magának,¹ — noha elvileg az elbocsáthatás joga fõntartatik, — mióta a politikai pártok belátták, hogy a párt körüli érdek hivatallal való jutalmazását,² e végből sine curák közkiöltségen fentartását, s önkényes nyugdíjazásokat, ha egyszer a politikai élet demokratikus alapra fektettetik, nem bírná meg semmiféle állam hosszabb időre. Így törölte el Anglia lépésről lépésre

¹ L. Hearn id. m. 235—258. l.

² Froude, *Oceana or England and her Colonies*, említi egyik angol miniszter nagyon jellemző mondását, mely szerint a miniszterek kénytelenek hiveikről hivatalok útján gondoskodni, illetőleg eredeti kitétele szerint «ebeik orrát vérrel kenni».

Burke Edmundnak az államháztartás rendezésére irányzott törekvése óta s azokkal kapcsolatban sine curait, melyek végleg a jelen század negyedik tizedében szüntek meg s kezdett lassanként gondoskodni, hogy a közhivatalokra csak képzett személyek alkalmaztathassanak, kikre nézve az élethossziglanság s a szolgálati idő szerinti előlépés kifejlődött. Ez elv, Todd szerint, «oly általánosan el van ismerve, hogy soha nem hallottunk rá példát, hogy a rossz magaviselet esetét kivéve, valamely nem politikai hivatalnok elbocsáttatott volna.»¹

«A kinevezéseknél, mondja Grey earl, történnek hibák, de leggyakoribb, tapasztalataim szerint az, hogy a szolgálati időre túlságos, az ügyességre és érdemre igen kevés súly fektetetik, merő aggodalomból, hogy a részrehajlás gyanúja kikerültessék.»²

Ez irány főleg az által lett uralkodóvá, hogy a polgári közszolgálatra nézve is életbe léptetett 1885 óta a minősítés az alsó és középfokú hivatalok tekintetében; s részint bizonyos általános képzettség, részint az egyes konkrét hivataloknál szükségelt különös készség kimutatása kívántatik. A minősítés nemcsak a fentebb említett politikai hivatalnokokra, de az állandó szolgálat körében is, a magasabb, a mi osztálytanácsosainknak megfelelő rangú Assistant Clerk-ektől fölfelé nem követeltetik, minthogy ezekre nézve a parlament vagy a közelet más teréről való közvetlen kinevezés is fenn van tartva.

A rendszer, mely a készség kimutatására kívántatik s melynek egyik mellékezeljét pártolói előtt az is

¹ L. Todd, id. m. III. köt. 491. l. általában 487—558. l.

² Earl Grey, Die parl. Regierungsform. 155. l.

képezte, hogy a kormány keze a kinevezéseknél megkötessék, nem birt eddig megállapodni. 1870-ben újra átalakított, de ma sem elég gyakorlati s eredményei nem megnyugtatók.

E rendszer azon elvből indul ki, hogy bizonyos fokozatig külön vizsgáló bizottság (Civil Service Commissioners) győződjék meg minden közszolgálatba lépő egyén képzettségéről, ezenkívül pedig, ha valaki új állomásra akar előlépni, pályázati vizsgának tartozzék magát alávetni. E pályázat lehet nyílt, a mennyiben mindenki jelentkezhet s a vizsgáló bizottság által képeseknek nyilvánítottak közül nevez ki a kormány, vagy pedig zárt, midőn a kormány 3-at jelöl ki, a kik közül a vizsgáló bizottság által legalkalmasabbnak talált, nyeri a hivatalt.

Ez állandó hivatalkép működő bizottságnak (Civil Service Commissioners) miniszteri rangban és javadalomban levő elnöke nagyszámú (43) vizsgáló biztossal és segédszemélyezettel látja el a polgári közszolgálat minden ágára nézve a jelöltek megvizsgálását; e bizottság egy részben a mi közép- és fő-iskoláink, más részt az elméleti s a gyakorlati államvizsgálati bizottságok vizsgálati teendőit teljesíti, minthogy az angol közoktatás nincs különösen a közhivatalokra való kiképzés tekintete szerint berendezve.

A polgári közszolgálatba két úton, az alsóbb vagy felsőbbrendű vizsga letétele útján lehet belépni; az első a kezelő és segédhivatalokba nyitja meg az utat, tárgyai a felsőbb elemi oktatás tárgyain nem mennek túl s az illetőnek közönséges kereskedelmi képzettségét (Commercial education) bizonyítják; a fogalmi szakra képesítő vizsga ellenben igen is magas színvonalú még az angol egyetemet végzettekre nézve is, a miért kevesen teszik le s a köz-

szolgálat az alsóbb rendű képzettségű közegeket kénytelen előléptetni a fogalmi szakba.¹

A polgári szolgálat közegeinek a jelen század eleje óta (57. III. György 65. fejez.) szabályszerű nyugdíjra van igényök, melyet a kincstártól a bíróság előtt is követelhetnek;² ellenben özvegyeik s árváiknak nincs nyugdíjok. Noha ez igények törvényen alapúlnak s annak alapján folyósíttatnak, a parlamenti gyakorlat szerint a már nyugdíjban lévők s a nyugdíjra előírányzottak névsora a költségvetés mellett előterjesztendő, mi a parlament költségmegszavazási jogának formai megóvása szempontjából történik, mert különben az angol gyakorlat nyugdíjak adományozásában épen nem szigorú, sőt hivatalok megszüntetésénél rendszerint a törvényes igényeken túl elégitetnek ki az illető hivatalnokok.

Mindezen elvek s rendszabályok, kapcsolatban a tisztességes, a miéinkhez hasonlítva magas javadalmazással, életpályává tették a közszolgálatot s a társadalomban külön kart teremtettek, mely elhomályosúl ugyan a dúsgazdag nemesség és pénzvilág, a politikailag és társadalmilag oly előkelő szerepet játszó gentry mellett, de melynek

¹ A fogalmi szakvizsga tárgyai, melyekből a különböző hivatalok szerint különböző csoportokban való jártasságát kell a pályázónak igazolnia, a következők: 1. Angol írálytan (Precis writing). 2. Anglia történelme, kapcsolatban az alkotmány és törvények történetével. 3. Angol nyelv és irodalom. 4. Görögország, Róma, Francia-, Német- Olaszország története. 5. Matematika. 6. Természettudományok. 7. Erkölcsi tudományok (logika, ész és erkölcsstan). 8. Jogtudományok. 9. Közgazdaságtan. L. Hidd, Nineteenth Century okt. füz. 1886. és némely részletekre Keleti Ferencz, Az államszolgálati viszony 242—246. l.

² L. Todd, id. m. I. köt. 518. l.

mellettök is megvan nyomatéka, állásának szokásos állandósága, tisztességes javadalmazása s az államkormányzat részleteinek benne összpontosuló ismerete s gyakorlata következtében.

Az angol elég józan volt s idejekorán átlátta, hogy az állam alapjában nem változik, ha a kormányon egy mást követő pártok irányokat változtatnak vagy eszközöket cserélnek is s hogy az államnak változatlan, maradandó lényege követeli a közszolgálat közegeinek tiszteletben tartását, a pártküzdelmek játékán kívül hagyását s illő javadalmazását, mivel a királyon, hadseregen és bíróságon kívül a hivatalnoki kar az állam e maradandó lényegének letéteményese.

Habár azonban az újabb angol alkotmányos gyakorlat külön, állandó életpályává tette a közszolgálatot s külön hivatalnoki kart teremtett, melynek sajátos szolgálati elvei, irodai hagyományai is vannak — az angolok vörös fonálnak (red tape) csúfolják a tengerészet kötelein áthúzódo vörös fonal módjára begyökerezett ezen hagyományokat s az egész bürokraciát — a régi elvek, melyek szerint a bárhonnan jövő jogsérelmek a bíróság előtt orvosolhatók, a hivatalnoki karral szemben is megmaradtak s ez által e kar elfajulásának eleje vététt.

30. §.

Önkormányzat.

Az angol önkormányzat lényegét, mely szerint az minél több közügynek az alattvalók ingyenes közreműködésével való igazgatását jelenti, mely szerint továbbá a körébe tartozó közügyek nem csupán helyi természetűek

s az önkormányzat helyinek csak annyiban hivatik, hogy az alattvalók lakhelyök szomszédságában (község, megye) köteleztetnek a közügyek igazgatására befolyjni, már főnnebb kiemeltük.

Ebből kifolyólag az önkormányzat súlypontja Angliában nem a statutum (byelaws) alkotásába, hanem az országos törvényeknek az egyes helyek, vidékek lakosai által való ingyenes, közkötelességképeni végrehajtásába helyeztetik.

Az önkormányzat annyira közkötelességnek tekintetik, hogy a megyékben, városokban, községekben, szóval az önkormányzatnak a jelen századnál előbb létrejött kereteiben az egyes polgár birságokkal is szorítható önkormányzati tisztségek viselésére s oly népszerű jellegű munka is, mint Fonblanque «How we are governed»-je, úgy határozza meg az önkormányzatot, hogy az a helyi közületek azon jogát jelenti, mely szerint ügyeiket a törvényeknek megfelelőleg igazgatják.

Ily felfogás mellett az inkább hatalom-gyakorlás, mint kötelesség-teljesítés természetével bíró szabályalkotás az angol önkormányzatban háttérbe szorúl.

A képtelenséggel volna is határos, hogy a büntető törvények végrehajtására hivatott esküdtek vagy békebírák ügykörükre nézve helyenkint különböző statutumokat alkotassanak; de Angliában a közigazgatásra nézve is országos törvények határozzák meg a hatóságok hatalmának határait, eljárási módjait, pénzbeli és egyéb eszközeit; a kötelező szabályalkotás hatalma, mint ezt a parlament ügykörénél már kiemeltem, nagyrészt a parlamentben van összpontosítva, mely hatalmát legfőljebb a kormánynak, s csak kivételkép delegálja a helyi önkormányzatnak;

mind ez által az önkormányzat szabályalkotó (statutarius) hatalma rendkívül meg van szorítva.

Helyhatósági szabályok (byelaws) alkotására a helyhatóságoknak minden egyes tárgy tekintetében vagy külön törvényben, vagy mint a városoknál, alapító levelökben kell felhatalmazva lenni.

A megyék szabályalkotási joga a törvények által igen szerény mérvre van szorítva, a községeké majd teljesen eltűnt, a városi hatóságoké aránylag legszélesebb körű.

A választott járási hatóságok (boards) egyes külön czélokra (iskola, út, egészségügy) lévén a törvény által felállítva, már ennél fogva szorosan körül van írva szabályalkotó hatalmuk, mely egyébkép a megyék helybenhagyására szorúl, melyek ismét a kormány ellenőrzése alatt állanak saját szabályalkotó jogukra nézve.¹

A szomszédos viszony folytán alakult természetes közületek, melyek a közönséges jog, parlamenti végzemény vagy kiváltság alapján a törvények végrehajtására hivatottak: a megye (county), a járás vagyis községi kör (Union), az egyházközség (parish) és a városok (borough).

a) A megye (county).

A megyék területe, lakossága igen különböző nagyságú. Rutland megyének 22,000, Lancashirenek 2.800,000 lakója van; átlag a megyék területe körülbelül 28 kilométer hosszú sugárral bíró körnek felel meg.²

A megyék hatásköre igazságszolgáltatási, közigazgatási és honvédelmi.

¹ L. Gneist. Engl. Verw. I. köt. 135—139. l.

² L. Cobden Club Essays. Local govern. 31. l.

Az esküdtti teendőket ugyanis megyénként végzik az állampolgárok, ezenkívül az angol önkormányzat legsajátosabb organuma, a megyei békebíró, főkép vétségek és kihágások fölötti ítélkezéssel, nagyobb bűnügyekben az elővizsgálattal foglalkozik s a cseléd és gazda, gyári, iparos-munkás és munkaadó, matróz és hajóskapitány közti viszonyokban, kisebb bérleti ügyekben, a szegényügygyel összefüggő atyasági keresetekben, mint magánjogi bíró is működik. A sherif nevű, a megyének rangra nézve első polgári tisztviselője pedig majdnem kizárólag igazságszolgáltatási teendőkkel bír, melyek azonban csak az ítéletek végrehajtására, általában az igazságügy adminisztratív részére vonatkoznak, úgyszintén igazságszolgáltatási a coroner hatásköre, ki a rögtöni halálesetekben, hajótöréseknél a szemlét tartja.

A megyei békebírák, igazságszolgáltatási hatáskörük mellett, a pénzügyi és belügyi igazgatásnak is főfontosságú közegei, az elsőben csak közreműködnek a hivatalnoki alapra fektetett pénzügyigazgatással, az utóbbit részint önállólag intézik, részint a községek és járások intézését ellenőrzik.

A megye honvédelmi jelentősége a rendes sereg ki-fejlődése által csökkent s ma csak a nemzetőrségnek képezi keretét.

Részletezni a megye igazságszolgáltatási, beligazgatási, rendőri, honvédelmi hatáskörét, akár testületi, akár egyed-hivatali közegei működési körének rajzolása által, annyi volna, mint az angol igazságszolgáltatás és közigazgatás összes teendőit felsorolni, mivel azok majd nagyrészt a megyén nyugsznak, majd érintik, összefüggésben vannak vele; elég annyit mondani, hogy a megye a törvények végrehajtásának helyi tengelye.

A megye főtisztviselője századok folyamán át a sherif volt, úgy a polgári, mint a honvédelmi feladatokra nézve; így a nemzetőrség fölötti parancsnokság is a sherifet illette, kiről azonban a Tudorok alatt külön e czélra kinevezett megyei királyi helytartóra szállott, a ki a főrend köréből szemeltetvén ki, Lord helytartónak (Lord lieutenant) hivatik, s egyúttal élethossziglan első békebiróvá, a levéltár őrévé s mint ilyen a békebirák elnökévé nevezetvén, a megye első tisztviselőjévé lesz, habár a sherif tiszteleti elsőbbségét megtartja; mindezen körülményekre tekintettel a sherif a megye első polgári, a lordhelytartó első katonai tisztviselőjének nevezetik.

A sherif az ítéletek végrehajtására vonatkozó teendőin kívül, melynél fogva a fogházak is alája tartoznak, a parlamenti választások vezetője, az esküdti lajstromok egybeállítója, mely teendőiben számos alárendelt tisztviselő, különösen helyettese által támogattatik, kiket a sherif nevez ki, kik azonban mind fizetési hivatalnokok, míg ő ingyen látja el nagy vendéglátással s egyéb költségekkel járó tisztségét; e miatt s azon jogelvnél fogva, hogy a sherifi tisztelet a kinevezettnak elfogadni büntetés terhe alatt kötelessége, egyrészt csak egy évre, másrészt csak a megyei tekintélyes birtokosok közül nevezhető ki.

A sherifi tiszt betöltése akkép történik, hogy a megyei lordhelytartó vagy a mindenkori sherif a kellő vagyoni és erkölcsi minősültséggel bírók közül hármat jelöl ki, kiknek jegyzéke, hogy a törvényes mentséggel bírók jelöltesök ellen kifogást tehessenek, a kabinetnek s a főbiróságok tagjainak a kincstári bíróság helyiségében Szent-Márton napja után tartott ülésében bemutattatik s végleg megállapíttatván, a fejedelem elé terjesztetik, ki sors által dönti el a kinevezendőt, oly módon, hogy a jegyzé-

ket ránézés nélkül gombostűvel átszúrja s a kinek nevét találja, nyeri a sherifi meghatalmazást.¹

A megyék legfontosabb tisztviselői, az angol állam igazi mindenesei a békebirák (Justice of the Peace), kiket a király együttes okmányban e szavakkal; «Kijelöltük önöket, hogy békénket X. megyénkben föntartsák és megtartassák a béke javára való rendelkezéseket és végzeményeket»;² az egész megye területére hatósággal ruház föl, hogy részint egyenkint, részint testületileg járjanak el.

Anglia és Wales 52 megyéjének 22 milliónyi lakójából 12,000 megyei úr viseli, mint tényleg szolgáló, e tisztelet, a tiszteletbeliekkel együtt pedig 18,000-re megy számuk, úgy hogy minden 2000 lélekre már egy békebíró esik,³ mi legjobban mutatja az angol önkormányzat fejlettségét, minthogy a békebirák egyrésze állandó, rendes, szolgabiráinkéhoz hasonló hivatali működést folytat s a többi is nagy mértékben el van foglalva közteendőivel, mindannyian pedig egyformán díj nélkül szolgálnak.

A békebirói tiszthez megkívántató formai minősültséget az évi 1000 forintnyi, ingatlanok után járó vagy ezzel jogilag egyenlő természetűnek vett (p. o. a papi javadalom, biztos haszonélvezet) jövedelem adja meg; régebben a békebirák egy részénél külön megkívánt értelmi, nevezetesen jogi minősültség elejtetett, az erkölcsi fölött

¹ L a kinevezésre nézve az ellentétes állításokat, Gneist Selfgovernment 3. Aufl. 89. l. és Blackstone I. köt. 304. l. és Fonblanque id. m. 87. l. Burn. Justice of the P. V. köt. 422. l.

² Know ye that we have assigned You . . . to keep our peace in our county of W.; And to keep and cause to be kept all ordinances and statutes for the good of the peace sth. Burn id. m. 3. köt. 111. l.

³ L. Gneist. Selfg. 205. l. az 1869-diki statist. adatokat.

pedig a kinevező hatóság örökdik, mely a kinevezést a megyei lordhelytartó javaslatára teszi, ki arra nézve előbb a már hivatalban levő megyebeli békebirákkal tanácskozik.

A mi a békebirák társadalmi állását illeti, soraik a főrendből, a legfőbb birói és ügyvédi karból, utóbbiaknál ha a gyakorlattól visszavonultak, az államegyház papságából, de különösen a megyei birtokosságból, a gentryből telnek ki, mely utóbbihoz az üzletöktől visszavonult s a megyében megtelepedett kereskedők s tőkepénzesek is számíttatnak; a legnagyobb jutalékot a megyei birtokosság, azután az államegyház papsága, a lelkészi kar adja (1869-ben 1357 pap viselt békebirói tisztet). A főpapság, a főbiróságok tagjainak, a titkos tanácsosoknak békebirói minősége mindenestre csak czim, mint a magyar táblabirói 48 előtt, de az intézmény tekintélyének jele, ha p. o. Middlesexmegye békebiráinak jegyzékében a canterbury és yorki érsek, a londoni püspök, főrendűek, titkos tanácsosok szerepelnek, mint megyei békebirák.

Csak a tényleg működésben levők eskettetnek föl, mely alkalommal eskü erejével bíró nyilatkozatot is kell tenniök, hogy törvényes vagyoni minősültséggel bírnak.

A világrészek fölött uralkodó Angliának a békebiróság a legsajátságosabb, páratlanul álló, sehol utol nem ért politikai intézménye.

A 22 millió lakosságú anyaállam közigazgatását, értelmi tekintetben minden formai minősültség nélkül, polgárok, merő polgári kötelességérzetből és mégis eredménynyel intézik. A hazafias kötelességérzet ily állandó, nagymérvű nyilatkozása a mily tiszteletgerjesztő, mint erkölcsi jelenség, ép oly gyakorlati mód a politikai érettség, az államügyek s az alsóbb osztályok vezetésében való ügyesség megszerzésére.

E rendkívüli intézmény, melyről már Lord Coke állította, hogy nincs párja az egész keresztény világban, az által válik lehetségessé, hogy létezik a fő és középrend között egy gazdag s magas műveltségű társadalmi elem, a gentry, mely ideje fölött vagy teljesen rendelkezik, vagy rendes élethivatása mellett elég szabad ideje van, hogy abból naponként egy részt a köznek szenteljen.

Ily elem létezése pedig a nemzet vagyonosságán, közelebbről pedig azon alapszik, hogy a haszonbérleti rendszer általános a földbirtok jövedelmeztetésére, minek következtében a tulajdonos a gazdálkodás gondjaitól megszabadul.

Ez összviszonyokhoz járúl, hogy a gentrycsaládokban részint az elsőszülöttség, részint a végrendelkezési szabadság következtében a vagyon egy kézben összpontosúl s a családi birtok mindenkori élvezője nagy vagyoni függetlenséggel bír; másrészt pedig a főrendű családok másod, harmadszülött gyermekei részint életjáradékokból élve, részint haszonhajtó életpályáktól tőkével vagy hivataltuktól nyugdíjjal visszavonúlva, családjuk megyéjében fejezik be anyagi gondoktól ment s csak a közügynek szentelt életüket.

Végül a polgári kötelességérzethől működő békebírákra nagy számuknál s az ügyek elosztásánál fogva nem nehezedik oly munkateher, mint a mi, — általában a kontinens — hivatásszerű, fizetett hivatalnokainkra s úgy egyenkinti, mint testületi működésökben részint megállapított fizetéssel bíró, részint hivatalos ügyekre utalt segédek (Clerk) vannak, kik a másodrendű ügyvédek sorából kerülnek s a kik segédi működésök mellett, a mennyiben azzal össze nem függő ügyekről van szó, ügyvédi gyakorlatukat

is folytathatják s segédi teendőikre nézve a békebíró engedélyével helyettesíthetők is.

E segédhivatalnokok egészítik ki a nem törvénytudó békebírói közigazgatást, másrészt az ingyenes önkormányzat mellett a mindenütt bizonyos fokig nélkülözhetetlen fizetett, bürokratikus elemet képezik; közöttök a megyei főjegyző (Clerk of the Peace) emelkedik ki, kit a békebírák elnöke (Custos rotulorum) és rendszerint egyúttal lordhelytartó nevez ki,¹ s kinek fizetése 20,000 és 16,000 forint közt váltakozik a megyék nagysága szerint. A járásokon kívül testületileg működő békebírákat, valamint a kerületben működő egyes békebírókat is jegyzők (az elsők neve Clerk to Justices, utóbbiaké Clerk to the Magistrate) támogatják.

A megye egyetlen választott és fizetett tisztviselője a Coroner, vagyis a korona képviselője erőszakos, rögtöni vagy börtönökben előfordult haláleseteknél annak megállapítása végett, mi idézte elő a halált, továbbá hajtöréseknél és kincsleteknél.

A megye összes tisztviselőire nézve hajdan fennálló

¹ A kinevezési okmány ily formán szól: Én, X. megyebeli nagyon nemes Granville, Leveson, Gower György marquess s a nevezett megye rotulorum custosa, mindazoknak, kik jelen írásmat olvasandják, üdvözetemet: Minekutána X. megye főjegyzői hivatala a volt főjegyző X. halála következtében megüresedett, tudatom, hogy én X. megyebeli marquess, az előbb említett megye rotulorum custosa, ezennel kijelölöm, választom, megteszem, kinevezem W. K.-t az angol törvényben jártas, tanult, alkalmas és arra való, a mondott megyében lakozó személyt a nevezett megye főjegyzőjévé, hogy ezen megye főjegyzői hivatalát maga vagy alkalmas helyettese által viselje, végezze és élvezze és hogy bírja, szedje annak illetékeit, jövedelmeit, járulékait mindaddig, a míg magát mondott hivatalában jól, igazságosan és becsületesen viselendi. Minek bizonyágául . . .

választás csak e tisztviselőnél maradt fenn s választása a megyei birtokosokat illeti (freeholder), kiknek jegyzéke nem állíttatik egybe, hanem ha valamely jelölt kétségbe vonja a szavazó birtokosi minőségét, ez azt esküvel igazolhatja, mely ha utóbb hamisnak bizonyúlna, a hamis eskü büntetésével sújtatik.

Egy-egy megyében 3—4 coroner választatik, még pedig élte fogytáig, a megye ugyanannyi járására, és a választás csak a járásbeli birtokosok által ejtetik meg, de némely megyében 6—7 coroner is van. A választottak az ügyvédi és orvosi karból kerülnek ki s a sok visszaélésre alkalmat adott illetékeik helyett ma állandó fizetősök van.

A coroneri tiszt egyrészt, mint a sherifével egyenlő régi s a békebirákénál régibb hivatal, másrészt hatáskörénél fogva hajdan nagytekintélyű volt. Ugyanis a coroner az erőszakos, a rögtöni halálesetek alkalmával, hajótöréseknél, kincsleleteknél a korona érdekeit képviseli s az esküdtszéket, mely azok fölött a szemlét tartja, vezeti, a tényállást esküdti verdikttel megállapítja, mely vádhatározat jellegével bir s a ki ellen terhelőleg irányúl, coroneri parancsra elfogható; ezenkívül a coroner a békebirákkal konkuráló elfogatási hatalommal is bir; ezen tekintélyének megfelelőleg e tisztet csak a lovagok viselhették, de mint Blackstone a múlt század második felének elején mondja «a birtokos urak vétkes hanyagsága, mintegy száz év előtt sülyedni engedte e hivatalt és a míg régebben coroner magát odáig le nem alacsonyította volna, hogy a hazájának tett szolgálatért magát megfizettesse s a törvény el is tiltotta, hogy jutalmat fogadjon el, a mostani időben csakis illetményért keresik e hivatalt».

Mi sem bizonyíthatná jobban az önkormányzat aris-

tokratikus jellegét, mint Blackstone e szavai, melyek művének újabb változtatott kiadásában is szerepelnek, de az angol felfogást is az önkormányzat mibenlétéről, midőn a választott, de fizetést elfogadó megyei tisztviselőnek e tényét önlealacsonyításnak nevezi.

A megye e közegeinek, közigazgatási felfogásunktól nagyon is eltérő modorú összeműködése a következő: Az egyes tisztviselők, részint egyenkint végzik hatáskörük teendőit, részint kettőnek vagy többnek kell bizonyos hatósági tényekre nézve egybegyűlni az úgynevezett kis gyűlésekbe (Petty sessions), majd végül némely intézkedés a megye egy részének, az úgynevezett hundrednek összes békebirói gyűlését (Special session) kívánja meg.

A megyének személyes feje oly értelemben, hogy az a megyék ügykörébe utalt feladatoknak megvalósítását vezesse vagy ellenőrizze, egyáltalán nincs, mert a megye rangban első két tisztviselőjének, a sherifnek és lordhelytartónak, mint láttuk, különös teendői vannak, melyek a többi megyei teendőktől különböznek s nem a többi megyei közegek működésének vezetésére vagy ellenőrzésére irányulnak.

Sem a sherif, sem a lordhelytartó nincs a békebiráknak fölé rendelve, működésében mellettök áll, mint az övékétől egészen különböző feladat közege, főnöki teendőjök mindössze arra szorítkozik, hogy utódaik vagy a békebirák kinevezésére nézve a javaslatokat ők teszik, bár ezt is a működő békebirákkal való tanácskozmány alapján, továbbá, hogy a lordhelytartó a békebirák gyűlésének elnöke s a kormány vele érintkezik a közigazgatásban szükségesek végett.

Az angol megye sokkal aristokratikusabb intézmény, alkotó eleme a gentry sokkal büszkébb, maga körében az

egyenlőség eszméjével sokkal elteltebb, hogysen egy embernek főnökségét, irányában a közigazgatási czélszerűség követelte alárendeltséget az egyes tisztviselők részéről elbirná.

A megyéjét tisztviselőkép szolgáló gentry tagja csak a teljes egyenlőség alapján hajlandó hivataltársaival együtt működni, ezért vagy mint egyes hivatalnok működik, vagy mint testületi hatóságnak tagja.

A megye feje ennek megfelelőleg az összes tisztviselőkből alakult megyei közgyűlés (Quarter Sessions), mely azonban csak negyedévenként gyűlvén egybe, a megye rendszerint fej nélkül van s csakis időnként nyer ilyet a közgyűlésben; ez vezeti a megyei igazgatást részint előzetes határozatok által oly feladatok tekintetében, melyek csak egyöntetűleg oldhatók meg, minők p. o. a megyei adó magasságának, a megyei úthálózatoknak meghatározása, részint az egyes békebirák vagy az egyes megyei járások békebiráiból alakult kis gyűlések (petty sessions) vagy a közgyűlés alakította állandó bizottságok intézte ügyek utólagos, törvény és czélszerűség szempontjából való felülvizsgálata útján.¹

A megyei közgyűlés évnegyedenként tartatik s csak a békebirákból, tehát kinevezett közegekből áll, kik mellett más megyei tisztviselők s a bűnügyek intézésére esküdtek is jelennek meg azon, de semmiféle választott képviselők nem léteznek; mindennek daczára a közgyűlés alkotja a megyei szabályrendeleteket, szavazza meg az adót; történtek ugyan már kísérletek² az irányban, hogy legalább

¹ L. Cobden Club Essays, Local government 34. l.

² A folyó (1888.) évben újra beterjesztett a kormány a megyei gazgatás gyökeres átalakítására czélzó javaslatot, mely a választott

az adómegszavazás időnkint választott képviselők közreműködésével történjék (úgynevezett Central county board), de sikertelenül; (Lásd alább a 33. §-t.) az angol közjog elve, hogy az adót azok szavazzák meg, a kik viselik, illetve képviselőik, a megyében megtörik, de egyrészt a cél részletesen meg lévén a törvényben állapítva, melyre megyei adót szavazni kell és lehet, másrészt a békebirák birtokosok s a megyei adó az ingatlanokra lévén csak kivethető, az elv¹ bár formailag nem, lényegileg itt is hat.

A megyei közgyűlés fontos feladata a bűnügyekben ítélő esküdtszék vezetése, illetőleg ennek segélyével azon kisebb bűn és vétségi ügyekben való ítélkezés, melyek nem tartoznak a londoni főtörvényszéki utazó birák által a megyében tartott esküdtszékek hatáskörébe.

b) Járások, azaz községi körök (Unions).

A megye után a községi körök (unions), azaz járá-sok, az angol önkormányzat nevezetes területi alakjai, e községi körök nem a megyék elágazásai, rajtok a megyék mellett álló, azokat területileg gyakran átszelő hatóságok vannak.

A szegényügyi igazgatás nagy bajai tették ez új hatóságokat a jelen században szükségessé s először a szegényügyre nézve alkottattak több községet egyesítő

bizottságot közigazgatási teendőkre is felhatalmazza. E javaslat, e munka teljes kisérdése után vált törvénynyé. A 33. §. foglalkozik vele.

¹ Brodrick, a helytartósági önkormányzat gazdaságosságát taglalva, nagyon kétségesnek mondja, vajjon nem kell-e a választott önkormányzati hatóságoknak a kinevezett megyei békebiráktól, kik a megye pénzügyét igazgatják, nagyon sokat tanulni? Cobden Club Essays. Local gov. 65. l.

körök s adatott nekik különös helyi hatóság (Local board), de később a közegészségügyi teendő is erre ruháztatott falusi községekben.

E szegény- és egészségügyi boardok kiterjedése $8\frac{1}{2}$ kilométernyi sugárú körnek felel meg; Anglia és Wales területe 647 ily községi körrel van behálózva, melyek közül 250 több megye területén fekvő községet egyesít magában.

E boardok területök adófizetői és ingatlant bíró tulajdonosai ¹ részéről választott képviselőkől (Guardians) s az ott lakó békebirákból állanak, utóbbiak száma azonban a board tagjainak $\frac{1}{3}$ -át meg nem haladhatja; minden egyházközségre legalább egy, a nagyobbakra több képviselő esik, utóbbiak számát a belügyi kormányzék dönti el; az ekkép alakított testület választja a board tisztviselőit, kik rendes fizetéssel vannak ellátva s vezeti a körébe tartozó igazgatást. A board képviselőinek választásánál a választóknak tulajdonuk, illetve adójokhoz arányított többszörös szavazata is lehet, melynek maximuma egy választónál a hatszoros szavazat.

A megye e boardok igazgatásával, azt egészében véve, mint felügyelő vagy vezető forum sem foglalkozik s csak egyes, közigazgatási, bíráskodási kérdések (p. o. a szegényadó becslések, fölszólamlások, illetőségi viták stb.) kerülhetnek a boardok elhatározása alá; egységes vezetésök s ellenőrzésök a belügyi kormányzék (Local government board) feladata, mely azt szegényügyi felügyelői útján gyakorolja.

¹ Választók nők is lehetnek, mint föntebb (290. l.) érintetett, de képviselőkké csak az iskolaszékekbe és a szegényügyi hatóságokba választhatók.

Hasonlókép vannak útboardok, melyek tagjait a megye községi köreinek adófizetői a föntebb említett módon választják, az ott lakó békebirák hivatalból tagjai lévén ez úthatóságoknak is; ily útboardok az ország nagyobb részében szervezvék, a hol hiányoznak, a községek a megyei hatósággal végzik hagyományos módon feladatukat; területök részben összeesik a szegényügyi boardokéval, részben nem; előbbi esetben az útboard a szegényügyi boarddal egyesíthető, ha ez az útigazgatás átvállalására a megyei közgyűlésnél készségét bejelenti; a megyék felügyeleti és föllebbezési hatósága fönnáll az útboardokra, számvevői szempontból azonban a szegényügyi igazgatással van egybekapcsolva.

Némileg ide sorozandók az iskolahatóságok (a School boardok) is, mert az elemi iskolaügy elvileg a községre bízott s csak akkor állíttatnak fel külön iskolahatóságok, ha a község kötelezettségeinek nem tesz eleget; ez iskolaszékek egy község területére terjedő hatáskörrel bírnak s «erejük a községből sugárzik szét, nem a községi körből» (Brodrick); mindazáltal az oktatásügyi minisztérium egyesíthet községeket egy körbe s ekkor egy iskolaszék (School board) igazgatja az egész járás elemi oktatását.

Az iskolahatóság 5—15 választott tagból áll, kiknek hatásköre a tanítószemélyzet kinevezésén kívül az iskola összes vagyoni és szellemi igazgatására kiterjed.

Az iskolaboardokra nézve minden adózónak van és pedig egyenlő szavazata, a többi boardnál előforduló, a fizetett adó szerint többszörös szavazat itt hiányzik, ezen kívül meg van engedve a választók kisebbsége érdekében, hogy a szavazó valamennyi szavazatát egy tagnak adhassa, mert minden szavazó a board valamennyi tagjára szavazhat.

E francziás szabású járási hatóságok a legutóbbi 50 év alkotásai, megfelelnek ugyan a szabad ipar elvére alapított társadalom szükségleteinek, de az angol önkormányzatban egészen új elveket honosítanak meg. Névszerint az önkormányzat elveszti bennök a szoros kötelességszerűség jellegét, mely a régi angolnak alapszínét adta: az adófizetők érdekek szerint vesznek vagy nem vesznek abban részt, kényszer a részvételre a járási önkormányzatban nincs; a határozat és cselekvés két részre van bennök osztva, az elsőt a járási adófizetők választottai, a másodikat az e választottak által beállított s fizetett hivatalnokok végzik; a járások területe nem a természetes helyi szomszédság szerint van kikerekítve, hanem a szegényügyi, egészségügyi stb. feladatok kívánalma szerint, mi különösen a községi, de még a megyei összetartozandóság érzetére is veszélyes; végül e járási hatóságok oly mérvben vannak alávetve a központi kormányzék felügyelő, sőt intéző hatalmának, a minőt az önkormányzat egyéb terein nem találunk. Mind ennek daczára e boardok, mint a középosztálynak a gentryn kívüli nyomatékos vidéki elemeit a közügy szolgálatába vonó szervezetek, melyekben nagy gyakorlati fontosságú feladatok oldandók meg, egy angol államférfi szerint a legjobb iskolái a polgárnak az állam legmagasb szféráiban való szolgálhatásra.¹

c) Az egyházközség (Parish).

A helyi, kontinentális értelemben vett község Angliában sem a jelenben, sem a múltban nem képez lényeges s az összes közfeladatokra bizonyos fokig kiterjedő, auto-

¹ Aschrott. D. engl. Armenwesen 273. l.

nom közigazgatási keretet; a multban a megye, a jelenben a községi körök pótolják működését.

A helyi szomszédság csak akkor válik a közigazgatási szervezet nevezetes részévé, ha nagyobb számú az iparos népesség szomszédsága, mely esetben külön törvények, kir. kiváltságlevelek alapján áll, nem helyi községszámba jön, hanem sok tekintetben a megyéhez, illetve a járási körökhöz (Union) hasonló hatásköre van, s városnak nevezetetik.

Legyen azonban csekély vagy nagyszámú, földmives vagy iparos a népesség, mely legszorosabb helyi szomszédságban él, ha legalantass közigazgatási szervkép működik, nem mint világi, hanem mint egyházközség teljesíti funkcióját, ez alatt oly határ értetvén, mely egy külön lekipásztor gondjaira van bízva azzal a joggal, hogy ama határban szedje tizedét és egyéb illetményeit.

Az alattvalók polgári kötelességeik s jogaik szempontjából azon parochiák, egyházi községek (Parish) szerint jönnek tekintetbe, melyben laknak; ha tehát több parochia a népesség növekvése következtében egy községgé nő is egybe, közigazgatásilag az egyes nem e természetes községhez tartozik, hanem az illető egyházközséghez, mely alatt mindig az anglikán egyházközség értendő, mert a törvény előtt más vallásúaknak nincs egyházközségük, minden angol anglikán vallásúnak tekintetvén.¹

A község, részben hozzátartozói ösgyűlésében (open

¹ Az újabb fejlődés ugyan változtatott ezen, a mennyiben ma nem esnek össze teljesen az egyházközségek a világi községekkel, 15,000 világi község létezik 13,000 egyházközséggel szemben; de angolban mindkettő parish-nak, fárának, egyházközségnek hivatik.

vestry), részben választott képviselő testülete (select vestry) s tisztviselői útján intézi a hatáskörébe tartozó ügyeket.

A fő teendője a községi gyűlésnek a két egyház gondnokot (Churchwardens) s egyéb községi tisztviselőket megválasztani, a szegényügyi felügyelők (Overseers of the poor) megválasztására nézve a békebiráknak javaslatot tenni s községi ügyek intézésére bizottságokat alakítani. Ily bizottságok alakíthatók szomszédok közti jogviták kiegyenlítésére, a működő községi tisztviselők támogatására, hernyók s más kártékony állatok kipusztítására, a közlegelő szokásos használatának megóvására, a községi ingatlanok igazgatására, a világítás s éjjeli őrködés ügyére, közegészség, fürdők, temetők, út és iskolaügyre.

A polgári és egyházi község szoros egységénél fogva a lelkész a községgyűlés elnöke, az egyházgondnokok egyzersmind községi tisztviselők; az egyházgondnokok egyikét a lelkész nevezi ki, a másikat a közgyűlés választja.

A község külön tisztviselői a szegényügyi tisztviselők, kik a szegények gondozása helyett, mely ma a községi körre nehezedik, főkép a szegényügyi adók kivetésével s az ehhez pótlékkép kivetett egyéb (megyei, járási) adók beszedésével, az esküdti és a parlamenti választási alaplajstromok készítésével foglalkoznak és a megyei és járási hatóságoknak mindennemű közhatósági ügyekben végrehajtó segédei, úgy, hogy őket lehet a község eljáróinak tekinteni, kikkel mind e teendőkben az egyházgondnokok osztoznak, utóbbiak hivataluknál fogva egyúttal szegényügyi felügyelők is lévén. Rendszerint e felügyelők a községi adószedők és pénztárnokok is, és tisztöket díjtalanul teljesítik, lehetséges azonban fizetett felügyelőket is beállítani, valamint melietők külön községi adószedőket, pénztárnokokat (collector) tartani.

A községek rendőri hatalma megsemmisült, a községi constable helyét a megyei fizetéses, hivatásszerű constablek foglalták el; vannak ugyan még mindig a békebírák által községi lakosok közül kinevezett constable-ek is, kik, mint a mi községi bíráink, kötelezve vannak a rájuk eső constableséget, de csak egy évig, viselni.

A járási útbiztosra szállott a községi útfelügyelő teendője; ellenben az újabb fejlődés a községek életét az iskolaügy által elevenítette föl, s míg a szegényügy, a közegészség és közlekedésügy a községi körökre szállt s a községeket ezek merő végrehajtó közlegeivé tette, addig az elemi iskola tekintetében a község önálló hatáskör birtokába jutott.

A község alsóbbrendű tisztviselői a községi jegyző; ilyen kétféle is van, u. m. 1. a tulajdonképi egyházi jegyző (Parish clerk), a ki némely községekben a káplán és levita teendőit végzi, másokban egészen világi természetű tisztviselő; továbbá 2. a világi községi jegyző (Vestry clerk), ki a templomgondnokok és szegény-felügyelők tollnoka, segéde, irodai s számvevői munkáik végzője, melyekért azonban közigazgatásilag a felügyelők felelősek s fizetés mellett, rendesen évről évre választatik.

Ezenkívül van a községeknek sekrestyése (Sexton), kishírájok (Beadle), ki a csősz teendőit is ellátja s egyéb segédszemélyzetök, mely azonban községenként változó.

Az angol község (Parish) szervezetében a legmeglepőbb, hogy az adómegszavazás joga, a főfeladatai megoldására szükséges költségek tekintetében, nem illeti meg. Ugyanis a község főfeladatai olyanok, melyek megoldására nem jogosítva, hanem mindenek fölött kötelezve van s a mint az egyes köteles a községet tisztviselői minőségben szolgálni s e kötelességére birságbüntetéssel szorítható,

azonkép tartozik a község bizonyos feladatokat elvégezni; ennél fogva az adók megszavazásáról tulajdonkép szó nem is lehet, hanem csak annak számszerű megállapításáról, hogy mibe kerül e feladatok megoldása; de még ezt sem a községi ösgyűlés vagy községi képviselő végzi, hanem a község legfőbb feladatára, a szegényügyre nézve, az egyházgondnokok és szegényügyi felügyelők.

Az egyházközségi adóra nézve volt ugyan a községeknek adómegszavazási joguk, mivel azonban ez adó a nem anglikánokra nézve méltánytalanná, esetleg eltűnő csekély anglikán kisebbség által való kirovása a nem anglikán többségre felháborítóvá vált, 1868-ban eltöröltetett.

A községi szegények tartására szükséges összegek az egyházgondnokok és szegényfelügyelők által határozatnak meg, illetve ők állapítják meg az évi adó összegét, ők végzik az adótárgyak becslését s az egyéni adókivetést és beszédést.¹

Az angol községi szervezet lehetősége abban rejlik, hogy a megyei békebírák a megyében mindenfelé szétszórva, a községek közvetlen szomszédságában megtalálhatók, hogy minden községben van megyei rendőr (constable), hogy a községek állami adókkal, katonai igazgatással nem foglalkoznak, hogy a szomszédos községek községi körökbe egyesítvék, hogy a legnagyobb egyházközségek magok alkotnak ily köröket s azok nagyfontosságú teendőit ily körök szervezete mellett intézik, végül, hogy külön parlamenti végzések által egyes községeknek, melyek mindenkép városi jellegűek, külön szervezetük van, a nélkül,

¹ L. Erzsébet 43. uralk. évében hozott parl. végzések 2. feje. 1. §-át, mely még ma is fennáll. Aschrott id. m. 10. l. Gneist. Selfgov. 565. l.

hogy jogilag városi szervezettel bírnának (Boroughs under improvement commissions): 721 község van ily félvárosi szervezettel ellátva.

d) A város (Municipal borough).¹

Az egyházközségi, sőt a községi kör (Union) szervezetet sem szívjá magába az angol város, mint a miénk; az angol város az 1835., illetve 1882-diki rendezés után sem egyesíti magában a helyi szomszédság összes feladatait s a polgári értelemben vett egyházközség s nagyobbára a községi körök is boardjaikkal, mint önálló hatóságok állanak fenn területén. Jelenleg 200-on felüli a városok (Municipal boroughs) száma.

A városok hatásköre rendszerint a városi vagyon kezelésére, a vásárok, mértékek rendtartására, kövezésre, világításra, utczatisztításra, parkok, múzeumok, könyvtárak állítására, a rendőrigazgatás és rendőrbíráskodásra vonatkozik; ellenben a városi alapítványok, kórházak kezelése, ha csak egyes városoknak arra külön kiváltságuk nincs, a lord-kanczellár kinevezte gondnokságot illeti; hasonlókép nem állanak de jure a város, hanem külön gondnokságok alatt a kikötők, közraktárak; mindezek minden egyes városra nézve külön törvények (Local act) által szabályozvák; a mennyiben a városi vagyon jövedelme a kiadásokat nem fedezné, a városi képviselőlet adókievetésre, ezenkívül 50 frtig terjedő bírságbüntetések is megállapító szabályrendeletek alkotására jogosult.

¹ L. ide vonatkozólag különösen Brodrick id. ért. a Cobden Club Essay-kben 44—50. lap és Gneist Engl. Wesw. III. kiadás 879—882. l.

A városok hatósága 1872-ig nem terjedt ki szükségkép a közegészségügyi igazgatásra, ezóta azonban oly városok, melyek nem tartoztak valamely területükön túlterjedő községi körhöz, kötelezvék a csatornázás, vízvezeték, közbiztonság, fürdők, magánlakások, temetők gondozására s egyéb közegészségügyi feladatok teljesítésére. A városi hatóság következőleg alakul:

A város régi polgárai (Freemann)¹ és adófizetői (özvegyek és elvált nők is) városi képviselőket (Councillor) választanak három évi tartamra, kik magok közül választják a tanácsnokokat (Aldermen) hat évre s a polgármestert (Mayor) egy évre, ki úgy a képviselőket, mint a tanács elnöke; ezenkívül a városi lakosság választja a számvizsgálókat, kik a városi képviselőket és tanács számadatainak ellenőrzésében közvetlenül a lakosságot képviselik.

A képviselők száma 12-nél kisebb, 48-nál nagyobb nem lehet; a tanácsnokoké mindig a képviselők $\frac{1}{3}$ -át teszi. Városi képviselővé csak 5000 frtnyi vagyonnal bíró vagy legalább 150 frt házbér utáni adóval megrótt lakos választható; e census a nagyobb városokban még egyszer akkora; kizárva a vallásfelekezetek papjai, a város fizetési tisztviselői s azok, kik a várossal szerződési viszonyban állanak.

A tanácsnokok (Aldermen) nem felelnek meg a mi városi tanácsnokainknak, inkább jobban elfoglalt városi képviselők s a városi képviselőnek mintegy albizottságát képezik.

¹ Csak ezek oszthatnak a város különös, pénzügyi jövedelmeiben (közlegelő, faizás, pénzilletmények) vagy némely alapítványokat csak ezek élvezhetnek.

Mindezen állások elfogadása kötelező 1000 forintig terjedő birság terhe alatt.

A város tisztviselői részint fizetésesek (főjegyző, pénztárnok, felügyelők, egészségügyi tisztviselők), részint ingyenesek, ilyenek a tanácsnokokon és a polgármesteren kívül a vizsgáló és a rendőrbírói hatáskörű városi békebirák; a városoknak joguk van ugyan e tisztségeket is fizetéseessé tenni, de a városok nagyobb részében ingyenesen, a megyék módjára vannak azok betöltve és pedig királyi kinevezés útján, csak a működő polgármester s közvetlen előde hivatalánál fogva békebiró is egyszersmind.

E városi békebiráknak hatásköre ugyanaz, mint a megyeieké, ha azok, mint egyes birák, vagy ha kis gyűléseikben működnek; elnökük azonban mindig a polgármester, ki e birói természetű funkcióján kívül a parlamenti választásoknál is, mint a választást vezető választási elnök működik.

Ily ingyenesen működő városi békebiró 3000 van.

A városi rendőri közegek (Constables) ellátásáról, felszereléséről való gondoskodás a városi tanácsot illeti, fegyelmi tekintetben és teendőikre nézve ellenben a békebiráknak vannak alárendelve.

Azon büntetőbirói hatóság, melyet a megyei békebirák közgyűléseikben az esküdtekkel együtt gyakorolnak, nem illeti meg a városokat, külön kiváltság alapján azonban 100-nál több város felruházott vele, csakhogy e hatóságot városokban nem a békebirák, hanem rendes fizetéssel élethossziglan kinevezett biró, a Recorder látja el.

A mely városokban ily Recorder létezik, az egyes békebirák határozatait ellen a föllebbezés a Recorderekhez, más városokban a megyei közgyűléshez történik.

A városok általában nincsenek a megyék alól telje-

sen kivéve, csak 19 város alkot egészen külön, a megyéknek koordinált hatóságot (County Coporate), a többiek, még a hol kerületi börtönök, tébolydák vannak is, a városi adófelszólamlásokra, hidakra s az italmérési engedélyekre nézve a megyei közgyűlések, mint főlebbezési hatóságok alatt állanak; börtönök, tébolydák, hidak fentartására pedig csak oly városok jogosítvák, melyeknek külön Recorderök van; a hol ilyen nincs, a megyei békebiráknak az egyes városi békebirákkal konkuráló hatóságuk van a város területén is.

A városok fölötti legfőbb felügyelet részint a titkos tanács, részint az egyes minisztériumok útján gyakoroltatik; e felügyelet mérsékelt s a városok önállóságát imént kifejtett hatáskörükben lehetőleg kimélő; ezenkívül a városok közigazgatása ellen, illetve a városoknak közjogaik védelmére nyitva áll az út az országos főtörvényszékhez.

A városok ezek szerint némileg a községi körök (union) és az egyes békebirák hatáskörét egyesítő s testületi vagyonuk kezelésére vonatkozó hatósággal vannak fölruházva. De csak némileg folynak egybe a föntebb vázolt hatáskörök a város hatóságában, mert területén nemcsak a polgári egyházközség (Parish) áll fenn, mint önálló közigazgatási szervezet, hanem külön szegényügyi, iskolai; esetleg közegészségi járási hatóságok (Poor law-, Sanitary-, School board) is léteznek, valamint még egyéb közigazgatási feladatokra nézve is alakulhatnak külön, a városi hatóságtól független boardok. A mi abból magyarázható, hogy az angol törvényhozás egyes helyekre külön törvényeket alkot, más részt ismét bizonyos feladatok megoldását s azokra nézve közigazgatási szervezet alkotását a választókra, illetve a városi hatóságokra bizza.

Az angol városok föntebbi rajza csak nagyon álta-

lános képet adhat ennél fogva a városok igazgatásáról, mely azonban így is elég bonyolult, a mennyiben területén község és járás is létezik s a mennyiben a városok a megyékbe is be vannak ékelve.

London város 4 millió lakójával önálló világ, melynek rövid vázolója lehetetlen.

Az angol önkormányzat egészét tekintve, a mint az a megyék, városok, egyházközségek és községi körökben előttünk fekszik, annak két vonása emelkedik ki különösen.

Az egyik a nagymérvű ingyenes szolgálat, mely nem csak a megyékben, hanem mint láttuk, a városokban és egyházközségekben is igen nagy részét látja el a közigazgatásnak; a másik az összefüggés, az egység hiánya nem csak a központtal, hanem a helyi (megye, járás, község) hatóságok között is.

Az elsőre az angol népet kényszerítő törvények fegyelmezték s fegyelmezik állandóan, az egység hiányának bajait pedig ellensúlyozza az angol rendszer nagy alkalmazkodási képessége a változó helyi körülményekhez. A parlament az egyes helyekre külön szabályokat engedélyez, városokat s falukat más iskolai, közegészségügyi szabályoknak vet alá s megengedi, hogy a hatóságok bizonyos intézményeket életbe léptessenek vagy ne. Az alkalmazott szabályok ebből folyó nagy különbözősége, a hatóságok, területek keresztül-kasul járó hálózata, az adók tarkasága szerfölött nehézkessé, drágává teszi a közigazgatást s a polgárok házafias munkásságával nagy erőpazarlást visz végbe, de a hadseregről, az állam jövedelmeiről, külügyeiről az önkormányzaton kívül gondoskodva levén, e nehézség nem veszélyezteti az állam lételét s ha a fejlődés menetét egy részről lassítja, más részről e zűrzavarosnak

látszó rendszer, a helyi körülményekhez való alkalmazkodása következtében, biztosabbá teszi azt.

A mit nálunk a kormány jóváhagyásai, engedélyei, a főispán ellenőrzése, intézkedései által a közigazgatás egysége, rendje érdekében tesz, azt Angliában, bár nagy nehézségekkel, részben a parlament teszi, részben pótolja a megyékben, városokban a százados szokás, a magasabb intelligencia s kötelességérzet, mely a békebírákat személyes főnök nélkül is a törvényeknek megfelelő s a különböző igazgatási ágakat összhangzatosan egyesítő működésre készíti.

Az új alkotású községi körökben, ezek egészségügyi, szegény- és iskolaügyi feladataira, a rendőrség végrehajtó közegeire, a mi csendőrségünknek megfelelő constabularyra nézve pedig megvan a felügyelői rendszer, a miniszteri engedélyezés, sőt ha a választott járási boardok kötelességeiket nem teljesítenék, a kormány a választott képviselőket kinevezett egyénnel helyettesítheti.

Ezenkívül a zűrzavaros közigazgatási szervezetet egységes, törvényes irányra a rendes bíróság is kényszeríti, hogy pedig kötelességeit teljesítse, erre a közigazgatási fegyelem eszközei helyett a populáris s egyéb a bíróságok előtt indítható keresetek adnak módot.

Az önkormányzati szolgálat Angliában nem lévén kenyérkereset, — mert a hol benne fizetett tisztviselők előfordulnak, ezek csak segédszemélyzeti jellegűeknek tekintetnek: — a hivataloknak önző egyéni czélokra vagy hivatalos kormányjelöltek megválasztására való felhasználása is elesik s a közigazgatás tisztán a maga rendeltetésének, a pártkormányi változások által nem érintett, a törvényekben körülírt nemzeti s egyéni jólét megvalósításának él.

Ez önkormányzat drága, sok pénzbeli és személyes

áldozattal, mondhatni pazarlással jár, sok helyt tudatlan, gyarló, sikerei kisebbek, mint a szakszerű hivatalnoki igazgatásnak, de mit az angol nép elveszt a réven, bőven megnyeri a vámon; az önkormányzat által ébren tartott öntevékenységi, szabadsági, erkölcsi erő által nyeri meg az angol nép szélesb körben, a gazdasági élet, az ország, a birodalom ügyeiben kormányzati képességét, erkölcsi kötelességérzetét s azt a fölemelő hazafias tudatot, hogy a mit elér, azt polgárainak szabad fáradozása teremti.

31. §.

A bíróság.

a) A jogszolgáltatás szervezete.

Anglia joga a közönséges (szoros) jogból (Common law) s a méltányosságból (Equity) van összetéve.

Az elsőnek kiszolgáltatására volt hivatva a Westminsterben, London egyik negyedének régi királyi palotájában ülésező három bíróság, úgymint: *a)* a főleg büntető perek (Court of Kings bench), *b)* a polgári perek (Court of Common Pleas), *c)* a kincstári, adó, illeték stb. perek (Court of Exchequer) kuriája. A közönséges jog e három bíróságának jellemző vonása, hogy a ténykérdésekre nézve esküdtek közreműködését használja; a méltányosság érvényesítése ellenben csak a lordkancellári bíróság (Court of Chancery) előtt volt lehetséges, mely esküdtszék nélkül ítél.

A király kancellárja t. i. arra volt hivatva, hogy a közönséges jog szigorúságát enyhítse, hiányait pótolja; e

praetori működése önálló jogszabályokat teremtett, melyek ma ép oly biztosak, mint a közönséges jogéi.

A westminsteri bíróságok közül a Kings benchnek volt elsőbbsége, mint a mely a korona ellen való bűnügyekben, közjogi perekben s némileg, mint semmitőszék is ítelt; elnöke Anglia főbirájának (Chief Justice of England) hivatott, a többiek elnöke egyszerűen főbirónak. A Kings benchnek, bár rendszeren Westminsterben ülésezett, nem volt állandó székhelye s megtartá utazó jellegét.

A polgári perek kuriája (Court of Common Pleas), főkép az ingatlanok iránti perek ügybirósága volt.

A kincstári bíróság (Court of Exchequer) birái báróknak, elnöke főbárónak (Chief baron) hivatott.

E négy bíróság 1875 óta a lordkancellár főelnöklete alatt egy bírósággá olvasztatott egybe s ő Felsége Főtörvényszéke (Her Majesty's High Court of Justice) nevét viseli; a régi külön bíróságok csak mint tanácsai (Division) állanak fenn oly formán, hogy e tanácsok rendszerint az 1875 előtt külön álló bíróságok hatásköre szerint való ügyekkel foglalkoznak, de jogosítva vannak a két jogrendszer bármely jogorvoslati módját engedélyezni s a felek is tetszés szerint kezdenek pereiket akármelyik tanácsnál, de a bíró is rövid úton átteheti egyik tanácsból a másikba az ügyet.

Az angol főtörvényszéknek (High Court of Justice) ekkép alakult négy tanácsához (a) Chancery, b) Kings bench, c) Common Pleas, d) Exchequer-Division, egy ötödik tanács (Probate, Divorce, Admiralty-Division) járult az előbb külön ügybiróságokkép fennállott végrendeleti, házassági és tengerészeti bíróságokból. A régi bíróságok elnökeiből (Chief Justice) a főtörvényszék tanácselnökei lettek. Ezen egybeolvasztás még tovább ment 1881-ben, a közönséges

jog három tanácsa (Kings bench, Common Pleas, Exchequer) összevonatott, úgy, hogy ma a főtörvényszék három tanácsból áll, minek következtében a Common Pleas és Exchequer tanács elnöki állásai is megszűntek.

E főtörvényszék, mint nálunk a királyi tábla 1848 előtt az első folyamodású bíróság egész Anglia és Walesre nézve — Skóciának és Irlandnak külön birói szervezete van — az összes fontosabb, úgy polgári, mint büntető perek tekintetében; csak kisebb polgári és büntető perekre nézve állanak fenn az ország különböző részeiben bíróságok, és pedig polgári ügyekre a 60 kerületi bíróság (County Court), melyek azonban csak 1847-ben szerveztettek; ezelőtt majdnem az összes ügyek a londoni bíróságokhoz tartoztak s csak néhány polgári ügyben volt a békebiráknak, kisebb bűnügyekben pedig a megyei békebirák által tartott esküdtzékeknek s körülbelül 100 városi, hasonlatáskörű Recordernek biráskodási joga.

A kerületi bíróságok (County Court) egy bíróból és jegyzőből (Registrar) s az idézéseket, kézbesítéseket, végrehajtásokat teljesítő baillifból állnak. A bírót akadályoztatása esetén a szomszéd kerület bírása helyettesíti vagy hosszabb akadályoztatása, szünideje alatt helyettese (deputy), kit az időre a bíró maga nevez ki kerülete tekintélyesb ügyvédei közül. A kerületi bíróságok akkép szervezvék, hogy a bíró kerülete főbb helyein havonként megjelenni, s ott törvényszéket tartani köteles;¹ összesen 521 ily helyen tartatnak kerületi törvényszékek.

A kerületi bírák, mint egyes bírák, esküdtek nélkül ítélnek, a felek kérésére azonban lehetséges ilyenek alkal-

¹ Egy enquete alkalmával az egyik bíró kiszámítá, hogy évenként 5600 kilométernyi utat kell tennie kerületében.

mazása, a midőn az esküdtszék 5 tagból áll. Ezen kívül van 22 városnak és helynek régi kiváltságon alapuló bagatell-szerű, jelentőségét veszített polgári bírósága; ügyforgalmuk 7644 keresetet mutat 1880-ban; csak London két polgári bírósága, a City of London Court (Sherifs Court) és a lord Mayor's Court, az előbbi 22,712, az utóbbi 14,016 keresettel emelkedik ki. Továbbá cselédek, gyári munkások szolgálati viszonyára, a bérleti ügyekben, a szegények atyaisági pereiben mindenütt a békebirák járnak el.

A kerületi birák hatásköre közönséges jog szerinti ügyekben 500 frt, méltányossági ügyekben 5000 forint értékig terjed ki; hozzájuk tartoznak a csődügyek, melyek intézése nagyrészt a jegyző teendője; ezen kívül a felek választása következtében hatáskörük a nagyobb adóssági és kártérítési, ingatlanok birtok-czíme és végrendeletek érvénye iránt való perekre is kiterjedhet. Továbbá az angol jogban előforduló sajátságos kártérítési pereket,¹ ha az alperes eskü alatti nyilatkozatot (Affidavit) ad, hogy felperes pervesztés esetén a főtörvényszéki magasabb költségeket megtéríteni nem bírná, a főtörvényszék a kerületi bíróhoz tartozik utasítani.

A megyei békebirák, városi Recorderek büntető birói hatásköre már az önkormányzat tárgyalásánál kifejtetett.

Mindezeket egybefoglalva, a főtörvényszék látja el első folyamodásban az összes polgári és büntető pereket, azok kivételével, melyek, ha polgáriak, a 22 városi s a 60 kerületi biró, ha pedig büntető természetűek, a megyék évnegyedes gyűlései s a városi Recorderek elé tartoznak.

¹ Ily kártérítési perek törvénytelen letartóztatás, elfogatás, becsületsértés, rágalom, elcsábítás, házassági ígért megszegése alapján támaszthatók.

Csak a londoni csődügyekre nézve tartatott fenn a külön csődbíróság, mely csődügyekben a kerületi bíróságokra nézve felebbezési forum is; ellenben nem léteznek Angliában külön kereskedelmi bíróságok. Ezen kívül azonban a főtörvényszék másod folyamodásban is ítél az imént említett első bíróságoktól hozzá fölebbezett ügyekben, sőt maga elé vonhatja az ezekhez tartozó ügyeket; továbbá semmitő s közigazgatási bíráskodást is gyakorol az alsó-bíróságok és közigazgatási hatóságok fölött, azokat kötelelességeik teljesítésére szorítva, a jogszabályokat magyarázva, a hatásköri és formakérdésekben döntve.

E főtörvényszék 23 bíróból áll, támogatva nagy segédszemélyzet által (Masters, Clerks stb.), mely nemcsak fogalmazásra és technikus természetű előkészítésre, hanem a pervezetés tekintetében önálló működésre is hivatott. E segédbírák (Masters and Clerks),¹ mert nem egyszerű fogalmazók, a pervezetés közbeeső mozzanataival foglalkoznak, hozandó határozataikra vonatkozólag a bírák által utasíthatók, a mint viszont azokhoz véleményért fordulhatnak, de végzéseik a bírákhoz fölebbezhetők. A főtörvényszék bírái nem tanácsokban, hanem mint egyes bírák ítélnek; 1876 előtt a közönséges jog szerint ítélő bíróságok négyes tanácsokban ítéltek, bár ekkor is számos ügy intéztetett el egyes bíró által irodájában (in chamber); ma szabály, hogy egyes bírák ítéljenek s csakis oly ügyekre nézve, melyeket az egész főtörvényszék szabályrendeletileg tanácsban ellátandónak mond ki, szükséges két bírónak, esetleg többenek együtt ítélkezése; ilyenek p. o. oly ügyek, melyeket az eljáró bíró tárgyalás közben tanács elé visz, s a kerületi törvényszékektől fölebbezett perek.

¹ L. Glasson id. m. VI. 528. l. Gneist. II. k. 1014. l.

Az egyes birói rendszeren, a nagy segédbirói személyzetten (master and clerks) kívül, mely utóbbi a birákat a szoros értelemben vett ítélkezésen kívül minden más teendő alól fölmenti,¹ a következő körülmények teszik kontinentális emberre némileg érthetővé, hogy a Londonban lakó 23 bíró 22 millió ember polgári és büntető pereit, részint első folyamodásban, részint mint főlebbviteli bíróság el bírja intézni.

A főtörvényszék elé első folyamodásban ugyanis csak nagy perek kerülnek, nemcsak annál fogva, mert a kisebb pereket az országban létező első folyamodású polgári és büntető bíróságok intézik el, hanem a peres eljárás drágaságánál fogva is, mely a perlekedést, mint mondani szokás, Angliában a gazdagok kiváltságává s a választott birói eljárást közkedveltségüvé tette.³

Azon pedig, hogy egész Angliára és Walesre ez egyetlen főtörvényszék létezik, a bírák rendszeres körútja segít. Ugyanis a birói parancsban, mely az egyes perek

¹ A mily csekély a bírák száma, oly nagy a segédszemélyzeté, mondja Glasson (id. m. VI. köt. 498., 545. l.) s ez az angol igazságszolgáltatás valóságos betegsége.

² De sokba kerül az igazságszolgáltatás az államnak is; Irlandot, Skóciát s a birodalom többi részeit nem számítva, tíz millió frtot költ rá. L. Gneist Verw. recht. II. köt. 981., 1014. l.

³ A legszabadabb ország a föld kerektségén az, a hol az igazságszolgáltatás a legdrágább és leglassúbb, mondja Glasson (id. m. I. köt. XXVI. l.). Választott bíróságnak a felek szerződésbeli megállapításán kívül kötelezőleg van helye számadási perekben; de sőt a rendes bíróság oly ügyeket, melyekben a jury nem kötelező, arbiterek elé utasíthat a felek akarata nélkül is, csakhogy az ily arbiterek ítélete, jobban mondva jelentése, a bíró jóváhagyására szorúl. Glasson id. m. VI. 549. l.

eldöntésére szükséges esküdteket ¹ Londonba rendeli azon megyéből, a hol a per keletkezett, van egy záradék, illetőleg újabb parancs adatik ki, hogy csak az esetre tartoznak az esküdtek Londonban megjelenni, ha előbb (nisi prius) megyéjökben a főtörvényszék birái meg nem jelennének, s e záradékban, illetve parancsban, meghatároztatik a bírák megyébe érkezésének napja, miért az ily bírák nisi prius bírának neveztetnek. Az ország hat birói kerületre van osztva; mindegyikbe két bíró megy, egyik polgári. másik büntető ügyekben tartja az esküdtszék s az esetre, ha az ügyek nagy számúak, azok egy részének elintézésére a legelőkelőbb ügyvédek közül ad hoc helyettes bírák neveztetnek.

A főtörvényszéktől (High Court of Justice) az ügyek a főbbezési törvényszékhez (High Court of Appeal) kerülnek, mely szintén a lordkancellár elnöklete alatt áll: tagjai: a lordkancellár helyettese (Master of the Rolls), ki megszűnt az első folyamodású főtörvényszék (High Court) tagja lenni; öt rendes bíró (lord Justices of appeal) s a főtörvényszék házassági és admirális tanácsának

¹ Gneist következő statisztikáját adja 1863-ból az akkor még különálló főtörvényszékek polgári ügyforgalmának: Beadatott 100,024 kereset, bíróságon kívül elintéztetést nyert ezeknek majdnem háromnegyed része, perbebocsátkozás történt 27,034, ítélet hozatott 33,743 esetben; esküdtszékhez utasított 3519 per, tényleg esküdtszéki tárgyalásra került Westminsterben 939, az országban 959 per. — A polgári perben az esküdtszék különböző perbeli fogásokkal, lehetőleg mellőztetik, sőt arra az újabb törvények egyenesen módot nyújtanak, sokszor a felek tetszésére bízva, akarnak-e esküdtszékkel élni vagy nem? Tisztán magánjogi kérdések, ha bonyolultak, mondja Broom (Constit. Law. 156. l.), jobban elintézhettek esküdtszék nélkül, a bíróság által.

elnöke; ezenkívül a szükség úgy kívánván, a lordkanczellár megkeresi a főtörvényszék tanácsait, hogy tagjaik közül küldjenek néhányat, négynél azonban soha sem többet időleges kiegészítő bírákúl a fölebbezési törvényszékhez, végül a főtörvényszékek nyugalmazott bírái közül is neveztetik ki néhány kiegészítő bírónak, kik azonban külön fizetéssel nem bírnak.

A főtörvényszék (High Court) s a felebbezési törvényszék (Court of appeal) a törvény szerint tulajdonkép csak részei a legfőbb törvényszéknek (Supreme Court of Judicature), illetőleg a legfőbb törvényszék áll az első folyamodású főtörvényszékből s a fölebbezési törvényszékből, de könnyebb megértés végett, s minthogy csak névleg képezik a legfőbb törvényszéket, szöveltünk rólok, mint két külön bíróságról.

A fölebbezési törvényszék öt rendes bírájának (Lord Justices of Appeal) javadalmazása ugyanaz, mi a főtörvényszéké.

Az utolsó forum a lordok háza, melynek magán- és büntetőjogi hatásköréről már volt szó.

b) A birói személyzet állása.

Az angol bíróság személyzete minden oldalról a függetlenség oly fokával van körülvéve, a minővel valamely szervezetnek kiegészítő része csak bírhat.

A birói függetlenség elve a főtörvényszék bíráinál fejlődött ki s ment át a jelen században alakított kerületi bíróságok s városi bíróságok bíráira.

A bírák ős idők óta pártatlan igazságszolgáltatást fogadnak esküjökben, még ha a király vagy bárki más parancsolna is ellenkezőt, a főbíró (Chief Justice) különö-

sen köteleztetvén, hogy ha törvénnyel ellenkező parancso-
kat kapna, azokról a királynak jelentést tegyen s rájuk
való tekintet nélkül szolgáltatson igazságot.

Ennek daczára a birák 1700-ig a korona belátása
szerinti időre (*durante bene placito*) alkalmaztattak s csak
a III. Vilmos uralkodása 12-dik évében 1701-ben alkotott
parlamenti végzemény mondotta ki, hogy míg hivatalukat
jól betöltik (*during good behaviour*, jó magaviselet ide-
jére) állásukból el nem mozdíthatók.

A büntető és rendőrbirói hatóságot gyakorló béke-
birákra ez elv ugyan nem vonatkozik s azok jogilag véve
elbocsáthatók, hivataluk ingyenes ellátása azonban eléggé
óvja függetlenségöket s tényleg állásuk szintén életfogy-
tiglani.

A jó magaviselet idejére való alkalmazást a gyakor-
lat életfogytiglaninak, illetőleg föltételesnek értelmezte, oly-
képen, hogyha a kinevezett nem bírja ellátni hivatalát
vagy épenséggel nem teljesíti a vele járó kötelemeket, vagy
büntényt követ el, a hivatal, mint bármely föltételes ado-
mány, tőle elvehető, illetőleg hivatala megüresedettnek
nyilvánítatik a feloldó föltétel bekövetkezése miatt.¹

E fölfogás, a bíró teljes függetlensége daczára is,
lényegében annak valamely felsőbb hatalom fegyelme alá
rendelését jelenti, melynek miképen való gyakorlását nem
rendezi részletesen az angol törvény; e részben különbség
van a főtörvényszék s fölebbvezési törvényszék birái és a
kerületi, városi birák, meg a békebirák fegyelmi hatósága
között. ▀

A fő- és fölebbvezési törvényszékek birái fölött, kik-
kel az ír és skót főtörvényszékek birái egyenlő elbánás

¹ L. Todd. id. m. III. köt. 564—590. 1.

alá esnek, a fegyelmi hatalmat a király a parlamenttel együtt gyakorolja olyformán, hogy bírót csak a parlament mindkét házának kérésére bocsáthat el, — de azt tenni a parlament kérésére sem köteles, — hivatalos bűntényért pedig a főrendiház büntethet meg az impeachment eljárás útján; közönséges, nem hivatali büntettek miatt a rendes bűnvádi eljárásnak van helye a bírák ellen is.

A parlament, akár valamelyik tagjának, akár a kormánynak indítványára, akár egyes polgárnak a bírák ellen beadott kérvénye folytán kezdhethi meg a fegyelmi eljárást, melynek részletei szabályozva nincsenek s merőben gyakorlaton alapúlnak.¹

Anglia főbirájának, lord Denmannek véleménye szerint ezen kívül a korona jogositva van úgynevezett *scire facias* rendelettel az életfogytiglan kinevezett bíró kinevezését peres eljárás útján rossz magaviselet miatt utólag érvényteleníteni,² vagy pedig ha valamely bíró rendes bűnvádi eljárás folytán elítéltetik, őt ennek alapján elbocsátani; a főtörvényszéki bírákra nézve azonban csak a parlament útján való elmozdítás tartatik gyakorlatinak, de tényleg ez is csak két irországi bíró ellen vétetett fogamatba, mióta a bírák jó magaviselet idejére neveztetnek ki.

A fő és felsőbb törvényszék bírói személyzetének keretén kívül álló bírákra nézve a fegyelmi hatalom a

¹ L. Todd. id. h.

² L. Blackstone id. m. III. köt. 260. l. Where the Crown has unadvisedly granted anything by letters patent, which ought not to be granted, or where the patentee has done an act that amounts to a forfeiture of the grant the remedy to repeal the patent is by writ of *scire facias*, which hitherto issued from the chancery.

lordkanczellár kezében van, ki rossz magaviselet vagy hivatalra való képtelenség miatt el is mozdíthatja őket.¹

A lordkanczellár fegyelmi hatalmának gyakorlási módját a törvény nem határozza meg, de ez a peres eljárás formái között szokott történni² s szokásjogilag a bírói függetlenség elve reájok is teljes mérvben alkalmaztatik, a minthogy általában a bírói függetlenség inkább szokásjogon, mint az írott törvény gyér határozmányain alapszik.

Ezen kívül a bírák hivatalos bűntényeik tekintetében a főtörvényszék ítélő hatalmának vannak alávetve s megvesztegetés s hivatalos hatalommal való visszaélés (Corruption or gross misconduct) miatt a főtörvényszék (Kings bench Division) előtt bevádolhatók.³

A bírói függetlenség különös biztosítéka, hogy a bírák csak a legtekintélyesebb ügyvédek köréből vétetnek, így főtörvényszéki bírónak 1875-ig csak az úgynevezett Serjeant at law-k nevezetethettek, a kik alatt a főtörvényszék által a koronának kitüntetésre ajánlott s ily czímmel fölruházott ügyvédek értendők. E formai minősítés azóta elesett s jelenleg csak az kívántatik meg, hogy a főtörvényszéki bíró 10 évi ügyvédi gyakorlattal birjon:⁴ a kerületi törvényszékek s városok bíráinál a minősítés legalább hét évi ügyvédi gyakorlat. A bírói és ügyvédi kar között fennálló benső összefüggés az angol jogszolgáltatási szervezet jellemző vonása; a főtörvényszéki bírák a Serjeant

¹ L. Todd id. m. III. köt. 590. l.

² L. Gneist, Verw. recht II. köt. 1020. l.

³ L. Broom id. m. 736—798. l., hol az összes fontosabb döntvények összeállítvák.

⁴ Fortescue s a régi gyakorlat viginti annorum lucubrationes-t kívánt.

at law-k karának nem szűnnek meg tagjai lenni s velők bírónak neveztetésök után is kartársakként érintkeznek. A mint fentebb érintetett, a vidéken tartott esküdszékek vezetésére, ha a főtörvényszéki bíró az ügyeket nem bírná elvégezni, teljes bírói hatalommal egyes tárgyalásokra tekintélyesb ügyvédek neveztetnek ki. Mindezen elvek a bírói állást az autonom, szabad alapon álló ügyvédi pályának végfokává teszik s a bírákra való kormánybefolyást kizárják, mihez járul, hogy az előléptetés a legritkább esetekre szorítkozik s több század folyamában ötször fordult csak elő, hogy főtörvényszéki bíró (Puisne Judge), főbíróvá (Chief Justice) lépett elő, a kerületi és városi bíróságoktól pedig a főtörvényszékekhez előléptetésnek egyáltalán nincs helye.

Az alkotmányos illemmel ellenkezőnek tartatik továbbá, hogy a bírói kinevezések pártra való tekintettel történjenek, mi főleg csak a főügyészek (Attorney general) tekintetében szenved kivételt. kik azután rendszerint főbírákká neveztetnek; hasonlóképen nem adatnak kitüntetések, címek a bírónak, kik, mint mondani szokták, életökben csak egyszer lesznek udvaronc-zokká, egyszer mennek udvarhoz, hogy a királynak kinevezésöket megköszönjék.

A bírák felelősségét csakis gonosz szándékból eredő cselekvényeikért ismeri el az angol jog, magánjogi alapon, syndicatusi perrel meg nem támadhatók, az egyedüli kivétel: ha a bíró nem teljesítené a Habeas Corpus törvényben megszabott kötelmeit az előzetesen letartóztatottak irányában vagy megtagadná valamely perben a Bill of Exception-féle kifogást.

A bírói függetlenség ily fokú elismerése mellett nem csodálkozhatunk, ha az angol jog a legújabb időkig fentartotta azt az elvet, mely felségsértésnek minősíté a főtör-

vényszéki biráknak hivataloskodásuk közben való meggyilkolását.

A birák függetlenségének külső alapja javadalmaságukban rejlik; a lordkancellár évi fizetése 100,000 frt, a főbiraké (Chief-Justice) 80—70,000, a rendes biraké a fő és főlebbezési törvényszéknél 50,000 frt. A segédbiráknak tekinthető titkáraik (Masters) fizetése 15,000—4000 frt, a jegyzőké (Clerk) 6000—4000 frt között változik.

A 60 kerületi bíró s a városi Recorderek fizetése 15,000 forint.

c) A bíróságok hatásköre.

Az angol bíró az ítélkező hatalom teljével van fölruházva, sőt némely tekintetben oly funkciók gyakorlására is jogosult, melyek a birói hatalom rendes körén túl mennek s eljárási módjaitól is eltérnek.

A királyt s parlamentet kivéve, minden más hatalom és hatóság alá van vetve a bíróságnak; a két első szuverén jellegénél s kiváltságánál fogva emelkedik a bíróságok fölé, de a mennyiben nem szuverén tény nevökben bárki által végrehajtatik, az birói fölülbírálat alá vonható; a parlament közegeit védi ugyan a parlamenti kiváltság s a miniszterek is a felsőház bíráskodásának vannak alá vetve, de a parlament s a bíróságok összeütközése aránylag nagyon ritka, a miniszterek kiváltságos birói foruma pedig nem a joguralom ellenére, sőt érdekében alkottatott s többek közt azért is veszélytelen, mert az angol elvek szerint a főlebbvalójok parancsára eljáró közegeket nem menti, ha törvénytelen parancsnak engedelmeskedtek, még a katonákat sem.

Az angol abba helyezi a bíró föladatát, hogy az

írott vagy nem írott jognak konkrét esetekre alkalmazója, illetve magyarázója legyen, merüljön föl ez eset az életnek bármely részében; — ebből kifolyólag katona, úgy mint polgár, a közigazgatás úgy, mint az egyén a bíró hatalmának egyaránt alá van vetve, viszont mindenki igénybe veheti oltalmát, nincs külön bíróság a katonákra, mint már említettük, mert a haditörvényszékek csakis a katonai fegyelemre vonatkoznak.

A legújabb törvényhozás a választói jogokat, sőt a választások igazolását is bíróságra bízta, mi által ennek hatalma kiszélesedett, a parlament kiváltsága pedig szűkebbre szorult. Nincs külön közigazgatási bíróság, annál kevésbé van külön forum a bíróság és közigazgatási hatásköri összeütközések elintézésére, mert a bíróság ítélete előtt, annál fogva, hogy a jogszabályok alkalmazója és magyarázója, meg kell hajolnia a közigazgatásnak, s az összeütközésnek a bíró ítélete vet véget. A bíróság, a hatáskörre, általában a közigazgatásra vonatkozó jogszabályok értelmezése tekintetében, felsőbb foruma a közigazgatásnak.

A hatalmak elválasztásának francia elve, melynél fogva a bíróság a kormány és közigazgatás tényei fölött nem bíraskodhatik, Angliában ismeretlen.

Anglia, ez annyira gyakorlatias ország, vagy tán épen azért, a formák, azaz a jog hazája; nem mintha benne az igazságosságnak valamely bölcséleti eszménye valósult volna meg, hanem annyiban, hogy parlamentje, kormányzata, közigazgatása merev, részint szokás és gyakorlat, részint parlamenti végzemények megállapította, sokszor aprólékos formák között mozog, melyek bizonyos intézkedésekre, nyilatkozatokra nézve irányilag is törvényben állapítatnak meg, s nincsen az alattvalónak viszonya, melyben ha egyszer törvény vagy szokás bizonyos jogait szentesí-

tette, ezek oltalmára az ország rendes bíróságához ne fordulhatna; — Angliáról elmondhatni, hogy benne a jog uralkodik.

«A törvény, így tartja egy régi birói közmondás, a király legfőbb öröksége, mert a törvény ő fölötté is s minden alattvalói fölött uralkodik, és ha törvény nem lenne, sem király, sem öröksége nem lenne.»

Az angol jog nem egy irányban fonák, más irányban kegyetlen, de csakugyan végső rendező elve a közületnek s ez elvnek alkalmazása egyedül és kizárólag a bíró kezében van. Igaz, létezik a parlament útján való proskribálás (bill of attainder), létezik a parlamenti kiváltság, melynél fogva annak bármely háza ítéleteket hozhat, létezik a Habeas Corpus felfüggesztése s az indemnity, de e diktatori eszközök elseje majdnem végkép kiment a használatból, a másik kettő pedig a parlament, tehát a fegyveres erő fölött nem rendelkező testület kezében van s így kevésbbé félelmes.

E kivételeket nem tekintve, az angol bíróság az életnek bármely tényére nézve, mely által egyes személyek vagy testületek joga, szabadsága érintetik, ép oly föltétlen büntető, osztó, helyrehozói gazságszolgáltatást gyakorol, a mily abszolút hatalommal alkotja az emberi közület szabályait a király a parlamenttel. A király és parlament szuverén hatalmának, melylyel az állam életét elvontan irányozza, teljesen megfelel a bíróság abszolút hatalma, melylyel ez elvontan, csak a törvényben kifejezett irányt konkrete megvalósítja. ▽

A bíróság imént jelzett hatásköre bővebb fölvilágosítást igényel egyrészt a közigazgatási hatóságok intézkedései, másrészt a közigazgatási hatóságot gyakorló személyek tekintetében.

Az elsőt illetőleg vissza kell emlékeznünk, hogy az angol polgári közigazgatás három lényeges elemből áll: *a*) hivatalnoki igazgatásból (Civil service), *b*) a régi szabású békebirói s *c*) az újabb (board) önkormányzathból.

A hivatalnoki igazgatás elve szerint szervezett igazgatási ágakban, milyen különösen a pénzügyigazgatás, a hatósági intézkedések ellen, ha általok az alattvaló joga sértetik, ez egyenes panaszszal (Complaint, Bill) fordulhat a bírósághoz, legyen az intézkedés az adótétel magassága, legyen az eljárás módja, legyen az intézkedésben kiszabott bírság miatt jogsérelmet okozó.

A bíróság beavatkozása a pénzügyigazgatásba ily panasz folytán ugyan annak csak jogbeli, nem ténybeli részébe történhetik, de utóbbira nézve az által védi a törvény a polgárok érdekeit, hogy a hivatalnokok mellett a polgári elemet teszi a tényállásra nézve határozóvá, magasabb jövedelmű, nem hivatalnok polgárokból alakítva az adóbecslő és kivető bizottságokat.

A bíróságok e jogi ellenőrzése úgy az egyenes, mint a közvetett adókra, vámokra nézve kikérhető; egyes esetekben a békebirák, másokban a kerületi bíróságok, majd ismét a londoni főtörvényszékek hatáskörébe esik e panaszok elintézése. Utóbbiak, mint főlebbezési forumok is működnek.

De nemcsak az alattvaló, hanem magok az adó-kivető bizottságok is folyamodhatnak a főtörvényszékhez olyformán, hogy mielőtt valamely kérdésben, melynél az alkalmazandó jogszabályra nézve kétségben vannak, határozóznak, arra vonatkozó kételyeiket előterjesztik a főtörvényszéknek s annak eldöntését kérik; ily eljáráshoz különben, mely special case-nek neveztetik, más téreken is szokás folyamodni.

Minthogy azonban az angol peres eljárás nagyon költséges s hosszadalmas, a felektől függ, nem akarják-e jogi sérelmeiket a pénzügyi főhatóságok előtt, a birói eljárás mintájára alkotott tárgyalás útján, eldöntetni; fennmaradván ekkor is joguk, hogy, ha a pénzügyi hatóság döntésében meg nem nyugosznak, a rendes bíróhoz fordulhassanak.

A régi szabású békebirói önkormányzat megyei, városi és egyházi községi hatóságokból áll; e hatóságok közegeinek egy része, a békebirák magok, birói jellegű személyek s az alsóbb községi hatóságok intézkedései tekintetében az első birói fórumok; de a békebirák egyzersmind elsőfoku közigazgatási hatóságok, s mint ilyenek intézkedései ellen a békebirák évnegyedes közgyűlésén van keresetnek (complaint) helye, melynek határozata a főtörvényszékhez fölbbevezhető; a békebirák évnegyedes gyűléseikben, mint láttuk, büntettek és vétségek fölött is ítélnek, s így bár egyenkint vagy gyűléseikben a közigazgatás intézői is, különösen ez évnegyedes gyűlésekben annyira kidomborodik birói funkciójuk, hogy a közigazgatási intézkedések fölött gyakorolt bírálatukat joggal lehet szintén, mint a bíróságnak a közigazgatás fölötti hatalmát tekinteni.

A békebirák tehát birói minőségekből kifolyólag az alsóbb közigazgatási hatóságok birói ellenőrei, mint közigazgatási tisztviselők pedig a rendes bíróságok ellenőrzésének vannak alávetve.

Ezenkívül a békebirák engedélye, hozzájárulása szükséges a hivatalnoki (pénzügy) igazgatás s a községi közegek közreműködéséhez, miből néha helytelenül oly következtetés is vonatik, mintha Angliában p. o. adót csak birói parancsra lehetne behajtani s a közigazgatásnak a

bíró hozzájárulását kellene kieszközölni intézkedéseihez. Mert tény ugyan, hogy a községi adók kivetéséhez békebírói helybenhagyás kívántatik, mely azonban, nem is tekintve, hogy merő formalitássá vált, nem bírói tény s az évnegyedes gyűlésekre felelbezhető; hasonlókép a békebírák hatalma a jogérvényesen megállapított községi adónak végrehajtás útján való behajtását elrendelni, — állami adóknál ezt az adókivető bizottság teheti, — ép oly kevéssé a közigazgatás fölött gyakorolt biráskodás, mint azon hatalmok, melynél fogva a pénzügyi közegeknek jövedéki kihágások érdekében teendő házkutatásokhoz az ő engedélyökre van szükségök.

Ily esetekben a békebírák, mint a helyi életben és szomszédságban kiváló bizalomnak örvendő férfiak működnek közre, ép úgy, mint a közönséges bűntények miatt való házkutatásoknál világszerte mindenütt a községi előljárók.

Az újabb szabású önkormányzati hatóságok, vagyis a több községre kiterjedő szegényügyi, iskolai, egészségügyi és útboardok, mint láttuk, az adófizetők választotta képviselőkből és e képviselők választotta hivatalnoki személyzetből állanak, összeköttetésök a megyékkel csak addig terjed, hogy a board területén levő békebírák annak hivatalból tagjai, különben a belügyi kormányzék, illetőleg annak a vidékre kirendelt felügyelői alá rendelve intézkedéseik czélszerűségét, technikai részét illetőleg; ellenben azok jogi oldalát tekintve, a békebírák évnegyedes gyűlései, végső fokon pedig a főtörvényszék alá tartoznak.

Ugy a hivatalnoki, mint a régi és újabb természetű önkormányzati hatóságok intézkedései alávetvék a főtörvényszék jogi felülvizsgálatának, illetőleg kényszeríthetők általa e hatóságok valaminek megtételére vagy elhagyá-

sára. A sértett fél folyamodására a főtörvényszék parancsot bocsát az alsó hatósághoz (Writ of certiorari), hogy panaszló ügyét, felülvizsgálat végett, jelentés mellett (return) küldje föl neki.

A panasz akár eljárási hibára, akár a törvény helytelen magyarázatára vonatkozhatik. A főtörvényszék, megkapva a kívánt hatósági jelentést, a közigazgatás által megállapított tényállás alapján ítéletet hoz.

Ez a főjogorvoslati eszköz, melylyel valamely közigazgatási hatóság intézkedése jogosság szempontjából a főtörvényszék elé vihető s a békebírák évnegyedes gyűlésének arra vonatkozó határozata megdönthető; használata azonban meg van nehezítve különösen az által is, hogy a főlebbezőnek pénzbeli biztosítékot kell letennie. Ennek következtében fejlődött ki a törvényhozás által később egyenesen szentesített gyakorlat, melynél fogva magok a békebírák valamely előttök folyó ügynek jogilag kétes részét a felek beleegyezésével a főtörvényszékhez terjeszthetik (special case) s arra nézve saját elintézésök előtt döntést kérnek, hogy így a pénzbiztosíték letételének szükségé is kikerültessék.

Rendkívüli jogorvoslati eszköz jellegével bír a mandamus parancs (Writ of mandamus), melyet csak akkor kérhet a fél, ha más eszköze nincs, s arra szolgál, hogy vagy a közigazgatási hatóság, vagy valamely testület a törvény kívánta intézkedés megtételére szoríttassék, s ha fegyelmi s egyéb eszközök által arra nem szorítható.

Itt is a panaszló kérésére végzést hoz a főtörvényszék, melylyel jelentést kíván az ügyben a hatóságtól s ha az nem elégséges, újabbat, melyre aztán a végleges határozat (Peremptory mandamus) következik, szabadságában állván a mandamus writet kérő félnek a jelentés tény-

beli állításai fölött a véghatározat előtt a jelentést tevő féllel bizonyítási eljárásba bocsátkozni.

Az esetek, melyekben a mandamusnak helye van, a legkülönbözőbbek, p. o. hogy a békebírák nevezzenek ki szegény felügyelőket, engedjenek betekintést az adó és választási lajstromokba, adják meg a helybenhagyást valamely községi közeg tényéhez, vagy hogy valamely szabálytalanul választott városi hivatalnok mozdíttassék el hivatalától, valaki vétessék föl a polgári lajstromba, a vasúttársaság létesítse az engedélyező törvényben meghatározott építményeket, átjárókat a vasúttöltés alatt stb.

Ha valaki közigazgatásilag letartóztatatik, mire az angol hatóságok intézkedéseik foganatosíthatása végett általában jogosítvák, a Habeas Corpus parancs útján vizsgálathatja fölül a hatósági intézkedést.

Végül hatósági jogok, hivatalok ma már elvértve előforduló bitorlása fölött a gyakorlatból kiment Writ of prohibition és Writ of quo warranto útján ítélhet a főtörvényszék.

A főtörvényszék forgalma közigazgatásjogi kérdésekben nem nagy, 1880-ban mintegy 300-ra¹ ment az ily ügyek száma.

Az engedetlenség a főtörvényszék parancsai iránt súlyos vétséget képez, mely a bíróság megsértésének (Contempt of Court) neveztetik s esküdtszék nélkül a bíróság belátása szerint büntettetik, bár e részben előbb fennállott teljhatalmát az 1883-diki törvényhozás oda módosította, hogy három havi fogság és 600 frt birságnál magasabb büntetést nem szabhat.

A míg a fentebbiek szerint a hatósági intézkedések ellen az alattvaló közvetetlen bírói védelmet talál, addig

¹ L. Gneist Verw. recht I. kötet. 411. l.

a hatósági személyek ellenében az angol jog a birói védelmet részint korlátozza, részint megtagadja.

Magánjogi kártérítést a köztisztviselők nagy részétől nem követelhet a jogaiban sértett fél, ilyenek a békebirák, mivel ezek birói jellegűeknek tekintetnek; hasonlókép nincs helye kártérítésnek *contsables*-ek és szegény felügyelők ellen. A *boardok* s a hivatalnokilag szervezett közigazgatási hatóságok közegei ily általánosságban nincsenek magánjogi kártérítési keresetek ellen védve, bár ide vonatkozólag általános elv nem létezik s egész határozottsággal csak a békebirói önkormányzat közegei ellen lehet a kártérítési keresetet kizártnak tekinteni. — Az angol törvényhozás ugyanis az egyes hivatalok vagy közigazgatási teendők szabályozásánál külön-külön állított föl jogi elveket, melyekből különböző, néha azonban nagyon is súlyos felelősség hárul a köztisztviselőkre, mint ezt Dicey (id. m. 202. l.) a kereskedelmi minisztérium közegeire nézve sajnálkozva említi föl, az illetők ilykép megakadályoztatván abban, hogy a tengerre szálló hajók jókarban létét megvizsgálni merjék.

Vannak azonban birói döntvények (Rogers versus Rajendro Dutl, Broom Constit. Law 616. l.), melyek általában kimondják, hogy a jogaiban sértett fél kárpótlási igénye közhivatalnokok ellen minden tekinteten felül áll.

De még ott is, hol a törvény vagy gyakorlat a hivatalnokokat kifejezetten védi magánjogi kártérítési igények ellen, e védelem is természetesen csak addig illeti meg őket, míg hatáskörükben járnak el, azon túllépve nem hivatalnokok többé s magánjogilag beperelhetők, de még ily esetben is a kereset, megindítása előtt egy hónappal, előbb közlendő az alperessel az igény elvesztésének terhe alatt; ily igények keletkezésöktől számított hat hó alatt

elévülnek s alperes a keresetről értesülvén, a sértett félnek elégtételt ajánlhat, s ha az méltányos volt, az esküdtszék a mégis perlekedő felperest teljesen elutasíthatja.

A magánjogi kereset helyett azonban a fegyelmi büntetésekhez hasonló fenytékeknek, birságoknak, sőt fogásznak (attachment) is vetik alá a törvények számos esetben a közigazgatás közegeit törvénybe ütköző tényeikért vagy mulasztásaikért; ily fénytékek az illető felek kérésére s a rendőri kihágásokban szokásos eljárás szerint szabhatnak ki.

Végül minden közigazgatási közeg föltétlenül bűnvádi bíróság elé idézhető gonosz szándékból, magánérdekből eredő pártos tényeért, mely a törvénybe ütközik és jogot sért (corrupt, partial, malicious motives). Szükséges azonban, hogy ily esetben is a vád az illetővel hat nappal előbb közöltessék.

A miniszterek hatáskörükbe eső tényeikért magánosok által sem magánjogi, sem bűnvádi keresettel meg nem támadhatók, mivel e részben a parlament vádlási és ítélkezési jogának vannak alávetve.

A mi az angol bíróságoknak a szokásos hatáskörön túlmenő hatalmát illeti, e részben legyen elég utalni arra, hogy az újabb perrendtartás szabályozása a főtörvényszékekre bízott; továbbá rendkívüli hatalom ruházott a főtörvényszékekre a szegényügyi hivatal szabályrendeletei tekintetében; ugyanis bármely érdekelt fél, legyen az egyes vagy község, jogosítva van 500 firt biztosíték letétele mellett, Writ of certiorori útján az egész rendeletet, mint olyat, törvényessége szempontjából megtámadni, s ha a főtörvényszék ítélete a panaszlóra kedvező, az az egész országban kihirdtetetik s a szabályrendelet ipso jure erejét veszti; e rendkívüli hatalom indokolva van a mondhatni.

törvényalkotási jog által, melylyel a szegényügyi hivatal fölruházott, s melynek ellenőrizetlen gyakorlása könnyen a parlament hatalmi körét csorbíthatná.

Végül ide tartozik a főtörvényszék joga, melylyel a minisztérium és a számszék közt, az utalványozási jog tekintetében, mint bíró működik s így a végrehajtó hatalom gyakorlásának lehetségessé tételére befolyást nyer.

d) A jogvédelem szervezete.

A jogszolgáltatás szervezete, mint láttuk, a jogvédelem szervezetén nyugszik s a bíróság tagjai tekintélyesh ügyvédek köréből vétetnek.

A jogvédelemmel hivatásszerűleg foglalkozó ügyvédi karnak (legal profession) az államhatalomtól teljesen elkülönített, önmagába zárt, czéhszerű állása van s két rendre szakad : az ügyvédek (barrister, de kik counselnek is hivatnak) s az ügyvivők (sollicitor, attorney) rendjére ; az első jogi véleményadással s a bíróság előtt való védelemmel foglalkozik, míg az utóbbinak ügykörébe az adatok egybeállítása, információk szerzése, a perek előkészítése, folyamatuk szemmeltartása, általában a jogvédelem alsóbbrendű teendői, ezeken kívül közjegyzői, alkuszi funkciók tartoznak s jogvédelem csak a kisebb bíróságok előtt.

Mint már említettük, az ügyvédek közül kiválnak a Serjeant at law-k, a kik a többi ügyvédek fölött tiszteleti előjogokkal birnak, így a tárgyalásoknál megelőzik őket : selyemteljárt hordhatnak, újabban egyes ügyvédek királyi tanácsosi czímmel (Queens Counsel) tüntettetnek ki.

A közönség csak az ügyvivőkkel érintkezik, az ügyvédek meghatalmazásukat nem tőle, hanem az ügyvivőtől veszik.

A szabad művészetnek tekintett, becsületére rendkívül kényes, szoros testületi kötelmek alatt álló ügyvédi hivatás előkelő társadalmi állást biztosít, de a vagyoni előnyök inkább a hivatásukat üzletszerűleg folytató s a társadalmi rangsorban alább álló ügynököknél vannak, a kiktől, kivéve a legkiválóbb tehetségeket, az ügyvédek nagyrésze életfentartására nézve függ.

Az ügyvédség magas társadalmi állása összefüggésben áll az angol nemességnek és gentrynek az előbbi századokban általános szokásával, hogy tagjai ügyvédi gyakorlat végett néhány évet Londonban töltöttek s egy részök századok óta az ügyvédi pályán kereste boldogulását; ezen hagyományokat fentartja a jogtanulmány rendkívüli költségessége.¹

Az angol ügyvédség — Irlandnak és Skóciának külön ügyvédsége van — jórészt teljesen Londonban van összpontosítva, s azonkívül ma még csak néhány városban laknak ügyvédek (barrister); ellenben ügyvivők (sollicitor) mindenütt vannak; a vidéki jogkereső közönség érdekeit a kerületi, városi bíróságok előtt ez ügyvivők is védelmezhetik; a nagyobb ügyekben, melyek az utazó bírák által láttatnak el, a vidéki ügyvivők a londoni ügyvédekhez fordulnak, kik a bírákat körútjokban rendszeresen kísérik.

A londoni ügyvédség négy külön karból áll, összesen 4000 bejegyzett, de csak 1000 tényleg gyakorló taggal, u. m. Lincoln's Inn, Inner Temple, Middle Temple, Gray's Inn mindegyiknek külön vagyona, külön a karbeliek iródait ~~x~~ magokban foglaló házai s külön igazgatótanácsa van

¹ Felméri L. (Iskolázás jelene Angolországban II. köt. 373. l.) 30,000 frtra teszi az ügyvédségre való előkészület költségeit.

ezen kívül létezik a civil jogtudorok (Doctors Commons) mindössze 25 ügyvéd (Advocate) s 18 ügynökből (Proctor) álló kara, kik a külön bíróságoknál, — hol a római s kánoni jog van érvényben, — így p. a tengerészeti, egyetemi, végrendeleti és házassági bíróságoknál működnek.

Az ügyvédi karok állását, jogát sem törvény, sem királyi kiváltságlevél, hanem a középkorba visszanyúló szokás teremtette meg, mely a karoknak egészen czéh-szerű szervezetet adott.

Az egyetemeken, Oxfordban és Cambridgeban, az egyház csak a római és kánoni jogot tanítván, midőn a XIII. században a polgári perek (Common Pleas) bírósága Westminsterben állandósíttatott, a hazai jog tanítói és ügyvédei társulatot alkottak, házakat (Inn = vendéglő) vásároltak annak taníthatása s a tanulók elszállásolása végett.

E jogi tanintézet házai (Inns) az idők folyamán társulati találkozó helyiséggé, ügyvédi irodákká, nőtlen ügyvédek lakásaivá, maga az intézet pedig gyakorló ügyvédek társulatává, czéhévé változott, melyben a leendő ügyvéd elméleti kiképzése teljesen megszűnt, illetve alárendeltté vált.

A négy ügyvédi kar mindenike tanulókból, gyakorló ügyvédekből (barrister = baccalaureus) és tudós ügyvédekből (serjeant at law, serviens ad legem = doctor juris) áll; mindenik kar 20 — 60 tagból álló igazgatótanács (Bench) alatt áll; a tanács a tagjai sorában fölmerülő hiányokat önkiegészítés útján tölti be; a testületi vagyon kezelése, a fölvétel az ügyvédi karba akár mint tanuló, akár mint gyakorló ügyvéd (Calling to the Bar), a fölfüggesztés (Screening) vagy a végleges eltiltás (Disbarring) az ügyvédi gyakorlattól a tanácsot (Bench) illeti, melynek határozata ellen fellebbezésnek van helye a főtörvényszékhez. Különben magok a főtörvényszéki bírák is tagjai a kari igazgatótanácsok-

nak, melyeknek ügyvéddé avatási, fölfüggesztési és kizárási jogai a főtörvényszéki bírák delegációján alapulóknak tekintetnek.

Az ügyvédek elméleti és gyakorlati kiképzése ez Innekben megy végbe, mert az egyetemeken csak egyes jogi szakok, mint a magasabb műveltség eszközei adatnak elő s az egyetemet végzettek az Innekben kezdik tulajdonkép szaktanulmányaikat; a kik egyetemet nem végeztek, azoknak angol nyelv, latin nyelv s angol történelemből kell fölvételi vizsgát tenni, melyet azonban az Inn el is engedhet.

Rendesen azonban egyetemet végzett vagy egyetemet hallgató jelöltekből áll az Inn tanulói kara. Nehogy az ügyvédek és ügyvivők közt való határvonal elmosódjék, tanulóként föl nem vétetnek ügyvivők, ezek segédei, a különböző békebírói clerkek, parlamenti választási ügynökök, míg ily minőségben működni meg nem szűnnek, illetve az ügyvivői lajstromból annak rendje szerint kitörölve nincsenek.

A jogtanulói minőség három évig, vagy angolosan 12 évnegyeden át (terms) tart; a 12 évnegyednek eltöltése az által igazoltatik, hogy a tanuló minden évnegyedben hatszor ebédel a társulat éttermében, ha pedig egyidejűleg egyetemet is hallgat, háromszor; az ebédekben való részvétel csak azokra nézve számíttatik, a kik az ott szokásos asztal utáni áldásig folyton jelen vannak.

A jogtanulmányoknak illetén igazolása azon korból ered, midőn a társulatok valóságos jogi tanintézetek voltak, melyek tanulói benn laktak az intézetekben.

Arra nézve, hogy a tanulók a három év alatt a társulatok nyújtotta elméleti előadásokat hallgatni is fogják, direkt kényszer nincs, minthogy azonban az ügyvéddé

avatás előtt minden tanulónak vizsgát kell kiállani a római jog, az angol közönséges jog, valamint a méltányossági és földbirtokjogból; azokat tényleg hallgatják.

A tan- és vizsgaügyeket a társulatok közösen intézik egy nyolcz tagu, mindegyiknek két Bencheréből, azaz igazgatótanácsosából álló bizottság útján, mely újabban nagyobb súlyt fektet az elméleti tanulmányokra és vizsgálatokra. Összesen hat tanár van alkalmazva, kik nyilvános fölolvasásokat tartanak, mellettök tanítók is működnek, kik mondhatni a tanulók előkészítői a vizsgákra.

Az ügyvéddé avatás azonban rendszerint nem három, hanem öt évi előtanulmány után történik, melyből 2—3 év ügyvédi irodában töltetik el; az ily ügyvédi gyakornokok főnökeiknek azért, hogy irodájokban magokat gyakorolhassák, magas, évi 1200 frtnyi díjat is fizetnek.¹

Az ügyvivők, kik előbb a szerint, a mint a méltányossági bíróságoknál működtek, sollicitornak, a közönséges jog bíróságainál pedig attorneynek neveztettek, 1827 óta szintén társulatot (Incorporated Law Society) alkotnak; az ügyvivői pályára lépők fölvételi és képesítő vizsgákat tartoznak letenni az 1877-diki törvény óta; a vizsgáló bizottság a főtörvényszék titkárai- (Masters) s a társulat választott vizsgáló biztosaiból áll.

Az ügyvivők a bíróságok hivatalnokainak tekintetnek s egyenes fegyelmi hatalmuk alatt állnak, minélfogva egyeseket a jog és közönséges tisztesség szabályainak megsértése miatt ki is törölhetnek a lajstromokból.

Az ügyvivők gyakorlatuk folytathatására a bélyeg-hivatalnál évenként illetéket tartoznak fizetni.

¹ L. Felméri. Az iskolázás jelene Angolországban 368—373. l. Broom et Hadley, Comment. I. köt. Appendix. Gneist Engl. Verw. recht 984—989., 1084—1086. l. Glasson id. m. VI. köt. 501. l.

32. §.

A szuverénitás főszerveinek viszonya egymáshoz.

a) A miniszterek jogi felelőssége.

A mint az emberi czélokot illetőleg az individualizmusnak csak a collectivizmus erkölcsileg magasabb kívánalmai által korlátolt érvényesülését találjuk az angol alkotmányban, azonképen hozza a parlamentarizmusnak a közület egészéből kiinduló etikája összhangba a szuverén nemzeti akarat szerveit, a királyt, a parlamentet, a kormányt, jöllehet azok jogi elvek által egymástól elválasztvák s önállóságuk formailag teljesen biztosítva van.

Az angol alattvaló alapjogai (Birthright) külső jogi biztosítékok nélkül a parlament szuverén belátására bizvák, hasonlókép döntenek el a főállamszervek befolyásának, hatalmi súlyának kérdése a formailag körül nem írt politikai erkölcs külső hatalom híjával levő areopagja által. Az államszervek önállósága fölött csak úgy, mint az egyéni alapjogok fölött egy magasabb erkölcsi szabvány egyensúlyozó nyelve uralkodik, csak ennek fékező, irányzó, fensőbb erejétől mérsékelve, nem rideg jogi elszigeteltségben áll az fönn, s a mint az egyéni alapjogoknak csak a közületi eszmények határai között van helye, azonképen csak az egész összhangjába illeszkedve érvényesülhetnek király, parlament, kormány

Egy alaperő, egy elv hat az egész angol államtésben akár az egyeseknek a közhöz, akár a köznek, az egésznek saját főszerveihez s ezeknek egymáshoz való viszonyáról legyen szó: ez elv az állam mivoltát illetőleg megveti az államnak erőművi, külső korlátozások útján fentartását,

ezéleit illetőleg pedig ez elv szerint az állam «társaság minden ügyekben, . . . minden erényben, minden tökélyben.»

Igy nyugszik közös alapon, a szabad, erkölcsi eszmények megvalósításán fáradó személyiség alapján az alattvalók egyéni magán, valamint politikai közszabadsága.

Az egyéni szabadság az angol előtt a tökéletes ember eszméjének egyéni megvalósulása, ezért határa a közületi eszmény; a politikai szabadság ugyanebből a forrásból ered, irányelve a közület szükséglete, mint a tökéletes ember létezésének egyetlen módja, helyesebben a tökéletes ember valósága.

E közös alap magyarázza meg az angol állam szervezeti oldalát, főszerveinek egymáshoz való viszonyát, politikai szabadsága legjellemzőbb termékét, parlamentárizmusát.

Nem időzhetünk az angol államszervezet részleteinél hosszasan, annak kimutatására, hogy az mindenütt az egyének közkötelességekre alapított jogaiból van összetéve. A politikai választói jog előfeltétele, hogy azt a választó megvesztegetés nélkül, csakis közületi szempontok szerint használja, ellenkező esetben nemcsak büntethető s jogától megfosztható, de ha a megvesztegetések általánosabbakká válnak, egész kerületek zárhatók ki a politikai életből; az esküdti, a közigazgatási önkormányzati jog nemcsak hasonló korlátozásnak van alávetve, de e jog gyakorlására az illetők kényszeríthetők is; az egyesnek tanúszkodási, közvádlási, büntettek megakadályozását, büntettesek elfogatását, a közrend fentartását illető kötelemei csak eleven köztudat és kötelességérzet mellett lehetségesek s individualizmusból nem erednek.

E rövid utalások eleget mondanak s rátérhetünk az

angol állam nagyban való szervezetére, az állami főszervek viszonyára.

Az angol alkotmány az államhatalmak önállóságát és összhangját egyaránt biztosítja ugyan, de súlypontja mindig inkább az összhang elérésére s így az államhatalmak összműködésére, mint az egyes hatalmak elválasztására volt fektetve. Az összhang biztosítására szükséges nyomaték a századok folyamában majd a királynál, majd a főrendi, majd a képviselőháznál volt. Az utolsó ötven év alatt a képviselőház oly fölényt nyert a többi hatalmak fölött, hogy önállóságuk vele szemben szintén elmosódott; miért is némelyek úgy határozzák meg az angol alkotmányt, hogy benne a törvényhozó és végrehajtó hatalmak egy kézbe vannak letéve és semmiesetre sincsenek, mint az északamerikai Egyesült-Államokban egymással szembeállítva.

E fölfogás teljes jogosultsága mellett is fennáll azonban az államhatalmak önállósága.

A király föltétlen önállósága minden más államhatalom irányában, felelőtlenségén, uralkodási jogának és jövedelmeinek örökletességén kívül, főleg abban rejlik, hogy az összes többi hatalmak működéséhez folytonos hozzájárulása szükségeltetik; ugyanis az angol alkotmány szerint nemcsak a parlament összehívása, fölосzlatása, végzeményeinek szentesítése, nemcsak miniszterek s egyéb közhivatalnokok kinevezése s a végrehajtó hatalom nagyszámú ténye nem történhetik nélküle, de a törvényhozás még kezdeményezési jogában is meg van szorítva minden oly ügyre nézve, mely a király prerogatíváját érinti s arra nézve csak a király előzetes beleegyezésével vehet valamely javaslatot tárgyalás alá. A királyi hatalom föltétlen

önállóságát fejezi ki a trónrajutás módja; az angol trónörökös minden eskü, minden beiktatás nélkül foglalja el trónját s jut a királyi hatalom teljességébe, mert az angol jogelv szerint a király halhatatlan.

A parlament önállósága a többi államhatalmak és hatóságokkal, valamint a választókkal szemben mindenható hatáskörén és ennek fentartására irányuló kiváltságán (Privilege) nyugszik.

A király ugyanis a parlamentben folyó tárgyalásokról, a míg maga a parlament vele hivatalosan nem közli, tudomást nem vehet, annál kevésbbé szabad azokra befolyania; hasonló okból a kormánynak csak bizonyos számú tagja választható a parlament alsóházába, másrészt meg a parlament nem szorúl a bíróságokra, maga szolgáltat magának igazságot, viszont a bíróságok a parlament tagjai fölött a parlamenti minőségben mondottak, tettek miatt semminemű hatalmat nem gyakorolhatnak, a mint mindezt sajátosságánál fogva már a parlament kiváltságának tárgyalásánál részletesen ki kellett fejtenem s itt csak az összkép föltüntetése végett ismétlem.

A parlament két házának egymás irányában való önállósága hasonlókép kifejtetett illető hatásköreik vázolásában.

A végrehajtó hatalom, mely kétszáz év előtt a titkos tanácsban volt, ma pedig a kabinetben van, felelőssége által lett önállóvá úgy a parlament, mint a király irányában.

Mindazáltal nemcsak a felelősség elve, mely mögött az a gondolat rejlik, hogy az államban, a mi csak lehet, az előre megállapított törvény és meglevő szokás szerint történjék, hanem a király mellett külön közegek nélkülöz-

hetetlensége, a végrehajtás technikájának korai fejlettsége Angliában nagyban hozzájárultak a végrehajtó hatalom önállósulásához.

A végrehajtó hatalom, bár jogilag még mindig egyedül a királyt illetőnek tekintetik, tényleg századokon keresztül átruházás útján egyes főtisztviselőknek (great officers of state), mint a kincstárnok, a justiciar, a kanczellár, pecsétőr és az államtitkárok osztályrésze is volt. A norman királyok nagy hatalma Angliában korán szervezte a kormányzati hatóságokat, már a XII. században a kincstár és számvevőség (Exchequer) rendszeren be van állítva s mintául szolgál a sicíliai királyságnak; hasonlóképp rendes törvényszékek állíttatnak a kincstári követelésekre nézve, valamint a magán és büntető perekre. Mind e hatóságok nem gyakorolhatták ugyan hatalmukat a király akarata ellen, a ki azonban viszont közreműködésökre volt utalva. Ily főtisztviselőkből s ezen kívül külön kinevezett titkos tanácsosokból állott a titkos tanács, mely törvényhozó és rendes birói funkciói mellett különösen a király végrehajtó hatalmának volt közege s az angol királyságnak a norman hódítás óta lényeges kiegészítő részét képezi.¹

A királyi főtisztviselők feleletre vonása és megbüntetése a parlament által, mi a XIV. században kezdődik, változtatja át lassan a király szolgálait a köznek szolgálivá s ruhazza föl a királylyal szemben bizonyos önállósággal.

A király felelőtlenségére való tekintetből mondta már IV. Eduárd királynak Markham főbíró, hogy a király nem fogathat el senkit, mert ha az által az elfogotton sérelmet ejtene, a sértettnek nem lenne ellene jogorvoslata, s midőn I. Jakab király személyesen akart itélni, a bírák ellene

¹ L. Todd id. m. II. köt. 240. l.

szóltak, hogy arra joga nincs; így válik régi jogelvvé, hogy a király senkit el nem fogathat máskép, mint tisztviselői útján, bíróságai pecsétje alatt kiadott rendelettel.¹

A királyi főtisztviselők hozzájárulásának szüksége a király tényeihez, a felelősségre való tekintet nélkül is, rég megállapított volt az alkotmányban az által, hogy a király, mint már Coke mondta, csak okmányilag parancsolhat s tényei érvényessé a pecsétek által lettek, melyeknek őrzői e főtisztviselők voltak, kiknek pecsételési kötelességeit a törvény és esküjök szabályozta. Már IV. Eduárd alatt kimondatik, hogy a király magánpecsétje (signet) alatt kiadott kincstári utalvány nem érvényes, Erzsébet alatt pedig, hogy érvényéhez a nagy vagy titkos pecsét kívánatik.²

Annak okát, hogy a királyi főtisztviselők önállóan részesüljenek a király kormányzati hatalmában, a kormánysszervezet korai nagy fejlettségében, a királyoknak kontinensi birtokaik miatti távollétében s egyes királyoknak kiskorúságuk alatti trónrajutásában kell keresnünk, és különösen figyelemre méltó, hogy már IV. Henrik 1406-ban kiadott rendeletével elismerte a titkos tanács tagjainak jogát, hogy tisztökről lemondhatnak a nélkül, hogy kegyvesztéstől kellene tartaniok.

A mint a parlament hatalma nőni kezd, e tisztviselők, illetőleg a belölők alakult titkos tanács önálló hatalma parlamentileg is elismertetik s a királyság korlátozására használtatik, s az elv, hogy a király titkos tanácsa nélkül ne járhasson el, fokról-fokra fejlesztetik.³

A végrehajtó hatalom teljes önállósulását a jelenlegi

¹ L. Hearn, id. m. 70—74. l.

² L. Hearn, id. m. 92. l.

³ L. Todd, id. m. 2 köt. 262—292. l.

uralkodó család trónörökösödési jogát megállapító parlamenti törvény (Act of settlement) formailag is kifejezi, midőn követeli, hogy az ország kormányzására vonatkozó ügyek, melyek tárgyalása a titkos tanácshoz tartozik, abban tárgyalassanak s az illető határozatok a hozatalukban résztvevők által aláírassanak. A Tudorok ugyanis lehetőleg a középosztály vagyoniilag függő tagjaiból választák főtisztviselőiket s tanácsosaikat, kik a kormány tekintélyét a fejedelemmel szemben nem bírták úgy megóvni, mint a gazdag főrendiek, úgy hogy alattok a titkos tanács belső önállósága teljesen megsemmisült.

A rájuk következő Stuartok, névszerint I. és II. Károly király oly formán kisértették meg a végrehajtó hatalom elismert törvényes szervének, a titkos tanácsnak megkerülését s ünnepélyes üléseinek mellőzését, hogy magán-szobájokban (Cabinet) gyűjték egybe néhány kiszemelt bizalmas tanácsosukat s velők kormányoztak.

Ez ellen irányult a trónörökösödési törvény főt említett szakasza, mely azonban a titkos tanács tagjainak nagy száma s rendes kormányzásra való alkalmatlansága miatt tarthatatlannak bizonyult s Anna királynő alatt visszavonatot, de a benne foglalt elv, hogy a király kormánya, mely immár végleg a kabinetre szállt, felelős s így önálló is legyen, a XVIII. század eleje óta úgy jogi, mint erkölcsi irányban megdönthetetlen irányzója lesz az alkotmánynak. Nevezetesen II. György király alatt nem valamely irott törvény, hanem végleg megállapodott szokás útján jogelvvé válik, hogy a király egymagában semmiféle kormányzati tényt nem végezhet, hanem csak valamely miniszterének közbenjöttével.¹

¹ Todd, id. m. I. köt. 58. l.

A kormány ekkép megállapodott önállóságát hallgatólag azon alkotmányos szokásjogi szabály is kifejezi, hogy a királylyal államügyekben csak valamely miniszter közvetítésével lehet bárkinek, még a korona született tanácsosának, egy peer-nek is, érintkezni.¹

Mindenesetre azonban a felelősség elvének teljes érvényre jutása teszi a végrehajtó hatalmat a király és parlament mellett a szuverenitás egyik főszervévé; ez akkor következik be, midőn nemcsak jogi, hanem erkölcsi és politikai felelőssége is alkotmányos elvvé lesz.

Egyes főtisztviselők feleletre vonása előfordul a XIV. század óta, felségáruló vagy más súlyos bűntényekért, sőt Danby esete óta 1678-ban eljárásuk helyessége, tisztessége és czélszerű voltaért is; de a kormány, mint egész, akkor kezd — természetesen csak erkölcsi és politikai — felelősséggel terheltetni, midőn III. Vilmos, 1693 óta, minisztériumát egyező véleményű tagokból alakítja, a parlament erősebb pártjának, a whigeknek köréből veszi s a parlament alsóházába bevezeti.

Főkép ez által lesz a kormány önálló hatalommá a királylyal, de egyszersmind a parlamenttel szemben is. Önállósága védelmére a parlament ellen a királynak államfői feloszlató vagy akadályozó hatalmát s a választóknak, mint a szuverenitás ősforrásának erejét vetheti latba, a király ellenében pedig a parlamentre támaszkodhatik.

A kormány önállóságán mit sem változtat az, hogy azt a király vagy a választók hatalmának segélyével érvényesíthesse; mert a kormány nélkül a király formailag képtelen a működésre, a parlament s a választók pedig úgy formailag, az alkotmány szabványainál, mint fizikailag,

¹ Todd, id. m. I. köt. 216—220. l.

sokfejűségöknél fogva nem birnák a kormány teendőit teljesíteni.

A kormány, vagy angolosan szólva, a kabinet nem elősdi hatalom, mint Gladstone nevezi, hanem ép oly önálló, mint a király s a parlament, mert rajta fordul meg az államakarat megvalósulása, melyet a király, a nép csak megindít, mozgásba hoz vagy akadályoz, a parlament, mint érett egészlet kifejez, de a melynek lételt a kormány ad.

Hogy a lételre jutásnak folyamatához a király és nép indító, irányzó, akadályozó, a parlamentnek megállapító, szabatosító, kifejező ereje is hozzájárul, ép oly kevésbé teszi elősdivé ez állami főszervet, mint a testnek vagy léleknek egymásra támaszkodó funkciói nem vesztik el önállóságukat, mert egymást kiegészítik, sőt funkcióikat esetleg kipótólják.

A kormány önállóságával szemben, saját önállóságuk védelmére a királynak megvan a joga, hogy a kormányt elbocsáthatja, javaslatától jóváhagyását megvonhatja, a képviselőház pedig saját bevádolási joga (Impeachment) s a főrendiház ítélő hatalma, vagyis a miniszterek jogi felelőssége által tarthatja azt a törvény és tisztesség határai között. Ugy hogy a miniszterek jogi felelőssége képezi az alkotmányos szervezet szilárdságának, a főszervek önállóságának s egyszersmind összefüggésének kulcsát, az államépület alapkövét, mely mellett a parlamentet önállóságában védő kiváltság s a királyság függetlenségét biztosító prerogativa háttérbe szorúlnak.

A miniszterek vád alá helyezésének s a fölöttök való ítélkezésnek jogát általában már fejtegettük a parlament két házának hatáskörét rajzolva. A parlamentnek ezen egykor legfőbb fontosságú joga, a kormány tagjait impe-

achment útján feleletre vonni, megbüntetni, s állásukból eltávolítani, azon mérvben vesztett ugyan jelentőségéből, a melyben az igazságszolgáltatás pártatlansága és függetlensége emelkedett, a parlament fölénye a végrehajtó hatalom fölött kifejlődött, s lehetségessé vált a minisztert, sőt az egész kormányt hatalmától máskép is, mint az impeachment ünnepélyes birói eljárása útján megfosztani.¹ Mindazáltal a kormány jogi felelősségének s a parlament vádoló és ítélő hatalmának ma is megvan a maga jelentősége. Lényeges a förendiház előtti vádlásnál, hogy a mennyiben az a fönnálló jog szerinti büntényre irányul, a vád tárgyát képező ténynek ily büntény minden ismérével birnia kell s ennél fogva a förendiház senkit felségsértés, hűtlenségért (felony) el nem ítélhet máskép, mint a fennálló jog alapján s csakis a vétségek tekintetében van rendkívüli hatalma.²

Némelyek, kiket Lord John Russel korlátolt eszűeknek nevez, a felsőház előtti bevádolást csak is oly esetekben tartják megengedhetőnek, a midőn esküdszék elé vihető sérelem forog fenn; e megszorítás azonban túlságos s csak annyiban áll, hogy bünténynyel vádlás esetében minden törvényes kellék fenforgásának ki kell mutattni; lehetséges azonban vádlás a törvényben körül nem irt tények miatt is, és bizonyos, hogy az alkotmányos gya-

¹ L. Hearn, id. m. 108—110. l.

² Ez alapelv miatt kellett az alsóháznak vádját Strafford ellen elvetni s ellene a felsőház általi birói elítélés helyett a törvényhozás útjani elítélést választani. A Strafford ellen bebizonyítható tények ugyanis külön-külön nem képeztek felségsértést s csak magyarázat útján (constructive treason) lehetett volna azt rásütni, mit azonban a törvény tilt. L. Mohl. Verantw. d. Minister 632 642. l. Hallam, Constit. hist. of England II. köt. 103—112. l.

korlat több esetet mutat, midőn különösen külügyi kormányzati tények egyszerűen káros vagy veszélyes volta szolgált a vád alapjául, a nélkül, hogy valamely büntető törvénybe ütköző tény forogna fenn.¹

Gneist túlságosan dogmatikus álláspontjával nem fordít figyelmet e kérdésre s annak megállapítására szorítkozik, hogy a minisztereknek a bírói jellegű Impeachment útján való feleletre vonása, az ősi alkotmány félszakra hajlásával, mely már II. Károly alatt bekövetkezett, a politikai felelősségnek adott helyet, melynél fogva a miniszterek nem azért felelősek, hogy a törvényt, hanem, hogy a többséget meg ne sértsék.²

De mivel Gneist is ez állapotnak, t. i. az Impeachment útján való jogi feleletrevonás szünetelését addig reméli csak, a míg az angol nép hite a nemesség kormányzati képességében meg nem inog, ez pedig manap tényleg megtörtént, nem akadémikus értékű annak kutatása, mi képezheti az Impeachment tárgyát.

Az 1832-diki első reform bill előtt mondhatta Lord John Russel, hogy a főrendiház előtti vádeljárás, egészben véve inkább madárijesztő politikai gonosztevők elretentésére, mint a közigazgatás valódi biztositéka; ma nagyobb figyelmet kell arra fordítani, midőn a politikai hatalom a társadalom legalsóbb osztályaira is kiterjesztetett.

S ha a főrendiház előtt lejárattott eseteket, a közjogi tekintélyek gyér nyilatkozatait fontolóra vesszük,

¹ A XIV. Lajossal kötött osztozási szerződés (partition treaty) miatt p. o. Portland earl és társai, az utrechti béke miatt Bolingbroke viscount és társai helyeztetek vád alá. L. Russel id. m. 202. l. s Mohl id. 670—680. l.

² L. Gneist, Engl. Verw.-recht II. kiad. II. kötet. 709., 710. l.

azon eredményre jutunk, hogy tárgyat ugyan nemcsak a büntető jog által szorosan körülírt cselekvények alkotják, hanem a főhivatalnokok káros és veszélyes tényei s magatartása is, de azzal a lényeges különbséggel, hogy nagyobb büntetés csak a törvényesen körülírt bűnös tettek miatt szabható ki, ellenben kisebb fokú büntetések törvényes tényálladék nélkül, pusztán rossz kormányzás alapján is kimondhatók.¹

Az eljárás röviden a következő. Miután az alsóház, valamely tagjának indítványára, a vádlást elhatározza, ezen tag a ház egyéb kiküldött tagjainak társaságában a főrendiház elé járúl, hogy ott a vádat előadja, bejelentvén, hogy a ház a részletes írásbeli vádpontokat kellő időben elő fogja terjeszteni s be is bizonyítani. A vádpontok a képviselőház bizottsága által állíttatnak egybe s a ház által megvitatva s végleg megállapítva, a főrendekhez küldetnek át s ezek által vádlottal közöltetnek, ki azokra észrevételeit, a képviselőház pedig ellenészrevételeit írásban megteheti.

Ha a vádlott peer, a főrendiház határoz a váddal egyidejűleg vagy utóbb ugyan, de a végtárgyalás előtt, letartóztatása fölött; ha közrendű, az alsóház s ennek ház-nagya kíséri át a főrendiház háznagyához, kinek őrizetében marad, a míg a főrendek kezesség mellett szabad lábra nem helyezik. A vád alá helyezés az előzetes letartóztatást nem vonja ugyan maga után, tényleg azonban

¹ Az angol alkotmány által kellő szabatosséggal körül nem írt Impeachment tárgyra nézve nem helytelenül mondja Fischel, hogy az mindig «elismert jogelvek, de semmi esetre sem határozott jogszabályok megsértésére vonatkozik».

azt látjuk, hogy ez éles fegyvert, mely a király hatalmát tanácsosai megválasztásában oly közéről érinti, a parlament az esetek nagy részében használta.

A végtárgyaláson, melynek napját a főrendiház tűzi ki, az alsóház a vád képviselőjére, a bizonyítás keresztlvitelére megbizottakat (managers) nevez, de azon, bizottsággá alakulva, maga is jelen van; a vádlott szintén beidéztetheti tanúit s védőt vehet igénybe.

A vádló és vádlott perbeszédei s a tanúk szokásos, kemény vallatása (cross examination) után az elnök egyenkint felhívja az összes peereket, a legifjabbon kezdve, vétkes-e vádlott vagy nem? S azok az elnöki felhívás rendje szerint felállva, fedetlen fővel, jobb kezöket a mellre téve: «Becsületemre vétkes vagy nem vétkes» szóval adják szavazatukat; egyszerű többség határoz.

A büntetés kiszabása, ha vádlott vétkesnek találtaott, nem történhetik meg a főrendek által, ha csak azt az alsóház külön, elnöke útján nem kéri.

Az alsóház által emelt vádat nem szünteti meg az ülősszakok berekesztése, de a parlament feloszlata se, nem lehet ellenében a királyi kegyelem útján való pertörlés kifogásával élni; ezen Danby gróf esetében fölmerült kérdést végleg eldöntötte a trónörökösödési törvény. Ellenben az alsóház vádjára elítéltnek büntetését teljesen elengedheti a király.¹

¹ L. May, Parl. practice 613—620. l. Cox 417—421. l.

b) A főszámszék.

A kormány önállósága nagyban függ az állam pénzeszközei fölött való rendelkezéstől, miért is a parlament hatalma a kormánnyal szemben a pénzügyi kezelés kellő ellenőrzéstől függ.

A parlament döntő hatalma több, mint kétszáz év óta elismerésre jutván, a pénzügyi kezelés ellenőrzésére az újabb időkig aránylag kevesebb súly helyeztetik, mint más újabb keletű alkotmányos államokban s különösen nem oly mértékben gyakoroltatik egyenesen a parlament részéről, mint másutt.

Mindenek előtt a költségvetési czímek nagyobb igazgatási ágakat felölelő volta meglehetősen szabad kezet enged a kormánynak.

Az ellenőrzés nem kizárólag a parlament fölénye biztosításának szempontjából van szervezve, a pénzügyi kezelés helyessége és törvényszerűsége magában véve is czélja annak, mondhatni, kormány és parlament között álló független intézmény.

A kormányzat pénzügyi ellenőrzését az 1866-diki törvény (29. és 30. Viktoria 39. fej.) az előbbi állapothoz képest ugyan szigorúbbá tette, a nélkül mégis, hogy a parlament hatalmi súlyát e részben különösen éreztetné; a pénzügyi kezelés előzetes ellenőrzése minden esetre sokkal hatályosabb, mint az utólagos zárszámadási eljárás.

A kormányzat pénzügyi kezelésének előzetes ellenőrzésére és utólagos felülvizsgálatára hivatott hatóságok 1866-ben szerveztettek újra s az előbb külön álló főellenőri és főszámvívői hatóság egybe olvasztatott.

Ma mind a kettőnek teendője a főellenőr és főszámvívó (Comptroller General and Auditor of the Receipt and

Issue of his Majestys' Exchequer) című, a mi legfőbb számszékünknek megfelelő hatóságban van összpontosítva, mely négy birói állású tanácsosból (Commissioners) és nagyobb számú, de nem élethosszig kinevezett számvizsgálóból álló segédszeméllyzettel ellátva, a főellenőr neve alatt működik.

Az angol állam bevételei és kiadásai az angol bankban vannak összpontosítva, mely az államhoz ugyanazon viszonyban van, mint a magán egyénhez a bankárja s a kormány a bankhoz intézi bevételi és kiadási utalványait, melyeknek előbb azonban a főellenőr részéről érvényesíttetni kell, kinek az érvényesítésnél az állandó és évi adótörvények, fedezeti törvények, illetőleg az alsóház költségmegszavazási határozatai értelmében kell eljárnia.

A főellenőr (Comptroller General) ezen érvényesítési joga által a bevételek és kiadások törvényességének bírójává válik s ellenzése a kormány pénzügyi rendszabályait megakasztja.

A főellenőr, érvényesítési joga következtében, a kormány utalványozási jogának részesévé válik.

Ellenzésével szemben a kormánynak nincsenek, hatalmi eszközei akarata kivételére. Csak birói úton kereshet orvoslást a főellenőr határozatai ellen olyképen, hogy azokat a főtörvényszékhez fölebbezi s csak a főtörvényszéknek a főellenőr határozatát megváltoztató ítélete pótolhatja annak érvényesítését a kormány pénzutasalványainál.

A főellenőrt, ily hatályos befolyása a kormány pénzutasalványaira, a pénzügyi kormányzatnak egyenes részesévé teszi.

A főellenőrnek e működése a pénzügyminiszter mellett lassan fejlődött ki; a kincstár (Exchequer) igazgatásában a pénzek bevételeinek és kiadásának ellenőrzése és

számbavétele, a pénzek pénztári kezelése s a pénzek utalványozása külön hatóságokat teremtett, az első a főellenőrit és főszámvevőit, a második az angol bankot s az állami főpénztárost (Paymaster general), a harmadik a tulajdonképi kincstárt (Tresaurý), vagyis a pénzügy-minisztert.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a főellenőrnek ez előzetes ellenőrködése a pénzügyi kezelésnek csak nagyban való törvényességére, a költségvetésnek egészben való betartására vonatkozik.

Ugyanis a főellenőr érvényesítése következtében a kormány rendelkezése alá került összegek részletes felhasználása a törvény ellenére is történhetik.

Ezenkívül a kormány az 1.200,000 fontnyi katonai és gyarmati, közelebbről meg nem határozott czélokra évenként megszavazott kincstári alap (Tresaurý Chest Fund) s a polgári igazgatásban előre nem látott esetekre megszavazott 120,000 fontnyi alap (Civil Contingencies Fund) s a 40,000 fontnyi titkos alap fölött rendelkezik.

Mindezen körülmények lehetségessé teszik a tényleges kezelésben a költségvetéstől való eltérést, mit csak az évi kezelés részletes számvizsgálata deríthet ki.

Ezen utólagos számvizsgálat a pénzügyi kezelés többkevesebb részére nézve 1866 előtt a főellenőrtől különböző hatóság, a testületi jellegű számszék (Commissioners of Audit) által teljesítettett, ez évben e hatóság teendői is a főellenőrre ruháztattak, ki ekkor egyszersmind főszámvevői czímmel ruháztatott föl s helyettesével teljesíti e hatóság teendőit is, mert 4 tanácsosa (Commissioners) noha bírói függetlenségű állásúak, ép úgy pusztá segédei csak, mint a többi számvizsgálók (Examiners), mert csak véleményadásra, nem határozathozatalra jogosítvák.

A főellenőr és főszámvevő működésének főcélja a parlament pénzügyi határozatainak fentartása s az évi zárszámadások kiválókép a parlament informálása végett készülnnek, minél fogva Todd a parlament tisztviselőjének is nevezi, ki a parlamentnek felelősséggel tartozik, mindazáltal kinevezésébe a parlamentnek nincs beleszólása, az a korona joga. Hivatalát élethossziglan s ugyanazon függetlenséggel bírja, mint a bírák, fizetése, mint ezeké, az évi megszavazás alá nem eső költségek közé tartozik.

A főellenőr és főszámvevő mellé adott segédszemélyzetből csak 4 tanácsos elmozdíthatatlan állású, a többi nem, s az egész személyzet kinevezése a pénzügyminisztert illeti; az előléptetés s a nem elmozdíthatatlan közegekre nézve az elbocsátás joga azonban a főellenőr kezében van, kinek fegyelmi hatósága alá tartoznak.

A főellenőri és főszámvevői hatóság ellenőrző működése soká nem vétetett rendszeresen tudomásul a parlament részéről s csak 1862 óta, midőn állandó 9 tagú zárszámadási bizottság alakítása határoztatott el az alsóházban, foglalkozik az a pénzügyi kezelés felülvizsgálatával komolyabban.¹

c) *Bíróság és önkormányzat viszonya az államhatalmakhoz.*

A végrehajtó hatalom külön főszervi minőségét s önállóságának jogi határait a fentebbiekben kifejtvén, a hozzátartozó bírói önkormányzati hatóságok állását kell körvonaloznunk.

¹ L. az egész kérdésre nézve Gneist, Engl. Verwalt. III. kiad. 697—736. l. és Todd, id. m. 112—142. 165—196. l.

Az angol alkotmányban sem a bíróság, sem a közigazgatásnak önkormányzati alapon szervezett része nem válnak ki mint önálló hatalmak, noha mindakettő funkcióját a lehető legnagyobb önállósággal gyakorolja.

A bíróságok hatáskörénél kifejtettük, mily teljesen alá van a közigazgatás vetve a bíróságok ellenőrzésének, sőt hogy a bíróságok a törvényhozás egy nemével vannak felruházva s némely kormányrendeletek érvénytelenítésére, a pénzügyminiszteri utalványozás törvényszerűségének eldöntésére is jogosultak; ehhez járul, hogy a nép az esküdtszék útján egyenesen részesedik az államhatalomban.

Mind ennek daczára a bíróság a végrehajtó hatalomhoz tartozónak tekintetik, mint annak azon része, mely a törvények magyarázatára hivatott.¹

Hawkins okoskodása,² hogy a kormány tekintélye máskép fönn nem tartható s a törvények erélyes és sikeres végrehajtása lehetetlen, ha azok iránt, kik az igazság kiszolgáltatásával megbiztatnak, a legnagyobb bizalom nem uralkodik, csak azt fejezi ki, a mi az angol alkotmányban intézményesen meg van valósítva, mert az angol elméleti nyilatkozatoknak, az angolok általánosító erejének fogyatékosságát tekintve, nem lehetne különös súlyt tulajdonítani, ha azt a bírói szervezet maga nem bizonyítaná.

Ugyanis a bírósági tagok legfőbbike, a lordkanczellár, ki a főrendiháznak rendes bírói minőségű funkciója alkalmával is elnöke s egyszersmind a fegyelmi hatalom gyakorlója a vidéki bíróságok fölött, mindig tagja a kabinetnek s valóságos miniszteri hatalommal van felruházva.

A titkos tanács igazságügyi bizottsága hasonlókép

¹ L. Cox, id. m. 4. l. Broom, id m. 521. l.

² Treatise of the Pleas of the Crown.

a kormányzat és igazságszolgáltatás összekapcsolásának egyik példája.

Ezenkívül a bíróságok, mint a közigazgatás szerves kiegészítő részei működnek, és pedig nem csak annyiban, hogy a békebirák egyúttal közigazgatási közegek is, hanem a mennyiben úgy az ő működésök, mint a rendes bíróságoké beléfonódik a közigazgatás működésébe, mihelyt abban jogalkalmazásra és annak következtében törvénymagyarázatra van szükség. E részben nemcsak közigazgatási bíráskodást, hanem a fegyelmi hatalom egy nemét gyakorolják a közigazgatás közegei fölött, midőn nem bűnvádi alapon, hanem hivatalos kötelmek elmulasztása miatt azok ellen emelt populáris kereset folytán birságotlasi jogot gyakorolnak.

A bíróságok joga a minisztérium és számszék közti ellentét s némely miniszteri rendeletek érvényének eldöntésére csak úgy érthető, ha azok a kormány és közigazgatás jogi szakkiegészítőikép fogatnak fel.

Az önkormányzat, úgy a régi, mint az újabb keletű, sem a provinciális sajátságok, sem az alkotmány öréneke nem tekintetik, hanem az alattvalók legnagyobb részénél csak a helyi szomszédságban gyakorolható polgári áldozatkészség és czélszerű igazgatás keretének.

Az alkotmány őre századokon át a parlament, eszköze a miniszteri felelősség, az újabb kétszáz év óta a sajtó, a kérvényezés, népgyűlés s a független bíróság volt, mely az alkotmányt sértő közigazgatási közeg vagy annak ténye fölött ítéltetett. Az önkormányzat csak mint a parlament előiskolája s a párttöbbségtől lehetőleg független közigazgatási szervezet volt becsben; a provincialismust pedig elnyomta a törvényhozó és ítélő hatalom erős összpontosítása a királyban, a parlamentben s a bíróságban,

s a hol az önkormányzat a helyi különlegesség organumává vált, ott leginkább el is fajult, mint a külön szabadságlevelekkel bíró városokban, míg az egyforma törvények alatt álló megyék századokon keresztül az önkormányzat mintaképei voltak.

Az önkormányzat önálló hatalma, melynek nemcsak nemzetnevelő hatása van, hanem a mely a többi államhatalmak ellensúlyakép is bir működni, egyedül az esküdtszék útján nyilatkozott, de itt nem annyira alkotmányos hatáskörében, hanem annak ellenére.

Az esküdtszékek a törvények szigorával, a királyi és kormányhatalomnak a választók jogos törekvéseit elfojtó törekvésével szemben egyszerűen fölmentették a vádlottakat, kiket a törvény szerint el kellett volna ítélniök, s így oly hatalmat gyakoroltak, mely őket az alkotmány formái, jogi szabványai szerint nem illette meg s mely nem az államhatalmak önállóságának, hanem összhangjának elvéből folyt.

Ugyanis az önállóság daczára, melylyel az egyes államhatalmak felruházvák, az alkotmány a nyomatékot az egyikre fekteti, mely ellen azonban, ha az erkölcsi, belső indokok nélkül használtatik, módot nyújt a többieknek, még a nem tulajdonképi külön államhatalmaknak is, hogy ellennyomást alkalmazzanak; az esküdtszékek a parlament alapját, forrását alkotó társadalom nevében tették magokat túl oly törvényeken, melyek az erkölcsi követelményeknek többé meg nem feleltek.

S ezzel elértünk volna az állami főszervek erkölcsi, belső összhangjához, vele a parlamentarizmushoz.

d) A parlamentarizmus.

Azon összhang, melyet a miniszteri felelősség, a számszék, a fejedelem szentsége, a parlament kiváltsága létesít, jogi, külső; a parlamentarizmus főelve ellenben erkölcsi s oda törekszik, hogy egy szellem, egy irány hasson úgy a szervezett, mint a szervezetlen államhatárlomban, egy a királyban, a parlamentben, a kormányban s a választókban; a parlamentarizmus nem elégszik meg az államhatalmak összhangjának utólagos helyreállításával, előre gondoskodik, hogy az meg se zavartassék, és a nélkül, hogy az államhatalmak, király, kormány, parlament s ebben a felső és alsóház önállóságát lerontaná, ez államhatalmakat a joginál magasabb erkölcsi kötelességektől teszi függővé.

Az angol államban az állami főszervek viszonya elveszté egyoldalú jogi jellegét, teljesen ethizálva van, a jog és kötelesség elválaszthatatlanul összeolvadt benne. A mai parlamentáris kormányzattal ellentétben prerogatívásnak nevezett előbbi kormányrendszer jogi szabványai, midőn a király és parlament, mint idegen, ellenséges erők állanak egymással szemben, midőn a kormány csak a király szolgálja, nincsenek formailag megszüntetve; hasonlóképen fennállanak a főrendi és közrendi ház hatalmi körét kijelölő jogi szabványok; azonban a főszervek való életben folyó cselekvésének legfőbb zsinórmértékeül nem többé ezek, hanem egy részleteiben körül nem irt állami morálnak parancsai vannak elismerve.

Mennyiben van a közéletet irányzó ily elvek létrejöttére Angliában az állam és vallás közötti szoros kapcsolatnak befolyása, külön fejtegetést követelne, annyi

mindenesetre áll, hogy e kapcsolat is segítette az emberi élet egészes fölfogását, kisimitotta a temporale és spirituale, a jog és morál elméletileg jogosult ellentéteit s az angol nemzeti szellem konkrét irányának megfelelőleg hozzájárult, hogy a mint a magánéletben nem ítélünk, nem cselekszünk egyoldalúan jogi vagy erkölcsi tekintetek szerint, úgy a közelet is a jog és morál összefűzött rendszere alatt álljon.

Az angol nemzet évszázadokon át államilag oly fegyelmezetté, állami főszerveinek jogi önállósága oly elismertté lett, hogy nem kell félnie, ha magát életében a jog világos, részletes szabványai helyett a morálnak alanyi felfogást, méltatást engedő és kívánó iránytűjére bizza, valamint a jól sikerült családban a tagok tudják ugyan viszonyuk jogi határait, de magokat nem ezek, hanem a családi élet magasabb etikája által vezettetik.

A jog és moral ez összeolvadása azonban csak az állam szuverén életének magaslatán, a törvényhozás irányzása, a külügyek vezetése tekintetében áll fenn az államhatalmak között; mihelyt a szuverén akarat akár belügyek, akár külügyek tekintetében megszületett, az állam teljes mértékben fölveszi jogi jellegét s akarata megvalósítására hivatott alsóbb organumait, a bíróságokat s a közigazgatást kívül hagyja a király, a parlament, a kormány s a választók között esetleg folyó ethikus természetű pártküzdelmeken, jogi határvonalat húz a meghozott törvény bírói vagy közigazgatási végrehajtása s a hozandó törvény vagy a követendő külpolitika tekintetében.

Az első téren a czélszerűség, az érdeemesültség ethikus, az igazságszolgáltatás és közigazgatásban a meglevő szuverén akarattal való megegyezés jogi szempontja döntő.

Az államhatalmak elválasztása a maga jogi élessé-

gében megszűnt az angol államban, mióta, főkép a jelen század eleje óta, közelismerésre jutott az állami etikának azon elve, hogy a király köteles kormányát a parlament többségéből venni, hogy e kormánynak a parlament tagjának kell lenni, hogy kormányzatát úgy a törvényhozás, mint a külügyek terén a parlament többsége szellemében kell vezetnie, hogy a parlamentből vett miniszterek hozzájárulása nélkül semmiféle szuverén, vagy a történelmi fejlődésnél fogva hatáskörébe tartozó egyéb nem szuverén ténny sem szabad végeznie. De fönnáll a hatalmak elválasztása a szuverén és nem-szuverén szervek (biróság és közigazgatás) viszonyára nézve azon sajátlan értelemben, hogy az utóbbiak működésökre nézve ki vannak véve az előbbiektől, a király, a parlament, a kormány befolyása alól s csak az írott s nem írott törvénynek alávetettek.

Midőn ekkép a fő államszervek viszonyát egymáshoz mai napság főleg ethikus, a másodlagos birói és közigazgatási szervekeit az előbbiekhöz és egymáshoz joginak mondtuk, sem azt nem akarjuk ezzel állítani, hogy az előbbiektől a jogi határvonalak eltűnnek, sem azt, hogy utóbbiakban ethikus elvek nem működnek; de igen azt, hogy a fő államszervekben túlnyomó az ethikus, a másodlagosokban a jogi elem, valamint hogy a fő és másodlagos államelveket elkülönítő életelv főkép jogi.

Ha az állami főszervek viszonyának e kétféle eleme folyton szem előtt nem tartatik s figyelembe nem vétetik, hogy az a kérdés, ez elemek melyikének kell vagy szabad egy adott esetben a másik fölött uralomra jutni, csak esetről esetre döntenek el a közlelkiismeret által; az angol alkotmány érthetetlennek, logikátlanoknak, nevetségesnek tűnik fel s rövidlátó vagy szenvedélyes gondolkozók nem is késték annak épen magasabb, mert az ember külső

jogi megkötöttségét és morális, pusztán lelkiismerete irányozta belső korlátlanságát egyaránt méltató azon oldalát támadásaik vagy gúnyjok eszközekép felhasználni.

Az angol politikai érvelésekben rendes fordulat, hogy valamely állami főszerv elméletileg teheti ezt vagy amaszt, mind a mellett életszabályul szolgál ez vagy az. Így jogilag a király titkos tanácsa útján kormányoz, melynek minden tagja egyenlő joggal bír, ez az elmélet; szabály ellenben, hogy a kormányzás a titkos tanács bizottsága (cabinet) útján történik, melynek vezetője a premier, de Lord Landsdowne szerint, «semmi sem lehetne az alkotmánynyal ellenkezőbb visszaélés, mint ha valamely parlamenti végzeményben ismertetnék el valami ilyen hivatal létezése».¹

Hasonlókép érvényben van a jogi elv, hogy a király szabad tetszése szerint választja tanácsadóit, kiket a kormányzás teendőivel meg akar bizni; szabály azonban, hogy a miniszterelnökön kívül egy miniszter kinevezésére sincs befolyása; valamint senki sem vonja kétségbe, hogy a koronának joga van minisztereit elbocsátani és hogy a parlamentnek nem áll jogában az új miniszterekre nézve mindaddig nyilatkozni, míg tetteikből fölöttök ítéletet nem hozhat; szabály azonban, hogy minden új minisztérium, mint Sir Robert Peel 1834-diki kormányvállalásánál mondta, felelős az előbbi kormány elmozdításaért² s hogy ennek folytán a korona joga miniszterei elbocsátására nézve az új miniszterek személyében bírálat tárgyává tétetik. A képviselőház ősi joga a korona-kérte költségeket egészben megtagadni; szabály azonban, hogy e veszélyes

¹ Todd, id. m. II. köt. 409. l.

² Todd, id. m. I. köt. 159. l.

jogával nem él; hasonlókép fennáll a felsőháznak formai joga az appropriáló s az adótörvényeket egészben elvetni, rendszerint azonban nem szabad ily törvényekbe avatkoznia.

Az angol alkotmányos ethika oly szabályai, mint p. o. hogy a képviselőház bizalmát elvesztett minisztereknek kötelességök lemondani, hogy a király szentesítését meg nem tagadhatja a parlament elfogadta javaslatoktól, hogy kétszer egymásután nem élhet a parlament feloszlatásának jogával, hogy a főrendiháznak, ha az alsóház megmarad álláspontja mellett, engednie kell, még világosabban ellenkeznek a vonatkozó jogi szabályokkal.

Mindazáltal nagy hiba lenne ez ellentétből akár a jogi szabályok teljes megszűnésére, akár az ellentét kiegyenlítésének lehetetlenségére következtetést vonni, mert az alkotmányos ethika szabályai nem abszolútok, nincsenek formai bevégezethez szabatosítva s nem zárják ki a jogi szabályok vagy egyenes vagy más úton való érvényesülését; így a képviselőház bizalmát veszített miniszterek kötelesek ugyan lemondani, ha a korona a feloszlatáshoz folyamodni nem akar, de az egyenes bizalmatlansági szavazat esetét kivéve, hogy mikor veszítették el a bizalmat, nincs föltétlenül meghatározva; a király a parlament két házának egyező határozatait szentesíteni tartozik ugyan, de van módja megakadályozni, hogy ilyenek ne keletkezzenek¹

¹ Az angol korona hatalma, úgymond Lord Derby, nem függ többé azon vető jogtól, melynek segítségével, elméletileg birt jogánál fogva, ő felsége mindig megakadályozhatja a parlamentben keresztül ment törvények érvényesülését: hanem sokkal inkább a miniszterei fölött s ezek által a törvényhozás mindkét háza fölött birt azon befolyástól függ az, melynél fogva már előbb van alkalma akaratát érvényesíteni, mintsem midőn e javaslatok már a parla-

s a mint az állami főszervek egyikének joga a másike által egy magasb ethikus követelmény nevében háttérbe szoríttatik, p. o. a királyé miniszterei megválasztásában, azonképen a parlament joga a minisztereket leszavazni, azon megszorítás alatt állónak van elismerve, hogy a kormányzat vitelére alkalmasb férfiakat tud a koronának adni.

A jog és morál úgy össze van fonódva a legfőbb állami szervek viszonyának szabályaiban, mint az egyes polgár szavazati jogában, mely föltétlenül szabad, míg az állam közérdekében gyakoroltatik, de azonnal korlátoztatik, sőt jogi eszközökkel büntettetik, ha csupán a maga érdekében akarná használni s pénzért eladja, vagy magát megvesztegetteti.

Az angol alkotmányos élet ezen ellentétésnek látszó szabványai, az állam magasabb természetének, a pusztai jogi kapcsolatnál bensőbb és fensőbb viszonyának élő megtestesülését képezik, mert a mi fontos, nem csak követendő, hanem követett életelvek, melyek külső kényszer nélkül, belső helyességöknél fogva, mint az illem, mint a morál parancsai érvényesülnek.

Az állam szervezeti részében ismétlődik, a mit az állam és egyén viszonyában tapasztaltunk; a köznek fölénye az egyes fölött, a parlament mindenhatósága az alattvaló szabadságával szemben nem semmisítik meg ezt, mivel maga e szabadság a közt lelkesítő eszménynek része.

ment elé terjesztve, megnyerték annak beleegyezését. L. Todd, id. m. III. köt. 41. l. A parlamenti kormány fölöslegessé tette a vetőt, fölmenti a koronát attól, hogy a parlamenttel ily egyenesen szembe szálljon, s a szentesítés a mai gyakorlatban csak azt fejezi ki, hogy a törvény formailag is kellő módon jött létre. Különben lásd a vető-jog kérdését az 1858-diki parlamentben. Todd, id. m. III. kötet 44. lap.

több, előfeltétele. Ép így a parlament, a választók fölénye daczára, megáll a király, a kormány, a bíróság és köz-igazgatás önállósága, mert e szervek mindegyike nélkülözhetetlen eszköze a nemzet akaratának; a jogi elvek ezt fejezik ki, de mivel a jog merev, hajthatatlan és mindig külső, az emberi közélet pedig alkalmazkodni, belső, erkölcsi mérték után indulni tartozik, ezért nagy vívmány, ha egy nemzet bír e mesterséges, külső eszközök és elvek mellett főkép belső szabad tekintetek szerint haladni, magát külső korlátok szüksége nélkül az erkölcs, illetőleg ennek kifejezője, a közvélemény által kormányozni.

Az angol államban el van érve, a mi a magánéletben nagyobb részt óhajtas marad, hogy a jog a morál törvényeinek alávetve érvényesüljön, sőt már majdnem egyedül a politikai morál szabályozza főszerveinek viszonyát s ebben rejlik az angol alkotmány nagyszerűsége s gyengesége egyaránt.

A ki a jog kényszerítő eszközei nélkül teszi a helyest, a legmagasabban áll emberileg, de bizonyos, hogy a félrelépés könnyebb arra nézve, a ki előtt nem áll a lehetőség, hogy akarata gátra talál; a pusztán morál kormányozta embernek könnyebb hibázni, mint a ki mások, valamely felsőbb hatalom, a szorosan körülírt jog ellenőrzése alatt áll.

Az ethikának a jog fölé emelkedése az angol alkotmányban szintén azzal a veszéllyel jár, hogy a jogilag nem korlátozott s külsőleg legerősb állami szerv visszaélhet szabadságával s cselekedetei nem felelnek meg az állami ethika követelményeinek.

Az angol törvényhozásnak az alsóbb osztályokra kedvezőtlen iránya, az állam kizsákmányolása az uralkodó párt érdekében, az embertelen elbánás az irekkel, az ethikának tartalmilag nagyon rossz alkalmazását mutatják a

formailag ethikus alapon álló állami főszervek részéről, s az általok fentartott egészségtelen földbirtokrendszer, munkásviszony, az alsóbb osztályoknak államilag elhanyagolt műveléséből eredő durvasága komoly veszélyeket teremtettek.

Ezen állami ethikának föelve, hogy az állam összes tényei a közjóra irányuljanak, annak pedig, mi válik a köznek egy adott esetben javára, birái az állami főszervek, s ha közöttök élesb ellentét fejlődik ki, a szervek közül az, melyben a nemzet vélekedése leginkább ki van fejezve: a képviselőház, vagy mivel a képviselőház is eltérhet a nemzet véleménye és akaratától, végső esetben magok a választók.

Az állam akaratának formai eldöntése a választók által az állami főszerveknek belátására van bízva, jogilag azok nem kötelesek a képviselőház időszakonkénti visszatérő megújításán kívül a választókra hivatkozni s az alkotmány képviselői jellegénél fogva rendesen a nemzet nevében működnek, s midőn a rendes időszakon kívül is bekövetkezik a választókra való hivatkozás, az formailag csak képviselők választására, nem valamely konkrét alakban eldöntendő kérdésre vonatkozik.

Az angol állam-ethika szerint a nemzet akarata leginkább a közvélemény ellenőrizte képviselőház útján dönt a fölött, mi szolgál a köznek javára, mi a közre nézve erkölcsileg helyes; miből folyólag a főrendeknek, a királynak azzal szemben csak mérséklő, figyelmeztető, időleg akadályozó funkciója van; továbbá a végrehajtó hatalomnak, a kabinetnek a képviselőház többségéből kell vétetnie s a királynak csak kabinetje útján lehet kormányoznia.

A parlament, főképp annak képviselőháza, e szerint nem csak a törvényhozás, költségmegszavazás, hanem a kül-

és belügyi kormányzatnak is szervévé, vagy, mint mondott, azon testületté válik, mely Anglia kormányát választja.

A parlament ez értelemben a nemzetnek az a vizsgáló bizottsága, mely született és választott képviselői közül a kormányzásra legalkalmasabbat a királynak kijelöli, ki a parlament nélkül képtelen lenne választását szakszerűleg megtenni.

De nemcsak választja, le is teszi a parlament a kormányt, megtagadva a kormány szükségesnek vélt rendszabályainak elfogadását vagy egyenes bizalmatlanságát fejezve ki ellene.

A királyi praerogatívát, az alkotmányos ethika ez utóbbi szabálya, mely szerint a parlamentnek szabad a király miniszterei ellen, még pedig különös indokolás nélkül, bizalmatlanságot szavazni, támadja meg legeggyenesebben, mert a király ennek következtében köteles kormányát elbocsátani s az újat a többségből venni.

A bizalmatlansági szavazat lényege abból áll, hogy a kormány ellen nem tartalmaz törvénysértési vádat, sőt olyan, rossz kormányzás miatt szemrehányást sem, melynek alapján vádemelésnek (Impeachment) lehetne helye, hanem csak azt fejezi ki, hogy a parlament többsége a kormányzást másképp kívánja vezetetni.

A bizalmatlansági szavazat a kormány ellen vagy száz éve szokásos, de eleinte indokoltatott, míg 1841-ben a parlament határozatává vált Sir Robert Peel azon indítványa, hogy «ő felsége miniszterei nem bírják a képviselőház bizalmát elegendőképp arra nézve, hogy az általok a közügy érdekében szükségesnek tartott javaslatokat elfogadtathassák a házzal és hogy e szerint ily körülmények között tovább is hivatalba maradásuk ellenkezik az alkotmány

szellemével»¹ s ez óta a parlament, okainak kifejtése nélkül is, kifejezi bizalmatlanságát a kormány ellen.

A bizalmatlansági szavazattal kapcsolatosan fejlődött ki a kormány összes tagjainak együttes felelőssége, melynél fogva, természetesen erkölcsi és politikai, nem jogi értelemben, minden tag felel társainak működéseért, mi által a kormány, mint egész áll szemben a parlamenttel s a királlyal.

Ily módon a parlament kormányzó testületté, a kormány parlamentivé válik, vagyis első sorban nem a királytól, hanem a parlamenttől függ s felelőssége nemcsak jogi lesz a hozott törvények megtartásáért, hanem kiterjed a hozandó törvények, a követendő külpolitika irányára, s a meghozott törvények mikénti végrehajtásánál, a mennyiben azt a birói és közigazgatási hatóságok főntebb vázolt önállósága megengedi, a parlamenti többség szellemében jár el.

A király praerogatívája a törvényhozás, a végrehajtás, a külügyek tekintetében, ha nem is a parlamentre, de a parlamenttől függő minisztériumra száll át s ily módon, mint megjegyeztetett, a nemzet prerogatívájává válik, a király személyisége elmerül a kormányban, a parlamentben, a király személytelen lénynyé, az impersonalis koronává válik, melynek nevében történik minden, de mely mögött a parlament s ennek bizottsága, a kabinet, a valóságos működők.

A király ezen személytelenségének biztosítására s az uralkodó parlamenti többség hatalmának fentartására nyertek érvényt oly szabályok, mint hogy a királynak nem illik kormányán s a főrendiház tagjain kívül másokkal

¹ Todd, id. m. III. köt. 151. l.

államügyekről értekezni vagy tanácsokat meghallgatni, hogy az udvartartás főtisztviselői, illetőleg ha nő ül a trónon, a főudvarhölgyek is változnak a minisztériummal együtt, hogy a király minisztereivel is csak a miniszterelnök útján érintkezhetik, mint a kiben összpontosul a parlament bizalma, hogy a király nem vesz részt a miniszteri (kabinet) tanács ülésein s csak kész határozatait terjesztetnek eléje.

De ha az államethika ezen szabályai érvényre emelkednek, nincs-e ez által az állami főszervek önállósága lerontva s mindannyi a parlamentbe beolvasztva? Nem hajtathatnak-e zsarnoki törvények, mint Montesquieu mondta, zsarnokilag végre? Nem érkezett-e el az alkotmány épületének megingása, melyet de Lolme akkorra jószolt, midőn a képviselők a végrehajtó hatalom jogkörébe kezdenek avatkozni? Nincs-e mindaz elvetve, a mit az amerikai unió alkotmánya a politikai bölcsesség jogi parancsakép irt be alkotmányába?

Már föntebb utaltunk arra, hogy a bíróság és a közigazgatás ki van véve a parlamentáris pártváltozások befolyása alól s a fönnálló jog érvényesülhet az élet-fölvetette egyes esetekben, a közjó kívánalma uralodik a közigazgatásban, tekintet nélkül az államélet magaslatán folyó küzdelmekre, s e részben Anglia inkább megfelel parlamentáris kormányzatával Montesquieu eszményének, mint az ennek szellemében s a kormány és parlament elválasztására alapított északamerikai prezidenciális kormányzat.

De magok a fő államszervek, király, parlament, kormány közt sincsenek végkép elmosódva a választó vonalak s azok jogi önállóságát a politikai ethika számos szabálya védelmezi.

A jogi és az ethikus szabályok ellentétét tehát maga a politikai ethika iparkodik áthidalni; mindezek mellett a következő körülmény igényel különös figyelmet. A parlamenti ethikának és a közjognak az államhatalmakra vonatkozó szabályai, meg az alattvalók alapjogai s a parlament korlátlansága közt ekkép egyformán mutatkozó ellentétnél mindenesetre igen lényeges különbség van; az alattvaló az ő alapjogait, a míg a rájuk vonatkozó jogszabály megváltoztatva nincs, abszolút jogi szigorral, bíró útján érvényesítheti, ellenben az államhatalmak a rájuk vonatkozó jogszabályok változtatása nélkül is jogaiknak csak a parlamentaris ethika fensőbb szabályai által korlátolt használatára jogosultaknak vannak elismerve; az egyének alapjogainál előre, tárgyilag meg van határozva az erkölcsi köteletség, melynek föltétele mellett gyakorolhatók, míg az államhatalmak jogainál a fensőbb ethikus köteletség esetéről esetre találandó el.

A mi már most a politikai ethikának az államhatalmak jogi viszonyát védő természetét illeti, nyilatkozik az először az által, hogy e szabályok szövegezve, írásba foglalva nincsenek és nem föltétlen merevséggel, hanem bizonyos idő és körülményekhez képest, bizonyos méltányos korlátozással követendőknek, másodsor pedig az által, hogy az alkotmány jogi szabványainak tekintetbe vétele mellett követendőknek vannak elismerve.

A királynak a parlament többségéből kell vennie minisztériumát, de mint p. o. Pitt esetében 1783-ban, vagy Peelében 1843-ban, fentarthat hónapokig a parlament bizalmát nem bíró minisztériumot, melynek segélyével praerogativáját gyakorolhatja.

Nem változtat ezen semmit a körülmény, hogy ilyen kivételes rendszabályt csak nagy szellemi fölényű minisz-

terekkel lehet fentartani, mert az angol alkotmány soha nem elégszik meg egyik szervénél sem a formai joggal, mert az, a mint mondják, a közvéleményen, vagyis az értelmi és morális érdemek mérlegelésén nyugszik.

A királynak nem szabad a parlament tárgyalásairól tudomást venni, de a peereknek joga van azokra nézve tanácsukkal hozzájárulni.

A miniszterek kiszemelése a parlament körébe tartozik, de kormányválságok esetében a király befolyása megengedett.

Hogy a parlamentnek a kormány ellen irányuló mily szavazata teszi szükségessé ennek visszavonulását, esetről esetre eldöntendő kérdés.

A minisztereknek a parlament tagjainak kell lenniök, de Gladstone 1845 végétől 1846 júliusáig — kivételkép — nem volt tagja a parlament egyik házának sem.

A miniszterek a parlament többségének bizalmi férfiai ugyan, de mint titkos tanácsosok ép úgy a koronának is bizalmi férfiai, kinek engedélye nélkül a parlament előtt nem nyilatkozhatnak a tanácsok iránt, melyeket a koronának legfőbb kérdésekre adtak.

A parlament a koronának tanácsokat adhat kérvények alakjában a végrehajtó hatalom gyakorlására nézve is, de az ily tanács nem szükségkép kötelező s éle a praerogativa jogi határai által elvehető.

Ily tanácsokra rendesen az a kormány válasza, hogy nagy tisztelettel viseltetik ugyan a ház ily határozatai iránt, de nem tételezheti föl a házról, hogy felforgatni akarná a birodalom törvényeit vagy eltörölni a korona prerogativáját.¹

¹ Todd, id. m. I. köt. 331—357. l.

A parlamentnek mikor való egybehívása, felosztása, a kormányzás legmagasabb kérdéseit érinti, melyekre nézve a jogi határok adják a miniszterek kezébe a hatalmat, hogy a parlament túlkapásainak ellenálljanak.

Lord John Russel 1854-ben július 24-én arra szólítatván fel a parlamentben, egyezzek bele azon indítványba, hogy az európai ügyek zavart állapotára való tekintettel, az ősszel még egy parlamenti ülősszak tartassék, visszatartotta a felszólítást, «mivel a korona minisztereinek nem szabad a ház tagjai részéről a fejedelemlennek adandó tanácsaik szabad nyilvánítása iránt megszorító korlátozásokat elfogadni, sőt teljesen belátásunkra kell bízni hogy tanácsot adhassunk ő felségének az iránt, mikor kérje a parlament tanácsát.»¹

A korona a parlamenti többségből köteles minisztereket venni, de ezek ismét azon nagy hatalomnál fogva, mely a koronát jog szerint megilleti, s melyet annak helyén kifejtettünk, nem mozoghatnak a király hozzájárulása nélkül sem a törvényhozás, sem a végrehajtás, sem a külügyek körül; a praerogativa jogi szabálya, hogy a király a béke és háború ura, s nemzetközi szerződéseket köt, néha nagyon csattanós hatású, mint p. o. a joniai szigetek átengedésénél, a Suez-csatorna részvényeinek vagy Cyprus szigetének megszerzésénél; a tényleges viszonyoknak egészen többé meg nem felelő jogi tétel, mely a királyt a végrehajtó hatalom tulajdonosának mondja, engedi meg a kormány szervezetnek, a minisztérium beosztásának oly átalakítását, mely nálunk csak törvényhozással lenne lehetséges; ezen nyugodott a matrőzpré-

¹ L. Todd, id. m. II. köt. 423. l.

selés, ennek segélyével, nem a parlamenti végzeménynyel volt a katonatiszti állások vásárlása eltörölhető.

A gyarmatok törvényhozása fölött gyakorolt felügyelet, az egyházkormányzati kérdések a király praerogatívájának gyakorlását teszik szükségessé s így a kabinetet a koronától függővé.

A parlament beavatkozása a végrehajtó hatalomba tetemesen meg van nehezítve az által is, hogy a közszolgálat bármely czéljára költséget indítványozni csak a korona van jogosítva, mi újra a király végrehajtó hatalmi praerogatívájával áll, névszerint oly összefüggésben, hogy a korona kezében van a végrehajtó hatalom, tehát ezt illeti az ahhoz szükséges jövedelmek kezelése és kiadások teljesítése is.¹

A nagyobb erkölcsi felelősség és takarékoság tekintete minden esetre befolyolnak arra, hogy a parlament ki zárassék a költségek tekintetében a kezdeményezésből s ez által magokból a kormányteendőkből, de erre a praerogativa jogi korlátja adja meg a lehetőséget.

Az állami főszervek viszonyának ethikai szabályaival nem oly egyszerű ezek szerint a küzdelem a jogiak ellen s utóbbiak nem nyeletnek el általok; de ekkor meg nem támadnak-e vészes következményű összeütközések ez ellentétes szabványok és azok között, kik reájok hivatkoznak? Mindenesetre ez volna az eset, ha az állam csak logikai művelet s nem élő lelki és erkölcsi erők játéka lenne.

Az angolokat ily összeütközésektől még különlegesen is védi egy nemzeti tulajdonságuk, hogy, mint Montalem-

¹ Mennyiben kötheti meg a végrehajtó hatalom a parlamentet egyes közigazgatási feladatok megvalósítására szükséges munkák iránt kötött szerződések útján? L. Todd, id. m. II. köt. 56—77. l.

bert mondta, nem üzik a logika kultuszát s mindig fen-
tarták korlátlan jogukat a legkézzelfoghatóbb következet-
lenséghez, ha azt dicsőségök, boldogságuk és biztosságuk
árán kerülhették volna ki.¹

Az államhatalmak jogi és ethikai viszonyát immár
egybefoglalva, a való életben a kabinet emelkedik ki,
mint az állam összes kül- és belügyi, törvényhozási és
végrehajtási működésének irányzója.

A király jogilag döntő és mindenre kiterjedő hatalma
az életben befolyássá alakult át, mely rendszerint csak a
nemzetnek parlamentjében s ennek bizalma alapján mű-
ködő kormánya által kifejezett véleménye határai között,
de nem ellenére érvényesül; a király megállíthatja a par-
lamentet, a kormányt megfontolásra bírhatja, de csak
rendkívüli személyes tehetségénél, nem állásánál fogva
irányozhatja hosszabb időre.

A király a nemzeti élet öntudata, lelkiismerete, mely
a nemzetnek akár ösztönei és szenvedélyei, akár értelmi
és erkölcsi meggyőződéseivel jogánál fogva szembe száll-
hat, de fölöttök állandó sikert csak úgy vívhat ki, fölé csak
úgy emelkedhetik, ha álláspontja a nemzeténél nem csak
jogilag, hanem lélektanilag is erősebb, mi a világtörténe-
lem legkiválóbb alakjaiban fordul csak elő.

A király jogi fölénye elengedhetetlen, de lélektani,
erkölcsi fölénye csak addig jogosult a maga kizárólagos-
ságában, a míg egy nemzetben a köztudat és kötelesség-
érzet ki nincs fejlődve.

Az angol alkotmányban a király jogi fölénye teljes,
lélektani, erkölcsi hatalma a nemzetével való összemérés

¹ Montalembert, De l'avenir polit. de l'Angleterre. V. fejt.

eredménye szerint viszonylagos, mi fejlett köztudat korában az egyedül helyes és lehetséges.

A parlament egyrészt annál fogva kerül a kormány vezetése alá, mert akaratát maga nem valósíthatja meg, más részt, mert sok emberből állván, akarata ingadozóvá válik, ha vezetője nincs és általában inkább ellenőrzésre, mint alkotásra való.

A kormány irányzó állásának alapja végrehajtó, az állami élet minden szálát állandóan és tényleg kezében tartó működésében rejlik. E lélektanilag legalantasabb funkció, a meglevő elhatározás foganatosítása, szülőanyja lesz a legmagasabbnak, az elhatározásra jutásnak; csak az, a kinek cselekedni, tehát az élet akadályaival küzdenie kell, tudhatja, mit szabad akarnia, annál is inkább, mert a cselekedet szégyene vagy sikere arra vet első sorban fényt vagy árnyat, a ki azt véghez vitte, nem a ki parancsolta, elhatározta.

Az angol államban a parancsolás és elhatározás a királynál és parlamentnél lévén, a cselekvés pedig a kormánynál, az állam az által válik lélektanilag természetessé, erkölcsileg jóvá, hogy a főfunkcióját, a végrehajtást tekintve, alsóbbrendű kormány a legmagasabb parancsoló funkcióknak nemcsak részesévé, de tényleg irányzó-jává is lesz.

E tényleges hatalom azonban nem bontja fel az állami főszervek, király, parlament, kormány jogi viszonyát, a két előbbinek jogi és tényleges felsőbbbségét, melynél fogva az alsóbbrendű kormányt, ha tényleges hatalmával visszaélne, azt helytelenül használná, vagy épen jogi felsőbbbségre törekednék, alsóbbrendű állásába visszaszoríthatják.

A köz ethika elvei irányozzák egyedül a nemzetnek, a szervezett államhatalmakon kívül, a pártokban lefolyó életét.

A parlamentáris kormányzat s egész ethikája csak az által vált lehetségessé, hogy a parlamenti többségek nem kiszámíthatatlan, összefüggéstelen elemekből alakulnak, hanem tulajdonképen csak jelzői az erőkülönbözetnek, melyet a nemzet lelkében forrongó két fő törekvési irány, azaz a két főpárt valamelyike a másik fölött nyert.

Pártok, vagyis a nemzetnek előre meghatározott szabályok, kényszerítő intézmények nélkül képződő részei vitték századokon keresztül, belső rázkódások nélkül s nagy külső sikerrel a hatalmas britt birodalom kormányát.

E páratlan tüneményt nem lehet csupán azon nagy érdekek vonzó erejének tulajdonítani, melyek az angol pártokat mozgatták, sem annak, hogy a fő érdekcsoportok, u. m. a földbirtok, a kereskedelem, az ipar egyaránt kifejlődve, egymást ellensúlyozták s így egymás kölcsönös megtűrésére, sőt megbecsülésére kényszerültek.

E tényezőknek bizonyára nagy a nyomatékuk, de irányzójok, összetartójok az a fegyelmező erő, mely úgy a parlament tagjaira, mint az egész angol társadalomra az erősen autoritativ jellegű állami intézmények alatt való élésből kisugárzott.

Az individualizmusért dicsőített angol nemzet tudta a legállandóbb, legerősebb, az egyént szorosan megkötő pártszervezetet létrehozni, a nélkül, hogy az által a nemzetnek a pártérdekeken felül álló javait megkárosította volna. Hogyan és miért?

Mivel az individualizmusnál magasabbra becsüli a kollektív, a nemzeti létet az egyénen túljáró eszményeivel s ennek megfelelőleg szervezetlen állapotában is, mint a

kormányzottak és választók tömege, nem egyedül a jog külső, éles, az embereket elkülönítő szabályai után indul, hanem végső fokon mindig az egésznek összhangjára néző, összeegyeztető, belső értéket követelő erkölcs előtt hajol meg.

Az angol nemzet több századon keresztül két nagy pártra váltan élte életét.

Ezek egyike, a tory-párt, rendesen a konzervatív, a másik a whig, a liberális elvek zászlóvivőjének, az előbbi a trón és oltár, a rend és fentartás, utóbbi a nép- és lelkiismeretszabadság, a haladás és javítás harczosának szokott tekintetni, a nélkül, hogy őket kivétel nélkül mindig ugyanazon irányban látnók küzdeni.

A pártok alkotó elemeinek múló érdeke, a helyzetek változó kényszere, melybe az idők körülményei a pártokat sodorják, nem egyszer zászlót cseréltet velök.

Hiba lenne mindenek fölött rájuk azon fogalmakat átvinni, melyeket a kontinensi pártokhoz fűzni szokás.

Az angol pártokat különösen az különbözteti meg a kontinensiektől, hogy az alkotmány főelvei tekintetében teljesen megegyeznek, s mondhatni, csak a módra, a mértékre nézve térnek el, melyben ez elveket keresztül vihetőknek tekintik. Továbbá az angol pártokat az egész angol élet rendje s a százados alkotmányos gyakorlat a parlamentben, az esküdtszéki s közigazgatási önkormányzatban a politikai életre sokkal jobban fegyelmelte, mint a hogy a kontinensi államok viszonyai azok pártjait. Mindezeknél fogva az egyik pártnak uralomra jutása a másik fölött minden rázkódás nélkül megtörténhetik.

A hagyományos angol felfogástól lényegesen eltérnek s a kontinensi gyorsan újító, elveken nyargaló pár-

tokkal rokonok a jelen században feltűnt radikálisok, kik általános irányuk daczára nem mindig tartanak a liberalisokkal.

Az angol pártéletre bomlasztó hatású volt, mert az egész angol államrendszer megváltoztatását maga után vonó nemzetiségi elvet irt a zászlajára az ireknek nem is pártja, hanem politikai felekezete (homerulerek = külön, honi ir kormányt kívánók), melyet azonban szintén párt nevével szokás megtsíztelni.

Elég erős lesz-e az angol szellem az irek mögött rejlő problémát felfogni s az angol ethika a vele járó nehézségeket leküzdeni, az áldozatokat meghozni? vagy tán nem is lett volna szabad az ir homerulereket az angol nemzet pártjai közt említenem, mert új államalakulás előpostái? a jövő fogja eldönteni.

Állami főszerveinek jogi és ethikai viszonya, párt-élete által lesz az angol állam erős, tömör s mégis oly hajlékony szerkezetű; a belőlök eredő parlamentarizmus adja meg neki szervezett és szervezetlen erőinek belső egységét.

S e parlamentarizmusnak ugyanaz a végső gondolata, mint az egyén és köz viszonyának.

Mindkettő a mai kornak érthetetlen, arisztotelikus tételgazságát tanúsítja, melynél fogva az egész elébb van részeinél.

A mint az egyéniséget csak mint egy magasabb fogalom szükséges elemét ismeri el az angol alkotmány úgy rendeli alá az állami főszervek önállóságát a közület, egészének, mely miatt önállóságuk is van s törekszik a nemzeti gondolat legegyetemesebb szerve, a parlament útján összhangjokra.

Ha már most az angol alkotmányt, vagy mondjuk, az angol szabadságot egészében szemléljük; — hisz az alkotmány egyrészt a korlátot jelenti, melyen túl a köz az egyén életébe nem avatkozhatik, másrészt a hatalmat, mely az egyesnek a közakaratban kijut — azért oly összhangzatos, oly biztos, eredményeiben, a gazdasági, szellemi, erkölcsi élet angol színvonalában azért oly gazdag és magas az, mert az ember egyetemes képe, az ember gazdasági és erkölcsi, egyéni és közületi, eszményi és röghöz kötött mivoltában évszázadok óta a mozgatója.

Az ember angol eszménye, melynek alkotmánya életet ad, a való élet talajából nő ki s a gazdasági jólét szárnyain tör az ég felé; szárnyalásában a kalmári számítás s a térítő hitbuzgalom egyaránt segítik; az embernek minden szükségletét számba véve, az egyoldalú szemlélő előtt nem egyszer képmutatónak, kisszerűen megalkuvónak vagy legalább is ellenmondással teljesnek tűnik fel, hogy az ellenmondásokkal, akadályokkal teljes valóságban annál jobban boldoguljon.

Az angol eszmény összetettségében és egyetemességében gyökerezik individualizmusának közületi színezete, melynél fogva az anglikán a szentírás szabad vizsgálatát is csak az egész egyház hitére tekintettel ismeri el, ez az oka a jelenségnek, hogy az angol szellemi élet oly sokoldalú s oly különböző irányokat egyesít magában, melyeknek csak egyikét vagy másikat külön-külön bírják meg egyéb nemzetek, annál fogva, mert egyetemes közületi szellem nem kényszeríti őket az emberi lélek összszükségeinek tekintetbe vételére.

Szabadság és hatalom nem kizáró ellentétek az angol előtt, mert a szabadságot csak sorsosaival közösnek s az erők

közössége által hatalmasnak tudja képzelni. A királyi hatalom, mely a középkorban egész Angliát egységes kormányzati szervezetnek birta alávetni, segítette főkép a közületi s így egyetemes érzés kifejlését a megyékben és városokban, honnan az, az egyenlő elnyomással fenyegető királyság elleni közös érdek által, az egész országra kiterjed s ma az angol világbirodalom részeit fűzi egybe.

A közös érdek tudata a hatalomfokozást az ellenkező érdekekkel szemben természetsszerűleg szükségli s természetsszerűleg kiegyenlíti az egyéni és politikai szabadság közt képzelhető ellentéteket. Az angol, községi és megyei közületekben lefolyt, de örökké országos kapocscsal egybefűzött élete folyamán képződött észjárásával szabadságot vagyis cselekvési erőt csak közületben tud képzelni s egyéni szabadsága tényleg párhuzamban fejlődik politikai szabadságával; nem az állam ellen, hanem az államban vivja ki magának azt; az állam fölénye, egyetemessége a középkor társadalmi tényezői fölött az alap, melyből úgy az egyenlő egyéni szabadság, valamint politikai szabadságának fő intézménye, a nem rendek, nem kerületek, hanem az ország nevében működő képviselőlet ered.

Ez országos egyetemes érzés birta a különböző népelemek, a főrend, a közép- és alsóosztály egyarányos érvényesülését létrehozni, az ellentétnek élet venni, mely más nemzeteknél egyház és állam közt fölmerült.

Mentül egyetemesb a kör, melyben az ember él, annál jobban méltánylásra találhat minden külön érdek, mert az ellentétek a sokféleség által kiegyenlíthetők, ellenben szűk életkörülményben az ellentétek nem lévén kombinálhatók és neutralizálhatók, mert csak néhány érdek áll egymással szemben, ezek egymás megsemmisítésére törnek.

A hatalomnak nép, főrend és király közti megosztásának szabadságszülő ereje Montesquieunél, a képviseleti rendszernek abból való levezetése Guizotnál, hogy Angliában soha sem volt egy közéleti tényezőnek sem korlátlan hatalma, az akadályok és ellensúlyok (checks and balances) angol elmélete, mind igazak, csak a módot nem említik, mely által a hatalomoszlás, hatalom korlátozás, a gátok és ellensúlyok lehetségessé váltak: t. i. az egész Angliát átkároló hűbérrendszernek a királyság általi fékentartását, a különböző népelemeknek egyenesen a király alá rendelését, s a közigazgatásnak egészen rendszeres szervezését már a középkorban.

A nagy közület, mely ekkép keletkezett s melynek a hűbériség útján a társadalom egyénies szabad közreműködése, a királyi fölény, illetve az erős állami hatalom daczára, mindig természetes elemét képezte, alapja az angol alkotmánynak, formálója az angol szellemnek és eszménynek, mely összetessége, a valóhoz tapadó volta által adja meg az egész államfejlésnek természetességét, történelmiességét.

Az angol szellem közületi és konkrét iránya, történelmi folytonossága az alkotmányt, igaz, zárkózottá, különlegessé, első tekintetre s részeit külön véve, furcsává teszi, ha azonban e különlegességeket az alkotmány egészének magaslátáról nézzük, azok néha jelei a tiszteletnek, melylyel egy nép önnön elmúlt, keserves vagy dicső küzdelmei iránt viseltetik, néha nyomai a kételynek, mely a meglevő rosszat bizonytalan újjal fölcserélni haboz, néha pedig az államalkotó erőknak az újabb fejlemény elfödte, de azért nem kevésbé ható nyúlványai.

Az angol alkotmány tökéletes alkotmány az angoloknak, egy nemzet sem pótolhatja az emberiséget s nem

dolgozhat a többiek helyett, ezért jelentősége alapgondolatában, nem részleteiben és kivitelében rejlik.

Utánzatai közt azért oly kevés a sikerült, mert azok szolgaiak voltak s részleteivel együtt akarták átültetni vagy pedig az önálló ítélet hiányzott alapgondolata feldolgozására s annak meghatározására, mi és hogyan használható fel másutt, az adott viszonyok közt, megvalósításához s ennél fogva mennyire fogadható az el általában.

33. §.

Megyék reformja.

A Goschen-féle 1871-diki s a Selater-Booth-féle 1878-diki sikertelen javaslatok után a torykormány karolta ismét fel a helyi közigazgatás újjáalakításának tervét Anglia és Walesre nézve s 1888. márczius 19-én (Ritchie, a belügyi kormánysház elnöke által) beterjesztett javaslata augusztus 13-án nyerte meg a királyi szentesítést.

Az anomalia, melyre fönnebb (30. §.) rámutattunk, hogy a kinevezett békebírák szavazzák meg az adókat a megyékben, s a kormányzottak részvéte nélkül intézik a közigazgatást, volt e javaslat egyik indító oka.

De ez ok magában nem lett volna elég erős az ősi megyei szervezet átalakítására.

Általánosan elismerik ugyanis, hogy a megyei békebírák feladatukat a legjobban és a legtakarékosabban oldották meg s az elvi ellentétekkel nem igen törődő angol tűrte volna a megyében, a mit az alkotmánynyal a legellenkezőbbnek tartana az országban: az adónak képviselők nélkül való megszavazását.

De a megye területén levő sokféle, a megyével majd-

nem semmi összefüggésben nem levő járási hatóságok zürzavara okvetlenül rendezést kívánt: le kellett továbbá venni a miniszteriumok vállairól a terhet, melylyel a számtalan helyi hatóságnak a központból való egyenes, a megye közvetítése nélküli vezetése járt.

És miután a különben is túlterhelt békebirákra még több terhet hárítani nem lehetett, okvetlen valamely lényegileg új szervezetet kellett teremteni, mely a vezető erőt a központból a megyébe helyezze át, de itt az elszórt apró, sokféle járások helyett egy pontha gyűjtse össze.

Hasonlóképen elodázhatatlan volt a súlyos adóterhek könnyítése, melyek a helyi igazgatás feladataiból kifolyólag egyedül az ingatlanokra nehezedtek.

Ezek voltak az okok, melyek e reformot szülték. A hatalomgyarapodás a kormányzottak javára, a hatalomcsökkenés a kormány s uralkodó gentry rovására nem játszottak benne különös szerepet; a közvéleményt nem izgatta fel a kérdés, s az mint a közigazgatási czélszerűség fontolgatásának eredménye, nem pedig mint pártküzdelmek diadala iratott be Anglia törvénykönyvébe.

Pedig az 1888. aug. 13-diki parlamenti végzemény a helyi igazgatásról (Local government Act, 51. és 52. Viktória 41. fejezet) 126 szakaszában nemcsak az ötszáz éves multú, alkotmányi fontosságú békebirói intézményt alakítja át, de magában foglalja a hatalomnak új elosztását a politikai tényezők között, átruházva a gentry hatalmát a középvagyonú iparosokra, kereskedőkre, ügynökökre s egészen új elveknek nyit utat az angol államszervezetben.

Ily mélyrehatónak itélvén az 1888. augusztus 13-diki parlamenti végzeményt a helyi igazgatásról, nem vehettem fel annak szabványait az illető helyeken, nem csak azért, mivel munkám már a javaslat tárgyalása alatt egészen ki

volt szedve, de mert úgy véltem, hogy az angol alkotmány jellege élesebben kidomborodik, ha, eddigi fővonásait kellő nyomatékkal jelezve, ismertetem meg az átalakulást, melyet azok e végzemény által szenvedtek.

A létesített reform legfőbb elve, hogy a megye a kormány által kinevezett békebirák testületéből a megyei adófizetők testületévé válik és hogy benne az igazságszolgáltatás a közigazgatástól lehetőleg elválasztva, külön szervezetet nyer.

A megye igazságszolgáltatási szervezete, hatásköre marad a régi; ellenben a békebirák végezte közigazgatási feladatoknak nagy részére külön szervezet, a megyei tanács (County Council) alakíttatik, mely ezenkívül a községi körök (Unions) teendőinek egy részével, valamint oly feladatokkal is megbíztatik, melyek eddigelé a miniszteriumok ügykörébe tartoztak.

Ezen megyei tanácsra száll át a megye jogi személyisége, vagyona, ez lép helyére a megyei békebirák közgyűlésének (Quarter Sessions), mint a megye eddigi képviselő szervének, ez lesz az egész megye legfőbb kormányzó szerve.

Mellette a békebirák és gyűléseik, valamint a sherif és lord helytartó meghatározott igazságszolgáltatási, közigazgatási és rendőri feladatokkal megbízott egyes hatóságokká válnak, kormányzó állásuk megszűnik.

A megye ezentúl a megyei tanácsban, nem a békebirákban van.

Ugyanis a megyei tanács kezébe tétetik a megyei adók megszavazása, kivetése, a megyei költségvetés meghatározása, szabályrendeletek alkotása, megyei hivatalnokok és alkalmazottak választása — a főjegyző (Clerk of the Peace) s az egyes békebirák jegyzőinek (Clerk to

.Justices) kivételével — végül a megye képviselte magánjogi, valamint közszempontból.

A megyei tanácsra átszállott egyes közigazgatási feladatokból különösen kiemelendő: az útügy, mely az útboardok kezéből teljesen kivétellett; továbbá a Coronerek választása; megyei egészségügyi hivatalok szervezése, — melyeknek főnökei magánorvosi gyakorlatot nem folytathatnak; — a folyók fertőzésének meggátlása; ipari iskolák és javító intézetek állítása; táncz-, zene-, színhelyiségek engedélyezése; — az italmérési jogosítványok engedélyezése, a kormányjavaslat ellenére, a békebiráknál hagyatott; — súlyok, mértékek rendtartása; az állategészségügyi törvények végrehajtása, stb.

A megyei rendőri igazgatás, a biróival vegyes közigazgatási természeténél fogva, a megyei békebirák s a megyei tanács kebeléből egyenlő számban kiküldendő tagokból alakított közös bizottságnak (Joint Committee) rendeltetett alá.

Ezen közös bizottság hatáskörébe tartozik a törvény 9. §-a értelmében mindazon teendő, melyet a rendőri közegek kinevezése, elbocsátása, felszerelése, élelmezése, ellenőrzése, fegyelmezése magával hoz, ellenben egyes teendőikre nézve a rendőri közegek továbbra is oly mérvben maradnak a békebiráknak alávetve, a mint azt e munka 5. §-ában kifejtettük.

Rendes teendőikön túlmenő kötelességeikre nézve azonban a rendőri közegekkel, úgy a békebirák gyűlése, mint a közös bizottság (Joint Committee) s a megyei tanács is rendelkezhetik.

A békebirák s a megyei tanács között tehát a közös bizottság szolgál összekötő kapcsul; ezenkívül közös a

megyei főjegyző, ki ennél fogva a közös bizottság által választatik.

A reform vezérével: a megyei tanácsnak a kormányzottak részéről való választás útján alakítása.

A megye, a kormány által a megyei gentryből ki-nevezett békebirák helyett, egyszerre önválasztotta képviselői útján kormányozza magát.

A megyei tanács, némi eltéréssel, a városi hatóságok mintájára alakítva,¹ áll egy elnökből, ki elnöki hivatalánál fogva egyszersmind békebiró, továbbá tanácsnokokból (Aldermen) és képviselőkől (Councillors); számukat az egyes megyékben a belügyi kormányshoz állapítja meg.

A megyei tanács képviselő tagjait (Councillors) az adófizetők három évre választják; egy-egy megyei választókerület mindig csak egy képviselőt választ a tanácsba.

Az 1888. máj. 16-diki törvény (51. Viktória, 10. fej.) akkép határozza meg a megyei választók minőségét, hogy az hasonló legyen a városi hatósági választásoknál megkívánthoz; itt is választók tehát a nők. Minthogy azonban a városokban a választói jog alapja az épületekkel kapcsolatos adó, a törvény a megyében a föld után 10 font jövedelemmel bíró lakosokat is felruházza szavazattal.

A megyei tanács elnöke s a tanácsnokok (Aldermen) nem a megyei adófizetők, hanem ezeknek választott képviselői (Councillors) által nyerik helyöket a megyei tanácsban. Az elnök egy évre, a tanácsnokok hat évre választ-

¹ § fönnebb 412. l. Így többi közt a városi képviselők cenzusa helyett a megyeieknek elégseges, ha bárminő birtok alapján parlamenti választóknak be vannak jegyezve. A papok nincsenek kizárva a megyei tanácsból, mint a városiból. A megyei képviselőség és tanácsnokság elvállalására a választottak nincsenek bírság terhe alatt kötelezve. L. a 413. l.

tatnak, csakhogy utóbbiak fele minden három évben kilép s rájuk nézve új választásnak van helye.

A tanácsnokok (Aldermen) a tanácstagok egy negyedét teszik.

A megyei tanács határozó organum lévén, végrehajtó közegekre szorúl; ilyenek az egyes feladatokra fennálló végrehajtó bizottságok s a megyei hivatalnokok és alkalmazottak. Megyei hivatalnokok: a főjegyző és jegyzők, a Coronerek, a rendőrfőnök, a pénztárnokok, számvevők, ügyészek, az egészségügyi hivatalnokok, a különböző felügyelők, mérnökök, vegyelemzők.

E hivatalnokokat és alkalmazottakat a megyei tanács, illetve a közös bizottság választja. Alkalmaztatásuk időtartama, fizetési és nyugdíjigényök igen különböző s a különös megállapítástól függ, mely mellett egyesek alkalmaztatnak. Tényleg azonban a megyéknél is az életfogytiglani alkalmazás emelkedett érvényre a fizetéses hivatalnokok tekintetében s a reformot létesítő törvény, az érvénybe lépésekor fennállott hivatalok viselőinek javadalmi igényeiről részletesen rendelkezik.

E különböző tisztviselők, végrehajtó bizottságok között az összefüggés, az alárendeltség szabályozása nem képezi a törvény tárgyát. De tényleg nincs is a megyének hivatalnokaiban és bizottságaiban rejlő összes végrehajtó közegei fölött egy közös vezető tisztviselő s azok egyenesen a megyei tanács alatt állanak.

Nagyfontosságú a megyei reform a városokra (Municipal borough) nézve. A törvényhozás, a kormány eredeti javaslatán messze túl menve, 61 várost, mely 1888-ban ötvenezernél több lakossal birt vagy már előbb is megyei szervezetnek örvendett (úgynevezett County Corporate

l. 414. l.), megyei rangra emelt s megfelelő hatáskörrel ruházott fel.

Ezen városok városi megyéknek (County borough) neveztetnek s közigazgatási tekintetben a megyéktől függetlenek, ellenben az igazságszolgáltatásra nézve állásuk nem változik.

E mellett a tizezer lakón felüli népességű városoknak is bizonyos különállás biztosított, a mennyiben egyszersmind békebiráik vannak. (Quarter Sessions borough.)

A megyei reform felölelte London városát is négy millió lakosával.

Londonnak eddigelé csak City nevű, ^{12.000} hetvenezer lakójú része állott városi szervezet alatt, a többi ellenben különböző megyékbe kebelezve, községekre, járási boardokra darabolva, egy (fővárosi) közmunkatanács alá rendelve s külön államrendőrség vigyázatára bízva, a legzavarosb közigazgatással bírt.

A reform ez óriási embertömeget egy csapással megyévé (County of London) teszi, ráruházza a közmunkatanács hatáskörét, a Citynek pedig Londonmegye kebelében oly állást ad, a minővel egyéb megyékben a tizezer lakoson felüli népességű városok bírnak. A különbség Londonmegye s a többi megyék között csak az, hogy Londonban a rendőrség megtartja eddigi külön állását s nem a város, hanem a belügyminiszter alatt áll.

Az angol helyi önkormányzat jellemző vonásai közé tartozott ~~ez~~ ideig, hogy költségeit, az illető helyen található fekvő vagyon adójából vette.

Minthogy azonban az országos feladatok igen tekintélyes része nehezedett az önkormányzat vállaira, az országos kincstár hozzájárult bizonyos összegekkel a helyi

önkormányzat költségeihez ; ez összegek legutóbb évenként két millió hatszázezer fontra mentek.

A reform következtében e járulékok jövőre megszűnnek, helyettök az országos kincstár átengedi a megyéknek a bor-, sör- és szeszárulási engedélyek után az államszedte illetéket, valamint a bélyegadó egy részét, melyek együtt öt millió hatszázezer fontot tesznek, úgy hogy a megyék a reform következtében pénzügyileg három millió fontot nyernek. Ezért mondatott, hogy a megyei bill arany kerekeken jár s a három millió tulajdonkép búfelejtő a gentry részére a politikai lefokozásért, melyet rajta e törvény véghez visz.

E szemrehányás azonban meg nem érdemlett, ha tekintetbe vesszük, hogy a megyékre új feladatok fognak hárulni, melyeket eddig a miniszteriumok végeztek, hogy a békebirák végezte, tulajdonkép nagyrészt országos érdekű igazságszolgáltatás és közigazgatás terheihez az ország aránylag kevéssel járult, végül, hogy a helyi adók eddig is súlyosak voltak s reformjuk szükségé általánosan elismertetett.

Az átengedett állami adók, mely célra való felhasználhatását a törvény közelebbről meghatározza és különösen a rendőrséget illetőleg fentartja a belügyminiszter jogát, hogy magának meggyőződést szerezzen a rendőrségnek kellő létszámáról, felszereléséről és kiképzettségéről s ha e részben az eddig szokásos bizonyítványt, melytől az illető megye részére az államsegély függött, ki nem állítja, a megye akkora összeget veszít az átengedett adókból az államkincstár javára, a mennyit a megyei rendőrség évi fizetésének és ruházatának fele kíván.

A törvény ezenkívül kontemplálja, de nem viszi keresztül a megyékben a járási tanácsok (District Council)

állítását, melyek a kormány eredeti javaslatában a szegényügyön és elemi oktatásügyön kívül az összes helyi feladatokra kiterjedtek volna, de a célból, hogy az amúgy is terjedelmes törvény létrejötte biztosíttassék, e járási tanácsok csak elvileg mondattak ki s rendezésök a jövőnek tartatott fenn, a mint más irányban is a törvény csak megindítja, de nem fejezi be a reformot, így az egymást átszelő, különböző hatósági területeknek összesítésére csak a legszükségesebbet teszi, a községek önállótlanágán pedig éppen nem változtat.

A reform egészében tekintve, részletessége daczára is, inkább alkotmányi változás, mint közigazgatási rendezés jellegével bír. A megye alkotmánya alakíttatott át, a közigazgatás választatott el benne az igazságszolgáltatástól, ellenben a közigazgatási siker érdekében szükséges törvényhozási rendszabályok meghozatala a jövő feladata. Ugyanis e sokféle hatóság és hivatal közt megosztott, személyes vezető nélkül való megyei közigazgatási szervezet, melynek kormányzó előljárósága a választott megyei tanács, Angliában sem fog nagy közigazgatási eredményeket felmutathatni, ehhez mindenekelőtt a megyei hivatalok összefüggésének, egységes vezetésének megteremtése szükséges.

A reform jelentősége nem egyenes közvetlen hasznában rejlik tehát, hanem abban, miként készít elő az utat a közigazgatás továbbsszervezéséhez, miként kapcsolta egybe a kinevezett békebirákból álló, gentrymegyét, az önválasztotta képviselők alatt álló, mondjuk, polgári megyével, szóval, miként tervezi a régi alapokon az új megyét.

A reform mindenestre elég merész, hisz a rendőrségen kívül az egész közigazgatást választott képviselőkre

s ezek által, az országos kormány minden befolyása nélkül, kiszemelt hivatalnokokra bizza a megyében. Javaslathozása s keresztülvitele konzervatív kormánytól meglepő, és tényleg voltak is, a kik a napirenden levő főkérdésekben a konzervatívokkal tartó szabadelvű unionisták és radikálisok nyomásának tulajdonították, mi azonban úgy véljük, hogy az alapelveiben helyes s a nemzet mai politikai öntudata mellett az egyedül lehetséges.

BETŰRENDES TÁRGYMUTATÓ

A II-DIK KÖTETHEZ.

Act of Settlement 16, 131, 320.
450.
Adóhátralék behajtása 23.
Adómegszavazás 320.
Adótörvények 321.
Adós bebörtönzése 23, 30.
Affidavit 46.
Aitkins 93.
Alattvaló 11.
Alderman 412, 491.
Államegyház 138.
Állambatalmak elválasztása 466.
Államjavak bizottsága 360.
Államkiadások 324.
Államkiadások bizottsága 350.
Állammindenhatóság 19.
Állampolgár 11.
Állam szavatossága 20.
Államtanács 228, 357.
Államtanács alelnöke 366.
Államatnács bizottságai 359.
Államtanács egyházi ügyekben
145.
Államtanácsrendeletei 374.
Államtitkár 363.
Államügyészség 65.
Államvallás 26.
Allen 356.
Alsóház 237.

Amerika elvesztése 228.
Andrássy gróf 262.
Angolszász faj 232.
Anyakönyvek 155.
Appropriáció 321, 327.
Arbiterek 422.
Arnold Tamás 128.
Általános szavazat 294.
Attainder 67, 274, 431.
Atterbury 274.
Attorney general 64, 257.
Austin 179.
Autonomia (egyházi) 150.

Bagehot 180, 231.
Bank 458.
Bárók 235, 260.
Baronet 265.
Barrister 439.
Barrister (Revising) 296.
Bates-ügy 320.
Becsületbüntetések 32.
Bedford herceg esete 266.
Békebirák 44, 53, 396.
Békebirói önkormányzat 433.
Belügyminiszter 364.
Belügyi kormányzék 366, 404
Benefit of Clergy 39.
Bentham 17.

Berekesztése (Parlament) 219.
 Bérletek 81.
 Bernardi János 275.
 Bill 432.
 Bill of Attainder l. Attainder.
 Bill of Exception 278, 428.
 Bill (Money) 323.
 Bill (Private) 352
 Bill of Rights 11, 16, 27, 48, 93,
 109, 131, 281, 320, 373, 379.
 Bill of Supply 321.
 Birák 257.
 Birák függetlensége 424.
 Birák inkompatibil. 317.
 Birák körútja 423.
 Birák kitüntetése 428.
 Bíró a végtárgyaláson 70.
 Birói szervezet 370.
 Biróság 377.
 Biróság megsértése 436.
 Biróság rendkiv. hatalma 438.
 Biróság és végrehajtó hatalom
 461.
 Birságok közhivatalnokok irá-
 nyában 438.
 Birtok (kis) 87.
 Birtokszerzési képesség 120.
 Bizalmi szavazat 472.
 Bizottságok 347—352.
 Biztosíték békességes és jó ma-
 gaviselet iránt 41.
 Blackstone 16, 178, 255, 327.
 Board (Local Government) 366.
 Board 404.
 Board of Trade 367.
 Borough 411.
 Borough (Rotten, Nomination)
 284.

Börtönök 50.
 Börtön (Parlamenti) 338.
 Botbüntetés 32.
 Bracton 17, 207.
 Bradlaugh esete 172, 192, 338.
 Bright 289.
 Broad Church 128, 141.
 Brougham lord 49, 179, 262, 283.
 Bunsen 128.
 Bűnhalmazat 71.
 Büntetések kegyetlensége 31.
 Bűnvizsgálat 44.
 Burdett Tamás 35.
 Burke 20, 217, 309, 388.
 Bushel 75.
 Bye laws 392.
 Byron 127.

Campbell-féle törvény 116.
 Camden lord 62.
 Canterbury érsek 151, 257, 331.
 Chancery (Court of) 417.
 Chandos marquis 287.
 Charge 71.
 Chartista mozgalom 94.
 Chief-Constable 365.
 Chief-Justice 418, 424.
 Chiltren Hundred 318.
 Chinai háború 224.
 City 493.
 City of London Court 420.
 Civil liszta 212.
 Civil Service 385, 389.
 Clarence György 274.
 Clerk of Parliament 332.
 Clerk of the Peace 399, 489.
 Clerks 421.
 Cockburn főbíró 176.

Coke 19, 29, 72. 308, 398.
 Colenso püspök 146.
 Committee of Supply, of Ways
 and Means 350.
 Committee of the whole House
 347.
 Committee (Select, Standing-or-
 der) 351.
 Common Law 17, 417.
 Common Pleas (Court of) 417.
 Commoner 280.
 Common Prayer Book 138.
 Complaint 432.
 Comptroller General 457.
 Commune Concilium 239.
 Congé d'élire 147.
 Conspiracy 99.
 Constable 44, 53, 104, 409.
 Constabulary 365.
 Contempt of Court 436.
 Coroner 399, 490.
 Corporation Act 167.
 Council (Permanent) 239.
 Council (Privy) 228, 357.
 Counsel 439.
 County borough 493.
 County Council 489.
 County Corporate 414, 492.
 County Court 419.
 Cranborne lord 289.
 Cromwell 39, 129.
 Cross examination 71.
 Csoportosulás 101.
 Csődbe esetlek 266.
 Csődbíróság 421.
 Cyprus sziget 477.
 Cenzura 109.
 Czímek 270.

De Lolme 178, 474.
 Denman lord 426.
 Derby lord 291, 468.
 Dicey 176, 251, 437.
 Director of public prosecutions 65.
 Disraeli 289.
 Dissenterek 133, 167.
 District Council 495.
 Doctors Commons 441.
 Dolgozó házak 122.
 Dublin 96.
 Ecclesiastical Commissioners 151.
 Egyenvérűség 209.
 Egyetemek 136, 161, 168.
 Egyetemi oktatás 124.
 Egyetemek képviselői a parla-
 mentben 283, 284, 295.
 Egyházi adó 153.
 Egyházi bíróság 144.
 Egyházfő 230.
 Egyházi főurak 257.
 Egyházi gondnokok 408.
 Egyházközség 406.
 Egyházi testület 151.
 Egyletek 106.
 Elemi oktatás 124.
 Elfogatási parancs 45, 47, 59.
 Ellenállási jog 187.
 Ellenborough lord 252.
 Elnapolás 219.
 Elnök (Alsóházi) 331.
 Elöléptetés (Bírói) 428.
 Elsőszerűltek 264.
 Emancipáció (Katholikus) 170.
 Enacting Clause 221.
 Engedelmesség (Passzív) 188.
 Entail birtok 78, 84.

Equity 417.
 Eretnék 32.
 Erkölcstelen iratok 113.
 Eskü 160, 172.
 Eskü (Főbirói) 424.
 Eskü (Főrendi) 270.
 Eskü (Parlamenti) 171, 192, XV.
 Esküdtek 68, 75.
 Esküdszékek alkotmányos je-
 lentősége 463.
 Esküdszékek egyhangúsága 22,
 73.
 Esküdszékek polgári perekben
 423.
 Essays and Reviews 148.
 Ethika (állami) 464, 470.
 Exchequer (Chancellor of the) 360.
 Exchequer (Court of) 80, 417.
 Fedezeti bizottság 350.
 Fedezeti törvények 321
 Fegyelmi hatalom, bírák fölött 426.
 Fegyverviselés 123.
 Fegyverek kivitele 215.
 Fegyveres erő 229.
 Felelősség (bírói) 128.
 Felelősség (hivatalnoki) 438.
 Felelősség (miniszteri) 448, 454,
 473.
 Feljelentők 59.
 Felmentés a törvény alól 130.
 Felolvasások 107.
 Felony 46.
 Felségárulás 33, 70.
 Fenwich (Sir John) 275.
 Fiókegyletek 106.
 Fisher püspök 67.
 Fizetés (bírói) 429.

Fleta 17.
 Fogházak megvizsgálása 50.
 Forradalom (1688-i) 27, 188, 199.
 Forster 20.
 Fortescue 32.
 Fox 114, 204.
 Főesperesek 143.
 Főpapok parlamenti joga 259.
 Főparancsnok 218.
 Főrendek (világi) 260.
 Főrendek jogapénzügyekben 324.
 Főrendiházi bírák 256.
 Főrendiház kiváltságai 254.
 Főszámvevőszék 457.
 Főtörvényszék hatásköre válasz-
 tási ügyekben 296.
 Főügyészek 257, 428.
 Freedom of bequest 83.
 Freehold 280.
 Freeholder (40 shilling) 283.
 Függetlenség (bírói) 424.
 Füllevágás 110, 121.
 Garotteurök 33.
 Gentleman 265.
 Gentry 265.
 Gladstone 128, 137, 180, 289,
 326, 476.
 Glanvilla 17.
 Gneist 237, 308, 317, 326, 454.
 Gorham lelkész 146.
 Gordon lord 95, 169.
 Grant 321.
 Goschen 293, 487.
 Gray's Inn 440.
 Grey lord 179, 388.
 Guardians 404.
 Guizot 237, 313, 486.

- Gunyirat 110.
Gyámság kiskorúak és elme-
belegek fölött 215.
Gyarmatok szövetsége 7.
György (III.) elmebaja 204.
Gymnazialis oktatás 124.

Habeas Corpus törvény 19, 40.
Habeas Corpus törvény felfüg-
gesztése 173, 376.
Habeas Corpus parancs szövege
43, 47.
Hadbíró 385.
Hadi törvényszékek 76, 176.
Hadsereg 379.
Hadüzenet 224.
Hajótörés 368.
Hajózár 215.
Hajózási akta 23.
Hale 17.
Hallam 131, 169, 255.
Hampden dr. 148.
Hampden János esete 320.
Hansard esete 251.
Háromágú szavazat 295.
Hatalmak elválasztása 430.
Hatásköri összeütközések 430.
Házassági ügyek 154.
Ház fölverése 57.
Ház kutatás 59, 61.
Háznagy (parlamentari) 332.
Házszabályok (parlamentari) 330.
Háztartási szavazat 289.
Hearn 178, 180, 232.
Hierarchia 140.
High Churrah-párt 140.
High Court 418.
High Court of Appeal 423.

Hitbizomány 78, 84, 86.
Hitezikkek 95, 139.
Hivatali fizetés 386.
Hivatalnoki igazgatás 432.
Hivatalnokok minősítése 388.
Hivatalnokok választhatósága
318.
Hivatalviselési képesség 120, 167.
Hivatali szolgálat tartama 384.
Homerulerek 483.
Honfűsítés 11, 133.
Hooker 127.
Howard Katalin 67.
Hűbérrendszer 25, 234, 236.
Hustings 297.

Idegenek 12.
Igazolás (képviselői) 304.
Illetékek 388.
Imakönyv (közönséges) 138, 215.
Immunitás (parlamentari) 249.
Impeachment 240, 273, 277, 454.
Impersonalis korona 473.
Indemnity 174, 375.
Independentizmus 134.
India 8.
Indiai hadsereg 379.
Indítvány 340, 346.
Individualizmus 24, 31, 481, 484.
Inkompatibilitás 316.
Inner Temple 440.
Ir egyház 5, 163.
Ir párt 483.
Ir peerség 268.
Ir (anglikán) püspökök 258.
Iskolák 124, 405.
Issue 72.
Istenkáromló iratok 113.

Jakab (II.) elűzése 189.
 Járások 403, 489.
 Járási tanácsok 495.
 Jegyzők (parlamenti) 332.
 Jegyzők (alsóházi) 218.
 Jegyzők (megyei) 399, 489, 492.
 Jobbágyság 81, 120.
 Jogar 331.
 Jogegyenlőség 167.
 Jogtudorok 441.
 Jó magaviselet iránti biztosíték 30.
 Jóniai szigetek 477.
 Junior lord 360.
 Junius levelei 114, 253.
 Kabinet 358, 479.
 Kancellár (Lord) 218, 331, 361, 427.
 Kánonok (1603-ki) 137, 139.
 Kanonokok 149.
 Káplán (Alsóházi) 333.
 Karolina királyné 67.
 Kártérítési kötelezettség (hivatalnok) 437.
 Katholikusok 166.
 Katholikus emancipáció 170.
 Katonák szavazati joga 290.
 Katonatiszti állások vásárlása 382.
 Katonai bíróságok 76, 176.
 Keeper of the Great Seal 331.
 Kegyelmezés 229.
 Kegyelmezés elítelt miniszterek részére 456.
 Kényszeroltás 30.
 Képvisleti rendszer 190, 253, 311.

Képviselők kinevezése 285.
 Kerületi bíróság 419.
 Kereskedelmi minisztérium 367.
 Keresztkérdések 71.
 Kérvényezés 91.
 Kezesség mellett szabadlábrahelyzés 48.
 Kiadások (Állam) 324.
 Kiáltvány zendüléskor 102.
 Kijelölés (képviselői) 296.
 Kiközösítés 18, 146.
 Kincstár 360.
 Kincstári bíróság 80, 417.
 Kincstári perek 78.
 Kinevezési jog 386.
 Kings bench (Court of) 417.
 Kinvallatás 63.
 Király 243.
 — befolyása 479.
 — családja 210.
 — halhatatlansága 201.
 — hibázhatatlansága 208.
 — kiskorúsága 203.
 — imperszonalitása 473.
 — jövedelmei 210.
 — prerogatívája 187.
 — törvényhozó hatalma 244.
 — ubiquitása 216.
 Királyi engedély 220.
 — előterjesztések 240.
 — főtulajdon 78.
 Kisajátítás 78.
 Kisegítő bírák 424.
 Kisbíró 409.
 Kitűnő jog 78.
 Kitüntetések 218.
 Kivándorlás 90.
 Kizárás a parlamenttől 249.

Klotür 337, 342.
 Kodifikálás 353.
 Koldulás 121.
 Konzervatívok 180, 193, 482.
 Korbácsbüntetés 33.
 Korelnök 218.
 Korlátlanág (parlament) 28.
 Kormány (parlament) 473.
 Kormányshék (belügyi) 366, 404.
 Koronázás 158, 199, 202.
 Korona tanuja 50, 59, 70.
 Koronaügyész 64.
 Kortések kinevezése 303.
 Költségek (választási) 298.
 Költségvetés 324.
 Költözködés (szabad) 90, 121.
 Közegészségügyi hatóságok 404.
 Középosztály 242.
 Közhivatalnokok felelőssége 438.
 Közigazgatási bíráskodás 430, 435, 462.
 Közmunkaügyek bizottsága 360.
 Közönséges jog 17, 417.
 Közrendűek 280.
 Község 407.
 Közszolgálat 385.
 Közvádlo 65, 216.
 Külügyek 223.

Lancasteri hercegség kanczel-
 lárja 365.

Landsdowne lord 467.
 Lázító iratok 113.
 Leach Dryden esete 60.
 Lelkészkedő papság 149, 152.
 Lelkiismeretszabadság 91.
 Lenthal elnök 333.
 Letartóztatás 43.

Levéltitok 122.
 Lex et consuetudo parlamenti
 245.
 Lex terrae 233.
 Libel 110.
 Liberalisok 180, 193, 482.
 Lincoln Ábrahám 225.
 Lincolns Inn 440.
 Littleton 17.
 Local Government Act 488.
 Local Government Board 404.
 Locke 178.
 London 415, 493.
 Londoni bíróság 420.
 Londoni egyetem 124.
 London megye 493.
 Lord 269.
 Lord Chancellor 218, 331, 361,
 427.
 Lordhelytartó (megyei) 395.
 Lord (Junior) 365.
 Lordlieutenant (megyei) 395.
 Lord Mayor 93.
 Lord Mayors Court 420.
 Lordok joga pénzügyekben 324.
 Lord Privy Seal 362.
 Lords of Appeal 256.
 Lovag 265.
 Low Church 141.
 Lowe 292.

Macaulay 285.
 Mackintosh 234.
 Magna Charta 16, 42, 233, 315,
 320.
 Mágnások 236.
 Magnum Concilium 239.
 Man sziget 1, 258.

- Mandamus (Writ of) 435.
 Manhood suffrage 294.
 Mansfield lord 20.
 Markham főbíró 448.
 Marlborough hitbizomány 86.
 Master of the Rolls 317.
 Masters 421.
 Matrózpréselés 18.
 Matthews 37.
 May 95, 251, 327.
 Mayor 412.
 Mazzini 123.
 Meeting 99.
 Meghatalmazott útján szavazás 339.
 Megyei főjegyző 399.
 Megyei gyűlések 401.
 Megyei követek 236.
 Megyei tanács 489.
 Méltányosság 417.
 Menedéklevelek 215.
 Middle Temple 440.
 Miliczia 381, 388.
 Miniszterek 357, 363.
 Miniszterelnök 360, 378, 467, 474.
 Miniszterek elleni vád 455.
 Minősítés 388, 427.
 Módosítványok 345.
 Montalembert 83, 479.
 Montesquieu 33, 178, 474, 486.
 Morus Tamás 34, 67.
 Municipal borough 411, 492.
 Munkás egyletek 99, 107.
 Mutiny Act 380.
 Nagy pecsét őre 361.
 Napi díjak (képviselői) 279.
 Napirend 344.
 Nelson hitbizomány 86.
 Nemesség 242, 263.
 Nemzetközi szerződések 224, 226, 477.
 Nemzetőrség 381, 388.
 Népgyűlés 99.
 Nisi prius bírák 423.
 Nobility 263.
 Nomination 296.
 Norman faj 232.
 Norman-francia nyelv 221.
 North lord 228.
 Nők jogi állása 24.
 Nők szavazati joga 290.
 Nyilvánosság 250, 347.
 Nyomdászok 115.
 O' Connel pere 276.
 Olvasása a törvényjavaslatoknak 346.
 Opium háboru 24.
 Orders in Council 374.
 Ordinance 241.
 Ordináció 140.
 Orsini összeesküvése 13.
 Outlawry (Process of) 67, 80.
 Óvadék mellett szabadlábra helyezés 48.
 Overseers of the Poor 408.
 Önkéntes csapatok 368.
 Önkormányzat 87, 368.
 Örökjog 83.
 Örültek 368.
 Összeférhetetlenség 316.
 Összegezés (bírói) 71.
 Összeütközés (hatásköri) 430.

Paizspénz 234.
 Palmerston lord 225.
 Panasz 432.
 Papi jelleg 141.
 Papi kiváltság 39.
 Papi rend 140.
 Papok inkompatibilitása 317, 412, 491.
 Papság megjelenése a parlamentben 236.
 Parasztbirtok 87.
 Parish 406.
 Parlament 243, 355.
 Parlament berekesztése 219.
 — büntető hatalma 248.
 — egybehívása 187, 218.
 — feloszlata 219.
 — házszabályai 247, 330.
 — karhatalma 248.
 — mint kormányválasztó 472.
 — mindenhatósága 19.
 — megnyitása 220.
 — tartama 254.
 Parlamenti eskü 171. XV.
 — meghívók 236.
 — szólásszabadság 249.
 — tagok párbajai 254.
 — vita 340.
 Pártok 481.
 Pateson bíró 99.
 Patronage 384.
 Patronatus 149, 161.
 Patronatus (képviselőválasztási) 285.
 Peacham 37.
 Pecsétőr (Nagy) 331, 361.

Pecsétőr (Titkos) 362, 379.
 Peel (Sir Robert) 286, 292, 467, 472, 475.
 Peer 238, 259, 261.
 Peerek inkompatibilitása 316.
 — tömeges kinevezése 262.
 — választói joga 290.
 Peernő 267.
 Peerség (életössziglani) 265. XV.
 Peine forte et dure 63.
 Pellengérre tétel 110.
 Pénzmegszavazás 321.
 Pénzügyigazgatás 432.
 Pénzügyminiszter 360.
 Pénzverés 215.
 Permanent council 239.
 Perujítás 68.
 Perzsa háború 224.
 Petition of Rights 16.
 Pitt 204, 475.
 Polgármester 412.
 Polgármester (londoni) 93.
 Polgárság (városi) 120, 412.
 Polling 296.
 Postamester (Fő) 361.
 Precedence (Table of) 263.
 Premier 467.
 Prépostok 143.
 Prerogativa 207.
 Presbyteri egyház 136, 161.
 Private bill 352.
 Privilege 246.
 Prorogation 219.
 Proskribálás 67.
 Protestáns vallás 27, 131.
 Proxy 339.
 Puisne judge 428.
 Puseyták 141.

Püspöki kar 140.
Püspökválasztás 147.

Quakerek 155, 165.
Quarter Sessions 402, 489.
Queens Counsel 439.
Quorum 339.

Rabszolgaság 18.
Radikálisok 193, 483.
Recorder 413, 420.
Red Tape 391.
Reform Bill (1832-ki) 287.
Regensség 203.
Rendeletek 373.
Rendőrfőnök 365.
Rendőrség 52, 364, 490.
Revising barrister 296.
Richmond herczeg 282.
Riot 99, 101.
Ritchie 487.
Romilly (Sir Samuel) 31.
Rotschild esete 171.
Rules 374.
Russel (Lord John) 73, 179, 453, 477.

Sajtóipar 115.
Sajtóbeli közlemények a parlamentről, népgyűlésekről 118.
Sajtótermékek lefoglalása 115.
Scandalum magnatum 263.
Scire facias eljárás 80, 426.
Scutage 234.
Secretary of State 363.
Serjeant at Arms 338.
Serjeant at Law 427, 439.

Shelley 127.
Sherif 395.
Sir 265.
Skóczia 2.
Skócziai anglikán püspökök 258.
Skót egyház 3, 161.
Skót szabadegyház 162.
Skót peerek 267.
Skót unió 2.
Sollicitor 439.
Speaker 331.
Special case 432, 435
Standingorder Committee 352.
Stockdale esete 251.
Strafford earl 67.
Statute Law 19.
Statutum 392.
Statutumok 241.
Stubbs 310.
Suez csatorna 477.
Supreme Court 424.
Surety of Peace 41.
Swamping of Peers 262.
Sydney Algernon 37.
Szabadlábra helyezés kezesség mellett 48.
Szabályrendeletek (helyhatósági) 393.
Szakbizottságok (parlamentí) 348, 351.
Szavatosság közhivatalnokokért 20.
Szavazás képviselőválasztáskor 299.
Szavazás parlamentben 343.
Szavazat (Általános) 294.
— (Háromágu) 295.
— (Háztartási) 289.

Szavazók lajstroma 288, 295.
 Szegények 121.
 Szegényügyi felügyelők 408.
 Szentesítés 221.
 Szerződés király és nemzet között 199.
 Szólásszabadság 110.
 Szubszidium 234.

Tacking bills 329.
 Tagosítás 82, 88.
 Taltarum per 85.
 Tanácsnok (városi) 412.
 Tanítási szabadság 124.
 Tanúk kihallgatása 70.
 Tax bill 321.
 Telekkönyv 88.
 Temetkezés 157.
 Temple dr. 148.
 Tengerészet 384.
 Tengeri kikötők 215.
 Test Act 167.
 Testületi jogok 215.
 Three cornered constituencies 295.
 Titkos pecsétőr 362.
 Titkos szavazás 299.
 Titkos tanács l. Államtanács.
 Tized (papi) 81.
 Tolonczolás 122.
 Tory-párt 482.
 Többség (parlament) 475.
 Törvény alól való fölmentés 130.
 Törvények (Magán) 246.
 Törvények bevezető része 221.
 Törvények felfüggesztése 130, 373.
 Törvényen kívül helyezés 67, 80.
 Törvénytelen gyülekezet 99.

Trade (Board of) 367.
 Trades Unions 108.
 Traktarianusok 141.
 Treasury (First Lord of) 360.
 Trónbeszéd 221.
 Trónörökös 209.
 Trónörökösödési elv 196.
 Trónörökösödési törvény 131, 320, 450.
 Türelmi rendelet 93.
 Türelmi törvény 165.
 Tűzhalál 32.

Udvarhölgyek 474.
 Unions 403, 489.
 Unitáriusok 166.
 Utasítások (képviselői) 308.
 Uthálózatok 404.
 Ügyrendi bizottság 352.
 Ügyvédek 45, 236, 441.
 Ügyvivők 439.

Vadászat 82.
 Vádelv 64.
 Vádlott előléte 71.
 Vagyonkobzás 80.
 Választók lajstroma l. Szavazók lajstroma.
 Választók száma 284, 293.
 Választókerületek (kis) 286, 294.
 Választási költségek 298.
 Választott bíróság 422.
 Városi bírő 413, 420.
 Városi birtok 281, 284.
 Városi követek 236.
 Városi megye 414.
 Városi polgárjog 283.

Városi polgárság 120, 412.
Városok 215.
Vasárnap 159.
Vasuti bizottság 368.
Vaughan bíró 76.
Védelem közhivatalnokokra 438.
Védő bűnperben 18.
Védő ügyvéd 70.
Végrendelkezési szabadság 24. 83.
Vendégjog 13.
Verdikt egyhangúsága 72.
Verdikt (Special) 72.
Vestry 408.
Vesztegetés 301.
Veto 468.
Világító tornyok 215.
Vizsgák hivataljelöltekre 389.
Vizsgálat bűnügyekben 44, 60.
Voltaire 178.

Wales 2.
Wellington hitbizomány 86.
Westbury Act 88.
Westminsteri bíróságok 417.
Whig-párt 482.
Wilkes 60, 191.
Writ ne exeat regno 91.
Writ of Certiorari 435.
Writ of Habeas Corpus 43.
Writ of Mandamus 435.
Writ of Summons 236.
Witenagemot 233.

Zálog 83.
Zárszámadási bizottság 460.
Zendülés 99, 101.
Zsebtolvaj 32.
Zsidók 155, 171.
Zsinat 143, 237.

TARTALOM.

Anglia alkotmánya.

	Lap.
Előszó	IX—XVI
Az angol szuverenitás területi megoszlása	1
A szuverenitás részei, illetőleg alattvalói	11
A szuverenitás korlátozásának s az angol alattvaló ebből folyó szabadságának (liberty of the subject) természete	14
Az angol alattvalók alapjogai.	
a) A biztonság joga	31
b) A szabadság joga.	
α) Habeas Corpus-törvény	40
β) A rendőrség hatalma	52
γ) Bünvádi eljárás	63
c) A tulajdon joga	77
d) A kérvényezési jog	89
e) Az egyietek és népgyűlések joga	99
f) A sajtó szabadsága	108
g) Jogegyenlőség, költözködési szabadság, levéltitok s egyéb szabadságok	120
A szuverenitás korlátatlansága vallási tekintetben.	
a) Történelmi keletkezés	126
b) Egyházi szervezet	140
c) Egyházvagyon	150
d) Házassági jog	154
A szuverenitás korlátozása vallási tekintetben	160
Az alapjogok felfüggesztése	172
A szuverenitás főszerveiről általában	176
A király. a) A fejedelmi hatalom örökletessége, a regensség ..	195
b) A király személyes jogállása, családja, udvartartása ..	207
c) A király funkciója	214
A parlament eredete	231
A parlament hatásköre és kiváltságai	244
A főrendiház (House of Lords).	
a) Elemei	256
b) Hatásköre	270
A közrendi (alsó)-ház (House of Commons) alkotási módja.	
a) Választók	278
b) Választási eljárás	295
c) Képviselők	307
Az alsóház hatásköre	319
A parlament mindkét házának belélete	330
A végrehajtó hatalom	355
A hadsereg és hivatalnoki kar	379
Önkormányzat	391
a) A megye (County)	393

	Lap.
b) Járások, azaz községi körök (Unions).....	403
c) Az egyházközség (Parish).....	406
d) A város (Municipal borough).....	411
A bíróság. a) A jogszolgáltatás szervezete.....	417
b) A bírói személyzet állása.....	424
c) A bíróságok hatásköre.....	429
d) A jogvédelem szervezete.....	439
A szuverenitás főszerveinek viszonya egymáshoz.	
a) A miniszterek jogi felelőssége.....	444
b) A főszámszék.....	457
c) Bíróság és önkormányzat viszonya az államhatalmakhoz	460
d) A parlamentarizmus.....	464
Megyéék reformja.....	487

HIBAIGAZÍTÁS.

8. lap	2. sor alulr.	Conci helyett olv.	Council.
35. »	6. »	felülr. sértés » »	árulás.
56. »	4. »	alulr. bekísérés sigéretkivétel helyett olv.	bekísérés igéret kivétel.
75. »	9. »	felülr. emberi helyett olv.	ember.
83. »	1. jegyzet	Erfolge » »	Erbfolge.
88. »	10. sor felülr.	telekkönyvek nem; léteznek helyett olv.	
		telekkönyvek nem léteznek;	
105. »	15. »	» » s a Lord helyett olv.	s Lord.
131. »	13. »	» » 1689 » »	1688.
142. »	11. »	» » államban » »	államba.
144. »	6. »	» » 1840 » »	1860.
145. »	13. »	» » esetleg » »	így esetleg.
187. »	6. »	» » 1689-ki » »	1688-ki.
211. »	10. »	alulr. gazdaság » »	gazdagság.
219. »	7. »	felülr. ülésének » »	ülésezésének.
253. »	6. »	alulr. s bíróságok » »	s a bíróságok.
254. »	3. »	felülr. s a » »	is a
286. »	5. »	» Bletschingly » »	Bletchingly.
317. »	1. jegyzet	képviselőház » »	képviselőházból.
326. »	13. sor. felülr.	kormányok » »	törvények.
365. »	3. »	» főnökök » »	főnökük.
393. »	12. »	» írna » »	írva.
404. »	4. »	alulr. boardok » »	boardoktól.
405. »	13. »	felülr. van » »	vannak.
433. »	9. »	» egyházi községi helyett olv.	egyházközségi.
435. »	7. »	alulr. s ha helyett olv.	ha.
460. »	2. »	» bírói önkormányzati helyett olv.	bírói és önkormányzati.
466. »	9. »	» államelveket helyett olv.	államszerveket.
495. »	1. »	felülr. állítását » »	felállítását.